

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ТА НАУКИ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ІМЕНІ АНАТОЛІЯ НАЗАРЕНКА

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
Четвертої науково-практичної конференції
ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ В УКРАЇНІ:
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
АСПЕКТ

Хмельницький, 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ТА НАУКИ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ІМЕНІ АНАТОЛІЯ НАЗАРЕНКА

Збірник матеріалів
Четвертої науково-практичної конференції

ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Хмельницький, 2025

Освіта в умовах воєнного стану в Україні: психолого-педагогічний аспект. / 36. матеріалів. наук.-практ. конф. [ред. кол.: В. І. Очеретянко (гол.) та ін.]. Хмельницький: ХОІППО ім. А.Назаренка, 2025. 489 с.

У збірнику подано статті за матеріалами роботи науково-практичної конференції «Освіта в умовах воєнного стану в Україні: психолого-педагогічний аспект», у яких розкрито основні психолого-педагогічні аспекти освіти в умовах воєнного стану в Україні.

Редакційна колегія:

Очеретянко В. І., ректор Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, голова редакційної колегії;

Вашеняк І. Б., проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат історичних наук, доцент;

Гулеватий А. А., завідувач кафедри психології та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат психологічних наук, доцент;

Максименко В.А., старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка;

Сологуб О. С., старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат педагогічних наук.

Рецензенти:

Білошицький С. В., професор кафедри менеджменту та освітніх технологій Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, доктор політичних наук, доцент;

Пулатова Л. Й., завідувач кафедри теорії і методик суспільно-гуманітарних дисциплін Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат філологічних наук.

Рекомендовано до друку

рішенням вченої ради

Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка
(протокол № 2 від 23.12.2025)

Матеріали, розміщені в збірнику, подано зі збереженням стилістичної редакції авторських текстів. Відповідальність за зміст, автентичність цитувань і правильність посилань несуть автори.

ЗМІСТ

Зниження рівня батьківської тривожності як умова психоемоційної стійкості дошкільників в умовах воєнного часу Безкоровайна Анастасія	13
Показники ефективності педагогічної системи Школа толерантності в умовах експерименту всеукраїнського рівня "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності" Бирко Надія	19
Дистанційна взаємодія педагогів і батьків у закладах дошкільної освіти під час воєнного стану: проблеми і досвід Бізюк Тетяна	24
Сучасні підходи до формування інклюзивного освітнього простору закладів освіти в умовах війни Богомол Валентина	27
Психологічна стійкість як ключовий ресурс освітнього середовища під час війни Бойчак Леся	30
Освіта для сталого розвитку в концепції Нової української школи в умовах сьогодення Борбич Наталя	34
Роль педагога у деконструкції соціальних стереотипів в освітньому процесі Васількова Людмила, Старостіна Крістіна	38
Глобалізація як провідна тенденція розвитку сучасного світу: нові можливості чи потенційні загрози для України? Вашеняк Ірина	44
Асертивна поведінка у розвитку комунікативних здібностей підлітків Верболович Алла, Дениско Маргарита	51
Організація навчального процесу з дисципліни «атлетизм із методикою викладання» у закладах вищої освіти під час воєнного стану Веретко Ірина	55
Безпечне освітнє середовище – виклики системи освіти в умовах війни Власюк Людмила	57
Книга як ресурс: формування читацької компетентності дітей дошкільного віку в умовах сьогодення Войтюк Олеся	60
Чинники соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб в громадах Волинець Наталія, Кашин Микита	66

Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни Глушко Людмила	69
Вплив волонтерської діяльності на розвиток громадянської позиції молоді в умовах війни Голова Наталія	72
Створення безпечних умов для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни Головатюк Катерина	79
Актуальні проблеми розвитку сучасної дошкільної освіти в Україні Горощук Віта	84
Психолого-педагогічні методи зниження тривожності у дітей шкільного віку під час війни Гращенко Мирослава Вікторівна	88
Психологічна готовність педагогів до інклюзивного навчання Гулеватий Андрій	89
Освітня система України в умовах війни Гурська Наталія	93
Інтеграція арт-терапевтичних підходів у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами Данилюк Олена	96
Розвиток креативного мислення на уроках англійської мови Данілкович Наталія	101
Основні проблеми адаптації ВПО Даньшова Наталія	105
Мінна безпека з дітьми дошкільного віку Дорогокупля Ольга	108
Адаптація освітнього процесу у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану Дрюков Олександр, Кравчук Людмила	112
НУШ: інновації, які надихають. інтерактивні платформи – шлях до перемоги в освіті Дудар Олена	116
Командний підхід до організації навчання дітей з ООП: ефективна взаємодія педагогів, асистента, батьків та фахівців ІРЦ Дунець Мирослава	123
Інтеграція проєктної діяльності та цифрових технологій у розвитку ключових компетентностей дошкільників в умовах воєнного стану в Україні Душнюк Оксана	128

Емоційний інтелект як фундамент психологічної готовності дошкільників до життя в епоху змін: інноваційні підходи до діагностики та розвитку Єлісєєва Владлена	131
Формування у педагогів психологічних навичок підтримуючого освітнього середовища в умовах воєнного стану Запорожцева Юлія	137
Фізична активність дітей дошкільного віку як засіб підтримки психоемоційного стану в умовах воєнного стану Каушнян Світлана	141
Готовність педагога закладу дошкільної освіти до інклюзивного навчання: психологічний аспект Кирилюк Неоніла	145
Удосконалення науково-методичних компетентностей сучасних педагогів в процесі моделювання ефективних виховних систем закладів освіти в умовах війни Клімкіна Наталія	150
Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни Клімова Тетяна	155
Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах російсько-української війни в Україні Книр Тетяна	160
Казкотерапія з використанням пальчикового театру для дітей молодшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами як один з ефективних методів корекції мовленнєвого та інтелектуального розвитку Книшук Тетяна	167
Розвиток критичного мислення молодших школярів Кобялко Ольга	170
ЗВО як ветеранський простір Ковтун Олександр, Баранова Світлана	173
Щодо проблеми використання штучного інтелекту у закладах освіти Кожушко Олена, Кожушко Серафима	175
Психологічні засади формування інклюзивного освітнього простору в умовах війни: історико-експериментальний та особистісно-розвивальний аспект Кондратюк Світлана	178
Розвиток лідерських якостей у молоді як засіб зміцнення демократичного суспільства Кондратюк Яна	180

Психологічні особливості агресивної поведінки «важких» підлітків у контексті сучасних соціокультурних змін Корабльова Олена	183
Психічні стани українських педагогів під час війни: основні виклики та шляхи підтримки Кошарська Людмила	186
Психологічна підтримка осіб з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану Кравченко Лілія	189
Інклюзивна освіта в Україні, породжена війною Крупа Валентина, Лобода Ірина, Креньов Костянтин	191
Технологія арт-терапевтичної роботи з дітьми підліткового віку Кряжевських Марія	193
Створення безпечного простору для молодших школярів у воєнний час Кульбаба Світлана	197
Використання методів візуалізації в освітньому процесі початкової школи Кумановська Оксана	203
Особливості формування здорового способу життя в закладах освіти інклюзивної орієнтації Курняк Лариса	208
Забезпечення цифрової безпеки в освітньому процесі в умовах воєнного конфлікту Куцопальська Альона	210
Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни Кучер Зоя	217
Історична освіта в умовах викликів: стратегічні рішення щодо компенсації освітніх втрат Кучеренко Алла	223
Ігрова педагогіка XXI століття: як гра стає інструментом розвитку емоційного інтелекту дошкільників Левандовська Світлана	225
Розвивальне навчання здобувачів освіти як інструмент індивідуалізації навчання в умовах реалізації змішаної форми навчання та домінуючий формат роботи з обдарованими дітьми Литвин Ольга	233
Інтерактивний квест – ключ до формування навичок безпечної поведінки дітей старшого дошкільного віку в умовах війни Ліщук Ольга, Пшебишевська Інна	240

Формування наскрізних умінь учнів 8 класу через диференційовані завдання з англійської мови Луганцова Євгенія	244
Роль освітньої аналітики на основі ШІ в індивідуалізації навчання Лучко Юлія	247
Ігри в логопедичній роботі Мазур Майя	250
Роль виховного процесу в ліцеї у формуванні громадянської свідомості молоді в контексті війни та відновлення України Манчук Тетяна	256
Психологічна підтримка як чинник ефективності фізичної реабілітації студентів з обмеженими можливостями здоров'я Маремуха Андрій, Бут Анна	259
Особливості розвитку невербального компонента комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку Машевська Наталія	263
Впровадження кризового менеджменту в освітніх закладах України під час воєнного конфлікту Мельник Валентина	269
Відновлення психоемоційного балансу молодших школярів шляхом застосування здоров'язберігаючих технологій Мельничук Раїса	275
Нова місія: консультант ЦПРПП — ключовий фасилітатор освітньої адаптації під час військового стану Миколайчук Наталя	281
Довкілля, природні ресурси та традиційне господарство в контексті нумізматичної географії Африки: виховний потенціал монет Мисько Володимир, Мисько Тетяна, Богомоллова Оксана	284
Дошкільна освіта в умовах цифрової трансформації: виклики й можливості. Дошкільнята покоління Альфа: як виховувати дітей у світі ґаджетів та штучного інтелекту Мілосна Інна	290
Українська література як інструмент психологічної підтримки та формування національної стійкості учнів 6 класу в умовах воєнного стану Міхалевська Алла	293
Підготовка педагогів до реалізації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану та зарубіжний досвід Мозолюк-Боднар	297

Здоров'язбережувальні технології в оздоровчій роботі з дітьми дошкільного віку Молодовська Світлана	301
Формування позитивної навчальної мотивації засобами електронних ресурсів Мороз Олександр, Регула Тетяна, Шиманюк Антон	305
Світ на дотик: значення тканини у розвитку сенсорики дитини Музика Тетяна	306
Перші кіборги. Подвиг героїв Крут Недря Тетяна	310
Життестійкість особистості в умовах війни: виклики та ресурси підтримки в освітньому середовищі Нечипорук Тетяна	312
Науково-інформаційне забезпечення освіти України в умовах війни: проєктувальний потенціал освітянських бібліотек України Ніколаєнко Ярослава	315
Формування інклюзивного освітнього середовища у виправних закладах під час війни: інноваційні підходи та практики Олійник Уляна, Малінковська Оксана	318
Шкільні предмети та їх викладання в умовах війни (практичні аспекти реалізації та особливості викладання) Остапчук Неля	320
Засоби стимуляції мовленнєвої активності дітей з порушеннями мовлення Охота Лілія	322
Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни Панасюк Леся	327
Інтеграція зарубіжних і вітчизняних теорій соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів Петrenchенко Світлана	332
Інклюзивне середовище як простір формування толератності у дітей дошкільного віку Пілецька Лілія, Ференчук Олена	335
Освітньо-виховна діяльність з дітьми дошкільного віку в укритті Поліщук Олена	342
Нетрадиційні форми роботи з батьками дошкільнят в ЗДО Приймак Юлія	344

Формування у дітей дошкільного віку основ здорового способу життя в умовах закладу дошкільної освіти. Здоров'язберігаючі технології Прокопчук Наталія	347
Функції менеджмент уроку в класах з інклюзивним навчанням Радецька Ірина	350
Моральні орієнтири початкової школи: демократія, толерантність, любов до України Ринда Оксана	354
Створення безпечного освітнього середовища — головний пріоритет в умовах війни Рівна Валентина	357
Виховний процес у нових реаліях: синергія патріотизму, толерантності та демократичних цінностей Романовський Олександр, Романовська Тетяна	362
Роль сімейного мікроклімату у профілактиці психоемоційних ризиків дітей під час війни Руденок Алла, Войчишин Олександр	365
Екологічна свідомість і медіаграмотність у курсі «Я досліджую світ»: формування відповідального ставлення до планети через міжпредметні проекти Савлюк Вікторія	367
Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в закладі дошкільної освіти в умовах російсько-української війни в Україні Савчук Катерина	370
Внесок Ігоря Русого у створення патріотичного виховного простору в освітній системі закладу Семенюк Людмила	374
Резильєнтність як ресурс у професійній діяльності педагога в умовах війни Сидорук Наталія	380
Розвиток пізнавальної активності молодших школярів Скрипник Людмила	386
Хімічні сліди війни як навчальний контекст для вивчення хімії та екології Слободянюк Лариса	390
Науково-методичний супровід педагога в умовах післядипломної освіти з використання цифрових інструментів тайм-менеджменту Сологуб Олександра	393
Формування психологічної стійкості та фізичного здоров'я дошкільнят у період воєнного стану Сороченко Олена	398

Деякі аспекти формувального оцінювання здобувачів освіти в ускладнених умовах Староста Володимир	403
Забезпечення права засуджених на освіту як складова створення безпечного та гуманного простору під час війни Тимошук Олександр, Макогончук Ірина, Кеменяш Антон	405
Розвивальне навчання як стимул до розвитку пізнавальної активності Ткач Наталія	408
Інноваційні методи та прийоми навчання орфографії на уроках української мови Троян Вікторія	411
Особливості формування національної свідомості та самосвідомості учнів на уроках української мови та літератури в умовах війни Туркот Юлія	417
Індивідуалізація та стійкість: розвивальне навчання і шкільні предмети в умовах війни Устюшкіна Тетяна	420
Партнерство з батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного часу: стратегії залучення, підтримки та взаємодії Хринівська Марина	422
Проблема зниження рівня мотивації дошкільників у період війни Цвігун Іванна	424
Виховання війною: аспекти патріотичного виховання здобувачів освіти у країні, де триває війна Чижевська Людмила	427
Безпечне освітнє середовище в закладах загальної середньої освіти: виклики та шляхи реалізації в умовах війни Чотій Тетяна	430
Шляхи вдосконалення методів управління закладами загальної середньої освіти Шевченко Ігор	436
Позитивне мислення вчителя як запорука психічного здоров'я Шевчишена Оксана	442
Сучасні підходи до формування інклюзивного освітнього простору закладів освіти в умовах війни Шевчук Неля	450
Камінці «Марблс» – інноваційна технологія в інклюзивній групі Ширококордюк Людмила	454

Психологічна підтримка та супровід учасників освітнього процесу, створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі Новоолександрівської гімназії в умовах воєнного стану Шляхова Вікторія	458
Ефективні уроки німецької мови у НУШ: робота із сучасними дітьми в умовах війни Шмегельська Галина	460
Казкотерапія як психологічний ресурс для дітей молодшого шкільного віку в умовах війни Яворська Наталія	466
Створення безпечного простору як основа сучасного освітнього процесу Янчиківська Ольга	470
Людиноцентрична модель вітальної безпеки в закладах освіти: захист життя, здоров'я та розвиток психосоціальної стійкості в умовах війни Ящук Петро	477
Сенсорна інтеграція та сенсорний простір – необхідна складова успішного розвитку, навчання та адаптації дітей з особливими освітніми потребами Лукашук Зоя	480
Розвиток інформаційно-цифрової компетентності педагогів щодо цифрової безпеки в умовах війни Максименко Вероніка	484

Зниження рівня батьківської тривожності як умова психоемоційної стійкості дошкільників в умовах воєнного часу

Анотація. У статті розглядається проблема впливу батьківської тривожності на психоемоційний стан дітей дошкільного віку в умовах воєнного часу. Підвищений рівень тривожності у дорослих, що є природною реакцією на небезпеку, часто несвідомо передається дітям, провокуючи у них страх, нестійкість емоційної сфери, труднощі у соціальній адаптації. В статті представлено досвід психологічної підтримки батьків шляхом проведення тренінгу «Спокій у серці — впевненість у дитині», спрямованого на зниження рівня батьківської тривожності, формування навичок емоційної саморегуляції та конструктивного спілкування з дитиною. Обґрунтовується актуальність співпраці практичного психолога з родинами вихованців закладу дошкільної освіти як чинника збереження психічного здоров'я дітей. У статті наведено методичні рекомендації щодо проведення тренінгу, його структуру, психотехніки та інформаційно-просвітницький компонент, що забезпечує ефективність впливу на батьків.

Ключові слова: батьківська тривожність, психоемоційна стійкість, дошкільник, воєнний час, психологічна підтримка, тренінг, емоційна регуляція.

Актуальність теми: Сучасна ситуація в Україні, спричинена воєнними діями, створює надзвичайне психоемоційне навантаження на всіх учасників освітнього процесу, особливо на дітей дошкільного віку, які гостро реагують на емоційний стан батьків. Дитина до шести/семи років не має сформованих механізмів саморегуляції, а тому її емоційна стабільність напряму залежить від внутрішнього стану дорослого. Як зазначав Д. Віннікотт, «достатньо хороша мати» — це та, яка створює безпечний простір для емоційного розвитку дитини. В умовах війни саме психологічна підтримка батьків стає ключем до збереження психічного здоров'я дітей.

Батьківська тривожність — це не лише особистісна риса, а й стан, який виникає внаслідок невизначеності, почуття безсилля перед обставинами, страху за життя близьких. За результатами досліджень (М. Вовчик-Блакитна, Н. Чепелева, К. Гуревич), підвищений рівень тривожності у батьків тісно корелює з емоційною нестабільністю дітей, підвищеною дратівливістю, страхами, труднощами у спілкуванні. Особливо це проявляється у дошкільному віці, коли дитина активно наслідує емоційні реакції дорослого, розвиває емоційний інтелект та формує базову довіру до світу.

У зв'язку з цим надзвичайно важливо, щоб психолог у закладі дошкільної освіти здійснював системну співпрацю з родинами вихованців. Робота з батьками є одним із провідних напрямів діяльності практичного психолога, адже саме сім'я є первинним осередком емоційного досвіду дитини. Форми взаємодії з батьками можуть бути різноманітними: індивідуальні консультації, батьківські клуби, тематичні зустрічі, семінари, просвітницькі лекції, інтерактивні практикуми. Проте найбільш ефективною формою впливу на рівень емоційної компетентності батьків є тренінгова робота, що поєднує елементи групової динаміки, практичного відпрацювання навичок, саморефлексії та підтримки.

Саме тому для вирішення окресленої проблеми було розроблено психологічний тренінг для батьків «Спокій у серці — впевненість у дитині», мета якого — зниження рівня батьківської тривожності, формування навичок емоційного самоконтролю, усвідомлення власних емоційних реакцій та їх впливу на дитину, а також розвиток умінь створювати безпечну атмосферу вдома.

Тренінг розрахований на 1,5–2 години, кількість учасників — до 14 осіб (батьки дітей однієї вікової групи). Атмосфера зустрічі створюється доброзичлива, приймаюча, без оцінок і критики. Психолог на початку зустрічі зазначає: «Сьогодні ми не будемо шукати винних або правильні відповіді. Ми спробуємо побачити, як наша внутрішня рівновага стає захистом для дитини».

Тренінг розпочинається зі створення доброзичливої атмосфери, де фасилітатор задає тон тренінгу, зміщуючи фокус уваги з дитини на внутрішній стан дорослого: «Сьогодні ми зустрілися, щоб поговорити не про дітей, а про нас — дорослих... Ми спробуємо побачити, як наша внутрішня рівновага стає захистом для дитини». Це формує установку на саморефлексію та відповідальність за власний емоційний стан. Далі застосовується вправа для знайомства «Мое сьогоднішнє слово що передбачає вибір картки з емоцією, яка відповідає поточному стану кожного учасника. Ця техніка допомагає учасникам створити контакт, налаштувати на відкритість і усвідомлення власного емоційного стану. Завершує вступний етап «Ознайомлення з правилами роботи в групі» (бути активним, говорити по черзі, дотримуватися конфіденційності та толерантності), серед яких особливе значення має принцип добровільності та «правило СТОП», що гарантує психологічний комфорт та право на відмову від виконання завдання без пояснень.

Центральне місце в тренінгу займає короткий інформаційний блок (психологічна просвіта) про природу тривожності, яка базується на наукових джерелах та концепціях. Учасникам надається чітке розмежування між: тривогою (як станом) – тимчасовою, епізодичною, ситуативною реакцією, що може мати адаптивний характер; тривожністю (як властивістю особистості) – стійким станом емоційного дискомфорту, схильністю до надмірного хвилювання, що проявляється навіть у суб'єктивно загрозливих, але об'єктивно безпечних ситуаціях. Особлива увага приділяється впливу батьківської тривожності на дитину. З посиланням на теорію прив'язаності (М. Ейнсворт, Дж. Боулбі) доводиться, що дитина зчитує емоційний стан дорослого на невербальному рівні (мікроруки, інтонації, темп дихання). Наголошується, що емоційна стабільність дорослого — це «щит» і «регулятор» для дитячої нервової системи, а тривога є сигналом, який необхідно навчитися розпізнавати, називати та регулювати, а не «гнати». Застосування принципу свободи вибору реакції В. Франкла підкреслює активну позицію батьків у формуванні емоційної стійкості. Теоретичні знання закріплюються у відкритому діалозі, де учасники діляться своїми тілесними відчуттями тривоги та наявними, часто несвідомими, методами її подолання.

Далі учасники переходять до практичного блоку, який має на меті надання батькам конкретних, швидких та ефективних інструментів для повернення рівноваги. Першою вправою є «Тривога в долонях», що використовує техніки арт-терапії та метафоричної роботи. Батьки візуалізують свою тривогу (колір, форму, вагу) на аркуші в контурах долонь, а потім додають символи підтримки, світла, любові та віри. Символічне згортання аркушів у коробку «Я можу впоратися» забезпечує «контейнерування» та усвідомлення ресурсу для її подолання. Наступною є вправа «Дихання спокою» – проста і водночас потужна техніка, заснована на керованому диханні (вдих 1-2-3, пауза, видих ротом 1-2-3-4). Регулярне виконання цієї вправи сприяє активації парасимпатичної системи, знижуючи фізіологічні прояви стресу (зниження частоти серцебиття, зменшення м'язового напруження). Блок завершує вправа «Мій ресурсний кошик». Її мета — інвентаризація джерел внутрішньої сили, натхнення та відновлення. Батьки записують свої ресурси на стікерах і прикріплюють їх до символічного «чарівного кошика». Обговорення акцентує увагу на важливості самотурботи, що підсумовується фразою: «Ми не можемо давати тепло, якщо самі замерзли».

У середині заняття проводиться коротка інформаційно-практична частина «Як говорити, щоб дитина відчувала безпеку», побудована за принципом Я-повідомлень.

Учасникам надається коротке пояснення суті підходу «Я-повідомлень» як механізму вираження власних почуттів та потреб без перекладання відповідальності чи осуду дитини. «Я-повідомлення» трансформують знецінюючі фрази («Не плач!», «Не вигадуй!»), які посилюють тривогу дитини, на емпатичні вислови, що підтверджують почуття дитини та пропонують підтримку («Я бачу, що тобі сумно. Я поруч»). Ключовою є практична вправа «Переформулюй фразу». Батькам пропонується перекласти типові фрази напруження («Не плач!», «Нічого страшного тут немає», «Не вигадуй!», «Скільки можна боятися?») у «Я-висловлювання», що передають співпереживання та допомагають дитині відчувати безпеку. Акцент робиться на тому, що спокійний тон і фізична присутність дорослого іноді важливіші за самі слова. На завершення учасники отримують практичний інструмент – «Добірку фраз підтримки для щоденного спілкування» (Додаток 1).

Завершальний етап тренінгу включає вправу «Теплі слова», що слугує емоційним підкріпленням. Учасники пишуть одне одному оптимістичні, теплі послання, які символізують підтримку, взаєморозуміння та віру в батьківську компетентність («Ти все робиш правильно», «Дитині потрібна твоя любов, не досконалість»). Останнім кроком є анонімна «Анкета зворотного зв'язку» (Додаток 2), що включає оцінку самопочуття до/після тренінгу та загальну оцінку програми, забезпечуючи емпіричні дані про її ефективність.

Психолог підсумовує: «Ми не можемо зупинити війну, але можемо створити острівці безпеки у власному серці і цим подарувати дитині впевненість, що життя триває, що поруч є любов».

Тренінг «Спокій у серці — впевненість у дитині»

Мета: зниження рівня батьківської тривожності; формування навичок емоційного самоконтролю; усвідомлення власних емоційних реакцій та їх впливу на дитину; розвиток умінь створювати вдома атмосферу психологічної безпеки.

Вступ. Створення доброзичливої атмосфери.

- Доброго вечора, дорогі батьки. Сьогодні ми зустрілися, щоб поговорити не про дітей, а про нас — дорослих. Про наш спокій, про те, як ми можемо передати його дітям. Ми не будемо шукати правильних відповідей чи винних. Ми спробуємо побачити, як наша внутрішня рівновага стає захистом для дитини.

Ритуал знайомства – вправа «Моє сьогоднішнє слово»

Психолог розкладає картки з емоціями (радість, тривога, спокій, втома, вдячність, страх, злість тощо) та пропонує учасникам обрати одну картку.

- Оберіть картку, що відповідає вашому сьогоднішньому стану. Назвіть своє ім'я та поділіться, чому саме ця емоція сьогодні з вами?

Ознайомлення з правилами роботи в групі.

Психолог пропонує учасникам ознайомитися з правилами, які допомагають створити безпечне та продуктивне середовище для спільного навчання.

1.Бути активним - залучатися до дискусій, вправ та ігор, а не бути пасивним спостерігачем.

2.Говорити по черзі - це дозволяє кожному бути почутим, не перебиваючи інших.

3.Бути коротким і по темі - висловлювати свої думки стисло, дотримуючись теми тренінгу.

4.Говорити від свого імені - висловлювати власну думку та досвід, а не узагальнювати за інших.

5.Дотримуватися часу - цінувати час, як свій, так і групи, бути пунктуальним.

6.Дотримуватися конфіденційності - не виносити за межі тренінгу особисту інформацію, яка стала відома про інших учасників.

7.Дотримуватися принципу добровільності - брати участь у завданнях за власним бажанням, а також мати право відмовитись від виконання дії без пояснень (використовуючи "правило СТОП").

8.Бути толерантним - виявляти повагу до інших, їхньої думки та почуттів, уникати критики чи приниження гідності.

Міні-лекція «Що таке тривожність?»

Є різні погляди на поняття тривожність. Зокрема у психології найбільш поширеною є думка про те, що тривожність – це стан емоційного дискомфорту, пов'язаний з очікуванням неприємностей, з передчуттям загрозової ситуації, стало особистісне утворення. Тривожність проявляється схильністю до надмірного хвилювання, стану тривоги в ситуаціях, які загрожують, на думку самої особи, неприємностями, невдачами, фрустрацією (мова йде про психологічну загрозу, тобто таку, що має суб'єктивний характер і не проявляється як фізична небезпека. Тривожність є ознакою початку стресу, а саме першої його стадії тривоги [1, с. 85].

Відповідно до концепції Ч. Спілбергера слід розрізняти тривожність, як стан (ситуативну) і тривожність, як властивість особистості (особистісну) [4, с. 15].

Ситуативна тривожність – це тимчасова емоційна реакція на конкретну стресову або загрозову ситуацію. Вона виникає у відповідь на певні події, завдання чи обставини і зникає, коли ситуація змінюється або зникає джерело напруги. Наприклад, дитина або дорослий відчуває сильну тривогу перед виступом на публіці чи перед медичним оглядом. Цей вид тривожності змінюється залежно від контексту і зазвичай є адаптивним, оскільки допомагає мобілізувати ресурси для реагування на небезпеку. Особистісна тривожність – це стабільна риса характеру, яка характеризує схильність людини частіше і сильніше переживати тривогу незалежно від конкретних обставин. Людина з високим рівнем особистісної тривожності часто перебуває у стані напруження, очікує неприємностей і реагує тривогою навіть на ситуації, що не є об'єктивно небезпечними. Це більш стійка психологічна характеристика, яка впливає на поведінку та сприйняття світу в цілому.

Слід відрізняти тривогу від тривожності. Якщо тривога - це епізодичний прояв хвилювання та неспокою, то тривожність є стійким станом і проявляється в основному завжди. Тривога — це природна реакція нашого організму, що попереджає про небезпеку. Вона схожа на сигналізацію. Але якщо сигнал не вимикається, ми починаємо виснажуватися, і ця втома передається дитині. Малюки не розуміють, чому мама напружена, але відчувають це тілом, копіюють її дихання, погляд, інтонацію. Саме тому наша емоційна стабільність — це щит для дитини.

У період війни тривога має не лише індивідуальний, а й колективний характер, оскільки сім'я функціонує як єдина емоційна система. У стані підвищеної тривоги батьки часто намагаються надмірно контролювати поведінку дитини або, навпаки, втрачають контроль над власними реакціями, що створює в родині напружену атмосферу. За словами В. Франкла, людина не завжди може змінити обставини, але завжди має свободу вибору власної реакції на них. Це і є перший крок до емоційної стійкості.

Також варто звернути увагу на те, як батьківська тривожність впливає на дитину. Експерименти М. Ейнсворт у межах теорії прив'язаності Дж. Боулбі довели, що дитина зчитує стан дорослого на рівні мікрорухів, інтонацій, темпу дихання і навіть гормонального фону. Через механізми емоційного зараження діти копіюють не поведінку, а емоційний стан батьків. Таким чином, спокійна, емоційно стабільна мама — це «регулятор» дитячої нервової системи, тоді як тривожна мама мимоволі передає дитині відчуття небезпеки, навіть якщо навколо все спокійно.

Тривога — не ворог, а сигнал про потребу в опорі та безпеці. Наше завдання — не позбутися тривоги, а навчитися її розпізнавати, називати та регулювати. Як зазначає Б. Лівехуд, дорослий, який здатний усвідомлювати власні почуття, стає для дитини «емоційним контейнером» — тим, хто приймає і трансформує дитячі емоції у

спокій. Саме тому формування навичок емоційного самоконтролю в дорослих, в першу чергу батьків — ключова умова психоемоційної стійкості дітей дошкільного віку.

Відкритий діалог

- А зараз пропоную трохи зупинитися й поділитися власними спостереженнями. Ми вже поговорили про те, що таке тривога, чому вона з'являється і як впливає на нас. Тепер спробуймо подивитися на це через особистий досвід. Подумайте й, якщо зручно, поділіться своїм досвідом: «Як ви відчуваєте, що тривога бере гору?», «Що у цей момент відбувається у вашому тілі?», «Які ваші дії для подолання цих станів?»

Батьки відповідають на запитання, відбувається обговорення.

- Тепер ми переконалися, що тривогу не потрібно «гнати», важливо її помічати та вміти повертати себе в стан рівноваги.

Вправа «Тривога в долонях»

- Зараз пропоную обвести власні долоні на аркуші та уявити, що у цих долонях знаходиться ваша тривога за дитину. Якби вона мала колір, форму чи вагу — якою б вона була?»

Батьки зафарбовують контури долонь кольорами, які відповідають їхньому стану.

- А тепер додайте у свої долоні те, що допомагає вам заспокоїтися — світло, підтримку, любов, віру...

Учасники домальовують символи спокою (сонце, серце, дитину, квітку).

Після короткого обговорення аркуші згортають і кладуть у коробку з написом «Я можу впоратися».

Вправа «Дихання спокою»

- Зараз ми зробимо коротку вправу «Дихання спокою», яка допомагає повернути відчуття рівноваги та зменшити напруження. Сядьте зручно, розслабте плечі, заплющте очі, якщо це комфортно. Уявіть, що з кожним вдихом ви ніби вдихаєте світло, тепло та спокій, а з кожним видихом відпускаєте напругу, тривогу, всі непотрібні думки. Дихаємо по схемі: вдих через ніс, рахуючи: «один-два-три», робимо паузу — видих ротом, рахуючи: «один-два-три-чотири». Давайте почнемо разом.

Учасники виконують 3–4 таких повторювань.

- Спробуйте відчути, як з кожним видихом ваше тіло розслабляється, а думки стають спокійнішими.

Вправа «Мій ресурсний кошик»

Кожному пропонується записати або зобразити на стікерах те, що допомагає відновлювати сили, заспокоює, надихає та підтримує у складні моменти, після чого ці стікери прикріплюються до символічного «чарівного кошика».

- Поділіться, будь ласка, своїми джерелами внутрішнього ресурсу. Подумайте, які з них ви можете використати вже сьогодні, а які потребують більшої уваги та поступового впровадження.

Відбувається обговорення.

- Нам з вами, дорослим, варто пам'ятати, що дитина черпає свій спокій із нашої наповненості. Ми не можемо давати тепло, якщо самі замерзли.

Інформаційно-практична частина під назвою «Як говорити, щоб дитина відчувала безпеку».

Коротке пояснення суті підходу «Я-повідомлень».

- Поговорімо про усвідомлене спілкування і про те, що таке «Я-повідомлення». Це спосіб висловлювати власні емоції без осуду дитини, показуючи їй, що її почуття важливі й зрозумілі. Замість фраз, які знецінюють страх чи тривогу, наприклад: «Не бійся!», «Перестань плакати!», спробуймо сказати з емпатією: «Я бачу, що тобі страшно. Це нормально боятися», «Я поруч, ми разом це переживемо», «Я теж іноді хвилююся, але знаю, що ми впораємось», що сприяє встановленню довіри та зміцнює емоційний зв'язок у відносинах.

Практична вправа «Переформулюй фразу».

- Зараз ви матимете можливість попрактикуватися у формуванні «Я-висловлювань». Я зачитуватиму типові фрази, які батьки часто промовляють у стані тривоги чи напруження — наприклад: «Не плач!», «Нічого страшного тут немає», «Не вигадуй!», «Скільки можна боятися?», «Не будь ледачим!», «Швидше, скільки можна копирсатися?» Ваше завдання — переформулювати ці вислови так, щоб вони передавали підтримку, співпереживання та допомагали дитині відчувати безпеку. Наприклад, замість «Не плач!» можна сказати: «Я бачу, що тобі сумно. Я поруч». А замість «Не вигадуй!» — «Ти хвилюєшся, і це зрозуміло. Давай подумаємо разом, як допомогти».

Учасники діляться, які фрази їм найскладніше було переформулювати та чому. Психолог звертає увагу на те, що спокійний, м'який тон голосу й фізична присутність дорослого іноді важливіші за самі слова. На завершення практичної частини батьки отримують добірку «Фраз підтримки для щоденного спілкування з дітьми», яку можна прикріпити вдома на холодильник. (Додаток 1)

Вправа «Теплі слова»

- Я пропоную вам написати коротке побажання або підтримувальне послання одному з учасників — так, ніби ви хочете підбадьорити людину, яка зараз поруч. Згадайте, як іноді нам самим бракує простих, щирих слів підтримки. Сьогодні ви можете подарувати їх іншим. Напишіть те, що хотіли б почути самі: «Ти все робиш правильно», «Твоя дитина щаслива, бо має тебе», «Пам'ятай: любов важливіша за ідеальність».

Батьки пишуть та обмінюються побажаннями.

- Нехай ці слова стануть джерелом тепла, віри в себе й нагадуванням, що поруч — люди, які розуміють і підтримують.

Вправа «Анкета зворотного зв'язку» (Додаток 2)

- На завершення нашої роботи, пропоную вам взяти участь в анонімному анкетуванні.

Після цього учасники заповнюють коротку анкету самопочуття (до/після тренінгу).

- Наш тренінг підійшов до завершення. Дякую вам за участь, за відкритість, щирість і готовність замислюватися над собою, своїми словами та реакціями. Ви вже робите важливий крок до того, щоб підтримати свою дитину й допомогти їй почуватися в безпеці. Адже ми не можемо зупинити війну, але можемо створити острівці безпеки у власному серці і цим подарувати дитині впевненість, що життя триває, що поруч є любов.

Додаток 1

«Фрази підтримки для щоденного спілкування з дітьми»

<https://docs.google.com/document/d/1Cb6ka62jopHa5G2pZBX6BU1lxy0th0a8ByZDG1lxh0Y/edit?usp=sharing>

Додаток 2

Анкета зворотного зв'язку учасників тренінгу «Спокій у серці — впевненість у дитині»

https://docs.google.com/document/d/1xrKQuOsw3oOxzid6461YBL3_YFKKSX2ragOCgqIVskA/edit?usp=sharing

Список використаних джерел та літератури

1. Психологія стресу: підручник / Л. Б. Наугольник. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. – 324 с.
2. Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. Програма та методичні рекомендації / [редактори-укладачі: О. В. Аніщенко, М. А. Араджионі, А. І. Гусєв, В. І. Потапова]. – Київ : ТОВ «Прометей», 2019. – 544 с.
3. Психологія сім'ї: підручник / за ред. В. М. Поліщука. Суми: Університетська книга, 2021. – 248 с.
4. Томчук С., Томчук М. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі : монографія. В : КВНЗ «ВАНО», 2018. С. 200.
5. Івашнюва С.В. Як підготувати та провести ефективний тренінг: практичний poradник. Х.: Ранок, 2019. 80с.
6. Допомога вашій тривожній дитині: покрокова інструкція для батьків / Рональд М. Рапі, Енн Віґналл, Сюзан Г. Спенс, Ванесса Кобем, Гайді Лінегем. — Житомир : Морфеус, 2023. — 320 с.

Бирко Надія,

доцент кафедри менеджменту та освітніх технологій
Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка,
кандидат педагогічних наук

Показники ефективності педагогічної системи Школа толерантності в умовах експерименту всеукраїнського рівня "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності"

Анотація. У статті представлені розроблені показники ефективності педагогічної системи Школа толерантності в умовах експерименту всеукраїнського рівня "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності", які допоможуть визначити: сформованість толерантного середовища, рівень толерантної особистості, ефективність функціонування педагогічної системи «Школа толерантності» з врахуванням основних показників сформованості толерантної особистості та толерантного середовища.

Ключові слова: толерантність, толерантна особистість, толерантне середовище, педагогічна система, здобувачі освіти, заклади освіти.

В умовах війни, в Україні, виникає гостра проблема формування толерантності серед здобувачів освітніх послуг різних освітньо-кваліфікаційних рівнів. Страх, агресія, насилля, яке несе собою загарбницька держава, формує в української молоді негативне ставлення до «братських» народів, що живуть поруч. Потреба в терпимості, толерантності сьогодні, як ніколи важлива, щоб не ввести молоде покоління в стан агресії, помсти, самознищення.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 18.05.2021р. № 545 «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі «Школа толерантності» на базі закладів загальної середньої, позашкільної освіти Хмельницької області здійснюється дослідно-експериментальна робота. Метою дослідження визначено науково

обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність науково-методичного забезпечення реалізації авторської моделі «Школа толерантності».

В процесі експерименту розроблено Концепцію з науково-методичного забезпечення реалізації авторської моделі «Школи толерантності» та спроектовано Модель педагогічної системи «Школа толерантності» (див. Рис.1).

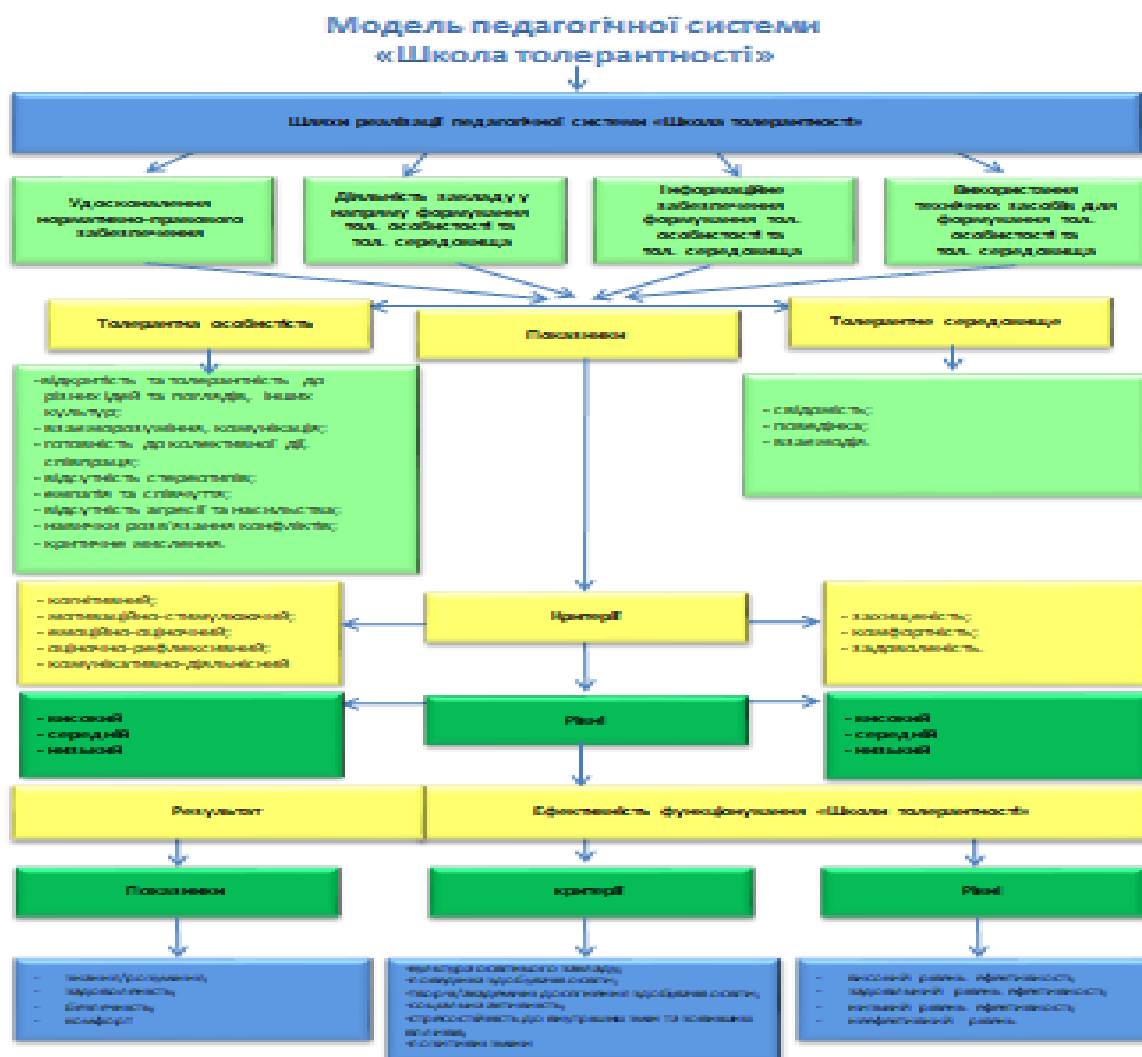
Метою IV узагальнюючого етапу експерименту (квітень 2025р. – квітень 2026р.) передбачено визначення ефективності педагогічної системи «Школа толерантності» та реалізація розробленої Концепції з науково-методичного забезпечення авторської моделі «Школи толерантності».

До основних складових зазначеної Моделі педагогічної системи «Школа толерантності» з реалізації науково-методичного забезпечення віднесено толерантну особистість та толерантне середовище.

Показниками толерантної особистості визначено:

1. Відкритість та толерантність до різних ідей та поглядів, інших культур.
2. Взаєморозуміння, комунікація.
3. Готовність до колективної дії, співпраця.
4. Відсутність стереотипів.
5. Емпатія та співчуття.
6. Відсутність агресії та насильства.
7. Навички розв'язання конфліктів.
8. Критичне мислення.

Рис.1

Показниками толерантного середовища визначено:

1. *Свідомість* (розуміння необхідності формування толерантної особистості у педагогічному процесі; усвідомлення підходів побудови толерантного середовища).
2. *Поведінка* (створення ситуацій успіху, вміння спокійно без агресії вирішувати конфліктні ситуації; дотримання Правил поведінки здобувачів освітнього процесу закладу позашкільної освіти «Будинок дитячої творчості»).
3. *Взаємодія* (забезпечення умов безпечної та комфортної взаємодії у закладі позашкільної освіти; переважання демократичного стилю педагогічного спілкування; налагодження діалогу між усіма учасниками освітнього процесу).

До критеріїв визначення толерантної особистості віднесено:

1. *Когнітивний*: обізнаність з особливостями толерантної взаємодії, повнота та міцність знань, спрямованість на толерантну взаємодію.
2. *Мотиваційно-стимулюючий*: активність, потреба у спілкуванні, інтерес та бажання розширювати знання та набувати риси толерантної особистості.
3. *Емоційно-оціночний*: позитивне емоційне сприйняття іншої людини, емпатія, емоційна стійкість.
4. *Емоційно-рефлексивний*: усвідомлення себе як носія культурних цінностей, наявність рис, притаманних толерантній особистості.
5. *Комунікативно-діяльнісний*: суб'єкт-суб'єктна взаємодія; комунікація на толерантній основі; асертивна поведінка.

Для визначення **сформованості толерантного середовища** розроблені наступні **критерії**:

1. *Захищеність* – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього процесу.
2. *Комфортність* – оцінка емоцій, почуттів та домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу; позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); негативні фактори (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність).
3. *Задоволеність* – задоволення базових потреб вихованця у допомозі та підтримці, збереженні та підвищенні його самооцінки, пізнанні та діяльності, розвитку здібностей і можливостей.

Формування **толерантної особистості** характеризується трьома **рівнями**:

1. *Високий (активний) рівень* сформованості толерантності: володіння глибокими усвідомленими знаннями сутності поняття «толерантність», готовність до діалогу, співробітництва та позитивної взаємодії з представниками різних культур при збереженні власної ідентичності; сформоване стійке ціннісне ставлення до себе та інших, Батьківщини, людства, природи; толерантність переходить в осмислену необхідність і потребу.
2. *Середній (активно-ситуативний) рівень* сформованості толерантності: неглибоко усвідомлені знання про толерантність, чіткі уявлення про важливість толерантності в суспільстві, але неготовність до діалогу, співробітництва та позитивної взаємодії, сформовано фрагментарно ціннісне ставлення до себе та інших, Батьківщини, людства, природи.
3. *Низький (пасивний) рівень* сформованості толерантності: поверхові знання сутності толерантності (або відсутність таких знань), пасивність, небажання взаємодіяти, недостатня вихованість толерантних якостей, наявність хибних уявлень про свою винятковість, прагнення переносити відповідальність на оточення, високий рівень тривожності, несформоване ціннісне ставлення до інших, людства, Батьківщини.

Формування **толерантного середовища** характеризується такими **рівнями**:

1. *Високий рівень сформованості толерантного середовища* – в закладі установлений демократичний стиль педагогічного спілкування, на високому рівні налагоджений діалог між усіма учасниками освітнього процесу, створено комфортні умови для творчого самовираження здобувачів освіти, їх пізнавальної активності, відносини між усіма учасниками освітнього процесу побудовано на основі довіри, поваги, терпіння, здобувачі освіти чітко дотримуються правил поведінки у колективі, педагоги на високому рівні здійснюють підбір оптимальних методів та засобів навчання і виховання, які сприятимуть успішному творчому розвитку здобувачів освіти та формуванню толерантної особистості, вироблено відносини і досвід толерантної поведінки як стійка норма життєдіяльності.

2. *Середній рівень сформованості толерантного середовища* – в закладі переважає демократичний стиль педагогічного спілкування, є ознаки ліберального стилю, на достатньому рівні налагоджений діалог між усіма учасниками освітнього процесу, створено комфортні умови для творчого самовираження здобувачів освіти, їх пізнавальної активності, відносини між усіма учасниками освітнього процесу побудовано здебільшого на основі довіри, поваги, терпіння, вихованці в основному дотримуються правил поведінки у колективі, педагоги на достатньому рівні здійснюють підбір оптимальних методів та засобів навчання і виховання, які сприятимуть успішному творчому розвитку здобувачів освіти та формуванню толерантної особистості, на достатньому рівні вироблено відносини і досвід толерантної поведінки як стійка норма життєдіяльності.

3. *Низький рівень сформованості толерантного середовища* в закладі – переважає ліберальний та авторитарний стилі педагогічного спілкування, на низькому рівні налагоджений діалог між усіма учасниками освітнього процесу, створено комфортні умови для творчого самовираження здобувачів освіти, їх пізнавальної активності, відносини між усіма учасниками освітнього процесу носять конфліктний характер, здобувачі освіти здебільшого не дотримуються правил поведінки у колективі, педагоги не використовують у своїй педагогічній діяльності методи та засоби навчання і виховання, які сприятимуть успішному творчому розвитку здобувачів освіти та формуванню толерантної особистості, відносини і досвід толерантної поведінки не вироблені як стійка норма життєдіяльності.

Для перевірки ефективності функціонування «Школи толерантності» в сучасних умовах та освітніх закладах різного типу з реалізації науково-методичного забезпечення авторської моделі «Школа толерантності» експериментальними закладами були розроблені **показники ефективності педагогічної системи «Школа толерантності»** з врахуванням основних показників сформованості толерантної особистості та толерантного середовища. До них віднесено:

1. *Знання/ розуміння*: вимірюється рівень знань здобувачів освіти про тематику толерантності, різноманітність, права людини тощо.

2. *Задоволеність*: вимірюється за допомогою опитувань та анкет, що дозволяють визначити, наскільки задоволені учасники освітнього процесу освітнім закладом та рівнем толерантності у ньому.

3. *Безпечність*: наявність безпечних умов навчання та праці.

4. *Комфорт*: визначається стан емоційного благополуччя учасників освітнього процесу, відсутність будь-яких проявів насильства та наявність достатніх ресурсів для їх запобігання.

Розроблені **критерії ефективності педагогічної системи «Школа толерантності»**:

1. *Культура освітнього закладу*: дослідження атмосфери і культури освітнього закладу є важливою складовою оцінки ефективності «Школи толерантності». Оцінюються стосунки між здобувачами освіти, педагогічними працівниками, керівництвом освітнього закладу та батьками. Здійснюється за

допомогою анкетування, інтерв'ю або спостереження для виявлення рівня толерантності та загальної атмосфери співпраці та поваги.

2. *Поведінка здобувачів освіти:* ефективна педагогічна система «Школа толерантності» повинна сприяти зменшенню конфліктів, булінгу та нетерпимого поводження серед здобувачів освіти. Цей критерій можна оцінити за допомогою внутрішніх оцінок, звітів, статистичних даних про кількість конфліктів та порушень поведінкових норм.

3. *Творчі/академічні досягнення здобувачів освіти:* вимірюється за допомогою оцінок та результатів зовнішніх і внутрішніх оцінювань, творчих досягнень. Успішність здобувачів освіти може бути пов'язана з розвитком толерантних особистостей.

4. *Соціальна активність учасників освітнього процесу:* взаємодія учасників освітнього процесу у різних ситуаціях з метою вибудовування конструктивних відносин. Оцінка ефективності педагогічної системи включає оцінку рівня співпраці між учасниками освітнього процесу. Це може виявлятися у спільних творчих проектах, спільних виховних заходах, діалогах, взаємодії.

5. *Стресостійкість до внутрішніх змін та зовнішніх впливів:* визначення емоційної стійкості і здатності контролю емоцій учасників освітнього процесу, уміння переносити психологічні навантаження та розв'язувати поставлені завдання в екстремальних умовах.

6. *Позитивні зміни:* дослідження процесу змін та виявлення позитивних результатів визначає, як впливає педагогічна система «Школа толерантності» на життя здобувачів освіти, педагогічного колективу освітнього закладу та батьків здобувачів освіти.

Відповідно до показників та критеріїв, розроблені **рівні ефективності педагогічної системи «Школа толерантності»:**

1. *Високий рівень ефективності:* Педагогічна система «Школа толерантності» з високим рівнем ефективності досягла високого ступеня формування толерантної особистості та створення толерантного середовища, розуміння між здобувачами освіти, педагогами, адміністрацією та батьками. Така система активно сприяє розвитку толерантності здобувачів освіти та культури співпраці. Її підхід служить прикладом для інших освітніх закладів.

2. *Задовільний рівень ефективності:* Педагогічна система «Школа толерантності» має позитивні зміни у формуванні толерантної особистості та створенні толерантного середовища, проте її підхід може бути менш систематичним або потребує деяких вдосконалень. Здобувачі освіти та спільнота обізнані щодо формування толерантності, але процес розвитку потребує додаткової підтримки.

3. *Низький рівень ефективності:* Педагогічна система «Школа толерантності» з низьким рівнем ефективності толерантності характеризується відсутністю чіткої стратегії або програми щодо формування толерантної особистості та створення толерантного середовища. Більш поширені конфлікти та нетерпиме поводження, а культура співпраці обмежена.

4. *Неефективний рівень:* Педагогічній системі «Школа толерантності» не вдається досягти мети щодо формування толерантної особистості та створення толерантного середовища. Проблеми з конфліктами, нетерпимістю та недостатньою співпрацею перевищують позитивні зміни.

Отже, розроблені нами показники ефективності педагогічної системи Школа толерантності дадуть можливість на узагальнюючому етапі експериментально перевірити ефективність науково-методичного забезпечення реалізації авторської моделі «Школа толерантності».

Список використаних джерел та літератури

1. Бирко Н.М. Педагогічна майстерня формування толерантності сучасного громадянина: метод. посіб. Хмельницький. 2013. 184с.
2. Загальна декларація прав людини (прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.): URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1948\(12\)10.oon.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1948(12)10.oon.php).
3. Орловська Н. М., Осатюк Н. А. , Томчишина Т. П. , Шенгілевич С. Г. Школа толерантності: шлях до формування толерантного суспільства : навч.-метод. посіб. Чернівці-Київ: Букрек, 2012. 504 с.
4. Тодорцева Ю.В. Педагогіка толерантності: методичні рекомендації. Одеса: ПНЦАПНУ, 2004. 90 с.

Бізюк Тетяна,

вихователь,

заклад дошкільної освіти №8 «Золотий ключик»

Нетішинської міської ради

Дистанційна взаємодія педагогів і батьків у закладах дошкільної освіти під час воєнного стану: проблеми і досвід

Анотація: У статті розглядається проблема дистанційної взаємодії педагогів і батьків у закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану. Проаналізовано основні труднощі організації освітнього процесу онлайн, зокрема зниження рівня комунікації, технічні обмеження та психологічні виклики для дітей і дорослих. Висвітлено позитивний досвід педагогів щодо налагодження партнерської співпраці з родинами, використання цифрових технологій для підтримки розвитку дітей та збереження емоційного зв'язку між учасниками освітнього процесу.

Ключові слова: дистанційна комунікація, взаємодія з батьками, воєнний стан, безперервна освіта, цифрові технології.

Сучасні реалії воєнного стану в Україні зумовили необхідність переосмислення підходів до організації освітнього процесу у закладах дошкільної освіти. Одним із головних викликів стало забезпечення ефективної взаємодії між педагогами та батьками в умовах дистанційного навчання. Дошкільна освіта є важливою ланкою розвитку особистості дитини, тому збереження її якості, емоційного благополуччя вихованців та підтримки зв'язку між усіма учасниками освітнього процесу набувають особливого значення. У ситуації, коли безпека дітей та працівників освітніх закладів стоїть на першому місці, дистанційна форма взаємодії стає не лише вимушеною, а й ефективною альтернативою. Саме від узгоджених дій педагогів і батьків залежить успішність навчання, соціалізація та психологічна стабільність дошкільників. Тому аналіз проблем, пошук оптимальних шляхів налагодження комунікації й вивчення позитивного досвіду дистанційної співпраці є актуальним завданням сучасної педагогічної науки та практики.

В умовах воєнного стану організація освітнього процесу в закладах дошкільної освіти зазнала суттєвих змін. Традиційна форма безпосередньої взаємодії педагогів із дітьми і батьками часто стає не можливою через загрозу безпеці, обмеження пересування та вимушене закриття закладів. У цьому контексті дистанційна комунікація набуває особливої значущості, адже сучасні технології відкривають нові горизонти для взаємодії, роблячи спілкування швидким, зручним і водночас персоналізованим. Дистанційна комунікація – це форма взаємодії між педагогами,

адміністрацією закладу та батьками, що здійснюється за допомогою інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ: електронної пошти, месенджерів (Viber, Telegram), освітніх платформ, соціальних мереж, відеоконференцій (Zoom, Google Meet) тощо. Її головна мета – забезпечити постійний зв'язок між усіма учасниками освітнього процесу, навіть у разі відсутності можливості особистих зустрічей. За словами сучасних дослідників (Іваненка, 2022; Петренко, 2021), успішна дистанційна робота можлива лише за умови тісної взаємодії педагогів зі батьками, які стають активними партнерами у процесі навчання і виховання. Дистанційна комунікація з батьками відкриває педагогам унікальні можливості для підтримки освітнього процесу та розвитку дітей. Сучасні технології дозволяють оперативно інформувати родини про події, успіхи й досягнення дітей, а також організовувати спільну діяльність.

Найбільш вдалі засоби дистанційної комунікації включають:

1. Месенджери (Viber, Telegram, WhatsApp)

Вони дозволяють швидко обмінюватися текстовими повідомленнями, фото, відео та аудіо, що особливо зручно для оперативного інформування про повсякденні події та досягнення дітей. Месенджери підтримують групові чати, де всі батьки можуть отримувати однакову інформацію, а також індивідуальні повідомлення для персоналізованого підходу.

2. Онлайн-щоденники та платформи для дошкільної освіти (ClassDojo, Edmodo, Shkola.ua)

Ці платформи дозволяють відстежувати навчальні досягнення дітей, вести спільні проекти та завдання, а також зберігати архів фотографій і відео. Такий формат робить комунікацію більш структурованою та зручною для аналізу педагогічної діяльності.

3. Відеоконференції (Zoom, Google Meet, Microsoft Teams)

Відеозв'язок особливо ефективний для проведення батьківських зборів, консультацій та індивідуальних зустрічей. Він дозволяє бачити емоції та реакції батьків, що сприяє глибшому взаєморозумінню.

4. Соціальні мережі (Facebook, Instagram, YouTube канали садочків)

Використання соціальних мереж дозволяє створювати сторінки груп, ділитися новинами, методичними порадами та відео-матеріалами. Це забезпечує високу доступність інформації для батьків у будь-який час.

Ці засоби є найбільш ефективними, тому що поєднують оперативність, доступність, зручність та візуальну підтримку інформації, що підвищує залученість батьків та довіру до педагога. Батьки, отримуючи рекомендації щодо домашніх занять, поради з виховання та інформацію про прогрес дитини, можуть активніше залучатися до освітнього процесу, зміцнювати родинні взаємини та підтримувати психологічний комфорт дітей.

Згідно з дослідженням Л. Ляховської, створення фото- та відеопрезентацій, оголошень, методичних рекомендацій та інструкцій для батьків дозволяє забезпечити доступ до необхідної інформації та підтримувати зв'язок навіть у періоди обмеженого фізичного контакту.

Дистанційна взаємодія педагогів і батьків супроводжується певними труднощами. Однією з основних проблем є обмежений доступ родин до технологій та інтернет-з'єднання, що ускладнює участь дітей у онлайн-заняттях. Крім того, психологічний аспект дистанційного навчання потребує особливої уваги: багато дітей відчують стрес, тривогу, втрату звичайного звичного режиму, що впливає на їхню активність і мотивацію до навчання. Батьки, у свою чергу, часто не володіють достатньою педагогічною компетентністю, щоб самостійно організувати навчальний процес і підтримати дитину в онлайн-середовищі.

Попри всі труднощі воєнного часу, педагоги закладів дошкільної освіти знаходять способи зберегти зв'язок із дітьми та їхніми родинами, використовуючи дистанційні

форми робити. Досвід показує, що навіть невеликі, але регулярні контакти мають велике значення для розвитку дитини та підтримки її емоційного стану. Одним із ефективних методів є організація онлайн-зустрічей та консультації. Педагоги створюють відеоконференції, де батьки можуть обговорити досягнення та труднощі дитини, отримати поради щодо організації домашніх занять і поспілкуватися з іншими родинами. Такі зустрічі допомагають не тільки передавати інформацію, а й відчувати себе частиною спільноти, що піклується про дітей. Не менш важливим є використання відеоуроків і демонстраційних матеріалів. Короткі відео з рухливими іграми, творчими завданнями або заняттями дозволяють дітям активно долучатися до навчання навіть вдома. Батьки, виконуючи вправи, завдання вдома, стають співавторами навчального процесу, що зміцнює емоційний зв'язок у родині та підвищує мотивацію малюка. Для старших дошкільників особливо корисними є інтерактивні завдання та ігри. Виконуючи пізнавальні квести, логічні завдання або творчі вправи на спеціальних платформах, діти розвивають мислення, увагу, уяву та вміння працювати самостійно. При цьому педагог може коригувати складність завдань, враховуючи індивідуальні потреби кожного вихованця. Ще один ефективний прийом – фотозвіти та обговорення результатів. Батьки надсилають фото або короткі відео виконаних завдань, а педагог у відповідь ділиться порадами, хвалить дитину і пропонує нові ідеї для розвитку. Така взаємодія дозволяє зберегти емоційний контакт і мотивує дітей із захопленням продовжувати навчання. Не варто забувати й про щоденні тематичні чати та групи у месенджерах. Вони допомагають оперативно інформувати батьків про зміни у розкладі, надавати методичні матеріали, обмінюватися порадами та маленькими досягненнями дітей. У таких групах формується відчуття підтримки і взаємодопомоги між педагогами і родинами. Найголовніший принцип дистанційної роботи – індивідуальний підхід. В онлайн-середовищі педагог має можливість врахувати інтереси, вікові особливості та особливі потреби кожної дитини, створюючи завдання, які стимулюють її пізнавальну активність, творчість і самостійність. Батьки, слідує порадам педагога, можуть організовувати навчальне середовище вдома так, щоб дитині було цікаво і комфортно вчитися, гратися і розвиватися.

Таким чином, дистанційна комунікація з батьками у період воєнного стану є живим, чутливим процесом взаємодії, де технології поєднуються з людяністю, увагою та професіоналізмом. Кожна порада, повідомлення чи відеозвернення педагога зміцнює довіру, відкриває нові горизонти партнерства та формує позитивний імідж сучасного вихователя. Головне – регулярність комунікації, увага до потреб кожної дитини і готовність педагогів експериментувати з різними формами онлайн-роботи, щоб навчання залишалося цікавим, змістовним і безпечним. Аналіз досвіду дистанційної взаємодії педагогів і батьків у закладах дошкільної освіти під час воєнного стану показує, що сучасні виклики сприяють розвитку нових форм співпраці і комунікації. Незважаючи на обмеження, пов'язані з безпекою, технічними можливостями та психологічними особливостями дітей, дистанційна взаємодія дозволяє зберігати безперервність освітнього процесу, підтримувати розвиток ключових компетентностей дошкільників та забезпечити емоційний комфорт сімей. Успішна дистанційна робота базується на партнерстві педагогів і батьків, регулярній комунікації та використанні різноманітних технологій і методик, таких як онлайн-зустрічі, відеоуроки, інтерактивні завдання, фотозвіти та тематичні чати. Педагоги мають можливість індивідуально підходити до кожної дитини, враховувати її інтереси, вікові особливості та особливі потреби, а батьки отримують підтримку й методичні рекомендації для організації домашнього навчання.

Отже, дистанційна взаємодія педагогів і батьків у період війни стає не лише тимчасовим виходом із кризової ситуації, а й перспективною формою співпраці, яка сприяє розвитку дитини, зміцненню родинних зв'язків та підвищенню якості дошкільної освіти в сучасних умовах. Досвід, набутий під час війни, може слугувати основою для

подальшого впровадження інноваційних та гнучких підходів у роботі закладів дошкільної освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Андрущенко Т.В. Взаємодія педагогів і батьків у дистанційному форматі: виклики та можливості / Т.В. Андрущенко // Дошкільна освіта. – 2021. - №2 – С.14 – 18.
2. Ляхоцька Л. Л. Використання цифрових технологій у дистанційній взаємодії педагогів та батьків // Науково-педагогічні дослідження. — 2021. — № 1. — С. 105–112. — Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725893>
3. Курс «Дошкілля в умовах воєнного часу. Форми взаємодії з дітьми та батьками» // Ruh.com.ua. — 2025. — Режим доступу: <https://ruh.com.ua/training/doskilla-v-umovah-voennogo-casu-4590>
4. Ярошенко О. Г. Професійний імідж педагога в умовах сучасної освіти // Освіта та розвиток обдарованої особистості. — 2020. — № 3. — С. 45–49.

Богомол Валентина Василівна,
учитель початкових класів
вищої категорії, Старший вчитель
Адампільського ліцею
Старосинявської селищної ради
Хмельницького району
Хмельницької області

Сучасні підходи до формування інклюзивного освітнього простору закладів освіти в умовах війни

Анотація. У статті представлено аналіз сучасних підходів до створення інклюзивного освітнього простору в умовах війни. Розглянуто психолого-педагогічні, організаційні та технологічні особливості підтримки дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у кризовий період. Ключові слова: інклюзія, війна, діти з ООП, освітній простір, адаптація, підтримка, педагогіка, безпека.

Вступ

Війна в Україні спричинила суттєві трансформації в роботі закладів освіти, висунувши нові вимоги до організації навчального процесу. Особливо гостро ці зміни відобразилися на інклюзивній освіті, оскільки діти з особливими освітніми потребами (ООП) є найбільш уразливою категорією в умовах кризи. Часті переїзди, руйнування інфраструктури, обмежений доступ до фахівців, психологічні травми — все це ускладнює освітній процес.

У цих умовах важливим є збереження доступності, безпеки та якості навчання, а також розроблення нових підходів до формування інклюзивного середовища. Мета статті — узагальнити сучасні підходи та інструменти, що забезпечують ефективність інклюзивної освіти під час воєнного стану.

Основна частина

1. Теоретичні основи інклюзивного освітнього простору

Інклюзія передбачає рівні можливості для всіх здобувачів освіти незалежно від їхніх потреб і можливостей (Booth & Ainscow, 2019). За Колупаєвою та Таранченко (2021), інклюзивний освітній простір ґрунтується на таких принципах, як доступність, гуманізм, партнерство та індивідуалізація.

В умовах війни ці принципи розширюються вимогами:

- забезпечення фізичної та психологічної безпеки;
- гнучкості навчальних форматів;
- цифрової доступності;
- емоційної підтримки учнів і педагогів.

Згідно з рекомендаціями ЮНЕСКО (2022), у кризових ситуаціях школа має виконувати не лише навчальну, а й стабілізаційну функцію, створюючи передбачуване та підтримувальне середовище.

2. Психологічний супровід дітей з ООП у воєнний час

2.1. Вплив війни на психоемоційний стан дітей

American Psychological Association (2022) зазначає, що у дітей можуть виникати:

- труднощі концентрації;
- емоційні спалахи;
- порушення сну;
- тривожність і страх;
- регрес у поведінці.

Це особливо відчутно для дітей з ООП, які мають підвищену сенсорну чутливість чи особливості емоційної регуляції.

2.2. Організація психологічної підтримки

Кононко (2023) акцентує увагу на використанні таких інструментів:

- арт-терапія, музикотерапія;
- вправи SEL (соціально-емоційне навчання);
- техніки заземлення та дихальні практики;
- створення безпечних зон у школі.

Важливо, щоб психологічна підтримка була системною та координувалась командою педагогів.

3. Гнучкі моделі навчання в умовах війни

3.1. Дистанційне навчання

Дистанційна форма стала ключовою у багатьох громадах України. Переваги для дітей з ООП включають можливість навчатися в комфортному середовищі та використовувати індивідуальні цифрові інструменти.

Серед викликів (Синельникова, 2023):

- недостатній рівень цифрових навичок батьків;
- проблеми доступу до техніки;
- зниження мотивації учнів.

3.2. Змішане навчання

Поєднання онлайн- та офлайн-занять дозволяє адаптувати навчання до безпекової ситуації. Цей формат ефективний для дітей з порушеннями уваги, РАС, ЗПР.

3.3. Навчання в укриттях

Організація освітнього процесу в укриттях передбачає:

- забезпечення доступності для дітей з порушеннями ОРА;
- використання візуальних інструкцій;
- мінімізацію сенсорного перевантаження;
- підготовку наборів для роботи під час повітряних тривог.

4. Командна взаємодія та співпраця з батьками

Інклюзивне середовище створюється завдяки співпраці педагогів, асистентів, фахівців ІРЦ, психологів і батьків.

Асистент учителя виконує ключову роль у забезпеченні супроводу учня, особливо під час евакуації та перебування в укриттях.

Батьки, за даними Booth & Ainscow (2019), є активними партнерами в плануванні ІПР та забезпеченні стабільності навчання, особливо під час вимушених переїздів.

5. Цифрові та асистивні технології

Для дітей з ООП цінними є інструменти:

- програми синтезу мовлення;
- цифрові картки комунікації;
- інтерактивні середовища;
- шрифти для дислексії;
- візуальні таймери.

Асистивні технології сприяють автономності та залученості учнів.

6. Створення безпечного фізичного простору

Умови війни вимагають адаптації школи:

- доступні укриття;
- простір для сенсорної регуляції;
- навігаційні шляхи;
- зручні меблі;
- безпечні набори для роботи.

Фізичний простір впливає на емоційний стан і здатність до навчання.

7. Підвищення кваліфікації педагогів

Педагоги мають опановувати:

- методики кризової педагогіки;
- інклюзивні цифрові інструменти;
- стратегії підтримки дітей у стресі;
- адаптацію навчальних матеріалів.

Постійний професійний розвиток є основою стабільності інклюзивного навчання.

Висовки

Інклюзивна освіта в умовах війни стикається з новими викликами, однак сучасні підходи дозволяють забезпечити доступність і якість навчання для дітей з ООП. Ефективність інклюзивного простору залежить від гнучкості навчальних форматів, системності психологічної підтримки, командної взаємодії, цифрової доступності та професійної готовності педагогів.

Упровадження зазначених підходів сприятиме формуванню безпечного, гуманного й адаптивного освітнього середовища навіть у період кризових викликів.

Список використаних джерел та літератури

1. Booth, T., Ainscow, M. *Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*. Bristol: CSIE, 2019.
2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. *Інклюзивна освіта: теорія та практика*. Київ: Логос, 2021.
3. American Psychological Association. *Guidelines for Supporting Children in Crisis*. Washington, 2022.
4. UNESCO. *Education in Emergencies*. Paris, 2022.
5. Синельникова Р. Гнучкі моделі навчання в умовах війни: інклюзивний аспект. *Український педагогічний журнал*. 2023.
6. Кононко О. Психологічна підтримка дітей з ООП у кризових ситуаціях. *Психологія і школа*. 2023.
7. МОН України. *Рекомендації щодо організації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану*. Київ, 2023.

Бойчак Леся,
вчитель початкових класів,
практичний психолог
Новоушицького ліцею
Новоушицької селищної ради

Психологічна стійкість як ключовий ресурс освітнього середовища під час війни

Анотація. У статті розглядається феномен психологічної стійкості як важливого ресурсу освітнього середовища в умовах війни. Проаналізовано основні чинники, що впливають на збереження психічного здоров'я учасників освітнього процесу. Визначено практичні напрями формування психологічної стійкості педагогів, учнів і батьків. Підкреслено значення емоційної підтримки, позитивного спілкування та розвиток навичок саморегуляції як основи ефективного функціонування освіти в кризових умовах.

Ключові слова: психологічна стійкість, освітнє середовище, війна, емоційна підтримка, саморегуляція, ментальне здоров'я.

Повномасштабна війна в Україні стала викликом не лише для держави, а й для кожної людини і, звичайно, створила виклики для освітньої системи. Втрата безпеки, вимушене переселення, тривожність і невизначеність значно впливають на психологічний стан усіх учасників освітнього процесу. За таких умов психологічна стійкість постає ключовою умовою збереження ефективності навчання, емоційного благополуччя та міжособистісної взаємодії у школі. Українське суспільство зіткнулося з глибоким випробуванням — необхідністю адаптуватися до умов воєнного стану. Усвідомлення реалій воєнного часу, пристосування до нових умов життя або переосмислення звичних форм взаємодії з навколишнім світом і власним «я», а також активізація внутрішніх ресурсів задля збереження життя стали критично важливими завданнями для кожного. Освітнє середовище є соціально-психологічною системою, у якій важливо забезпечити атмосферу підтримки, довіри та взаємоповаги. Психологічна стійкість тут проявляється у здатності педагогів зберігати професійну ефективність, учнів — підтримувати навчальну мотивацію попри тривожність, а батьків — залишатися джерелом безпеки для дитини.

Практичні шляхи розвитку психологічної стійкості в освітньому середовищі

1. Психологічна освіта педагогів. Проведення тренінгів, вебінарів щодо стрес-менеджменту, профілактики емоційного вигорання, розвитку навичок самопомоги.

2. Створення підтримувального шкільного клімату. Наявність довірливих стосунків між учасниками освітнього процесу, забезпечення можливості висловити емоції без осуду.

3. Розвиток соціально-емоційних компетентностей учнів. Використання елементів арт-терапії, ігротерапії, тренінгів емоційної грамотності.

4. Психологічна підтримка в кризових ситуаціях. Залучення шкільних психологів, волонтерів і кризових консультантів, формування «точок опори» — безпечних місць.

Особливої уваги потребує психологічний стан педагогів, адже саме вони щодня забезпечують освітній процес, підтримують учнів, створюють умови для навчання навіть у надзвичайних обставинах. У цих умовах надзвичайно важливим стає розвиток **психологічної стійкості** як ресурсу професійного та особистісного збереження педагога.

В умовах війни надзвичайно важливо піклуватися про в психічне та фізичне здоров'я, а також працювати над відновленням емоційної рівноваги. На думку Г. П. Дзвоник, емоційна стійкість складається з кількох підструктурних компонентів, і

найефективніший спосіб її формування — це розвиток навичок емоційно-вольової регуляції на психологічному й психофізіологічному рівнях, а також індивідуальних особистісних якостей. З огляду на це, в умовах війни варто шукати підтримку серед близьких: родичів, друзів, адже спілкування з ними допомагає зменшити тривогу, почуття ізоляції та самотності. У той же час важливо підтримувати фізичну активність, дотримуватися режиму сну й харчування, а також уникати вживання алкоголю та наркотичних речовин. Навіть виконання звичних щоденних справ здатне допомогти відволіктися від тривожних думок.

У воєнний час педагоги стикаються з такими труднощами:

- постійна тривога за безпеку себе та учнів
- емоційне вигорання через перевантаження і відповідальність;
- робота в умовах нестабільності (онлайн, офлайн, укриття);
- необхідність підтримувати дітей і батьків, залишаючись самим ресурсним.

Психологічна стійкість проявляється у здатності педагога:

- зберігати спокій і стабільність у спілкуванні з учнями;
- мобілізувати власні ресурси, швидко приймати рішення;
- демонструвати оптимізм, віру в майбутнє;
- підтримувати довіру, взаємоповагу, гуманність в освітньому середовищі.

Тому педагогу потрібно бути постійно в ресурсі. Досягти цього можна за допомогою вправ, які не потребують спеціального обладнання, можуть проводитися як індивідуально, так і на педагогічних зустрічах чи тренінгах

«Якорі спокою»

Мета: навчитися швидко відновлювати внутрішню рівновагу.

1. Потрібно згадати момент, коли було спокійно й упевнено (наприклад, прогулянка, зустріч із друзями).
2. Закрити очі, уявити цю ситуацію якнайчіткіше — кольори, звуки, запахи, відчуття тіла.
3. Зробити глибокий вдих і видих, стисніть кулак або торкніться певного місця (наприклад, зап'ястя).
4. Повторювати цей жест, коли є напруження — він стане «якорем спокою».
5. **«Ресурсний щоденник»**

Мета: навчитися помічати позитив і підтримувати власні ресурси.

- Щодня записуйте 3 речі, за які вдячні сьогодні.
- Визначайте 1 приємну подію дня.
- Занотуйте, що допомогло вам впоратися зі стресом.

Через тиждень перечитайте записи — це зміцнить почуття стабільності та віри у власні сили.

«Дихання 4–7–8»

Мета: швидке зниження тривожності.

1. Вдихніть через ніс на 4 рахунки.
2. Затримайте дихання на 7 рахунків.
3. Повільно видихніть ротом на 8 рахунків.
4. Повторіть 3–4 рази.

Ця вправа знижує рівень кортизолу й допомагає заспокоїтися навіть у стресових ситуаціях (наприклад, під час повітряної тривоги чи перед важливою подією).

«Камінь, вода, повітря»

Мета: розпізнавати та регулювати емоційні стани.

- Коли відчуваєте напруження, запитайте себе:
 - *Я зараз — камінь (напружений, застиглий)?*
 - *Вода (гнучкий, але емоційний)?*
 - *Повітря (легкий, спокійний)?*
- Якщо «камінь» — зробіть кілька глибоких вдихів, розслабте м'язи.

- Якщо “вода” — запишіть свої думки, щоб упорядкувати їх.
- Якщо “повітря” — насолодіться цим станом і запам’ятайте його як ресурс.

«Теплі слова колегам»

Мета: посилення згуртованості та емоційної підтримки.

На аркушах пишуть імена колег. Кожен учасник пише іншим по одному позитивному слову або фразі (“Ти завжди підтримуєш”, “Твоя енергія заряджає”). Коли аркуші повертаються власникам — кожен читає свій “банк підтримки”. Це чудовий спосіб зняти напругу, підняти настрій і нагадати, що ми не самі.

«Техніка STOP»

Мета: навчитися реагувати усвідомлено, а не імпульсивно.

Кроки:

- **S — Stop** (зупинись)
- **T — Take a breath** (зроби вдих)
- **O — Observe** (поміть, що відбувається: думки, емоції, тіло)
- **P — Proceed** (дій спокійно, усвідомлено)

Ця техніка займає кілька секунд, але допомагає уникнути емоційних вибухів і зберегти професійну рівновагу

«Моє дерево стійкості»

Мета: візуалізувати власні ресурси.

Хід вправи:

1. Намалюйте дерево:
 - **коріння** — ваші цінності та опора (родина, професія, віра);
 - **стовбур** — ваші навички, досвід;
 - **крона** — мрії, цілі, підтримка.
2. Подумайте, що зараз допомагає “живити” ваше дерево, а що виснажує.
3. Додайте “листочки” із новими ресурсами, які хочете розвинути.

Психологічна стійкість – це той фактор, який допомагає людям не лише виживати в кризових ситуаціях, а й зберігати віру у власні сили та здатність будувати майбутнє, навіть коли ситуація виглядає безнадійною. Забезпечення психологічного благополуччя студентів у вищих навчальних закладах є викликом, який потребує комплексного підходу, що включає освітні програми, професійну та соціальну підтримку, профілактичні заходи.

Для того, щоб освітній процес був безпечним в умовах війни потрібно приділяти велику увагу психологічній стійкості учнів. Під час проведення занять з елементами тренінгу, годин спілкування, коли учні перебувають в укритті можна проводити вправи адаптовані до умов воєнного часу — спрямовані на розвиток саморегуляції, віри в себе, підтримки одне одного та відновлення внутрішнього ресурсу.

«Дихання спокою»

Мета: навчитися знімати напругу та керувати емоціями.

Запропонуйте дітям сісти зручно, заплющити очі. Вдихнути повільно через ніс, рахуючи до 4. Утримати дихання на 2 секунди. Повільно видихнути ротом, рахуючи до 6. Уявити, що з кожним видихом відпускається втома та тривога.

Порада:

Виконуйте перед контрольними, під час тривоги або просто для заспокоєння.

«Дерево моєї стійкості»

Мета: допомогти дітям усвідомити, що дає їм силу та підтримку.

Вік: 9–15 років

1. Намалюйте дерево.
 - **Коріння** – що дає мені силу (родина, друзі, мрії).
 - **Стовбур** – мої якості (відповідальність, доброта, терпіння).
 - **Гілки** – те, до чого прагну (мир, знання, щастя).
2. Обговоріть, що допомагає “дереву” рости навіть під час бурі.

«Мій безпечний простір»

Мета: створити внутрішнє відчуття безпеки.

Вік: 6–13 років

Запропонуйте дітям заплющити очі й уявити місце, де вони почуваються спокійно. Це може бути дім, парк, берег річки, улюблене місце з друзями. Нехай діти уявлять кольори, звуки, запахи, людей поруч. Потім намалюють це місце. Поясніть, що в думках вони завжди можуть “повертатися” туди, коли страшно або сумно.

«Камінчик спокою»

Мета: заспокоєння, формування відчуття стабільності.

Вік: молодші школярі

Кожен учень отримує маленький камінчик або ґудзик. Запропонуйте потримати його в долоні, роздивитись, відчутти вагу, тепло. Поясніть: “Цей камінчик — твій символ спокою. Коли тобі страшно — потримай його, згадай, що ти в безпеці”. Можна прикрасити камінчик фарбами або фломастерами.

«Моя історія сили»

Мета: усвідомлення власних успіхів і подолання труднощів.

Вік: 11–17 років

Запропонуйте дітям згадати ситуацію, коли вони впоралися з чимось складним. Нехай запишуть або розкажуть:

- Що трапилося?
- Як я це пережив(ла)?
- Що допомогло?
- Чому я пишаюся собою?

Обговоріть: “Коли ми згадуємо, як уже справлялися — легше вірити, що зможемо знову”.

«Повітряна кулька емоцій»

Мета: навчитися безпечно виражати емоції.

Вік: молодша і середня школа

Учні отримують повітряну кульку. Попросіть уявити, що в неї вони “видихають” свій гнів, тривогу або втому. Коли кулька наповниться — повільно випустіть повітря, уявляючи, як зникає напруження. Обговоріть: “Що ви відчули після того, як випустили повітря?”

«Скринька радості»

Мета: формування позитивного мислення та внутрішньої опори.

Вік: будь-який

Кожен учень створює “скриньку” (із коробочки чи конверта). У неї кладуть записки:

- приємні спогади;
- компліменти, які отримували;
- добрі справи, які зробили.

Коли сумно — можна відкрити “скриньку” й перечитати записи.

«Коло доброти»

Мета: зміцнення групової підтримки та довіри.

Вік: 7–15 років

Діти сідають у коло. Один починає й говорить сусіду праворуч добрі слова (“Ти щирий”, “Ти гарно малюєш”). Ланцюжок триває, доки слова не повернуться до першого. Завершення: “Коли ми ділимося добром — ми стаємо сильнішими”.

Психологічна стійкість у воєнний період є необхідною умовою функціонування освітнього процесу. Вона забезпечує не лише адаптацію до складних умов, але й підтримує розвиток, професійну активність і гуманістичні цінності. Завданням сучасної освіти є створення системи психоемоційної підтримки, де кожен учасник відчуває свою цінність і здатність впливати на подолання труднощів. Для педагогів, учнів і батьків розвиток психологічної стійкості стає не лише індивідуальним завданням, а й

суспільною необхідністю, адже саме стійкі особистості формують стійке освітнє середовище. Важливими умовами її формування є наявність соціальної підтримки, позитивне мислення, вміння керувати емоціями, усвідомлення власних ресурсів та цінностей. Освітній простір має перетворитися на середовище психологічної безпеки, довіри та взаємопідтримки, де кожен учасник — педагог, учень чи батько — відчуває себе значущим і захищеним. Отже, розвиток психологічної стійкості є основою не лише для особистісного благополуччя, а й для відновлення, стійкості й перемоги всього українського суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Белова, О. (2023). *Психологічна стійкість особистості в умовах воєнних дій*. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України.
2. Дзвоник Г. П. Роль емоційної стійкості в професійному самоздійсненні фахівця. Актуальні проблеми психології. 2016. Том 5. Вип. 16. С. 24–29.
3. Карамушка, Л. М. (2022). Психологічне забезпечення діяльності педагогів в екстремальних умовах. *Психологія і суспільство*, №3.
4. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості: монографія. К.: Ніка-Центр, 2020. 432 с.
5. Ложкін, Г. В., Пов'якель, Н. І. (2021). *Психологічна допомога педагогам у кризових ситуаціях*. Київ: Либідь.
6. Титаренко, Т. М. (2022). Життєстійкість у час війни: психологічні ресурси особистості. *Психологічний часопис*, 8(3), 12–19.
7. Чепелева, Н. В. (2023). Психологічна підтримка в умовах воєнного стану: виклики для освіти. *Освіта і суспільство*, 4(25), 45–52.
8. Український інститут розвитку освіти. (2023). *Психологічна стійкість педагогів в умовах війни*. Київ: УІРО.
9. Сохань, Л. В. (2021). *Психологічна підтримка та розвиток особистості в умовах стресу*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка.

Борбич Наталя,
вчителька початкових класів
Адампільського
Старосинявської селищної ради,
спеціаліст вищої
кваліфікаційної категорії
вчитель-методист

Освіта для сталого розвитку в концепції Нової української школи в умовах сьогодення

Анотація. У статті розглянуто проблему реалізації освіти для сталого розвитку в умовах реформування вітчизняної освіти та з урахуванням реалій і потреб сьогодення. Зокрема проаналізовано та обґрунтовано педагогічні умови реалізації цілей освіти для сталого розвитку в навчанні учнів молодшого шкільного віку. Наголошено на необхідності оновлення змісту типових освітніх програм для початкової школи контентом сталого розвитку та освіти для сталого розвитку, у т. ч. природничої, громадянської та історичної, соціальної та здоров'язбережувальної освітніх галузей, що реалізується в межах інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Ключові слова: сталий розвиток, природні ресурси, виклики, освітній процес, стиль життя, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Основою забезпечення сталого розвитку суспільства була й залишається освіта як ключовий фактор, що сприяє реалізації цілей сталого розвитку й забезпечує попередження та вирішення світових криз, серед яких і пандемія COVID-19, котра виявила необхідність у здатності швидко реагувати на несподівані ризики, співпрацювати в пошуку результативних рішень. У науковому вимірі й досі тривають спроби вчених-теоретиків та практиків зробити освіту для сталого розвитку невід'ємною складовою формальної освіти. З огляду на сказане, актуалізуються питання пошуку ефективних засобів упровадження в освітній процес вже на початковому етапі, тобто в початковій школі, умов реалізації освіти для сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому доробку є чимало праць, які засвідчують конструктивність освітніх ідей сталого розвитку, важливість їхньої адаптації до вітчизняної практики й актуальність порушених питань для сучасного освітнього простору. Насамперед це дослідження О. Безсонової, В. Боголюбова, Ю. Бойчук, О. Висоцької, Н. Гавриш, Т. Гардащук, В. Карамушкіної, І. Карпань, М. Мелманн, Л. Мельник, Н. Миськової, О. Пометун, Н. Пустовіт, Н. Рідей, Т. Смагіної та ін. Відсутність нормативно-правової освітньої бази пояснює епізодичний характер освіти для сталого розвитку, а поодинокі впровадження її в заклади освіти базуються на інтуїзмі педагогічних колективів.

Виклад основного матеріалу.

Людська цивілізація переживає складні часи на переломі віків і на початку третього тисячоліття. З одного боку, спостерігаються бурхливі темпи наукового і технічного прогресу, а з іншого виявляються тенденції до економічної стагнації і навіть спаду в регіонах світу. Поряд з вичерпанням деяких невідтворювальних природних ресурсів, труднощами їх відновлення і компенсуючої взаємозаміни погіршується якість навколишнього середовища та економічний стан народів, що негативно впливає на розвиток світової економіки. Про це яскраво засвідчує зниження за останні роки темпів економічного зростання на земній кулі. І вплив цих негативних процесів, звичайно, не обмежується лише світовою економікою. Погіршується стан здоров'я людей в багатьох регіонах світу, знижується середня тривалість їх життя. Крім того, ресурси планети використовуються такими темпами, що через декілька поколінь люди вже не матимуть можливості користуватися ними.

Основою забезпечення сталого розвитку суспільства була й залишається освіта як ключовий фактор, що сприяє реалізації цілей сталого розвитку й забезпечує попередження та вирішення світових криз, серед яких і пандемія COVID-19, котра виявила необхідність у здатності швидко реагувати на несподівані ризики, а також воєнні дії.

Війна призводить до руйнування житлових будинків, лікарень, шкіл, доріг, електричних і водопостачальних систем. Це ускладнює доступ до базових послуг і знижує якість життя громадян. Підприємства зупиняють роботу через бойові дії, логістичні труднощі або руйнування виробничих потужностей. Це призводить до зростання безробіття та скорочення доходів громадян, що в свою чергу породжує накопичення боргів за комунальні послуги. Багато людей змушені покидати свої домівки, рятуючись від війни, що спричиняє демографічні зміни та соціальну напругу. Стрес, тривога, втрати рідних і близьких можуть призводити до довгострокових психосоціальних проблем. У зв'язку із цим, населення має бути готовим оперативніше реагувати на виклики війни та ефективніше використовувати наявні ресурси. Водночас, складні виклики відкривають можливості для переосмислення підходів до сталого розвитку. Освіта для сталого розвитку націлена на набуття знань і навичок, що сприяють формуванню екологічно свідомого суспільства, нових позицій, світогляду, цінностей, а також розвитку, який є соціально бажаним, економічно життєздатним і екологічно збалансованим. Звідси постає питання пошуку ефективних

засобів впровадження та умов реалізації освіти для сталого розвитку в освітній процес Нової української школи з метою формування у здобувачів освіти ключових компетентностей сталого розвитку.

Сучасний підхід до організації освітнього процесу передбачає використання активних методів навчання, педагогіку партнерства, виховання на загальнолюдських морально-етичних та соціальнополітичних цінностях, розвиток трансверсальних умінь і навичок, критичного мислення, активної громадянської позиції, створення нового навчального середовища, забезпечення високої якості освіти тощо [4, с.19]. У світовій практиці освіта для сталого розвитку реалізується у вигляді міжпредметної, міждисциплінарної, предметної, позакласної, позашкільної, проєктної моделей [6, с.28]. На жаль, предметна модель освіти для сталого розвитку не знайшла свого відображення у модельних навчальних програмах Нової української школи. Її впровадження відбувається шляхом включення ідей сталого розвитку до навчальних курсів і дисциплін, підготовку навчальних посібників, розробку окремих курсів зі сталого розвитку.

В типовій освітній програмі для початкової школи О.Савченко [7] відображено ідеї та принципи сталого розвитку та поєднання його ключових компонентів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ», в якому головну роль відведено природничій, громадянській та історичній, соціальній та здоров'язбережувальній освітнім галузям. Ця інтеграція відображає ідеї та принципи сталого розвитку та грамотно поєднує його ключові компоненти [8, с. 139].

Метою навчальної дисципліни «Я досліджую світ» є особистісний розвиток молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі. Означена мета співвідноситься з цілями освіти для сталого розвитку, серед яких формування в здобувачів освіти знань та практичних навичок, які дають їм змогу приймати рішення, спрямовані на покращення якості життя без загрози для майбутніх поколінь.

Для реалізації цілей освіти для сталого розвитку в освітньому процесі початкової школи необхідною педагогічною умовою є оновлення змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ», що містить як природничо-наукову, так і соціально-громадянську складові. Такий підхід дає змогу наповнювати елементи природничої, економічної, інженерної, технологічної початкової освіти контентом сталого розвитку та освіти для сталого розвитку. Важливо зауважити, що реалізація означеної педагогічної умови сприятиме формуванню у здобувачів освіти здатності розуміти та реалізовувати стратегію сталого розвитку, тобто сприятиме формуванню багатограних, міждисциплінарних та інтегрованих компетентностей, які задекларовані в концепції «Нова українська школа», зокрема уміння вчитися впродовж життя, компетентність у природничих науках і технологіях, ініціативність та підприємливість, соціальна та громадянська компетентність, обізнаність та здатність до самовираження в сфері культури, екологічна грамотність і здоровий спосіб життя [3, ст.11-12]. Такий компетентісний підхід забезпечує єдність двох освітніх концепцій – освіти для сталого розвитку та Нової української школи.

Необхідною умовою реалізації цілей освіти для сталого розвитку в освітньому процесі початкової школи є використання принципів педагогіки емпайерменту на уроках та у позаурочній діяльності. Пріоритетним напрямом цього підходу є створення умов для формування в молодших школярів упевненості у власних силах і можливостях, відповідальності за результати навчання, прийняття рішень щодо власного стилю життя [1, ст 28].

Реалізація в освітньому процесі принципів педагогіки емпатерменту спрямована на забезпечення взаємозв'язку між цінностями і поведінкою учнів початкової ланки; активністю суб'єкта й мотивацією до діяльності задля сталого розвитку; єдність змісту цілей сталого розвитку із повсякденним життям здобувачів освіти. Цих результатів можна досягти шляхом створення психологічного комфорту учнів під час навчання, умов для висловлення та відстоювання власної думки. Без сумніву, таке середовище сприятиме розвитку у школярів ентузіазму й почуття задоволення результатами своїх рішень та діяльності, виконання дій і вироблення поведінки, орієнтованої на сталий розвиток.

Не менш важливою педагогічною умовою реалізації цілей освіти для сталого розвитку в освітньому процесі є формування в учнів м'яких навичок, орієнтованих на сталий розвиток. Цей процес відбувається у декілька етапів. Спочатку на основі аналізу певного аспекту життя дитина приймає рішення, як діяти в напрямі сталого розвитку найближчим часом. Далі отримує необхідну інформацію, як діяти. Потім починає діяти, набуваючи вмінь та навичок, а далі формує звичку через багаторазове вправлення в дії [5, ст.46].

В умовах дистанційного навчання особливу увагу слід приділити інформаційно-комунікаційній технології навчання. Їх використання обумовлене необхідністю забезпечити відповідність освітнього процесу сучасним викликам суспільства. Глобальна комп'ютеризація освітнього середовища, оснащення навчальних кабінетів сучасними мультимедіа тощо роблять освітній процес сучасним, а освіту для сталого розвитку ефективною.

Перечислені педагогічні умови реалізації цілей освіти для сталого розвитку в освітньому процесі Нової української школи є основою для подальшого вивчення курсу за вибором “Уроки для сталого розвитку” у середній ланці освіти.

Сьогодні особливо актуальним є питання збереження природних ресурсів внаслідок російської агресії. Щодня ми бачимо знищені житлові будинки, установи, об'єкти критичної інфраструктури. Бомбардувань та ракетних обстрілів зазнають котельні, водогони, загопроводи та газосховища, об'єкти енергетики. Українській економіці нанесено багатомільярдних збитків. Це не може не відобразитися на умовах життя пересічних громадян. Перебої з тепло та водопостачанням, превентивні відключення світла стали нормою для нашого сьогодення. Ми маємо навчитися жити в умовах жорсткої економії енергоносіїв, а часто, навіть знаходити альтернативні способи їх замінення.

Крім того, країна-агресор завдає непоправної шкоди ще одній мовчазній жертві цієї війни – навколишньому природному середовищу.

Спалені ліси, забруднені та отруєні важкими металами ріки, озера та ґрунти, тисячі вбитих тварин та знищених рослин, заміновані та окуповані території природно-заповідного фонду – це результат невинуватої російської агресії, від якої страждає українська природа. Деградація навколишнього середовища та руйнування в результаті війни не тільки завдає шкоди самій природі, але й загострює питання втрати продовольства та води, знищуючи засоби до існування людей. Таким чином, шкода навколишньому середовищу загрожує не тільки добробуту, здоров'ю та виживанню місцевого населення, але й підвищує його вразливість протягом десятиліть. Виходячи із сказаного, неможливо не оцінити значення освіти для сталого розвитку у такий важкий для всіх час.

Висновки Освіта для сталого розвитку є важливим напрямом організації освітнього процесу, позаяк Концепція Нової української школи декларує принципи сталого розвитку, передбачає прийняття здобувачами освіти цінностей сталого розвитку як особистісних якостей та визначає їх готовність втілювати ідеї сталого розвитку в життя. Важливо відмітити, що в рамках сьогоднішніх подій в Україні доводиться переосмислити глобальні цілі сталого розвитку. Війна створила серйозні

перешкоди для досягнення таких цілей сталого розвитку, як подолання бідності та голоду, можливість здобуття якісної освіти, надання якісних послуг у сфері охорони здоров'я, досягнення благополуччя, надання доступу до чистої питної води та енергоресурсів тощо. Адже в умовах війни населення України, в тому ж числі і діти, зіштовхуються з численними викликами, які загрожують їхньому існуванню, економічному розвитку та соціальній стабільності. Військові дії руйнують інфраструктуру, економіку, порушують звичний ритм життя. Проте навіть у таких важких умовах громадяни повинні шукати способи забезпечення сталого розвитку, що допоможе їм не лише вижити, але й відновитися у майбутньому.

Список використаних джерел та літератури

1. Грошовенко О. П., Кондратюк Т. Г. Педагогіка емпайерменту в технології екологічних коміксів. Молодий вчений. 2018. № 5.2. С. 76–83
2. Концепція Нової української content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf 3. школи. URL: <https://nus.org.ua/>
3. Коренева І. М. Освіта для сталого розвитку: реалії України. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. 2018. Вип. 36. С. 17–24.
4. Матюха Г. В., Соколова А. С. Розвиток м'яких навичок при навчанні школярів англійської мови. Science, Research, Development: monografiapokonferencyjna (м. Роттердам, 30-31 березня 2019 р.). Warszawa: Sp. z.o.o. "Diamond trading tour", 2019. Вип. "Pedagogy". № 15. С. 45–47.
5. Пометун О. І. Педагогічні засади освіти для сталого розвитку в Українській школі. Український педагогічний журнал. 2015. № 1. С. 171–182.
6. Пометун О. І., Пироженко Л. В., Біда О. А. Застосування інтерактивних технологій у навчанні молодших школярів: методичний посібник для вчителів початкової школи. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2011. 304 с.
7. Савченко О. Я. Типова освітня програма URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf>
8. Чайковська Г. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи на засадах сталого розвитку. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2020. Вип. 1 (46). С. 138–142.

Васількова Людмила,
директор Ліцею № 2
Хмельницької міської ради
Старостіна Крістіна,
практичний психолог Ліцею № 2
Хмельницької міської ради

Роль педагога у деконструкції соціальних стереотипів в освітньому процесі

Анотація. У статті розглянуто теоретико-методологічні засади деконструкції соціальних стереотипів в освітньому процесі. Проаналізовано сутність поняття соціальних стереотипів, їхній вплив на міжособистісну взаємодію в освітньому середовищі та визначено роль педагога як основної фігури у процесі їх подолання. Наголошено на важливості формування в учнів критичного мислення, емпатії та толерантності як чинників гармонійного соціального розвитку. Запропоновано

педагогічні стратегії, спрямовані на створення безпечного і відкритого освітнього простору, вільного від упереджень та дискримінаційних уявлень.

Ключові слова: деконструкція, емпатія, педагог, освітній процес, соціальна компетентність, соціальні стереотипи, толерантність, упередження, цінності.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації, соціокультурних трансформацій та зростання міжкультурної взаємодії проблема деконструкції соціальних стереотипів в освітньому процесі набуває особливої актуальності. Соціальні стереотипи, як стійкі узагальнені уявлення про певні соціальні групи, ролі чи явища, формуються під впливом культурних, історичних, економічних та психологічних чинників і часто визначають характер соціальної взаємодії, ціннісних орієнтацій та світогляду особистості [1, с. 68]. У контексті освітнього середовища вони здатні істотно впливати на процес формування особистісної ідентичності, соціальної толерантності, критичного мислення та гуманістичного світогляду учнів.

Особливої уваги потребує той факт, що освітній простір, за своєю суттю, є не лише середовищем передачі знань, а й соціокультурним простором, у якому відтворюються або, навпаки, руйнуються усталені соціальні уявлення. Педагог у цьому процесі виступає не просто носієм знань, а основним агентом соціалізації, котрий здатен впливати на формування у здобувачів освіти усвідомленого, критичного та толерантного ставлення до соціальної реальності. Від рівня його професійної рефлексії, педагогічної культури, комунікативної компетентності та ціннісних орієнтацій залежить, чи буде освітній процес простором відтворення соціальних упереджень і дискримінаційних моделей поведінки, чи, навпаки, сферою їх подолання.

Сучасна педагогічна практика засвідчує, що значна частина стереотипів про гендерні ролі, етнічну приналежність, соціальний статус або особливі освітні потреби продовжує відтворюватися у закладах освіти через приховані освітні практики, навчальні матеріали або несвідомі упередження педагогів. Це створює ризики для розвитку критичного мислення учнів, формування у них емпатії, поваги до різноманіття та усвідомлення цінності відмінностей інших [6, с. 116].

Таким чином, постає науково-практична проблема необхідності переосмислення ролі педагога як суб'єкта, який здатний здійснювати деконструкцію соціальних стереотипів в освітньому процесі. Йдеться не лише про формальне усунення упереджених суджень, а про створення педагогічних умов, що сприятимуть розвитку рефлексивності, толерантності, соціальної чутливості та критичного осмислення соціальних норм у здобувачів освіти. Визначення механізмів, методів та педагогічних стратегій, які забезпечують ефективну деконструкцію соціальних стереотипів, становить важливе завдання сучасної психолого-педагогічної науки та практики освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ролі педагога в деконструкції соціальних стереотипів в освітньому процесі привертає дедалі більше уваги сучасних дослідників, оскільки саме освітній простір розглядається як головний чинник соціалізації, трансляції цінностей і формування світогляду молодого покоління. У наукових колах ця тема активно розробляється в контексті критичної педагогіки, теорії інтеркультурної освіти та педагогіки толерантності. Зокрема, Т. Кошманова та Т. Равчина у своїх працях зазначають, що педагогічна діяльність у посттоталітарних суспільствах нерідко залишається носієм соціокультурних стереотипів, які формувалися під впливом авторитарних освітніх моделей минулого. Науковиці підкреслюють, що саме педагог має стати агентом суспільних змін, здатним не лише усвідомлювати власні упередження, але й переосмислювати їх через педагогічну рефлексію, критичне мислення та гуманістичну спрямованість освітнього процесу [3, с. 177].

В українському науковому дискурсі питання деконструкції соціальних стереотипів тісно переплітається з проблемою формування педагогічної толерантності, адже

толерантність у сучасному розумінні – це не лише риса особистості, а й професійна компетентність педагога. М. Клепар у своїх дослідженнях розглядає толерантність як багатовимірний феномен, що поєднує когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Дослідниця підкреслює, що саме педагог є посередником між культурними цінностями суспільства та індивідуальним світоглядом учня, а отже, від рівня його готовності до сприйняття різноманіття, емпатійності та рефлексивності залежить, чи буде освітній процес сприяти відтворенню або руйнуванню соціальних упереджень. М. Клепар доводить, що педагог, який володіє культурною чутливістю, здатен перетворити освітній процес на простір міжособистісного діалогу, поваги та прийняття, що є основою деконструкції стереотипів.

Проблему педагогічної рефлексії у контексті формування толерантного освітнього середовища розкриває І. Сінельник, наголошуючи, що будь-яке подолання соціальних стереотипів починається із самопізнання педагога, усвідомлення ним власних когнітивних викривлень та соціально зумовлених схем мислення. Вона обґрунтовує необхідність включення до системи підготовки майбутніх учителів спеціальних модулів, спрямованих на розвиток педагогічної рефлексивності, емпатійності, здатності до критичного аналізу навчальних ситуацій. Такий підхід дозволяє не лише підвищити рівень педагогічної толерантності, а й сформувати культуру взаємоповаги й довіри у шкільному колективі, що є дієвим засобом подолання стереотипного мислення в освітньому середовищі.

Вагомий внесок у розробку даної проблематики зробила І. Левицька, яка у своїх наукових працях досліджує феномен педагогічних упереджень у комунікативній взаємодії «вчитель-учень». Авторка доводить, що стереотипи можуть проявлятися на рівні неусвідомлених педагогічних очікувань, у мовленні вчителя, у способі подачі матеріалу, в оцінюванні чи у розподілі уваги між учнями. І. Левицька наголошує, що навіть приховані освітні практики можуть підсилювати відчуття нерівності, якщо педагог не здійснює системної рефлексії над власною діяльністю. Водночас, вона підкреслює, що саме через переосмислення власних комунікативних стратегій педагог може стати рушійною силою у формуванні в учнів поваги до різноманіття, прийняття відмінності інших та відкритості до діалогу.

У контексті гендерної освіти проблема деконструкції соціальних стереотипів розробляється у працях В. Кравця, який як науковий редактор і дослідник зосереджується на питаннях гендерної рівності в освіті [9]. Його праці та наукова школа окреслюють концептуальні засади формування гендерної чутливості педагога як інструмента подолання стереотипів в освітньому процесі. Дослідник наголошує, що гендерні упередження у підручниках, методичних матеріалах чи педагогічних висловлюваннях можуть формувати у дітей стійкі стереотипні уявлення про соціальні ролі, тому важливо здійснювати системний моніторинг навчального контенту і залучати педагогів до участі в інтервенційних програмах із розвитку критичної гендерної свідомості [2, с. 25].

Загалом українські науковці вказують на необхідність переорієнтації педагогічної освіти з традиційної парадигми орієнтації на знання на гуманістично-компетентнісну, де головними стають розвиток педагогічної емпатії, критичності мислення, культури діалогу і толерантності до відмінностей. Така позиція підтримується і Н. Лисенко, яка у своїх теоретичних роботах підкреслює, що формування толерантності має розглядатися не лише як педагогічна мета, а й як методологічний принцип навчання, що передбачає деконструкцію соціальних упереджень на рівні змісту, методів і форм освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Поняття деконструкції соціальних стереотипів в освітньому процесі є важливим у сучасній гуманістично-орієнтованій педагогіці, оскільки воно безпосередньо пов'язане з формуванням критичного мислення, соціальної свідомості та культури толерантності здобувачів освіти [4, с. 107]. Термін

«деконструкція» у широкому значенні, згідно Ж. Дерріда, означає процес аналітичного розкладання усталених понять, смислів і структур з метою виявлення їхніх внутрішніх суперечностей і переосмислення. У педагогічному контексті деконструкція соціальних стереотипів полягає у виявленні, усвідомленні та критичному перегляді тих когнітивних, емоційних та поведінкових схем, які обмежують світосприйняття учнів і перешкоджають формуванню цінностей рівності, поваги та прийняття іншого.

Водночас, соціальні стереотипи визначаються як узагальнені, спрощені уявлення про певні групи людей, соціальні ролі або явища, що формуються внаслідок соціалізації та передаються через культуру, освіту, медіа [5, с. 80]. Відповідно до визначення Г. Олпорта, стереотипи – це своєрідні когнітивні «скорочення», які допомагають людині швидше орієнтуватися в соціальній реальності, проте такі, що часто створюють підґрунтя для формування упереджень. У межах освітнього середовища ці уявлення нерідко перетворюються на приховані моделі оцінювання учнів, очікувань від них або обмежень у можливостях їхнього розвитку. Таким чином, школа стає не лише місцем формування знань, а й простором відтворення певних соціальних нерівностей [10, с. 132].

Соціальні стереотипи в освітньому процесі можуть мати гендерний, етнокультурний, соціально-економічний, релігійний чи віковий характер [7, с. 508]. Наприклад, поширеним є стереотип про те, що хлопці схильні до точних наук, а дівчата – до гуманітарних дисциплін; або що учень із сільської місцевості має нижчий рівень інтелектуальних здібностей порівняно з міським однолітком. Часто вчитель, не усвідомлюючи цього, може оцінювати поведінку дитини крізь призму таких упереджень, що впливає на самооцінку та навчальну мотивацію учня. У багатокультурних класах іноді виникають етнічні стереотипи, коли діти певних національностей сприймаються як менш дисципліновані чи менш здібні, що, своєю чергою, породжує дискримінаційні ситуації.

Дослідниця Л. Орбан-Лембрик наголошує, що педагог часто не усвідомлює власних неявних упереджень, адже вони є продуктом його соціокультурного досвіду. Саме тому деконструкція стереотипів починається із саморефлексії педагога. Усвідомлення власних когнітивних упереджень, мови оцінок, невербальних сигналів, які можуть підкріплювати дискримінаційні установки, є першим кроком до подолання соціальних бар'єрів у шкільному просторі.

Педагог у цьому контексті виступає медіатором соціального пізнання, який допомагає учням осмислювати природу стереотипів, аналізувати їх походження та наслідки. Згідно визначення Л. Виготського, соціальне навчання визначає зону найближчого розвитку особистості, тому саме взаємодія з учителем стає середовищем, у якому здобувач освіти набуває навичок критичного осмислення реальності. Роль педагога – не лише передавати знання, а й створювати умови для розвитку критичного мислення, що дозволяє учням самостійно виявляти ідеологічні, гендерні чи культурні спотворення у текстах, поведінці, мовленні та оцінках [8].

Одним із практичних напрямів деконструкції стереотипів у закладах освіти є використання міждисциплінарного підходу, коли теми соціальної рівності, поваги до різноманіття, культурного діалогу інтегруються у зміст різних предметів. Наприклад, під час вивчення літератури педагог може акцентувати увагу на образах, що відображають гендерні ролі або соціальні нерівності, спонукаючи учнів до аналізу, як саме культура формує наші уявлення про «нормальне» чи «типове». У процесі обговорення творів української чи зарубіжної літератури, учні вчаться бачити, як суспільні структури впливають на сприйняття людини і як можна протистояти цим обмеженням.

Іншим важливим аспектом є виховання толерантності як антиподу стереотипізації. Толерантність – це активна позиція прийняття різноманітності, а не лише пасивне терпіння. Педагог повинен формувати в учнів установку на відкритість,

готовність сприймати іншу людину як цінність. Це досягається через практику діалогу, групові проекти, дискусії, інтерактивні ігри, які допомагають школярам усвідомити власні стереотипи. Наприклад, вправи «Сліпі зони» або «Я бачу – я думаю – я відчуваю» сприяють розвитку емпатії та вмінню відстежувати упередження у власному мисленні.

Згідно досліджень О. Савченко та І. Зязюна, педагогічна діяльність має ґрунтуватися на принципах гуманістичної взаємодії, де учень є активним суб'єктом навчання. У такому підході деконструкція стереотипів здійснюється не шляхом прямого повчання, а через створення ситуацій морального вибору, критичного осмислення та самоаналізу. Педагог, виступаючи фасилітатором, може ставити запитання: «Чому ми вважаємо, що хлопці краще розбираються в техніці?» або «Звідки походить наше уявлення про те, що успіх вимірюється зовнішніми досягненнями?», таким чином спонукаючи учнів до пошуку джерел власних переконань.

Розвиток здатності до деконструкції стереотипів в освітньому процесі також передбачає формування емоційного інтелекту. Згідно Д. Гоулмана, емоційна компетентність є підґрунтям для усвідомлення власних і чужих почуттів, що знижує рівень упередженості. Педагог, який володіє емоційним інтелектом, здатен моделювати в класі ситуації співчуття, підтримки, взаємоповаги. Наприклад, у випадку конфлікту на основі стереотипних висловлювань, учитель може не лише вказати на неприпустимість поведінки, а й ініціювати спільне обговорення, допомагаючи дітям усвідомити психологічні механізми формування упереджень.

Важливим практичним інструментом є також інклюзивна освіта, яка безпосередньо сприяє подоланню соціальних стереотипів. Робота в змішаних класах, де навчаються діти з різними освітніми потребами, культурними чи соціальними відмінностями, створює природне середовище для формування толерантності. Учитель тут виступає як координатор соціальної взаємодії, який навчає дітей приймати відмінність інших як ресурс розвитку. Наприклад, педагог може ініціювати спільні творчі проекти, де кожен учасник має змогу проявити власні сильні сторони, що руйнує уявлення про «норму» чи «виняток».

В українських дослідженнях Т. Гуменюк, Л. Левченко, О. Пометуна наголошується, що деконструкція стереотипів у закладах освіти є процесом формування нової культури спілкування, заснованої на принципах взаємоповаги, діалогу та співпраці. Це не лише зміна змісту навчання, а й трансформація педагогічного мислення. Учитель повинен розглядати себе як частину соціокультурної системи, що здатна впливати на формування соціальної свідомості дітей та підлітків [3].

Отже, роль педагога у деконструкції соціальних стереотипів полягає у створенні освітнього простору, де здобувач освіти має змогу критично мислити, піддавати сумніву усталені уявлення та формувати власну позицію на основі гуманістичних цінностей. Це вимагає від учителя високого рівня професійної культури, толерантності, емоційної компетентності та готовності до самоаналізу. Педагог стає прикладом того, як можна мислити поза межами шаблонів, приймати інше як рівне, бачити у різноманітті не загрозу, а потенціал розвитку. Таким чином, деконструкція соціальних стереотипів в освітньому процесі – це не епізодична педагогічна дія, а комплексна стратегія виховання критично мислячої, толерантної особистості, здатної жити у світі багатоманітності. Саме від того, наскільки педагог усвідомлює свою місію у формуванні нової культури соціальних відносин, залежить успішність подолання стереотипів, що обмежують не лише учнів, а й усе суспільство.

Висновки. Таким чином, проблема деконструкції соціальних стереотипів в освітньому процесі має багатоплановий і міждисциплінарний характер, поєднуючи соціально-психологічні, педагогічні та культурологічні аспекти. Освітній простір,

будучи одним із головних середовищ соціалізації, відтворює й транслює певні моделі поведінки, цінності та уявлення, серед яких значне місце посідають соціальні стереотипи. Їхня наявність може як сприяти формуванню групової ідентичності, так і обмежувати розвиток критичного мислення, емпатії та толерантності учнів.

Педагог у цьому контексті виступає головною фігурою – посередником між соціальною реальністю та індивідуальним світоглядом дитини. Саме від рівня його професійної та особистісної рефлексії залежить здатність навчального колективу долати упередження, розвивати критичне мислення та забезпечувати безпечний простір для різноманіття думок. Роль учителя полягає не лише у трансляції знань, а й у створенні умов для осмислення учнями соціальних упереджень, аналізу їхнього походження й наслідків.

Важливо підкреслити, що процес деконструкції соціальних стереотипів не зводиться до їх простого заперечення. Йдеться про глибоку освітню роботу, спрямовану на усвідомлення соціальних наративів, розпізнавання механізмів упередженого сприйняття та формування альтернативних моделей поведінки, що базуються на принципах гуманізму, рівності й поваги до особистісної унікальності. Ефективність цього процесу забезпечується поєднанням педагогічної майстерності, емпатійного ставлення до учнів, використанням інтерактивних технологій навчання та рефлексивних методів роботи.

Отже, педагог є не лише носієм знань, а й агентом соціальних змін, який формує у здобувачів освіти здатність мислити критично, приймати різноманіття та розвивати соціальну компетентність. Уміння вчителя ідентифікувати та трансформувати стереотипи у власній педагогічній практиці стає визначальною умовою становлення толерантного освітнього середовища.

У перспективі подальших наукових розвідок доцільним є поглиблене вивчення ефективних стратегій педагогічної взаємодії, що сприяють подоланню соціальних упереджень, а також розробка методичних рекомендацій для вчителів щодо формування у здобувачів освіти навичок критичного аналізу соціальної інформації. Такий підхід дозволить забезпечити цілісність освітнього процесу, орієнтованого на розвиток особистості, яка спроможна діяти у світі, заснованому на принципах поваги, толерантності та соціальної справедливості.

Список використаних джерел та літератури

1. Блинова О. Є. Особистісні чинники розвитку соціальних стереотипів. *Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка*. Київ: Міленіум, 2006. № 28. С. 67–73.
2. Вілкова О. Ю. Конструктивні та деструктивні вияви гендерних стереотипів. *Український соціум*, 2004. С. 24–29.
3. Гонтар Д. А. Проблема соціальних стереотипів у вітчизняній та зарубіжній психології. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 2022. № 1. С. 176–179.
4. Ільїн В. Рефлексія реконструкції в постмодернізмі як метод творення нових смислів. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*, 2018. С. 106–112.
5. Луценко Є. Гендерні стереотипи рольових функцій жінки та чоловіка в умовах трансформації українського суспільства очима молоді. *Пошуки гендерної паритетності: український контекст*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, ДС Міланік, 2007. С. 79–88.
6. Полторак В. А., Зоська Я. В., Стадник А. Г. Соціальні стереотипи і громадська думка: проблеми взаємозв'язку та взаємовпливу. *Актуальні проблеми філософії та соціології : Науково-практичний журнал*. Одеса, 2020. №27. С.115–122.
7. Тодорів Л. Д. Стереотипи-концепти суб'єктивного досвіду чоловіків і жінок. *Актуальні проблеми практичної психології*. Київ, 2008. № 7. С. 507–516.

8. Ушаков С. Механізми забезпечення гендерної рівності: глобальний та національний виміри. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 2025. № 28 (1). С.127–134.

9. Федоренко С. А., Проскурня Н. Л. Особливості прояву гендерних стереотипів у сучасному суспільстві. *Психологічні проблеми сучасної освіти*, 2017. С. 142–147.

10. Худолій А. О. Актуальні питання дослідження стереотипів. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 2008. №6 (62). С. 131–135.

Вашеняк Ірина

проректор з науково-педагогічної
роботи Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка,
кандидат історичних наук, доцент

Глобалізація як провідна тенденція розвитку сучасного світу: нові можливості чи потенційні загрози для України?

Анотація. Стаття присвячена аналізу глобалізації як ключової макротенденції сучасності. Розглянуто її прояви в економічній, політичній, культурній та соціальній сферах, а також діалектику позитивних і негативних наслідків. Особливий акцент зроблено на взаємозв'язку економіки та екології в контексті сталого розвитку. Досліджено перспективи інтеграції України у світовий простір, зокрема через призму концепції «української конкісти» та ідеї «European Brain and Food basket».

Ключові слова: глобалізація, позитивні і негативні наслідки, економіка, екологія, сталий розвиток, концепція «української конкісти», Brain basket, Food basket.

Сучасний етап існування людства позначає собою добу насиченого невизначеністю переходу, який науковці справедливо називають глобальною транзицією, — епохальною за значущістю та епічною за масштабами. Серед світових макротенденцій, які викликають зростаючий інтерес фахівців, провідне місце посідає глобалізація (від лат. globus — куля). Усі вони доходять висновку, що відбуваються процеси формування соціопланетарної реальності, котра має принципово нову якість, і яку вже неможливо визначити у таких категоріях, як «держава», «нація», «суверенітет», «національний ринок» тощо.

Єдиного, загальноприйнятого в науці визначення поняття «глобалізація» не існує. У найбільш загальному сенсі під «глобалізацією» (англ. globalization) розуміють одне з найважливіших явищ сучасності – процес планетарного поєднання усіх сфер людської діяльності, який охоплює виробництво, технологію, торгівлю, культуру, політичні й державні інститути. Цей процес є природним і важко стримуваним, його практично неможливо зупинити. Нині глобалізація є провідною тенденцією розвитку сучасного світу, що характеризується посиленням всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції (взаємне «переплетення») та уніфікації (об'єднання в одне ціле). Це процес демонструє зменшення ролі національних кордонів і зростання значення глобальних зв'язків між країнами, корпораціями та народами.

У розробці цієї проблеми слід відзначити особливу роль теоретиків Римського клубу А. Печчеї, Д. Х. Медуза, Д. Л. Медоуза, Е. Ласло та М. Месаровича – авторів загальновідомих доповідей із глобальних проблем людства і засновників концепції глобалістики, яка сьогодні перетворилась на міждисциплінарну метатеорію [2; 3]. «Політологічний енциклопедичний словник» (К.: Генеза, 1997) пропонує наступне трактування, де глобалізацію визначено як «загальноцивілізаційний процес, який справляє величезний вплив на політичну та інші сфери людського буття»; тут же наведено основні форми глобалізації — фінансово-економічна, політична,

етнополітична, культурна, ідеологічна та ін., надається їх стисла характеристика. Глобалізація, яку описують як взаємозв'язок світу насамперед через обмін товарами, послугами, ідеями та культурою, нині стала визначальною силою у формуванні сучасного економічного ландшафту країн, характеризує стан і розвиток сучасної економічної системи. Питання та оцінка процесів глобалізації розглядаються у працях таких вітчизняних науковців як Р. Войтович, Я. Косик, В. Кулішов, А. Павленко, О. Плахотник, Г. Редькіна, В. Риков, М. Солоха, Т. Стройко, Н. Тарханова, О. Удовиченко, А. Філіпенко, О. Чигрин, Т. Чмерук та інші. Зокрема, дослідниця Т. Чмерук розглядає глобалізацію не лише як процес формування вільної системи світової торгівлі, а й як швидкий розвиток продуктивних сил, що вимагає нових виробничих відносин у світовому масштабі. Авторка застерігає, що адміністративні спроби обмежити доступ іноземних товарів до внутрішнього ринку можуть призвести до відповідних заходів з боку інших держав, що може погіршити економічну ситуацію в Україні. Т. Стройко та О. Удовиченко наголошують на важливості природних ресурсів, людського потенціалу, економічного та науково-технічного розвитку для визначення місця України у процесах глобалізації. Вони також звертають увагу на необхідність удосконалення інституційної системи та зовнішньоекономічної інфраструктури для повноцінної участі України у світових економічних процесах. О. Плахотник та А. Павленко у своїй праці розглядають складність та суперечності впливу глобалізації на національну економіку. Вони виділяють як позитивні, так і негативні аспекти глобалізації. До позитивних відносять можливість активної участі в міжнародних економічних відносинах, зниження витрат на зовнішньоекономічні операції та підвищення інвестиційної привабливості. До негативних – домінування економічно розвинених країн, зниження конкурентоспроможності окремих секторів національної економіки та соціальну нерівність. В. Риков обґрунтовує необхідність адаптації системи державного управління до умов глобалізації. Він наголошує на важливості створення конкурентоспроможної економіки та формування нових імперативів економічного розвитку. Автори В. Горник, О. Євмешкіна та О. Клименко наголошують на важливості дотримання міжнародних стандартів якості продукції для підвищення конкурентоспроможності українських підприємств, що є ключовим фактором їхнього виживання в умовах посилення міжнародної конкуренції.

Усі науковці схиляються до думки, що процес глобалізації є природним, тому його важко стримувати, а тим паче зупинити, він стосується усіх сфер суспільного життя, включаючи економіку, політику, соціальну сферу, культуру, екологію, безпеку та ін. Він є суперечливий і має як позитивні, так і негативні наслідки. Зауважимо, що сьогодні практично не існує країни, яка б не була включена у глобалізаційні процеси, і Україна в тому числі.

На думку науковців та економістів, **основними причинами та рушійними силами** глобалізації можна визначити наступні: науково-технічний прогрес, розвиток технологій, насамперед, інформаційних технологій, систем комунікації та зв'язку, зокрема, всесвітньої мережі Інтернет; міжнародний поділ праці через збільшення спеціалізації та взаємозалежності країн у виробничій сфері та завдяки розвитку глобальних транспортних мереж; геополітичні та гео економічні трансформації, пов'язані з розпадом світової соціалістичної системи та командно-адміністративної системи господарювання (що особливо характерно для країн Європи, і України зокрема); поширення форм економічної лібералізації (лібералізація сфери руху товарів і капіталів, розвиток нових фінансових технологій); посилення ринкової уніфікації сучасного світу.

Основні прояви глобалізації спостерігаються насамперед в економіці, не оминаючи ні політику, ні культуру, ні соціальну сферу.

В економіці глобалізація має дві основні складові (глобалізація виробництва та глобалізація ринків) і проявляється як складний комплекс транснаціональних взаємодій між економічними суб'єктами, як от:

- інтенсифікація потоків товарів, послуг, технологій і фінансових коштів;
- міжнародний поділ праці та міграція капіталу, виробничих і людських ресурсів;
- зближення економік країн завдяки стандартизації законодавства, економічних і технічних процесів;
- створення єдиного світового ринку.

В результаті формується так звана глобальна економіка, ключові елементи якої мають інституційну, організаційну і технологічну можливість працювати як єдине ціле у реальному часі в планетарному масштабі. В ній посилюється взаємозалежність національних економік на основі поглиблення транснаціоналізації не лише виробництва, а і розподілу, обміну та споживання валового глобального продукту.

Політична глобалізація проявляється через посилення взаємодії між державами з одного боку та зростання ролі міжнародних альянсів та недержавних організацій з іншого. Фокусом формування архітектури нового глобального світопорядку в ідеалі повинна була б бути Організація Об'єднаних Націй, проте загарбницька війна росії проти України доводить неспроможність ООН повноцінно виконувати свої функції. Все більш значну політико-правову роль в управлінні глобальними процесами відіграють нові міжнародні інституції: «велика сімка», керівні органи й інституції Євросоюзу, Азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва, Давоський економічний форум тощо.

Культурна глобалізація виявляється у зближенні культур різних країн і подоланні культурних протиріч через розширення доступу до загальнокультурних цінностей. Хоча сучасні події в світі, в окремих країнах, демонструють прояви негативних наслідків саме через ці процеси.

У соціальній сфері спостерігається зростання мобільності населення (міграція), що в підсумку часто дає розмивання національного світосприйняття та усвідомлення людства як єдиної спільності, де кожен пов'язаний з іншими людьми у всіх куточках Землі.

Позитивне значення глобалізації важко переоцінити, адже стимулюється економічний розвиток завдяки поширенню нових технологій, ідей, інформації та зростанню спеціалізації та конкуренції. Вона поглиблює культурний обмін та сприяє міжнародному співробітництву у вирішенні спільних проблем (до прикладу, екологічні виклики). В підсумку – примножуються можливості людства, більш повно враховуються різні аспекти його життєдіяльності.

Так, першочергово для економіки глобалізація сприяє наступним процесам:

- поглибленню спеціалізації і міжнародного поділу праці;
- підвищенню продуктивності праці завдяки технологічному прогресу;
- мобілізації великих фінансових ресурсів за умови існування транснаціональних компаній та інвестицій;
- більш ефективному розподілу ресурсів та засобів;
- посиленню конкуренції між національними та транснаціональними компаніями;
- збільшенню вигоди від торгівлі на взаємовигідній основі;
- економії на масштабах виробництва, що потенційно може призвести до скорочення витрат і зниження цін, а, отже, до економічного зростання;
- створенню серйозної основи для вирішення глобальних проблем людства, що обумовлено об'єднанням зусиль світової спільноти через розвиток зв'язку і

транспорту, посилення та уніфікацію вимог (до продукції, сировини, умов виробництва тощо).

Позитивне значення глобалізації цілком реально може знівелюватися тими ризиками, що впливають з означених переваг або є їхніми наслідками:

- нерівномірність розподілу самих переваг глобалізації, адже їх отримають багаті країни / компанії / індивіди;
- неоднорідність суспільства, поглиблення розриву між багатими та бідними країнами;
- перенесення виробничих потужностей у країни з дешевшою робочою силою (країни, що розвиваються);
- руйнування традиційних зв'язків усередині країн, деградація неконкурентоздатних виробництв, деіндустріалізація національних економік;
- залежність стабільності економіки одних держав від інших;
- перехід контролю над економіками окремих країн від суверенних власних урядів до інших країн чи транснаціональних компаній;
- конфлікт між вимогами глобалізації та економічними і соціально-культурними традиціями окремої держави;
- загальна криміналізація економічної діяльності, зростання корупції.

Як наслідок зростання виробництва та споживання – посилення навантаження на глобальну екосистему, а через нерівномірність позитивних змін – загострення соціальних проблем, загроза конфліктів на регіональному, національному і міждержавному рівнях.

Практично усі ці переваги та найперше – ризики стосуються України як країни з перехідною економікою, яка зазнала ще й надзвичайно потужних впливів через війну. Як наслідок, економічне послаблення України, пригнічення внутрішнього національного ринку, національної економіки морже призвести до усунення України з конкурентного середовища.

Глобалізація, впливаючи на економіку, безумовно, впливатиме на екологічний стан України, оскільки **взаємозв'язок економіки та екології** проявляється у суттєвому впливі виробництва на довкілля та тісній залежності сталого економічного розвитку країни і планети загалом від обсягу та стану природних ресурсів і екологічної безпеки. З одного боку економічна діяльність потребує вартісної оцінки використаних природних ресурсів / коштів на їх можливе відновлення та екологічних збитків загалом, з іншого – екологічна стабільність є передумовою для сталого соціально-економічного розвитку.

Так, Германом Едвардом Дейлі (Herman Edward Daly), американським екологічним економістом, чиє ім'я асоціюється з теорією економіки сталого стану, аналізуються перспективи економічного зростання з позиції сталого розвитку та екології. Він розглядає три шляхи поєднання економічної вигоди з екосистемою довкілля [1].

Згідно з першою стратегією («стратегія економічного імперіалізму»), економіка як підсистема, розростається доти, поки не включить у себе абсолютно все. Підсистема стає ідентичною цілій системі, і економіка охоплює всі сфери життя, де все має свою ціну. Інтерналізація зовнішніх факторів, тобто перетворення додаткових витрат, спричинених зовнішніми факторами, у внутрішні витрати виробництва, досягає максимуму, і не залишається нічого, що перебувало б поза економікою. Простіше кажучи це підпорядкування усього, що оточує людство, економіці та надання йому ціннісної вартості. Так економіка стане основним контролюючим моментом відносин. Але не все можна точно проаналізувати, запланувати та розрахувати, тому така теорія є цікавою проте потребує більшого розвитку [1].

Друга стратегія, так званий «екологічний редукаціонізм», вбачає скорочення розмірів економіки до її повного зникнення, в результаті чого все навколо стає частиною екосистеми. Такий варіант неможливий доти, поки існують люди, адже їх взаємовідносини базуються на економіці, і вихід з цього обігу неможливий через постійні потреби, які мають бути задоволені. Для цього був створений обмін, який і становить основу економічних відносин навіть у найменшій формі [1]. Такі підходи Г. Е. Дейлі йдуть як повне схилення до одного з напрямків на шкоду іншому, що неможливе в наших умовах і тому не є реалістичною.

Третьою стратегією є підхід, що розглядає економіку як підсистему екологічної системи. Дейлі визнає, що економіка не вільна від законів природи, але її не можна пояснювати лише ними. Економіку людей не можна зводити до природної системи, оскільки поняття вартості є більш широким, ніж просто втілена енергія чи перевага, що сприяє виживанню. Водночас економіка не повинна поширювати свої базові уявлення про ефективність політики, засновані на критеріях ефективного розміщення ресурсів, на всю природну систем. [1].

Такий підхід виходить із розуміння взаємозалежності та коеволюції між власне економікою та довкіллям, вивчає впливи процесів техногенного економічного зростання на біосферу Землі, дозволяє побачити, яку роль відіграють економічні процеси у природних екосистемах, та виявити умови їх співіснування задля збереження життєздатного розвитку людської цивілізації. Треба зазначити, що біля витоків цієї стратегії стояв видатний український вчений-економіст Сергій Подолинський. Однією з найфундаментальніших його ідей, що суттєво випередила свій час, була геніальна здогадка про тісний взаємозв'язок економічного розвитку з глобальним енергетичним балансом планети, висловлена ще в середині XIX століття. [4]. Саме ці ідеї були покладені в основу концепції так званого, «сталого розвитку» (український переклад англійського словосполучення «sustainable development»), хоча краще визначити цю категорію як «життєзберігаючий розвиток» («life-saving development»), бо саме таке бачення формує її центральний змістовний сенс.

Підсумовуючи, зазначимо ключові аспекти взаємозв'язку економіки та екології:

- **Вплив економіки на екологію.** Промислове та сільськогосподарське виробництво, енергетика, транспорт та інші види економічної діяльності спричиняють техногенний вплив на довкілля, що вимагає постійної оцінки такого впливу.
- **Екологічні наслідки для економіки.** Забруднення природних ресурсів (вода, повітря, ґрунт) призводить до втрати економічного потенціалу, пов'язаного з природним капіталом, а також до зростання витрат на відновлення ресурсів, на лікування та реабілітацію населення.
- **Вартісна оцінка природних ресурсів.** Взаємозв'язок вимагає переоцінки природних ресурсів, та включення їх у вартість як економічних прибутків, так і національного багатства загалом.
- **Екологічна безпека.** Це стан, який забезпечує запобігання екологічно значущим катастрофам та створює умови для збереження здоров'я населення та екологічного балансу, а в підсумку – для сталого соціально-економічного розвитку.
- **Необхідність сталого розвитку.** Для забезпечення сталого розвитку економіки необхідно враховувати екологічні фактори, що означає досягнення балансу між економічним зростанням та збереженням довкілля.

Як глобалізація вплине на цей взаємозв'язок? Які ризики посиляться для України та чи стануться зміни її перспектив щодо руху шляхом сталого розвитку? Варто констатувати **подвійне значення**.

Серед ризиків та негативних наслідків можна виділити наступні:

- збільшення міжнародної торгівлі та доступність товарів призведуть до зростання споживання та, відповідно, утворення більшої кількості відходів, які Україна натеper погано переробляє;

- прискорене виснаження природних ресурсів, техногенне перевантаження і деградація довкілля;
- загострення глобальних екологічних проблем, спричинених економічною діяльністю у всьому світі, як-от зміна клімату, забруднення повітря та води, втрата біорізноманіття – це однозначно торкнеться і України;
- залежність від світової економіки може призвести до того, що екологічні пріоритети поступатимуться економічним інтересам, особливо в умовах жорсткої конкуренції.

Щодо позитивних аспектів, то можна звернути увагу на такі:

- Україна змушена підлаштовувати своє екологічне законодавство під європейські норми та впроваджувати міжнародні стандарти, що сприятиме покращенню стану довкілля;
- залучення іноземних інвестицій в екологічно безпечні технології та проекти сприятиме модернізації промисловості та зменшенню забруднення.
- міжнародний обмін досвідом та технологіями прискорює розвиток сталих рішень у сфері управління відходами, енергетики та сільського господарства.

Отже, з одного боку, глобалізація може посилити екологічні проблеми через зростання промисловості та споживання, а також загострити глобальні проблеми, як-от зміна клімату, що однозначно торкнеться і України. Водночас, глобалізація сприятиме поширенню міжнародних стандартів на процеси виробництва, переміщення та споживання продукції, послуг і систем, а також залученню інвестицій для екологічних проектів в Україні.

Підсумовуючи, зупинимось на можливих перспективах для України.

Ще до повномасштабного вторгнення Україна почала рух в напрямку інтеграції у глобальне світове співтовариство, паралельно розробляючи та застосовуючи політики, зокрема, щодо сталого розвитку, намагаючись мінімізувати негативний вплив глобалізаційних процесів на довкілля. Потужним кроком на цьому шляху стала Угода про асоціацію між Україною та ЄС (чинна з 1 вересня 2017 року), за якої країна мала:

- Збільшити енергоефективність впровадження енергозберігаючих норм у будівництво;
- Стимулювати генерацію зеленої енергії;
- Зменшувати забруднення навколишнього середовища шляхом вдосконалення моніторингу довкілля;
- Забезпечити оновлення та вдосконалення очисних споруд;
- Посилити контроль за збереженням рідкісних видів тварин та рослин;
- Боротись з незаконним видобутком природних ресурсів.

Також Україна в цілому визначала напрямки сталого розвитку до 2030 року. Пріоритети мали надаватись:

- Зменшенню забруднення екосистем;
- Збереженню та відновленню довкілля;
- Створенню планів раціонального використання природних ресурсів у виробництві;
- Створенню умов для переходу на екологічні види транспорту;
- Залученню громадської підтримки та підвищенню рівня екологічної свідомості населення.

І задля забезпечення руху в цьому напрямі Україна почала проводити реформи, вносити зміни на законодавчому рівні, тобто, еволюційним шляхом реалізовувати свій глобалізаційний поступ, прагнучи стати рівноправним гравцем на світовій шахівниці.

Один з досить цікавих поглядів на місію та місце України в глобалізованому світі висловив Ярослав Михайловський, український топ-менеджер, відповідальний за розвиток міжнародного бізнесу. Його ідеї щодо українських реформ він розкриває в концепції «української конкісти» [6]. Проект української конкісти передбачає, що

Україна має глобальну цивілізаційну місію – через здійснення культурної революції та подолання внутрішнього ціннісного клінчу перетворитися на новий форпост західної цивілізації.

Українцям призначено стати новою інтелектуальною кров'ю Європи й повернути Старому Світові становище глобального лідера та флагмана наукового прогресу. При цьому культурна трансформація передбачає необхідність активної міжнародної експансії творчої, політичної та, як не дивно на перший погляд, економічної діяльності українців.

Проект української конквісти надзвичайно широкий і багатогранний. Ключовим інструментом його реалізації має стати насамперед сучасна національна ідея, що виражатиме не локальне, а глобальне бачення призначення України. У ній має чітко та ясно визначатися те місце, яке Україна прагне посісти у глобалізованому світовому співтоваристві націй, а не позначати те позиціонування, до якого Україна прагне для самої себе. На думку Ярослава Михайловського, українська національна ідея вже сформована історичними передумовами та виокремленими найперспективнішими кластерами економічного розвитку України. Він лише озвучив заклик історії: **European Brain and Food basket** (інтелектуальний і харчовий кошик Європи). На його думку, місія України – стати новим ключовим для Європи центром розвитку технологій і виробником висококласних натуральних продуктів харчування.

Це означатиме: нагодувати європейців корисними продуктами з кращих чорноземів континенту і стати мізками Європи, здатними повернути їй статус найбільш інноваційної частини світу.

Головним ресурсом для здійснення цієї національної місії він вбачає українські глобальні IT- та аграрно-промислові корпорації, що побудовані за принципом граничної вертикальної інтеграції і здійснюють агресивне розширення на всіх населених континентах. Здійснення такої місії має привести до формування унікального геополітичного феномену нової глобальної сили – технологічної європейської України.

А локомотивом реформ, формуючи сприятливий макроекономічний і соціально-політичний бекграунд свого розвитку, повинен стати Український бізнес, який уже починає демонструвати свій глобальний характер.

Окрім того, поняття «Brain basket» поряд з лідерською позицією в інформаційних технологіях має необхідним чином передбачати високу міжнародну конкурентоспроможність секторів оборонної, авіаційної та космічної промисловості України, а також має стимулювати виведення на новий технологічний рівень розвитку традиційних галузей важкого, електротехнічного та сільськогосподарського машинобудування, а це, своєю чергою, сприятиме посиленню конкурентоспроможності і української металургії, і агропромислового комплексу та інших галузей економіки.

Загалом формулювання української національної ідеї у вигляді European Brain and Food basket покликане, насамперед, виконувати векторну функцію для українського соціуму і дескриптивну – для міжнародної спільноти. Воно визначає те, чого ми прагнемо досягти для себе, і те, ким ми воліємо бути для сучасного глобалізованого світу.

І, як показує новітня історія України, котра за чотири роки страшної війни не лише не втратила свої перспективи щодо глобального вектору розвитку, а й показала здатності бути на вістрі новацій і в IT-сфері, і в оборонній [7], і не втрачати роль годувальника Європи та світу, національна ідея European Brain and Food basket має не лише всі перспективи закріпитися, а й розширитися до World Brain and Food basket.

Список використаних джерел та літератури

1. Екологічна політика та екологічна економіка. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/369c77ab-878c-4e37-a63c-30d1f49887a2/content> (дата звернення 10.11.2025)
2. Медоуз Д. Х., Медоуз Д. Л., Рэндэрс И., Беренс В. Пределы роста. – М., 1991;
3. Римский клуб: История создания, избранные доклады и выступления, официальные материалы / Под ред. М. Д. Гвишиани. – М., 1997.
4. Труд человека и его отношение к распределению энергии. / Слово. № 4/5, Санкт-Петербург, 1880. С. 135-211.
5. Українська конкіста. Спецпроект Ярослава Михайловського. URL : <https://life.pravda.com.ua/projects/konkist> (дата звернення: 19.11.2025).
6. Цивілізаційний виклик і призначення України. Люди. Лідерство і менеджмент. URL : <https://kmbs.ua/ua/article/civilization-challenge> (дата звернення 12.11.2025).
7. Мосейчук + Денис Штілерман: головний секрет Фламінго. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=7yz-2Xybd7I> (дата звернення 25.11.2025)

Верболович Алла,

практичний психолог комунального закладу
загальної середньої освіти
"Ліцей №7 Хмельницької міської ради"

Дениско Маргарита,

здобувачка освіти 9 класу комунального закладу
загальної середньої освіти
"Ліцей №7 Хмельницької міської ради"

Асертивна поведінка у розвитку комунікативних здібностей підлітків

Анотація. Здатність швидко адаптуватися в розв'язанні складних проблем, відповідати за прийняті рішення, комунікабельність, впевненість, ціннісне ставлення та повага до інших є вимогами та очікуваннями суспільства від сучасних здобувачів освіти підліткового віку. Сучасна система освіти вимагає оновлення та інтеграції психологічних знань щодо розв'язання складних задач і проблем, які виникають під час навчання та спілкування з дітьми підліткового віку. У цьому й полягає актуальність нашої статті.

Ключові слова: психологічні особливості, підлітковий вік, асертивна поведінка, асертивність, структура поведінки, підліток.

Постановка проблеми. Асертивна поведінка дає людині можливість вільно вимовляти свою думку, переконувати, не зачіпаючи при цьому інтересів інших. Асертивність допомагає підліткам в процесі пошуку і знаходження простого виходу з складної ситуації та в спілкуванні між собою. Тому мета нашої роботи: дослідити значення асертивної поведінки в стосунках між підлітками.

Основний зміст. Інтерес до проблеми дослідження особливостей розвитку, становлення й формування особистості в усій її багатогранності й цілісності має багаторічну історію.

Особливе місце у дослідженнях вікових етапів життя людини на різних вікових етапах посідає концепція вікового розвитку Данила Борисовича Ельконіна. Конкретніше: для підліткового віку провідною діяльністю постає інтимно-особистісне спілкування як особлива форма діяльності цього періоду. Данило Борисович Ельконін приходить до висновку, що в підлітковому віці відбувається «поворот» від спрямованості на світ і навчання до спрямованості на самого себе [4, с.119].

Лев Семенович Виготський у своїй науковій концепції акцентував увагу на проблемі інтересів у перехідному віці, називаючи її «ключем до всієї проблеми психологічного розвитку підлітка». Стверджуючи, що всі психологічні функції людини на кожному щаблі розвитку, наразі й у підлітковому віці, діють не безсистемно, не автоматично й не випадково, а в певній системі, скеровуючись конкретними прагненнями, потягами й інтересами особистості [2, с.20].

Схожої думки Лідія Іллівна Божович, відзначаючи, що допочатку перехідного віку в загальному психічному розвитку з'являються нові, ширші інтереси, особисті захоплення і прагнення, прагнення зайняти самостійну, «більш дорослу» позицію в житті. Однак у перехідному віці ще немає можливостей (ні внутрішніх, ні зовнішніх). Характеризуючи підлітковий вік, Л.І. Божович відзначає, що «в підлітковому віці ламаються і перебудовуються всі колишні ставлення підлітка до світу і до самого себе, розвиваються процеси самосвідомості і самовизначення, що приводять, в остаточному підсумку, до формування тієї життєвої позиції, із якою підліток починає своє самостійне життя [1, с.115]».

Ще одним вченим, який досліджував особливості дітей підліткового віку був Василь Васильович Зеньківський. Стосовно підліткового віку він зазначав, що в цей період формується нова психічна установка, котра визначає характер внутрішньої роботи в підлітка й накладає особливий відбиток на його особистість та спілкування. Увага підлітка повертається до свого внутрішнього світу, до себе як до особистості. Його особливо турбує власна зовнішність, свої переживання, він досить часто занурюється у свої мрії. Підліток ніби живе у світі фантастики і свідомо уникає реального світу. Підліток ніби набуває у самому собі, у своїх пориваннях і спрямованостях єдине керівне начало, усякі авторитети втрачають для нього свій вплив, він вірить лише самому собі, своєму власному досвіду [5, с.294]».

Отже, це питання широко досліджувалося науковцями, хоча підлітковий вік є особливою віхою у становленні дорослої особистості, але підліток залишається дитиною, оскільки він ще не готовий до самостійної відповідальної соціальної активності; водночас, це – особливий період дитинства, коли підліток усвідомлює усі свої внутрішні рухи, внутрішньо ніби розправляє на весь зріст.

Взагалі ж, що означає поняття «підлітковий вік»? З точки зору біології – це період, коли розпочинається статеве дозрівання. З точки зору правознавства – це початок такого віку, коли дитина сама здатна відповідати за свої вчинки перед законом. З точки зору психології підлітковий вік – це період, який характеризується виходом дитини на нову соціальну позицію, пов'язану з пошуком свого місця в суспільстві. Для підлітка відбуваються зрушення в шкалі цінностей. Він починає дивитися на світ, спілкуватися вже зовсім під іншим кутом і порівняння себе з дорослими і молодшими дітьми приводить підлітка до висновку, що він вже не дитина, а радше дорослий: він починає відчувати себе дорослим, прагне до визнання оточуючими його самостійності і значущості. І маленькими, але впевненими кроками підліток іде до дорослого життя. Відповідно і починають приходити серйозніші проблеми у спілкуванні, ніж були раніше [4, с.211].

Порівнюючи себе з дорослим, на думку Д.Б. Ельконіна, підліток доходить висновку, що між ним і дорослим ніякої різниці немає. Він починає жадати від оточуючих, щоб його більше не вважали маленьким, він усвідомлює, що також володіє правами. Підліток починає почувати себе дорослим, прагне бути й вважатися дорослим, він відкидає свою належність до дітей, але у нього ще немає відчуття справжньої, повноцінної дорослості, проте є величезна потреба у визнанні його дорослості оточуючими [2, с.19].

Причини кризи підліткового віку пояснюються вченими по-різному. На думку Стенлі Холла, Зигмунда Фрейда, криза підліткового віку біологічно зумовлена і тому є неминуchoю, виявляючись обов'язково в усіх підлітків. Ці науковці аргументують свою

позицію тим, що в організмі підлітка неминуче відбуваються глибокі перетворення, які впливають на його переживання і психічний розвиток.

Лев Семенович Виготський наголошував на тому, що причина кризи підліткового віку полягає в неузгодженості процесів статевого дозрівання, загальноорганічного розвитку та соціального формування. Нині ця суперечність, зумовлена випередженням статевого дозрівання, має особливо гострий характер.

Отже, підлітковий вік – це період інтенсивного розвитку та формування особистості, коли діти активно вивчають світ навколо себе та визначають свої цілі та цінності; вперше починає вибудовувати свій майбутній життєвий шлях. Криза підліткового віку з'являється тоді, коли дорослі не змінюють своєї поведінки та методів спілкування у відповідь на появу в підлітків прагнення до нових форм взаємин.

У психолого – педагогічному тезаурусі термін «асертивність» з'явився в середині ХХ століття в працях вчених для позначення впевненої, успішної людини, незалежної від зовнішніх впливів і оцінок, здатної самотійно регулювати власну поведінку і відповідати за неї. Виходячи з цього, близькими поняттями до асертивності є впевненість, прийняття себе, адекватна самооцінка, відповідальність за власні рішення, доброзичливість, самодостатність [6, с.97].

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що в контексті філософського знання асертивність розглядається як базова впевненість людини у майбутньому, як суттєвий аспект знання, який людина може надбати.

Вітчизняними філософами до проблеми асертивності було привнесена категорія віри. Проблема асертивності з позиції Г. Сковороди та І. Франко – це впевненість у Богові і відповідальність людини перед ним за скоєні вчинки. Розглядаючи концепції впевненості, вітчизняна філософська традиція передбачає здатність людини зберігати в різних умовах свої моральні переконання, особисті позиції, володіти стійкістю до зовнішніх впливів. В цьому контексті впевненість особистості розглядається як певна моральна стійкість, без якої неможлива будь-яка життєдіяльність.

Український дослідник Л. Ніколаєв також акцентує увагу на такій властивості асертивності як стійкість (поглядів, думок, ставлень), як здатність людини в різних умовах зберігати свої особистісні позиції, володіти певним критичним ставленням щодо дій, які суперечать особистим поглядам, настановам та переконанням [7, с. 203].

Відомий американський психолог, засновник умовно-рефлекторної терапії Е. Солтер визначив асертивність як здібність людини конструктивно відстоювати свої права, проявляючи позитивне ставлення до інших людей, будучи при цьому відповідальним за власну поведінку [9, с.17].

Отже, більшість дослідників кваліфікують асертивність, як найбільш оптимальний та конструктивний спосіб міжособистісної взаємодії.

Асертивність та асертивна поведінка вказує на уміння особи адаптуватись до нової ситуації, її волю, переконливість, настанови, цінності, які вона відстоює. Так, у психологічній енциклопедії та словниках поняття асертивність (англ. assertiveness – надмірна настирливість) розуміється «як уміння людини впевнено і гідно поводитись, наполегливо відстоювати свої права чи точку зору, не зневажаючи прав інших [8, с. 32]».

Асертивна поведінка сприяє досягненню поставлених цілей, розвитку комунікативних навичок, підвищення самоповаги і компетентності, допомагає приймати більш зважені рішення, утримувати ситуацію під контролем, вибудовувати близькі стосунки, домагатися великих успіхів у навчанні та у спілкуванні між підлітками. Асертивні люди вважають за краще робити висновки, засновані на власних спостереженнях, у них більше шансів для досягнення позитивних результатів в контактах з оточуючими, вони більш задоволені відносинами та життям в цілому. Асертивна поведінка є золотою серединою між агресивністю і пасивністю, служить профілактикою особистісного безсилля, дає перевагу в критичних ситуаціях і

позитивно взаємопов'язане з таким механізмом психологічної адаптації до стресу, як вирішення проблеми.

Отже, асертивність характеризується як властивість особистості, яка є впевненою у собі, вміє відстоювати свою думку, демонструвати вольові якості та, водночас, терпимість до протилежної точки зору.

У чому ж полягає сутність та зміст поняття структури асертивної поведінки?

Часто виявляється, що підліток перебуває під владою установок, далеких від дійсності, і від цього страждає. Попробуємо пояснити, яку ж структуру має асертивна поведінка.

1. Прийняття на себе відповідальності за власну поведінку. За своєю суттю асертивність – це філософія особистої відповідальності. Тобто мова йде про те, що ми відповідальні за свою власну поведінку і не маємо права звинувачувати інших людей за нашу реакцію на їх поведінку.

2. Демонстрація самоповаги і поваги до інших людей.

3. Ефективне спілкування. У даному випадку головними є три наступні якості: чесність, відкритість і прямота у розмові, але не за рахунок емоційного стану іншої людини.

4. Демонстрація впевненості та позитивної установки. Асертивна поведінка передбачає розвиток впевненості та позитивної установки.

5. Вміння уважно слухати і розуміти. Асертивність передбачає вміння уважно слухати і прагнення зрозуміти точку зору іншої людини.

6. Переговори і досягнення робочого компромісу. Часом виникає потреба знайти такий вихід із ситуації, що склалася, який би влаштовував всіх учасників.

7. Пошук простих виходів зі складних ситуацій. Асертивність допомагає нам в процесі пошуку і знаходження простих виходів зі складних ситуацій.

Висновки: формування асертивності як особистісної риси підлітка, у першу чергу передбачає усвідомлення ним, наскільки його поведінка визначається його власними схильностями і спонуканнями, а наскільки – кимось нав'язаними установками. Асертивна поведінка сприяє досягненню поставлених цілей у дітей підліткового віку, розвитку комунікативних навичок, підвищенню самоповаги, допомагає приймати більш зважені рішення у міжособистісній взаємодії, утримувати ситуацію під контролем, вибудовувати близькі стосунки між підлітками, домагатися великих успіхів у інтимно-особистісному спілкуванні.

Список використаних джерел та літератури

1. Божович, Лідія Іллівна Про культурно-історичної концепції Л. С. Виготського та її значення для сучасних досліджень психології особистості // Зап. психології. - 1988. - N5. -3. 108 – 116

2. Венгер А. Л., Слободчиков В. І., Ельконін Б. Д. Проблеми дитячої психології та наукова творчість Д. Б. Ельконіна [Архівовано 3 червня 2012 у Wayback Machine.] // Питання психології. 1988. № 3. С. 20.

3. Груповий психоаналіз За ред. О.Фільца, Р.Гаубля, Ф.Лямонт Навчальний посібник. Пер. з нім. - Львів ВНТЛ-Класика, 2004.-192 с.

4. Дубровська Д. М. Основи психології: Навчальний посібник / Д. М. Дубровська. – Львів: Світ. – 2001. – 280 с.

5. Зеньківський, Василь Васильович // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — 742 с. — 1000 екз. — ББК 87я2. — ISBN 966-531-128-X

6. Лучків В. З. Психологічні особливості розвитку асертивності в юнацькому віці: дис. канд. психол. наук. Київ, 2017. 200 с.
7. Ніколаєв Л.О.. Розвиток асертивності підлітків у різних умовах соціалізації : дис. канд. психол. наук ; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2016. 264 с.
8. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О. М. Степанов]. – К. Академвидав, 2006. 424 с. (Серія «Енциклопедія ерудита»).
9. Солтер Е. Умовно – рефлексивна терапія.URL:
https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/dushepopochechenie/gart1/03.php
10. Божович, Лідія Іллівна Про культурно-історичної концепції Л. С. Виготського та її значення для сучасних досліджень психології особистості // Зап. психології. - 1988. -№5. -3. 108 – 116
11. Венгер А. Л., Слободчиков В. І., Ельконін Б. Д. Проблеми дитячої психології та наукова творчість Д. Б. Ельконіна [Архівовано 3 червня 2012 у Wayback Machine.] // Питання психології. 1988. № 3. С. 20.
12. Груповий психоаналіз За ред. О.Фільца, Р.Гаубля, Ф.Лямонт Навчальний посібник. Пер. з нім. - Львів ВНТЛ-Класика, 2004.-192 с.
13. Дубровська Д. М. Основи психології: Навчальний посібник / Д. М. Дубровська. – Львів: Світ. – 2001. – 280 с.
14. Зеньківський, Василь Васильович // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — 742 с. — 1000 екз. — ББК 87я2. — ISBN 966-531-128-X
15. Лучків В. З. Психологічні особливості розвитку асертивності в юнацькому віці: дис. канд. психол. наук. Київ, 2017. 200 с.
16. Ніколаєв Л.О.. Розвиток асертивності підлітків у різних умовах соціалізації : дис. канд. психол. наук ; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2016. 264 с.
17. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О. М. Степанов]. – К. Академвидав, 2006. 424 с. (Серія «Енциклопедія ерудита»).
18. Солтер Э. Умовно – рефлексивна терапія.URL:
https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/dushepopochechenie/gart1/03.php

Веретко Ірина,
старший викладач кафедри ФТЕТФКіС
Хмельницького інституту соціальних
технологій Університету «Україна»,
старший викладач

Організація навчального процесу з дисципліни «атлетизм із методикою викладання» у закладах вищої освіти під час воєнного стану

Анотація. У тезах розглянуто особливості організації навчального процесу з дисципліни «Атлетизм із методикою викладання» в умовах воєнного стану. Акцент зроблено на адаптації освітнього процесу до дистанційної та змішаної форми навчання, використанні цифрових ресурсів, збереженні мотивації студентів і формуванні професійних компетентностей майбутніх фахівців фізичної культури.

Ключові слова: атлетизм, методика викладання, воєнний стан, дистанційне навчання, фітнес-технології, професійна підготовка, фізична культура, студенти.

Вступ. Воєнний стан в Україні зумовив необхідність оперативного перегляду підходів до організації освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Зокрема, дисципліна «Атлетизм із методикою викладання» потребує особливої уваги, адже передбачає формування практичних умінь і навичок майбутніх фахівців у сфері фізичної культури та спорту.

У цей період викладачі постали перед завданням забезпечити безперервність навчання, зберегти якість освітнього процесу та підтримати психологічну стійкість студентів.

Постановка проблеми. Збройна агресія проти України суттєво вплинула на функціонування системи освіти, зокрема фізкультурно-спортивної галузі. Виникла потреба у швидкому переході до дистанційного та змішаного форматів навчання, що створило низку викликів – забезпечення ефективного засвоєння практичного матеріалу з техніки атлетичних вправ; – формування методичних умінь майбутніх викладачів і тренерів у нових умовах; – підтримка мотивації студентів і контролю за їх фізичною активністю поза аудиторією; – дотримання принципів безпеки під час самостійних занять. Отже, проблема полягає у визначенні ефективних педагогічних умов, технологій та засобів, які забезпечать якісну підготовку фахівців із фізичної культури під час воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підготовки майбутніх фахівців фізичної культури розглядаються у працях О. Іваценка, С. Канішевського, Л. Волкова, Л. Сергієнко, І. Романенко, де наголошується на важливості поєднання теоретичної, методичної та практичної складових у навчанні атлетизму. Дослідники вказують на роль компетентнісного підходу у формуванні готовності студентів до професійної діяльності [4]. Окремі науковці (Т. Круцевич, В. Платонов, І. Глазирін) акцентують увагу на важливості цифрових технологій у фізичному вихованні, їх здатності підтримувати навчальну мотивацію та самоконтроль у дистанційних умовах. Проте питання методики викладання атлетизму під час воєнного стану залишаються недостатньо дослідженими, що й зумовлює актуальність даної роботи.

Основна частина. Організація навчання з дисципліни «Атлетизм із методикою викладання» в умовах воєнного стану передбачає поєднання традиційних і інноваційних форм навчання [3]. Основними напрямками адаптації стали:

1. Дистанційна форма проведення занять.

Лекційні та семінарські заняття проводяться з використанням платформ *Zoom*, *Google Meet*, *Classtime*, *Moodle* [3]. Відеоматеріали з техніки виконання вправ, методики навчання елементів атлетизму та практичні завдання подаються у форматі коротких навчальних відео або інтерактивних презентацій [4].

2. Використання цифрових технологій.

Для підтримки практичної складової використовуються відеоаналіз техніки, віртуальні тренажерні зали, фітнес-додатки (*MyFitnessPal*, *Strong*, *Trainerize*), а також платформи для моніторингу фізичної активності студентів [5].

3. Змішане навчання.

У відносно безпечних регіонах практичні заняття проводяться оф-лайн із дотриманням безпекових вимог [3]. Студенти опановують базові вправи на тренажерах, техніку жиму, присідань, тяг, а також методику навчання цих елементів [4].

4. Психолого-педагогічна підтримка студентів.

Під час воєнного стану особливо важливо створювати сприятливий емоційний клімат, підтримувати комунікацію між викладачем і студентами, формувати мотивацію до навчання та фізичної активності як ресурсу психічного здоров'я [3]. У процесі навчання застосовуються такі форми підтримки:

- регулярні онлайн-консультації для зворотного зв'язку, розв'язання навчальних і психологічних труднощів;

- рефлексивні бесіди після практичних занять, спрямовані на зниження емоційного напруження;
- індивідуальні завдання, які враховують рівень фізичної підготовленості, стан здоров'я та психоемоційний фон студента;
- мотиваційні елементи — створення групових челенджів, підтримка взаємодії у чатах, використання ігрових елементів (*gamification*).

Такі методи сприяють підвищенню психологічної стійкості студентів, збереженню інтересу до навчання та формуванню усвідомленої відповідальності за власний розвиток [4,5].

5. Компетентнісний підхід.

Головна мета дисципліни — формування у студентів методичних умінь щодо навчання атлетичних вправ у майбутній професійній діяльності [4]. З цією метою застосовуються кейсові технології, проектне навчання, створення студентами власних методичних розробок і відеоуроків [5].

6. Безпековий компонент.

У процесі навчання акцентується увага на техніці безпеки під час занять у тренажерному залі, адаптації навантаження до індивідуальних можливостей, а також на значенні атлетизму у зміцненні опорно-рухового апарату, профілактиці травматизму й стресових станів [3,4].

Висновки.

Організація навчального процесу з дисципліни «Атлетизм із методикою викладання» під час воєнного стану потребує інтеграції сучасних цифрових технологій, поєднання дистанційних і практичних форм роботи, а також психологічної підтримки студентів. Незважаючи на складні умови, саме атлетизм залишається ефективним засобом розвитку фізичної та моральної стійкості майбутніх фахівців, що є особливо актуальним у період воєнних викликів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про освіту»: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. №178.
2. Закон України «Про вищу освіту»: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII. Голос України. 2014. №148.
3. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу у закладах вищої освіти під час воєнного стану / Міністерство освіти і науки України. – Київ : МОН України, 2023. – 24 с.
4. Іващенко О. В. Методика викладання фізичних вправ у системі професійної підготовки фахівців фізичної культури. – Київ : НУФВСУ, 2020. – 120 с.
5. Veretko I. Modern approaches to teaching strength training in higher education. Physical Education and Sport. – 2023. – Vol. 6, No. 2. – P. 45–50.

Власюк Людмила,

заступник директора з навчально-виховної роботи
Судилківського ліцею Судилківської сільської ради
Шепетівського району Хмельницької області

Безпечне освітнє середовище – виклики системи освіти в умовах війни

У нинішніх реаліях повномасштабної війни в Україні питання захисту всіх учасників освітнього процесу — учнів, педагогів та психологів — набуває виняткової важливості. Освітня сфера під час воєнного стану стикається не лише з фізичними загрозами, але й із психологічними та соціальними викликами: руйнації

інфраструктури, евакуація, перебої в навчанні та виснаження ресурсів стають поширеним явищем.

Поняття безпечного простору в освітньому середовищі набуває нових значень: це не тільки фізична безпека, але й психологічна стійкість, соціальна інклюзивність і педагогічна підтримка. В умовах постійної загрози життю та дестабілізації навчального процесу створення такого простору стає ключовим пріоритетом.

Метою даних тез є визначення основних компонентів безпечного освітнього середовища в умовах війни, аналіз сучасних літературних підходів і практичних рішень та формулювання рекомендацій щодо пріоритетних напрямів дій.

Отже такими компонентами є:

1. Розуміння безпечного простору в освіті

Безпечний простір – це середовище, де всі учасники освітнього процесу почуваються фізично та психологічно захищеними, де вони можуть ефективно навчатися й взаємодіяти без страху чи перешкод. До війни вже існували окремі програми для роботи з дітьми, які постраждали від конфліктів, наприклад «Безпечний простір. Корекційно-розвиткова програма». Однак сьогодні, у час війни, саме поняття зазнало змін, тому варто використовувати термін «захищене середовище» замість «безпечне», оскільки останнє може викликати асоціації з ризиком, що підсилює тривожність.

2. Фізична безпека та інфраструктурні аспекти.

Війна зруйнувала або пошкодила значну кількість освітніх установ, ставлячи під загрозу фізичну безпеку учнів і педагогів. Важливими заходами є: забезпечення укриттів у школах, пристосування приміщень для надзвичайних ситуацій (бомбосховища, нижні поверхи), організацію чергувань і переведення частини занять в онлайн або змішаний формат. Однак не менш важливо забезпечити відповідні умови для навчання: нормальне освітлення, звуковий комфорт і можливість комунікації — адже відсутність цих чинників негативно впливає на психологічний стан учасників процесу.

3. Психологічна безпека, соціальна взаємодія та підтримка.

Психологічні наслідки війни особливо гостро впливають на дітей, учнів і педагогів: постійні звуки сирен, вимушена зміна проживання, тривожність і втрати порушують здатність ефективно навчатися та працювати. Для створення психологічно захищеного середовища потрібні педагогічна чуйність, залучення професійних психологів, організація простору для емоційної розрядки, впровадження елементів травмотерапії.

Соціальна взаємодія відіграє ключову роль у створенні здорового навчального середовища. Важливо забезпечити клімат довіри, взаємоповаги та підтримки в класі чи групі. Ізоляція дитини або студента може негативно вплинути на їхній навчальний процес. Дослідження свідчать, що в безпечному середовищі мозок учня краще засвоює інформацію.

4. Викладання й адаптація освітнього процесу.

Через виклики війни чітко демонструється гнучкість у підходах до навчання: застосовуються онлайн-формати, коригується розклад, зменшується навантаження і адаптуються методики.

Освітні програми повинні враховувати, що учасники процесу можуть мати досвід травми, зіткнутися з проблемами концентрації чи порушеннями режиму. Викладачі мають бути підготовленими до роботи за таких умов. Наприклад, навчальні курси на зразок "Безпечний простір" спрямовані на підтримку вчителів, психологів та батьків.

Важливим є формування середовища, яке сприяє розвитку. Це передбачає чіткі правила поведінки в класі, залучення учнів до обговорення очікувань, створення можливостей для індивідуального підходу, а також підтримку здатності до саморегуляції. Якщо до війни ці аспекти вже активно досліджували, то тепер

додатково акцентують на подоланні стресу, тривожності та стабілізації емоційного стану учасників навчального процесу.

Навчальні заклади поводять програми з безпеки, евакуації та інформаційної компетентності. Це допомагає посилювати почуття захищеності та контроль над ситуацією.

5. Інклюзія, права та захист учасників освітнього процесу

В умовах війни особливе значення має забезпечення доступу до безпечного освітнього простору для всіх учнів, включаючи переміщених осіб, дітей з інвалідністю та з індивідуальними освітніми потребами.

Освітній простір враховує культурні, етнічні, мовні та гендерні аспекти, створюючи середовище взаємної поваги, де виключається дискримінація, зумовлена травмами або статусом переміщеної особи.

Тому варто підсумувати, що в умовах воєнного стану тема створення безпечного освітнього простору перетворюється на стратегічний пріоритет. Це не лише питання комфорту, але й фундаментальне право на освіту, розвиток і життя.

Безпечний освітній простір є багатовимірним, охоплюючи фізичний, психологічний, соціальний, педагогічний та правовий аспекти. Ігнорування навіть одного із цих елементів значно знижує ефективність і результативність.

У практиці України вже застосовуються певні рішення, такі як адаптація інфраструктури (школи з бомбосховищами), програми психологічної підтримки та спеціальні педагогічні курси. Однак наявні інструменти потребують системного підходу для досягнення максимальної ефективності.

Створення безпечного освітнього середовища неможливе без співпраці всіх учасників процесу — шкіл, університетів, педагогічних колективів, психологів і батьків. Через діалог, залучення дітей до процесу, адаптацію процедур та навчання основ безпеки і стійкості необхідно вибудовувати партнерську взаємодію.

Довгострокова перспектива формування такого середовища під час війни має стратегічне значення як інвестиція у майбутнє покоління. Це покоління після завершення конфлікту не повинно бути просто «вилікуваним» — його потрібно зберегти, навчити та підготувати до ролі соціально відповідальних громадян.

Пріоритетом освітнього процесу в умовах війни повинно стати не просте повернення до довоєнного стану, а модернізація освітнього простору з урахуванням нових викликів. Мета — забезпечити безперервність, безпеку та людяність у навчанні, адаптуючи його до нинішніх реалій.

Список використаних джерел та літератури

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. Державна служба якості освіти, 2022. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Освіта в реаліях війни: орієнтири міжнародної спільноти: оглядове видання. НАПН України, Інститут педагогіки НАПН України. Київ: Педагогічна думка: URL: <https://undip.org.ua/library/osvitav-realiakh-viyny-orientyry-mizhnarodnoi-spilnoty-ohliadove-vydannia/> (дата звернення 23.09.2025).
3. 2. Освіта під загрозою: вплив збройних конфліктів на освіту дітей. Нью-Йорк: ЮНІСЕФ. 2023. URL: <https://www.unicef.org> (дата звернення 03.10.2025).
4. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. Київ : Укр. фонд «Благополуччя дітей», 2018. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf> (дата звернення: 10.11.2025).

**Книга як ресурс:
формування читацької компетентності дітей дошкільного віку
в умовах сьогодення**

Анотація. У статті визначається поняття читацької компетентності, як дієвий інструмент психологічного зцілення, аналізуються сучасні проблеми та перспективи її розвитку; розглядаються фактори, що впливають на зростання цієї компетентності.

Ключові слова: дошкільна освіта, читацька компетентність, діти дошкільного віку, воєнний стан.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де темп життя постійно зростає, а рівень стресу, посилений суспільними кризами та воєнним станом, досягає критичних позначок, питання ментального здоров'я та психологічної стійкості дошкільнят набуває особливої актуальності. Здатність дитини адаптуватися, вербалізувати переживання та зберігати пізнавальну активність є необхідною умовою її благополуччя.

Одним із доступних та високоефективних інструментів підтримки психологічного благополуччя та емоційної стабілізації є формування читацької компетентності дітей дошкільного віку. Потенціал використання цього методу полягає у здатності не лише надавати емоційну підтримку (через сюжет, ідентифікацію з героями та безпечно опрацювання страхів), але й сприяти самопізнанню, розвитку емпатії та критичного мислення вже на початкових етапах розвитку.

В той же час, недостатня увага до формування читацької культури та передумов читацької компетентності на етапі дошкільня може призводити до утруднень у подальшій шкільній адаптації, недоліків у навчанні та обмеженні пізнавальної активності дітей, що створює значний освітній розрив при переході до початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «читацька компетентність» у сучасній науково-методичній літературі не має однозначного визначення. Проблеми формування та розвитку читацької компетентності досліджували українські психологи, педагоги та науковці: О. Савченко, Н. Чепелева. Водночас при різних підходах до розуміння цієї категорії більшість дослідників підкреслюють у її змісті особистісне та діяльнісне спрямування.

О. Савченко, Н. Чепелева розглядають читацьку компетентність як базову складову пізнавальної і комунікативної компетентностей [12]. Н. Сметаннікова, вважає, що читацька компетентність — це сукупна інтегративна особистісна якість, що містить як розвивальну, так і діяльнісну складові.

Педагогічні дослідження доводять, що читацький інтерес успішно розвивається там, де навчально-виховна робота не зводиться до викладу готових істин, а активізує пізнавальну діяльність самих дітей, ставить їх перед необхідністю шукати відповідь на певне запитання [12].

Вагоме місце у вихованні читацьких інтересів дітей дошкільного віку відводиться слуханню та самостійному читанню літератури. Вони сприяють розширенню й поглибленню знань дошкільників з усіх напрямів дошкільної освіти, вихованню читацької компетентності, допитливості, удосконаленню навичок самостійної роботи з книгою, стабілізують різноманітність пізнавальних інтересів дітей.

Любов до книги, сталі читацькі інтереси — важливий фактор загального психічного розвитку дошкільника. Експериментальні дані переконують, що всіх дітей можна зацікавити читанням і сформувати у них сталі читацькі інтереси [6]. Інтерес

дарує радість творчості, радість пізнання довкілля. Він міцно пов'язаний з гостротою сприймання навколишнього світу, зосередженістю уваги, гнучкістю мислення.

Формування читацьких інтересів є і результатом, і необхідною умовою дошкільної освіти. Чим глибші, активніші, різноманітніші інтереси дітей до аспектів пізнавальної комунікації, тим ефективніша ця діяльність, тим вища якість набуття старшими дошкільниками різних видів ключових компетентностей. Залишаючись одним із важливих факторів успішності освітньої діяльності, інтерес і формується у процесі цієї діяльності. Читацькі інтереси є не тільки засобом освітнього процесу, але і його кінцевою метою. Процес становлення та розвитку читацьких інтересів тривалий і складний. Тут потрібна система ретельно продуманих форм, за яких будуть використані всі можливості навчально-виховного процесу для дітей певного віку.

На важливості самостійної роботи вихованців з книгою наголошували такі класики педагогічної думки, як Я.Коменський, Г.Костюк, В.Сухомлинський та літературні діячі Олена Пчілка, Іван Франко, Леся Українка та інші.

Ще з другої половини XIX — початку XX століття вчені називали літературу скарбницею духовного надбання людства, вважали за потрібне координувати зусилля сім'ї й освітніх закладів з метою розвитку читацьких інтересів молодого покоління. У цей час помітно зростає увага до вироблення навичок самостійної роботи з книгою (Т.Лубенець та ін.); вивчалися питання формування дошкільника як читача-початківця, його сталого інтересу до книги і читання.

Т.Лубенець вважав читання «центром елементарного навчання, з якого виходять і в якому сходяться всі види занять у навчанні... Воно не тільки засіб набуття знань, бо, крім суто навчально-виховного значення, читання важливе в житті людини як джерело високої насолоди. Друковане слово — істотний засіб виховання любові до Батьківщини, гуманного ставлення до людини; воно сприяє становленню розумного ставлення до явищ самого життя».

Значний внесок у розвиток проблеми формування пізнавальних інтересів зробили І.Огієнко, С.Русова та інші суспільні діячі. Інтерес до книги виявляється у дітей, як правило, з раннього віку. Як зазначали науковці, зацікавленість дошкільнят книгою виникає тому, що вона дає можливість розвивати сенсорні відчуття, приносить задоволення і при розгляданні, і при гортанні, і при слуханні.

Зокрема, у своїх працях С.Русова описувала шляхи розвитку мовлення дітей у дошкільному закладі, визначала позитивний вплив на мовленнєвий розвиток засобами «читання творів художньої літератури, оповідань» та ін. Найкраще, на думку педагога, прилучають дітей до рідної мови народні казки, які вона радила оповідати, а не читати: «Особливий інтерес у дітей викликають казки про лісових звірів і хатніх тварин. Також вони захоплюються оповіданнями на тему з життя комах». Софія Федорівна Русова говорила, що діти дошкільного віку найбільш схильні до впливу художніх образів. Саме дитяча книга формує у дітей дошкільного віку моральні почуття, уявлення про норми моральної поведінки, виховує естетичне сприймання.

Комплекс питань, пов'язаний із визначенням змісту роботи, завдань, форм, методів, прийомів ознайомлення дошкільників із художньою літературою, розглянуто у працях сучасних фахівців дошкільної освіти — А.Богуш, Н.Гавриш, Т.Котик.

Н.Гавриш рекомендує активно проводити в дошкільному закладі заняття з використанням жартівливих віршів, віршів-забавок, які допомагають розвивати виразність, точність, влучність мовлення дітей, а також сприяють формуванню поетичного смаку, виховують інтерес до українського художнього слова.

Отже, як зазначають дослідники проблематики становлення інтересу до світу літератури, основне завдання сучасної літературної освіти — це формування любові до книги, розвиток у дітей пізнавальних і мовленнєво-творчих здібностей; формування читача, який у процесі роботи над твором, максимально наближаючись до авторського

задуму, готовий до естетичної оцінки, обстоювання власної думки, при цьому враховуючи у своїй свідомості інші точки зору на предмет обговорення [2].

А в умовах воєнного стану, коли першочерговим завданням є психоемоційна стабілізація дитини, основне завдання літературної освіти розширюється, набуваючи терапевтичного та відновлювального значення.

Виклад основного матеріалу.

Реформування української освіти передбачає якісно новий рівень організації освітнього процесу, всебічний розвиток особистості дитини дошкільного віку відповідно до вікових та індивідуальних особливостей і пізнавальних потреб, формування загальнокультурних і морально-етичних цінностей, оволодіння ключовими і предметними компетентностями та наскрізними вміннями, необхідними життєвими і соціальними навичками [5].

У розпорядженні КМУ від 03.03.2023 р. № 190-р «Читання як життєва стратегія» на 2023-2032 рр. підкреслюється необхідність створення вселяких умов для формування звички й потреби у читанні всіх українців як складової гуманітарної безпеки України, визначається важливість відновлення і захисту книжкового ринку та бібліотечної сфери; підвищення рівня читацького інтересу серед усіх читацьких аудиторій; посилення ролі читання у розвитку критичного та креативного мислення здобувачів освіти; сприйняття читання в суспільстві як інструмента кар'єрного зростання та саморозвитку, актуалізації бібліотечних фондів; забезпечення цифрової доступності книжок та інформації про книжки [7].

Закон України «Про освіту» визначає метою освіти у нашій державі забезпечення всебічного розвитку людини. Виховання нових поколінь у дусі загальнолюдських цінностей та ідеалів і національних традицій починається з дошкільного дитинства — важливого етапу становлення людини, коли формуються уміння мислити, усвідомлено сприймати навколишній світ і самого себе, взаємодіяти з іншими людьми.

У Базовому компоненті дошкільної освіти термін «читацька компетентність» не вживається; використовується поняття «художньо-мовленнєва компетентність» — здатність відтворювати естетичні враження від сприйняття літературних і фольклорних творів засобами різних видів художньо-мовленнєвої діяльності, що засвідчує ціннісне ставлення до художнього слова як культурного явища, друкованої чи електронної книжки, достатній для художньої комунікації рівень літературної обізнаності [1].

Проте, читацька компетентність є важливою складовою сучасного освітнього процесу, яка сприяє розвитку критичного мислення, самостійності, навичок роботи з інформацією. Саме від умінь і навичок читати, розповідати, запитувати, відповідати, переказувати та інтерпретувати почуте й прочитане, усно та письмово висловлювати думки залежать успіхи дітей дошкільного віку в оволодінні знаннями, уміннями й навичками з інших напрямів, зростання загального розвитку, культурного рівня та кругозору.

Книга вчить спостерігати, мислити, збагачує почуття дитини, сприяє формуванню її характеру, закладає фундамент майбутнього світогляду. Кращі твори художньої літератури допомагають формувати в дітей моральні риси майбутнього громадянина. Слухаючи оповідання, дитина живе життям героїв, стає учасником подій, співчуває позитивному героєві, засуджує зло.

Безперечно, читацька компетентність педагога відіграє ключову роль у формуванні читацької компетентності дитини. Педагог, який сам є активним читачем, має глибоке розуміння літератури, володіє різноманітними методиками та прийомами залучення дітей до читання, є найкращим провідником для дітей у світі книги.

На жаль, знецінення книжки вже позначилося на кількох поколіннях. Тож сучасних малюків усе частіше виховують дорослі, які не знають віршів і казок, не знайомі з фольклором — віковою мудрістю народу, не орієнтуються в сучасному колі дитячого

читання. І тут самими наріканнями ситуації не виправиш. Аби впливати на читацькі інтереси дітей, суспільство передусім має потурбуватися про формування читацької культури його дорослої частини [2]

Читацька компетентність педагога — це:

- здатність особистості різнобічно й усвідомлено розуміти текст як частину повсякденного життя й професійної діяльності, шукати нову інформацію, відтворювати та використовувати її, інтерпретувати зміст і формулювати умовиводи, осмислювати й оцінювати зміст і форму художнього тексту;
- готовність на основі власного позитивного читацького досвіду й позитивної мотивації формувати основи читацької культури у своїх вихованців (*модифікація трактування Анатолія Фасолі*).

Читацька компетентність дитини — це:

- володіння комплексом читацьких знань, умінь і навичок, ціннісних ставлень, які надають можливість дитині свідомо здійснювати пошук книг, відбір інформації для вирішення пізнавальних завдань і виявляються у процесі сформованості читацької культури;
- розуміння текстів різних жанрів, обізнаності з колом читання (доступного дітям цього віку), сформованості особистісних ціннісних суджень.

Читацька компетентність важлива для успішного навчання, сприяє розвитку пізнавальних здібностей, розширює світогляд, розвиває творче мислення та уяву, формує цінності та моральні якості дітей дошкільного віку.

Таким чином, від педагогів та батьків значною мірою залежить, чи стануть діти друзями книги, постійними читачами, чи увійде художня книга в життя дитини як особливий світ, чи залишаться серце і розум дитини байдужими до книги як мудрого порадики життя. Дуже важливо правильно організувати дитяче читання, спрямувати його так, щоб дитина не розгубилася у книжковому розмаїтті, щоб спілкування з книгою стало для неї приємним щоденним заняттям, адже формування читацького інтересу в старших дошкільників книги є актуальною проблемою сьогодення.

Завдання дорослого — допомогти дитині усвідомити, що книга є одним із засобів пізнання нового, а художнє слово — високим мистецтвом.

Важливо, щоб педагог постійно працював над своїм професійним розвитком, розширював свій читацький досвід та знайомився з новими методиками та технологіями розвитку читацької компетентності.

Крім того, художні твори завжди відігравали ключову роль у житті суспільства, але в умовах воєнного стану їхнє значення багаторазово зростає. Вони стають не просто джерелом знань, а й інструментом захисту та формування національної свідомості.

Формування української ідентичності та патріотизму в часи випробувань є фундаментом української ідентичності:

— зберігають пам'ять: література, музика та кіно фіксують реальні події, свідчення очевидців та емоції. Це створює колективну пам'ять, що допомагає нації осмислити свій шлях і зберегти історію від спотворення;

— створюють символи: поезія та пісні звеличують героїв, їхні подвиги, що надихає на боротьбу. Це дає людям відчуття спільноти та спільної мети;

— зміцнюють національний дух: твори, що оспівують красу України, її культуру та мову, нагадують, за що саме бореться народ;

— розвивають соціально-громадянську компетентність. Мистецтво змушує нас замислюватися над складними моральними питаннями, що є надзвичайно важливим у часи війни; мистецтво допомагає:

— розвивають емпатію: читаючи про долі людей, які переживають війну, ми краще розуміємо їхній біль, страх та надію. Це сприяє розвитку співчуття та готовності допомагати;

— формують активну позицію: твори, що викривають зло та несправедливість, мотивують до боротьби за правду і свободу, спонукають до участі в житті суспільства;
— підтримують ментальне здоров'я: війна завдає глибоких психологічних травм. Мистецтво виступає як ефективний інструмент арт-терапії, що допомагають рожити емоції, знайти сенс, відволіктися, віднайти в собі сили.

Формування читацької компетентності дітей дошкільного віку в сучасних умовах, особливо в період воєнного стану, вимагає переосмислення ролі книги та методів роботи з нею. Книга стає не просто джерелом знань, а й ресурсом психологічної підтримки, національної ідентичності та інструментом розвитку ключових навичок.

У сьогоднішній книзі виконує три ключові функції для дошкільнят.

1. Психоемоційний ресурс (терапевтична функція):

- книга забезпечує відчуття стабільності та безпеки через знайомі сюжети та ритуали читання;

- казки та історії допомагають дітям опрацювати складні емоції (страх, тривогу) через метафоричні образи, сприяючи емоційній розрядці;

- читання може бути засобом відволікання від травматичних реалій, створюючи острівці спокою.

2. Ресурс національної ідентичності та стійкості:

- українські народні казки, вірші та сучасні оповідання про Україну та її героїв формують національно-патріотичне виховання та почуття гордості;

- читання української літератури утверджує українську мову та автентичні культурні коди.

3. Освітній та розвивальний ресурс (формування компетентності):

- сприяє розвитку мовлення (збагачення словника, граматичної будови);

- розвиває мислення (логічне, критичне, образне);

- формує навичку сприйняття інформації, зосередженості та пам'яті.

Таким чином, у період воєнного стану художні твори стали не просто культурним надбанням, а й важливим чинником національного опору, що зміцнює дух, об'єднує людей і дарує надію.

Сучасні умови вимагають гнучкого підходу, інтегруючи книгу у різні формати:

- інтерактивне читання (діалог з книгою):

- читання з паузами: зупинка на кульмінаційних моментах для обговорення та прогнозування.

- «озвучування» персонажів: використання різних голосів, міміки та жестів для посилення емоційного сприйняття.

- використання цифрових ресурсів:

- аудіокниги (для розвитку слухової уваги).

- онлайн-читання (коли дитина та вихователь/батьки знаходяться на відстані, що актуально під час повітряних тривог або евакуації).

- електронні книги з елементами анімації (як доповнення, а не заміна паперової книги).

- створення книги власноруч (творча компетентність):

- діти малюють ілюстрації до почутих історій, створюють свої власні «книжки-малюнки»; це посилює відчуття причетності та авторства.

- книга в укріпті:

- організація «осередку читання» в безпечних місцях, де книга слугує стабільним і заспокоїливим елементом щоденної рутини.

Висновки. Світ книги для людини — це справді інший портал до пізнання, це досвід поколінь, який торкається глибин душі, пробуджуючи емоції та почуття через художнє слово. Формування в дітей читацьких потреб, художнього-естетичного смаку,

якостей вдумливого читача, що наразі так необхідні для розуміння себе, маємо виколисувати змалечку.

Сьогодні безумовною істиною є те, що сучасні інформаційні технології витісняють друковану продукцію.

Виховання у дошкільників читацької компетентності має стати усвідомленою освітньою та дозвіллевою практикою, яка наразі активно відновлюється в царині дошкільної освіти, відтак набуває вагомих сенсів у розвитку особистості дитини, формуванні її світогляду, розумінні стосунків між людьми. Потужним засобом особистісного зростання є розуміння та ціннісне ставлення дошкільника до книги.

Читаймо дітям книги, адже це дозволить формувати у них критичне мислення, вміння вести діалог та полілог, розвиватиме мислення та уяву, покращить пам'ять, збагатить словниковий запас, сприятиме вихованню елементарних навичок культури читання та комунікації тощо.

Учасникам освітнього процесу необхідно надати можливість отримати власний літературний та пізнавальний досвід як прояв творчості, толерантності, взаємоповаги, який сприятиме формуванню навчальних умінь, інтелектуальному зростанню, становленню активної позиції у суспільстві [4].

Отож, у сьогоденні, читацька компетентність є важливим інструментом для розвитку не лише інтелектуальних, а й емоційно-вольових якостей дошкільнят. Її роль як ресурсу стабільності та національної сили неможливо переоцінити.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. URL: <https://surl.li/ndrfud>
2. Гавриш Н. Кондратець. Дитина і книжка: новий формат взаємодії. Дошкільне виховання. 2022. №1.
3. Гавриш Н. Книжка про книжку: реалізуємо проєкт. Вихователь-методист, 2024. №10. с.6-10.
4. Дошкілля UA. Інформаційний електронний бюллетень. 2025. №2.
5. Закон України від 2017 року № 2145-VIII «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
6. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку. [Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. К. Українська академія дитинства, 2017.
7. Розпорядження КМУ від 03.03.2023 р. № 190-р «Читання як життєва стратегія» на 2023–2032 pp. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalenniastrategii-rozvytku-chytannia-na-period-do-2032-roku-chytannia-iak-zhyttieva-s190-30323>.

Волинець Наталія,
професор кафедри психології та соціальної роботи
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Хмельницького інституту соціальних технологій,
доктор психологічних наук, професор
Кашин Микита,
здобувач вищої освіти освітнього рівня «магістр»
за освітньою програмою «Психологія»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Хмельницького інституту соціальних технологій

Чинники соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб в громадах

Проблема внутрішнього переміщення населення стала однією з ключових у сучасному суспільстві. Внаслідок повномасштабної війни мільйони українців були вимушено позбавлені домівок, соціальних зв'язків і звичного способу життя. Внутрішнє переміщення супроводжується різким збільшенням стресових факторів: невизначеність майбутнього, фінансові труднощі, втрата житла, ускладнений доступ до медицини та соціальних послуг.

Українські науковці, аналізуючи особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб у контексті воєнних подій, підкреслюють, що цей процес є багатовимірним і залежить від взаємодії індивідуальних, соціальних та інституційних чинників та виокремлюють низку ключових чинників, що визначають здатність людини до відновлення, інтеграції в нове середовище та подолання наслідків травматичного досвіду [1; 3-5]. Дослідники підкреслюють, що адаптація ВПО є комплексним соціально-психологічним процесом, який формується на перетині індивідуальних ресурсів, умов приймаючого середовища, сімейного функціонування та рівня

Д
О
С
Т

у До чинників соціально-психологічної адаптації ВПО українські науковці відносять індивідуально-психологічні ресурси особистості, соціальна підтримка та якість міжособистісних стосунків, матеріально-побутові умови проживання, якість

О
Р
П

й Внутрішні ресурси відіграють ключову роль у відновленні здатності до активної життєдіяльності. До них належать: життєстійкість та стресостійкість, самоефективність та віра у власні можливості, здатність до емоційної регуляції, рівень адаптивних копінг-стратегій. Високий рівень цих характеристик знижує ризик тривалих психологічних наслідків і сприяє ефективному пристосуванню [2; 6].

о Підтримка з боку сім'ї, друзів, громади та волонтерів є одним із найважливіших захисних чинників. Науковці наголошують, що емоційна, інформаційна та інструментальна підтримка зменшує інтенсивність стресу, сприяє відновленню почуття безпеки, підвищує суб'єктивне відчуття контролю над життям. Відсутність соціальних зв'язків, навпаки, значно ускладнює процес адаптації [4; 8].

я Матеріально-побутові умови проживання визначають базову стабільність і безпеку. Українські дослідники підкреслюють, що наявність житла, доступ до медицини, соціальної допомоги, освіти та роботи є фундаментом для подальшого

Д
В
В
П
Ц
А

психологічного відновлення. Нестача ресурсів або тривала фінансова нестабільність посилюють стрес і можуть викликати відчуття безвиході [5; 9].

Важливо, щоб громада сприймала ВПО не як «чужих», а як рівноправних учасників соціального життя. Сприятливе соціальне середовище забезпечує відчуття належності, зниження напруги, формування нових соціальних зв'язків. Ворожість або байдужість громади можуть призводити до вторинної травматизації та ізоляції. Необхідно зазначити, що здатність встановлювати нові контакти, гнучкість у спілкуванні, емпатія та відкритість є важливою умовою інтеграції в нову громаду. А негативний досвід стигматизації або дискримінації може суттєво уповільнити адаптацію і спричинити вторинну травматизацію [1; 7].

Українські науковці наголошують на ролі ефективної роботи інституцій, таких як: центри соціальних служб, служби зайнятості, заклади охорони здоров'я, громадські та міжнародні організації. Доступність соціальних програм, юридичної допомоги,

а Характер пережитої травми (втрата близьких, руйнування житла, перебування в бункерах чи під обстрілами) безпосередньо впливає на здатність адаптуватися. Важливе значення мають рівень посттравматичного стресу (ПТСР), депресивні симптоми, соматичні прояви стресу. Водночас частина ВПО демонструє посттравматичне зростання – підсилення духовності, цінності життя, відповідальності

та
ц
с

Культурні традиції, релігійність, регіональна ідентичність та звички формують специфічні моделі адаптивної поведінки та визначають ставлення особистості до змін, невизначеності та стресу. ВПО нерідко потрапляють у соціокультурний простір, який істотно відрізняється від їхнього звичного середовища, що вимагає додаткових ресурсів психологічної гнучкості та соціальної інтеграції [1; 4; 5]. У працях з проблем адаптації ВПО підкреслюється, що індивідуальна культурна основа – звичаї, релігійні практики, мова, локальні форми комунікації – відіграє роль фундаменту, який допомагає людині зберегти відчуття сталості життя в умовах вимушених змін [1; 9].

Релігійність і духовні практики розглядаються як важливі психологічні регулятори, які можуть сприяти зниженню тривожності, стабілізації емоційного стану та підтримці внутрішньої рівноваги. Звернення до релігійних та духовних ресурсів є ефективним механізмом подолання кризи у частини ВПО, оскільки забезпечує переживання відтримки, сенсу та соціальної приналежності [6; 11].

Вплив регіональної ідентичності на тяжкість відчуження, рівня стресу, переживання щодня особисті і колективні трагедії. ГСІВ на регіональному рівні надає багаторівняну інформацію про культурних феноменів суспільства, зокрема, «страху реєстру» [31; 32]. «світу» значно інтенсивніше, що потребує додаткової психологічної та соціальної підтримки. Регіональна ідентичність може бути водночас як ресурсом, джерелом сили, згуртованості, так і потенційним чинником стресу, коли нове соціальне середовище відрізняється культурно або мовно [2; 3].

Тому, особливе місце у процесі адаптації займають ціннісні орієнтації, які визначають спрямованість поведінки та життєві пріоритети внутрішньо переміщених осіб. Цінності патріотизму, взаємодопомоги, гуманізму та солідарності виявилися ключовими у дослідженнях соціально-психологічної стійкості українців під час війни [7; 8]. Вони виконують функцію внутрішніх ресурсів, що підвищують готовність до конструктивних дій, сприяють соціальній згуртованості та формують відчуття впевненості з іншими членами громади.

З іншого боку, солідарність і взаємодопомога є особливо сильними культурними маркерами українського суспільства, що посилюють адаптивний потенціал ВПО. Як

зазначають фахівці, у контексті воєнних викликів суспільна взаємопідтримка стала одним із найефективніших інституційно-незалежних механізмів подолання кризи [2; 9]. ВПО, які мають доступ до мереж спільнотної підтримки, швидше інтегруються, демонструють нижчий рівень психологічної дезадаптації та вищий рівень суб'єктивного благополуччя [4; 8].

В цілому, цінності гуманізму та взаємоповаги, властиві багатьом українським громадам, формують сприятливе середовище для відновлення психологічної рівноваги ВПО, сприяють ефективній інтеграції в освітні, трудові та соціальні системи приймаючих регіонів. А соціальна згуртованість на основі спільних цінностей значно підвищує ймовірність довгострокової соціально-психологічної адаптації [1; 7; 11].

Узагальнюючи, культурні та ціннісні чинники становлять важливу частину адаптаційного потенціалу ВПО, оскільки сприяють збереженню особистісної ідентичності, формують відчуття сенсу, підтримують соціальні зв'язки та підсилюють здатність до подолання травматичного досвіду [3; 6; 12].

Отже, соціально-психологічна адаптація ВПО — це динамічний, нелінійний процес, що залежить від поєднання внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх умов

с
е
р
е
д
о
в

Список використаних джерел та літератури

1. Зінченко О. С. Теоретичні засади дослідження соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4. С. 47-53. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2015_4_10.
2. Погуляйло Т. О. Ресурсний підхід у дослідженні адаптації внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. Випуск 1 (49). С. 44–50. DOI : [https://doi.org/10.20535/2308-6053.2021.1\(49\).232817](https://doi.org/10.20535/2308-6053.2021.1(49).232817).
3. Нестеренко М. Романко О. Адаптація внутрішніх переселенців до нових умов життя. *Збірник наукових праць «SCIENTIA»*, (16 червня 2023 р.; Афіни, Греція), 2023. С. 181–182. URL : <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1050>
4. Гуменюк Л. Й., Бреус А. О. Соціально-психологічна адаптація вимушених переселенців в Україні. *Науковий вісник ЛДУВС*. 2017. № 2. С. 108–122. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2017_2_14.
5. Лушинець А. Адаптація ВПО та їх адаптація в громадах переміщених осіб за рівнем моральної взаємодії: проєкт триває. *Бюлетень ДУ «Національного інституту пенітенціарної та соціальної реабілітації»*. 2018. № 10. С. 10-11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/niptssr_2018_10_12
6. Кордовська О. В. Реабілітація особистісних ресурсів, підтримуючого соціального середовища та ерективної роботи інституцій [Ч.2; дод]. *Вісник ПДТУ. Серія соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2018. Том 11 № 11. DOI : <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2018.11>.
7. Пундев В. В., Вольська К. В. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам в адаптації до нових умов життя. *Modern Horizons*. 2024. № 3 Ментальне здоров'я. С. 68–73. DOI : <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-3-12>.
8. Біленька В. Соціально-психологічна адаптація як чинник психологічного благополуччя внутрішньо переміщених осіб. *Вісник ПДТУ. Серія соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024. Том 11 № 11. DOI : <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.11>.

9. Цегельник Д. В. Соціально-психологічна адаптація як чинник психологічного благополуччя внутрішньо-переміщених осіб : магістерська робота. Тернопіль : ТНТУ ім. І. Пулюя, 2024. 81 с. URL : <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/47591>.
10. Мандзюк Л. П. Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади: магістерська роб.: 232 Соціальне забезпечення. Кам'янець-Подільський, 2023. 114 с. URL : <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8537?show=full&locale-attribute=ru>
11. Клименко І. С. Адаптація програми медико-психологічної допомоги для тимчасово внутрішньо переміщених дітей. *Психіатрія, неврологія та медична психологія*. 2024. № 11(2(24)). С. 138-150. URL : <https://doi.org/10.26565/2312-5675-2024-24-03>.
12. Карамушка Л., Карамушка Т. Емпіричне дослідження особливостей психічного здоров'я вимушених «внутрішніх» переселенців в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 2(26). С. 48-59. URL : <https://doi.org/10.31108/2.2022.2.26.6>.

Глушко Людмила,
вихователь вищої категорії
ЗДО №2 «Сонечко», м. Шепетівка

Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни

Анотація: в умовах повномасштабної війни, що триває в Україні, забезпечення безпеки та збереження психологічного здоров'я для дітей дошкільного віку є критично важливим завданням. ЗДО виконує функцію не лише освітнього центру, а є осередком життєстійкості та захисту.

Мета статті: визначити та обґрунтувати комплекс заходів з організації безпечного освітнього середовища в ЗДО.

Ключові слова: безпечний простір, освітнє середовище, СЕН, партнерство, психологічна стійкість.

Головне питання сьогодення – збереження життя та здоров'я дітей, а також створення безпечної умови в ЗДО та забезпечити дітям якісні освітні послуги.

Виходячи з цього, основні завдання які ми поставили перед собою в ЗДО, – це створити такі умови для дітей, щоб вони були захищені, у безпеці та знаходили місце для задоволення власних задатків та інтересів. Щоб кожна дитина зберегла фізичне та психологічне здоров'я, а також розвивала якості та важливі для життя компетентності.

Важливим чинником, що впливає на формування у дітей безпечної поведінки є сприятливе розвивальне середовище в безпечному просторі.

Ми створили в нашому ЗДО саме такі умови, у яких дитина почувається вільно, впевнено та безпечно. Велику, ключову роль в цьому відіграє вихователь, який забезпечує безпеку дітей через організацію взаємодії, контроль за виховним процесом та співпрацю з батьками.

1. Опанували основні правила безпечної поведінки в умовах війни та навчили цьому дітей.
2. Розробили стратегію створення безпечного освітнього середовища в ЗДО.
3. Впровадили чіткі алгоритми дій у разі безпеки.

4. Систематизували навчання педагогів (тренінги, курси, навчання) щодо дій в різних ситуаціях.

5. Дотримуємось норм фізичної, інформаційної та психо-соціальної безпеки.

6. Забезпечили комфортне перебування дітей в укритті.

У роботі з батьками були розроблені та проведені різноманітні форми взаємодії:

1. Обговорювались загальні питання безпеки (своєчасний прихід та забирання дитини дорослими членами родини).

2. Надавалась індивідуальна допомога; обговорювалась конкретна ситуація чи проблема пов'язана з безпекою дитини як в ЗДО та і вдома.

3. Проводили консультації «Безпечний простір дитини вдома» та формування у дітей безпечної життєдіяльності.

4. Розміщували інформаційні матеріали, буклети, пам'ятки.

5. Проводили дні відкритих дверей для ознайомлення з умовами перебування дітей як в ЗДО та і в укритті.

6. Залучаємо батьків до освітнього процесу, щоб допомогти їм краще зрозуміти як формуються навички безпеки дітей.

7. Іде обмін досвіду між батьками та педагогами щодо безпеки.

Отже, ефективна співпраця ЗДО та батьків є ключовим для забезпечення цілісного та послідовного підходу до формування у дітей уявлень про безпеку та навичок безпечної поведінки.

Пріоритет безпечного середовища обумовлений тим, що тільки в умовах безпеки можлива реалізація права дитини на освіту та повноцінний розвиток.

Наш ЗДО став не просто місцем для навчання та виховання, а осередком стійкості, підтримки в умовах загрози. Створення такого середовища є спільною відповідальністю керівництва ЗДО, педагогів, батьків. Це дозволяє діткам:

1. Зберігати відчуття стабільності та контролю.

2. Мінімізувати травматичний вплив війни.

3. Продовжувати соціалізацію, виховання та навчання.

Створюючи безпечний простір ми керувалися такими принципами:

- «Довіра та повага» - діти мають відчувати, що вони є важливі.

- «Емпатія та підтримка» - педагоги мають бути чутливими до емоційних потреб дітей.

- «Активне слухання» - допомагати дітям відчувати себе почутими та цінними.

- «Позитивна взаємодія» - налагодження теплих, підтримуючих стосунків між вихователем і дітьми, що є основою безпечного простору.

Створення безпечного освітнього простору – це перш за все створення та облаштування укриття. В ньому ми раціонально поєднали розміщення осередків, які є важливою складовою методу роботи з дітьми в ЗДО.

1. Осередок відпочинку та релаксації. Міні-сидіння, меблі, матраци. Засоби для релаксації (м'які антистресові іграшки, спінери, попіти тощо). Куточок усамітнення (легка ширма де дитина може побути наодинці з собою). Аудіотека (казки, музика, звуки природи тощо).

2. Ігровий та сенсорно-пізнавальний осередок. Настільно-друковані ігри (пазли, лото, мозаїки, доміно, конструктори LEGO). Дидактичні ігри. Міні-сюжетні ігри (набори тварин, транспорту, ляльки тощо). Сенсорні матеріали

3. Осередок творчості. Матеріали для малювання, ліплення, аплікації, розмальовки тощо.

4. Книжкова полиця. Книги, театралізовані реквізити.

Ці осередки допомагають нам, педагогам, забезпечити перехід від тривоги до діяльності, що є ключовим елементом психологічної підтримки дітей у даний час.

Також підлаштовували освітній простір для дітей з особливими освітніми потребами.

Кожна кімната в укритті – це є новий стиль, нові казкові герої, чарівні дерева, звірята, що дарують діткам затишок та комфорт.

З дітьми старшого дошкільного віку інтегруємо теми війни та миру у виховному процесі, а саме:

1. Формуємо образ «захисника» (розповідаємо про воїнів-захисників, які забезпечують нам спокій та можливість навчатись.
2. Створюємо дитячі малюнки, поробки, листи-подяки, що зміцнює відчуття причетності та вдячності, що змінює фокус з пасивного страху на позитивну підтримку.
3. Використовуємо в укритті у роботі з дітьми народні казки та історії, які навчають мужності, винахідливості та віри у перемогу добра над злом.

Також у своїй роботі з дітьми для розвитку соціально-емоційних навичок та підтримки їх у цей складний для всіх час ми використовуємо практичні інструменти з програми СЕН «Зерна».

1. У групі кожен ранок доречно «Ранкове коло», що дає діткам стабільність та впевненість. Налаштовує дітей на позитивний день; це теплота, рівність і живий контакт.
2. Рутини та ритуали (привітання в укритті, пісеньки, забавлянки, руханки).
3. Створили групі поробки з сенсорними предметами які допомагають самостійно заспокоїтись.
4. Використовуємо ігри на заземлення: використання методики («5-4-3-2-1») – 5 речей які бачиш, 4 – які чуєш, 3 – відчуваєш, 2 – нюхаєш, 1 – смакуєш – це допомагає сфокусувати увагу на теперішньому моменті.
5. Дуже подобається діткам «спільна розповідь історій» - це заохочує до створення позитивних історій про героїв, які долають труднощі.
6. Дихальні вправи з елементами СЕН тощо.

Впроваджуючи елементи СЕН в роботі ми розвиваємо соціальні та емоційні навички, які є основою психологічної стійкості. Ця робота проходить систематично у щоденній роботі ЗДО, що перетворює тривожну ситуацію на можливість для навчання та зміцнення внутрішніх ресурсів дитини.

Висновок:

Отже, створення безпечного освітнього простору в умовах війни є складним, але життєво необхідним процесом. Його успіх залежить від комплексного підходу який ставить на перше місце фізичну та психологічну безпеку учасників, а також від злагодженої роботи всіх, хто є частиною освітньої спільноти.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (наказ МОН від 12.01.2021).
2. Журнал «Практика управління дошкільним закладом» №9/2023.
3. Програма СЕН «Зерна» : методичний посібник «Розвиток соціально-емоційних навичок та підтримки благополуччя дітей і педагогів в Україні.
4. Роль сім'ї у дошкільній освіті: теорія і практика.
5. Ігри для зняття стресу у дітей від Світлани Ройз. Поради психолога

Голова Наталія,
доцент кафедри соціальної роботи і
соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету
кандидат педагогічних наук, доцент

Вплив волонтерської діяльності на розвиток громадянської позиції молоді в умовах війни

Анотація. В статті проаналізована актуальність дослідження волонтерської діяльності в нашій державі в умовах війни. Охарактеризовані мотиваційні та заохочувальні чинники включення молоді у волонтерський процес. Запропоновані методи роботи з молоддю, щодо формування громадянської позиції та соціальної відповідальності у контексті волонтерської діяльності. Визначені умови успішної інтеграції волонтерства в навчально-виховний процес освітніх закладів.

Ключові слова: волонтер, волонтерська діяльність, громадянська позиція, молодь, філантропія, мотивація, заохочення, соціальна відповідальність.

Постановка проблеми. У сучасних умовах війни волонтерська діяльність набула в Україні безпрецедентного масштабу й значення. Молодь стала однією з найбільш активних соціальних груп, що долучається до допомоги армії, переселенцям, постраждалим громадам та іншим категоріям населення. Водночас участь у волонтерстві сприяє формуванню у молодих людей почуття відповідальності, солідарності, патріотизму та готовності діяти в інтересах суспільства. Це створює унікальні умови для розвитку громадянської свідомості, яка є важливою основою побудови демократичного та стійкого громадянського суспільства.

Однак, попри очевидну значущість волонтерського руху, недостатньо дослідженим залишається питання: яким саме чином волонтерська активність впливає на становлення громадянської свідомості молоді та які механізми цього впливу є ключовими? В умовах війни, коли молоді люди стикаються з високим рівнем стресу, небезпеки та соціальної нестабільності, важливо розуміти, чи сприяє волонтерство глибшому усвідомленню громадянських прав і обов'язків, формуванню активної життєвої позиції, готовності до суспільної участі, чи, навпаки, може призводити до емоційного вигорання та відчуття безсилля. Також невирішеною залишається проблема інституційної підтримки молодіжного волонтерства, питання розвитку відповідних освітніх, психологічних і організаційних механізмів, що могли б посилювати позитивний вплив волонтерської діяльності на громадянську зрілість.

В умовах російської воєнної агресії в Україні волонтерська діяльність набуває надзвичайно важливого значення та актуальності. До цієї суспільно значущої справи долучаються представники всіх верств населення, демонструючи високий рівень самоорганізації та щире прагнення допомогти тим, хто опинився у складних життєвих обставинах. Волонтерство є не лише дієвим інструментом для надання необхідної допомоги та підтримки, але й потужним чинником активного формування громадянської позиції та підвищення рівня соціальної відповідальності серед громадян.

Отже, актуальність проблеми зумовлена браком комплексних наукових досліджень про вплив волонтерства на формування громадянської свідомості молодого покоління в умовах збройного конфлікту, що визначає необхідність теоретичного обґрунтування й практичного аналізу цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливої актуальності цей процес набуває в молодіжному середовищі. Навчальний заклад, зокрема заклад вищої освіти, відіграє ключову роль у соціалізації молоді та формуванні її особистісних і професійно-важливих якостей, громадянської позиції та соціальної відповідальності. Період

навчання у вищій школі хронологічно співпадає зі становленням особистісної зрілості, коли поведінка молодшої людини стає більш усвідомленою та вмотивованою. Саме в цей час особистість активно розвиває такі важливі риси та якості, як цілеспрямованість, рішучість, витримка, наполегливість, принциповість, самостійність, ініціативність та самоконтроль.

Залучення студентської молоді до волонтерської діяльності створює унікальне середовище для розвитку та вдосконалення цих ключових особистісних характеристик. Як зазначають дослідники Т. Лях, В. Лютий та В. Жуков, залучення студентів до волонтерської діяльності під час навчання в закладах освіти дозволяє студентам не лише набути цінний життєвий досвід і практичні навички, але й відчувати себе корисними для суспільства, громади, в якій вони проживають, сприяти покращенню якості життя людей. Крім того, залученість до волонтерства створює умови для особистісного зростання, розвитку лідерських якостей та особистої відповідальності, розвивати комунікативні навички, вміння працювати в команді, приймати рішення й розробляти власні проекти в умовах обмежених ресурсів та багато інших корисних навичок. Крім того, ця діяльність може мати позитивний вплив на їхню подальшу професійну кар'єру, оскільки волонтерський досвід може стати вагомою конкурентною перевагою при пошуку роботи [6, с.32-33].

Низка вітчизняних вчених, відомих психологів, соціологів, педагогів, у своїх працях досліджували проблематику волонтерської діяльності, громадянської участі молоді, розвитку громадянської свідомості та соціальної активності в умовах суспільних криз і війни. О.Василенко, досліджувала питання розвитку волонтерського руху в Україні, підготовки волонтерів та аналізувала роль волонтерства у формуванні активної громадянської позиції. Л.Романовська, досліджувала громадянську свідомість молоді, механізми формування громадянської активності, патріотичне виховання в умовах сучасних соціальних трансформацій. Ю.Овод, вивчала проблемами соціальної активності молоді, її участі у волонтерських ініціативах, а також питання розвитку відповідальної громадянської поведінки. Ю.Попик, аналізував вплив війни на структуру громадянського суспільства, взаємозв'язок між волонтерським рухом і формуванням громадянської ідентичності. А.Шеремет, займалася проблемами соціально-психологічної підтримки волонтерів, ризиками професійного та емоційного вигорання, механізмами соціальної адаптації молоді в умовах кризових ситуацій. Н.Синюк, у своїх працях вивчала питання соціального виховання, розвитку моральних цінностей молоді, впливу соціально корисної діяльності на становлення громадянської зрілості. А.Рідкодубська, досліджувала питання громадянського виховання, формування суспільно значущих цінностей, участі молоді у громадському та волонтерському русі. К.Олійник, досліджувала роль громадянських ініціатив у зміцненні демократії та соціальної єдності в період війни. Ю.Бриндіков, досліджував розвиток молодіжного середовища, мотиваційні чинники включення молоді до волонтерства та соціальних проєктів, особливості самореалізації в умовах війни. Ю. Грач, займалася проблемами соціальної педагогіки, профілактики емоційного виснаження серед волонтерів, а також аналізом впливу волонтерської діяльності на соціальну зрілість молоді [4, с.41-42].

На переваги участі студентів у волонтерських проєктах звертають увагу І. Козубовська, Р. Козубовський, Ж. Милан, які вказують, що для них відкриваються можливості здійснення допрофесійної підготовки, відбувається професійне самовизначення та становлення; набувається досвід індивідуальної та групової роботи з ровесниками та дорослими; з'являються нові друзі, цікаве дозвілля, змістовна зайнятість, можливість допомогти іншим; розвиваються лідерські якості, творчі здібності; відбувається самовираження та становлення молодшої людини як особистості, як активного члена суспільства. Крім того, з'являється реальна

можливість брати участь у процесах прийняття рішень, які стосуються різноманітних процесів в суспільстві [2, с.6-7].

Незважаючи на значну кількість досліджень, науковці підкреслюють нестачу лонгітюдних даних про довгостроковий вплив волонтерства на формування громадянської свідомості та громадянської активності молоді після завершення військового стану. Це визначає необхідність подальших комплексних досліджень даного феномена та його соціально-педагогічних аспектів.

Виклад основного матеріалу. Волонтерська робота належить до таких видів соціально-педагогічної діяльності, яка ґрунтується на благодійності або філантропії (від грецької – людинолюбство), що спонукає до саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення та самореалізації особистості (спираючись на філантропічний підхід та теорію особистісного розвитку), де професійно-особистісні якості волонтерів, рівень професійних знань та вмінь значною мірою визначають ефективність та успішність їхньої добродійної діяльності.

Відповідно до закону України „Про благодійництво та благодійні організації” синонім філантропії пояснюється як „благодійництво – добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у наданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної й іншої благодійної допомоги; специфічними формами благодійництва є меценатство і спонсорство; благодійна діяльність – добровільна безкорислива діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності” [1, с.8].

Вчені А. Гусейнов, Р. Апресян зазначають, що завданням філантропії є поліпшення стану суспільства через забезпечення людей не предметами споживання, а засобами, за допомогою яких вони можуть самі собі допомогти. Це твердження співзвучне думці Є. Холостової щодо пояснення благодійності (філантропії) як елементу соціальної політики держави, спрямованої на підтримку мінімального рівня життя та пов’язаною з перерозподілом суспільного багатства на користь знедолених [3, с.12-13].

Досліджуючи проблеми розвитку особистості, О. Леонтьєв демонструє, що він (розвиток) відбувається за своїми законами, безпосередньо спонукається внутрішніми рушійними силами. Відповідно до діалектики, спонукальною причиною й важливою умовою будь-якого розвитку є ті внутрішні протиріччя, які містяться в самому цьому процесі. Процес розвитку особистісних якостей пов’язаний із виникненням протиріччя між уже досягнутим і потрібним рівнем розвитку якостей. Отже, визначальну роль у формуванні особистості відіграє діяльність й активність самої особистості, без чого самі по собі зовнішні умови не можуть істотно впливати на її розвиток. Волонтерська робота створює організаційно-педагогічні умови для збудження в особистості відповідних внутрішніх протиріч і переживань, впливаючи на її професійне становлення та особистісний розвиток, на формування вагомих професійно-особистісних якостей, потрібних для здійснення добродійних дій.

У наукових та аналітичних джерелах останніх років спостерігається значне зростання уваги до вивчення волонтерської діяльності молоді в Україні, особливо в умовах повномасштабної війни. Значна частина публікацій зосереджена на описі трансформації волонтерського руху, масштабів залучення молоді та соціальних функцій волонтерства у кризових ситуаціях. Аналітичні звіти міжнародних організацій (UNDP, UNICEF, Council of Europe) та українських дослідницьких центрів констатують, що 2022–2024 роки стали періодом безпрецедентного зростання молодіжної активності, що проявляється у численних локальних та національних волонтерських ініціативах. У цих роботах наголошується, що волонтерство стало однією з основних форм громадянської участі молодих людей та ефективним засобом соціальної відповідальності.

У низці соціально-педагогічних досліджень вивчаються мотиваційні чинники включення молоді у волонтерську діяльність. Дослідники підкреслюють, що домінуючими мотивами є патріотичні переконання, прагнення захистити свою країну, бажання допомогти постраждалим та розвивати солідарність у громаді. При цьому зазначається, що значна частина молодіжного волонтерства набуває неформальних, самоорганізованих форм, що свідчить про високий рівень громадянської ініціативи та здатність молоді оперативно реагувати на потреби суспільства. Публікації також акцентують на тому, що волонтерство формує у молодих людей практичні громадянські компетентності – уміння працювати в команді, розв'язувати соціальні проблеми, взаємодіяти з місцевими органами влади, здійснювати комунікацію та координацію дій.

Окрема група робіт аналізує вплив волонтерства на психологічний та ціннісний розвиток молоді. Автори зазначають, що допомога іншим сприяє формуванню позитивної «я-концепції», розвитку емпатії та відчуття особистої значущості. Водночас вказується і на ризики — емоційне виснаження, стресові навантаження та потребу в системній психологічній підтримці волонтерів [5].

Вітчизняні заклади вищої освіти (ЗВО) дедалі більше усвідомлюють важливість розвитку громадянської позиції, активності та соціальної відповідальності серед студентської молоді, розглядаючи волонтерство як дієвий інструмент для досягнення цих цілей. Вважаємо, що системне впровадження ідей та практик волонтерської діяльності в освітній процес може стати потужним механізмом формування необхідних суспільству якостей майбутніх фахівців. На нашу думку, в умовах ЗВО доцільно використовувати комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на інтеграцію волонтерства в навчальну та позанавчальну діяльність. Ефективним підходом є органічне включення волонтерської діяльності в освітні програми. Це може бути реалізовано через:

- включення волонтерських проектів до навчальних планів підготовки здобувачів освіти. Позитивною можна вважати практику надання студентам можливості брати участь у волонтерських проектах як частини навчальних дисциплін (наприклад, психології, соціальної роботи, педагогіки, екології);

- зарахування волонтерської діяльності як практики або факультативних годин. Офіційне визнання внеску студентів у волонтерську діяльність слугуватиме потужним стимулом для їхньої активної участі;

- розробка освітніх компонентів та тренінгів з основ волонтерства, громадянської активності та соціальної відповідальності. Такі освітні програми забезпечать студентів теоретичними знаннями та практичними навичками, необхідними для ефективно та усвідомленої волонтерської діяльності. Як приклад, слід зазначити, що в Хмельницькому національному університеті, викладається дисципліна для здобувачів першого (бакалаврського) рівня «Підготовка та організація волонтерів»;

- запрошення представників волонтерських організацій та соціальних працівників для проведення відкритих лекцій, семінарів та майстер-класів. Безпосередній контакт з практиками волонтерства сприятиме обміну досвідом та підвищенню мотивації студентів.

Для забезпечення системного залучення студентів до волонтерської діяльності необхідно створити відповідне організаційне та мотиваційне підґрунтя, використовуючи наступні засоби:

- створення студентських волонтерських клубів, хабів, центрів. Наявність формалізованих структур забезпечить координацію волонтерських ініціатив та полегшить залучення студентів до різноманітних проектів;

- налагодження партнерства з місцевими волонтерськими організаціями, з лідерами громадської думки та успішними волонтерами та соціальними установами.

Співпраця з зовнішніми партнерами розширить спектр доступних волонтерських можливостей, що відповідають інтересам та навчальним цілям студентів;

- інформування студентів про існуючі волонтерські можливості. Регулярне поширення інформації про актуальні волонтерські проекти та потреби є ключовим фактором залучення студентів;

- забезпечення менторської підтримки для студентів-волонтерів. Досвідчені педагоги або волонтери можуть надавати консультації та допомогу в реалізації волонтерських ініціатив, сприяючи їхній ефективності та особистісному зростанню студентів;

- створення платформ для обміну досвідом між студентами-волонтерами. Організація зустрічей, форумів та конференцій, де студенти можуть ділитися своїми напрацюваннями та ідеями, сприятиме розвитку спільноти та поглибленню їхнього волонтерського досвіду;

- заохочення до волонтерської діяльності розглядається в сучасних соціально-педагогічних дослідженнях як ключовий чинник формування активної громадянської позиції та розвитку соціальної відповідальності молодого покоління. Науковці підкреслюють, що мотивація молоді до волонтерства ґрунтується на поєднанні зовнішніх та внутрішніх стимулів: суспільної значущості волонтерської діяльності, позитивного впливу референтної групи, можливостей самореалізації, розвитку компетентностей, формування професійного досвіду та особистісного зростання. Серед ефективних стратегій заохочення молоді сучасні дослідники виділяють створення доступних інформаційних платформ, організацію просвітницьких кампаній, формування молодіжних центрів та шкільних/студентських волонтерських клубів, що забезпечують умови для долучення до суспільно корисних ініціатив. Важливу роль відіграє підтримка з боку органів місцевого самоврядування, освітніх закладів і громадських організацій, які забезпечують інституційну базу, наставництво, координацію діяльності та систему заохочень. І.Куліш, наголошує, що стає залучення молоді до волонтерства можливе за умов формування позитивного іміджу волонтера, підвищення цінності добровільної праці у суспільстві та створення можливостей для міжособистісної взаємодії й соціального визнання. Таким чином, заохочення молоді до волонтерської діяльності є комплексним процесом, що передбачає інтеграцію освітніх, соціальних та організаційних заходів, спрямованих на розвиток ініціативності, альтруїзму та соціальної активності молодих людей.

Серед найбільш впливових стимулів-чинників, що можуть позитивно зорієнтувати волонтера на діяльність в організації, ми можемо назвати такі:

- отримання знань з проблем суспільства;
- змістовне дозвілля, можливість цікаво проводити час, займаючись волонтерством;

- нові знайомства, друзі;
- отримувати нові навички і досвід;
- почувати себе корисним суспільству, розвиток громадянської свідомості, національної патріотичності;

- матеріальна винагорода: безкоштовний проїзд в міському транспорті, пільги на комунальні послуги, премії до прикладу до дня волонтерів, пільги на здобуття освіти і т.д.. Звичайно наведені приклади стосуються більш зарубіжного досвіду, а ніж вітчизняного.

Для цілеспрямованого формування громадянської позиції та соціальної відповідальності студентів у контексті волонтерської діяльності рекомендуємо застосовувати наступні групи методів:

1. Методи формування громадянської позиції: – залучення студентів до волонтерських ініціатив, що стосуються потреб їхньої громади (благоустрій, допомога

місцевим соціальним службам, екологічні акції). Це сприяє усвідомленню власної причетності до життя конкретної громади;

- організація дискусій та круглих столів на соціально важливі теми, обговорення проблем, з якими стикаються різні соціальні групи, сприяє розвитку критичного мислення та формуванню власної думки студентів;

- залучення до правопросвітницької діяльності, участь у проектах з інформування населення про їхні права та обов'язки сприяє формуванню активної громадянської позиції серед студентів;

- моделювання ситуацій громадянської взаємодії за допомогою організації рольових ігор та симуляцій, що відображають різні аспекти громадянського життя (вибори, громадські слухання, робота органів місцевого самоврядування) надає студентам практичний досвід громадянської участі.

2. Методи формування соціальної відповідальності:

- участь у проектах допомоги вразливим групам населення (волонтерство в будинках для літніх людей, дитячих будинках, центрах реабілітації військових, центрах для людей з інвалідністю сприяє розвитку емпатії, співчуття та усвідомлення відповідальності за добробут інших людей);

- залучення до екологічних волонтерських ініціатив: участь у прибиранні територій, озелененні, проектах з енергозбереження формує відповідальне ставлення до довкілля;

- організація благодійних акцій та зборів коштів;

Розвиток соціальної відповідальності у волонтерській практиці розглядається сучасними дослідниками як один із ключових механізмів формування зрілої громадянської позиції та соціальної активності молоді. У наукових джерелах підкреслюється, що участь у волонтерстві створює для молоді особи умови безпосереднього включення в соціально значущу діяльність, що сприяє усвідомленню власного впливу на добробут громади, формуванню емпатії, альтруїзму та готовності брати відповідальність за результати колективних дій. Поступове залучення до різних форм допомоги — організаційної, інформаційної, соціальної чи благодійної — стимулює розвиток рефлексивності, уміння оцінювати потреби інших та ухвалювати етичні рішення в умовах реальних соціальних викликів. Важливо, що під впливом волонтерської практики соціальна відповідальність набуває не лише індивідуально-поведінкового, а й ціннісно-світоглядного характеру, інтегруючись у систему моральних переконань молоді. Дослідження свідчать, що стійке зростання рівня соціальної відповідальності залежить від наявності підтримувального середовища: якісної координації волонтерської діяльності, наставництва, позитивного групового досвіду, можливостей для самостійності та участі у прийнятті рішень. Таким чином, волонтерська діяльність виступає ефективним соціально-педагогічним ресурсом, що забезпечує цілісний розвиток соціально відповідальної поведінки, сприяючи становленню активних, проактивних і відповідальних громадян[2, с.7].

- залучення студентів до планування та проведення благодійних заходів активно розвиває їхню здатність до співпереживання та бажання допомагати тим, хто цього потребує;

- проведення просвітницьких кампаній на соціально важливі теми. Залучення студентів до розробки та поширення інформаційних матеріалів про здоровий спосіб життя, профілактику залежностей, толерантність тощо сприяє підвищенню їхньої соціальної свідомості.

Важливими психолого-педагогічними складовими успішного процесу формування громадянської позиції та соціальної відповідальності студентів є заохочення та рефлексія:

- визнання та відзначення волонтерської діяльності студентів (організація церемоній нагородження, публікації в студентських ЗМІ, надання рекомендаційних

листів в заклади освіти, працевлаштування) сприяють підвищенню мотивації та усвідомленню значущості їхнього внеску;

- забезпечення зворотного зв'язку та можливостей для рефлексії. Організація зустрічей для обговорення волонтерського досвіду, обміну враженнями та осмислення його впливу на цінності та переконання студентів є важливим елементом саморозвитку;

- ведення портфоліо волонтерської діяльності, що допомагає студентам відстежувати свій прогрес та усвідомлювати свій внесок у розвиток громади та суспільства:

- власний саморозвиток, професійна компетентність, особливо якщо майбутня діяльність буде пов'язана з людським ресурсом (фахівець соціальної роботи, соціальний педагог, психолог) [4, с.42].

Успішна інтеграція волонтерства в навчально-виховний процес ЗВО залежить від дотримання наступних ключових умов:

- активна підтримка адміністрації навчального закладу;
- зацікавленість та мотивація науково-педагогічного колективу;
- активна участь та ініціативність студентів;
- налагоджена співпраця з зовнішніми волонтерськими організаціями, проходження у них практик;
- системність та послідовність у впровадженні волонтерських програм.

Висновки. Волонтерська діяльність є потужним соціально-педагогічним ресурсом, що сприяє формуванню в молоді громадянської свідомості, активної життєвої позиції та соціально відповідальної поведінки. Саме участь у реальних соціально значущих практиках створює умови для усвідомлення власного внеску у вирішення суспільних проблем та розвитку емпатії й альтруїзму. Соціальна відповідальність формується як багатовимірною якістю, що включає морально-ціннісні орієнтації, готовність діяти в інтересах суспільства, здатність до рефлексії та усвідомленого прийняття рішень. Розвиток соціальної відповідальності тісно пов'язаний із якістю волонтерського середовища: наявністю підтримки, наставництва, можливостей для ініціативності й самостійності, а також позитивним груповим досвідом. Чим більше молодь залучена до прийняття рішень і реалізації проєктів, тим вищим є рівень її внутрішньої відповідальності. Волонтерська практика забезпечує природне середовище для розвитку цих компонентів через досвід взаємодії, співпраці та допомоги. Ефективне заохочення молоді до волонтерства потребує комплексного підходу, який поєднує інформаційно-просвітницькі заходи, створення доступних форм участі, інституційну підтримку з боку громадських організацій, освітніх закладів і місцевої влади. Саме системна організація волонтерських програм стимулює стабільну мотивацію й довготривалу участь молоді. Таким чином, волонтерство виступає ключовим чинником формування соціально зрілої особистості, а розвиток молодіжного волонтерського руху має стратегічне значення для зміцнення громадянського суспільства, підвищення соціальної згуртованості та підготовки активних, відповідальних і проактивних громадян.

Отже, ефективне формування громадянської позиції та соціальної відповідальності молоді в процесі волонтерства потребує комплексного підходу, який поєднує практичну діяльність з освітніми та виховними заходами, створює сприятливе соціальне середовище та заохочує ініціативу та самостійність молодих людей. Впровадження різноманітних форм інтеграції волонтерської діяльності в навчальний процес ЗВО створює сприятливі умови для формування активної громадянської позиції та високого рівня соціальної відповідальності серед молоді, що є важливим внеском у розвиток зрілого та свідомого суспільства.

Список використаних джерел та літератури

- 1.Байдич Л. Діє волонтерська служба. Хмельницький. Університет. 2018. – №2. – с.8.
- 2.Гулько А .Волонтерство – школа життя. Хмельницький. Проскурів. 2024. - №79-80. –С.6-7.
3. Козубовська І.В., Козубовський Р.В., Мильян Ж.І. Залучення майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери до волонтерської діяльності (методичні рекомендації). Ужгород, 2022. 34 с.-С.12-13.
4. Кривоконь Н.І. Професійна компетентність через призму волонтерської практики.Соціальний захист. 2024. - №3. – с.41-42.
- 5.Лях Т., Лютий В., Жуков В. Волонтерська діяльність студентів як шлях до їхньої активної участі у суспільному житті громади. Ввічливість. Humanitas, 3, С. 68–76, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.10>.
- 6.Прокопчук В. Молоді волонтери співпраці. Уроки соціалізації .2024.№4 – с.32-33.

Головатюк Катерина,
вчитель Городоцької початкової школи
Городоцької міської ради

Створення безпечних умов для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни

Анотація. У статті розглядаються проблеми створення безпечних умов для учасників освітнього процесу в Україні в умовах повномасштабної війни. Проаналізовано ключові загрози, з якими стикаються здобувачі освіти та педагоги, зокрема ризики для життя і здоров'я, психологічний тиск та обмежені можливості для організації якісного навчання. Основна увага приділяється тому, як саме можна забезпечити безпечне освітнє середовище.

Ключові слова. учасники освітнього процесу, безпека в освіті, психологічна підтримка, змішане навчання, освітнє середовище.

Повномасштабна війна в Україні докорінно змінила умови функціонування освітньої системи та висунула нові, безпрецедентні вимоги до забезпечення безпеки всіх учасників освітнього процесу. Питання захисту життя і здоров'я здобувачів освіти, педагогів і працівників закладів освіти стало безумовним пріоритетом, від якого залежить не лише якість навчання, а й можливість його безперервного здійснення. Освітній процес знову зазнає змін. Насамперед на перший план виходять питання створення безпечного простору та освітнього середовища для учнів і працівників. Забезпечення належних умов безпеки є ключовим обов'язком засновників та керівників закладів освіти.

Докладні рекомендації щодо організації укриттів у приміщеннях, призначених для фонду захисних споруд, а також щодо дій персоналу й учнів можна знайти у матеріалах ДСНС. Міністерство освіти і науки України також надало роз'яснення щодо підготовки закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах воєнного стану.

У цих умовах особливої ваги набуває створення безпечного освітнього середовища, здатного забезпечити фізичний, психологічний та емоційний захист учасників освітнього процесу. Водночас заклади освіти змушені шукати баланс між забезпеченням безпеки та збереженням доступності й якості навчання. [3]

Що впливає на безпечне освітнє середовище?

1. Якість міжособистісних відносин в освітньому середовищі

Якість взаємодії між учнями, вчителями, адміністрацією, батьками та іншими учасниками освітнього процесу. Це фундамент, на якому вибудовується психологічний комфорт, довіра та ефективність навчання.

Позитивні фактори:

- повага та толерантність між усіма учасниками освітнього процесу;
- відкритість і доступність педагогів, готовність вислухати й підтримати учнів;
- емпатія та взаємопідтримка у шкільному колективі, особливо в умовах стресу чи небезпеки;
- партнерська модель спілкування: учні відчувають свою значущість, а вчителі – авторитет без примусу;
- позитивний психологічний клімат у класі: низький рівень конфліктності, наявність відчуття єдності;
- ефективна комунікація з батьками: регулярні, конструктивні та прозорі контакти.

Негативні фактори:

- булінг, агресія, дискримінація або приниження серед учнів чи з боку педагогів;
- авторитарні методи управління класом та відсутність поваги до думки учнів;
- конфлікти між педагогами та адміністрацією, які віддзеркалюються на дітях;
- відсутність належної уваги до психологічного здоров'я учнів;
- ігнорування потреб дітей з ООП та недостатня інклюзивність.

2. Захищеність в освітньому середовищі

Почуття захищеності охоплює фізичну, психологічну та емоційну безпеку всіх учасників освітнього процесу. У сучасних умовах, зокрема під час воєнного стану, це включає наявність облаштованих укриттів, зрозумілі інструкції щодо дій у надзвичайних ситуаціях та підготовленість персоналу. Важливо також забезпечити дотримання прав дітей, запобігати проявам булінгу, створити інклюзивне середовище та підтримувати психологічну стійкість учнів. Цілісне відчуття безпеки дає змогу учням зосередитися на навчанні та не відчувати надмірного стресу.

3. Комфортність в освітньому середовищі

Комфортність навчання формується на перетині фізичних умов, емоційного стану учасників та загальної організації шкільного простору. Зручні приміщення, належна температура й освітлення, доступ до ресурсів, продуманий розклад та охайність впливають на працездатність і самопочуття учнів. Важливо також створити простір, у якому дитина почувається спокійно та впевнено, де немає зайвого шуму, тиску чи перевантаження. Комфортне середовище сприяє кращій концентрації, продуктивності та позитивному ставленню до навчання.

4. Задоволеність освітнім середовищем

Задоволеність школою формується на основі того, наскільки учні, батьки та працівники відчувають себе почутими, захищеними й залученими до життя закладу. Це поєднання безпеки, комфорту, якісної взаємодії та організованого освітнього процесу. Важливу роль відіграють довіра до адміністрації, прозорість комунікації та позитивні враження від навчання. Коли учасники освітнього процесу відчувають, що школа підтримує їхні потреби, поважає їхню думку та забезпечує належні умови, формується висока загальна задоволеність, яка позитивно впливає на успішність і мотивацію.[3]

Створення безпечного освітнього середовища є однією з ключових умов для повноцінного розвитку учнів та ефективної роботи педагогів. Безпека у школі має охоплювати фізичний, психологічний та соціальний виміри, а її забезпечення потребує системного підходу, відповідальності всіх учасників освітнього процесу та постійного вдосконалення. У цьому контексті виокремлюють кілька базових принципів, на яких ґрунтується побудова безпечного освітнього простору.

Принцип домінування цінності людського життя

Цей принцип наголошує, що життя і здоров'я кожної людини є найвищою цінністю. Модель безпеки школи повинна бути зорієнтована на максимальне усунення ризиків, що можуть загрожувати учням і працівникам, а всі рішення – прийматися з пріоритетом збереження життя.

Принцип урахування регіональної специфіки

Під час організації системи безпеки важливо враховувати особливості конкретного регіону – можливі природні, техногенні чи воєнні загрози, характерні для міста, області чи району. Це забезпечує реалістичність і дієвість заходів безпеки.

Принцип комплексної оцінки ризиків

Для ефективного формування безпеки необхідно застосовувати системний підхід до аналізу зовнішніх і внутрішніх ризиків. Оцінювання має охоплювати усі потенційні загрози – педагогічні, соціальні, психологічні, організаційні – з урахуванням їх взаємного впливу.

Принцип міні-макса

Передбачає досягнення максимально можливого рівня безпеки за умов обмежених ресурсів. Це означає раціональне використання наявних можливостей, оптимізацію процесів та пошук ефективних рішень навіть за мінімального забезпечення.

Принцип максимальної ефективності управління

Йдеться про якісну організацію та координацію всіх заходів, спрямованих на зміцнення безпеки. Управління має бути чітким, узгодженим і спрямованим на створення оптимальних педагогічних умов, які гарантують захищеність усіх учасників освітнього процесу та забезпечують стійкість школи як соціального інституту.[2]

Безперервність створення безпечного освітнього середовища

Формування безпечної школи є тривалим і безперервним процесом. Він не завершується досягненням певного рівня, а передбачає постійне реагування на нові виклики, пошук додаткових можливостей, оновлення правил та впровадження сучасних практик. Ефективність цього процесу можлива лише за умови усвідомленої спільної відповідальності всіх учасників – педагогів, учнів, батьків та адміністрації, їхнього бажання співпрацювати й брати участь у створенні безпечного та підтримувального освітнього середовища.[4]

В умовах воєнного стану та нестабільного соціального середовища учні й педагоги щодня стикаються з низкою серйозних викликів, що впливають на їхню безпеку, психологічний стан та якість освітнього процесу.

1. Ризики для життя і здоров'я

До найнебезпечніших загроз належать повітряні тривоги, ракетні обстріли та інші прояви воєнної агресії, які створюють реальний ризик фізичної небезпеки під час перебування в школі. Наявність або відсутність обладнаних укриттів, час, необхідний для евакуації, та готовність персоналу діяти у надзвичайних ситуаціях безпосередньо впливають на рівень безпеки. Окрім воєнних загроз, існують і внутрішні ризики — несправності інженерних систем, порушення правил пожежної безпеки, небезпечний стан будівель чи території. Усе це створює додаткові виклики для збереження життя і здоров'я дітей та працівників.

2. Психологічний тиск і емоційне навантаження

Тривалість воєнних дій, часті тривоги, нестабільність і невизначеність формують у дітей та дорослих підвищений рівень стресу. Учні можуть відчувати тривогу, страх, емоційне виснаження, а інколи — прояви посттравматичного стресового розладу. Педагоги, своєю чергою, зазнають подвійного навантаження: вони мають підтримувати власну психологічну рівновагу та водночас допомагати учням адаптуватися. Емоційне напруження посилюється нестабільним розкладом,

змішаними формами навчання, зниженням уваги та мотивації в учнів, а також складністю роботи в умовах постійних ризиків.

3. Обмежені можливості для організації якісного навчання

Нестача ресурсів, перебої з електропостачанням, неможливість повноцінно проводити уроки в укриттях, часті переривання навчального процесу через тривоги — усе це знижує якість освітнього середовища. Деякі школи змушені переходити на дистанційний або змішаний формат, що не завжди забезпечує рівні можливості для всіх здобувачів освіти. Вчителі стикаються з викликами у забезпеченні академічної доброчесності, підтриманні дисципліни та збереженні уваги учнів у складних умовах. Недостатня забезпеченість технікою, навчальними матеріалами й інклюзивними ресурсами також ускладнює реалізацію повноцінного навчального процесу.

Міністерство освіти і науки України повідомило про особливості організації навчання у 2022/2023 навчальному році. Зокрема, наголошено, що керівники закладів освіти нестимуть особисту відповідальність за створення безпечних умов для учнів, студентів та всіх працівників.

Формування безпечного освітнього середовища є одним із головних завдань будь-якого закладу освіти, адже воно забезпечує право дітей і дорослих на захищені та нешкідливі умови навчання під час війни. Для цього необхідна спільна робота керівництва, педагогів, батьків і громади. Важливо, щоб усі вони знали основи безпечної поведінки та могли навчити цього дітей. [2]

Насамперед безпечними мають бути самі шкільні будівлі. У кожній школі повинні бути облаштовані укриття або інші приміщення, придатні для перебування під час повітряної тривоги. Якщо таких місць немає, керівник повинен ініціювати зміни в бюджетуванні, щоб забезпечити їх створення.

У школах, де навчання відбувається очно або в змішаному форматі, адміністрація має гарантувати негайне припинення уроків у разі оголошення повітряної тривоги чи інших сигналів небезпеки та організувати перехід усіх присутніх до укриття. За можливості навчання може продовжуватися там.

Заклад освіти повинен мати чітко прописані та дієві інструкції щодо того, хто, де і як має ховатися, як здійснювати евакуацію та що робити під час обстрілів чи повітряної тривоги. Усі працівники й учні мають добре знати ці правила та неухильно їх виконувати. Важливо також інформувати про них батьків, щоб вони розуміли, де перебувають їхні діти та були впевнені у їхній безпеці.

У сучасних умовах забезпечення безпеки в закладах освіти є одним із головних пріоритетів. Школи мають створювати простір, у якому учні та педагоги почуватимуться захищено, спокійно та впевнено. Для цього важливо дотримуватися низки принципів, що визначають підходи до організації безпечного й підтримувального освітнього середовища.

Ситуація може виявитися найрізноманітнішою, а часом і дуже складною. Від кожного з нас у сьогоднішніх умовах вимагається висока дисциплінованість, організованість і нерідко прийняття самостійних рішень. Особливої уваги потребують освітні заклади, де від вправних і чітких дій дорослих залежатиме найважливіше - життя та здоров'я дітей. Міністерство освіти та науки України на основі рекомендацій Державної служби з надзвичайних ситуацій розробило спеціальний алгоритм дій при сигналах повітряної тривоги під час освітнього процесу. Так, у закладах освіти мають бути створені відповідні умови та проведені попередні заходи з підготовки всіх учасників освітнього процесу, а саме:

1. Ознайомлення з місцем розташування укриттів фонду захисних споруд цивільного захисту, правилами поведінки під час переміщення до укриття та перебування в ньому.

2. Пояснення дій, що передбачені Планом реагування на надзвичайні ситуації або Інструкції закладу.

3. Обговорення необхідних речей, які учасники освітнього процесу повинні взяти із собою в укриття.

4. Розподіл учасників освітнього процесу в укриттях з урахуванням місткості та розташування.

5. Встановлення показників напрямку руху до укриттів для швидкого та безпечного переміщення. Після сигналу оповіщення необхідно організувати переміщення учасників освітнього процесу в супроводі з учителем або відповідальною особою, яка після закінчення небезпеки та оголошення відбою організовує повернення учасників освітнього процесу до запланованих заходів, а також перевірятиме наявність учнів в укритті та в приміщеннях закладу освіти після закінчення повітряної тривоги. [1]

Однак наявність укриття — це лише один із компонентів безпеки, які має забезпечити керівник закладу освіти. Фізичний захист важливий, але він не охоплює всього спектра потреб дитини в умовах війни. Поруч із учнем або студентом завжди повинні бути дорослі, які здатні діяти впевнено, відповідально й безпечно — це працівники закладу та батьки. Саме дорослі створюють атмосферу, у якій дитина відчувається захищеною не лише фізично, а й психологічно.

Безпека дитини — це багатовимірне поняття, яке поєднує середовище, правила, емоційну підтримку та поведінку дорослих. Її можна узагальнити формулою:

Безпечне місце + Безпечний дорослий = Дитина у безпеці

Безпечне місце означає:

- наявність укриття, технічно придатного для перебування під час небезпеки;
- приміщення, що відповідають нормам пожежної, технічної й санітарної безпеки;
- чіткі правила поведінки під час повітряної тривоги, евакуації чи інших надзвичайних ситуацій;

- організований простір без хаосу, де дитина розуміє, куди рухатися й що робити.

Безпечний дорослий — це педагог чи батько/мати, який:

- спокійно й впевнено діє в критичних ситуаціях;
- знає протоколи безпеки та може швидко їх реалізувати;
- підтримує дітей емоційно, допомагає зменшити стрес і тривожність;
- демонструє відповідальність, чіткість і доброзичливість;
- уміє пояснити дитині, що відбувається, так, щоб не лякати її, а навпаки — давати відчуття керованості ситуацією.

Лише поєднання безпечного середовища та компетентних, уважних дорослих створює умови, за яких дитина може відчувати себе справді захищеною. Саме така взаємодія дозволяє забезпечити не тільки фізичну, але й психологічну безпеку, що є критично важливим під час навчання в умовах війни. [1]

Отже, Створення безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу є беззаперечним пріоритетом у період воєнних дій. Війна радикально змінює вимоги до організації навчання, і від керівників закладів освіти, педагогів, батьків та громади залежить, чи зможе школа або інший заклад залишатися місцем розвитку, а не джерелом ризику. Забезпечення укриттів, дотримання чітких алгоритмів дій під час повітряних тривог, своєчасне інформування всіх учасників освітнього процесу та психологічна підтримка дітей — це ті основи, на яких тримається сучасна безпечна освіта.

У центрі всіх рішень має бути дитина. Її фізичний захист, емоційна стабільність та довіра до дорослих визначають ефективність будь-яких заходів. Лише поєднання безпечного середовища та компетентних, підготовлених дорослих дозволяє забезпечити навчання навіть у найскладніших умовах. Тому формування культури безпеки, відповідальної поведінки й взаємодії — ключове завдання освітньої системи сьогодні.

Організація безпеки — не одноразовий крок, а безперервний процес, який вимагає уваги, співпраці та готовності реагувати на зміну обставин. Саме завдяки цьому освіта може залишатися простором захищеності, розвитку та надії для дітей і дорослих у час, коли це найбільше необхідно.

Список використаних джерел

1. <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>
2. Богданович Л.М., Мулько О. Г., Сарай С.М. Організація безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. Інтернет ресурс: <https://college.suitt.edu.ua>
3. Електронний журнал: <https://vseosvita.ua/library/stvorennia-bezpechnoho-osvitnoho-seredovishcha-v-umovakh-voiennoho-stanu>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 року № 257 «Про затвердження Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва»

Горощук Віта,
вихователь ЗДО № 5
Нетішинської міської ради

Актуальні проблеми розвитку сучасної дошкільної освіти в Україні

Анотація. В цій статті розглядається сучасний стан та актуальні проблеми в розвитку сучасної дошкільної освіти в Україні. Позначено основні проблеми та описані деякі шляхи їх вирішення. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах суспільних змін і воєнних викликів, коли дошкільна освіта має стати не лише освітнім, а й важливим соціальним інститутом підтримки дитини та родини.

Ключові слова: дошкільна освіта, актуальні проблеми, дошкільний вік, інклюзивна освіта, економічні чинники, цифровізація та інтеграція технологій.

Сучасна дошкільна освіта є критично важливим етапом у розвитку дитини та закладає основу для її майбутнього академічного успіху та особистісного зростання. Але на сучасному етапі реформування дошкільної освіти, кожен заклад в Україні має різні важливі актуальні проблеми, оскільки на сьогоднішній день дуже важливо, щоб кожна дитина отримувала всі необхідні навички, які допоможуть адаптуватися до змін що відбуваються в світі, та зокрема і в Україні, особливо під час воєнного періоду.

На основі проведеного теоретико-практичного дослідження О. Рейпольською сучасного стану системи дошкільної освіти в Україні можна виокремити та схарактеризувати тенденції розвитку системи дошкілля. О. Рейпольська наголошує, що пріоритетним напрямом реформування сучасної системи ДО виступає оновлення інтегрованого змісту переддошкільної освіти в контексті завдань Нової української школи (НУШ), що потребує таких моделей освітнього процесу (ігрова, проєктна, середовищна та інші). Побудова означених моделей на принципах пріоритету досвіду над інформуванням, партнерської взаємодії, активізації власних зусиль, особистісного залучення кожної дитини, діалогового формату освітнього процесу — ось орієнтований перелік завдань на найближчу перспективу перебудови вітчизняної системи дошкільної освіти. Дошкільна освіта є першою ланкою неперервної освіти, тому в сучасній національній освіті, як стверджує О. Ковшар, існує потреба в узагальненні й систематизації досвіду, вирішенні проблеми, що виникли на шляху розвитку вітчизняної дошкільної освіти, теоретичному осмисленні здобутків дошкільної освіти, традицій, тенденцій, закономірностей, що допоможе усвідомити її значення, неперервність, глибоко проникнути в її сутність, мету, зміст і форми організації [1].

Так як дошкільна освіта є невід'ємним складником та першим рівнем у системі безперервної освіти України, стартовою платформою особистісного розвитку дитини, тому і система дошкільного виховання постійно перебуває під впливом як і внутрішніх так і міжнародних чинників, які спрямовані на покращення якості, доступності та відповідності сучасним потребам дітей, сімей, суспільства. А також посідає важливе місце у становленні особистості дитини, оскільки саме в ранньому віці закладаються основи фізичного, емоційного, інтелектуального та соціального розвитку. Сучасні умови ставлять перед системою дошкільної освіти низку викликів, що потребують комплексного вирішення.

Сьогодення висуває нові вимоги до освітнього процесу, і дошкільна освіта не є винятком. Вона є фундаментом, на якому будується подальше навчання та формування особистості. Однак, на цьому шляху існує чимало перепон і викликів. Розглянемо найактуальніші проблеми, що стоять перед сучасною дошкільною освітою.

Психологічні виклики. Дошкільний вік – період формування особистості, емоційної сфери та соціальних навичок. Саме в цей час діти найбільш вразливі до впливу зовнішніх факторів. У сучасних умовах дошкільна освіта стикається з низкою психологічних викликів, які потребують особливої уваги з боку педагогів, батьків та суспільства. Сучасні діти все більше часу проводять із гаджетами, що впливає на їхню увагу, емоційність і соціальні навички. Поряд з цим зростає кількість дітей із підвищеною тривожністю та агресивністю. Психологічна служба у ЗДО часто не може охопити всі потреби, а вихователі не завжди мають достатні компетентності у сфері дитячої психології. Психологічні виклики дошкільного віку є одними з найгостріших проблем сучасної освіти. Забезпечення системної психологічної допомоги, створення сприятливого емоційного клімату та підтримка батьків здатні знизити негативний вплив стресових факторів і забезпечити гармонійний розвиток дітей.

Інклюзивна освіта – це підхід, що передбачає навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами разом із ровесниками у звичайних закладах дошкільної освіти. Вона ґрунтується на принципах рівності, доступності та партнерства, забезпечуючи кожній дитині можливість максимально реалізувати свій потенціал. Але незважаючи на позитивні зміни у сфері інклюзії, існує проблема браку кваліфікованих асистентів вихователя, методичних матеріалів та обладнання для дітей з особливими освітніми потребами. У багатьох закладах інклюзія залишається формальною, а не практично реалізованою: переповнені групи ускладнюють індивідуальну роботу з дітьми з особливими ООП, потреба в облаштуванні безбар'єрного середовища (пандуси, ліфти, зручні санвузли).

Інклюзивна освіта – це не лише про доступність, а й про формування гуманного суспільства, у якому кожна дитина відчуває себе цінною та потрібною. Забезпечення якісної інклюзії у дошкільних закладах сприятиме розвитку соціальної рівності та гармонійному становленню майбутніх поколінь.

Недостатнє кадрове забезпечення полягає в низькій заробітній платі, високе навантаження та відсутність належних умов для професійного зростання і зумовлюють відтік кадрів. На сьогоднішній день молоді спеціалісти рідко обирають професію вихователя, а досвідчені педагоги нерідко змінюють сферу діяльності. Це створює кадровий дефіцит і знижує рівень освітнього процесу.

Однією з ключових проблем залишається нерівний доступ до дошкільних закладів. У містах, групи часто переповнені, тоді як у сільській місцевості спостерігається дефіцит садочків або їхня відсутність. Це призводить до того, що значна кількість дітей не має можливості отримати якісну дошкільну освіту. Забезпечення доступності та якості дошкільної освіти можливе лише за умови комплексного підходу: розвиток інфраструктури, належне фінансування, підтримка

педагогів, сучасні методики та тісна співпраця з батьками. Це інвестиція у майбутнє покоління й успішність держави.

Співпраця з батьками є також важливою частиною у розвитку дошкільної освіти. Далеко не всі батьки готові брати активну участь у вихованні дітей у партнерстві із закладом. Часто спостерігається перекладання відповідальності на вихователів, або ж навпаки — надмірне втручання у педагогічний процес. Це створює конфлікти та знижує ефективність освітнього середовища. Дошкільна освіта є не лише освітнім процесом, а й системою партнерства між педагогами та батьками. Від ефективності цієї взаємодії залежить розвиток дитини, її соціалізація та готовність до подальшого навчання. Проте співпраця з батьками залишається однією з найактуальніших проблем сучасних закладів дошкільної освіти. А основними проблемами співпраці є: низький рівень педагогічної культури частини батьків, де батьки не завжди усвідомлюють важливість раннього розвитку. Дуже часто спостерігається і те що всю відповідальність за виховання дітей перекладають виключно на вихователів, і попри все спостерігається недовіра між педагогами та родинами. Останнім часом спостерігається те, що батьки не маючи відповідної освіти та незнаючи освітній процес надмірно в нього втручаються, або ж навпаки, залишаються осторонь. Недостатнє використання таких сучасних форм спілкування таких як онлайн-зустрічі, месенджери, електронні щоденники створюють проблеми в комунікації. А використовуючи формальний підхід проведення батьківських зборів, не завжди приносять реальну користь.

Основними шляхами вирішення даної проблеми на мою думку є:

- формувати партнерські відносини так, щоб педагог і батьки були рівноправними учасниками освітнього процесу.
- використовувати різні інноваційні форми роботи з родинами: майстер-класи, тренінги, сімейні клуби, творчі проекти, ігрові зустрічі різного характеру.
- використовувати ІКТ для підтримки постійного зворотного зв'язку.
- психологічна підтримка сімей — консультації практичного психолога, просвітницькі заходи.
- підвищення педагогічної культури батьків через інформаційні куточки, буклети, інтерактивні лекції.

Тому саме співпраця з батьками є невід'ємною умовою успішної реалізації дошкільної освіти. Подолання бар'єрів у комунікації, підвищення педагогічної культури та створення справжнього партнерства між закладом і сім'єю дозволить забезпечити гармонійний розвиток дитини та підготувати її до життя в сучасному суспільстві.

Так як дошкільна освіта є базовою ланкою освітньої системи, яка забезпечує гармонійний розвиток дитини та підготовку до школи умовах сучасних викликів, зокрема під час воєнних дій в Україні, проблема збереження та відновлення мережі закладів дошкільної освіти набула особливої актуальності.

На сьогоднішній день масштаби руйнувань на жаль зазнали повного знищення або суттєвих пошкоджень внаслідок бойових дій, а інша частина закладів не може функціонувати через небезпеку обстрілів, відсутність укриттів та пошкоджену інфраструктуру. Багато дітей, особливо у прифронтових регіонах, втратили доступ до безпечного освітнього середовища.

Це все є наслідками для суспільства, оскільки тисячі дітей залишаються поза освітнім процесом, а на дітей та їх батьків йде психологічний тиск через відсутність стабільного середовища.

Психологічний тиск на дітей і батьків через відсутність стабільного середовища, додаткове навантаження на діючі садки у відносно безпечних регіонах, де групи часто переповнені, зменшення охоплення дошкільною освітою, де тисячі дітей залишаються поза освітнім процесом створює ще більш вагомні проблеми в ланці дошкільної освіти.

Шляхами вирішення даної проблеми є необхідність розширення мережі ЗДО, а саме:

- відновлення пошкоджених закладів із урахуванням сучасних вимог безпеки (обов'язкові укриття, протипожежні системи).
- будівництво нових дитячих садків у громадах із високою потребою (міста, куди переселилися внутрішньо переміщені сім'ї).
- створення альтернативних форм дошкільної освіти: сімейні дитсадки, групи короткотривалого перебування, інклюзивні простори.
- модернізація освітнього середовища – використання сучасних методик, інтерактивних технологій, безпечних ігрових зон

Стратегічним завданням для держави є відновлення та розширення мережі закладів дошкільної освіти, що дасть не лише гарантію доступу дітей до якісної освіти, а й стане важливою складовою відновлення суспільства, психологічної підтримки родин та зміцнення майбутнього України.

Дошкільній освіті України критично бракує цифровізації та впровадження новітніх технологій. Дитячі садочки на десятки років відстали в цифровізації від шкіл. Ми маємо познайомити дітей з елементами інформатики, але технічних можливостей для цього немає в усіх садочках. Так як сучасні діти дуже просунуті, і старшим вже нецікаво слухати розповідь вихователя про те, як рухається сонце небосхилом — просять показати відео на планшеті! Але варто пам'ятати, що екранний час у садочку має бути мінімальним. Проте, за ці умовні 15 хвилин під час заняття хотілося б дати дітям якісний пізнавальний контент.

Інтеграція таких технологій у групі з дошкільнятами може мати різні форми. Ті ж інтерактивні дошки широко застосовуються в дошкільних закладах багатьох європейських країн — для відтворення музики, пізнавальних відео та віртуальних екскурсій, танцювальних активностей, прослуховування аудіокниг, а ще для ігор і вправ зі стилусом або за допомогою дотику. Тому, б дуже хотілося б щоб в майбутньому всі заклади дошкільної освіти були цифровізовані та забезпечені сучасними інноваційними технологіями [2].

В умовах воєнного стану, коли повітряні тривоги стали повсякденною реальністю, укриття перетворилися з тимчасових сховищ на важливі простори для життя, навчання та розвитку, тоді створення безпечного та комфортного середовища для дітей у цих умовах є одним із найактуальніших і найважливіших завдань. Це не лише про фізичний захист, а й про збереження ментального здоров'я та забезпечення безперервності освітнього процесу. Це складний, але вкрай важливий процес, який вимагає зусиль педагогів, батьків, волонтерів та адміністрацій. Кожна продумана деталь, кожен крок, спрямований на комфорт дитини, допомагає їй пройти через випробування війни, зберігаючи ментальне здоров'я, інтерес до життя та прагнення до навчання, і це не просто виконання нормативних вимог, а інвестиція в майбутнє наших дітей.

Ключовою умовою для створення успішного та здорового освітнього середовища в дошкільній освіті є забезпечення комплексної підтримки для всіх учасників освітнього процесу. Ця підтримка має бути психологічною, методичною та інформаційною, і надаватися системно, а не лише в кризових ситуаціях. Лише спільними зусиллями можна створити таке освітнє середовище, де кожен зможе відчувати себе впевнено, захищено та мати всі можливості для особистісного та професійного зростання.

Отже, дошкільна освіта в Україні перебуває на етапі трансформації, проте без системного вирішення проблем у сфері фінансування, кадрового забезпечення, модернізації освітнього процесу та підтримки інклюзивності досягти високої якості буде складно. Попри ці виклики, дошкільна освіта в Україні має значний потенціал. Майбутнє країни значною мірою залежить від того, наскільки ефективно суспільство інвестуватиме в розвиток своїх наймолодших громадян. І лише спільними зусиллями

можна забезпечити високу якість дошкільної освіти, яка стане міцним фундаментом для щасливого та успішного майбутнього наших дітей.

Список використаних джерел

1. Дитячі садки без ілюзій: 8 трендів і 6 міфів про сучасне дошкілля .
URL: <https://osvitoria.media/experience/dytyachi-sadky-bez-ilyuzij-8-trendiv-i-6-mifiv-pro-suchasne-doshkillya/>
2. Мачинська Н.І. Тенденції розвитку сучасної дошкільної освіти в Україні // Гуманітарний форум /Том 2, № 1, 2024. URL <file:///C:/Users/User/Downloads/5.pdf>

Гращенко Мирослава Вікторівна,
рівень вищої освіти – другий (магістерський),
ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Спеціальність 231 Соціальна робота за освітньою програмою "Соціальна
робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія"
Науковий керівник – Литвинова Наталія Анатоліївна, кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри соціальної педагогіки ДЗ "Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка"

Психолого-педагогічні методи зниження тривожності у дітей шкільного віку під час війни

Анотація. У тезах розглянуто психолого-педагогічні підходи до зниження тривожності у дітей шкільного віку під час воєнних дій. Проаналізовано ефективність психоосвітньої роботи, арт-терапевтичних методів, технік релаксації та групової взаємодії у формуванні почуття безпеки й емоційної стійкості дітей.

Ключові слова: тривожність, діти шкільного віку, війна, психолого-педагогічна допомога, емоційна підтримка.

В умовах воєнних дій питання психологічного благополуччя дітей стає надзвичайно важливим. Війна руйнує почуття стабільності, викликає страх, невизначеність, змінює звичний ритм життя. Діти часто переживають емоційні стани, які дорослим важко помітити або адекватно оцінити, серед яких провідне місце займає тривожність. Вона проявляється у вигляді напруженості, занепокоєння, безсоння, зниження концентрації уваги, дратівливості, плаксивості чи замкненості.

Метод – це спосіб або система дій, спрямованих на досягнення певної мети, зокрема дослідження чи впливу на психічні процеси особистості [3]. У психології метод розглядають як засіб пізнання закономірностей психічного життя та поведінки людини.

Матвієнко О., Ведмеденко Н., Токарчук А., Коваль І. зазначають, що під час війни рівень тривожності у дітей шкільного віку різко зростає. Тривожність – це емоційний стан, який характеризується підвищеним занепокоєнням, передчуттям небезпеки або невизначеності, що може супроводжуватися фізіологічними проявами напруги [1]. На відміну від страху, який має конкретний об'єкт, тривожність є більш розмитою і часто не має чітко визначеної причини. Це пояснюється не лише безпосередньою небезпекою, але й впливом тривалого стресу, розлукою з близькими, зміною місця проживання, втратою відчуття безпеки. У таких умовах важливою стає роль школи, учителя та шкільного психолога, які можуть створити підтримувальне середовище та допомогти дитині впоратися зі страхом і тривогою.

Зниження рівня тривожності потребує системного психолого-педагогічного підходу. Одним із важливих напрямів є психоосвіта, роз'яснення дітям природи

тривоги, її нормальності як реакції організму на небезпеку та навчання простих технік саморегуляції [2, с. 48]. Важливо, щоб діти розуміли, що страх і хвилювання – це природна реакція, а не ознака слабкості.

Ефективними виявляються ігрові та арт-терапевтичні методи. Через малювання, створення історій, рухові та рольові ігри діти виражають свої емоції, знімають внутрішню напругу, відновлюють відчуття контролю над ситуацією [1, с. 25]. Такі методи особливо корисні для молодших школярів, які ще не завжди можуть висловити свої почуття словами.

Не менш важливе значення має емоційна підтримка з боку дорослих. Учителі, батьки та шкільні психологи повинні демонструвати спокій, доброзичливість і послідовність у своїх діях. Психологи радять дотримуватися режиму дня, надавати дітям можливість спілкуватися з однолітками, брати участь у звичних навчальних і творчих активностях.

Одним із методів, що довів свою ефективність, є тренування дихання і релаксації. Навіть кілька хвилин глибокого дихання або вправи на розслаблення м'язів допомагають дитині знизити фізіологічну напругу [3, с. 51]. Такі техніки легко впроваджувати на уроках або під час перерв.

Особливу увагу потрібно приділяти груповій роботі. Спільні вправи, дискусії, «коло підтримки» чи «хвилинка емоцій» допомагають дітям не лише висловити почуття, але й побачити, що інші переживають подібні емоції. Це створює відчуття єдності, взаємопідтримки та довіри.

Педагогічний аспект полягає в тому, щоб навчальний процес не лише передавав знання, але й сприяв формуванню в дітей психологічної стійкості, здатності справлятися зі стресом. Уроки мають стати безпечним простором, де дитина може бути почутою, проявити ініціативу й відчути власну значущість.

Психолого-педагогічні методи зниження тривожності у дітей шкільного віку під час війни включають поєднання емоційної підтримки, творчих і релаксаційних технік, психоосвітніх елементів та доброзичливої комунікації. Вони спрямовані не лише на зменшення симптомів тривоги, а й на формування у дітей почуття внутрішньої безпеки, довіри до дорослих і віри у власні сили.

Список використаних джерел та літератури:

1. Матвієнко О., Ведмеденко Н., Химич М. Особливості прояву тривожності у дітей молодшого шкільного віку в умовах війни. *Освітній науковий простір*. 2024. С. 17–30.
2. Токарчук А., Коваль І. Підвищений рівень тривожності у дітей і підлітків свідків воєнного конфлікту: порівняльний аналіз, прогноз. *Психологія і суспільство*. 2024. С. 43–52.
3. Овадюк Н., Симоненко С. Особливості роботи практичного психолога з внутрішньо переміщеними дітьми молодшого шкільного віку. *Психологічний журнал*. 2022. С. 65–74.

Гулеватий Андрій,

завідувач кафедри психології та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат психологічних наук, доцент.

Психологічна готовність педагогів до інклюзивного навчання

Анотація. У статті досліджуються ключові психологічні чинники успішної та сталої інклюзивної освіти, акцентуючи увагу на психологічній готовності педагогів. У

дослідженні використано принципи педагогічної психології для вивчення двох критичних змінних: самоефективності інклюзивного викладання та установок педагогів щодо інтеграції учнів з особливими освітніми потребами (ООП). Здійснено аналіз емпіричних даних, що пов'язують низьку самоефективність із вигоранням та унікаючою поведінкою, а негативні установки — зі зниженням академічних очікувань. Стаття представляє методологічну рамку для оцінки цих психологічних предикторів та пропонує цільові психолого-педагогічні інтервенції, спрямовані на зміцнення професійної компетентності та емоційного благополуччя вчителів, необхідних для створення справді інклюзивного та стійкого навчального середовища.

Ключові слова: інклюзивна освіта, соціально-когнітивна теорія, самоефективність.

У статті зроблено спробу проаналізувати ключові психологічні чинники ефективної та сталої інклюзивної освіти, зосереджуючи увагу на психологічній готовності педагогів. Використано принципи педагогічної психології для вивчення двох основних змінних — самоефективності інклюзивного викладання та ставлення педагогів до інтеграції учнів з особливими освітніми потребами. Проведено аналіз емпіричних даних, що показав зв'язок низької самоефективності з професійним вигоранням і унікальною поведінкою, а також виявив, що негативні установки педагогів знижують їхні академічні очікування від учнів. У статті представлено методологічну основу для оцінювання цих психологічних чинників і запропоновано психолого-педагогічні інтервенції, спрямовані на підвищення професійної компетентності та емоційного благополуччя вчителів, необхідних для формування справді інклюзивного та стійкого освітнього середовища.

Інклюзивна освіта (ІО) перестала бути лише освітньою реформою; це фундаментальна зміна парадигми, яка відображає ширше суспільне прагнення до рівності та соціальної справедливості. На міжнародному рівні, від Саламанської декларації (1994) до Цілей сталого розвитку ООН, ІО визнана як необхідна умова для розвитку повноцінного та справедливого суспільства. Цей перехід передбачає, що освітні заклади мають не просто фізично розміщувати учнів з особливими освітніми потребами, а активно змінювати свою структуру та культуру для забезпечення повної участі та приналежності кожного учня.

Хоча законодавче впровадження інклюзивної освіти є важливим першим кроком, якісна інклюзія вимагає, щоб зміни відбулися на рівні класної кімнати. На цьому мікрорівні успіх або невдача інклюзивної практики критично залежить від педагога. Якщо вчитель формально дотримується вимог, але не приймає інклюзію внутрішньо, це призводить до інтеграції без включення (*integration without inclusion*), де учень знаходиться в класі, але залишається психологічно та академічно ізольованим.

Саме тут у роботу вступає педагогічна психологія. Вона надає необхідні інструменти для дослідження та формування внутрішнього стану вчителя, який слугує фільтром, крізь який педагог сприймає політику, навчальний план та самих учнів.

Феномен самоефективності привертав увагу багатьох зарубіжних вчених таких як Дж. Капрара, Д. Сервон, Н. Бранден, А.Брушлинський, М. Єрусалем, М. Зіммерман, Дж. Роттер, Д. Майєрс, Дж. Мартінес-Понс, Р. Уайт, Н. Пезешкіан, М. Селігман, Л. Хьелл, Д. Зиглер, М. Шерер, Р. Шварцер та ін. Досліджували цей феномен і російські вчені такі як М.І. Гайдар, К.М. Гайдар, Т.О. Гордєєва, Т.М. Маланьїна, В.Г. Ромек, М.В. Чистова, Є.А. Шепелева та ін. Серед вітчизняних науковців дослідженнями самоефективності займалися І.В. Брунова-Калісецька, Т.О. Вольфовська, Т.І. Левченко, А.Ф. Линенко, В.В. Лук'яненко, Т.І. Кремешна, С.С. Занюк, М.І. Чижиченко, Л.М. Нещадим, О.Л. Фаст та ін. А.Бандура наголошує, що люди, які вважають себе висоефективними, думають і відчують по-іншому ніж ті, хто сприймає себе як неефективні. Вони створюють своє власне майбутнє, а не просто передбачають його. «Самоефективність – це судження людей про свої здібності організувати і виконувати

ланцюг дій, необхідних для досягнення встановлених заздалегідь результатів діяльності» [1]. Самоефективні люди, зазначає А. Бандура, є не тільки учасниками життєвих обставин, вони здатні до самоорганізації, ініціативності, саморегуляції і самоаналізу [2]. Згідно з соціально-когнітивною теорією, розробленою Альбертом Бандурою, поведінка людини (наприклад, використання інклюзивних стратегій) є результатом взаємодії поведінкових, когнітивних та середовищних чинників.

Найважливішим когнітивним конструктом у цій теорії є самоефективність— віра людини у власну здатність успішно організовувати та виконувати дії, необхідні для досягнення бажаних результатів [2].

Самоефективність відноситься до тенденції індивіда планувати свої майбутні дії на основі оцінки своїх здібностей. Самоефективність як конструкт очікування, підкреслює А. Бандура, спільно з навколишнім середовищем, попередньою поведінкою та іншими характеристиками визначає майбут [3].

У контексті інклюзивної освіти, самоефективність інклюзивного викладання визначається як віра вчителя в те, що він володіє необхідними навичками та ресурсами для успішного навчання різноманітної групи учнів, включаючи тих, хто має складні освітні потреби, з метою досягнення ними позитивних академічних та соціальних результатів.

Ця віра є більш потужним предиктором дій, ніж фактична компетентність: вчитель може мати знання, але якщо він не вірить, що зможе їх застосувати (низька самоефективність), він цього не зробить.

Для забезпечення сталої інклюзивної практики самого лише технічного знання (компетентності) недостатньо. Потрібна психологічна готовність — комплексний термін, що охоплює як когнітивні, так і афективні компоненти:

- когнітивний/Поведінковий компонент (Самоефективність): Відповідає на запитання: "Чи відчуваю я себе здатним?" Визначає наполегливість (як довго вчитель намагатиметься, коли стикається з труднощами) та вибір стратегій (чи обере складну, але ефективну диференціацію);

- емоційний/Оцінювальний компонент (Установки): Відповідає на запитання: "Чи вважаю я це доцільним та бажаним?" Відображає емоційне сприйняття інклюзії. Негативні установки призводять до опору змінам, емоційного відсторонення та, як наслідок, до знижених навчальних очікувань щодо учнів з ООП.

Дослідження в галузі педагогічної психології постійно демонструють, що ці дві змінні є ключовими психологічними предикторами того, чи буде вчитель створювати адаптивне та сприятливе навчальне середовище, що є абсолютно необхідним для успіху інклюзії у середній та старшій школі.

У дослідженні взяли участь 450 педагогів середніх та старших класів із трьох освітніх округів з різним ступенем впровадження інклюзивної освіти. Учасники представляли різні предметні галузі (природничу та комплекс гуманітарних). Середній досвід викладання становив 3,5 роки.

Для вимірювання психологічної готовності використано стандартизовані психометричні шкали:

1. Шкала самоефективності вчителів щодо інклюзії
2. Шкала установок щодо інклюзії

Збір даних відбувався анонімно через онлайн-опитування вчителів інклюзивного навчання, що проходять курси підвищення кваліфікації і Хмельницькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка. Для забезпечення валідності та надійності даних застосовувався кореляційний аналіз для виявлення зв'язків між показниками самоефективності та установок, а також регресійний аналіз для визначення того, наскільки ці змінні прогнозують використання вчителями диференційованих практик, оцінених за окремою шкалою самозвіту.

Виявлено значний позитивний кореляційний зв'язок між високим рівнем самоефективності та позитивними установками щодо інклюзії. Це свідчить про те, що чим більше вчитель вірить у свою здатність навчати учнів з ООП, тим більш позитивними є його загальні погляди на інклюзивну освіту.

Регресійний аналіз показав, що самоефективність інклюзивного викладання була найсильнішим статистично значущим предиктором використання складних інклюзивних практик.

Учителі з негативними установками частіше повідомляли про зниження академічних очікувань щодо учнів з ООП. Це підтверджує, що негативне емоційне сприйняття інклюзії може несвідомо перетворюватися на обмежені навчальні можливості для учнів.

Результати дослідження підтверджують центральну тезу педагогічної психології: внутрішні психологічні стани педагога є настільки ж важливими, як і його технічні знання.

Отримані результати підтверджують ключовий постулат педагогічної психології: психологічний стан вчителя є потужнішим предиктором інклюзивної практики, ніж просте знання методики.

Високий коефіцієнт кореляції між самоефективністю та установками свідчить про їхню глибоку взаємозалежність. Вчителі, які вірять у свою здатність *справитися* (висока самоефективність), менш схильні сприймати інклюзію як загрозу чи непосильний тягар (позитивні установки). І навпаки, вчителі, які сприймають інклюзію негативно, часто не можуть мобілізувати когнітивні ресурси, що призводить до низької самоефективності.

Критично важливим є те, що самоефективність виявилася найсильнішим статистично значущим предиктором використання диференційованих практик. Це пояснюється тим, що диференціація та адаптація є складними, ресурсомісткими діями, які вимагають високої наполегливості та стійкості перед невдачами. Вчитель із низькою самоефективністю уникатиме цих зусиль, навіть якщо формально знає, як їх виконати.

Для забезпечення сталої інклюзивної освіти, заклади мають впроваджувати цільові психолого-педагогічні програми, які безпосередньо впливають на чотири джерела самоефективності за теорією Бандури.

Таблиця 1

Джерело самоефективності	Психолого-педагогічна інтервенція	Результат на практиці
Особистий досвід успіху	Мікро-проекти та Коучинг: визначення малих, досяжних цілей (наприклад, успішно адаптувати один урок, провести одну консультацію з батьками). Забезпечення негайної супервізії та позитивного зворотного зв'язку.	Зміцнення віри у власні сили через доведений успіх, а не лише теорію.
Опосередкований досвід	Професійні навчальні спільноти та наставництво: відео-моделювання уроків, де успішні інклюзивні вчителі демонструють конкретні стратегії (наприклад, як керувати увагою учнів із СДУГ).	Допомагає вчителям сказати: "Якщо він/вона може це зробити, то і я можу".

Вербальне переконання	Сфокусована підтримка адміністрації: замість загальних похвал – конкретне визнання зусиль щодо диференціації або спільної роботи.	Підвищення мотивації та зменшення відчуття ізоляції у роботі.
Фізіологічні/Емоційні стани	Управління стресом та ресурсна підтримка: тренінги з управління емоційним вигоранням та надання адекватного часу для спільного планування.	Зниження тривожності, яка є бар'єром для складних когнітивних дій, необхідних для інклюзії.

Успішна реалізація інклюзивної освіти вимагає стратегічних інвестицій не лише у матеріальні ресурси, але й у психологічний капітал педагогів. Це дослідження підтверджує, що самоефективність інклюзивного викладання та позитивні установки є основними рушійними силами якісної та сталої інклюзивної практики. Постійний моніторинг цих психологічних змінних та впровадження науково обґрунтованих інтервенцій є критично важливими для створення освітнього середовища, де кожен учень і кожен вчитель може процвітати.

Успішна реалізація інклюзивної освіти потребує стратегічних інвестицій не лише в матеріальні ресурси, а й у психологічний капітал педагогів. Результати дослідження підтверджують, що самоефективність інклюзивного викладання та позитивне ставлення вчителів є головними рушіями якісної та сталої інклюзивної практики. Систематичний моніторинг цих психологічних чинників і впровадження науково обґрунтованих психолого-педагогічних інтервенцій мають вирішальне значення для створення освітнього простору, у якому кожен учень і кожен педагог зможуть повною мірою розкрити свій потенціал.

Список використаних джерел та літератури

1. Теория социального научения / Альберт Бандура. – СПб.: Евразия, 2000. – 320 с
2. Bandura, A. (2005). Evolution of social cognitive theory. In K. G. Smith & M. A. Hitt (Eds.), Great minds in management (pp. 9-35). Oxford: Oxford University Press
3. Капра Д., Сервон Д. Психология личности. СПб.: Питер, 2003. - 638 с

Наталія Гурська,
вихователь ЗДО №5 “Пізнайко”,
м. Нетішин

Освітня система України в умовах війни

Останніми роками освітня система України переживає безпрецедентні виклики. З 24 лютого 2022 року країна перебуває у стані повномасштабної війни, що має потужний вплив на всі аспекти життя — і освіта тут не виняток. Заклади й заклади вищої освіти зазнали руйнувань і пошкоджень: за даними Міністерство освіти і науки України, станом на 2024 рік пошкодженими вже були 3 798 закладів освіти, з яких 365 повністю зруйновані.

Така масштабна руйнація створює не тільки матеріальну проблему — вона зачіпає фундаментальні аспекти навчання: безпеку дітей і педагогів, доступ до освіти, якість освітнього процесу, а також перспективи розвитку людського капіталу [1, с. 45].

В умовах воєнного стану змінюється формат навчального процесу. Багато закладів були змушені перейти на дистанційне або змішане навчання через обстріли, війну й переміщення. Освітній процес, який зазвичай базується на безпечному приміщенні, аудиторії, ресурсах, тепер повинен враховувати ризики ракетних чи артилерійських ударів, аварійне укриття, перебої з енергопостачанням та інтернетом [5, с. 12].

У багатьох школах або не було можливості працювати очно, або цей режим працював з великими обмеженнями. Одночасно, освітні втрати — “learning losses” — стають реальною загрозою: діти з регіонів бойових дій або прифронтових територій втратили частину часу навчання, змінили школу або навіть були змушені покинути країну [4, с. 36].

Соціальний та психологічний контекст також відіграє важливу роль. Педагоги сьогодні виконують не лише освітню функцію, але й функцію підтримки, реабілітації, іноді — психоемоційну. Так, як показано в дослідженнях, підготовка вчителів до роботи в умовах війни включає нові завдання: педагоги мають оновити свої професійні компетенції щодо дистанційного навчання, використовувати цифрові платформи, а також бути готовими працювати із дітьми, які пережили травматичні події.

Лінія між класичним викладачем і супроводжуючим фахівцем стає менш чіткою — і цим змінюється роль освітянина у суспільстві [3, с. 105]. Не менш важливою є інфраструктурна складова. Заклади освіти повинні бути обладнані укриттями — вже понад 80 % загальноосвітніх шкіл оснащено такими засобами. Але це лише частина рішення. Пошкоджені школи, вузи, гуртожитки, гуртки, бібліотеки — усе це має бути відновлено або реорганізовано. Держава та міжнародні партнери залучені до відновлення проєктів, однак масштаби втрат настільки великі, що процедура буде тривати роками [1, с. 88].

Типовим стало переміщення здобувачів та педагогів. Діти з окупованих або прифронтових районів переїжджають у безпечніші громади або за кордон; вчителі змушені змінювати роботу, адаптуватися до нових умов. Це породжує освітні прогалини: новий клас, новий викладач, нова система — усе це лишає слід у процесі навчання [5, с. 28]. Водночас такі переміщення демонструють й потужність адаптації: школи швидко перевелися на онлайн-платформи, створили змішані моделі, громадські ініціативи забезпечують технікою учнів із віддалених районів.

Щодо змісту освіти — війна стимулює перегляд підходів. Освітні програми адаптуються до нових реалій: включають теми безпеки, громадянську освіту, медіаграмотність, інклюзію та цифровізацію. З іншого боку, існує загроза зниження якості: коли умови несприятливі — через стрес, нестабільність, інтернет-проблеми — діти отримують менше знань, ніж могли б у мирний час. Зазначено, що освітні втрати у школярів — реальна проблема.

Освітня політика у цей період — це баланс між екстреним реагуванням і довгостроковим плануванням. Держава повинна створити безпечні умови, забезпечити ресурси, підтримати педагогів, але разом із цим — готуватися до повоєнного відновлення. Важливим є те, що освіта не просто повернеться до попереднього стану, а має трансформуватися: бути більш гнучкою, цифровою, з акцентом на компетенції, що відповідають викликам XXI століття. У цьому контексті освітня система України — не лише потерпіла, але й потенційно сильніша після — бо вона адаптується і перетворюється [5, с. 32].

Одним із важливих аспектів функціонування освітньої системи під час війни є забезпечення рівного доступу до освіти для всіх категорій учнів. Особливо уразливими є діти з малозабезпечених родин, переселенці та діти з особливими освітніми потребами. Як показують дослідження, відсутність технічних засобів, інтернету або належних умов для дистанційного навчання призводить до поглиблення освітньої

нерівності [5, с. 56]. Це змушує державу та громадські організації розробляти спеціальні програми підтримки таких категорій учнів.

В умовах війни посилюється роль цифровізації освіти. Використання онлайн-платформ, електронних підручників та інтерактивних методів навчання дозволяє підтримувати освітній процес навіть у критичних умовах. Проте, як зазначають дослідники, цифрова трансформація потребує комплексного підходу: навчання педагогів цифровій грамотності, забезпечення технічною інфраструктурою закладів та моніторинг ефективності дистанційного навчання [5, с. 58].

Психологічна підтримка учнів і педагогів стала невід'ємною складовою освітнього процесу. Під час війни зростає кількість випадків тривоги, депресії, посттравматичних стресових розладів у дітей та дорослих [3, с. 125]. Тому школи та університети впроваджують програми психосоціальної підтримки, тренінги з подолання стресу, консультації психологів та соціальних працівників. Це сприяє не лише збереженню психологічного здоров'я, але й підтримує ефективність навчання.

Важливою є також співпраця з міжнародними організаціями та закордонними партнерами. Залучення фінансової та матеріальної допомоги дозволяє відновлювати пошкоджені заклади, забезпечувати учнів та педагогів необхідним обладнанням і навчальними матеріалами [1, с. 150]. Міжнародні партнери також підтримують обмін досвідом щодо роботи освіти в кризових умовах, що підвищує здатність української системи освіти адаптуватися до воєнних реалій.

Нарешті, війна стимулює перегляд освітньої стратегії на довгострокову перспективу. Крім відновлення пошкодженої інфраструктури, важливим завданням є підготовка нових навчальних програм, спрямованих на розвиток критичного мислення, інноваційних компетентностей та соціальної відповідальності [3, с. 132]. Післявоєнна трансформація освітньої системи України має зробити її більш гнучкою, стійкою до кризових ситуацій та здатною формувати компетентних, свідомих громадян.

Одним із викликів, що виникли під час війни, є адаптація навчальних планів до умов зміненої тривалості навчального року та нерівномірного відвідування занять. Деякі регіони змушені були скорочувати або змінювати календар навчання, що впливає на темп засвоєння матеріалу та підготовку учнів до випускних іспитів [5, с. 72]. Педагоги змушені застосовувати індивідуальні підходи та додаткові онлайн-консультації, щоб компенсувати пропущені уроки та зменшити освітні прогалини.

В умовах війни значно зросла роль позашкільної освіти та громадських ініціатив. Центри розвитку, клуби, волонтерські організації та платформи для дистанційного навчання надають додаткові можливості для розвитку учнів, підтримки їхніх творчих та соціальних навичок [3, с. 138]. Такі ініціативи допомагають не лише підтримувати освітній процес, а й сприяють інтеграції дітей-переселенців у нові громади, формуючи відчуття спільності та соціальної підтримки.

Крім того, війна сприяє розвитку інновацій у педагогіці та навчальних технологіях. Вчителі активно впроваджують інтерактивні методи, ігрові формати навчання, використання віртуальної та доповненої реальності для збереження інтересу учнів до навчання. Такі інноваційні підходи стають не лише тимчасовим виходом із кризи, а й фундаментом для модернізації освітньої системи в післявоєнний період, забезпечуючи підготовку молодого покоління до нових професійних і життєвих викликів.

Висновком можна стверджувати: освітня система України в умовах війни стала полем тестування на витривалість, гнучкість і інноваційність. Вона демонструє, що навіть під обстрілами та в укриттях навчання можливе, але потребує системних заходів. Для успішного відновлення країни після завершення воєнних дій освіта становиться ключовою: розвиток людського капіталу, формування громадянського суспільства, підвищення компетентностей — усе це вимога часу. Якщо держава,

школа та суспільство працюватимуть злагоджено, то в умовах, що здавалися безнадійними, освіта може стати джерелом відродження і надії.

Список використаних джерел

1. Інформаційно-аналітичний збірник «ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ». Київ: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Міністерство освіти і науки України, 2022. 358 с.
2. Коваленко Д. І. Функціонування і розвиток механізмів державного управління: функціонування системи освіти України в умовах широкомасштабної збройної агресії // Публічне адміністрування та національна безпека. № 4(34), 2023. с. 67–78.
3. Олефіренко Т., ін. Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 4 березня — 14 квітня 2024 р. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2024. — 368 с.
4. Терепищій С. О. Українська освіта в умовах війни. Монографія. Київ: [невідоме видавництво], 2020. 82 с.
5. Шелестова Л. В. Освіта в умовах воєнного стану та в повоєнний період. Київ: ІТТА, 2024. 132 с.

Данилюк Олена,
вихователь закладу дошкільної освіти №9 «Пролісок»
Нетішинської міської ради

Інтеграція арт-терапевтичних підходів у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами

Анотація. У статті висвітлено питання практичного застосування методів арт-терапії у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: дошкільна освіта, методи арт-терапії, діти з особливими освітніми потребами, арт-педагогіка.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку дошкільної освіти в Україні актуалізує питання всебічного та гармонійного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. В роботі з такими дітьми дуже важливо використовувати гнучкі види корекції, одним із яких є арт-терапія. На сьогодні вивчення проблеми системного використання арт-терапевтичних підходів у навчанні та вихованні дітей з особливими освітніми потребами та впровадження їх на практиці є однією з важливих завдань психології та педагогіки. Арт-терапія дозволяє, ненав'язливо спостерігаючи за дитиною в процесі спонтанної творчості, пізнати її життєві цінності й особистісні інтереси, зрозуміти індивідуальність, відчути настрій. Творча діяльність гармонійно поєднує виховний, розвивальний, діагностичний і корекційний процеси, створюючи підґрунтя для налагодження довірливих емоційних стосунків із дитиною, ефективної соціальної взаємодії та якісного корекційного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження арт-терапії охоплюють різні її аспекти. Так, зміст технології, історію її розвитку та сучасні особливості розглянуто в працях О. Вознесенської, О. Копитіна, Л. Терлецької та ін. Можливості використання різних форм і методик арт-терапії у педагогічній практиці досліджували О. Копитін, К. Рудестам, В. Соловійова та ін. Педагогічні аспекти застосування арт-терапії (арт-педагогіка, педагогіка творчості) проаналізовано в працях О. Деркач, Л. Лебедевої та ін. Особливості практичного застосування арт-терапії у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами висвітлені в дослідженні Л. Нікішиної, Л. Федоткіної, Л. Вадрус, Н. Некряч та ін.

Аналіз останніх досліджень дозволяє розглядати арт-терапію як синтез кількох галузей наукового знання: мистецтва, психології та медицини. Переважно вона використовується у терапевтичній і корекційній практиці у вигляді сукупності методик, що побудовані на застосуванні різноманітних видів мистецтва та сприяють стимулюванню творчого потенціалу дитини, корекції психосоматичних, психоемоційних порушень і відхилень в особистісному розвитку. І хоча окремі аспекти застосування методів арт-терапії неодноразово були предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, проблема використання технології арт-терапії в корекційно-розвитковій роботі поки ще не набула свого системного розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Кожна дитина – особлива. Але все ж є діти, про яких говорять «особливі» не для того, щоб підкреслити унікальність здібностей, а задля того, щоб відмітити ті потреби, які відрізняють їх від інших дітей. Незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, кожна людина має право на повноцінне життя, освіту, якість якої не відрізняється від якості освіти решти людей. Саме цей принцип є основним в організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Саме ці проблеми сучасності стають важливим аргументом актуальності пошуку нових, адекватних часу методів психотерапевтичних впливів, які б допомагали людині знаходити рішення складним життєвим ситуаціям, розв'язувати внутрішньо-особистісні та міжособистісні конфлікти, наповнювати життя яскравими подіями та враженнями, приємними емоційними переживаннями. Поява і розвиток арт-терапії, унікального і досконалого психотерапевтичного методу, який виник на перетині мистецтва, психології і психотерапії, є своєрідною відповіддю на запити суспільної психологічної практики щодо застосування художнього мистецтва як засобу зміцнення психічного здоров'я дітей та дорослих.

Вважаю, що дошкільне дитинство – один з найважливіших етапів у житті дитини. У цей період дитина активно пізнає навколишній світ, отримує перший досвід взаємодії з іншими людьми, вчиться жити у злагоді з самим собою та іншими, отримує перші елементарні знання. Збільшення кількості дітей з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти, диктує необхідність перегляду методів і технологій роботи з дошкільниками. Саме «арт-терапія» дозволяє домогтися позитивного розвивального ефекту в роботі ними.

Тому, в своїй роботі я не ставлю за мету навчити дитину малювати чи ліпити, а намагаюся допомогти впоратися з проблемами, що викликають у неї негативні емоції, дати вихід енергії. Використовуючи елементи арттерапевтичних методик варто стабілізувати емоційний стан дітей, що виявляється в успішній адаптації до умов ЗДО, впевненості у власних силах та прагненні до самовираження, позитивному ставленні до себе.

Педагогічна корекція за допомогою арт-терапії у дітей з особливими освітніми потребами має свої особливості і визначає доцільність урахування загальних та індивідуальних напрямів і умов роботи, а саме: віку дитини, ступеня зрілості всіх функціональних систем, індивідуальних властивостей її особистості.

Корекційно-розвиткова робота розглядається педагогами як система комплексних заходів психолого-педагогічного впливу на різні особливості аномального розвитку особистості загалом. Сутність корекційного виховання полягає у формуванні психічних функцій дитини і збагаченні її практичного соціального досвіду. Одночасно долаються наявні у неї порушення мовлення, моторики, сенсорних функцій, поведінки тощо.

Арт-терапія в перекладі з англійської мови – «лікування мистецтвом».

Арт-терапія – сучасний напрям, в якому поєднано методики й техніки активізації та корекції психічного розвитку особистості засобами художньої творчості. Кращого інструменту, ніж казка, малюнок, гра, людство ще не вигало.

Загальні напрями та умови проведення арт-терапії схожі на інші методики педагогічної корекції і зазвичай добре впливають на всіх дітей. Арт-терапія дає високий позитивний емоційний заряд, формує впевненість дитини у своїх силах, розвиває особистість. Арт-терапія не має обмежень у використанні та не вимагає великих здібностей до образотворчої діяльності чи певних навичок, вона виступає засобом спілкування педагога з вихованцями.

Арт-терапія, забезпечуючи динамічну і гармонійну взаємодію між дитиною, продуктом її творчості та дорослим (практичним психологом, вихователем, асистентом вихователя), не лише здійснює терапевтичний чи корекційний вплив на психофізичний стан дитини, а й реалізує основні функції освіти: виховну, розвивальну, діагностичну, корекційну, соціалізуючу тощо. Тому деякі науковці виокремлюють новий напрямок арт-терапії – арт-педагогіку як інноваційну здоров'язбережувальну технологію особистісно орієнтованого навчання та виховання. Арт-педагогіка, на думку О. Деркач, передбачає роботу з особистістю дитини шляхом організації живого конструктивного союзу з дорослим у культуро-творчому просторі. Вона реалізує такі завдання: розвиток емоційно-вольової сфери та креативності; психогігієну; формування позитивної «Я-концепції» на основі самопізнання та самоприйняття; забезпечення соціокультурної адаптації; гармонізацію особистісного розвитку в контексті тріади «природа – я – соціум» [3].

При роботі з дитиною з особливими освітніми потребами педагог має усвідомлювати та пам'ятати про труднощі дитини в реалізації можливостей своїх функціональних систем; встановити напрями і завдання корекційної роботи з арт-терапії; підібрати ті види арт-терапії, які конкретна дитина спроможна виконати й отримати результат; дати можливість дитині самостійно вибрати завдання; встановити з дитиною доброзичливий двобічний контакт; регламентувати роботу дитини, що дає змогу підвищити зосередження уваги. Такі правила проведення корекції й арт-терапії стимулюють пізнавальну активність дитини, організовують її поведінку, підвищують самооцінку.

Серед достоїнств даної технології, позначених як зарубіжними, так і вітчизняними фахівцями, можна виділити найбільш значущі:

- створює позитивний емоційний настрій;
- дозволяє звернутися до тих реальних проблем або фантазій, які з певних причин важко обговорювати вербально;
- дає можливість експериментувати з різними почуттями, дозволяє опрацювати думки і емоції, які людина звикла пригнічувати;
- розвиває почуття внутрішнього контролю;
- сприяє творчому самовираженню, розвитку уяви, естетичного досвіду, практичних навичок образотворчої діяльності, художніх здібностей в цілому;
- підвищує адаптаційні можливості дитини до повсякденного життя;
- знижує стомлення, негативні емоційні стани та їх прояви.

Арт-терапія може використовуватися в діагностичних цілях, оскільки за допомогою творчого самовираження своїх внутрішніх проблем, образотворчої діяльності або створення виробу мистецтва дитина несе діагностичну інформацію про існуючу проблему, яку не наважилася б озвучити за допомогою словесного контакту. Тому для деяких дітей, нездатних розповісти про свої проблеми, арт-терапія часто стає єдиним методом діалогу між ними і фахівцем, оскільки висловити свої емоції за допомогою творчості буває набагато легше.

Як показує досвід роботи, використання елементів арт-терапевтичних методів для дітей з особливими освітніми потребами підвищує мотивацію, оптимізує розвиток дитини та виконує певні цілі:

–виховні – взаємодія з дітьми з ООП у навчанні коректного спілкування, співпереживання, дбайливим взаєминам з однолітками і дорослими. Відбувається більш глибоке розуміння себе, свого внутрішнього світу (почуттів, думок, бажань).

–корекційно-розвиткові – досить успішно покращується самооцінка, зникають неадекватні форми поведінки, налагоджуються способи взаємодії з іншими.

–психотерапевтичні – у процесі діяльності створюється атмосфера емоційної теплоти, доброзичливості, емпатичного спілкування, визнання цінності особистості іншої людини. Виникають відчуття психологічного комфорту, захищеності, радості, успіху.

–діагностичні – коректний спосіб поспостерігати за дитиною у самостійній діяльності, краще дізнатися її інтереси, цінності, побачити внутрішній світ, неповторність, а також виявити проблеми, що підлягають корекції.

–розвивальні –завдяки використанню різних форм художньої експресії складаються умови, при яких кожна дитина переживає успіх у тій чи іншій діяльності, самостійно справляється з ситуацією. Діти вчаться вербалізації емоційних переживань, відкритості у спілкуванні, спонтанності.

Арт-терапія є невербальним методом психолого-педагогічної корекції. Вона використовує творчість для досягнення таких ключових цілей:

–емоційна корекція та розрядка: допомагає дитині безпечно виразити негативні емоції (страх, агресію, тривогу), які вона не може вербалізувати.

–сенсорна інтеграція: стимулює та розвиває різні сенсорні канали (тактильні, зорові, слухові) через роботу з різноманітними матеріалами (пісок, фарби, глина).

–розвиток пізнавальних процесів: покращує увагу, пам'ять, мислення та координацію «око-рука» через необхідність планування та виконання творчого завдання.

–соціалізація та комунікація: спільні творчі проекти (групові колажі, малюнки) сприяють взаємодії з однолітками та дорослими, навчаючи співпраці.

–підвищення самооцінки: успіх у творчості, де немає «помилки», формує позитивну самоконцепцію та віру у власні сили.

У роботі з ООП використовуються елементи різних видів арт-терапії, які обов'язково адаптуються до рівня розвитку та потреб дитини.

1. Ізотерапія (малювання та живопис):

– Акцент: робота з кольором і формою.

– Адаптація: Для дітей з руховими порушеннями використовують великі пензлі або пальчикові фарби та малювання на вертикальній поверхні. Для дітей із РАС часто обирають чіткі, графічні матеріали (маркери) для забезпечення структури.

– Приклад: «Вільне каракуління» (техніка Дональда Віннікотта) – +

2. Ліплення (глина, пластилін, тісто).

– Акцент: тактильна стимуляція та розвиток моторики.

– Адаптація: використовують солоне тісто або кінетичний пісок, які мають приємну текстуру та є безпечними. Для дітей із ЗПР застосовують завдання на створення простих, геометричних фігур для розвитку просторового мислення.

– Приклад: «Створення образу свого настрою» – дитина ліпить абстрактну форму, яка відображає її поточний емоційний стан, а потім обговорює її форму, колір та текстуру.

3. Пісочна терапія.

– Акцент: зняття напруги, символічне вирішення проблем.

– Адаптація: Створення «світу у мініатюрі» є особливо ефективним для дітей з тривожністю або труднощами в спілкуванні, оскільки пісок є безпечним, стабільним і дає відчуття контролю над ситуацією.

– Приклад: «Пісочний замок» – дитині пропонується побудувати місце, де вона почувається абсолютно безпечно та керує всім.

4. Казкотерапія.

– Акцент: корекція поведінки, розвиток емпатії.

– Адаптація: сюжети терапевтичних казок адаптуються та спрощуються. Вони містять героя, який має схожі труднощі (наприклад, не хоче ділитися або боїться темряви), і успішно їх долає.

– Приклад: спільне складання казки – кожна дитина (або дорослий/дитина) додає одне речення або малюнок, що продовжує сюжет, розвиваючи взаємодію та креативність.

Також дітям з особливими освітніми потребами дуже подобаються елементи ізотерапії, ігротерапії, кольоротерапії, казкотерапії, пісочної терапії. Враховуючи особливості розвитку і формування пізнавальних процесів дітей з ООП, підбираємо прості техніки та способи.

В процесі спостереження можна зробити висновок, що різні матеріали по-різному впливають на дитину.

Малюючи долоньками, пальчиками дитина непомітно для себе може наважитися на дії, які зазвичай не робить. Далеко не всі діти з власної ініціативи переходять на таке малювання і для них ми використовуємо малювання акватушем. Техніка незвичайна проста і близька до дитячих ігор з водою. Першим шаром на аркуші паперу великими мазками наноситься гуашевий малюнок. Після його висихання, аркуш покривається чорною тушшю, висушується. Потім малюнок опускається у воду. У воді туш майже змивається, а гуаш – лише частково. В результаті, на чорному тлі залишається тонований малюнок з розмитими контурами. Виконуючи роботу, діти набувають можливість отримати радість від поетапної діяльності, мотив – включення у творчу діяльність.

Дітям з ООП подобається працювати з фольгою, мильними бульбашками, кришками, сипучими (манкою, рисом, горохом, квасолею, макаронами), засушеним листям.

Я використовую малювання губкою, ватяними паличками, або мильними бульбашками змішаними з гуашшю. Цей прийом використовується для профілактики і корекції тривожності і страхів, зниження агресії, розвитку тактильних відчуттів, уяви, знімає м'язову напругу, і приносить радість.

Малюнок на піні – дуже незвичайна техніка для малювання. Робота з новими технологіями знімає страхи у дітей і допомагає повірити в себе.

Робота з пластиліном, тістом використовується для зняття м'язового напруження, а також сприяє розвитку навичок самоконтролю. Включаються різні групи м'язів, відбувається корекція моторики рук, пізнавальної, емоційно-вольової сфери. Тренуючи пальці рук, ми надаємо потужний вплив на працездатність кори головного мозку, а, отже, і на розвиток мови. Особливо намагаюся використовувати цю техніку в роботі з дітьми з низьким м'язовим тонусом.

Ігри з крупою розвивають у дітей уяву, фантазію, тактильну чутливість, знижують емоційну напругу, розслаблюють.

Техніка роботи з піском – дає можливість пережити різні почуття, добре знімає агресію. Граючись у піску, малюк здобуває життєвий досвід, навчається взаємодіяти з однолітками, висловлюючи свої думки та підтримуючи діалог. Маніпулювання з піском сприяє розвитку образного мислення, фантазії. У дитини інтенсивніше розвивається мовлення, пізнавальні процеси.

Казкотерапія добре долає у дітей високий рівень тривожності, різноманітні страхи, агресивність. Процес казкотерапії дозволяє дитині усвідомити та проаналізувати свої проблеми, побачити шляхи їх вирішення. Створення мандал з різноманітних матеріалів (кольоровий пісок, сіль, камінці, кристали, тощо) розвиває творчі здібності, дитячу фантазію, дрібну моторику. Наведемо приклади занять з

дітьми: «Чарівне повернення кольору», «Я та мій настрій», «У пошуках Веселки», «Емоції» та ін.

Тісно співпрацюємо з батьками дітей з ООП (буклети «Про що розповідають дитячі малюнки», «Стилі сімейного виховання та їх вплив на поведінку та розвиток дітей»; пам'ятки: «Відпочиваємо разом», «Спільні розваги з дітьми вдома»; консультації: «Що ховається за дитячими страхами», «Дитячі емоції. Як допомогти дитині уникнути негативних емоцій», «Колір та його вплив на дитину»; практикум для батьків «Казкотерапія для дітей та дорослих»; батьківські збори «Родина – приклад для наслідування») та педагогами (презентація «Використання елементів арт-терапевтичних методів у роботі з дітьми з ООП»; консультація «Як колір впливає на психіку дитини»; круглий стіл «Як працювати з дітьми з ООП» тощо).

Висновок. Таким чином, арт-терапію можна розглядати як інструмент прогресивної психологічної допомоги, що сприяє формуванню здорової і творчої особистості, реалізації функцій соціалізації особистості (адаптаційної, корекційної, мобілізуючої, регулятивної, реабілітаційної, профілактичної). Вона виходить за межі традиційного освітнього та корекційного процесу, гармонійно поєднуючи психолого-педагогічний, корекційно-розвивальний, медичний і соціальний аспекти. За умов правильної організації арт-терапевтичні техніки можуть виступати ефективними засобами корекційно-педагогічної діяльності при роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, сприяти гармонізації особистості дитини, її психологічного та емоційного стану.

Список використаних джерел та літератури

1. Деркач О. Педагогіка творчості: Казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу. Вінниця. ВДПУ. 2008. 48 с.
2. Засенко В. Інтегративна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні. К. ФОП Придатченко П.М. 2007. С. 22.
3. Колупаєва А.А. Інтегративна освіта: реалії та перспективи: монографія. К. «СаммітКнига», 2009. 272 с.
4. Основи інтегративної освіти: навч.- метод. посіб; за заг. ред. А.А. Колупаєвої. К. 2012. 308 с.
5. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посібник. К. Вища школа, 2004. 335 с.
6. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інтегративної освіти. Інтегративна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. кол. авторів: А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін., Л. І. Даниленко. К. 2007. 128 с.

Данілкович Наталія,
вчитель англійської мови
Старосинявського ліцею
імені Олександра Романенка,
вчитель вищої категорії, вчитель-методист

Розвиток креативного мислення на уроках англійської мови

Анотація. У даній статті розглядаються методи формування та розвитку креативного мислення учнів при вивченні англійської мови. Особлива увага приділяється творчим завданням для стимулювання креативних здібностей учнів під час різних видів мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: креативність, критичне мислення, комунікація, командна робота, творчі навички.

Постановка проблеми. У світі, що стрімко змінюється, де штучний інтелект, автоматизація та глобальні виклики стають частиною нашого повсякдення, саме креативність стає однією з ключових навичок ХХІ століття. Здатність мислити нестандартно, генерувати нові ідеї та підходити до проблем із неочікуваних боків – усе це допомагає не лише адаптуватися до змін, а й створювати ці зміни. Вміння творчо мислити, критично сприймати інформацію та спілкуватися з людьми важливі не лише в навчанні та на роботі, а й у житті. Вони допомагають вибудовувати стратегію досягнення цілей, вирішувати різні проблеми і завдання, які постають перед людиною [9].

Креативність – це не просто здатність малювати, писати вірші чи вигадувати казки. Це здатність продукувати інноваційні та корисні ідеї, нестандартно вирішувати проблеми, бачити зв'язки між, на перший погляд, несумісними речами. Сьогодні креативність можна побачити всюди, в різних сферах нашого суспільства – в бізнесі і в рекламі, в сфері послуг і в дизайні, архітектурі і будівництві.

Креативність є унікальною, бо вона поєднує логіку й емоції, інтуїцію й досвід [3]. На відміну від академічних знань, які можна перевірити за допомогою тестів, творче мислення складніше оцінити, але саме воно часто є рушієм інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню процесів формування критичного мислення присвячені роботи як вітчизняних науковців О. Яковенко, Н. Дички, О. Павленко, так і зарубіжних – L. Anderson, D. Krathwohl, A. Ghanizadeh, A. Al-Hoorie, S. Jahedizadeh. Креативність в освіті досліджували Л. Корольова, А. Крафт, А. Міллер. Розвиток навичок креативного мислення розглядали J. Guilford, Р. Павлюк, О. Мрихіна; а становлення креативного підходу в навчальному процесі – А. Садикова, О. Шелестова [1, с.69-74].

Мета статті – розглянути необхідність та методи формування й розвитку креативного мислення учнів при вивченні англійської мови в сучасних умовах.

Креативний потенціал людини залежить від її природного прагнення займатися креативною діяльністю, здатності мислити нестандартно і виходити за рамки особистісних характеристик. За визначенням Абрагама Маслоу, креативність – це творча спрямованість, притаманна всім. Люди здебільшого втрачають її під впливом системи виховання та освіти, в основі якої лежить повторення. Томас Едісон стверджував, що креативність – це 99 відсотків поту і 1 відсоток натхнення. Під словом «піт» ми розуміємо здатність розглядати щось по-новому, думати по-іншому, знаходити нові шляхи вирішення проблем [5, с.264].

Елліс Пол Торренс, американський психолог, визначає креативність як здатність копати глибше, бачити краще, спілкуватися з котом, запалити сонце, побудувати замок на піску, зустріти майбутнє, упізнати в глибину [2, с.8]. Ці слова актуально звучать і сьогодні. Креативність – це творча діяльність, і її ціль – отримання певних результатів, а саме: оригінальних та цінних.

Виклад основного матеріалу. Креативне мислення так само життєво необхідне як і уява, критичне мислення, громадянство, лідерство. Сучасні школярі мають здобувати навички критичного мислення під час освітнього процесу, а вчителі – навчати, як опанувати такі навички.

Якщо говорити про складники креативності, то дослідники виділяють їх 4: людина (яка займається процесом і має певні креативні навички), процес (як саме ми можемо застосовувати ці навички практично в реальному житті і яке його значення), місце (продуктивне місце для людини, яка займається креативністю) і продукт (результат того, що ми створюємо) [4, с.3-7].

Мета шкільної освіти – розвиток креативної, творчої особистості шляхом її включення в різні види діяльності: навчання, спілкування і пізнання. Діти мають самі знайти власні відповіді, вчителю варто лише підвести їх до цього, пропонуючи різні шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми.

Креативний вчитель має бути позитивним і готовим до змін, активно спілкуватися, слухати музику, читати книги і дивитись фільми, мріяти, посміхатися, бути відкритим і працювати в команді. Тобто володіти всіма тими знаннями і навичками, яким потрібно навчати дітей. Сучасний вчитель має відчувати себе королем чи королевою креативності і розвивати творчий потенціал учня, пам'ятаючи, що школярі – це майбутні громадяни різних сфер суспільства, яким потрібно буде працювати в команді і вміти вибирати рішення з декількох варіантів.

Яким чином можна стимулювати розвиток креативності на уроках англійської мови? Креативність на уроках англійської мови має вирішальне значення, оскільки вона не тільки робить процес навчання цікавим та мотивуючим, але й допомагає учням подолати мовний бар'єр, розвинути критичне мислення та підготуватися до використання мови в реальних життєвих ситуаціях.

Креативні завдання спонукають учнів більше спілкуватися англійською, зменшуючи страх помилитися. Вони розвивають ключові навички (4K): креативність, критичне мислення, комунікацію та командну роботу [6, с.97]. Такі завдання підвищують мотивацію і формують гнучке мислення: заняття стають оригінальними та захоплюючими, що підтримує бажання учнів вивчати мову, учні вчаться аналізувати, ставити запитання та знаходити кілька варіантів вирішення проблем.

Що потрібно робити вчителю для розвитку креативності учнів на уроці? По-перше, використовувати більше сучасних і цікавих джерел (аудіо книги, відео), по-друге, задавати креативні домашні завдання, по-третє, створювати проблемні ситуації та ситуації вибору, а також вчити учнів критично оцінювати новини та знаходити fakes. У навчальному закладі потрібно створити середовище для вивчення мов. Це насамперед кабінет іноземних мов з відповідними стендами. Коли дитина знаходиться у такому середовищі, у неї виникає бажання творити щось незвичайне, оригінальне, цінне. Вчителі можуть використовувати різноманітні методи та завдання для стимулювання творчих здібностей учнів:

Рольові ігри (Role-playing games): створення змодельованих ситуацій (наприклад, у магазині, аеропорту, на співбесіді), де учні застосовують мовні навички в контексті.

Проектна робота (Project-based learning): завдання, що передбачають тривалу роботу над проектом (наприклад, створення презентації про свою країну, улюбленого письменника, або розробка туристичного маршруту), що стимулює самостійний пошук інформації та співпрацю, а також незвичайні завдання з візуалізацією, які виконуються за один урок («Жива картина, фото», «Створення незвичайного звіра» за допомогою командного малювання, фотошопу)

Інтерактивні та цифрові засоби: використання освітніх додатків, мультимедійних презентацій, відео та фільмів англійською мовою з субтитрами або без них. На початку вивчення теми учні отримують завдання створити відеоролик, а на закінчення теми вони представляють свої коротенькі відеозйомки.

Ігрові рішення (Gamification): використання різних ігор (мовних, буквених, рухливих) для вивчення лексики та граматики. Вправа «Асоціації» (вибрати в кабінеті один предмет - іменник, підібрати до нього п'ять прикметників, а потім ще п'ять, які не підходять по опису). У вправі «Два випадкових слова» потрібно під час вивчення певної теми рандомно обрати два слова, поєднати їх та вигадати історію. Вправа «Замовлення для архітектора» (10 різних слів об'єднати спільною тематикою і скласти зв'язну розповідь – побудувати будинок).

Креативне письмо: заохочення учнів до написання власних оповідань, віршів, діалогів або статей, що виходить за рамки формальних завдань.

Створення "кластерів" (Mind mapping/Clustering): використання асоціативних карт для візуалізації нових тем або лексичних груп.

Мозковий штурм (Brainstorming): колективне генерування ідей для вирішення певної проблеми або обговорення теми.

Використання пісень та музики: аналіз текстів пісень, розучування та виконання їх для покращення вимови та сприйняття мови на слух.

Креативні завдання зменшують хвилювання дітей на уроці, розвивають уяву та критичне мислення, допомагають учням подолати негативні емоції і перевести їх у продуктивну роботу [7, с.243].

Розвивати креативність потрібно не лише на уроках англійської мови. Цьому сприяють певні вправи, які згодом формують звички [10, с.251-255]. Вправи на розвиток креативності: намалюйте щось (малювання підштовхує творчий процес, активізує унікальні нейронні зв'язки), обирайте місце з фоновим шумом і тьмяним світлом, запишіться на курси того, чого ніколи не робили (вийти за зону комфорту), створіть собі середовище (оточення, підтримка, стимул), рухайтесь (фізичні вправи позитивно впливають на творче мислення), ведіть блокнот ідей, поєднайте дві ідеї та отримайте одну, не зупиняйтесь на першій, що спала на думку, тримайте на столі іграшки (Lego, оригамі, що можна зробити своїми руками).

Розвитку творчих здібностей школярів сприяють позакласні заняття. Дітям подобаються віртуальні екскурсії по дивних музеях (Музей розбитих сердець у Хорватії, Музей Джеймса Бонда в Англії, Музей поганого мистецтва в США, Музей куріння в Парижі та ін.).

Креативність варто розвивати не лише в школі, але й вдома. Батьки зможуть скористатися певними порадами з Пам'ятки як розвивати креативність у дітей.

Дайте своїй дитині можливість робити помилки та вчитися на них. Не бійтеся, якщо її творіння не буде ідеальним — важливо, щоб вона мала можливість експериментувати і розвивати свій потенціал.

Підтримуйте інтереси дитини, навіть якщо вони здаються вам незвичними або несерйозними. Цілком можливо, що саме ці інтереси приведуть її до нових досягнень.

Заохочуйте розвиток творчих навичок через різноманітні активності, інструменти та ресурси, від малювання до програмування, від театральних гуртків до наукових лабораторій.

І найголовніше – вірте в потенціал вашої дитини і підтримуйте її на кожному кроці, навіть якщо цей шлях буде складним.

Забезпечивши дитину можливістю для самовираження та творчості, ви даєте їй один з найважливіших інструментів для досягнення успіху в майбутньому.

Висновки. Креативність – це не просто здатність до мистецтва чи винахідництва. Це здатність вирішувати проблеми, адаптуватися до змін і знаходити нові можливості у світі, який постійно змінюється.

Креативність потрібно розвивати кожен день, кожен урок, інакше вона «зів'яне».

Креативність не є вродженим даром, а розвивається через активну участь у творчих процесах.

Роль батьків і педагогів у цьому процесі неймовірно важлива. Вони повинні створювати сприятливе середовище, де дитина може проявляти себе, експериментувати та навіть помилятися.

Технології та позакласні заходи є важливими інструментами для розвитку творчих здібностей, але без підтримки з боку дорослих цей потенціал може залишитись невикористаним.

Розвиток креативності у дітей — це не лише важливий аспект їхнього особистісного росту, а й необхідна складова для їхньої успішної адаптації в сучасному світі. Мислити креативно означає приймати нестандартні рішення. Навчити мислити креативно можна лише шляхом використання нестандартних підходів, форм, методів та прийомів навчання.

Список використаних джерел та літератури

1. Дуброва, О. М. Розвиток навичок креативного мислення засобами іноземної мови: використання нестандартних підходів, форм, методів та прийомів навчання [Електронний ресурс] / О. М. Дуброва, І. В. Кисіль // Інноваційна педагогіка. — 2025. — № 79, т. 1. — С. 69-74. - Режим доступу: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2025/79/part_1/13.pdf
2. Крамаренко С.Г. Інтерактивні техніки навчання, як засіб розвитку творчого потенціалу учнів // Відкритий урок. — 2002. - №5-6. — С.7-10.
3. Креативність. Вікіпедія. URL:[https://uk.wikipedia.org/wiki/ Креативність#cite_note-2](https://uk.wikipedia.org/wiki/Креативність#cite_note-2)
4. Курочкіна В. С. Розвиток критичного мислення на заняттях з іноземної мови / В. С. Курочкіна, Н. О. Теплухіна // Англійська мова та література. — 2017. № 1—3 (515—517). — С. 3—7.
5. Медвецька О. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках англійської мови за допомогою проектних технологій / Олена Медвецька // Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультилінгвальному просторі : матеріали Всеукраїнської науково теоретичної конференції, 25 листопада 2020 р. Вінниця. — С. 263-265.
6. Мрихіна О. Курс «Креативне мислення»: підручник. 2023 р. 136 с.
7. Освітні технології: Навчально-методичний посібник. Під ред. О.М. Пехоти. К.: А.С.К., 2003. 255 с.
8. PISA, 2022. Рамковий документ щодо оцінювання креативного мислення. URL:<https://testportal.gov.ua/pisa-2022-ramkovyj-dokumentshhodo-otsinyuvannya-kreatyvnoho-myslennya/>
9. Покоління Z: як його вчити і як воно бачить свою освіту. URL: <https://www.atschool.com.ua/pokolenye-z-kak-ego-uchyt-y-kak-ono-vydyt-svoyooobrazovanye-blog-atmosfernoj-shkoly/>
10. Чапук Ю. С. Ігри-вправи як засіб розвитку креативного мислення молодших школярів на уроках англійської мови / Ю. С. Чапук // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. - 2017. - Вип. 36. - С. 251-255. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvidgu_2017_36_50.

Даньшова Наталія Анатоліївна,
здобувачка першого (магістерського) рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту педагогіки і психології,
за спеціальністю 231 «Соціальна робота»
освітня програма: «Соціальна робота. Соціальна педагогіка.
Практична психологія»
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Основні проблеми адаптації ВПО

Анотація. У статті розглянуто основні проблеми адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в сучасних умовах війни в Україні. Проаналізовано соціальні, економічні, психологічні, правові та культурні аспекти процесу адаптації ВПО, а також їх вплив на інтеграцію у нові громади. Наголошено на важливості забезпечення психологічного благополуччя, соціальної підтримки та правового захисту переселенців.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, адаптація, соціальна інтеграція, соціальна робота.

Вступ. Адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є однією з ключових соціальних і психологічних проблем сучасності, що постала в умовах воєн, природних катастроф і соціально-економічних криз. В Україні питання адаптації ВПО набуло особливої актуальності внаслідок війни та тимчасової окупації росією частини українських територій, що призвело до масштабного переміщення мільйонів громадян.

Основна частина. Вивчення основних проблем адаптації ВПО є важливим для розробки ефективних програм соціальної та психологічної підтримки, створення сприятливих умов для інтеграції цих людей у нове середовище. Дослідження даної теми дозволяє не лише глибше зрозуміти природу викликів, з якими стикаються переселенці, але й сприяє пошуку комплексних рішень, що враховують особистісні, соціальні та культурні аспекти адаптації.

Аналіз наукової літератури показав: американські та британські науковці, зокрема П. Чонг, Р. Едвардс, Г. Гоулборн і Дж. Соломос, приділяли значну увагу дослідженню проблем вимушеної міграції, соціальної взаємодії та соціального капіталу. У своїх роботах вони підкреслюють, що останніми роками в суспільствах Великобританії та інших країн світу відбувається активна наукова та політична дискусія щодо імміграції, біженців і переселенців. Дослідники зі Школи психології Університетського коледжу Дубліна, такі як Д. Райян, Б. Дуллей та С. Бенсон, зосередилися на аспектах постміграційної адаптації та психологічного стану біженців. Науковці дійшли висновку, що психологічне благополуччя біженців та їхня успішна адаптація значною мірою залежать від їх внутрішнього емоційного стану та здатності долати стресові ситуації.

Серед українських дослідників, які займаються вивченням проблем внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у різних аспектах, таких як визначення сутності поняття, працевлаштування, соціально-психологічна та соціально-економічна адаптація, а також реабілітація, варто виділити роботи І. Аракелової, О. Зінченко, О. Капінус, Н. Мазіної, О. Ніконової, А. Путінцева, Ю. Пащенко, О. Новікової, О. Панькової, О. Малиновської та інших. Їх дослідження формують основу для розуміння особливостей адаптації ВПО та розробки ефективних програм підтримки.

ВПО (внутрішньо переміщені особи) – це люди, які були змушені залишити свої домівки через конфлікти, насильство, переслідування, природні або техногенні катастрофи, але при цьому не перетнули міжнародного кордону. На відміну від біженців, які шукають захисту в іншій країні, ВПО залишаються в межах своєї держави, але потребують підтримки та допомоги для забезпечення базових потреб, адаптації та інтеграції в нове середовище [3].

Проблема ВПО стала особливо актуальною після початку збройного конфлікту на сході країни у 2014 році та тимчасової окупації Криму. За даними Міністерства соціальної політики України, мільйони громадян були змушені покинути свої домівки. Забезпечення їхніх прав, інтеграція в нові громади та підтримка стали важливими завданнями для держави та міжнародних організацій. Після повномасштабного вторгнення росії на територію України ця проблема зросла і нині активно прогресує.

Процес адаптації ВПО охоплює широкий спектр проблем: психологічний стрес, втрата соціальних зв'язків, економічна нестабільність, зміна звичного середовища та потреба в інтеграції в нові громади. Важливим аспектом є також збереження культурної ідентичності та подолання стигматизації, з якою можуть стикатися ВПО [6].

Проблеми адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) класифікуються за різними критеріями, залежно від їхньої природи та сфери впливу. Основні категорії включають соціальні, економічні, психологічні, правові та культурні аспекти [2].

Соціальні проблеми:

- втрачений соціальний капітал (розрив соціальних зв'язків, втрата підтримки родини, друзів та громади);
- складнощі інтеграції в нове середовище: (відчуття ізоляції, упереджене ставлення місцевого населення, стигматизація);

- проблеми доступу до соціальних послуг (складності у реєстрації, отриманні допомоги та соціальних виплат) [3].

Економічні проблеми:

- втрата роботи та доходу (необхідність пошуку нових джерел заробітку, низький рівень працевлаштування);

- житлові проблеми (відсутність власного житла, залежність від орендованого житла або тимчасових притулків);

- фінансова нестабільність (труднощі з покриттям базових потреб, таких як харчування, лікування, навчання дітей) [1].

Психологічні проблеми:

- травматичний стрес (наслідки пережитих подій, пов'язаних із переміщенням, військовими діями чи іншими травматичними ситуаціями);

- тривожність і депресія (страх перед майбутнім, невпевненість у завтрашньому дні);

- проблеми адаптації дітей (порушення емоційного стану, труднощі у навчанні та спілкуванні) [6].

Правові проблеми:

- відсутність належних документів (труднощі у підтвердженні статусу ВПО);

- обмежений доступ до правової допомоги (труднощі у вирішенні юридичних питань, таких як отримання компенсацій чи доступ до житла);

- проблеми правового захисту (нерівність у правах порівняно з місцевим населенням) [6].

Культурні та освітні проблеми:

- культурні бар'єри (необхідність пристосування до нових традицій та цінностей у приймаючих громадах);

- доступ до освіти (труднощі у влаштуванні дітей до шкіл чи відновленні навчання у вищих закладах);

- збереження ідентичності (ризик втрати культурної та мовної ідентичності через асиміляцію) [3].

Медичні проблеми:

- обмежений доступ до медичних послуг (через фінансові, територіальні або правові обмеження);

- хронічні захворювання (відсутність постійного медичного нагляду або доступу до ліків);

- психологічне здоров'я (недостатність спеціалізованих послуг для роботи з травматичними станами) [2].

У світовій практиці кінцевою метою соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб вважається відновлення їхнього стану, що передувало подіям, які змусили їх залишити свої домівки. Це передбачає повернення до залишеного житла, відновлення майнових прав, повернення статків і працевлаштування. Однак у багатьох випадках повернення стає неможливим або відкладається на невизначений термін. У таких ситуаціях сучасні підходи зосереджуються на інтеграції ВПО в нове середовище та їх соціальній реадaptaції, що спрямована на довготривалу перспективу [1].

Висновки. Отже, адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є складним і багатогранним процесом, що охоплює соціальні, економічні, психологічні, правові та культурні аспекти. Основними проблемами є втрата житла, працевлаштування та соціальних зв'язків, що супроводжуються відчуттям ізоляції, психологічним стресом і невизначеністю щодо майбутнього. ВПО стикаються з труднощами доступу до соціальних послуг, житла, медичної допомоги та освіти, що ускладнює їхню інтеграцію в нові громади.

Особливу увагу слід приділити психологічному благополуччю ВПО, оскільки пережиті травми, пов'язані з вимушеним переселенням, часто викликають

тривожність, депресію та емоційну нестабільність. Дітям у цьому контексті потрібна окрема підтримка, оскільки вони є найбільш вразливою категорією серед переселенців.

Інтеграція ВПО у нове середовище часто ускладнюється культурними та правовими бар'єрами, зокрема відсутністю належної правової підтримки або упередженим ставленням з боку місцевих громад. Крім того, багато переселенців стикаються з ризиком втрати культурної ідентичності через асиміляцію.

Список використаних джерел та літератури

1. Герасимова І. В. Механізми адаптаційних процесів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2017. № 7. С. 15-24.
2. Могильова Н. М. Особливості психічного здоров'я та психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах війни: досвід України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. №2. С.81-85.
3. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. 2022. *Social Work and Education*, Vol. 9, No. 1. P. 91-100.
4. Шапошникова І. В., Пристай І. Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, 2024. № (11). URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-11-02-04/2024-11-02-04>.
5. Юрків Я. І., Луканов Д. І. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету: збірник наукових праць; серія: Педагогіка. Соціальна робота*; гол. ред. І. Кузьма. Ужгород: Говерла, 2021. Вип. 1 (48). С. 469-472.

Дорогокупля Ольга,
вихователь (І категорія) Сумського дошкільного
навчального закладу (ясла-садок) № 22 «Джерельце»
Сумської міської ради Сумської області

Мінна безпека з дітьми дошкільного віку

Анотація. У роботі висвітлено проблему, яка актуалізувалася через активні бойові дії в Україні, зокрема щодо шкоди від вибухонебезпечних предметів для нашого життя. Така ситуація створює ризики для всіх українців, а особливо дітей, які є соціально активними та ще недостатньо обізнаними з ризиками та наслідками війни через свій вік.

Ключові слова: безпека, ризик, вибухонебезпечні предмети, бойові дії, травми, діти дошкільного віку.

Постановка проблеми. Нажаль, наслідки ситуації у якій ми зараз опинились, а саме стан війни, ми будемо відчувати ще тривалий час. Велика територія нашої країни потенційно забруднена мінами та іншими вибухонебезпечними предметами. Узбіччя, ліси, річки, поля, озера, а у деяких містах навіть вулиці – це ті місця, де ми звикли спокійно гуляти, зараз стали для нас небезпечними. Відтак питання правил мінної безпеки з кожним днем стає все більш актуальним. У багатьох закладах освіти, організаціях, на підприємствах організовуються різноманітні заняття щодо безпекової ситуації в країні. Науковцями на Всеукраїнських та Міжнародних конференціях розглядаються найактуальніші питання повсякденного життя громадян, зокрема проблема організації освітнього процесу у стані війни.

Діти – це найбільш вразлива верства населення. Буденне життя малечі складається, переважно, з пізнання навколишнього світу через гру. Їм важко усвідомлювати, що за красою природи їх може чекати небезпека. Саме тому зараз, перш за все, дорослим і дітям необхідно знати правила мінної безпеки: вміти розпізнавати вибухонебезпечні предмети, відрізняти попереджувальні знаки, знати правила поведінки та, головне, слідувати їм.

Як свідчить статистика, за останні роки було зафіксовано багато випадків отримання дітьми мінно-вибухових травм. Безпека підростаючого покоління є пріоритетом будь-якого дошкільного закладу. Наш садочок не є винятком, тим більше, що місто Суми знаходиться в прикордонній зоні країни і щодня потерпає від воєнної агресії ворога. Тому, сьогодні питання мінної безпеки дошкільнят є особливо важливим, а навчання дітей правил безпечної поведінки при виявленні вибухонебезпечних предметів є першочерговим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти психологічної безпеки особистості розглядалися у роботах В. Горленко, О. Лазорко, О. Шелевер, В. Фізер та ін. Проблеми безпеки дитини в освітньому просторі піднімаються в працях науковців Ю. Гопкало, Н. Бойчук, Н. Кириленко, Л. Смольської, Т. Цюман та ін.

З початком повномасштабної військової агресії проблеми безпеки життєдіяльності дітей у закладах дошкільної освіти набули особливої актуальності, їх досліджували О. Долинна, Л. Загоруйко, А. Іванчук, Т. Коломоець, А. Назарчук, К. Щербакова та ін. Подолання психологічних травм дорослих і дітей у наслідку війни висвітлювали А. Богуш, О. Добош, Л. Карнаух, Б. Мажец та ін.

Виклад основного матеріалу. Тривалі воєнні дії в Україні збільшили загрозу для життя населення, зокрема дітей, які є недостатньо обізнаними щодо вибухонебезпечних предметів, через свій вік. Це стосується як населених пунктів у тилу, так і близьких до лінії фронту. Особливо ця проблема існує на деокупованих територіях, де російські військові під час відступу підступно мінували дороги, цивільну інфраструктуру, побутові речі й навіть дитячі іграшки.

У найбільшій зоні ризику опиняються діти, які саме через незнання базових правил потрапляють в небезпечні ситуації. Інколи вони просто копіюють поведінку дорослих, які ігнорують попереджувальні знаки та власноруч збирають снаряди. Часом на небезпеку наражає природна дитяча цікавість.

Розпочинати розмови про правила безпеки, зокрема мінної, слід з чотирьох років. Бо саме в цьому віці дитина вже може їх зрозуміти та запам'ятати, як діяти в різних ситуаціях [3].

Першочергово дітям важливо пояснити цінність їх життя. Розповісти, наскільки кожен з них важливий, скільки хорошого вони зроблять у майбутньому для своїх рідних і країни. Це спонукатиме дошкільнят до більш відповідальної поведінки. Але, слід пам'ятати, що головна мета бесіди – збільшити обізнаність та впевненість дітей, а не викликати у них страх. У жодному випадку не варто дошкільникам показувати фото чи відео, як люди підриваються на мінах, уникати кривавих жахливих описів наслідків від дотику до снарядів. Це лише залякає дітей та спричинить різні психічні розлади [1].

У нашому дошкільному закладі систематично проводяться різноманітні заняття й заходи щодо безпекової ситуації в країні. Після того, як Національна поліція попередила про виявлення на території України протипіхотних мін, так званих метеликів, на заняттях ми стали показувати дітям фото цих мін-метеликів. Вони невеликі, пластмасові, бувають яскравого кольору – через це діти можуть сприймати їх за іграшку. Періодично нагадуємо їм про це, щоб упевнитись, що діти запам'ятали як вони виглядають. Постійно пояснюємо малечі, як важливо бути пильними і не торкатися підозрілих предметів або покинутих іграшок, телефонів, побутових речей тощо. Просимо дошкільнят, якщо у разі вони помітять щось підозріле, щоб негайно

повідомили про це нас, або будь-кого з інших дорослих, що ні в якому разі не можна не тільки чіпати ці предмети, а й наближатися до них чи кидати в них чимось.

Складніше за все навчити правилам мінної безпеки дітей молодшого дошкільного віку. У цьому випадку на допомогу вихователям є розроблені тематичні мультики, які знайомлять дітей із небезпечними предметами, такими як міни та боеприпаси, та показують місця, де вони можуть бути. А найголовніше наглядно навчають правилам, як діяти, якщо вони побачили підозрілий предмет. На музичних заняттях ми разом із дітьми вивчаємо пісеньки, які співають герої мультфільмів.

З метою навчити дітей розпізнавати вибухонебезпечні предмети використовуємо картки-порівняння мін із добре знайомими їм предметами. Наприклад: показуємо зображення гранати й запитуємо, чи знає дитина, що це; на що схожий цей предмет. Вислуховуємо всі відповіді. Потім розказуємо, наскільки ця граната небезпечна для людей, бо в неї є механізм, що вибухає. Такі гранати можуть бути приклеєні до стовбурів дерев, заховані серед трави, кущів в парках, лісах, на майданчиках чи навіть у побутових предметах, особливо у тих містах, де велись бойові дії.

Із-за постійних повітряних тривог наші дошкільнята майже весь час перебувають в укритті. Щоб це не продукувало різноманітні страхи, психічні травми та розлади ми намагаємося весь час проводити з дітьми у грі. Їм дуже подобається перегляд онлайн-гри «Суперкоманда проти мін»! Щоб зацікавити дітей, привернути їхню увагу до теми мінної безпеки, пропонуємо пройти випробування разом з командою інфорсів – розгледіти небезпечні предмети, прокласти безпечний шлях та вивчити правила мінної безпеки [2].

Також у своїй роботі використовуємо ігрові картки-загадки з мінної безпеки. Кожна загадка має пару картинок – загадка та ілюстрація відгадки до неї. На одній картинці текст загадки. Спочатку треба зачитати його. На іншій парній картинці – відгадка. Показуємо дітям цю картинку, коли вони відгадують загадку просимо знайти той предмет, який вони відгадали і обговорюємо ситуацію, про яку йшла мова у загадці.

Ось декілька з них:

1. Увагу звертай на небезпечні ознаки
Не ходи там, де поставили..... (*знаки*).
2. Не іграшка і не прикраса для кімнати
Підійдеш – вибухне, ім'я її..... (*граната*).
3. У кущах, на полях, де трави по коліна,
Сховалась страшна і небезпечна.... (*міна*).

З особливою уважністю слід спостерігати за емоційним станом дітей та уникати негативних впливів. Тому розмови на заняттях з мінної безпеки повинні бути позитивного спрямування, і дошкільнята мають відчувати енергію турботи, доброзичливого ставлення до них, згуртованості й любові. Наприклад, ми говоримо дітям, що після засвоєння інформації про види мін та їх місця розташування, вони стануть такими ж розумними та освіченими, як Пес Патрон. Один із прикладів проведення таких занять:

«З песиком Патроном граємо, небезпеку виявляємо»

Мета – навчити дітей розпізнавати небезпечні предмети за допомогою ілюстрацій, предметних картинок; правил, як у житті уникати невідомих місць і предметів, що можуть бути небезпечними; формувати вміння правильно поводитися у разі виявлення вибухонебезпечних предметів.

Методичне забезпечення: ілюстрація з песиком Патроном, плакат із зображеннями вибухонебезпечних предметів, картки-алгоритми дій під час виявлення вибухонебезпечних предметів.

Хід заняття

Вихователь: Запрошую всіх на заняття! (*Діти заходять до групи*).

Привітання дітей:

В нашій групі всі ми друзі,
Разом завжди нам цікаво! *(вітаються один з одним долоньками)*
То ж за справу, малюки,
Працювати залюбки!

Вихователь: Малята, сьогодні у нас цікаве заняття. Ми будемо розмовляти про дуже важливі речі. А проходити всі завдання сьогодні нам допоможе один маленький герой. Спробуйте відгадати хто це:

В нього є чотири лапи,
Вміє міни він шукати
Кожен день він на завданні
Здійснює розмінування!
(Вихователь вивішує малюнок пса Патрона).

Вихователь: так, це пес Патрон. Хто з вас знає, що це за пес, який рятує людей?

Діти: це собака-сапер, який шукає вибухонебезпечні предмети.

Вихователь: так, основна робота пухнастого полягає у допомозі з розмінування територій.

А зараз я вам пропоную пригадати, як потрібно діяти під час небезпеки. А наш гість буде спостерігати чи правильно ви все робите.

(Діти обирають картинку, розповідають, який сюжет зображено та що робити в даній ситуації).

Вихователь: Щоб зберегти здоров'я, уникнути лиха, слід завжди бути обережними та обачними, остерігатися незнайомих і покинутих місць, гратися лише там, де дозволяють дорослі, уважно дивитися під ноги.

- Любий Патрончику, ми дуже вдячні тобі за цікаву зустріч та корисні поради. Наші дітки обов'язково їх дотримуватимуться.

(Діти плескають в долоньки, дякуючи псу Патрону та вихователю за цікаву розповідь).

Висновки. Не зважаючи на постійну роботу з дошкільнятами щодо мінної безпеки, потрібно весь час оновлювати їх знання. Технології змінюються, і ми маємо вчити їх розпізнавати нові загрози. Це інформація, яка може врятувати життя дітей та їх друзів. Особливо важливо починати з наймолодших, а із старшими дошкільнятами – повторювати та закріплювати ці знання. Обов'язково треба залучати дитячих психологів та експертів з мінної просвіти, які в легкій формі пояснять дітям, як безпечно поводитися на територіях, що можуть бути забруднені мінами. Адже тема мінної безпеки залишатиметься актуальною ще довгі післявоєнні роки.

Список використаних джерел та літератури

1. Вітвіцька А. Я., Бригадир М. Б. Як говорити з дітьми про війну, смерть і втрату. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи*. Тернопіль, 2022. С. 130–133.

2. Клапчук Т. О., Осьмачко Є. О., Лященко О. Г. «Мінна безпека не без ПЕКа»: посібник для дітей про правила поведінки з вибухонебезпечними предметами. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України: В-во «Ранок». URL: <https://mon.gov.ua/news/minna-bezpeka-ne-bez-peka-posibnik-dlya-ditey-pro-pravila-povedinki-z-vibukhonebezpechnimi-predmetami> (дата звернення: 05.11.2025).

3. Лугова М. С. Війна очима дітей дошкільного віку: шляхи збереження психічного здоров'я в умовах стресу. Актуальні питання спеціальної, інклюзивної і здоров'язбережувальної освіти (20 жовтня 2022 р.) / за заг. ред. проф. Бойчука Ю. Д. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. С. 111–114.

Дрюков Олександр,
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»
кандидат наук з фізичного виховання і спорту.

Кравчук Людмила,
завідувач кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»
кандидат педагогічних наук, доцент

Адаптація освітнього процесу у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану

Анотація. Визначено та обґрунтовано концептуальні засади та практичні інструменти адаптації освітнього процесу в умовах воєнного стану. Показано їх зв'язок із чинними нормативними рамками і продемонстровано, як ці інструменти можуть бути інтегровані у локальну політику закладу вищої освіти.

Ключеві слова: воєнний стан, заклади вищої освіти, студенти, освітній процес.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна радикально змінила умови функціонування системи вищої освіти України, поставивши перед закладами і учасниками освітнього процесу комплекс безпекових, організаційних, технологічних та психосоціальних викликів. За цих обставин адаптація освітнього процесу перестає бути ситуативною реакцією і перетворюється на стратегічний напрям інституційного розвитку, що поєднує правові механізми гнучкої організації навчання, модернізацію цифрової інфраструктури, запровадження гібридних та дистанційних форматів, а також системну підтримку добробуту академічної спільноти. Ключовою передумовою стає забезпечення балансу між безпекою та якістю: кожне управлінське рішення щодо формату навчання, оцінювання, академічної мобільності чи визнання результатів має водночас відповідати вимогам законодавства і гарантувати досягнення заявлених результатів навчання.

Таким чином, питання впливу війни на освіту в Україні потребує аналізу проблем освітнього процесу у закладах вищої освіти та знаходження шляхів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування системи вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні знайшли своє відображення у численних дослідженнях [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 та інші]. Їх праці присвячені дослідженню особливості організації та ведення освітнього процесу в умовах воєнного стану, зокрема на врахування розвитку цифрової та дистанційної освіти. Втім, незважаючи на значну кількість наукових робіт, подальшого дослідження потребують напрями, пов'язані з обґрунтуванням практичних рекомендацій для адаптації освітньої системи до умов воєнного стану.

Мета статті – обґрунтувати концептуальні засади та практичні інструменти адаптації освітнього процесу в умовах військових дій, показати їх зв'язок із чинними нормативними рамками і продемонструвати, як ці інструменти можуть бути інтегровані у локальні політики закладу вищої освіти.

Методи дослідження. Використано аналіз й узагальнення спеціальної літератури, документальних джерел та матеріалів мережі Інтернет; спостереження; системний аналіз.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану державна політика України у сфері освіти зазнає суттєвих змін, спрямованих на адаптацію освітнього процесу. Цей процес відображений у прийнятті низки нормативно-правових актів, які забезпечують функціонування освітньої системи, гарантують безперервність освітнього процесу та підтримують його якість.

Право на освіту гарантується ст. 53 Конституції України та спеціальними законами освітнього блоку. Базовий Закон України «Про освіту» визначає принципи державної політики та множинність форм здобуття освіти, що дозволяє оперативно адаптувати процес навчання до безпекових умов, технологічних можливостей і потреб здобувачів та закладів. Усі рішення мають ухвалюватися в межах і в порядку, передбачених законом, з дотриманням пропорційності обмежень, що впливають з правового режиму воєнного стану.

Для вищої освіти правову конструкцію гнучких форматів задає Закон України «Про вищу освіту», який прямо передбачає очну, заочну, дистанційну, мережеву та дуальну форми здобуття освіти і допускає їх комбінації в межах освітньої програми (ОП). Це створює легальний каркас для швидкого переходу ЗВО між очним, змішаним і дистанційним форматами залежно від рішень органів безпеки та локальних можливостей.

Окремі процедурні питання (відрахування, перерва навчання, поновлення, переведення, надання академвідпустки) уніфіковано Положенням, затвердженим наказом МОН від 07.02.2024 № 134 (чинним у 2024–2025 рр.). Документ застосовується у ЗВО всіх форм власності й забезпечує прозорі індивідуальні рішення для здобувачів, чия освітня траєкторія змінюється через війну (служба, переміщення, медичні чи сімейні обставини тощо).

Нормативну основу дистанційного навчання на рівні підзаконних актів формує наказ МОН від 08.09.2020 № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання», який, попри «ковідне» походження, залишається базовим регулятором для побудови електронного освітнього середовища та визначення вимог до матеріалів, оцінювання й взаємодії учасників навчання. У 2025 р. МОН додатково комунікувало особливості застосування дистанційних механізмів для дітей і молоді за кордоном/у регіонах ризику.

Вибір формату (очно, змішано, дистанційно) здійснюється керівництвом ЗВО з урахуванням рішень військових адміністрацій і місцевих комісій з питань ТЕБ та НС, придатності укриттів/«захищених просторів» і логістики оповіщення. З 2024 р. Уряд та МОН деталізували вимоги до обладнання безпечних навчальних просторів і алгоритмів евакуації/укриття; ДСНС публікує практичні рекомендації з облаштування і перевірок. Для університетів доцільно закріпити в локальних актах тригерні критерії переходу між форматами навчання, процедури оповіщення та взаємодії з ДСНС/ВА.

Повномасштабна війна спричинила тривалі перебої в освітньому процесі (повітряні тривоги, блекаути, руйнування інфраструктури, вимушене переміщення). За узагальненими даними гуманітарних організацій і державних джерел, станом на 2025 р. мільйони дітей і молоді навчаються у гібридних/дистанційних форматах; потреба в безпечних просторах і відновленні інфраструктури залишається системною (ремонти укриттів закладені як окремий бюджетний пріоритет у планах реагування).

Було визначено, що дистанційна та змішана форма навчання посіла ключове місце в організації навчального процесу в закладах вищої освіти. Окремо відзначено роль на вплив цифровізації освіти, яка має стати одним із перспективних напрямів розвитку освіти.

Відповідно до Закону «Про вищу освіту» і наказу № 1115, ЗВО формують єдиний цифровий контур навчання: LMS (курси/модулі, завдання, оцінювання), синхронні інструменти (відеоконференції), асинхронні елементи (форум, кейс-навчання, мікролекції), е-портфоліо та механізми прокторингу (з дотриманням закону про персональні дані). Логіка курсів має забезпечувати еквівалентність результатів навчання між офлайн і онлайн, а навчально-методичні матеріали — бути доступними офлайн (скачувані пакети).

Процедури для здобувачів. Гнучкі треки (індивідуальні графіки, академвідпустка, поновлення, переведення) реалізуються за Положенням МОН № 134 (07.02.2024) з

обов'язковим відображенням у локальних актах і ЄДЕБО. Для вступників 2024–2025 рр. діють щорічно оновлювані Порядки прийому з опорою на НМТ (комп'ютеризований формат; організація сеансів в Україні та за кордоном) та окремі механізми підтримки постраждалих категорій.

Визначено важливість взаємодії із переміщеними здобувачами всередині країни та за кордоном. Мережеві траєкторії (виконання частини ОП в партнерському ЗВО/інституції), визнання результатів і перезарахування кредитів оформлюються рішеннями Вченої ради на підставі Положення № 134; для школярів та студентів, що перебувають за кордоном, МОН оприлюднює моделі поєднання локальної освіти з українським компонентом.

Важливе значення набуває психологічна підтримка та добробут академічної спільноти.

Психологічна підтримка набуває системного значення для всіх учасників освітнього процесу. Орієнтиром залишаються лист МОН від 02.08.2022 № 1/8794-22 та додатки-рекомендації (аналітичні матеріали й пріоритети розгортання служби).

МОН у листі від 02.08.2022 № 1/8794-22 визначило пріоритети розгортання психологічної служби освіти; додаток містить аналітичні рекомендації щодо підтримки учасників процесу в умовах стресу/травми. У 2024–2025 рр. ці підходи інтегруються у програми підвищення кваліфікації та в локальні протоколи ЗВО (першочергова допомога, канали звернення, супровід у кризах). Системність психосоціальної підтримки в освітньому секторі також підтримують міжнародні партнери (UNESCO, GPE) [1, 2]. Рекомендується актуалізувати локальні протоколи взаємодії психологічної служби ЗВО із студентами та працівниками, інтегрувати перша психологічна допомога в модулі «Безпека в університеті», організувати канали негайного звернення. Для публікацій і курсів доцільно включати посилання на чинні матеріали МОН і оновлювати їх раз на семестр.

Сьогодні в умовах цифровізації і війни самостійна робота стає ключовим інструментом досягнення результатів навчання (РН) і реалізації компетентнісного підходу. Її структура має бути проектно-орієнтованою, із чіткою шкалою оцінювання та критеріями самоконтролю, розміщеними в LMS. Це відповідає вимогам до прозорості оцінювання та академічної доброчесності, а також знижує ризики «освітніх втрат» у разі переривань зв'язку/укриттів (асинхронні завдання; офлайн-пакети). Норми наказу № 1115 дозволяють трактувати дистанційні інструменти як рівноцінні для накопичувального оцінювання.

В умовах адаптації учасників освітнього процесу до нових умов доцільно застосовувати багаторівневий контроль: попередній (діагностика; стартові тести), поточний (міні-тести, міні-проекти), періодичний (модульний контроль), підсумковий (іспит/залік/проект). У вимогах ЗВО варто передбачити політики перескладання, академічної доброчесності (в т.ч. навчання з підтримкою ШІ) та алгоритми верифікації авторства (усний захист, індивідуальні варіанти, перевірка, рецензування). Для груп підвищеного ризику (ВПО, здобувачі із зон обстрілів) – індивідуальні графіки, «вікна безпеки», макети офлайн-завдання.

Говорячи про доступність освіти під час війни, також варто пам'ятати про необхідність достатніх фінансових ресурсів, відповідної інфраструктури та обладнання.

Бюджетні рішення впродовж 2024–2025 рр. коригувалися з огляду на оборонні потреби, при цьому Уряд і МОН зберігають пріоритетну підтримку критично важливих освітніх видатків (стипендії, зарплати, безпека/укриття, цифрова інфраструктура, відновлення).

Плани гуманітарного реагування-2025 передбачають цільові видатки на ремонти укриттів і відновлення освітніх об'єктів. Паралельно розвиваються партнерські ініціативи з безпеки, цифровізації та педагогічних інновацій (програми UNICEF,

UNESCO, GPE; швейцарсько-український проєкт DECIDE для розбудови спроможності громад). Для ЗВО це можливість диверсифікувати джерела фінансування, зміцнити енергостійкість (резервне живлення/зв'язок для аудиторій та студій дистанційного викладання) й інституціоналізувати змішане навчання.

Доступ до вищої освіти забезпечується через НМТ – комп'ютеризований формат, оптимальний у воєнний час; передбачено основну й додаткову сесії, у т.ч. за кордоном. Щорічні Порядки прийому деталізують комбінації предметів, пороги та спеціальні механізми для постраждалих категорій. ЗВО мають своєчасно оновлювати Правила прийому під відповідні Порядки року та комунікувати вимоги на сайтах/в ЄДЕБО.

У Порядках прийому 2024–2025 рр. визначені окремі механізми доступу і спеціальні умови для вступників із постраждалих категорій (зокрема ВПО, осіб із територій активних бойових дій, ветеранів, дітей учасників бойових дій тощо). Інструментарій включає зарахування на підставі НМТ із гнучкими логістичними складання, додаткові квоти, окремі конкурси та зарахування за співбесідою для окремих категорій, а також фінансові стимули/гранти 2025 р. для вступників із високими результатами НМТ. Рекомендовано щороку перевіряти актуальні редакції Порядку прийому та розділ про пільгові категорії.

Для академічної мобільності студентів, які навчаються за кордоном або перемістилися всередині країни, ЗВО мають застосовувати механізми перезарахування результатів, академічних відпусток, індивідуальних графіків і змішаних траєкторій, чітко прописані у Наказі МОН № 134 (2024) і локальних положеннях. Це знижує ризики втрати контингенту та забезпечує неперервність навчання.

Слід зазначити, що у 2025 році МОН готується нова Національна рамка кваліфікацій, що пов'язує освітні рівні з професійними стандартами. Це дає змогу інтегрувати програми дуальної освіти, передбачені Законом України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (ред. 2024), і зміцнити співпрацю ЗВО з бізнесом.

Рекомендована модель «стійкого» ЗВО у воєнний період.

Безпека й управління ризиками: паспорт безпечності корпусів; графіки укриття; резервна комунікація; критерії зміни формату навчання; взаємодія з ВА/ДСНС.

Цифрова педагогіка: LMS-ядро, асинхронні «офлайн-пакети», політики оцінювання й доброчесності, підтримка AI-інструментів у рамках етики і законодавства.

Траєкторії здобувача: індивідуальні графіки, академвідпустки, поновлення/переведення відповідно до Положення № 134; мережеві й дуальні мікротреки.

Психологічна стійкість: протоколи першої психологічної допомоги; канали звернення; регулярний скринінг добробуту; інтеграція рекомендацій МОН/UNESCO/GPE.

Міжнародні та донорські програми: участь у ініціативах UNICEF/UNESCO/GPE, місій відновлення, локальні партнерства з громадами (DECIDE).

Висновки. Адаптація вищої освіти в умовах війни спирається на множинність законних форм здобуття освіти та процедурну гнучкість, забезпечену підзаконними актами МОН. Ключ до стійкості — поєднання безпеки і якості: формалізовані протоколи, цифрове ядро навчання, підтримка добробуту, індивідуалізація траєкторій і системне партнерство з міжнародними програмами. Для академічних текстів важливо датифікувати статистику та наводити публічні, перевірені джерела, оскільки показники оперативно змінюються під впливом тривалих бойових дій.

Список використаних джерел та літератури

1. UNESCO Global Education Monitoring Report 2024. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2024: Gender Equality in Education — Breaking Barriers for Inclusive Learning. Paris: UNESCO Publishing, 2024. URL: <https://www.unesco.org/gem-report/>
2. UNICEF Education Cluster Report 2025 (Ukraine). UNICEF. Ukraine Education Cluster: Annual Report 2025. UNICEF & Education Cluster Partners, Kyiv, 2025. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/>
3. Губанова Т. О. Функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану: сучасний стан та перспективи. Київський юридичний журнал. 2023. Вип. 3. С. 23-31. DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2023-3.03>
4. Ілійчук Л. Забезпечення якості вищої освіти в умовах воєнного стану: результати інформаційно-аналітичних досліджень. New Inception. 2023. № 1-2 (11-12). С. 47-55. DOI:10.58 407/NI.23.1-2.4
5. Карпенко О., Спіріна Т., Нохріна І. Організація освітнього процесу у закладах вищої освіти України в період воєнного стану. Social Work and Education. 2025. Vol. 12. № 1. С. 34-43. DOI:10.25128/2520-6230.25.1.3
6. Марініч В. К., Миклуш М. І. Доступність освіти в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право, 2024. Т.1. Вип. 84. С. 122-188. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.27>
7. Мартинець В. В., Солдаткін О. В. Державна політика у сфері якості освіти в умовах воєнного стану: виклики та загрози. Публічне управління та митне адміністрування. 2025. № 1(44). С. 22-27. DOI <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2025-1.4>
8. Назаров І. В. Законодавчі зміни в системі забезпечення якості вищої освіти в умовах воєнного стану. Нове українське право. 2024. Вип. 2. С. 102-108 DOI <https://doi.org/10.51989/Nul.2024.2.13>
9. Новицька Л. І. Змішане навчання у вищих навчальних закладах в умовах воєнного стану. Академічні візії. 2025. Випуск 40. С. 1-13. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14998327>
10. Усар І. І. Державна політика в сфері вищої освіти: виклики сьогодення. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського 2024. Том 35 (74) № 2. С. 99-103. DOI <https://doi.org/10.32782/TNO-2663-6468/2024/17>

Дудар Олена,
вчитель початкових класів
Хролинської гімназії

НУШ: інновації, які надихають. інтерактивні платформи – шлях до перемоги в освіті

Анотація. У статті проведено огляд та визначено переваги застосування інтерактивних платформ в освітньому процесі. Розглянуто переваги застосування штучного інтелекту вчителем і виявлено роль застосування інтерактивних платформ для розвитку в учнів різноманітних навичок для використання вивченої інформації. Визначено особливості застосування інтерактивних платформ для надання інклюзивних освітніх послуг та досліджено синергію державної і приватної освіти задля покращення рівня знань учнів та підвищення можливостей їх працевлаштування у майбутньому.

Ключові слова: дистанційне навчання, інтерактивні платформи, єдиний цифровий простір, цифрові компетентності вчителів, штучний інтелект, інклюзивна освіта, синергія державної та приватної освіти.

Інформаційні технології здійснюють значний вплив на сучасне суспільство. Вони застосовуються у всіх сферах людської діяльності, утворюючи глобальний інформаційний простір. Початок військових дій на території України спричинив виникнення актуальних проблем освіти, до яких належать виникнення психологічних травм у підлітків в ході війни, необхідність переривання навчання, обмежений доступ до освітніх ресурсів у зв'язку з війною. Всі вищезазначені проблеми створили передумови для переходу на дистанційне навчання, яке має спростити доступ учнів до отримання освітніх послуг в контексті реалізації принципів Нової Української школи (НУШ). Використання інтерактивних платформ для вивчення шкільних предметів стало невід'ємною частиною навчально-виховного процесу. Мета їх залучення полягає у здійсненні правильної організації освітнього процесу з боку вчителів і забезпечення успішного засвоєння знань учнів з шкільних предметів, розвинувши творчі здібності та привчаючи до самоосвіти. Все вищезазначене і визначає актуальність обраної тематики.

Обрана тематика яскраво відображена у працях таких науковців, як С. Ю. Ашурова [5, с. 1–5], М. Бегларян [7, с. 1–11], А. Мартинюк [4, с. 225–232], Є. Пічкурено [7, с. 1–11] та у працях інших авторів. Всі вищезазначені автори розглядали роль застосування інтерактивних платформ в освітньому процесі в контексті реалізації принципів НУШ. Незважаючи на активний розгляд питань з обраної тематики, науковцям все ще не вдалося віднайти найефективніший підхід до залучення інтерактивних платформ в українських школах, що і визначає необхідність продовження проведення досліджень з обраної тематики.

Метою дослідження є розгляд освітніх інновацій, які застосовуються в процесі навчання в українських школах в контексті реалізації принципів НУШ. Для виконання поставленої мети необхідно реалізувати ряд **завдань дослідження**:

- провести огляд та визначити переваги застосування інтерактивних платформ в освітньому процесі;
- розглянути переваги застосування штучного інтелекту вчителями і виявити роль застосування інтерактивних платформ для розвитку в учнів різноманітних навичок для використання вивченої інформації;
- визначити особливості застосування інтерактивних платформ для надання інклюзивних освітніх послуг і дослідити синергію державної та приватної освіти задля покращення рівня знань учнів, а також підвищення можливостей їх працевлаштування у майбутньому.

Об'єктом дослідження є освітні інновації, які застосовуються в процесі навчання в українських школах в контексті реалізації принципів НУШ. **Предметом дослідження** визначено роль застосування інтерактивних платформ в освітньому процесі в контексті реалізації принципів НУШ.

В якості **методів дослідження** використано аналіз даних, порівняльний аналіз та системний методи для здійснення огляду освітніх інновацій, які застосовуються в процесі навчання в українських школах, щоб визначити роль застосування інтерактивних платформ в освітньому процесі в контексті реалізації принципів НУШ.

В Україні запроваджено реформу загальної середньої освіти для НУШ, що була підкріплена цінностями, які стали особливо помітними в останнє десятиліття. НУШ – ключова реформа Міністерства освіти і науки, головна мета запровадження якої полягає у створенні школи, в якій буде приємно навчатись і яка надаватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті. НУШ – школа, до якої приємно ходити учням, в якій прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не боятись висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. До основних цінностей концепції НУШ належать наступні, такі як:

- повага до людської гідності;

- демократичні свободи;
- право на самовизначення;
- національна ідентичність;
- соціальна єдність;
- справедливість;
- доброчесність;
- взаємодопомога.

Вищезазначені цінності мають забезпечити всебічний розвиток людини як особистості та як найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування ціннісних орієнтацій та компетенцій, необхідних для успішної самореалізації, виховання відповідальних громадян, здатних робити свідомий вибір і спрямовувати свою діяльність на благо інших людей і суспільства, збагачення інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення рівня освіти народу з метою забезпечення сталого розвитку України.

У Концепції НУШ підкреслюється необхідність застосування підходів та засобів інтерактивного навчання. Інтерактивне навчання – особлива форма організації навчального процесу, сутність якого полягає у спільній діяльності учнів з освоєння навчального матеріалу, обміну знань, ідей, способів діяльності. Інтерактивна діяльність, запроваджена на уроках, передбачає організацію і розвиток діалогового спілкування, що веде до взаємного порозуміння, взаємодії, до вирішення спільних, але значущих для кожного учасника завдань. Інтерактивні платформи – інформаційно-технологічний засіб, який дозволяє користувачам взаємодіяти між собою чи з комп'ютерною системою. Інтерактивні платформи є необхідним інструментом для якісної та безперервної освіти в умовах війни та в мирний час, в контексті реалізації принципів НУШ, розвитку компетентностей та «soft skills» [5, с. 2]. Основними цілями запровадження інтерактивного навчання є наступні:

- стимулювання навчально-пізнавальної мотивації учнів;
- розвиток самостійності та активності учнів;
- виховання аналітичного та критичного мислення в учнів;
- формування комунікативних навичок учнів;
- саморозвиток учнів [1].

До переваг застосування інтерактивних платформ належать наступні риси, такі як:

- доступність: навчання для всіх, незалежно від місця перебування (для дітей з окупованих територій, переселенців, дітей з інвалідністю);
- гнучкість: застосовуються різні формати навчання (відеоуроки, ігри, тести), що дозволяють адаптуватися до темпу учня, здійснити вибір часу та місця занять;
- інтерактивність: використовуються ігри, вікторини, симуляції, віртуальні екскурсії, що дозволяють вмотивувати учнів навчатися та критично мислити;
- індивідуалізація: застосовуються диференційовані завдання та враховуються особливості учнів до навчання;
- зворотній зв'язок: застосовуються автоматична перевірка, коментарі, онлайн-обговорення.
- безпека: захист від кібербулінгу, небажаного контенту, залежності від гаджетів.

Використання інтерактивної моделі навчання включає моделювання життєвих ситуацій, використання сюжетно-рольових ігор, спільне вирішення проблем. В інтерактивному навчанні враховуються потреби учня, залучається його особистий вклад, здійснюється цілеспрямована корекція знань, досягається оптимальний результат через співпрацю, співтворчість, незалежність і свободу вибору.

Розглянемо різні інтерактивні програми, які можуть бути залучені в освітньому процесі. Google Classroom – вебсервіс, що використовується з метою спрощення

створення та поширення завдань безпаперовим шляхом. У складі Google Classroom створення і обмін завданнями здійснюється інструментом Google Drive, для написання завдань залучається Google Docs, Sheets and Slides, для формування розкладу виконання завдань застосовується Google Calendar. Вся документація, що застосовується в Google Classroom, є доступною в Docs. Meet – сервіс відеотелефонного зв'язку, що надає послуги відеоконференцій Google Meet. В системі освіти може застосовуватися для організації віртуального класу, додавши новий функціональний елемент – розпізнавання жесту піднятої руки. Документація, що застосовується в Meet, є доступною в Docs.

Google Документи – безкоштовний хмарний офісний пакет, що включає текстовий редактор, табличний редактор і службу для створення презентацій. Google Презентації – презентаційна програма, що входить до складу безкоштовного вебпрограмного офісного пакету, пропонованого компанією Google у межах служби Google Drive. Її застосування включає використання Google Документів і Google Презентацій, які дозволяють користувачам створювати та редагувати презентації в Інтернеті, співпрацюючи з іншими користувачами в режимі реального часу. Таким чином, прикладом використання сервісу Google Classroom є підготовлений віртуальний клас, у якому учні можуть обмінюватися файлами у форматі Docs, Pdf та Pptx.

Розглянемо приклади застосування інтерактивних програм у процесі навчання. Google Workspace – пакет спеціалізованого хмарного програмного забезпечення й інструментів для спільної роботи від компанії Google, доступний за передплатою. Google Workspace дозволяє співпрацювати стосовно створення файлів, їх зберігання та обміну між учасниками групи.

Migo є мультимедійною програмою, що поєднує в собі музичний програвач, відеоплеєр, конвертер мультимедіа форматів та платформу для завантаження, створення і поширення власного відеоконтенту (інтернет-телебачення). В системі освіти його можна залучити для обміну різних відеофайлів в якості програми для візуалізації задля проведення співпраці учнів між собою, проведення мозкових штурмів та побудови ментальних карт. Прикладом застосування Migo є створення власного порталу для обміну відео між учнями.

Wordwall – інтерактивний навчальний застосунок, за допомогою якого можна створювати інтерактивні вправи для навчання. LearningApps – безкоштовне програмне забезпечення та платформа для підтримки освітнього процесу й організації викладання у закладах освіти за допомогою невеликих інтерактивних мультимедійних навчальних модулів, так званих мультимедійних програм. Quizlet – сервіс, який дозволяє легко запам'ятовувати будь-яку інформацію, яку можна подати у вигляді навчальних карток. WordWall, LearningsApp, Quizlet дозволяють проводити інтерактивні вправи, ігри, вікторини. Вони є прикладами застосування вищезазначених інтерактивних програм, тобто платформами, які можуть завантажувати файли у різних форматах для виконання навчальних вправ.

МійКлас – українська електронна інформаційно-освітня система, яка дозволяє оцифрувати власну навчальну програму для впровадження дистанційного навчання учнів. Kahoot! – ігрова навчальна платформа, що використовується в класі в школах та інших навчальних закладах та може використовуватися для перевірки знань учнів, або, як перерва в класних заняттях. Padlet – стартап-компанія з освітніх технологій, яка надає хмарне програмне забезпечення як послугу, розміщуючи спільну вебплатформу в режимі реального часу, на якій користувачі можуть завантажувати, впорядковувати та розміщувати тексти на віртуальних дошках оголошень, що називаються «падлетами». МійКлас, Kahoot!, Padlet дозволяють здійснити організацію навчання, провести опитування, тестування, організувати співпрацю учнів у групах. Вищезазначені програми є хмарними серверами, на яких можна зберігати інформацію.

Тому передбачають застосування файлів різних форматів збереження, які можуть бути додані на вказані платформи.

Booket застосовується для створення інтерактивних підручників. Notion – застосунок для побудови систем управління, ведення нотаток, управління даних, проєктів і організації справ. Цей застосунок може бути використаний як універсальна платформа, що дозволяє об'єднати ресурси, справи та матеріали. Canva – платформа графічного дизайну, що дозволяє користувачам створювати графіку, презентації, афіші та інший візуальний контент для соціальних мереж. Доступною залишається як вебверсія, так і мобільна. Сервіс пропонує велику кількість зображень, шрифтів, шаблонів та ілюстрацій. Користувачі можуть обирати між багатьма шаблонами, зробленими професійними дизайнерами, редагувати їх та завантажувати власні фотографії. Вищезазначені функції системи Canva дозволяють проявити креативність у побудові творчих концепцій для підготовки навчальних презентацій.

Вчителі в освітньому процесі можуть застосувати штучний інтелект. Штучний інтелект (ШІ) – галузь інформатики, яка займається розробкою інтелектуальних машин, здатних виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту. Суть застосування ШІ в процесі викладання полягає у застосуванні автоматизованого підходу до генерації та відтворення навчальних матеріалів. Прикладами використання ШІ в процесі викладання є створення чат-ботів, програм для складання навчальних планів, сервісів для аналізу текстів. Перевагами використання ШІ в процесі викладання є автоматизація (спрощення підготовки навчальних матеріалів), персоналізація (відображення персонального вкладу в підготовку навчального матеріалу), створення адаптивних матеріалів (можливість зміни методу відтворення навчальних матеріалів) та вивільнення часу вчителя (надає можливість попрацювати над креативною складовою відтворення навчального матеріалу). Слід підкреслити, що важлива роль належить етичним аспектам використання ШІ в процесі викладання. ШІ доповнює, а не замінює вчителя. Його використання слід вважати інноваційним інструментом, який полегшує працю вчителя, а не позбавляє його роботи.

До навичок, необхідних до застосування ШІ в процесі викладання, належать наступні вміння:

- базові знання ШІ;
- вміння користуватися мобільними пристроями чи смартфонами;
- критичність мислення та судження;
- креативність;
- комунікабельність;
- вміння працювати в команді.

З цієї причини важливо зосередитися не тільки на підвищенні кваліфікації вчителів у школах, а й на перегляді структури шкільної програми. Ключовим завданням є підготовка вчителів до навчання на основі ШІ. Використання ШІ в освіті має регулюватися на національному рівні, і вчителі повинні бути забезпечені інструкціями, які допоможуть їм запровадити інструменти ШІ в процес навчання [6, с. 120–121].

Сучасний фахівець повинен володіти знаннями із своєї спеціальності («hard skills»), цифровими технологіями («digital skills») та м'якими / гнучкими навичками («soft skills»). Виокремлюють три групи м'яких навичок, до яких належать комунікативні, особистісні і професійні. Комунікативні навички характеризують взаємовідносини людини з іншими людьми та включають такі уміння, як навички міжособистісного спілкування, вміння переконувати, працювати у команді, слухати, виконувати інструкції, розв'язувати конфліктні ситуації.

Особистісні навички – якості людини, які певним чином характеризують її особистість, за допомогою яких вона долає проблеми, пристосовується до незвичайних умов, ставить цілі й досягає їх за визначений період часу, і які спрямовані

на саму людину (управління своїми емоціями і особистісним розвитком). Серед них виокремлюють уміння створювати презентації, креативно і критично мислити, ставити цілі і досягати їх, управляти часом. Професійні якості – навички людини, які визначають рівень відповідності її кваліфікації посаді, яку людина займає.

До професійних якостей людини належать здатність працювати під тиском часу, відповідальність, незалежність, лідерські здібності, уміле управління часом, старанність, вміння розв'язувати проблеми тощо. Застосування інтерактивних платформ у процесі викладання дозволяє поєднати учнів та вчителів з різних міст, надавши їм можливість здійснення віддаленої комунікації. Саме комунікація дозволяє визначити навчальну проблему та вирішити її. Знаходження рішення навчальної проблеми є можливим виключно за рахунок здійснення роботи в групі та активній співпраці учнів та між собою. У процесі навчання розглядаються різні навчальні ситуації, які оцінюються, як позитивними, так і негативними характеристиками, що дозволяє критично мислити та критично аналізувати ситуацію. Виконання вищезазначених завдань дозволить ставитися критично до будь-яких ситуацій у житті [4, с. 226].

Інформаційне суспільство надає людям з інвалідністю широкі можливості для розвитку особистості та включення їх в соціально-комунікативне середовище. При цьому, враховуючи широкий набір можливостей розвитку та вроджений у структурі соціальних взаємодій момент соціальної мобільності, основним фактором, що визначає шлях розвитку конкретної людини, який є набором її особистісних «soft skills», що включає стан здоров'я, рівень життєзабезпеченості та фізичної працездатності, моральний і професійний розвиток та мотивація до активної громадської діяльності.

Особи з фізичними, сенсорними та інтелектуальними вадами, насамперед, мають менш конкурентоспроможні якості в соціальному середовищі, а процес особистісного становлення потребує набагато більших зусиль, ніж розвиток здорової людини. При цьому, в умовах, коли досягнення результатів, доступних для всіх оточуючих, є значною проблемою, а суспільство надає патронат особам з інвалідністю, ізолюючи їх від агресивного зовнішнього середовища, виникають усі передумови для зниження рівня мотивації до розвитку. Характер залучення до соціального середовища визначають відсутність сприятливих умов для особистісного становлення осіб з інвалідністю. Отже, реалізовані соціальні процеси та технології виявляють неспроможність у питанні організації комфортних умов соціального існування осіб з інвалідністю, невід'ємною частиною яких (на рівні процесу та подальшого доповнення результатів) є освіта. Одним із можливих шляхів виходу із ситуації, є запровадження інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта не зводиться до простого включення дітей з інвалідністю в навчальний процес. Компенсація труднощів, пов'язаних зі станом здоров'я та контроль психологічного клімату в групі, зміна умов занять є фактором активної діяльності педагогів і вирішення широкого кола проблем, пов'язаних з відмінностями в умовах навчання дітей з інвалідністю і здорових дітей. Навчальна діяльність здійснюється за загальноосвітньою програмою, але реалізується момент індивідуального підходу до дітей з інвалідністю. Специфіка застосування індивідуального підходу до дітей з інвалідністю полягає у застосуванні широких можливостей для читання текстів за рахунок використання зорових, слухових, рухових та інших технік, здійсненні збільшення шрифтів текстів та залучення субтитрів для розуміння змісту розглянутих текстів [7, с. 7]. Розширення можливостей освіти полягає у тому, що інтерактивні платформи сприяють розвитку інклюзивної освіти в школах, надаючи доступ до якісної освіти дітям з особливими потребами. Вони дозволяють створювати індивідуальні навчальні плани, адаптовані до потреб кожної дитини, та використовувати різноманітні методи навчання, які враховують різні стилі навчання.

Коли настає час відправляти дитину до школи, батьки постають перед важким вибором: віддати дитину до державної чи приватної школи. Розглянемо відмінності організації навчання у приватній школі порівняно із державною. Навчальна програма у приватних школах може освоюватися з використанням інших підходів, часто авторських, що передбачає застосування індивідуального підходу до організації навчання відповідно до природних нахилів дитини, а у державних школах є стандартною. Як правило, вчителі в приватній школі отримують вищий рівень заробітної плати, а тому більш творчо підходять до своєї професії, результатом чого є досягнення вищого рівня вмотивованості учнів до активної участі у навчальному процесі.

До особливостей організації системи приватних шкіл є формування програм навчання із врахуванням природних нахилів учнів, залучення думки учнів до обговорення вибору факультативних предметів та сприяння утворенню єдиного цифрового простору. Єдиний освітній цифровий простір – платформа, що об'єднає всіх учасників освітнього процесу та відіграватиме роль спеціалізованої закритої соціальної мережі приватних шкіл. Передбачається, що в кожного учня буде створено ID-профіль, до якого буде прив'язуватися освітня хронологія та історія навчальної успішності. Новостворена платформа дозволить перевести документообіг в електронний формат, тож освітня документація буде захищена від фізичного знищення та доступною в режимі онлайн [3]. Саме тому необхідно забезпечити комбінування діяльності державних та приватних шкіл в Україні для розвитку можливості учнів до отримання вищого рівня якості отриманих знань. Перевагами синергії державних та приватних шкіл в Україні є підвищення ефективності навчання, персоналізація вкладу вчителів в результати навчання учнів, посилення рівня залучення учнів до процесу навчання, розвиток «soft skills» та формування сучасного іміджу обраного навчального закладу в системі освіти [2].

Висновки. Застосування інтерактивних платформ дозволяє забезпечити якісну освіту та розвинути освітні навички в учнів у XXI століття. До переваг використання інтерактивних платформ належать доступ до великої кількості навчальних матеріалів, економія часу на підготовку уроків, зручна організація навчального процесу, гнучкість і доступність та підвищення мотивації учнів до навчання.

В умовах реформування загальної середньої освіти, переходу до НУШ, ключова роль належить учителю, якому довірено розвиток учнів, розкриття їхнього потенціалу та формування успішної людини. Впровадження цифрових технологій в освіті – це не лише використання нових інструментів, це – створення середовища існування, яке відкриває нові можливості для навчання в будь який час, як для педагогів, так і для учнів, та безперервна освіта, що передбачає проектування індивідуальних освітніх маршрутів, розробку та поширення власних освітніх послуг. Тому виникає необхідність розвитку та удосконалення рівня володіння цифровою компетентністю педагога, сформованість якої дозволяє йому використовувати електронні освітні ресурси, цифрові інструменти з метою пошуку, логічного відбору, систематизації, використання навчального матеріалу та організації результативного освітнього процесу.

Оскільки дистанційна освіта застосовує інтерактивний контент, то необхідно постійно вдосконалювати методи викладання, щоб підтримувати інтерес учнів до процесу навчання. Уважне стеження за цими майбутніми тенденціями допоможе фахівцям з дистанційного навчання бути на крок попереду та постійно адаптувати систему організації освіти для максимізації залучення учнів до креативного виконання навчальних завдань. Таким чином, необхідно постійно слідкувати за впровадження інновацій, які можуть бути залучені в процес викладання для того, щоб процес навчання був цікавим і сприяв розвитку успішності учнів у майбутньому, що і визначає необхідність продовження проведення досліджень з обраної тематики у майбутньому.

Список використаних джерел та літератури

1. Концепція Нової Української школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 05.11.2024).
2. Навчання в державній чи приватній школі. URL: <https://vseosvita.ua/c/pedagogy/post/36949> (дата звернення: 05.11.2024).
3. Створення єдиного освітнього цифрового простору. URL: <https://mind.ua/news/20254453-u-kievi-stvoryat-edinij-osvitnij-cifrovij-prostir> (дата звернення: 05.11.2024).
4. Тринюк В., Мартинюк А., Губіна А. Розвиток «Soft skills») засобами інтерактивних технологій (підручників) на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти. *Інноватика у вихованні*. 2022. № 15. С. 225–232.
5. Ashurova S. Y. Importance of interactive teaching methods in professional education. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. 2019. No 12. P. 1–5.
6. Fissore C., Floris F., Fradiante V., Marchisio Conte M., Sacchet M. From theory to training: exploring teachers' attitudes towards artificial intelligence in education. *Via Nizza*. 2019. No 52. P. 101–126.
7. Shevchenko A., Beglaryan M., Pichkurenko E. Inclusive education and its place in the interactive information space. *ICTP*. 2020. No 87(4). P. 1–11.

Дунець Мирослава Миколаївна,
асистент вчителя початкових класів
Новоушицького ліцею

Командний підхід до організації навчання дітей з ООП: ефективна взаємодія педагогів, асистента, батьків та фахівців ІРЦ

Анотація. У статті описано роботу асистента вчителя, педагога, батьків та фахівців ІРЦ, висвітлено питання взаємодії учасників команди супроводу в інклюзивному класі.

Ключові слова: асистент вчителя, інклюзивний клас, індивідуальний підхід, індивідуальна програма розвитку, індивідуалізація, адаптація, професійний розвиток, співпраця.

Інклюзивна освіта – перший крок до реального визнання значущості особистості кожної дитини, ствердження її індивідуальності, забезпечення її подальшого повноцінного та гідного життя в суспільстві. Сучасне громадянське суспільство неможливе без активного залучення всіх його членів у різні види діяльності, поваги прав і свобод кожної окремої людини, забезпечення необхідних гарантій безпеки, свободи і рівноправності.

Одна з важливих умов впровадження інклюзивного навчання у закладі освіти – організація професійного співробітництва команди психолого-педагогічного супроводу, результатом якого має стати освітнє середовище, максимально сприятливе для різнобічного розвитку всіх учнів, у тому числі й учнів з особливими освітніми потребами.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття «психолого-педагогічний супровід» розглядається досить широко. Використовуються терміни, що є ідентичними до понять «співробітництво», «допомога», «сприяння», «підтримка», під супроводом інколи розуміють медичну або соціальну складову цього процесу. Але це поняття є більш об'ємним.

Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в закладі освіти з інклюзивним навчанням – це взаємоузгоджена комплексна діяльність команди фахівців та батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум. Психолого-педагогічний супровід включає в себе надання **психолого-педагогічних послуг** - це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти та **корекційно-розвиткових послуг** - це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Команда супроводу дітей з ООП створюється наказом керівника закладу освіти, в якому здобувають освіту діти з ООП та підпорядковується керівнику закладу освіти. Команда супроводу дітей з ООП співпрацює з інклюзивно-ресурсним центром, що здійснює методичне забезпечення її діяльності в межах адміністративно-територіальної одиниці.

Діяльність команди психолого-педагогічного супроводу регламентує Наказ Міністерства освіти і науки від 08.06.2018 № 609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти», який визначає склад, основні завдання та функції учасників команди супроводу. Зокрема склад команди містить постійних учасників та залучених фахівців. У закладі загальної середньої освіти такими посадовими особами є директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель початкових класів (класний керівник), асистент учителя, практичний психолог, соціальний педагог, учитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини), учитель-реабілітолог та батьки або законні представники дитини з ООП. Залученими фахівцями є медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини (з урахуванням потреб дитини), спеціалісти системи соціального захисту населення та служби у справах дітей.

Склад команди супроводу визначається з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП.

Основними принципами діяльності команди супроводу є:

- повага до особистості та опора на позитивні якості дитини з особливими освітніми потребами;
- активна співпраця з батьками дитини з ООП, залучення їх до участі в супроводі дитини в освітньому процесі та розробці ІПР;
- конфіденційність та дотримання етичних принципів учасниками Команди супроводу;
- всебічне вивчення особистості дитини, організація ефективної допомоги і психолого-педагогічної підтримки, відстеження динаміки її розвитку з метою успішного навчання і подальшої соціальної адаптації;
- командний підхід - усі члени команди супроводу беруть участь у оцінці можливостей і потреб дитини та приймають колективне рішення про цілі, завдання, зміст навчання, застосування адаптацій, модифікацій навчального матеріалу та додаткових засобів підтримки.

На команду психолого-педагогічного супроводу (КППС) покладається виконання таких завдань:

- збір інформації про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі, освітні потреби на етапах створення, реалізації та моніторингу виконання ІПР;

- визначення напрямів психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах закладу освіти на підставі висновку ІРЦ, і забезпечення надання цих послуг;

- розроблення ІПР для кожної дитини з ООП і моніторинг її виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини;

- надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання;

- створення належних умов для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище;

- проведення консультативної роботи з батьками дітей з ООП щодо особливостей їхнього розвитку, навчання і виховання;

- проведення інформаційно-просвітницької роботи у закладі освіти серед педагогічних

працівників, батьків і дітей з метою недопущення дискримінації та порушення прав

дитини, формування дружнього і неупередженого ставлення до дітей з ООП.

Однією з організаційних форм діяльності команди психолого-педагогічного супроводу (КППС) є засідання її учасників, яке проводиться не менше трьох разів упродовж навчального року. У разі потреби скликаються позачергові засідання. Ініціювати позачергове засідання КППС може будь-хто з її учасників. На засіданнях Команди супроводу обговорюються особливості розвитку та навчально-пізнавальної діяльності дитини з ООП з метою визначення ступення психолого- педагогічної підтримки, складання (коригування) ІПР, визначення прогресу розвитку дитини.

Головою засідання команди психолого-педагогічного супроводу є директор або заступник директора з навчально-виховної роботи в закладі загальної середньої освіти.

Рішення засідання КППС приймаються за результатами колегіального обговорення інформації кожного її учасника відкритим голосуванням (за умови присутності на засіданні не менше 2/3 від загального складу). Рішення засідання команди психолого-педагогічного супроводу оформлюється протоколом, який веде секретар засідання. Протокол засідання підписується головою, секретарем і всіма учасниками засідання. Секретар призначається із числа складу постійних учасників КППС. Результатом засідання команди супроводу є рішення про затвердження Індивідуальної програми розвитку (ІПР), або внесення змін до ІПР.

За посадовими обов'язками члени команди супроводу здійснюють діагностико-аналітичну, навчально-розвиткову, корекційну, консультативну, профілактичну та просвітницьку функції.

Кожен член команди має свої посадові обов'язки відповідно до законодавчої бази інклюзивної освіти в Україні:

Адміністрація закладу освіти (Директор, заступник директора з навчально-виховної роботи)

- організація роботи Команди супроводу;

- формування складу Команди супроводу;

- призначення відповідальної особи по координації розробки ІПР;

- контроль виконання висновку ІРЦ;

- залучення фахівців ІРЦ для надання психолого-педагогічних послуг дітям з ООП;

- забезпечення розгляду ІПР педагогічною радою, а також затвердження наказом керівника;

- оцінка діяльності педагогічних працівників, залучених до реалізації ІПР;

- залучення батьків (законних представників) до розробки ІПР;

- моніторинг виконання ІПР, контроль за виконанням завдань Команди супроводу.

Практичний психолог

- психологічний супровід дитини з ООП;
- надання рекомендацій, консультацій та методичної допомоги педагогічним працівникам закладу освіти у роботі з дитиною з ООП;
- проведення консультацій з батьками дитини з ООП;
- сприяння формуванню психологічної готовності в учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі з дитиною з ООП;
- підготовка звіту про результати надання психологічних послуг дитині із зазначення динаміки її розвитку.

Соціальний педагог

- соціально-педагогічний патронаж здобувачів освіти і їх батьків (законних представників).
- виявлення соціальних питань, які потребують негайного вирішення, при потребі, направлення до відповідних фахівців з метою надання допомоги;
- вивчення соціальних умов розвитку дітей з ООП;
- планування і реалізація завдань соціалізації здобувачів освіти, адаптації їх у новому колективі і соціальному середовищі, надання допомоги дітям і сім'ям, що знаходяться у складних життєвих обставинах або потребують посиленої педагогічної уваги.

Вчитель початкових класів/ класний керівник

- забезпечення освітнього (виховного) процесу дитини з ООП;
- інформування учасників Команди супроводу про результати досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР за відповідним предметом навчання;
- розробка індивідуального навчального плану та індивідуальної навчальної програми, адаптація навчального матеріалу відповідно до потенційних можливостей дитини з ООП;
- створення належної моральної атмосфери взаємин в класі (вчитель/вихователь-дитина, дитина-дитина і т.д.);
- консультування батьків (законних представників) про стан засвоєння освітньої програми дитиною з ООП.

Асистент вчителя

- допомога в організації освітнього (виховного) процесу дитини з ООП,
- участь у розробці ІПР;
- участь у підготовці індивідуального навчального плану та/(або) індивідуальної навчальної програми;
- адаптація навчальних матеріалів з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дитини з особливими освітніми потребами;
- спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб;
- здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП;
- оцінка спільно з вчителем/вихователем рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР;
- підготовка інформації для учасників засідання ППК за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб;
- консультативна допомога батькам (законним представникам), педагогічним працівникам.

Медична сестра

- інформування учасників Команди супроводу про стан здоров'я дитини та її психофізичні особливості;
- за необхідністю збір додаткової інформації від батьків, осіб, які їх замінюють, закладу охорони здоров'я стосовно стану здоров'я дитини.

Вчителі–дефектологи (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог), вчитель лікувальної фізкультури, фахівці ІРЦ

- надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП, згідно з ІПР;
- оцінка розвитку дитини згідно кваліфікації з метою вивчення її потенційних можливостей та потреб;
- надання рекомендацій педагогічним працівникам щодо технології для досягнення кінцевих цілей навчання, визначених в ІПР;
- підготовка звіту про результати надання корекційно-розвиткових послуг дитині з зазначенням динаміки її розвитку, згідно з ІПР.

Основним замовником започаткування інклюзивної освіти в конкретному освітньому закладі є батьки дитини, які також входять до команди супроводу. Батьки несуть відповідальність за виховання в сім'ї. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини, вони є ініціаторами вступу дитини з ООП до школи та створення інклюзивного класу. Батьки є учасниками розробки ІПР та аналізу результатів; здійснюють супровід дитини у виконанні завдань, та підтримують зв'язок із освітньою установою.

Уміння налагодити партнерські стосунки з батьками дітей із ООП – також одна із складових успіху ефективної командної роботи. Співпраця з батьками являється ключовим елементом в створенні середовища, де діти почуватимуться щасливими та захищеними, відчуватимуть підтримку родини та зможуть максимально розвивати свій потенціал. В цьому середовищі фахівці та батьки мають співпрацювати задля надання найкращої допомоги дитині в навчанні. Отже, інклюзивна освіта у закладах загальної середньої освіти має відображати одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства.

Запорука успішної реалізації моделі інклюзивної освіти - склад команди супроводу, який формується з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП. Але найголовніше – дитина вчиться життєдіяльності в оточенні дітей, що формує спрямованість до повноцінного життя, до усвідомлення власної спроможності, підвищення якості власного буття. Такі концептуальні положення є основою інклюзивного навчання у Новій українській школі.

Список використаних джерел та літератури

1.Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально – методичний посібник/ Кол. авторів Колупаєва А.А., Софій Н.З., Найда Ю.М., та ін.. За заг. ред.. Даниленко Л.І., - 2-ге видання, стереотипне – К.: ФО – П.Парашин І.С., 2010 – 128 с.

2.Ленів З. Особливості реалізації інклюзії та підготовки відповідних фахівців: проблеми, досвід, перспективи / З. Ленів // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія 19 : корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. – Вип. 28. – С. 119–125.

3.Миронова С. П. Робота фахівців з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами // Актуальні питання корекційної освіти, Випуск N 9. – 2017.

4.Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти [навчально-методичний посібник] / С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський, 2016. – 164 с.

5.Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 року «Про затвердження примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>

6. Організація інклюзивного навчання у школі [Текст]: [практ. матеріали] / В. Ночовка, В. Головка, О. Тимошук; [упоряд. Ж. Сташко]. - Київ: Шкільний світ, 2014. - 126, [1] с. - (Бібліотека "Шкільного світу") (Сучасна школа України. Бібліотека). - Бібліогр.: с. 127.

7. Підготовка педагогічних кадрів до роботи з різними категоріями дітей: виклики та можливості : матеріали міжвузівської (заочної) науково-практичної конференції (Хмельницький, 28 лютого 2018 року). – Хмельницький : ПП «А.В. Царук», 2018. – С. 135–138.

8. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади Монографія / <https://naurok.com.ua/metod-senkan-sinkveyn-113908.html>

<https://vseosvita.ua/library/embed/01006jvx-bd54.docx.html>

Душнюк Оксана,

вихователь,

заклад дошкільної освіти №9

Нетішинської міської ради

Інтеграція проєктної діяльності та цифрових технологій у розвитку ключових компетентностей дошкільників в умовах воєнного стану в Україні

Анотація: У статті розглядаються особливості інтеграції проєктної діяльності та цифрових технологій у розвитку ключових компетентностей дошкільників в умовах воєнного стану в Україні. Акцент зроблено на сучасних підходах, які сприяють збереженню безперервності освітнього процесу та психологічній підтримці дітей.

Ключові слова: дошкільна освіта, проєктна діяльність, цифрові технології, компетентнісний підхід, інноваційні методи, воєнний стан.

Воєнний стан в Україні став серйозним випробовуванням для всієї освітньої системи, зокрема і для закладів дошкільної освіти. У цей період педагоги стикаються з новими викликами – необхідністю забезпечити безпечний освітній простір, зберегти психологічне здоров'я дітей та підтримати освітній процес у змінених умовах. У таких обставинах особливого значення набувають інноваційні підходи до організації навчання, серед яких важливу роль відіграє інтеграція проєктної діяльності та цифрових технологій. Саме вони дають змогу вихователям не лише підтримувати інтерес дітей до пізнання, а й формувати в них ключові компетентності, необхідні для успішного розвитку особистості у сучасному світі.

Проєктна діяльність сприяє розвитку пізнавальної активності, самостійності, ініціативності та креативного мислення дітей. Вона дозволяє дошкільникам через гру, дослідження та спільну творчість відкривати нові знання та набувати життєвого досвіду. Цифрова технологія в свою чергу, створює додаткові можливості для пізнання: вони роблять освітній процес більш наочним, інтерактивним і захопливим. Використання мультимедійних ресурсів, інтерактивних ігор, відеопрезентацій чи онлайн-експериментів допомагає розвивати мотивацію до навчання. Інтеграція проєктної діяльності та цифрових технологій відкриває нові перспективи для оновлення змісту дошкільної освіти, формування ключових компетентностей і підготовки дитини до подальшого навчання у школі. Це поєднання є проявом сучасного інноваційного підходу, який забезпечує гармонійний розвиток особистості дошкільника в умовах інформаційного суспільства.

Проєктна діяльність є однією з найефективніших форм організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Її сутність полягає у спільній творчій роботі дітей,

вихователів і батьків, спрямованій на досягнення певної мети та отримання конкретного результату – матеріального (малюнок, макет, аплікація) чи нематеріального (нові знання, емоції, досвід співпраці). Завдяки проєктній діяльності дитина вчиться спостерігати, досліджувати, аналізувати, робити висновки, ставити запитання, проявляти ініціативу. Така форма роботи сприяє розвитку самостійності, комунікабельності та креативності, тобто тих якостей, які є основою майбутніх ключових компетентностей. Проєктний метод також передбачає інтеграцію різних видів діяльності – ігрової, пізнавальної, художньо-продуктивної, мовленнєвої. Наприклад, під час проєкту «Моя країна – Україна» діти слухають пісні, розглядають ілюстрації, знайомлять з народними символами, створюють колажі, розповідають власні історії. Усе це формує у них не лише пізнавальний інтерес, а й почуття національної ідентичності, гордості за свою державу.

Інтеграція проєктної діяльності з цифровими технологіями відкриває перед вихователями нові педагогічні можливості. Цифрові ресурси дозволяють урізноманітнити навчальний процес, зробити його більш цікавим, динамічним і наочним. Вінник Т.О. зазначає, що «Інтеграція цифрових технологій у професійну діяльність вихователів закладів дошкільної освіти, сприяє підвищенню їх ІКТ-компетентності, що є ключовим фактором успішної реалізації проєктної технології у дошкільному закладі» [1, с. 33].

Як зазначає українська дослідниця Людмила Нежива, поєднання проєктної роботи з цифровими інструментами дає змогу дітям і педагогам отримати новий досвід спільної творчості. Вона підкреслює, що навіть прості цифрові засоби – електронна дошка, онлайн-презентації, віртуальні екскурсії – допомагають зробити навчання більш захопливим і осмисленим.

Подібної думки дотримуються зарубіжні вчені. Наприклад, Баю Сапно Нугрохо та його колеги досліджували, як діти сприймають поєднання проєктного навчання з технологіями. Вони дійшли висновку, що використання планшетів, цифрових конструкторів і програм для малювання підвищує зацікавленість, розвиває у дітей уміння співпрацювати й творчо мислити.

Дослідниця Любов Пасічник звертає увагу на те, що цифрові технології потрібно вводити поступово і продумано. Вона зазначає, що успішна інтеграція можлива лише тоді, коли педагог сам володіє необхідними навичками й розуміє, для чого використовує цифрові інструменти.

Цікаві ідеї пропонує й британська авторка Мона Сакр, яка вивчає роль цифрових технологій у творчій діяльності дітей. Вона доводить, що навіть у дошкільному віці використання простих цифрових засобів – наприклад, малювання на планшеті, створення коротких фотоісторій або цифрових колажів – розвиває уяву, художнє мислення та комунікацію.

Таким чином, поєднання проєктної діяльності з цифровими технологіями дозволяє дітям творити, досліджувати, відчувати себе активним учасником освітнього процесу. Під час виконання проєктів діти можуть разом із вихователем створювати інтерактивні стінгазети, фотографії або відеопрезентації своїх робіт, використовувати онлайн-ресурси для пошуку інформації. Це формує у них ключові компетентності – уміння співпрацювати, мислити критично, користуватися технологіями та застосовувати знання на практиці.

Практичне застосування інтеграції проєктної діяльності та цифрових технологій у дошкільній освіті передбачає використання мультимедійних засобів, інтерактивних дошок, комп'ютерних програм та інтернет-ресурсів для реалізації проєктів. Це дозволяє створити інтерактивне середовище, яке сприяє розвитку у дітей навичок спільної діяльності, комунікації та вирішення проблем. Кузьменко Л.В. підкреслює, що використання цифрових засобів у поєднанні з проєктною діяльністю дозволяє

створити інтерактивне та мотивуюче середовище для дошкільників, яке стимулює пізнавальну активність.

Інтеграція проектної діяльності з цифровими технологіями стала своєрідним символом сучасності, де творчий пошук поєднується з інноваційними засобами. Завдяки цьому поєднанню виникає новий простір для ідей, співпраці та розвитку. Технології відкривають перед учасниками проектів значно ширші горизонти, дозволяють вийти за межі класичних форматів, осмислити явища глибше і презентувати результати яскравіше. Онлайн-платформи, мультимедійні інструменти, хмарні сервіси інтерактивні ресурси створюють умови для гнучкої організації роботи, об'єднання учасників незалежно від їхнього розташування та ефективного обміну інформацією. Таке середовище стимулює творчу активність, підсилює мотивацію та живить ініціативність. Особливо важливо, що цифрові технології сприяють формуванню цифрових компетентностей: вмінню комунікувати, презентувати, аналізувати, досліджувати, працювати в команді та приймати рішення. Проекти, реалізовані в технологічному середовищі, стають динамічними та живими, а час і ресурси використовуються ощадливіше та раціональніше.

Однак, разом з перевагами з'являються і виклики, які не можна ігнорувати. Нерівний доступ до техніки, інтернету та програмного забезпечення створює невидимі кордони між тими, хто може працювати повноцінно, і тими, хто залишається на узбіччі. Не всі учасники володіють доступними цифровими навичками, а це ускладнює ефективне впровадження технологій у проектну діяльність. Часто виникає залежність від технічних умов: збій мережі, несправність обладнання або не сумісність програм можуть зірвати важливий етап роботи. Надмір інформації, постійні повідомлення і швидкий темп цифрового середовища спричиняють втому, знижують концентрацію й породжують емоційне перевантаження. Важливо також пам'ятати про етичний намір: авторське право, безпеку особистих даних і культуру онлайн-взаємодії. Без усвідомленого підходу ці питання можуть перетворитися на джерело конфліктів і ризиків.

Попри труднощі, інтеграція технологій і проектного підходу залишається перспективним напрямом розвитку. Там, де є підтримка, доступ до ресурсів і поступове навчання, вона стає каталізатором змін, що формує не лише новий стиль роботи, а й нове мислення. Успіх народжується тоді, коли технології не витісняють людину, а підсилюють її творчість, професіоналізм і бажання творити майбутнє.

Інтеграція проектної та цифрової технології – це не просто модернізація процесу, а трансформація мислення. Вона відкриває шлях до гнучкості, співпраці, креативності та інноваційного самовираження. Разом із цим успіх такого поєднання залежить від:

- Наявності технічних ресурсів;

- Готовність до навчання й адаптації;

- Підтримка з боку керівництва та спільноти;

- Формування відповідальної цифрової культури.

Якщо технології стають не метою, а засобом розкриття потенціалу людини, тоді інтеграція проектів і цифрового простору перетворюється на фундамент для розвитку суспільства майбутнього.

Отже, інтеграція проектної діяльності та цифрових технологій у дошкільній освіті під час воєнного стану стала необхідною умовою збереження безперервності освітнього процесу. Вона сприяє розвитку ключових компетентностей дошкільників, підтримує їхній емоційний стан і зміцнює взаємодію між педагогами, дітьми та батьками. Досвід роботи вихователів України доводить, що навіть у надзвичайних умовах освіта може залишатися творчим, гуманним і результативним процесом, орієнтованим на потреби дитини.

Список використаних джерел та літератури

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М.Бібік // Педагогіка і психологія. – 2015. - №1. – с. 5-13
2. Вінник Т.О. Інтеграція цифрових технологій у професійну діяльність вихователів закладів дошкільної освіти // Інформаційні технології в освіті. – 2021. - №48(3) – 33-44 с.
3. Назарчук Н.М. Цифровізація як чинник модернізації освітнього процесу // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2021. – Т. 81, №1 – 45-53 с.
4. Сосоева С.О. Осадчий В.В. Інновації в освіті та цифрові технології // Педагогічний дискурс. – 2020. – №28. – 17 - 24 с.
5. Шевчук О.В. Використання інформаційно-комунікативних технологій у проєктній діяльності дітей старшого дошкільного віку /О.В.Шевчук // Виховатнль-методист дошкільного закладу. – 2022. - №9. – с.15 - 19

Слісєєва Владлена,
практичний психолог ЗДО № 2 «Зайчик»
м. Старокостянтинів

Емоційний інтелект як фундамент психологічної готовності дошкільників до життя в епоху змін: інноваційні підходи до діагностики та розвитку

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку як ключової компетентності сучасної особистості. Розглядаються інноваційні підходи до діагностики емоційної сфери дошкільників, аналізуються нейропсихологічні основи формування емоційного інтелекту та представляються авторські методики роботи практичного психолога ЗДО. Особлива увага приділяється інтеграції цифрових технологій у психологічну практику, створенню емоційно-розвивального середовища та роботі з сім'ями в умовах сучасних викликів. Стаття містить практичні рекомендації щодо впровадження системи емоційного коучингу в освітній процес закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: емоційний інтелект, дошкільна психологія, нейропсихологічний підхід, діагностика емоційної сфери, емоційний коучинг, психологічна готовність, цифрові технології в психології, травмоінформований підхід, резильєнтність, соціально-емоційне навчання.

Постановка проблеми. Сучасний світ ставить перед дошкільною освітою принципово нові виклики. Діти зростають в епоху стрімких соціальних трансформацій, цифровізації, невизначеності та глобальних криз. У цих умовах традиційного підходу до когнітивного розвитку недостатньо – критично важливим стає формування емоційного інтелекту як здатності розуміти, використовувати та керувати емоціями для досягнення життєвих цілей. Проте існуюча система психологічного супроводу в ЗДО часто залишається орієнтованою на застарілі методи діагностики та корекції, не враховуючи нейропсихологічні відкриття останніх років та не відповідаючи потребам покоління «альфа». Це зумовлює необхідність переосмислення ролі практичного психолога ЗДО та розробки інноваційних підходів до розвитку емоційної компетентності дошкільників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція емоційного інтелекту, започаткована П. Саловеем та Дж. Мейєром, отримала подальший розвиток у працях Д. Гоулмана, який довів її критичне значення для життєвого успіху. Вітчизняні дослідники О. І. Власова, Н. В. Коломінський, Г. О. Найдьонова розглядають специфіку розвитку емоційної сфери українських дошкільників. Нейропсихологічні аспекти

емоційного розвитку висвітлені в роботах Д. Сігела, Т. Пейн, М. Братона. Сучасні дослідження доводять, що 90% нейронних зв'язків формуються до 5 років, а емоційний досвід раннього дитинства визначає архітектуру мозку. Водночас бракує комплексних досліджень щодо адаптації міжнародних методик емоційного розвитку до українського контексту, особливо в умовах травматичного досвіду та необхідності формування резильєнтності у дітей.

Вступ. Емоційний інтелект дитини дошкільного віку – це не просто здатність розпізнавати емоції, а складна нейропсихологічна система, що включає самоусвідомлення, саморегуляцію, емпатію, соціальні навички та внутрішню мотивацію. Дослідження показують, що діти з високим рівнем емоційного інтелекту демонструють кращу адаптацію до школи, вищу академічну успішність, менше поведінкових проблем та більшу життєву задоволеність у дорослому віці.

Практичний психолог ЗДО сьогодні має виконувати роль не лише діагноста та корекційного спеціаліста, а й емоційного коуча, фасилітатора розвитку, консультанта для педагогів та батьків, архітектора емоційно-безпечного середовища. Це вимагає володіння сучасними методиками, розуміння нейробіології емоцій, навичок роботи з травмою та здатності інтегрувати інноваційні технології в психологічну практику.

1. Нейропсихологічні основи емоційного інтелекту дошкільників

Розуміння нейробіологічних механізмів емоційного розвитку є фундаментом для ефективної роботи психолога. Емоційний мозок дитини функціонує за принципом «знизу вгору»:

Рептильний мозок (стовбур) відповідає за базові функції виживання та реакції «бий-біжи-завмири». У стресових ситуаціях саме ця частина бере контроль, блокуючи вищі когнітивні функції.

Лімбічна система (особливо амігдала) обробляє емоційну інформацію та формує емоційну пам'ять. У дошкільному віці амігдала надзвичайно активна, що пояснює інтенсивність дитячих емоцій.

Префронтальна кора відповідає за саморегуляцію, планування, прийняття рішень. Її дозрівання відбувається до 25 років, але критичний період формування – 3-7 років.

Практичне значення для психолога: діти дошкільного віку фізіологічно не можуть постійно контролювати свої емоції. Завдання дорослого – бути «зовнішнім регулятором», поступово навчаючи мозок дитини саморегуляції через співналаштування (co-regulation).

2. Інноваційна діагностика емоційної сфери: від спостереження до цифрових технологій

Сучасна діагностика емоційного інтелекту дошкільників виходить за межі традиційних методик спостереження та бесіди. Психологічна практика орієнтується на комплексний підхід, який включає нейропсихологічні, проєктивні, поведінкові та цифрові інструменти. Ефективними є методики «Емоційний світ дитини» (О. Власова), «Дерево почуттів», «Обличчя і емоції», а також інтерактивні ігрові програми, що дозволяють фіксувати емоційні реакції в реальному часі. Використання цифрових технологій — наприклад, планшетних застосунків для відображення настрою або QR-тестів — підвищує залученість дітей і точність спостережень. При цьому психолог залишається головним аналітиком, який інтерпретує результати з урахуванням індивідуальних особливостей та контексту розвитку дитини.

Виклад основного матеріалу. 1. Система емоційного коучингу в ЗДО: від теорії до практики

Емоційний коучинг у закладі дошкільної освіти — це цілісна система психолого-педагогічної роботи, спрямована на розвиток у дітей здатності усвідомлювати, розуміти й регулювати власні емоції, а також на формування емпатії, соціальних

навичок та позитивної самооцінки. На відміну від традиційних корекційних методів, емоційний коучинг спирається на партнерську взаємодію між дитиною, педагогом і психологом, де дорослий виступає не оцінювачем, а м'яким наставником — «емоційним провідником».

Теоретичну основу системи становлять концепції емоційного інтелекту Д. Гоулмана, нейропсихологічні підходи Д. Сігела та принципи соціально-емоційного навчання (SEL). Ефективність коучингового підходу полягає в тому, що він не нав'язує дитині готові рішення, а допомагає їй самостійно знаходити способи розумного реагування на емоційні ситуації. У практиці ЗДО система емоційного коучингу може реалізовуватись через три взаємопов'язані рівні:

1. Індивідуальний рівень.

Психолог допомагає дитині розпізнати власні емоції, назвати їх, усвідомити причину й наслідки. Використовуються вправи «Мій емоційний день», «Знайди емоцію на обличчі», «Що відчуває герой?». Поступово дитина опановує навички саморегуляції через ігрові техніки дихання, тілесні рухи, малювання настрою.

2. Груповий рівень.

Під час занять та ігор психолог і вихователі формують у дітей уміння взаємодіяти, співчувати, вирішувати конфлікти мирним шляхом. Використовуються колективні вправи «Емоційне коло», «Міст дружби», «Кошик добрих слів». У групі створюється атмосфера прийняття, що підтримує відчуття безпеки та належності.

3. Системний рівень.

Емоційний коучинг інтегрується в освітній процес закладу через спільну роботу психолога, педагогів і батьків. Проводяться навчальні семінари, педагогічні години довіри, спільні акції добрих справ. У щоденній діяльності впроваджуються «емоційні ритуали» — ранкове коло настрою, хвилинки вдячності, вечірні рефлексії.

Важливо, щоб кожен дорослий у закладі володів базовими навичками емоційного коучингу: умів активно слухати, приймати почуття дитини без оцінки, називати емоції словами, підтримувати конструктивні способи реагування. Така культура емоційної взаємодії поступово стає частиною освітнього середовища і створює передумови для формування психологічно здорової, стійкої особистості дитини. Таким чином, система емоційного коучингу в ЗДО — це не окремий напрям роботи, а філософія взаємодії, що забезпечує гармонійне поєднання розумового, емоційного та соціального розвитку дошкільника.

2. Робота з батьками: від консультування до емоційного партнерства

У системі розвитку емоційного інтелекту дошкільників саме сім'я відіграє ключову роль. Емоційний клімат родини формує базову модель ставлення до себе й світу, визначає рівень довіри, здатність до емпатії та саморегуляції. Тому робота психолога з батьками має виходити за межі традиційного консультування і трансформуватися у справжнє **емоційне партнерство**. Мета такої взаємодії — не лише інформувати батьків про емоційні потреби дитини, а допомогти їм самим опанувати навички емоційної грамотності. Батьки стають активними учасниками процесу — співтворцями середовища, де дитина почувається почутою, прийнятою і захищеною.

Ключові напрями роботи з батьками:

1. Психопросвіта. Психолог організовує міні-лекції, вебінари, зустрічі у форматі «емоційних кав'ярень», де пояснює, як розвивається емоційна сфера дитини, як реагувати на істерики, страхи чи гнів без покарань. Використовуються приклади з реального життя, відеоматеріали, елементи арттерапії.

2. Партнерські тренінги. Проводяться практичні заняття типу «Батьківський емоційний інтелект», «Сімейна емоційна мапа», «Як навчити дитину говорити про почуття». Вони допомагають дорослим усвідомити власні емоційні реакції, навчитися емпатії та ненасильницькому спілкуванню.

3. Індивідуальні консультації. Психолог підтримує сім'ї у складних ситуаціях: дитячі страхи, ревності, агресивність, труднощі адаптації. Особлива увага приділяється збереженню позитивного контакту між батьками і дитиною, розвитку їхньої взаємної довіри.

4. Емоційна комунікація у повсякденному житті. Психолог пропонує батькам щоденні «емоційні ритуали» — вечірнє коло сімейних почуттів, спільне визначення настрою, словник емоцій, «схрипку подяки». Такі практики формують у дитини стабільність, прийняття і вчать розпізнавати власний емоційний стан.

5. Партнерські проєкти. У межах ЗДО можуть реалізовуватись ініціативи «Батьки-коучі», «Тиждень емоційної культури родини», «День добрих справ». Спільна діяльність створює простір для взаємної підтримки та об'єднує дитину, сім'ю й заклад.

Сутність емоційного партнерства полягає в тому, що психолог не дає готових порад, а допомагає батькам знайти власні рішення, спираючись на любов, прийняття й повагу до дитини. Такий підхід формує у дорослих впевненість, знижує рівень батьківської тривоги, зміцнює сімейні зв'язки. Ефективна робота з батьками у форматі емоційного партнерства стає фундаментом сталого розвитку емоційного інтелекту дитини, сприяє формуванню здорової особистості, здатної до співпереживання, самоконтролю та взаєморозуміння.

3. Травмоінформований підхід: підтримка в часи кризи

Сучасні діти дедалі частіше зростають в умовах стресу, соціальної нестабільності, воєнних подій чи втрат. Навіть якщо дитина не пережила травматичну подію безпосередньо, вона може відчувати напругу через емоційний стан дорослих, зміну звичного середовища чи атмосферу тривоги. Тому практичний психолог у ЗДО має працювати на засадах **травмоінформованого підходу**, який орієнтується не на діагностику травми, а на створення безпечного простору, де дитина може поступово відновити відчуття стабільності та контролю. Теоретично травмоінформований підхід ґрунтується на принципах, сформульованих Б. Перрі, О. Вінфрі та Д. Сігелом. Його головна ідея — «спочатку безпека, потім навчання». Психолог має усвідомлювати, що поведінкові прояви дитини — це не «неслухняність» чи «впертість», а форма захисту, спричинена активізацією стресової системи мозку.

Основні принципи травмоінформованої роботи:

- **Безпека** — передбачуваність, доброзичлива атмосфера, чіткі правила без покарання.

- **Довіра** — стабільність стосунків з дорослими, відкритість до діалогу.

- **Співчуття** — прийняття емоцій без осуду, підтримка навіть у кризових реакціях.

- **Підтримка саморегуляції** — допомога у відновленні спокою через тілесні, дихальні та сенсорні вправи.

У практиці роботи психолога ЗДО ефективними є такі техніки:

- **«Дихання безпеки»** — спокійне глибоке дихання з фокусом на відчуттях тіла.

- **«Якорі спокою»** — малюнок, іграшка чи предмет, який дитина пов'язує із відчуттям захищеності.

- **«Куточок відновлення»** — місце у групі, де дитина може побути наодинці, заспокоїтись, послухати тиху музику.

- **Казкотерапія і арттерапія** — як безпечні способи вираження емоцій, відновлення контролю над внутрішнім світом.

Психолог також працює із педагогами та батьками, пояснюючи, як розпізнавати стресові реакції (замкненість, гіперактивність, агресивність), як реагувати з позиції підтримки, а не тиску. Спільна робота всієї команди дозволяє створити в закладі атмосферу прийняття, де дитина вчиться не боятись власних почуттів і поступово відновлює довіру до світу. Травмоінформований підхід не є окремим методом, а філософією взаємодії, яка ставить у центр людину — з її досвідом, болем і потенціалом до зростання. У дошкільному віці це означає навчити дитину

найважливішому — вмінню знаходити спокій і відновлення поруч із турботливим дорослим.

4. Цифрові технології в психологічній практиці: можливості та межі

Інтеграція цифрових технологій у роботу практичного психолога ЗДО відкриває нові можливості для діагностики, розвитку та психологічної просвіти. У світі, де діти покоління «альфа» зростають серед екранів і гаджетів, цифрові інструменти стають природним середовищем їхнього спілкування та пізнання. Водночас саме психолог має допомогти перетворити ці інструменти з факторів перевантаження на ресурси розвитку.

Цифрові технології дозволяють:

- проводити **інтерактивну діагностику емоційної сфери**, використовуючи планшетні застосунки та онлайн-тести, які фіксують міміку, настрій, швидкість реакцій;
- створювати **віртуальні емоційні карти** або «щоденники настрою», що допомагають дитині візуалізувати свій емоційний стан протягом дня;
- використовувати **цифрові казки, анімаційні ролики, інтерактивні ігри**, які сприяють розвитку емпатії, розумінню емоцій героїв, формуванню доброзичливого ставлення до інших;
- організовувати **зворотний зв'язок з батьками** через онлайн-платформи, чат-групи або короткі відеопоради від психолога.

Перевага цифрових засобів полягає у високій мотиваційній цінності для дитини — вони викликають зацікавлення, полегшують діагностичний процес, забезпечують швидке збирання та аналіз даних. Однак важливо пам'ятати, що технології — лише інструмент, а не заміна живої емоційної взаємодії. Психолог має дотримуватися принципів **екологічного цифрового середовища**, де кожна активність узгоджується з віковими особливостями дітей, обмежується у часі та спрямована на розвиток, а не пасивне споживання. Доцільним є правило «цифрового балансу»: не більше 15–20 хвилин екранної взаємодії для дітей дошкільного віку. У практиці ЗДО ефективним є поєднання традиційних і цифрових форм роботи: після перегляду мультфільму чи онлайн-гри діти малюють емоції героїв, обговорюють ситуації, відтворюють їх у рольових іграх. Таким чином, технології стають засобом **переходу від віртуального досвіду до реального емоційного усвідомлення**. Ключовою умовою безпечного використання цифрових інструментів є **цифрова етика** — дотримання конфіденційності, збереження особистих даних дітей, формування у педагогів і батьків навичок критичного сприйняття цифрового контенту. Отже, цифрові технології можуть значно розширити можливості психологічної практики, якщо використовуються як **підсилювач емоційного контакту**, а не його заміник. Найціннішим ресурсом для дитини залишається не екран, а тепла присутність дорослого, здатного побачити, почути і зрозуміти її почуття.

5. Супервізія та професійний розвиток психолога

Ефективність роботи практичного психолога у ЗДО значною мірою залежить від його власного емоційного благополуччя, здатності до саморефлексії та професійної стійкості. Робота з дітьми, особливо у сфері емоційного розвитку, потребує високого рівня емпатії, внутрішнього ресурсу та вміння підтримувати баланс між співпереживанням і професійною дистанцією. Саме тому **супервізія і безперервний професійний розвиток** стають невід'ємними складовими діяльності сучасного психолога. Супервізія — це процес професійної підтримки, у межах якого психолог має змогу обговорити складні випадки, отримати зворотний зв'язок, проаналізувати власні емоційні реакції та попередити професійне вигорання. Її цінність полягає у створенні простору довіри, де фахівець не оцінюється, а отримує можливість зростати через усвідомлення власних ресурсів і меж. У системі дошкільної освіти супервізія може відбуватись у кількох форматах:

- **індивідуальна** — зустріч психолога з супервізором для глибокого аналізу професійних ситуацій;
- **групова** — обмін досвідом між колегами, розбір випадків, підтримка емоційного стану команди;
- **інтервізія** — неформальні зустрічі практиків, спрямовані на взаємне навчання та професійне збагачення.

Постійний професійний розвиток передбачає не лише підвищення кваліфікації, а й **особистісне зростання психолога**. У сучасних умовах важливо розширювати знання у сферах нейропсихології, соціально-емоційного навчання (SEL), травмоінформованого підходу, арттерапії, емоційного коучингу. Онлайн-курси, конференції, професійні спільноти у соціальних мережах стають платформами для взаємопідтримки та поширення нових ідей. Важливим аспектом є також **профілактика професійного вигорання**. Для цього психолог має дбати про власний ресурс — підтримувати баланс між роботою та відпочинком, практикувати техніки саморегуляції, займатися творчістю, фізичною активністю. Турбота про себе є не проявом егоїзму, а необхідною умовою допомоги іншим. Психолог, який розвиває свій емоційний інтелект, здатен бути справжнім прикладом для дітей, батьків і педагогів. Він не лише навчає інших розуміти свої почуття, а й демонструє це на власному досвіді — через доброзичливість, врівноваженість і відкритість. Таким чином, професійне самовдосконалення стає не просто вимогою часу, а частиною особистісної культури фахівця, який формує емоційно здорове майбутнє наших дітей.

Висновки. Формування емоційного інтелекту дошкільників – це інвестиція в їхнє успішне майбутнє, психічне здоров'я та життєстійкість. Практичний психолог ЗДО, озброєний сучасними знаннями нейропсихології, володіючи інноваційними методиками діагностики та розвитку, здатний створити в закладі справжню лабораторію емоційної компетентності. Ключовими елементами успішної роботи є: системний підхід, що охоплює дитину, сім'ю та педагогічний колектив; використання доказових практик з адаптацією до українського контексту; інтеграція цифрових інструментів при збереженні пріоритету живого контакту; особлива увага до травмоінформованості та розвитку резильєнтності; постійний професійний розвиток самого психолога. Емоційний інтелект – це не просто модний тренд, а фундаментальна компетентність XXI століття. Закладаючи його основи в дошкільному дитинстві, ми дарємо дітям найцінніший ресурс – здатність бути щасливими, успішними та стійкими в будь-яких обставинах життя.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). – Київ: МОН України, 2021. – 58 с.
2. Власова О. І. Емоційний інтелект дитини: діагностика та розвиток. – Київ: Генеза, 2021. – 152 с.
3. Гоулман Д. Емоційний інтелект. – Харків: Віват, 2018. – 480 с.
4. Готтман Дж., Деклер Дж. Емоційний інтелект дитини. Практичний посібник для батьків. – Київ: Наш Формат, 2019. – 272 с.
5. Коломінський Н. В., Найдьонова Г. О. Психологія дошкільного віку: сучасні підходи. – Київ: Академвидав, 2020. – 320 с.
6. Перрі Б., Вінфрі О. Що з тобою сталося? Розмови про травму, стійкість і зцілення. – Київ: Видавництво Анетти Антоненко, 2023. – 288 с.
7. Сігел Д., Пейн Т. Дисципліна без драм: як допомогти дитині виховати характер. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. – 296 с.
8. Саловей П., Мейєр Дж. Емоційний інтелект: теорія та практика. // Психологічний журнал. – 2020. – №15(3). – С. 45–62.

9. Шпорт С. В. Травмоінформований підхід в освіті: практичний посібник для педагогів. – Львів: Свічадо, 2022. – 176 с.

Запорожцева Юлія,
старший викладач кафедри педагогіки та андрагогіки
Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Житомирської обласної ради,
кандидат педагогічних наук

Формування у педагогів психологічних навичок підтримуючого освітнього середовища в умовах воєнного стану

Анотація. У статті розглядаються актуальні проблеми психологічної підтримки здобувачів освіти педагогами в умовах воєнного стану. Сучасні діти потребують безпечного освітнього середовища та психологічно стабільного педагога поруч під час навчання. Автором висвітлено деякі ключові аспекти, на яких зосереджується діяльність педагога в контексті формування у нього навичок психологічної безпеки та створення підтримуючого середовища для здобувача освіти.

Ключові слова: психологічна безпека, педагог, здобувач освіти, безпечне освітнє середовище, заклад освіти, навички психологічного становлення, психологічний комфорт.

Сьогоднішній день спонукає нас навчатися та пристосовуватися до тих умов, які диктує сучасне життя. Під час військових дій однією з найуразливіших та беззахисних категорій цивільного населення є діти та підлітки. Тому особливо важливо, щоб поряд був надійний, стабільний та емоційно врівноважений дорослий, який, з одного боку, вміє бути підтримуючим і контейнувати дитячі емоції та переживання, а з іншого, мати опору, чіткі правила і дисципліну, що є запорукою повернення контролю й визначеності.

Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку та освіти. Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини та її освіти. Навчання дітей в укриттях, вимушений переїзд, втрата звичного середовища, дому, друзів, іграшок – ці та інші чинники можуть спричиняти тривогу та стрес у дітей. Під час війни вони втрачають своє базове відчуття безпеки, а це, своєю чергою, суттєво впливає на їхній настрій, емоційний стан, здатність навчатися та взаємодіяти з іншими. Війна актуалізувала, загострила нерозв'язані проблеми, позбавила дітей відчуття безпечного теперішнього і визначеного майбутнього.

Так, в дослідницькій роботі О. І. Бондарчук акцентується увага на ключових атрибутах психологічної безпеки. Зазначено, що наявність психологічної безпеки в освітньому середовищі сприяє підвищенню суб'єктивного добробуту учасників навчальної взаємодії, активізує їх креативний потенціал та аспекти особистісного зростання [1].

Орієнтуючись на наукові розробки, що торкаються питань безпеки особистості в освітньому середовищі, можна акцентувати увагу на психологічній безпеці як важливому аспекті у формуванні, розвитку та підтримці особистісної цілісності. Лише при врахуванні потреби у захищеності виникає позитивний вектор розвитку дитини. Відсутність умов для психологічного комфорту обумовлює виникнення захисних механізмів, які можуть мати як внутрішнє, так і зовнішнє виявлення. Зовнішні включають в себе порушення правил, протидію, агресивні дії, конфлікт тощо. Внутрішні прояви вказують на уникнення соціальних контактів, невпевненість у собі, самокритику, усамітнення та ін. [2; 4; 7]. Постійний емоційний стрес може спонукати до

пошуку негативних способів вирішення проблем. Обмежена можливість самовираження дитини через відсутність психологічної підтримки веде до характерних перетворень у її свідомості, змушуючи її перебудовувати своє сприйняття оточуючого світу та місця в ньому. Так, серед основних факторів ризику психологічної безпеки освітнього середовища закладу освіти, які можуть негативно впливати на психоемоційний стан та стабільність нервової системи дітей, важливо зазначити, що більшість експертів у галузі педагогіки та психології виділяють наступні: інтелектуальні, емоційні та фізичні виклики; вимога високого рівня розумової активності на уроках та під час виконання домашніх завдань; надмірний контроль зі сторони вчителів і батьків щодо академічних досягнень; формальний підхід до навчальних програм; напружена атмосфера у класі; ситуації конфлікту та нездорової конкуренції між учнями; скептицизм щодо здатностей дитини, її освітніх інтересів та особистісних характеристик. Додатковими ризиками можуть бути також непосильні, для опанування дітьми, методики навчання, негативний психологічний стан у навчальному колективі, конфлікти між педагогами та здобувачами освіти, що можуть виникати під час уроків або в процесі спілкування тощо. Подібна негативна динаміка перешкоджає гармонійним відносинам, впливаючи на кожного учасника освітнього процесу.

Отже, у нашому розумінні, безпека в закладі освіти (класі, групі, педагогічний колектив) є комплексним поняттям що включає статичну (заходи з фізичної безпеки: наявність вогнегасників, обладнані запасні виходи, бомбосховища чи укриття тощо), динамічну (певний тип позитивної, доброзичливої, підтримуючої взаємодії між всіма учасниками педагогічного партнерства; атмосфера, що сприяє розвитку, прояву кожної особистості, участь в спільному житті закладу освіти) та процесуальну (навчання здобувача освіти та педагога, розробка стандартів безпеки, алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях, забезпечення систематичного аналізу та оцінки стану безпеки в закладі освіти).

В той самий час, як зазначає Л. А. Руденко, належна увага до психологічного та здоров'язбережувального аспектів освітнього процесу забезпечує ефективну педагогічну взаємодію, яка йде на користь здоров'ю суб'єктів навчання, створює комфортні й безпечні умови їхнього перебування в закладі освіти, уможливорює вибір індивідуальної траєкторії навчання та виховання, суттєво знижує кількість стресогенних ситуацій, забезпечує профілактику психічного перевантаження і втомлюваності учнів і студентів [5], створює емоційний добробут, дотримується зберігання демократичних норм та свобод, що сприяє збереженню та зміцненню здоров'я здобувача освіти.

Важливою умовою успішного подолання психічної травми є створення у дитини відчуття безпеки та внутрішньої сили для подолання життєвих труднощів. Також, Л.С. Виготський ввів поняття ключового переживання як «одиниці» стосунків дитини і середовища. Переживання будь-якої ситуації визначає те, як ця ситуація буде чи не буде впливати на розвиток особистості дитини. Цей факт вказує на необхідність проведення превентивних та корекційних заходів щодо розвитку ПТСР та інших розладів психічного функціонування дітей. За час воєнного стану інтерес до аналізу даного соціально-психологічного аспекту інтенсифікувався. Ініціюються наукові розробки вчених І. Баєва, Т. Краснянської, О. Лебедєва, Л. Регуши, В. Семикіна і В. Ясвіна, які спрямовані на діагностику психологічної безпеки освітнього простору[2; 3].

Індивідуальний підхід, любов, розуміння, дружнє ставлення педагога, створення ним атмосфери довірливого спілкування, позитивного та конструктивного фідбеку допомагає дитині відчувати себе потрібною в нових умовах. Адже саме педагоги згуртовують дітей, дозволяють їм розкритися і навчатися із задоволенням у вільному від будь-яких проявів дискримінації середовищі. Саме тому, педагогам слід пам'ятати, що діти внаслідок війни потребують більшої делікатності, більш уважного та

безоціночного ставлення, обережного поводження з темами війни, без занурення у травмівний досвід.

Відповідно до озвучених теорій ми провели аналіз ефективних технологій роботи із дитячою травмою та стресом, що адаптовані, або розроблені українськими фахівцями. Тому, ключові аспекти, на яких зосереджується діяльність педагога в контексті формування психологічної безпеки, включають:

- розвиток здатності дитини встановлювати глибокі та позитивні міжособистісні зв'язки, що базуються на взаємній прихильності та довірі;
- підтримка адаптаційних процесів дитини, спрямованих на досягнення психоемоційної рівноваги, внутрішнього комфорту і відсутності тривожних станів;
- розширення комунікативної компетентності дитини, що передбачає розвиток навичок ефективного спілкування та взаємодії;
- формування позитивного внутрішнього налаштування дитини, яке сприяє конструктивному вирішенню життєвих ситуацій;
- забезпечення відчуття реальної безпеки в освітньому середовищі, де кожна дитина відчуває себе захищеною і цінною;
- врахування існуючого травмівного досвіду;
- добір та впровадження відповідних освітніх методик, що сприяють підтримки зцілюючого від травми середовища.

Педагогам слід звертати увагу на проактивне спостереження щодо поведінкових реакцій у дитини, які можуть бути передвісниками психологічної травми, а саме: постійно говорить про травматичні події, має тривожну поведінку, лякається звуків чи картинок, які нагадують травму, стала/став пасивною і мовчазною, уникає спілкування, з'явилися проблеми зі сном.

У молодших дітей це може проявлятися через смоктання пальця. Діти в початковій школі, як правило, віком від 6 до 10 років, перебувають на етапі активного психофізіологічного та соціального розвитку. Цей період відзначається рядом особливостей: діти починають активно формувати логічне мислення, навички розв'язання проблем та критичного мислення; активно соціалізуються, вчаться взаємодіяти з однолітками, вчителями та іншими дорослими і формують свою самоідентичність; крім того, вчаться координувати свої рухи, розвивають моторику, а також навички фізичної активності через спорт та ігри [6].

Підлітки можуть ставати більш агресивними, з деструктивною поведінкою. Ще однією реакцією може стати різка зміна міжособистісних відносин. Діти можуть відчувати провину та сором через події, що сталися в їхньому житті, можуть звинувачувати себе у тому, що сталося, й казати, що це їх провина. Вони також можуть різко подорослішати, проявляється так званий «феномен посттравматичного зростання», коли діти по суті є психологічно старшими за однолітків.

Дуже важливо дотримуватися коректної термінології та не наголошувати на пережитому травматичному досвіді. Профілактикою цього має бути роз'яснювальна робота з однолітками та їхніми батьками. Так, педагогам необхідно адаптувати обсяг і характер матеріалу, який буде розглядатися, враховуючи й те, що дистанційний урок триває менше; добирати інші, ніж в традиційному навчанні, методи, прийоми з переорієнтацією їх як за джерелом подачі, так і за характером пізнавальної діяльності (наприклад, діалогічні, частково-пошукові); детально розглядати на уроці домашнє завдання, вказувати обсяг, характер і послідовність його виконання; повідомляти батьків про прийоми виконання домашньої навчальної роботи з дитиною; надавати індивідуальні консультації дітям щодо подолання їхніх навчальних труднощів (часто неодноразові); витрачати набагато більше часу на виконання підготовчої роботи. До аспектів педагогічної практики підтримуючого безпечного освітнього середовища, які можуть впроваджувати психологічно-емоційний добробут здобувачів освіти, науковці включають такі чинники: активні та раціональні педагогічні методи, що зменшують

відчуття стресу та сприяють позитивній психологічній атмосфері; використання навчальних методик, які враховують вікові, фізіологічні, психологічні особливості учнів; диференційований підхід до організації навчання; відповідний рівень розвитку в педагогів психологічної, емоційно – етичної, за потреби, інклюзивної компетентностей у питаннях збереження здоров'я; достатній рівень готовності здобувачів освіти до здорового способу життя; системний підхід до формування у педагога навичок психологічного становлення дитини, таймінг, позитивний та конструктивний фідбек, постійний професійний розвиток в цілому [7, с. 65].

Практичний досвід засвідчує, що в умовах кризових викликів серед педагогічних технологій доцільними під час навчання здобувачів освіти можуть бути: ігрові, інформаційно-комунікаційні, комунікативні; інтерактивні, арт-педагогічні заняття та ін. Використання різноманітного потенціалу педагогічних технологій у навчанні здобувачів освіти на основі врахування їх психологічних можливостей сприятиме забезпеченню освітнього процесу в умовах кризових викликів, нормалізації психоемоційного стану, підготовці школярів до самостійної соціальної поведінки, розвитку пізнавальних процесів, особистості в цілому. Використання ігрових технологій у освітньому процесі забезпечує розвиток пізнавальних здібностей, формування досвіду активної взаємодії, співробітництва учнів, використовуючи значний розвивальний потенціал дидактичних ігор та вправ.

Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують безперервність освіти в умовах кризових викликів, що створює ефективні умови розвитку мовлення, навичок спілкування, використання широкого спектру засобів допоміжної та альтернативної комунікації у навчанні, формування соціально активної особистості здобувача освіти та творчого мислення.

Психолого - педагогічні здоров'язбережувальні технології передбачають набуття здобувачем освіти необхідних знань щодо навичок безпечної поведінки в умовах кризових викликів, збереження й зміцнення власного здоров'я, чинників, що сприяють нормалізації психоемоційного стану, оволодіння теоретичними основами життєвих навичок, що сприяють психофізичному розвитку.

Урахування особливостей психологічного розвитку є важливою умовою реалізації підтримки, допомоги та навчання дітей в складних умовах сьогодення. Слід пам'ятати, що діти мають різні можливості пізнавальної діяльності, не усі можуть швидко та правильно реагувати та обробляти інформацію з оточуючого середовища. Тому, важливим є впровадження необхідної підтримки та допомоги дітям під час війни, враховуючи максимально їхні інтелектуальні та комунікативні можливості з метою мінімізації у них наслідків психологічної травми. Усі ці аспекти розвитку вимагають вдосконалення відповідних навичок педагога, відповідного підходу та співпраці зі сторони батьків. Реалізація підтримки та створення безпечного психологічного освітнього середовища на цьому етапі є вкрай важливим для забезпечення гармонійного розвитку дитини.

Список використаних джерел та літератури

1. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища закладів загальної середньої освіти та її вплив на мотивацію інноваційної діяльності вчителів. URL: https://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/4_5_33_34_s/Bulletin_4_5_33_34_2017_Olena_Bondarchuk.pdf3
2. Освіторія. Інклюзія, породжена війною. URL: <https://osvitoria.media/experience/inklyuziya-porodzhena-vijnoyu/>
3. Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи) / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О.

4. Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук; за наук.ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2021. 118 с. 5. Руденко Л. А. Актуалізація здоров'язбережувального аспекту освітнього процесу. Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки. 2019 р., Випуск 5. С. 218-223.

5. Марціновська І.П. Корекція посттравматичного стресового розладу у дітей із зони військового конфлікту, які мають психофізичні порушення. /Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук/ Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, МОН України, Київ, 2020. URL : https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26.053.23/Martsinovska.pdf

6. Підтримка учнів, які зазнали травм: програма SSET. Навчальний посібник для керівників груп, плани занять, матеріали для занять / Одра К. Ленґлі, Ліса Г. Джейкокс, Крістін Л. Дін. Львів, 2015. 217 с. URL : https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/sset_text_3.pdf

Каушнян Світлана,
інструктор з фізкультури
закладу дошкільної освіти № 9 «Пролісок»
Нетішинської міської ради

Фізична активність дітей дошкільного віку як засіб підтримки психоемоційного стану в умовах воєнного стану

Анотація. У статті розкрито роль фізичної активності як засобу підтримки психоемоційного стану дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану. Окреслено, що рухова діяльність сприяє зниженню рівня тривожності, формуванню почуття безпеки, покращенню емоційного фону. Наведено приклади ігор, вправ, спрямованих на створення позитивного емоційного середовища.

Ключові слова: діти, емоційний комфорт, фізична культура, психоемоційний стан, стрес, рухова активність, релаксація, дихальні вправи, дитяча йога, саморегуляція.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану діти дошкільного віку переживають підвищений рівень тривожності, страху, емоційної нестабільності. Зміни у повсякденному житті — вимушені переїзди, перебування в укриттях, обмеження у прогулянках, порушення режиму — негативно впливають на психоемоційний стан дошкільнят. У багатьох дітей спостерігаються ознаки емоційного напруження: порушення сну, підвищена збудливість, замкнутість, страх гучних звуків, плаксивість, регрес у поведінці.

У той самий час можливості кваліфікованої психологічної допомоги у закладі дошкільної освіти часто обмежені, а педагоги вимушені шукати доступні й ефективні інструменти підтримки дітей. Одним із таких інструментів є фізична активність, яка природним шляхом допомагає знімати напругу, регулювати емоції та підтримувати відчуття безпеки через рух, гру та тілесність.

Незважаючи на очевидну користь рухової діяльності, питання оптимальних форм фізичної активності для дітей дошкільного віку під час війни, а також методичні рекомендації щодо її організації в умовах укриттів і обмежених ресурсів, досі вивчені недостатньо. Це й зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження у сфері дошкільної та педагогічної психології підтверджують важливу роль рухової активності в емоційній стабілізації дітей.

Науковці наголошують, що гра і рух є провідною діяльністю дошкільника, через яку дитина виражає почуття, знімає напругу та адаптується до стресових подій (Л. Артемова, О. Кузьменко, Н. Гавриш).

У роботах сучасних українських дослідників підкреслюється, що фізичні вправи, танцювальні та рухливі ігри сприяють зниженню рівня тривожності у дітей та покращують їхній емоційний стан у складних соціальних умовах (Т. Ільєнко, Г. Беленька, О. Бугайова).

Під час війни в Україні педагоги та психологи відзначають, що регулярна рухова активність у ЗДО допомагає дітям справлятися з пережитим стресом, що є ключовим для емоційної стабільності дошкільнят (методичні рекомендації МОН, 2022–2024 рр.).

У міжнародних дослідженнях (J. P. Davis, L. Thompson, OECD Early Childhood Research) також доведено, що навіть короткі рухові паузи, танцювальні хвилинки та ігрові фізичні вправи позитивно впливають на емоції, сон, поведінку та соціальну взаємодію дітей 3–6 років.

Окремі публікації з питань дитячого стресу підкреслюють, що рухова активність допомагає знижувати рівень кортизолу та активізує ендорфіни, що природно сприяє емоційному розслабленню (дослідження A. W. Hart, A. Napoli, 2019–2023 рр.).

Таким чином, наукові джерела засвідчують, що фізична активність є одним із ключових засобів підтримки психоемоційного, добробуту дошкільників у складних життєвих обставинах. Однак питання адаптації рухових занять до умов війни, забезпечення безпеки та доступності фізичної активності в укриттях потребує подальшого вивчення.

Виклад основного матеріалу. Відновлення психоемоційного балансу є одним із пріоритетних завдань педагогічної роботи в сучасних умовах. Ефективним засобом стабілізації емоційного стану виступає фізична активність, адже рух — це природний механізм саморегуляції дитячого організму.

Завдання інструктора з фізичної культури полягає не тільки у формуванні навичок рухової діяльності, а й у збереженні емоційного добробуту дітей, створенні середовища, де дитина почуватиметься захищеною, спокійною та емоційно стабільною. Одним із найдієвіших способів цього є рухова активність, адже через рух дитина виражає свої емоції, розряджає напруження, повертає собі відчуття радості, впевненість і почуття безпеки.

Фізичні вправи, рухливі ігри, танці, спортивні естафети, танцювальні елементи не лише сприяють розвитку тіла, а й позитивно впливають на емоційний стан. Рух допомагає дитині вивільнити внутрішнє напруження, відволіктися від негативних думок, пережити складні емоції в безпечний спосіб. Навіть коротка руханка або весела гра може стати для малюка “острівцем спокою” серед неспокійного світу.

Для інструктора важливо не лише дати навантаження, а й підтримати емоційний фон заняття: більше усмішок, позитивних звернень, музики, образності.

Ефективними формами роботи для забезпечення емоційного комфорту дітей є:

- Рухливі ігри з сюжетами та персонажами. Вони дозволяють дитині переносити свої переживання у гру, звільняючись від тривоги.
- Музичні руханки та танцювальні імпровізації. Музика стимулює позитивні емоції, а ритмічний рух допомагає синхронізувати тіло й почуття.
- Балансувальні вправи та координаційні ігри. Вони розвивають концентрацію, формують відчуття стабільності й упевненості у власних силах.
- Дихальні вправи та рухові релаксації. Наприклад, “надуваємо кульку”, “дмухаємо на пір’їнку”, “вдихаємо квітку — видихаємо свічку”. Вони знижують рівень тривожності та відновлюють енергетичний баланс.

- Ігри з елементами йоги чи розтяжки. Діти легко засвоюють прості пози («метелик», «деревце», «кішка»), які заспокоюють і покращують самопочуття.

У своїй роботі використовую дихальні вправи та вправи на релаксацію за методикою ЮНІСЕФ / НУМО : «Струсимо зайве», «Лінивий кіт», «Квітка та свічка», «М'яч для зняття стресу», «Дихай животиком», «Кульбабка», Рахунок 4-4», «Сніговик», «Кулька» — це прості, техніки, які допомагають дітям заспокоїтися, знизити тривожність і розвивати навички саморегуляції.

Вправа «Струсимо зайве»

Запропонуйте дитині уявити, що вона струшує з себе зайві емоції, роблячи це з кінчиків пальців, через плечі, ноги і голову. Можна робити це під ритмічну музику.

Вправа «Лінивий кіт»

Запропонуйте дитині уявити себе лінивим котом, який щойно прокинувся після довгого і приємного сну. Широко позіхає і мурчить, як кіт: «мяу-мяу». Потім попросити дитину витягнути руки, ноги та спину, потягуючи їх повільно, як кіт. Це допомагає розслабити м'язи і зняти напругу в тілі.

Вправа «Сніговик»

Спочатку дитина повинна напружити всі м'язи, уявивши, що їй холодно. Потім «сонечко» зігріває її, і вона розслабляється, ніби тане.

Вправа «Квітка та свічка»

Дитина робить глибокий вдих через ніс, уявляючи аромат квітки, і повільно видихає через рот, ніби задуває свічку.

Вправа «М'яч для зняття стресу»

Зробіть саморобний м'яч з кульки, наповнений рисом або горохом. Дитина стискає та розслабляє м'ячик обома руками, контролюючи силу та швидкість.

Вправа «Дихання животом»

Вихідне положення – стоячи чи лежачи. Покладіть руки долонями на живіт. Починайте повільно дихати животом, спостерігаючи, як він опускається та підіймається під руками. Зробіть повільний вдих та одночасно несильно стримуйте живіт руками. Повільний видих – одночасно несильне натискання на живіт. Виконайте 10-12 циклів дихання у комфортному темпі.

Вправа «Кульбабка»

Для виконання вправи необхідно уявити білосніжну пухнасту кульбабку в руці. Завдання – подмухати на квітку так, щоб з неї злетіли всі пушинки. Для цього слід зробити один короткий глибокий вдих через ніс і довгий видих через рот. Здути всі пушинки з кульбабки потрібно за 1-3 рази.

Вправа «Рахунок 4-4»

Під час вдиху через ніс про себе рахуємо до 4, підтягуючи живіт до себе, і видихаємо під час видиху – до 4.

Вправа «Кулька»

Запропонувати діткам уявити, що в животик у них знаходиться кулька. Вдих носом – кулька надувається й стає велика-велика. Живіт випинається. Видих – кулька здувається зі звуком «с-с-с-с».

Також у своїй практичній діяльності, я використовую елементи дитячої йоги, як ефективний засіб для зниження психоемоційної напруги та формування навичок саморегуляції. Релаксційні йога-вправи допомагають дітям заспокоїтися, розслабитися, відновити внутрішній баланс, навчитися слухати своє тіло та керувати диханням. Йога створює атмосферу гармонії й підтримки, у якій діти вчаться відновлювати емоції через рух і дихання. Нижче подано комплекс простих і доступних вправ, які я впроваджую під час занять.

1.«Собака мордою вниз»

В.п. – стоячи на колінах, долоні на ширині плечей, пальці розведені. Підняти таз догори, долонями давимо на підлогу, випрямити руки та ноги, утворивши тілом «гірку».

П'ятки тягнуться до підлоги, спина рівна, шия розслаблена. Зробити 3–5 спокійних дихальних циклів. Повернутися в початкове положення.

2. «Поза дитини»

В.п. – стати на коліна, сісти на п'яти. Повільно нахилитися вперед, опустити лоб на килимок або подушечку. Руки витягнути вперед або покласти вздовж тіла — як зручніше дитині.

Дихати спокійно, повільно. Залишатися в позі 20–40 секунд.

3. «Поза гори»

В.п. – ноги разом або на ширині стегон. Ступні щільно торкаються підлоги, тіло витягується вгору, ніби маківка тягнеться до неба. Плечі опущені, руки вздовж тіла або долоні з'єднані на грудях. Дихання рівне, спокійне. Постояти 20–30 секунд, відчуваючи свою «високу гору».

4. «Поза дерева»

Стати рівно в позу гори. Перенести вагу тіла на одну ногу. Другу ногу зігнути в коліні та поставити стопою на гомілку або вище — але не на колінний суглоб. Долоні з'єднати перед грудьми або підняти руки догори, «гілочками» тягнучись до неба. Дихати спокійно, утримуючи рівновагу 10–20 секунд. Повторити на іншу ногу.

5. «Поза кішки»

В.п. – стоячи на колінах, спираючись долонями об килимок. На видиху округлити спину догори, опустити голову — «кішка сердиться». На вдиху прогнути спину вниз, підняти голову — «кішка тягнеться та муркоче». Виконувати рухи повільно, у ритмі дихання: 4–6 повторень.

6. «Поза кобри»

В.п. – лежачи на животі, ноги розставлені на рівні стегон, руки зігнуті у ліктях, долоні розміщені під плечима. На вдиху повільно підняти голову та верхню частину тулуба, легенько відштовхуючись руками. Лікті залишаються трохи зігнутими, плечі опущені. Погляд спрямувати вперед або трохи вгору. Зробити 3–4 спокійних вдихи та повернутися вниз.

7. «Поза метелик»

В.п. – сидючи, зігнути ноги в колінах і з'єднати стопи разом. Руками взятися за стопи або за гомілки. Повільно «махати крильцями» — рухати колінами вгору і вниз, як метелик. Дихання рівне, плавне, 20–30 секунд.

Завершуючи комплекс поз йоги, діти стають більш зосередженими та спокійними, легше переходять до інших видів діяльності. Такі вправи допомагають сформувати позитивне ставлення до рухової активності, навчають саморегуляції й підтримують психоемоційне здоров'я в умовах сьогодення.

Висновки. Фізична активність — це не лише шлях до зміцнення здоров'я, а й ефективний засіб психоемоційної підтримки дітей у період війни. Вона сприяє зниженню рівня стресу, покращує настрій, формує відчуття стабільності й радості життя.

Завдання педагога — використовувати рухову діяльність, як інструмент зцілення дитячої душі, створювати атмосферу довіри, підтримки та позитиву. Через рух дитина пізнає світ, долає страхи й вчиться бути сильною навіть у найважчі часи.

Список використаних джерел та літератури

1. UNICEF Ukraine. Дихальні вправи НУМО! - дитячий садочок онлайн, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TvJyPDNIPdg> (дата звернення: 20.11.2025).

2. UNICEF. Релаксація для дітей удома: зменшення стресу й тривожності [Електронний ресурс] — Київ: UNICEF, [без року]. — 7 с.

3. Воловик Н. І. Основи фітнес-йоги : навчальний посібник. Київ : Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2024. 163 с.

4. Артемова Л. В. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Вища школа, 2019. 352 с.
5. Беленька Г. В., Ільєнко Т. Д. Психологія дошкільника : навч. посіб. Київ : Слово, 2020. 304 с.
6. Гавриш Н. В. Дитина в інформаційному та емоційному просторі сьогодення. Київ : Педагогічна думка, 2021. 192 с.
7. Кузьменко О. В. Організація рухової активності дітей дошкільного віку в умовах сучасних викликів. Дошкільна освіта. 2022. № 3. С. 12–18.
8. Ільєнко Т. Д. Рухова активність як чинник емоційного розвитку дітей 3–6 років. Педагогічні науки. 2021. № 96. С. 45–52.
9. МОН України. Особливості організації освітнього процесу в ЗДО в умовах воєнного стану : методичні рекомендації. Київ, 2022. 25 с.
10. Davis J. P., Thompson L. Physical Activity and Emotional Well-Being in Early Childhood: A Systematic Review. Early Childhood Research Quarterly. 2021. Vol. 56. P. 85–98.
11. Hart A. W., Napoli A. Physical Activity, Stress Regulation, and Emotional Development in Preschool Children. Journal of Child Health. 2020. Vol. 17(4). P. 221–229.

Кирилюк Неоніла,
практичний психолог закладу дошкільної освіти №9 «Пролісок»
Нетішинської міської ради

Готовність педагога закладу дошкільної освіти до інклюзивного навчання: психологічний аспект

Анотація. У статті висвітлено специфіку підготовки педагогів до роботи в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти. Розглядається різнобічність підходів у дослідженні готовності до педагогічної діяльності та виділяються критерії готовності педагогів до роботи з дітьми із особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзія, дошкільна освіта, інклюзивне навчання, інтеграція, корекційно-розвиткове навчання, готовність, діти з особливими освітніми потребами.

Постановка проблеми. Оцінка сучасного стану об'єкта дослідження відображає пошук оновленої освітньої стратегії підготовки сучасного фахівця за допомогою законодавчих документів міжнародного та національного рівнів: Закон України «Про дошкільну освіту» (2001), Концепція розвитку інклюзивної освіти (2010), Інчхонська декларація (2015), Лист МОН України «Щодо організації діяльності інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах» (Інструктивно-методичні рекомендації) (2015), «Про вищу освіту» (2017), Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів» (2018).

Підготовка фахівців до роботи в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти є важливою частиною сучасної педагогіки, спрямованою на забезпечення рівного доступу до освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей розвитку. Актуалізовано визначення педагогічних умов, що сприяють ефективній підготовці фахівців для роботи в інклюзивному середовищі закладів дошкільної освіти, з урахуванням сучасних вимог інклюзивної освіти та індивідуальних освітніх потреб дітей з особливими освітніми потребами.

Впровадження інклюзивної освіти є важливим фактором розвитку суспільства, який передбачає навчання усіх без винятку дітей в загальноосвітніх навчальних закладах, а також створення умов пристосування освітнього процесу до особливих потреб дитини. Для того, щоб інклюзивні ідеї могли стати цілковитою реальністю

недостатньо лише нормативних чи законодавчих реформ, потрібне правильне розуміння з боку суспільства та педагогів. Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [3].

Протягом останнього часу постало питання необхідності змін в системі сучасної освіти. Причинами цих змін є: підвищення якості психолого-педагогічної допомоги дітям із психофізичними вадами; створення служб раннього виявлення та ранньої допомоги даної категорії дітей; організація та підготовка спеціалістів, які будуть працювати в новій системі; ріст народжуваності дітей із різними вадами.

Сьогодні загальною метою є розробка концепції корекційно-розвиткового навчання, спрямованого на інтенсифікацію процесу формування в дітей з особливими потребами знань, умінь та навичок з подальшою реалізацією її положень в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

В умовах запровадження ідей інклюзивної освіти особливу, іноді нову для себе роль, буде виконувати педагог. Адже успішність усього освітнього процесу буде залежати від його здатності адаптуватися до нових вимог та особливостей, від здатності й бажання зробити свій власний, індивідуальний внесок у здійснення освітнього процесу, його розвиток і вдосконалення. Особливу роль у готовності педагога до інклюзивної освіти відіграють його професійно значущі психологічні якості. Адже готовність до інклюзивного процесу полягає не лише у наявності нового методичного матеріалу, матеріальної бази, а і у моральній, психологічній готовності педагога до роботи із дітьми з особливими освітніми потребами.

Психологічна готовність – це не тільки складна системна властивість окремої особистості, це концентрований показник успішності будь-якої її діяльності, міра її професійної здатності.

Психологічна готовність включає в себе, з одного боку, запас знань, умінь і навичок; з іншого – риси особистості: переконання, здібності, інтереси, пам'ять, мислення, увагу, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості. Значення поняття готовності, яке є актуальним сьогодні для педагогіки і психології вищої школи, вимагає переосмислення його змісту та функцій на методологічному й експериментальному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичну основу дослідження становлять: філософсько-концептуальні основи спеціальної та інклюзивної освіти (А. Колупаєва, С. Миронова, М. Порошенко, Н. Пахомова, Т. Сак, В. Синьов, Н. Софій, Н. Слободянюк, Д. Шульженко та ін.). Проблеми розвитку інклюзивної освіти в Україні аналізували науковці (Ю. Бойчук, В. Бондар, Н. Луцан, В. Засенко, Л. Кідіна, А. Косова, І. Кузава, Г. Кумаріна, Н. Пахомова, Н. Савінова, Т. Сак, В. Синьов, А. Шевцов, О. Кучерук, М. Шеремет та ін.). Вивчені соціальні, психологічні, педагогічні та юридичні напрямки організації та впровадження інклюзивного навчання підростаючої молоді (Л. Будяк, О. Ільїна, І. Демченко, О. Мартинова, О. Мовчан, Є. Тарасенко, А. Шевцова, та ін.).

В Україні активно запроваджується зарубіжний досвід підготовки педагогів до інклюзивної освіти та розробляються і апробовуються власні наукові підходи, спрямовані на розв'язання різних аспектів цього завдання (В. Коваленко, А. Колупаєва, І. Кузава, О. Мартинчук, В. Тарасун, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.).

Проблема професійного розвитку фахівця, становлення його професіоналізму в контексті сучасних гуманістичних підходів успішно розробляється в психології праці, акмеології, професійній педагогіці, що знаходить своє відображення у науковому доробку І. Беха, Є. Климова, В. Кудрявцева, С. Батишева, Ю. Поваренкова, О. Романової, В. Рибалки, В. Шадрикова та ін. Фундаментальні основи оновлення вищої педагогічної освіти, розроблення теоретичних і методичних засад професійно-

педагогічної підготовки майбутніх педагогів розкриваються в працях В. Андрущенка, В. Бондаря, Ж. Вірної, О. Глузмана, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Л. Хомич та ін. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти.

Аналіз психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури свідчить, що різні вчені по-різному визначали психологічну готовність. Наприклад, М. Левітов визначав її як можливість своєчасно приймати рішення в даній конкретній ситуації. Г. Гагаєва визначає психологічну готовність як емоційний стан, що характеризується оптимальним рівнем працездатності аферентних і еферентних систем.

Важливим станом є готовність до діяльності. Існує три її види – це звичайна, підвищена та понижена готовність.

Звичайна готовність буває у людини перед роботою, до якої вона звикла і до якої не має підвищених вимог. Підвищена готовність відбувається завдяки творчому характеру роботи, хорошему фізичному самопочуттю. Понижена готовність може викликатись невмотивованістю особистості і виявляється в помилкових діях, незібраності, неуважності.

Вивченню стану готовності до діяльності велика увага приділялась у роботах А. Ухтомського, Б. Ломова, В. Пушкіна. А. Ухтомський, зокрема, називав стан готовності до діяльності «оперативним спокоєм». [7] Д. Узнадзе визначив, що готовність – це така суттєва ознака установки, яка виявляється у всіх випадках поведінкової активності суб'єкта.

Динамічну структуру стану психологічної готовності до діяльності складають такі елементи:

- ☐ усвідомлення своїх потреб, вимог суспільства, колективу;
- ☐ усвідомлення цілей, рішень, які приведуть до задоволення потреб;
- ☐ оцінювання умов, в яких перебігатимуть дії;
- ☐ прогнозування появи своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових процесів;
- ☐ мобілізація сил у співвідношенні з умовами і завданнями.

Виклад основного матеріалу. Психологічна готовність педагогів закладів дошкільної освіти до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами є ключовою умовою успішної інклюзивної освіти. Вона являє собою інтегральну якість особистості, що забезпечує ефективну професійну діяльність в умовах інклюзивного навчання.

З огляду на те, що до категорії дітей з особливими освітніми потребами в першу чергу відносять дітей з вадами фізичного або психічного розвитку, то основна увага зосереджується саме на особливостях психологічної готовності педагогів до роботи з даною групою дітей. За деякими класифікаціями до цієї ж групи належать діти, позбавлені батьківського піклування, діти з проявами гіперактивності та діти групи ризику, а також діти, що знаходяться на індивідуальному навчанні. Однак, найчастіше дані категорії дітей не є такими, що взаємно виключають одна одну. Важливо зауважити, що тут мова йде лише про дітей, які відвідують заклади дошкільної освіти.

Щодо готовності педагога до роботи з такою категорією дітей, слід звернути увагу на три аспекти: теоретичний, практичний і психологічний. Теоретична підготовка до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами включає: знання про психофізіологічні особливості, зокрема специфіку конкретних порушень (ММД, гіперактивність, наслідки ДЦП, розумова відсталість, фізичні вади); розуміння особливостей їх освітньої діяльності, включаючи оцінювання за адаптованими програмами; ознайомлення з методиками роботи, корекційно-розвиткової роботи та створення інклюзивного середовища, що підтримує розвиток такої дитини.

Практична готовність включає наступні складові: володіння методиками навчальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (в ідеалі, ще й безпосередній досвід роботи); розуміння власних особистісних і професійних обмежень; володіння інформацією про спеціалістів та служби, які здійснюють

загальний і спеціальний медичний і соціально-психологічний супровід таких дітей (Монтессорі-терапія, психологічна діагностика та корекція), при потребі перенаправлення або необхідності отримати додаткову інформацію для більш успішної роботи.

Психологічна готовність педагога до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами як інтегрована якість особистості включає: систему мотивів, станів, знань, умінь і навичок, певного досвіду педагога, особистісних якостей, які забезпечують успішну педагогічну діяльність.

У структуру психологічної готовності входять п'ять функціонально зв'язаних та взаємозумовлених компонентів – мотиваційний, когнітивний, операційний, оціночний та особистісний.

Мотиваційний компонент психологічної готовності педагогів до взаємодії з дітьми з особливими потребами – це сукупність стійких мотивів до роботи в умовах інклюзивної освіти, спрямованість на здійснення ефективного процесу навчання і виховання, визнання кожної дитини суб'єктом навчально-вихованої діяльності, формування внутрішньої готовності до позитивного сприймання дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Когнітивний компонент, на нашу думку, повинен включати в себе інформацію про психологічні особливості дітей з особливими освітніми потребами та пов'язані з ними труднощі, які можуть виникати у них; інформацію про шляхи надання емоційної підтримки, правильне поводження з цими дітьми для запобігання отримання ними психологічних травм, методи підвищення самооцінки та зниження рівня тривожності учнів.

Операційний компонент – це наявність умінь та навичок, необхідних для діагностики деяких особливостей емоційно-вольової та пізнавальної сфер, адекватного реагування на проблемні ситуації, які виникають у дітей з особливими освітніми потребами, розробки корекційних заходів та здійснення психолого-педагогічної допомоги.

Оціночний компонент передбачає оцінку педагогами досягнутих в процесі навчання результатів, встановлення відповідності їх навчально-виховним завданням, знаходження причин тих чи інших прогалин. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти.

Особистісний компонент психологічної готовності складають впевненість у своїх силах, прагнення наполегливо і до кінця доводити розпочату справу, здатність рефлексивно ставитись до себе в процесі діяльності та вільно керувати своєю поведінкою і поведінкою інших, активність і саморегулювання, врівноваженість і витримка.

Якщо перші три компоненти психологічної готовності (мотиваційний, когнітивний та операційний) мають функціональний характер, то оціночний та особистісний компоненти психологічної готовності – це особистісні характеристики які формуються в процесі діяльності та спілкування між людьми, розвитку особистості [2, с.187].

Як окремі складові готовності педагога, працюючого з дітьми із особливими освітніми потребами можна виділити роботу з оточенням такої дитини. Така робота передбачає розвиток толерантного ставлення до такої категорії дітей, інших дітей та дорослих. Адже агресивне ставлення інших дітей часто пов'язане зі страхом і нерозумінням, а не відсутністю співчуття чи загальною озлобленістю, як часто це виглядає.

Формування цієї готовності – це тривалий процес, що охоплює як початкову підготовку, так і постійний професійний розвиток:

Навчання: Включення спецкурсів з інклюзії, корекційної психології та спеціальних методик у програми підготовки педагогів.

Тренінги та семінари-практикуми: Використання активних методів (ділові ігри, кейс-стаді, психологічні тренінги) для відпрацювання практичних навичок та особистісних змін.

Супервізія та наставництво: Організація методичної підтримки та обміну досвідом.

Самоосвіта: Стимулювання педагогів до самостійного вивчення матеріалів, пов'язаних з інклюзією та особливостями розвитку дітей з ООП.

Існують спеціальні програми навчання для роботи з дітьми із особливими освітніми потребами та її оточенням.

Наприклад, одним з дієвих варіантів є спеціальна програма «Дитина-дитині», створена Девідом Морлі в 1979 році. Ця програма включає шість інструкцій щодо дітей з фізичними та психічними недоліками і пояснює, як розбиратись в різних видах інвалідності, дає розуміння особливостей таких дітей, їх сильних і слабких сторін.

На сучасному етапі великого значення набуває професійна підготовка майбутніх педагогів до роботи з дітьми із особливими освітніми потребами. Кінець XIX – початок XX століття характеризується появою нових досліджень у галузі психології та педагогіки щодо організації педагогічного процесу в навчальних закладах, професійних та особистісних якостей педагога, що стало поштовхом до активного розгляду даної проблеми.

Сучасний рівень освіти повинен забезпечувати підготовку фахівців нового покоління, які будуть конкурентоспроможними на міжнародному ринку праці.

Висновки. Психолого-педагогічна готовність педагогів закладів дошкільної освіти до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами є визначальною умовою успішної реалізації політики інклюзивної освіти та забезпечення права кожної дитини на якісну дошкільну освіту.

Ключові тези:

- Інтегральний характер: Готовність є комплексним, інтегральним утворенням, що включає мотиваційно-ціннісний (прийняття ідеї інклюзії та дитини з ООП), когнітивний (глибокі знання про особливості розвитку), операційно-діяльнісний (практичні навички роботи з ІПР та диференціації навчання) та рефлексивний компоненти.

- Професійна місія: Для педагога ЗДО робота в інклюзивному середовищі вимагає не просто володіння методиками, а й особистісної трансформації, прийняття гуманістичних цінностей та формування нової професійної ролі (координатора, наставника, фасилітатора).

- Необхідність системної підтримки: Ефективне формування та підвищення цієї готовності можливе лише через систему безперервної освіти, що включає спеціалізовані тренінги, семінари-практикуми та супервізію. Це дозволяє не лише поповнювати знання, а й відпрацьовувати практичні навички та запобігати професійному вигоранню.

- Результат: Досягнення високого рівня психолого-педагогічної готовності гарантує створення в ЗДО психологічно безпечного, комфортного та розвивального середовища, де потреби кожної дитини будуть враховані, а її потенціал — максимально реалізований.

Таким чином, інвестиції у формування психолого-педагогічної готовності педагогів ЗДО є стратегічно важливими для розвитку інклюзивного суспільства та забезпечення рівності можливостей у дошкільній освіті.

Список використаних джерел та літератури

1. Засенко В. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні/ К.: ФОП Придатченко П.М. 2007. С. 22.

2. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія/ К.: «СаммітКнига», 2009. 272 с.

3. Назарова Н.М. Специальная педагогика. М.: Академия, 2000. 519 с.
4. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб; за заг. ред. А.А. Колупаєвої. К.: 2012. 308 с.
5. Про дошкільну освіту: Закон України // ВВР. К. 2001. № 49. С.259.
6. Про освіту: Закон України // Законодавчі акти України з питань освіти: За станом на 1 квітня 2004 року / Верховна Рада України; Комітет з питань науки і освіти / І.Р. Юхновський (ред.-упоряд.). Офіційне видання. К.: Парламентське вид-во. 2004. С.21-52.
7. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посібник. К.: Вища школа, 2004. 335 с.
8. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти/ Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / кол. авторів: А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін. ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. К. 2007. 128 с.

Клімкіна Наталія,
старший викладач кафедри психології, інклюзивної освіти,
методик природничо-математичних дисциплін та технологій
Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка,
кандидат педагогічних наук

Удосконалення науково-методичних компетентностей сучасних педагогів в процесі моделювання ефективних виховних систем закладів освіти в умовах війни

Анотація. У статті проаналізовані останні дослідження та публікації з даної теми, а також запропоновані підходи, стосовно удосконалення науково-методичних компетентностей педагогічних працівників в процесі моделювання ефективних виховних систем, які відповідають вимогам сучасності. Висвітлений аналіз декількох зразкових виховних систем закладів освіти Хмельниччини.

Ключові слова: науково-методичні компетентності, виховні системи, науковість, критерії ефективності.

Постановка проблеми. Живемо ми з Вами в надзвичайно динамічний час, в якому все швидко змінюється та набуває нової актуальності, тож працюючи в освітній установі, та впливаючи на освітні поступи, маємо постійно просуватися в удосконаленні своїх науково-методичних компетентностей.

Перебуваючи в сучасному середовищі, важливо демонструвати свою конкурентоспроможність, презентуючи свій досвід роботи та здобутки в статтях, посібниках, виступах, тож актуально під час цього використовувати результати досліджень своєї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Працюючи над даною темою, знайшли поради про побудову ефективних превентивних програм в публікації «Основи здоров'язбережувальної компетентності». Також є порівняння ефективних та неефективних програм. Наведені вимоги до вчителя та навчально-методичних матеріалів, а також нормативно-правові підстави шкільної превентивної освіти в Україні. Запропонована система досліджень в цьому напрямку та її аналіз. [7].

Чудовим орієнтиром для проектування освітньо-виховних систем є посібник Ковальчук В.А. В ньому також вміщені рекомендовані компетентності, якими має володіти педагог. Наведена характеристика різних виховних систем. [6].

Суттєвий внесок у розробку наукових основ становлення та розвитку виховних систем школи здійснили Єрмакова І., Лийметс Х., Мудрик А., Караковський В.,

Новикова Л., Н. Селіванова Н., Сорока Г., Степанов Є. та ін. Так, Степановим Є. були виявлені й охарактеризовані компоненти виховних систем, особливості їх функціонування. Созонов В. обґрунтував теоретичну модель гуманістичної виховної системи, в основі якої лежить структура базових потреб особистості. В дослідженнях Єрмакова І., Караковського В. розглядаються особливості ефективного управління розвитком виховної системи навчального закладу. [4], [2].

Однак, хочемо запропонувати підходи, які доцільно використовувати заступникам директора закладу загальної середньої освіти з виховної або навчально-виховної роботи, чи консультанту центру професійного розвитку, чи відповідальним за виховну роботу в територіальній громаді, створюючи виховні системи та удосконалюючи в процесі цього свої науково-методичні компетентності.

Виклад основного матеріалу. Для удосконалення науково-методичних компетентностей педагогів в сучасних умовах в першу чергу вважаємо за доцільне поглибити свої науково-теоретичні знання, які потребують постійного оновлення. Для збагачення науково-теоретичних знань потрібне: опанування сучасними освітніми концепціями такими, як інклюзивного навчання, диференціації, персоналізації освіти; опанування новітніми педагогічними технологіями такими, як STEM-освітою, проблемним навчанням, розвиваючими підходами та інше; оновлення знань з когнітивної психології (варто пригадати особливості таких пізнавальних психічних процесів, які властиві людині, як пам'ять та її види, увага та її види, мислення та його операції синтезу та аналізу, уява. Враховуємо також, що кількість особливих дітей щороку зростає, тож варто враховувати у своїй педагогічній роботі, що перелічені психічні процеси в осіб з особливими потребами можуть мати свою специфіку. Плануючи освітню діяльність в умовах Нової української школи, дбаємо про психологічно комфортні умови перебування кожної дитини в освітній установі. Ще дуже важливо вмотивовувати здобувачів освіти під час навчання та їх виховання. Тож розуміючи, механізм дії психічних процесів, буде легше це зробити. Психічні процеси, як основні форми психічної діяльності людини, допомагають пізнавати навколишній світ, переживати, діяти та спілкуватися.

Для удосконалення науково-методичних компетентностей педагогів також є важливою методична та практична підготовка, яка передбачатиме: розвиток умінь створювати адаптивні освітні та виховні програми, враховуючи індивідуальні особливості учнів; опанування методикою оцінювання (формування, створення портфоліо, підведення дітей до само оцінювання); застосування технологій індивідуального підходу (метод кейсів, ейджутеймент). Всі педагоги використовують ігрові прийоми, хоча гра є провідним видом діяльності лише дітей дошкільного віку. Напевне, що кожен педагог, який використовував у своїй діяльності ігрові прийоми та технології, відчував їх специфіку. Сьогодні пріоритетності набуває питання освіти осіб з особливими освітніми потребами. Перед освітою України постає складне завдання: з одного боку, забезпечення кожній дитині з ООП доступності освіти, альтернативності форм і закладів освіти, здобуття в подальшому бажаного освітнього рівня і водночас забезпечення необхідного корекційно-реабілітаційного та психолого-педагогічного супроводу, а з іншого-запровадження ефективних інноваційних технологій, що відповідають кращим європейським стандартам. [5].

«Реалізація нових векторів розвитку освіти потребує використання інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, творчого пошуку нових або вдосконалення концепцій, принципів, підходів до освіти, суттєвих змін у змісті, формах і методах навчання, виховання, а також управлінням педагогічним процесом.» [8].

Еджутейнмент є гібридним поняттям англійського походження (edutainment), яке було отримано за допомогою злиття двох англійських слів – «education» (навчання) та «entertainment» (розвага) і перекладене українською мовою за допомогою

транскрипції. У дослівному перекладі цей термін можна позначити поняттям **«навчання розвагою»** або донесення певної важливої ідеї, створення динамічних стереотипів, прецедентів, які дозволяють дітям у ситуації реального вибору діяти автоматично. [3].

Презентація результативності та високого рівня науково-методичних компетентностей сучасних педагогів в процесі моделювання ефективних виховних систем закладів освіти має проглядатися в підготовці авторських методичних матеріалів, що враховують специфіку навчання та виховання.

Надзвичайно важливим компонентом удосконалення науково-методичних компетентностей є цифрова грамотність сучасного педагога, яка передбачатиме використання онлайн-інструментів для персоналізованого навчання (Google Classroom, Kahoot), застосування ШІ для аналізу успішності та адаптації навчальних та виховних матеріалів. Штучний інтелект не замінить повністю людину, але людей, які його не використовують з часом замінять люди, які володіють взаємодією із ним! А також робота з інтерактивними платформами (Moodle, Canva, Paver point) для створення навчального та виховного контенту.

Саморозвиток та обмін досвідом-це важлива та доступна ланка удосконалення науково-методичних компетентностей для кожного сучасного педагога. Сюди відносимо: участь у вебінарах, конференціях, дискурсах, онлайн-форумах, курсах підвищення кваліфікації на базі ХОІППО імені Анатолія Назаренка, а також Prometheus, EdEra та інших платформах; залучення до професійних спільнот (форуми вчителів, Facebook-групи, асоціації педагогів-такі є і діють на території Хмельниччини); співпраця з колегами (обговорення кейсів, розбір методик, виховних технологій, участь у спільних проєктах); ведення професійного блогу або щоденника, який сприятиме кращій саморефлексії та обміну ідеями між колегами.

Така складова науково-методичних компетентностей сучасного педагога, як психолого-педагогічна підготовка в себе включає: розвиток емоційного інтелекту та комунікативних навичок; навчання методам мотивації та психологічної підтримки учнів; застосування технік ненасильницького спілкування та коучингу.

Також є важливою для моделювання ефективних виховних систем закладів освіти, інклюзивна компетентність, як складова науково-методичної компетентності працівника інклюзивної установи.

В структурі інклюзивної компетентності виділяють наступні компоненти: мотиваційно-ціннісний-прогнозує скупчення соціальних настанов, інтересів, захоплень, цінних орієнтирів і розвиненість психологічних властивостей особистості педагога, які йому потрібні для виконання інклюзивної діяльності; когнітивно-операційний компонент інклюзивної компетентності педагога охоплює систему психолого-педагогічних та інклюзивних знань і спеціальних інклюзивних умінь, знання, які необхідні для здійснення інклюзивної діяльності, успішного і адекватного розв'язання багатогранних педагогічних ситуацій, пов'язаних із переходом до інклюзивної моделі освіти; рефлексивно-оцінний компонент інклюзивної компетентності педагогів проявляється в здатності аналізу та самоаналізу власної професійної діяльності, пов'язаної з виконанням інклюзивного підходу, в якому постійно відбувається свідомий контроль за результатами своїх професійних дій, аналіз реальних педагогічних ситуацій. [1, С. 16–21.]

Будучи заступником директора закладу загальної середньої освіти з виховної або навчально-виховної роботи, чи консультантом центру професійного розвитку, чи відповідальним за виховну роботу в територіальній громаді, створюючи виховні системи та удосконалюючи в процесі цього свої науково-методичні компетентності, маємо оцінювати їх ефективність. Вважаємо, що це можна зробити за наступними критеріями:

I. Ціннісно-цільовий критерій

- наскільки система відповідає задекларованим цілям і місії даного закладу освіти;
- чи виховні завдання узгоджені з потребами учнів, батьків, педагогів, суспільства;
- який рівень інтеграції виховної роботи з освітнім процесом, чи виховний процес органічно включений?

II. Результативний критерій

- Чи виховна система здійснила зміни у світогляді, ціннісних орієнтаціях, моральних і громадянських якостях учнів?
- Чи сформувала соціально важливі компетентності: комунікативні, етичні, правові, здоров'язбережувальні?
- Чи виявляються конкретні виховні результати в поведінці дітей, ініціативності та відповідальності?

III. Організаційний критерій

- системність і цілісність виховної діяльності (єдність підходів педагогів, інтеграція позакласної роботи).
- різноманітність форм і методів (проєкти, гуртки, волонтерство, учнівське самоврядування);
- рівень співпраці з батьками, громадою та наявними культурними установами.

IV Психолого-педагогічний критерій

- Створення позитивного мікроклімату, атмосфери довіри і взаємоповаги в колективах.
- Залучення кожного учня до виховного процесу з урахуванням його індивідуальних особливостей.
- Підтримка мотивації, розвитку інтересів, творчості дітей.

V Управлінсько-аналітичний критерій

- самооцінка виховної діяльності.
- використання результатів аналізу для вдосконалення виховної моделі.
- ефективність управлінських рішень, які впливають на сферу виховання.

VI Соціальний критерій

- рівень задоволеності учнів і батьків виховним середовищем освітньої установи.
- ступінь інтеграції виховної системи в життя місцевої громади.
- здатність системи реагувати на соціальні виклики (патріотизм, толерантність, волонтерство, безпека).

На практиці під час проведення Обласного педагогічного дискурсу «Моделювання виховної системи закладів освіти в умовах НУШ та сучасних викликів» для заступників директорів закладів загальної середньої освіти з виховної, навчально-виховної роботи, консультантів ЦПРПП, відповідальних за виховну роботу в ТГ, який відбувся 22 жовтня цього року мали можливість експертувати наступні виховні системи:

- ліцей №11 Хмельницької міської ради. Представляла виховну систему

Томчишина Тетяна Петрівна, заступник директора. У центрі виховної системи даного закладу перебуває дитина, її безпека, формування патріотизму та національної свідомості. Важливим є ціннісний компонент. Представлена система роботи по толерантності, міжнародній діяльності. В даному закладі працює педагогічна спільнота класних керівників та своєрідна лабораторія новітніх технологій, які можуть використовуватися класоводами. Дана база зберігається в хмарному середовищі. За основу виховання в закладі взяті різноманітні проєкти. Здобувачі цього закладу є переможцями різноманітних конкурсів. Наскрізною лінією ряду уроків та виховних закладів є історичність, важливість об'єднання та екологічність. В постійному полі зору педагогів цього закладу перебувають обдаровані діти, з якими ведеться багатовекторна робота.

- Васількова Людмила Михайлівна, директор комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей №2 Хмельницької міської ради, експериментальний заклад

всеукраїнського рівня з питання «Науково-методичне забезпечення авторської моделі школи толерантності» представила виховну систему свого закладу. Цікавинкою є використання під час спілкування з дітьми інформаційних хвилинок. Людмила михайлівна переконана, що любов, безпека та особистісний приклад дорослого для дитини має бути наскрізним.

Модель виховної системи базується на наукових підходах. Розроблені критерії толерантності та рівні. В роботі класні керівники дотримуються принципів гуманізму та стресостійкості. Постійно при співпраці з батьками використовується інтеракція. Модель виховної роботи характеризується синергією теорії та практики.

Педагоги закладу готують методичні кейси, проєктну діяльність. Даний заклад є школою повного дня, оскільки в закладі дії філія школи мистецтв та ведеться гурткова робота. «Не виховуйте, а живіть так, щоб Вами виховувалися»-повчає директор закладу свої підлеглих.

- Швед Оксана Степанівна, заступник директора з навчально-виховної роботи гімназії №1 Шепетівської міської ради, презентуючи виховну систему свого закладу повідомила і проілюструвала це з допомогою презентації, що найбільш дієвим та використовуваним в їхньому закладі є емоційний та новаторський стиль спілкування. Педагоги знаходяться постійно з дітьми в динамічно-виховному поступі вперед та зреалізують різні види робіт. Гарна матеріальна база дає можливість для втілення діяльнісного та практичного підходів. Інноваційним в цьому закладі є робототехніка та програмування. Відповідно до регіональних особливостей, є можливість навчати дітей основам лісництва та плекати екологічне мислення, що і ефективно застосовується, при роботі з підростаючим поколінням. Заклад багатий своїми традиціями наступних заходів: «Смачно-читання», коли діти готують страви, які описані в тому, чи іншому художньому творі і частують присутніх на заході. А також в традиціях колективу готувати вареники на свято Покрови та частувати ними присутніх на виховному заході-святі. Оксана Степанівна переконана: якщо правильно вмотивовувати дітей на діяльність, то обов'язково прийде успіх.

-Боднарчук Світлана Валеріївна- заступник директора з навчально-виховної роботи академічного ліцею №1Нетішинської міської ради, презентуючи виховну систему закладу, підкреслила, що в ній духовність, командність та цінності мають визначальний характер. А ще здійснюється системний та комплексний підхід у виховних підходах класних керівників. Педагогами закладу відслідковуються траєкторії розвитку кожної дитини. В закладі також є кабінет інформатики та робототехніки. В академічному ліцеї з 2027 року впроваджуватиметься профільна 12-річна освіта. Даний заклад, як і виховна система відповідає вимогам сучасності.

Висновки.

Отже, ефективною можна вважати таку модель виховної системи, яка забезпечує гармонійний розвиток особистості учня, створює сприятливе виховне середовище й демонструє позитивні результати як у внутрішньому розвитку дітей, так і в її соціальній взаємодії та формуванні патріотизму.

Список використаних джерел та літератури

1. Бабенко Л. Зміст та структура готовності вчителя української філології до професійного самовдосконалення. *Вісник Черкаського університету*. Випуск 176. Серія «Педагогічні науки». 2010. С. 16-21.
2. Гагарін М. І. Етапи розвитку виховної системи та критерії її ефективностіhttps://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8603/1/Gagarin_article_etapu.PDF (дата звернення 08.11.2025).
3. Гарбузова Н. О. Консультація «Едьютейнмент- нове освітнє явище, технологія чи навчання як розвага». URL <http://sadi-marinka.in.ua/2020/12/03/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1>

<https://eprints.zu.edu.ua/28933/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8C%D0%BE-%D0%B2%D0%B5-%D0%BE%D1%81/> (дата звернення 19.12.2023 р.).

4. Єрмаков, І. Виховання життєтворчості: моделі виховних систем. Х.: Видав. група «Основа», 2006. 224 с.

5. Засенко В. Спеціальна освіта: кроки до змін. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017. №1.С. 7-12.

6. Ковальчук В. А. Освітньо-виховні системи закладів середньої освіти: навчально-методичний посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. – 120 с. URL

<https://eprints.zu.edu.ua/28933/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8C%D0%BE-%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8%2018.11.18.pdf> (дата звернення 08.11.2025).

7. Курс підготовки вчителів. Модуль 1. Здоров'я, безпека і превентивна освіта URL <http://multycourse.com.ua/ua/page/15/56> (дата звернення 08.11.2025).

8. Шило С.І., Савченко Т.В. Удосконалення навчально-виховного процесу на основі впровадження інноваційних технологій як засіб розвитку творчої особистості учасників педагогічного процесу. Запоріжжя, 2014. 30 с.

Клімова Тетяна,
вчитель української мови та літератури
Ліцею № 2 Хмельницької міської ради,
старший вчитель

Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни

Анотація. Створити безпечне освітнє середовище – першочергове завдання закладу освіти, його виконання реалізує право дітей на безпечні та нешкідливі умови навчання під час війни. Автор статті ділиться досвідом створення безпечного простору для учасників освітнього процесу у Ліцеї №2 Хмельницької міської ради

Ключові слова: захист, безпечне освітнє середовище, війна, пріоритет, дорослий, дитина, безпечна і здорова поведінка.

Під час повномасштабної російсько-української війни школа відіграє значну роль у житті всіх учасників освітнього процесу, батьків, суспільства, адже вчителі впливають на формування відповідальної поведінки здобувачів освіти, можуть інформувати їх про проблеми, організовувати надання різноманітної підтримки та допомоги. Педагоги спілкуються з кожним учнем і кожною ученицею, їхніми батьками, тож мають можливість визначити ймовірні ризики та запобігти їм. Натомість спілкування учнів між собою в стінах школи допомагає їм відволіктися від трагічних подій, а дітям, які тимчасово перемістилися в інші населені пункти, дає можливість легше адаптуватися до нових умов життя, доєднатися до спільноти, реалізувати свій потенціал.

[На жаль, значна частина шкіл в Україні зруйнована через війну. Є й заклади, які можливо відновити, і вчителі та громади роблять усе, щоб приміщення стали ще кращими та комфортнішими. Деякі заклади знаходяться на територіях, тимчасово окупованих ворогом, і в інформаційному просторі поширюється багато героїчних історій учителів, які ціною навіть власного життя відстоювали та відстоюють цінності

нашої країни, дають можливість навчати і навчатись.

Освіта в умовах війни — це діяльність у режимі особливої відповідальності, працездатності, наполегливості, єдності, відкритості та підтримки.] [3]

[Освітній процес укотре зазнає змін. У першу чергу більш актуальними стають питання безпечного простору та освітнього середовища для перебування здобувачів освіти і працівників.] [1]

Створення безпечних умов для усіх учасників освітнього процесу є пріоритетним завданням засновників і керівників шкіл.

Що таке безпека та що означає створити безпечне освітнє середовище?

Безпека – стан захищеності особи чи групи, наявність способів задоволення потреб особистості та захисту її прав.

Створити безпечне освітнє середовище — одне з першочергових завдань закладу освіти, виконання якого має реалізувати право на безпечні та нешкідливі умови навчання в умовах війни. Тож цим мають займатися керівники закладів освіти, педагогічні працівники, батьки учнів, громадськість спільними зусиллями. До того ж, їм важливо опанувати основні правила безпечної поведінки та навчити цього дітей.

Перш за все, безпечними мають бути будівлі шкіл. У кожному закладі освіти потрібне укриття чи інші приміщення, де можна перебувати під час повітряних тривог для зменшення ризиків.

У школах з очним чи змішаним навчанням керівники мають подбати про переривання заняття в разі оголошення повітряної тривоги або інших сигналів небезпеки та скерування всіх присутніх у закладі в укриття. Там, у безпечніших умовах, заняття можна буде продовжити.

У закладі мають бути розроблені дієві, чіткі інструкції про те, хто, де, як і коли має ховатися, як здійснювати евакуацію дітей, як діяти в разі обстрілів, під час оголошення повітряної тривоги тощо. Усі в закладі — і працівники, і учні — мають знати ці інструкції та чітко їх дотримуватися. Важливо інформувати про такі правила і батьків учнів — це зменшить їхнє хвилювання, адже близькі мають чітко розуміти, де їхні діти та як дізнатися, що вони в безпеці.

Проте наявність укриття — це лише частина тієї безпеки дітей, яку має організувати керівник. Крім того, поруч із дитиною мають бути безпечні дорослі — персонал закладу, її батьки. Адже безпека дитини — це широке поняття, яке можна описати формулою:

БЕЗПЕЧНЕ МІСЦЕ + БЕЗПЕЧНИЙ ДОРОСЛИЙ = ДИТИНА У БЕЗПЕЦІ

Безпечне місце:

- прогнозоване для дитини — вона має повну інформацію, що з нею відбуватиметься, хто там буде і яка роль присутніх, так само вона розуміє, що чекають від неї;

- максимально підготовлене для взаємодії — є меблі, що відповідають віку дитини, та додаткові предмети (олівці, папір, іграшки тощо);

- тут не відбувається жодного насильства над дитиною;

- тут фізично безпечно для дитини.

Безпечний дорослий:

- знає та враховує вікові й індивідуальні особливості дитини, а також її психологічний стан;

- взаємодіє з дитиною «на рівних»;

- уміє розпізнавати потреби дитини та забезпечує захист прав та інтересів дитини;

- ставиться доброзичливо до дитини та проявляє емпатію.

Емпатія означає розуміння того, що відчуває дитина під час розповіді про насильство; відчуття вібрації емоції, з якою дитина розповідає; розуміння потреб дитини.

Дитина у безпеці:

- відчуває себе захищеною та перебуває у стані спокою;
- має контроль над власним життям — розуміє, що відбуватиметься, до кого може звернутися по допомогу, здатна диференціювати власні емоції та відтворювати події, що відбувалися з нею раніше;
- має уважну та турботливу дорослу людину поруч;
- не має об'єктивних і суб'єктивних загроз.

Коли дитина відчує себе в безпеці, рівень її тривоги знижується та «вмикаються» центри мозку, які відповідають за відтворення інформації та встановлення причинно-наслідкових зв'язків.] [3]

[Що впливає на безпечне освітнє середовище?

1. Якість міжособистісних відносин – позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); негативні фактори (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність).

2. Захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору.

Для того, щоб унеможливити насильство та створити безпечне освітнє середовище, кожен учасник навчально-виховного процесу повинен мати уявлення не тільки про те, що вважається насильством, але й про те, як мінімізувати ризики та небезпеки, і в результаті, створити умови для внутрішньої безпеки та безпеки референтного довкілля. А це стає можливим лише завдяки спільній цілеспрямованій діяльності педагогів, учнів і батьків.

3. Комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів та домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу.

Нерозвиненість системи психологічної допомоги в освітній установі може призвести до неефективного психологічного супроводу дитини, а у педагогів – емоційного вигорання і, як наслідок, спричинити професійну деформацію, що і в першому і в другому випадку створить серйозну загрозу психічному здоров'ю особистості.

4. Задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини у: допомозі та підтримці, збереженні та підвищенні її самооцінки, пізнанні та діяльності, розвитку здібностей і можливостей.

Основними характеристиками процесу взаємодії всіх учасників освітнього середовища є особистісно-довірливе спілкування, а його відсутність спричиняє досить негативні наслідки (емоційний дискомфорт, небажання висловлювати свою точку зору, думку, негативне ставлення до себе, втрата особистої гідності, небажання звертатися по допомогу, ігнорування особистих проблем і труднощів оточуючих дітей і дорослих, неухважність до прохань і пропозицій).

Які є принципи безпечного освітнього середовища?

1. Принцип домінування життя людини як головної цінності, що визначає модель мінімальної (необхідної) безпеки, максимально усуває ризики, що загрожують життю як дітей, так і дорослих.

2. Принцип регіональної специфіки передбачає під час організації системи безпеки освітнього середовища школи облік небезпек і можливих надзвичайних ситуацій конкретного регіону (міста, області, району).

3. Принцип комплексності оцінки небезпек (ризиків), що задає методiku оцінки різних педагогічних (освітніх) ризиків (зовнішніх і внутрішніх) на основі комплексного, системно-синергетичного підходу.

4. Принцип міні-макса, що визначає досягнення максимального ефекту

безпеки при наявності мінімуму ресурсного забезпечення.

5. Принцип максимальної ефективності управління системою заходів і створених педагогічних умов, спрямованих на забезпечення максимальної безпеки освітнього середовища і школи, як соціального інституту в цілому.

Робота над створенням освітнього середовища не припиняється з досягненням певного результату. Насамперед, це безперервний процес реагування на нові виклики життя, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей і правил. Водночас необхідно, щоб всі учасники цього процесу усвідомлювали спільну відповідальність, мали вміння, бажання та добру волю для такої співпраці.] [1]

Наведу приклад системи роботи колективу Ліцею №2 м. Хмельницького Хмельницької міської ради з формування в нашому освітньому закладі безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану.

Адміністрація та колектив Ліцею №2 прикладає надзвичайно багато зусиль для створення безпечного середовища освітнього процесу. В навчальному закладі створюються необхідні умови для навчання, успішної соціалізації та гармонійного розвитку дітей і підлітків із наголосом на питаннях захисту життя і здоров'я. Ключовим питанням в сучасних реаліях є збереження життя учасників навчального процесу, психологічна підтримка здобувачів освіти.

Такими умовами є: сприятливе фізичне і психосоціальне середовище, навчання важливих для життя компетентностей, демократичне управління Ліцеєм, партнерство та участь.

Створено середовище, сприятливе для фізичного здоров'я здобувачів освіти:

- забезпечено облаштування безпечного простору у закладі (укриття, запасні виходи);

- здійснюються превентивні заходи щодо мінної безпеки (інформування учнів, спільні заходи із залученням ДСНС).

- розроблені шляхи евакуації учасників освітнього процесу, алгоритм дій працівників та учнів закладу освіти під час евакуації;

- проводяться тренування учнів та працівників щодо правил поведінки під час повітряних тривог, евакуації, перебування у сховищі;

- напрацьовані алгоритми роботи з батьками у разі ймовірних надзвичайних ситуацій, дій ліцею за таких умов, зокрема проведення евакуації, комунікації з учасниками освітнього процесу, вмісту дитячого наплічника тощо;

- педагогічний колектив пройшов навчання з надання домедичної допомоги дітям;

- переглянуто антибулінгову політику для дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, розроблено адаптаційні заходи для таких учнів;

- учителі пройшли тренінги, зорієнтовані на практичні методичні поради щодо роботи з дітьми в умовах стресу;

- створено відповідні санітарно-гігієнічні умови, належний рівень пожежної та електробезпеки;

- забезпечується навчання персоналу і учнів з питань безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях;

- проводяться практичні тренування персоналу та учнів щодо злагоджених дій в екстремальних і надзвичайних ситуаціях;

- застосовуються здоров'язберігаючі технології на уроках та в позаурочний час (флешмоби, руханки, фізкультхвилинки, ігри на свіжому повітрі);

- пропагується здоровий спосіб життя на уроках, виховних заходах;

- всі учні забезпечені якісним харчуванням, здійснюється постійний контроль якості харчування;

- подвір'я, приміщення і навколишня територія Ліцею №2 є безпечними для життя і здоров'я здобувачів освіти;

- класні керівники проводять різноманітні виховні заходи щодо запобігання різним видам фізичного насильства;

- проводяться Тижні безпеки життєдіяльності, тижні безпеки дорожнього руху, місячники цивільного захисту.

- педагогічний колектив Ліцею №2 готовий, за необхідності, змінювати форми організації освітнього процесу та форми здобуття освіти. Досвід та практики попередніх років показали, що Ліцей готовий швидко переходити на онлайн-навчання. З цією метою створено Google Класи.

- учителі опановують техніки чутливого підходу до вибору текстів для читання, тем обговорення через різний і часто травматичний досвід, який можуть мати діти (обстріли, втрата рідних, загибель батьків, батько на війні);

Для створення комфортного психологічного середовища колектив Ліцею №2 здійснює такі заходи:

- підтримується дружня, заохочувальна і комфортна атмосфера для всіх учасників освітнього процесу;

- проводяться заходи щодо недопущення всіх видів насильства (булінгу) : психолого-педагогічні семінари, залучення спеціалістів для вирішення складних ситуацій, співпраця з батьками, проведення зустрічей з психологічною та соціальними службами, різноманітні виховні заходи, які вчать взаємодіяти здобувачів освіти між собою (День толерантності, День людей з особливими потребами і т. ін.);

Велику увагу колектив школи приділяє забезпеченню інформаційної безпеки:

- проводиться роз'яснювальна робота «Безпека в Інтернеті в умовах воєнного часу», «Фільтруємо шкідливий контент»

- здійснюється роз'яснювальна робота при проведенні Тижня безпечного Інтернету, тематичних виховних годин, круглих столів та ін);

- залучаються учні Ліцею №2 до участі в інтернет-олімпіаді «Безпечний Інтернет» на платформі «На урок», до створення проектів «Безпека в Інтернеті».

- проводиться тісна співпраця з батьками;

Захист екологічного аспекту безпечного освітнього середовища здійснюється за рахунок таких дій:

- інструктування учасників освітнього процесу та персоналу школи з питань безпеки життєдіяльності;

- проводяться акції «Здай відпрацьовані батарейки», «Чисте довкілля».

Одним із важливих питань в умовах війни стало волонтерство. Цей аспект сучасного життя також потребує роз'яснень щодо безпеки та шахрайських дій. Проводиться робота з батьками та здобувачами освіти щодо безпеки волонтерства та уміння розпізнавати шахрайські дії.

Управління Ліцеєм №2 відбувається на засадах самоврядування, демократії, рівного доступу, толерантності, прозорості та поваги до кожного учасника освітнього процесу, включно з системою учнівського самоврядування. Батьки учнів беруть активну участь у житті школи.

Ліцей №2 активно взаємодіє з територіальною громадою та органами місцевого самоврядування на засадах відкритості і партнерства.

Персонал школи мотивований і отримує постійну підтримку у набутті необхідних навичок щодо забезпечення ефективного шкільного управління, партнерства та участі.

Ліцей №2 забезпечує залучення, рівність та безпеку для всіх учасників освітнього процесу, що є пріоритетним завданням в умовах російсько-української війни.

[Батьки й учителі мають навчати дітей безпечної поведінки та дій у разі виникнення загрози. Особливо потрібно дбати про безпеку дітей, чиї рідні не вповні виконують свої батьківські обов'язки. Така дитина має знати, хто може прийти їй на допомогу із родичів, сусідів, фахівців, за потреби уміти зателефонувати комусь із них.

Важливо пам'ятати! Дитина лише тоді відчуватиме себе в безпеці, коли за нею доглядатиме безпечна доросла людина, коли житиме в безпечних стабільних умовах і коли знатиме, що таке безпечна поведінка, і вмітиме безпечно поводитися.] [3]

Створення безпечного освітнього простору в умовах війни є пріоритетом, що вимагає комплексного підходу, який включає фізичну безпеку (укриття) та психологічний комфорт (відсутність насильства, насильницьких дій, підтримка емоційного благополуччя). Для цього необхідно навчати учасників освітнього процесу правилам поведінки під час надзвичайних ситуацій та формувати культуру взаємоповаги, а також створювати план заходів, що включає інтегровані заходи безпеки.

[Питання безпеки освітнього процесу не є новим для суспільства, однак особливої актуальності воно набуває, коли та чи інша країна потрапляє в зону конфлікту, військової агресії, окупації. На жаль, сьогодні в такій кризовій ситуації опинилась Україна. Надважливо в цей час створити всі можливі умови для забезпечення захисту життя та здоров'я дітей, прийняти виклики часу, пов'язані із безпековою ситуацією та війною. Чітке розуміння учасниками освітнього процесу алгоритму дій під час загрози та виникнення надзвичайних ситуацій воєнного характеру, сподіваємось, допоможе ефективніше впоратися з кризою та зменшити її негативні наслідки.] [2]

Пам'ятаймо, що життя людини – найвища цінність, а право на життя – основоположне право людини та запорука нашого майбутнього.

Список використаних джерел та літератури

1. Заєць В.Ф. Створення безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану URL:<https://vseosvita.ua/library/stvorennia-bezpechnoho-osvitnoho-seredovyscha-v-umovakh-voiennoho-stanu-733455.html>. (дата звернення 02.11.2025).

2. Організація безпечного освітнього середовища в умовах воєнного часу. Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку. URL: <https://college.suitt.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/.pdf>. (дата звернення 02.11.2025)

3. Центр інноваційної освіти ППО.CBIT URL: <https://prosvitcenter.org/library/stvorennia-bezpechnoho-osvitnoho-seredovyscha/>. (дата звернення 02.11.2025).

Книр Тетяна,
практичний психолог
КЗЗСО «Ліцей №10» ХМР

Застосування методу сенсорної інтеграції в інклюзивному освітньому середовищі у роботі практичного психолога

Анотація: Стаття висвітлює питання розвитку сенсорних систем у дітей та їх вплив на успішність навчання, застосування методу сенсорної інтеграції з дітьми з особливими потребами в освітньому середовищі, розкриває питання впровадження елементів сенсорно-інтеграційної терапії у психолого-педагогічній діяльності та здійсненні корекційно–розвивальної роботи практичного психолога.

Ключові слова: сенсорний розвиток, сенсорна інтеграція, сенсорна обробка інформації, розлади сенсорної інтеграції, сенсорні системи.

Сенсорний розвиток дитини – це розвиток її відчуттів і сприймань, формування уявлень про зовнішні властивості предметів: їх форму, колір, розмір, положення у просторі тощо на основі сенсорного сприйняття [1]. Дослідження показали, що значна частина труднощів, що виникають у дітей у ході навчального процесу, пов'язана з

недостатньою точністю та гнучкістю сприймання. Актуальність даної теми полягає в тому, що готовність здобувача освіти до шкільного навчання в значній мірі залежить від його сенсорного розвитку, який є фундаментом розумового розвитку дитини і є умовою успішного навчання у школі і у багатьох інших видах діяльності.

Одним із перспективних напрямів є використання сенсорної інтеграції як інноваційної технології, що ґрунтується на поєднанні психолого-педагогічних і нейропсихологічних підходів та сприяє формуванню цілісного сприймання, регуляції поведінки, розвитку комунікативних і когнітивних функцій. На цій ідеї акцентують увагу О. Кіпаренко [4], Т. Скрипник [6], які доводять значущість сенсорної інтеграції для розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Історія сенсорної інтеграції сягає початку XX століття, коли Чарльз Шеррінгтон, нейробіолог, лауреат Нобелівської премії, ввів у медичну термінологію концепцію сенсорної інтеграції. Переломний момент у дослідженнях сенсорної інтеграції пов'язаний з іменем Джин Айрес, яка працювала в Каліфорнії ерготерапевтом з дітьми з різними вадами та дисфункціями. Спостереження за учнями дозволило їй побачити, що деякі з них не сприймають та не інтерпретують сенсорну інформацію як їхні однолітки. Вона почала спостереження за основними сенсорними системами, пропріоцепцією, дотиком, вестибулярною системою, зором та помітила, що деякі діти не поєднують інформацію, що надходить від цих систем. Згодом вона почала працювати над теорією сенсорної інтеграції. Проблема сенсорного розвитку знайшла широке відображення в роботах зарубіжних (О. Декролі, Ф. Фребель, Ф. Фолькельт, М. Монтесорі та ін.) та вітчизняних (Є. Тихеева, О. Усова, та ін.) науковців. Метод сенсорної інтеграції був офіційно сформований у 80-х роках. Зараз він використовується у Великій Британії, США, Канаді, Австрії, Португалії, Японії, Німеччині, Данії та Польщі.

Причин порушень сенсорної обробки інформації все ще не визначено, хоча в різних дослідженнях згадуються такі причини як: генетика, вплив навколишнього середовища та пренатальні чинники, такі як стрес або алкоголь. Оскільки Дж. Айрес запропоновано причину виникнення даного порушення як нетипова обробка інформації мозком або незрілим мозком, то останні дослідження визначають, що дане порушення несе неврологічний характер.

Більшість дитячих психіатрів не розглядають порушення сенсорної інтеграції як окремий діагноз. За їх словами, симптоми дуже різноманітні і немає ніяких критеріїв, щоб відокремити їх від інших станів, таких як аутизм, синдром дефіциту уваги і гіперактивності (ГРДУ) або тривожні розлади [3].

Сенсорна інтеграція – це процес обробки сенсорних стимулів, під час якого нервова система отримує інформацію від рецепторів усіх органів чуття, потім організовує та інтерпретує її так, щоб вона могла використовуватися на вищому рівні центральної нервової системи для цілеспрямованої та ефективною дії. Інформація, яка досягає мозку, збирається органами чуття (зір, слух, смак, нюх, дотик, вестибулярна та пропріоцептивна система) [2]. Завдяки цій інформації ми знаємо, що є важливим, а що можна проігнорувати. Це формує основи соціальної поведінки та формує здатність цілеспрямовано діяти та реагувати на певну ситуацію.

Процеси сенсорної інтеграції розвиваються з віком, а кінцевим результатом є повноцінний сенсомоторний розвиток дитини та її готовність до школи.

Піраміда Вільямса і Шеленбергера демонструє нам поетапний розвиток сенсорних систем та навичок, необхідних для навчання дитини [5]:

- вестибулярна (як тіло розташоване у просторі);
- пропріоцептивна (м'язове відчуття, відчуття свого тіла та його частин);
- тактильна (відчуття впливу на шкіру);
- зорова;
- слухова;
- нюхова;
- смакова.

Як бачимо, розвиток навичок відбувається внаслідок розвитку більш ранніх, базових сенсорних систем. Якщо з якихось причин порушується розвиток окремих сенсорних процесів, ми можемо мати справу з розладами обробки психічної інформації. Згідно з цією концепцією, якщо дитина не набуває навичок з попередніх рівнів, вона не здобуде навичок з вищих рівнів.

Починають працювати перші три системи, а саме вестибулярна, пропріоцептивна та тактильна, на перших тижнях внутрішньоутробного розвитку та продовжують розвиватися все життя. Від того, наскільки якісно, повноцінно і точно цими системами обробляється інформація, яка надходить у мозок від зовнішніх подразників, залежить якість розвитку усіх поверхів піраміди. Саме тому дітям так важлива активність у рухах. А вже потім на міцний фундамент упевнено стануть цеглинки мовлення, логіки, читання, рахування, письма і соціальні навички.

Загальні ознаки та симптоми дисфункції сенсорної інтеграції:

- надмірна реактивність або відволікання;
- проблемна поведінка;
- затримка мовленнєвого розвитку;
- тонус м'язів (напруга м'язів у спокої) і проблеми з координацією;
- проблеми з навчанням у школі (з читанням: характерним є пропуск букв, плутання рядків; з опануванням письма: характерним є губити букви, пропускати слова, труднощі з утриманням рядка при написанні; з напрямком написання букв; з каліграфією: нерозбірливий почерк; з утриманням зосередженості на завданні; із знаходженням правильної сторінки).

Базовими сенсорними системами, як вже зазначалося, є вестибулярна, пропріоцептивна та тактильна.

Вестибулярний апарат відповідає за рух у широкому розумінні. Він вважається еволюційно найдавнішим органом чуття, який дозволяє нам протистояти силам гравітації та підтримувати рівновагу. Ця система сприяє розвитку моторики, кращій концентрації на завданні, контролю руху, розвитку мовлення, піклується про правильну поставу. Про проблеми із вестибулярною системою свідчать такі прояви у поведінці:

- проблеми з рівновагою;
- проблеми з гравітацією;
- захитування в транспорті;
- труднощі з оцінкою відстані;
- проблеми з перетином центральної лінії;
- непереносимість руху;
- підвищена потреба в русі;
- бігання, кружляння по колу, постійні стрибки;
- проблеми з зором (вестибулярний апарат має великий вплив на зір, зорово-моторну координацію, необхідну для письма);
- труднощі з концентрацією уваги.

Діти з такими проблемами часто сприймаються як неслухняні, що, безумовно, шкодить дитині та не відповідає дійсності. Слід підібрати відповідні методи і форми роботи для того, аби створити правильні умови для таких дітей

Пропріоцептивна система є базовою системою, яку зазвичай називають органом глибокого чуття. Вона дозволяє сприймати подразники, пов'язані зі стисненням, розтягуванням, позиціонуванням і рухом тіла відносно самого себе. Пропріоцепція необхідна нам для виконання основних життєвих дій, таких як, наприклад, розмова, ходьба, дозволяє нам генерувати потрібну силу, щоб, наприклад, тримати чашку, коли п'ємо чай, або розташувати тіло та руки так, щоб ми могли зловити м'яч, що летить.

Для дитини з порушенням пропріоцепції є характерним:

- велика кількість мимовільних рухів, наприклад, помаху руками;
- неправильна постава;
- незграбність, невправність;
- схильність до агресії;
- перетинати фізичні кордони під час взаємодії з іншою людиною;
- ходьба навшпиньках;
- скреготіння зубами; • гризти нігті;
- докладати надмірних зусиль при виконанні певної діяльності, міцно обіймати, стискати ручку під час письма;
- неправильно визначати положення свого тіла в просторі;
- натикатися на предмети;
- більша стійкість до фізичного болю;
- брак плавності рухів.

Дослідження показують, що більшість дітей, які стикаються з проблемами в школі, мають проблеми з пропріоцептивною системою, яка має також велике значення у формуванні дрібної моторики, недостатній розвиток якої не дозволить дитині досягти базових шкільних навичок.

Дотик – це здатність відчувати механічні подразники, що діють на шкіру. Завдяки цьому ми реагуємо на вібрацію, температуру, біль, легкий дотик, лоскіт. Діти можуть відчувати особливу чутливість в певних ділянках та/або до певних типів стимулів, наприклад, до неприємних або надто інтенсивних дотиків, тип реагування також може відрізнятися: можлива одночасна гіпо- і гіперчутливість. Чутливість може змінюватись залежно від контексту, від емоційного стану, рівня стомлюваності залежно від адаптації (швидко звикає до стимуляції) та інших факторів.

Найважливіші симптоми порушень тактильної сенсорної системи:

- ізоляція від контактів з однолітками;
- емоційні реакції, що не відповідають ситуації;
- небажання обійматися;
- відсутність бажання грати з пластичними масами, уникнення дотику до фарб, пластиліну, землі тощо;
- небажання мити голову і стригти нігті, носити певний одяг;
- низька стійкість до болю, викликаного зовнішніми факторами.

Крім цих основних систем виділяють нюхову, смакову, зорову та слухову системи.

Симптоми, які можуть вказувати на порушення роботи зорової системи: повільне читання, пропускання слів, низький рівень концентрації уваги, проблеми з рухливими іграми, незграбність, неправильне розміщення елементів на аркуші паперу, головні болі, використання пальця як допоміжного засобу під час читання, читання на дуже близькій відстані, неправильна поза при письмі і читанні.

Найпоширенішими симптомами розладів слуху є: короткочасна концентрація уваги, відволікання, обмежений словниковий запас, неправильне розуміння питань, проблеми з читанням вголос, підвищена чутливість до звуків, монотонність у мовленні.

Розлади сенсорної інтеграції поділяються на декілька видів:

1. Порушення модуляції – неправильна обробка інформації. Це діти з гіперчутливістю, гіпочутливістю та сенсорні шукачі.

Гіперактивна (гіперчутлива) дитина уникає дотиків і не хоче, аби до неї торкалися, не любить бруднитися, не хоче грати з пластичними масами, неохоче грається в пісочниці, не любить ходити босоніж, уникає ігор, де потрібно торкатися матеріалів безпосередньо пальцями (пластилін, ліплення, склеювання паперу), не любить митися, не любить одягатися, прив'язується до одягу, може носити одну річ тривалий період часу, перебірлива в їжі.

Малоактивна (гіпочутлива) дитина рідко піклується про свій зовнішній вигляд, здається пасивною, їй важко почати активну діяльність, ігнорує зорові подразники, має проблеми з подоланням перешкод, впускає різні предмети, їй подобається, коли її ведуть, спрямовують інші, має погано розвинену спостережливість, проблеми з командними іграми, труднощі з оцінкою відстані або ловлею м'яча, має дуже низький рівень збудження, потребує сильних подразників, щоб відчувати.

Сенсорний шукач має такі ознаки: стан сильного збудження, пошук дедалі сильніших подразників, прагнення до будь-якої рухової активності, створюється враження, що він перебуває в постійному русі, готовність до будь-яких дій, пов'язаних з штовханням, притисканням, бажання вішатися на інших, швидкість, проблеми з уповільненням реакції, бажання лазити і стрибати, любов до галасливих місць, голосно говорить.

2. Розлад сенсорної диференціації.

Діти з порушеннями сенсорної диференціації мають проблеми з розпізнаванням чисел, форм, мають труднощі з визначенням ознак предмета без використання зору, не усвідомлюють того, де їх торкаються, втрачають контроль над тілом, коли закривають очі, перевертаються, натикаються на предмети, мають проблеми з визначенням інтенсивності дотику, мають проблеми з опануванням самообслуговування, мають труднощі у прийнятті рішень, їм складно, наприклад, визначити, чи смачна страва, чи добре вона приправлена, чи ні.

3. Сенсорно-моторний розлад, який пов'язаний із труднощами у сприйнятті відмінностей та подібностей між сенсорними враженнями. До таких розладів відносяться диспраксія і порушення постави.

Симптоми диспраксії:

- незграбність, наприклад, розливання води з чашки;
- підвищена обережність;
- проблеми з самообслуговуванням (одягання, роздягання, застібання ґудзиків);

- високий травматизм;
- знижена рухова активність;
- сповільнені реакції; дитині з диспраксією потрібен деякий час, щоб відповісти на поставлене запитання;
- проблеми з подоланням смуги перешкод.

Сучасна система навчання все ще базується на основних сенсорних каналах. Діти з сенсорними розладами, якщо вони можуть адаптуватися до загальноприйнятих норм, що панують у закладі, не мають труднощів, але як бути з дітьми, які через порушення сенсорної обробки мають проблеми з адаптацією? Завдання психологів та вчителів – не тільки скоригувати форми і методи роботи, але й завжди керуватися інтересами дитини. У навчальному процесі важливо піклуватися про сенсорний розвиток дітей. Розлад сенсорної обробки полягає у нездатності мозку використовувати сенсорну інформацію в повсякденній діяльності, у процесі навчання. Отже, якщо сенсорна обробка не проходить як слід, дитина не розвиватиметься належним чином, вона буде стикатися з численними труднощами, такими як: відсутність готовності до школи; руховий розвиток, адаптація, емоційна регуляція, розвиток мовлення.

Тому у корекційну та розвивальну роботу доречно включати вправи з розвитку сенсорно-інтеграційної терапії, які будуть спрямовані на розвиток усіх сенсорних систем.

Одним із напрямків є вестибулярна інтеграція:

- виконання вправ на нестабільних поверхнях, ігри на фітболі, балансувальній дошці;
- лагідна стимуляція: невисокі фітнес-подушечки, інші невисокі платформи;
- ходіння закритими очима, ходінням по лініях;
- зорове прослідковування за предметами та середовищем під час рухів;
- стрибки, класики;
- катання на гойдалках, гамаках, гірках;
- ходити по містку, бордюрах.

Розвиток пропріоцептивної та тактильної системи відбувається через масаж і розтяжки, нейровправи з обтяжувачами, використання в корекції важких предметів та найбільш твердих пластичних матеріалів (пластилін).

Базовим обладнанням розвитку для тактильної та пропріоцептивної стимуляції можуть бути валики, пензлики різної товщини, вінички з пір'я, масажери, тканини різної фактури, реабілітаційні килимки, сенсорні коробки, сенсорні ігри на запам'ятовування, килимки з різною фактурою, щипці, скріпки, солоне тісто, пластилін, ігрове тісто, тара з різними матеріалами (рисом, різними крупами, макаронами), кінезіологічні м'ячі та мішечки різного розміру та ваги, дошка для малювання.

Також особлива увага звертається на розвиток таких систем як зорова та слухова. Засобами для розвитку слухової системи є основні ударні інструменти, дзвіночки для ніг або рук, свистки, будильники, годинники. Допоміжні засоби для стимуляції зорової системи – це скарбнички, дартс, більярд, настільний футбол, бадмінтон, лампи, ліхтарики, ігри в хрестики-нулики, гра з м'ячем.

У корекційній роботі слід використовувати ігри на розвиток міжпівкульної взаємодії, серійної організації рухів, пальчикові кінезіологічні вправи, ігри на розвиток довільності, «стоп – вправи».

Приклади вправ для занять:

1. Смак і запах. Скринька ароматів: баночки з ватними кульками, просоченими різними запахами (ваніль, лимон, кава, кориця, лаванда). Дитина вгадує запах, порівнює «приємний/неприємний». Ігри зі смаками: дегустація безпечних продуктів різної текстури та смаку (кисле яблуко, солодкий банан, хрусткий сухарик, м'який сир). Можна заплющувати очі та вгадувати продукт.

2. Дотик (тактильна система). Сенсорні коробки: контейнер із крупною, квасолею, піском, гелевими кульками або шматочками тканини. Дитина шукає заховані предмети. Фактурні доріжки: килимки або смужки з різних матеріалів (гума, хутро, ковrolін, пухирчаста плівка) для ходіння босоніж.

3. Рух (вестибулярна система). Ігри на баланс: ходіння по лінії, по бордюру, по гімнастичній лаві. Гойдалки/гамаки: м'яке погойдування для регуляції збудження. "Живі тварини": дитина зображує тварин (жаба стрибає, ведмідь ходить навкарачки, пташка махає крилами).

4. Пропріоцепція (відчуття тіла, зусиль). "Важка праця": переносити коробки з іграшками, катати великий м'яч, штовхати подушки. Гра "буріто": загортання дитини в ковдру з м'яким «натисканням» (за бажанням дитини).

5. Праксис рук (координація та дрібна моторика). Ігри з прищіпками: прикріплювати до картонного кола, створюючи «сонечко». Тісто або пластилін: ліпити, розкачувати, розривати, з'єднувати. Ігри з намистинами: нанизування на шнурок, сортування за кольором і розміром.

6. Зір і слух. Музично-рухливі ігри: зупинка за сигналом («Стоп-гра»). Пошук предмета за описом: «Знайди червоний круг» або «Знайди те, що дзвенить». «Повтори позу»: дитина повторює за психологом позу (потім кілька поз), у створенні якої бере участь усе тіло.

З появою інклюзивного навчання в Україні, застосування методу сенсорної інтеграції набуває широкого використання, що надає можливість задіяти його в поєднанні з іншими підходами, методами роботи з різними категоріями дітей.

Корекція з використанням сенсорно-інтеграційної терапії – природний і досить ефективний процес. Адже для дітей створюється насичене сенсорними стимулами середовище, яке стимулює навички та здібності і в той же час зацікавлює дитину.

Включення елементів сенсорної інтеграції сприяє не лише стимуляції базових сенсорних функцій, але й покращенню комунікативних навичок, розширенню словникового запасу, формуванню адекватної поведінкової реакції та активній соціальній інтеграції дітей у шкільне середовище. Практика підтверджує, що сенсорно орієнтовані підходи стають основою розвитку пізнавальної мотивації та позитивного емоційного досвіду.

Знання в області сенсорної інтеграції необхідні в роботі психолога та педагога, оскільки дозволяють краще зрозуміти проблеми розвитку, з якими стикаються діти. Крім того, це полегшує вибір найкращих стратегій і методів для підтримки цього розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Айрес, Е. Дж., за участю Джеффа Роббінса. Дитина і сенсорна інтеграція. Розуміння прихованих проблем розвитку з практичними рекомендаціями для батьків та спеціалістів. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 327 с.

2. Вісник Освітньо-наукового центру сімейно-центрованих практик. Вип. 3 / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; гол. ред. Л. А. Черніченко; редкол.: С. С. Попиченко, М. А. Лемещук, Д. М. Хрипун; відп. за вип. Л. А. Черніченко. Умань: Візаві, 2024. 147 с.

3. Данилюк, І., & Буркало, Н. Сенсорна інтеграція та її значення для розвитку дитини. *Психологічний журнал*, 2024, т. 10, № 2, с. 7–26.

4. Кіпаренко О. Сенсорна інтеграція як метод корекції розладів у дітей // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць 2020. Вип. 49. С. 152–176.

5. Костицька, Т. Основні прояви порушень сенсорної інтеграції. Матеріали конференції «Моя мова». Київ, 2024. С.45-48.

6. Скрипник Т. В. Сенсорна інтеграція як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом // *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017, т. 80, № 4, с. 24–31.

7. Шевцов, А. Г., & Заплатинський, А. Б. Сенсорна інтеграція в системі медико-психолого-педагогічного реабілітування осіб з обмеженою життєдіяльністю. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна*, вип. 12, за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С. 133–137.

Книшук Тетяна,
вчитель-дефектолог КЗДОКТ №216 КМР,
спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист

Казкотерапія з використанням пальчикового театру для дітей молодшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами як один з ефективних методів корекції мовленнєвого та інтелектуального розвитку

Анотація. Мова - це не тільки засіб спілкування, знаряддя мислення, творчості, пам'яті, а ще й різноманітна діяльність дітей. Театралізована гра є провідним видом мовленнєвої діяльності в дошкільному віці. У статті висвітлюється роль казкотерапії з використанням пальчикового театру як ефективного засобу розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: казкотерапія, казки, пальчиковий театр, мовленнєвий розвиток, інтелектуальний розвиток, діти молодшого дошкільного віку з ООП.

Постановка проблеми. В нашій країні спостерігається значне зниження рівня мовленнєвого розвитку дошкільнят. Вчені та педагоги натрапляють на труднощі й змушені визнавати той факт, що 85% п'ятирічних дітей мають рівень мовлення, який відповідає віку трирічних дітей. Проблема розвитку мовлення дітей дошкільного віку є центральною в сучасних наукових дослідженнях. Розвиток мовлення у дошкільників є ключовим аспектом їх загального розвитку та соціалізації. Особливо це стосується дітей з особливими освітніми потребами (ООП), які можуть мати труднощі у спілкуванні через різні фізичні та соціально-емоційні чинники.

У Базовому компоненті дошкільної освіти виокремлено освітню лінію «Мовлення дитини», яка передбачає формування в дітей різних видів мовленнєвої і комунікативної компетенції, які в сукупності спрямовані на формування мовленнєвої особистості дитини. Дошкільний вік - це період активного розвитку мови, а провідним видом діяльності в цьому віці є гра. На сьогодні одним із продуктивних напрямів роботи з розвитку мовленнєвої активності дитини визнано використання театралізованих ігор з творчим та інтелектуальним навантаженням. І це не випадково, адже саме театралізована гра є провідним видом мовленнєвої діяльності в дошкільному віці. Найдоступнішими видами театру для молодших дошкільнят з ООП є казкотерапія з використанням пальчикового театру.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Сучасні фахівці, шукаючи ефективні засоби корекції відхилень у розвитку мовлення, все більше орієнтуються на використання механізму впливу казки, яка своєю чергою чинить значний комплексний корекційний вплив на дітей. Значення казки в мовленнєвому розвитку дитини досліджували: П. Анікін, А. Адлер, Е. Берн, Б. Брун, Е. Пендерсон. Дослідженням ролі казки в корекційній роботі з дітьми сьогодні займаються: О. Заціринська, Т. Зінкевич-Євстігнєєва, М. Поваляєва, Д. Соколов, С. Черняєва. В науці існує концепція казкотерапії, розроблена закордонними вченими (Е.Р. Фромм, Е.Л. Берн, Е.Р. Гарднер, А. К. Менегетті) та вітчизняними вченими (О. В. Лісіна, Т.Д. Петрова, Р. Л. Озовцева, М.В. Осорина, Т.Д. Зінкевич-Євстігнєєва). Дослідження таких учених, як Н. Карпинської, Н. Насрулаєвої та Л. Фесенко, які вивчали вплив казок на мовленнєвий розвиток дітей, зокрема на формування зв'язного мовлення. Вони довели, що казка

стимулює розвиток мовленнєвих умінь, зокрема через засвоєння нових лексичних одиниць, складних граматичних конструкцій і вдосконалення навичок побудови зв'язних висловлювань.

Виклад основного матеріалу: Молодший дошкільний вік найбільш чутливий щодо мовленнєвого розвитку. У віці трьох років зазвичай діти починають активніше говорити, тож казка може стати поштовхом до розвитку зв'язного мовлення, образного мислення та пізнавального інтересу. Читаючи дітям казки, педагоги сприяють збагаченню їхнього словникового запасу. Що багатша й правильніша в дитини мова, то легше їй висловлювати свої думки, ширші її можливості в пізнанні навколишнього середовища. Розвиток зв'язного мовлення дитини з ООП є найважливішою умовою її повноцінного мовленнєвого й психічного розвитку та тісно пов'язано з розвитком дрібної моторики. У своїх роботах видатний педагог-новатор Сухомлинський стверджував: «Розум дитини розташовується на кінчиках його пальців». І це не випадково - кора головного мозку має дуже велику область, відповідальну за роботу рук. За промову в людини відповідають головним чином дві зони, що знаходяться в корі головного мозку, це зона Верніке, яка відповідає за сприйняття мови, та зона Брока, що відповідає за промовляння мови. З цього випливає, що для стимуляції мовленнєвого розвитку впливати треба на точки відповідності головному мозку - це верхні фаланги пальців. Тому рівень інтелекту та мовлення дитини безпосередньо залежить від ступеня розвитку дрібної моторики його пальців. У дітей молодшого дошкільного віку з ООП розвинути ювелірну точність в координації роботи рук допоможуть всілякі пальчикові ігри, в тому числі й пальчиковий ляльковий театр.

Пальчиковий театр сприяє розвитку мовлення дитини, уваги, пам'яті, формує просторові уявлення, розвиває спритність, точність, виразність, координацію рухів, підвищує працездатність, тонус кори головного мозку. Сенс цього театру полягає в тому, щоб стимулювати дитину вдягати собі на пальчики фігурки та намагатися розповісти казки (різні, але обов'язково за оригінальним текстом). Стимулювання кінчиків пальців, в тому числі веде до розвитку мовлення дитини. Наслідкування рухами рук, ігри з пальцями стимулюють, прискорюють процес мовленнєвого та розумового розвитку дитини. Про це свідчить не тільки досвід і знання багатьох поколінь, а й дослідження фізіологів, які довели, що рухові імпульси пальців рук впливають на формування «мовних» зон й позитивно діють на всю кору головного мозку дитини. Тому розвиток рук допомагає дитині молодшого дошкільного віку з ООП добре говорити, готує руку до письма, розвиває мислення.

Для дітей молодшого дошкільного віку з ООП постановка казки за допомогою пальчикових ляльок є одна з основних методик казкотерапії. Казкотерапія – це метод, який використовує форму казки для інтеграції особистості, розвитку творчості мовленнєвих здібностей, розширення свідомості та взаємодії з навколишнім світом. Казка виконує функцію мовленнєвого розвитку (одночасно з орієнтацією на зміст слів дитина виявляє неабияку цікавість до звукової форми слова, змінює слова, творить нові). Щоб казка запам'яталася та справила враження на дитину, необхідно скористатися іграшкою. Перша іграшка дитини з ООП може бути її ручки та пальці. Для деяких ігор на подушечках пальців можна намалювати ніс, очі, ротик. Таке інсценування казок відбувається за допомогою пальців дитини. Для пальчикового театру використовуємо іграшки невеликого розміру, вони одягаються на палець. Для дітей молодшого дошкільного віку з ООП театральні вистави підбираються доступні за змістом та невеликі за обсягом п'єси. Це можуть використовуватися народні казки, вірші, забавлянки, потішки. Тривалість театрального дійства має становити не більше 5-7 хвилин. Пальчикова гра та пальчиковий театр - це унікальна можливість розташувати казку на долоньці.

Діти молодшого дошкільного віку показують спектаклі на пальчиках. У ньому всі герої, сцена й сюжет розташовані на одній або двох руках. У ході показу театру дитина

рухає одним або двома пальцями, проговорює тексти коротких літературних творів. Можна перебувати за ширмою і без ширми, зображувати дії, переміщаючись вільно. Казки й інсценівки в яких багато персонажів показують двоє, троє дітей. Важливо стимулювати бажання дітей включитися в спектакль, доповнюючи окремі фрази в діалогах героїв, установлені звороти зачину і кінцівки казки. Увага дітей фіксується на тому, що в кінці ляльки кланяються і просять подякувати їм, поплескати в долоні.

Можливість дитини потрапити в казку й побачити диво наяву, робить терапію унікальною. Це пояснюється тим, що в процесі казки дитина перевтілюється в одного з героїв. Іншими словами, вона грає роль. А терапія – сама театральна вистава.

Виконуючи пальчиковий театр ми одночасно розвиваємо мовлення дітей та проводимо масаж кисті. Кисть повторює будову нашого тіла. На ній розташовано чимало високоактивних точок, які відповідають певним органам та ділянкам тіла. Впливаючи на них, ми можемо регулювати функціонування внутрішніх органів та покращити загальний стан організму дитини. Наприклад, мізинець – серце, безіменний – печінка, середній – кишківник, вказівний – шлунок, великий палець – голова. При систематичному проведенні пальчикового театру у дітей поліпшується пам'ять, розумові здібності, розвивається сила й спритність рук, координація рухів, поліпшується діяльність серцево-судинної та травневої системи, підтримується життєвий тонус.

При систематичному проведенні таких казок можна розв'язувати майже всі проблеми педагогічного процесу. Для педагогів – це засоби, і методи, і прийоми, і посібники, і помічники. Для дітей – це розвиток дрібної моторики рук, мовленнєвого та інтелектуального розвитку.

Висновки. Формування мовлення є одним із найважливіших компонентів загального розвитку дитини в молодшому дошкільному віці з ООП. У процесі мовленнєвого розвитку діти не лише вчать використовувати мову як засіб комунікації, а й розвивають когнітивні здібності, увагу, пам'ять і логічне мислення. Одним із пріоритетних і продуктивних напрямків роботи в закладі дошкільної освіти з розвитку мовлення визнано театралізовану діяльність. Театралізована гра має великий вплив на мовленнєвий розвиток дитини, заохочує активну мову шляхом розширення словникового запасу, вдосконалює артикуляційний апарат. Казкотерапія виступає ефективним інструментом для розвитку мовленнєвої діяльності дітей молодшого дошкільного віку з ООП, оскільки вона поєднує в собі елементи гри, творчості, емоційної та інтелектуальної активності. Окрім того, казкотерапія з використанням пальчикового театру дозволяє розвивати не лише мовленнєві навички, а й інші важливі аспекти психічного розвитку дітей, такі як здатність до мислення, уяви, пам'яті та уваги.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / Науковий керівник: А.М. Богуш. — К.: Видавництво, 2020. - 26 с.
2. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : підручник для студентів ВНЗ факультетів дошк. освіти. Київ, 2006. 304 с.
3. Бредіхіна О. А. Казкотерапія у роботі з дітьми дошкільного віку. Авторські психотерапевтичні казки : метод. посіб. Нетішин : [б. в.], 2015. 85 с.
4. Садова І. Казкотерапія – сучасний метод роботи з дітьми, які мають особливі потреби. Актуальні питання гуманітарних наук. 2015. Вип II. С. 268–271.

Кобялко Ольга,
вчитель початкових класів
Струзького ліцею
Новоушицької селищної ради
Кам'янець-Подільського району

Розвиток критичного мислення молодших школярів

Анотація. У статті розглянуто критичне мислення як одну з ключових компетентностей молодших школярів у контексті сучасної української освіти. Проаналізовано психолого-педагогічні передумови його розвитку, визначено ефективні методи, прийоми та технології, що сприяють формуванню аналізу, рефлексії, аргументації та усвідомленого сприйняття інформації. Подано практичні приклади вправ, адаптованих до вікових можливостей учнів 1-4 класів. Обґрунтовано важливість системного, поступового та інтегрованого підходу до розвитку критичного мислення. Стаття може бути корисною педагогам початкової школи, методистам, здобувачам освіти та дослідникам у галузі педагогіки.

Ключові слова: критичне мислення, молодші школярі, початкова школа, компетентності НУШ, мисленнєві стратегії, освітні технології, аналіз інформації, розвиток учнів.

Стрімкий розвиток інформаційного середовища ставить перед школою нові виклики. Сучасні діти з раннього віку взаємодіють із великими масивами інформації, часто неперевіреної чи маніпулятивної. Саме тому критичне мислення виступає ключовою умовою формування здатності до самостійного мислення, відповідального прийняття рішень та інформаційної безпеки школярів.

Молодший шкільний вік – сенситивний період, коли закладаються основи самостійності, пізнавального інтересу, уміння аналізувати та узагальнювати. Проте практика свідчить, що діти 6-10 років часто потребують цілеспрямованої підтримки: вони ще не вміють ставити глибокі запитання, не завжди розрізняють факти й оцінки, інколи механічно відтворюють інформацію без її осмислення. Це робить проблему розвитку критичного мислення надзвичайно актуальною.

Проблема критичного мислення ґрунтовно досліджувалася в працях Дж. Дьюї, який підкреслював, що істинне мислення починається з сумніву та запитання. Е. де Боно розробив концепцію латерального мислення, що сприяє гнучкості й розширенню мисленнєвих стратегій. У таксономії Б. Блума критичне мислення пов'язується з найвищими рівнями когнітивних умінь – аналізом, оцінюванням і створенням нового. У вітчизняній педагогіці Л. Виготський наголошував на зоні найближчого розвитку, де дитина поступово переходить від наочно-образного мислення до більш логічного й аналітичного. О. Савченко, Н. Бібік та інші українські дослідники підтверджують, що критичне мислення є основою навчальних досягнень учнів у НУШ.

Попри значний науковий доробок, проблема практичної реалізації технологій критичного мислення у початковій школі залишається відкритою [3].

Метою статті є узагальнення теоретичних положень та визначення ефективних методичних стратегій, прийомів і завдань для розвитку критичного мислення молодших школярів у сучасному освітньому просторі.

Сучасна освітня система ставить перед школою завдання не лише передати учням знання, а й сформувати в них уміння мислити, критично оцінювати інформацію, приймати обґрунтовані рішення [4]. Особливо важливо починати цей процес у молодшій школі, коли закладаються когнітивні основи майбутньої навчальної діяльності. Розвиток критичного мислення стає ключовою компетентністю, адже дозволяє дитині бути активним учасником освітнього процесу, відповідально ставитися до навчання та взаємодії з навколишнім світом.

Критичне мислення – це вміння аналізувати інформацію, ставити запитання, оцінювати твердження, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, формулювати власну думку та обґрунтовувати її [6]. Для молодших школярів критичне мислення проявляється у здатності:

- помічати деталі;
- порівнювати об'єкти;
- висловлювати припущення;
- робити прості висновки;
- ставити уточнювальні запитання;
- аргументувати відповідь;
- виявляти помилки та невідповідності.

Розвиток цих умінь не відбувається спонтанно – він потребує системної педагогічної підтримки [8].

Діти 6-10 років активно розвивають логічні операції, проте їх мислення ще не конкретне, опирається на наочність. Саме тому розвиток критичного мислення має базуватися на:

- ігровій діяльності;
- віртуальних моделях;
- роботі з текстами, близькими до життєвого досвіду дитини;
- співпраці.

І саме співпраця вчителя й учнів є запорукою успішного навчання. Адже вчитель має бути не передавачем готових знань, а фасилітатором-наставником, який

- мотивує дітей ставити запитання;
- заохочує різні позиції та думки;
- створює ситуації успіху;
- підтримує безпечну атмосферу, де помилка – це ресурс для навчання;
- формує культуру поваги та обговорення [5, с.12].

Учитель-майстер уміє зробити важкий для сприйняття навчальний матеріал легким. Але знання не даються учителем, вони здобуваються самим учнем, а вчитель має забезпечити умови їх формування:

1. Безпечне навчальне середовище, в якому помилка не карається, а розглядається як крок до пізнання.
2. Проблемність навчання: діти мають самостійно знаходити відповіді на запитання.
3. Різноманіття форм роботи – групова, парна, індивідуальна діяльність.
4. Діалог і дискусія як спосіб осмислення інформації.
5. Рефлексія, що дозволяє дитині усвідомлювати хід власного мислення.
6. Інтеграція мисленевих прийомів у всі навчальні предмети – від читання до математики та мистецтва [7].

Методичні підходи і технології для формування критичного мислення

Метод «кубування»

Учень розглядає об'єкт під шістьма «гранями»:

описати – порівняти – проаналізувати – застосувати – висловити оцінку – запропонувати припущення.

Метод «Фішбоун»

Дозволяє наочно відобразити проблему, її причини, наслідки та можливі рішення.

Стратегія «Тонкі й товсті запитання»

«Тонкі» – хто? де? коли?

«Товсті» – чому? яким чином? що буде, якщо...?

Діаграма «Венна»

Порівняння об'єктів, пошук спільних і відмінних ознак.

Метод «Інсерт»

Під час читання учні роблять позначки, а потім обговорюють.

«Мозковий штурм»

Стимулює генерацію ідей, а після цього їх аналіз.

Метод проєктів

Проєктна діяльність розвиває самостійність, уміння відбирати інформацію, робити вибір і відповідати за результати.

Практичні приклади завдань для розвитку критичного мислення

Завдання 1. Завдання на передбачення

«Прочитай початок історії. Як, на твою думку, вона може закінчитися? Чому ти так думаєш?»

Завдання 2. «Знайди помилку»

Учитель навмисно допускає логічну або фактичну помилку. Учні мають виявити і пояснити.

Завдання 3. «Класифікація»

«Розподіли об'єкти на групи за ознакою, яку обереш сам/сама».

Завдання 4. «Що зміниться, якщо...?»

«Що зміниться, якщо зникне електрика на один день?»

Учні прогнозують наслідки.

Завдання 5. «Дебати»

«Чи потрібно задавати домашнє завдання у другому класі?»

Учні навчаються аргументувати позицію.

Завдання 6. «Сенкан»

Форма робота для рефлексії: іменник – два прикметники – три дієслова – фразасинонім.

Розвиток критичного мислення молодших школярів – важливий напрям сучасної початкової освіти [8]. Він сприяє становленню відповідальної, самостійної, свідомої особистості, здатної до аналізу, оцінювання та прийняття рішень. Систематична робота вчителя, інтерактивні методи, підтримка пізнавальної активності та створення умов для безпечного висловлення думки – ключові чинники успішного формування критичного мислення.

Інтеграція мисленнєвих стратегій у щоденне навчання дозволить підвищити якість освіти, розвинути компетентності XXI століття й підготувати учня до життя в сучасному суспільстві.

Дванадцятий рік ми живемо в умовах війни і тому зобов'язані навчати дітей критично мислити не лише для того, щоб успішно навчатись, а й для того, щоб могли зберігати спокій у складних ситуаціях. Адже здатність швидко приймати правильні рішення може врятувати життя.

Список використаних джерел і літератури

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз упровадження в освітній практиці. Київ: Педагогічна думка, 2020. 256 с.

2. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. Київ: Либідь, 1996. 287 с.

3. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цього навчати / Н. В. Вукіна, Н.П. Дементієвська. – Х.: «Основа», 2007. – 108 с

3. Крутій К. Л. Розвиток критичного мислення молодших школярів: методичні підходи та технології. Початкова школа. 2019. № 7. С. 12–18.

4. Нова українська школа. Порадник для вчителя. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>

5. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2004. – 192 с.

6.Пометун О. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник для вчителів / автори-укладачі: О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Київ. 2017. – 96 с.

7.Райн Е. Навчаємо малечу мислити: технології критичного мислення на уроках// Початкова освіта. 2016. № 13. С. 4–9.

8.Розвиток критичного мислення молодших школярів в умовах Нової української школи: методичний посібник / автор-уклад. Н. Б. Ларіонова. Харків: «Друкарня Мадрид», 2019. 64 с.

Ковтун Олександр,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
ХІСТ Університету “Україна”,
кандидат соціологічних наук
Баранова Світлана,
викладачка кафедри психології ХІ МАУП,
магістр соціальної роботи

ЗВО як ветеранський простір

Анотація. У статті висвітлено актуальність проблеми реінтеграції ветеранів / ветеранок та місце в цьому процесі ЗВО. Обґрунтовано необхідність розширення традиційної функції закладів вищої освіти (ЗВО) до реалізації ними елементів соціальної роботи та функцій ветеранських хабів. Показано, що ЗВО можуть бути консультативними пунктами та центрами формування спільнот, які поділяють спільний досвід.

Ключові слова: заклади вищої освіти (ЗВО), реінтеграція ветеранів, ветеранський простір, соціальна робота, студенти-військовослужбовці, соціальна реінтеграція

Постановка проблеми. Заголовок нашої доповіді є дещо претензійним. Але, на наше переконання, це досить виправдано. Повернення великої кількості ветеранів та ветеранок неминуче призведе до перевантаження усієї системи соціальної підтримки. Це означає, що реадаптація і реінтеграція великої кількості людей потребуватиме мобілізації ресурсів не тільки профільних установ, але й усієї соціальної інфраструктури, до якої належить і система освіти.

Можемо припустити, що досить значна кількість ветеранів та ветеранок, особливо молодого віку, будуть отримувати вищу освіту. І це ще раз актуалізує питання побудови інклюзивних освітніх просторів. Заклади освіти так чи інакше повинні будуть орієнтуватися не тільки на надання освітніх послуг, але й соціальних. Звісно, тут постане і питання про спроможність закладів освіти реалізовувати цю функцію. Тому уже сьогодні потрібно думати над тим, яким же чином забезпечити необхідні умови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні освіта розглядається як важливий, але допоміжний фактор успішної реінтеграції та реабілітації ветеранів та ветеранок. Функція закладів освіти стосовно відповідної категорії здобувачів освіти залишається традиційною. В першу чергу - це опанування необхідних професійних знань та профорієнтація [1, 3]. Ми ж стверджуємо, що в умовах військового протистояння та післявоєнного відновлення, ЗВО повинні будуть реалізовувати і функцію соціальної роботи з ветеранами та ветеранками. Це узгоджується в цілому із концепцією та ідеологією інклюзивного освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. В Україні уже є приклади того, коли ЗВО намагаються реалізувати не притаманні для себе функції, що покладені на соціальну

роботу [2]. Але ця практика не є типовою і потребує осмислення. Перш за все варто визначити, які саме послуги заклади освіти зможуть надавати. Не будемо тут говорити про можливості реальної фізичної та медичної реабілітації. Хоча деякі ЗВО можуть і мати необхідні матеріальні та людські ресурси. Все ж, на наше переконання, варто починати із того, що не потребуватиме великих ресурсів, тобто з того, що система освіти, яка теж перебуває у непростих умовах, зможе реально і якісно робити.

Значний досвід роботи як з ветеранами, так і з діючими військовослужбовцями має Хмельницький інститут соціальних технологій, в контингенті студентів якого починаючи з 2014 року, досить значна частина студентів - саме військові. В тому числі ті, які потребують специфічних умов здобуття освіти через поранення.

Виділимо декілька ключових аспектів, які повинні бути забезпечені. Зауважимо, що наш перелік не є вичерпним.

Отже, відзначимо такі аспекти:

- якісна дистанційна освіта. Тут, мабуть, усі погодяться, що це означає не тільки використання технологій відеоконференцій. Це і якісно наповнені онлайн-платформи підтримки освітнього процесу. Такі, як Moodle. Без перебільшення, ХІСТ тут є передовим.

- належна організація фізичного простору ЗВО, пристосованого до потреб здобувачів освіти відповідної категорії.

- дослідження потреб студентів-військовослужбовців. ХІСТ має такий досвід. Зокрема, у 2025 році студенти під керівництвом автора здійснили опитування студентів-військовослужбовців та випускників-ветеранів, в якому виявили найбільш актуальні проблеми та потреби військовослужбовців / - службовиць, рівень поінформованості щодо наявних програм підтримки та спеціалізованих сервісів.

- наявність вичерпних інформаційних матеріалів про програми та спеціалізовані сервіси підтримки військовослужбовців. Цей пункт логічно-пов'язаний із попереднім. Зокрема у ХІСТ студенти розробляють інформаційний буклет.

- формування умов для повноцінної комунікації ветеранів / ветеранок та діючих військовослужбовців / - службовиць. Саме цей пункт і надає закладу освіти функцій ветеранських хабів - формування спільнот, в яких їх члени поділяють спільний досвід, мають спільні потреби та інтереси.

- постійне підвищення психологічної компетентності персоналу. Тут можуть згодитися різноманітні тренінги із запрошенням сторонніх фахівців або й силами самих закладів освіти. При наявності необхідних кадрів та ресурсів, ЗВО сам може стати центром такої освіти.

Підсумовуючи, зазначимо, що заклад освіти за такої постановки питання, перебирає на себе частину соціальної роботи, спрямованої на підтримку відповідної категорії людей. В залежності від спроможностей ЗВО ця робота може набувати різних масштабів та охоплювати різний спектр питань. Все ж необхідно визначити мінімальний набір задач, які може виконувати будь який ЗВО. Будь-який ЗВО може бути консультативним пунктом, в якому військовослужбовець чи службовиця може дізнатися інформацію про ті можливості підтримки, які є у тій чи іншій громаді. Із цього випливає, що ЗВО самотужки спроможний надавати консультативну допомогу та послугу перенаправлення до інших фахівців та сервісів.

Список використаних джерел та літератури

1. Впровадження механізмів політичної освіти ветеранів війни як шлях підвищення демократичної стійкості України. *Центр Разумкова*: веб-сайт. URL : <https://razumkov.org.ua/images/2025/05/28/2025-VETERAN-FIN-SAIT.pdf> (дата звернення: 12.11.2025)

2. П'ять українських університетів розробили інноваційні підходи до реінтеграції ветеранів – які результати це принесло? *Новини освіти*: веб-сайт. URL :

<https://uhl-edu.kiev.ua/content/pyat-ukrayinskih-vishiv-stvorili-unikalni-metodiki-reintegraciyi-veteraniv-scho-iz-cogo-viyshlo/> (дата звернення: 12.11.2025)

3. Чайковська А., Лілік І. Навчання на робочому місці для ефективної реінтеграції ветеранів в освітній простір і ринок праці. *Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти*: веб-сайт. URL : <https://nmc-vfpo.com/wp-content/uploads/2024/05/navchannya-na-robochomu-misczi-dlya-efektyvnovi-reintegraciyi-veteraniv-v-osvitnij-prostir-i-rynok-praczi.pdf> (дата звернення: 12.11.2025)

Кожушко Олена Олегівна,
доцент кафедри правових та інформаційних технологій
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Хмельницький інститут соціальних технологій.
Кожушко Серафима Вадимівна,
студентка 2 курсу спеціальності Право
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Хмельницький інститут соціальних технологій

Щодо проблеми використання штучного інтелекту у закладах освіти

Анотація. Тези досліджують позитивний вплив штучного інтелекту на освітній процес. Разом з тим існують ризики, які слід враховувати під час застосування інструментів штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект (ШІ), освітній процес, здобувачі освіти, заклад освіти, інструмент штучного інтелекту (ШІ), цифровізація освіти.

Вступ. Стан розвитку сучасної освітньої системи України, особливо в умовах війни, визначається впливом двох основних факторів: 1) зростанням значення дистанційних форм навчання та 2) стрімким розвитком технологій штучного інтелекту. У зв'язку з цим управління освітніми процесами на всіх рівнях має враховувати ці чинники.

Результати численних досліджень свідчать, що значна частина здобувачів освіти знижує концентрацію та навчається менш продуктивно без постійного контролю з боку викладача. При цьому не кожен здобувач освіти володіє достатнім рівнем внутрішньої мотивації, який дозволяє самостійно та в повному обсязі опановувати необхідний теоретичний і практичний матеріал.

Метою дослідження є аналіз принципів і методичних підходів до свідомого та відповідального застосування систем штучного інтелекту у закладах вищої освіти, а також визначення потенційних ризиків та викликів.

Рациональне застосування технологій штучного інтелекту (ШІ) у закладах вищої освіти потребує дотримання комплексу засад, що гарантують їх етичне, безпечне, справедливе та результативне використання. Ключовими принципами впровадження систем ШІ в освітній процес є такі:

- 1) законність і прозорість
 - отримання законності (наявність усіх необхідних прав для легального використання ШІ);
 - прозорість і зрозумілість (інформування про застосування систем ШІ, пояснення їхніх цілей та механізмів роботи, а також роз'яснення походження даних);
- 2) конфіденційність та безпека
 - захист персональних і конфіденційних даних (недопущення витоку інформації під час роботи з системами ШІ);
 - безпечність контенту (наявність фільтрів у ШІ, що блокують мову ворожнечі, кібербулінг, пропаганду насильства та інші небажані матеріали);

3) етичне та відповідальне застосування

- цілеспрямоване й обґрунтоване впровадження (рішення про використання ШІ ухвалюється освітнім закладом на усвідомленій і зваженій основі);

- відповідальність (користування ШІ потребує критичного аналізу можливих ризиків та розроблення заходів для їхнього зменшення);

- професійний людський контроль (результати, створені ШІ, мають перевірятися, аналізуватися і при потребі коригуватися людиною для уникнення упередженості, дезінформації та для відповідності конкретним навчальним завданням);

4) педагогічна доцільність

- орієнтація на навчальні цілі (використання ШІ повинно допомагати досягати освітніх результатів і підвищувати якість навчання);

- допоміжна роль (ШІ виступає лише додатковим інструментом, а не єдиним джерелом знань у навчальному процесі) [1].

Важливим напрямом стає упровадження ШІ у діяльність закладів вищої освіти, які готують майбутніх юристів. При цьому слід враховувати такі дидактичні аспекти:

- 1) ШІ може слугувати засобом розвитку методичної майстерності, адже дає змогу здобувачам освіти моделювати практичні ситуації, що сприяє формуванню їхньої професійної компетентності;

- 2) майбутні юристи оволодівають не лише навичками роботи з інструментами ШІ, а й умінням перевіряти достовірність і відповідність нормам права, отриманої інформації;

- 3) застосування інструментів ШІ може підтримувати процеси рефлексії та самооцінювання, допомагаючи майбутнім юристам аналізувати власну підготовку й отримувати індивідуальні поради для професійного розвитку [2].

Штучний інтелект у системі підготовки майбутніх юристів надає широкі дидактичні переваги, - від індивідуалізації освітнього процесу та розвитку професійних компетентностей до створення інноваційних навчальних ресурсів. Проте його некоректне використання може спричинити зниження рівня критичного мислення, формування поверхневих знань, втрату мотивації. Тому, ШІ необхідно розглядати лише як допоміжний засіб, покликаний підсилювати традиційну дидактику, а не замінювати особисту інтелектуальну і професійну діяльність здобувача освіти. Відповідальне використання систем штучного інтелекту потребує належного контролю та розвитку освітньої обізнаності, зокрема формування ШІ-грамотності серед усіх учасників навчального процесу, включаючи викладачів. У зв'язку з цим пропонуються такі засади застосування ШІ у закладах вищої освіти:

- 1) у межах своєї автономії заклад освіти має право самостійно обирати (шляхом схвалення педагогічною радою) конкретні цифрові платформи, онлайн-сервіси та інструменти на основі ШІ для впровадження в освітню діяльність;

- 2) важливо забезпечити належну перевірку цифрових та онлайн-інструментів відповідності чинному законодавству щодо захисту персональних даних усіх учасників освітнього процесу у цифровому середовищі;

- 3) викладачі мають право самостійно визначати доцільність використання ШІ-сервісів та інструментів, обираючи оптимальні форми, методи й засоби для проведення занять. Для цього не потрібне додаткове погодження чи затвердження;

- 4) на рівні закладу освіти слід розробити власні політики щодо використання ШІ або оновити чинні положення, врахувавши вимоги академічної доброчесності, захисту персональних даних, а також забезпечення рівного доступу до Інтернету;

- 5) здобувачі вищої освіти можуть використовувати системи штучного інтелекту як додатковий інструмент у навчально-пізнавальній діяльності. ШІ може слугувати засобом для пошуку, аналізу та узагальнення інформації з метою глибшого розуміння навчального матеріалу. Доцільним є його застосування для генерування ідей, складання планів, розробки тренувальних або тестових завдань. Водночас усі

отримані матеріали мають проходити критичне осмислення та обов'язкове доопрацювання самим здобувачем освіти, що гарантує збереження його особистого інтелектуального внеску. При цьому існують чіткі обмеження: використання ШІ для створення академічних робіт (курсівих, дипломних, наукових статей тощо) без власної участі здобувача освіти є неприпустимим, адже суперечить принципам академічної доброчесності;

6) використання штучного інтелекту з метою фальсифікації результатів досліджень чи маніпулятивного подання наукових даних суворо забороняється. Так само неприпустимими є спроби обходити системи перевірки академічних текстів на плагіат, оскільки це розглядається як серйозне порушення етичних і освітніх норм;

7) викладачі можуть застосовувати інструменти ШІ для підвищення якості освітнього процесу та індивідуалізації навчання. Зокрема, ШІ може бути корисним у створенні дидактичних матеріалів, адаптованих до рівня й потреб конкретних студентів, а також у розробці інтерактивних завдань, симуляцій і навчальних сценаріїв, що сприяють формуванню практичних навичок. Водночас існують обмеження: недопустимим є використання ШІ для автоматичного оцінювання навчальних результатів без подальшої експертної перевірки, адже це може знизити об'єктивність та достовірність оцінювання;

8) створення навчального контенту за допомогою систем ШІ можливе лише за умови ретельної перевірки його наукової обґрунтованості, коректності та відповідності чинним освітнім стандартам. Ігнорування цієї вимоги може призвести до дезінформації здобувачів освіти та формування неправильних знань.

Висновки.

1. У сучасних умовах цифровізації освіти та наукової діяльності штучний інтелект постає як дієвий інструмент, що сприяє оптимізації навчального процесу, розвитку аналітичних здібностей та підвищенню результативності викладацької роботи.

2. Водночас відсутність чітких правил і регламентів його використання може призвести до низки академічних ризиків, а саме: 1) зниження рівня особистої інтелектуальної активності майбутніх педагогів, 2) поширення недоброчесних практик (зокрема плагіату чи фальсифікацій), 3) поверхневості знань, а також використання недостовірних або неперевіраних матеріалів.

3. Зважаючи на всі ризики, технології ШІ мають розглядатися виключно як допоміжний інструмент, що сприяє підвищенню якості навчання й водночас розвитку критичного, креативного та дослідницького мислення майбутніх фахівців.

Список використаних джерел та літератури:

1. Інструктивно-методичні рекомендації щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти. *Міністерство освіти і науки* : веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf>

2. Волошин Д.І. Особливості забезпечення освітніх умов в епоху розвитку систем штучного інтелекту. *Академічна доброчесність в епоху штучного інтелекту: 2025 рік* : Всеукраїнське науково-педагогічне підвищення кваліфікації. Львів-Торунь. С. 27-29. URL: https://cuesc.org.ua/images/informlist/advanced_training_EU_%D0%905_%D0%94%D0%A0%D0%A3%D0%9A_.pdf

Кондратюк Світлана,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»
кандидат психологічних наук, доцент

Психологічні засади формування інклюзивного освітнього простору в умовах війни: історико-експериментальний та особистісно-розвивальний аспект

Анотація. Сучасна українська освіта зазнає суттєвих змін через війну та підвищені потреби в психологічній підтримці здобувачів освіти із різним досвідом травматизації. Формування інклюзивного освітнього простору вимагає поєднання педагогічних підходів із знаннями експериментальної та загальної психології, а також навичками розвитку емоційної стійкості та саморегуляції суб'єктів освітнього процесу. Запропоновані підходи сприяють створенню безпечного, підтримуючого та розвитково орієнтованого освітнього середовища в умовах війни.

Ключові слова: інклюзивна освіта, війна, психологічна підтримка, експериментальна психологія, саморозвиток, емоційна стійкість, педагогічна емпатія.

Сучасна українська освіта переживає глибоку трансформацію, спричинену викликами війни, масовим переміщенням населення та зростанням потреби в психологічній підтримці особистості із різним досвідом травматизації. Формування інклюзивного освітнього простору в цих умовах вимагає не лише педагогічних, а й ґрунтовних психологічних підходів, глибокого розуміння психологічних закономірностей розвитку особистості, адаптації до стресових умов та ролі соціального середовища у процесі навчання. Саме тому інтеграція знань з експериментальної психології, історії психології, загальної психології, практикуму із загальної психології та досліджень саморозвитку є ключовою для сучасного педагога та психолога.

Кас'яненко О., Приходько Т., Салюк І. констатують, що актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення безперервного доступу до якісної освіти для здобувачів освіти із особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану, коли традиційні методи навчання можуть бути порушені. В умовах кризи зростає важливість адаптації освітніх програм, щоб урахувати специфічні потреби здобувачів освіти та забезпечувати їх безпеку і психологічну підтримку. Інклюзивне освітнє середовище в таких умовах стає ключовим фактором для соціальної інтеграції та розвитку здобувачів освіти із особливими освітніми потребами, що вимагає нових підходів і стратегій [1].

В історії психології ідеї інклюзії та підтримки різних груп учнів розвивалися поступово. Гуманістична психологія К. Роджерса підкреслювала важливість безумовного прийняття та емпатійного ставлення до кожного учня, а культурно-історична теорія Л. Виготського показує, що розвиток особистості відбувається у взаємодії з соціальним середовищем. У сучасних умовах війни ці принципи набувають особливої актуальності, адже середовище навчання має стати ресурсом підтримки та розвитку для дітей, які зазнали травматизації.

Історичний аналіз також демонструє, що психологія завжди шукала способи адаптації освітнього процесу до кризових умов — від роботи з учнями під час воєнних конфліктів у ХХ столітті до сучасних практик психологічної підтримки в умовах масових переселень. Цей досвід дозволяє виділити ключові принципи побудови інклюзивного освітнього простору: безпека, підтримка, розвиток потенціалу кожного учня, розвиток соціальної взаємодії та комунікативних навичок.

У контексті експериментальної психології актуальним стає вивчення впливу воєнного досвіду, тривожності та посттравматичних чинників на навчальну мотивацію,

когнітивну активність і комунікативну поведінку учнів. Експериментальні підходи дозволяють не лише діагностувати рівень психологічного комфорту, але й розробляти практичні рекомендації для педагогів та психологів, спрямовані на формування адаптивних поведінкових стратегій, розвиток емоційної стійкості та співпраці серед учнів.

Загальна психологія надає теоретичну основу для розуміння закономірностей пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та механізмів адаптації особистості в кризових умовах. Саме на цьому рівні важливо враховувати психологічні особливості здобувачів освіти, які пережили втрату чи вимушене переселення.

Практикум із загальної психології сприяє формуванню у майбутніх психологів практичних навичок емпатійного слухання, діагностики емоційного стану, фасилітації групової взаємодії та створення безпечного психологічного клімату в освітньому середовищі.

В умовах війни зростає значення саморозвитку і саморегуляції психолога, який виступає не лише носієм знань, а й психологічною опорою. Тому особистісно орієнтовані та рефлексивні практики (щоденники самоспостереження, техніки усвідомленості, методи розвитку емоційного інтелекту) мають стати невід'ємною складовою підготовки фахівців. Інклюзивний простір стає платформою для розвитку особистості всіх учасників освітнього процесу.

Саєнко Ю., Нагорняк С. вивчали сучасні інструменти впровадження інклюзивної освіти в умовах НУШ. Визначили, що для здобувачів освіти, які потребують підтримки, керівництвом закладу освіти створюється команда, яка здійснює психолого-педагогічний супровід. Встановлено, що реалізація ідеї впровадження інклюзивних освітніх технологій у Новій українській школі має здійснюватися з урахуванням особливостей і здібностей дітей, визначення команди підтримки, моделі взаємодії суб'єктів освітнього процесу, організації та відбору ефективних методів і прийомів. Виявлено проблеми, які виникають під час впровадження інклюзивного навчання в Новій українській школі [2].

Таким чином, формування інклюзивного освітнього простору в умовах війни — це багатовимірний психологічний процес, що об'єднує історичний досвід гуманістичної педагогіки, експериментальні дослідження ефективності адаптаційних стратегій, теоретичні засади загальної психології та практичні аспекти розвитку й саморозвитку всіх учасників освітнього процесу. Тільки комплексний підхід, що поєднує історію, експериментальні дослідження, практикум та особистісний розвиток, дозволяє створити справді інклюзивний, безпечний та розвивальний освітній простір у складних умовах війни.

Список використаних джерел та літератури

1. Кас'яненко, О. М., Приходько, Т. П., Салюк, І. І. Особливості організації інклюзивного освітнього середовища в умовах воєнного стану: виклики та перспективи. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (13), 2024. URL:<https://doi.org/10.5281/zenodo.14395833>.
2. Саєнко Ю., Нагорняк С. Сучасні інструменти впровадження інклюзивної освіти в умовах НУШ. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. т. 2. Вип. 64. С. 311–316. URL:<https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-49>

Кондратюк Яна,
вчитель англійської мови, педагог-організатор Новоушицького ліцею №2
Новоушицької селищної ради Хмельницької області

Розвиток лідерських якостей у молоді як засіб зміцнення демократичного суспільства

Анотація. У статті розглядається значення розвитку лідерських якостей у молоді як важливого чинника формування зрілого демократичного суспільства. Проаналізовано ключові аспекти лідерства, його вплив на громадянську активність та соціальну відповідальність молодого покоління. Окреслено основні підходи, методи та інструменти формування лідерських компетентностей у молодіжному середовищі.

Ключові слова: молодь, лідерські якості, демократія, громадянська активність, освіта, самоврядування.

*Суспільство міцніше тоді, коли молоді
серця вчать не лише мріяти про
свободу, а й відповідально творити її
щодня. Бо справжнє лідерство
народжується не з бажання влади, а з
прагнення служити правді й добру, навіть коли шлях до них — непростий.
(з авторського переосмислення ідей
Лесі Українки)*

У сучасному світі роль молоді в процесах демократизації та побудови відкритого суспільства є визначальною. Молоді люди виступають носіями нових ідей, ініціатив і соціальних інновацій. Для того щоб цей потенціал був реалізований максимально ефективно, важливим є розвиток лідерських якостей, які формують активну позицію, відповідальність та здатність до прийняття рішень.

Демократичне суспільство потребує громадян, готових брати участь у суспільному житті, проявляти ініціативу та сприяти змінам. Тому розвиток лідерства серед молоді можна розглядати як один із ключових інструментів зміцнення демократії [3, с. 12].

Сучасні суспільно-політичні процеси демонструють, що якість демократії значною мірою залежить від рівня активності та компетентності молодого покоління. Молодь є не лише соціальною групою, яка визначає майбутні вектори розвитку держави, а й активним актором, здатним впливати на політичні, соціальні та економічні трансформації. Саме тому розвиток лідерських якостей серед молоді набуває особливого значення, оскільки забезпечує становлення відповідальних, самостійних та ініціативних громадян, здатних підтримувати та розвивати демократичні інститути.

Проблема розвитку молодіжного лідерства знаходиться у фокусі світових досліджень (J. Burns, P. Northouse, J. Kouzes & B. Posner) та є актуальною для держав, що прагнуть зміцнити демократію, підвищити політичну культуру та сформувати активне громадянське суспільство. Наявність розвинених лідерських компетентностей сприяє не лише успішній соціалізації молоді, а й активній участі в розбудові та модернізації суспільних інститутів.

Метою статті є аналіз теоретичних засад молодіжного лідерства, виявлення його значення для зміцнення демократії та окреслення практичних інструментів розвитку лідерських якостей у молодіжному середовищі.

Лідерство розглядається як процес впливу, спрямованого на досягнення спільних цілей, що поєднує організаційні, психологічні та комунікативні компоненти (Northouse, 2021). У демократичному суспільстві це поняття набуває додаткового змісту, оскільки

пов'язане з такими принципами, як прозорість, підзвітність, відповідальність та дотримання прав людини [1, с. 36].

Молодіжне лідерство характеризується високим рівнем інноваційності, гнучкістю мислення, готовністю до змін та здатністю швидко адаптуватися до нових умов. Воно тісно пов'язане з громадянською активністю, соціальною відповідальністю й участю молоді в процесах прийняття рішень [4, с. 27].

Лідерські компетентності стимулюють участь молоді у суспільному житті: у виборчих процесах, волонтерстві, громадських консультаціях, адвокаційних кампаніях [4, с. 41]. Висока мотивація до громадянської активності є основою стабільності демократичних інститутів.

Завдяки розвитку лідерських якостей формується толерантність, конструктивність, уміння вести діалог, відповідально ставитися до прийняття рішень та дотримуватися правових норм [6, с. 15]. Така культура є

фундаментальною умовою демократичного співжиття.

Розвинені навички критичного мислення та відповідальності діють як запобіжники проти маніпуляцій, популізму та радикалізму серед молоді [5, с. 24]. Лідери з високим рівнем соціальної свідомості зміцнюють стійкість суспільства до впливів деструктивних ідеологій.

У навчальних закладах формуються ключові компетентності: критичне мислення, комунікативність, соціальна відповідальність. В Україні розвиток громадянської освіти поступово інтегрується у шкільні та університетські програми [5, с. 22].

Особливу роль відіграють предмети та дисципліни, що формують:

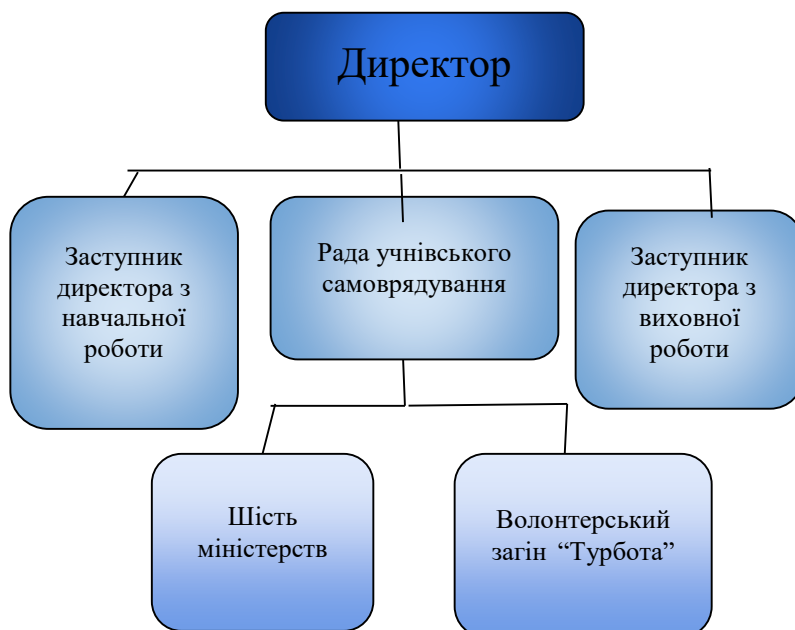
- правову культуру,
- навички аргументації,
- вміння працювати у команді,
- етичні норми поведінки.

Неформальна освіта є одним з найбільш ефективних інструментів формування лідерських компетентностей [4, с. 53]. Програми Erasmus+, молодіжні табори, національні форуми, дебатні клуби надають практичні навички самоуправління та вирішення конфліктів.

Органи учнівського самоврядування, молодіжні ради, парламенти та громадські об'єднання створюють умови для реальної практики управління.

Молодь отримує досвід:

- репрезентації інтересів групи,
- управління ресурсами,
- делегування повноважень,
- проведення консультацій та публічних заходів [7, с. 89].

У цифрову епоху молоді лідери створюють онлайн-платформи, моделюють суспільні процеси у соцмережах, організовують краудфандингові та краудсорсингові ініціативи. Центри цифрової демократії підкреслюють, що інтернет став одним із найпотужніших інструментів громадянської мобілізації молоді [4, с. 64].

Менторські програми сприяють формуванню довгострокової мотивації, саморозвитку та професійного становлення. Молоді лідери, які взаємодіють із досвідченими фахівцями, демонструють вищі показники професійної та соціальної зрілості [6, с. 29].

Попри значний потенціал молодіжного лідерства, існують бар'єри, що ускладнюють його розвиток:

1. Нерівний доступ до освітніх можливостей — різниця між міськими та сільськими регіонами у доступі до програм розвитку [5, с. 31].
2. Низьке фінансування молодіжних ініціатив — відсутність стабільної фінансової підтримки гальмує розвиток громадянських проектів [4, с. 72].
3. Фрагментація молодіжної політики — недостатня координація між державними інституціями та громадськими організаціями.
4. Міграційні процеси — інтелектуальна й трудова міграція скорочує кількість активних молодих лідерів у локальних спільнотах [6, с. 33].
5. Недовіра до політичних інституцій — молодь часто відчуває дистанцію між собою та владою, що знижує її мотивацію до політичної участі.

Перспективи розвитку молодіжного лідерства у демократичних суспільствах.

На основі аналізу можна визначити такі стратегічні напрями:

- створення національної системи лідерських програм, починаючи з шкільного віку;
- розширення міжнародних програм та обмінів, що підтримують інтеркультурну компетентність;
- інституційне посилення молодіжних рад, надання їм консультативних повноважень;
- розвиток цифрових інструментів участі, зокрема платформ е-демократії;
- формування партнерських мереж між закладами освіти, НУО та органами влади;
- розроблення державних стратегій щодо підтримки молодіжних ініціатив на місцевому та національному рівнях.

Розвиток лідерських якостей у молоді має фундаментальне значення для формування та зміцнення демократичного суспільства. Лідерські компетентності сприяють зростанню політичної культури, формуванню активного громадянства та забезпеченню соціальної згуртованості.

Опанування молоддю навичок критичного мислення, управління, комунікації, участі у прийнятті рішень та суспільних ініціативах гарантує сталий розвиток демократичних інститутів і забезпечує інноваційний потенціал суспільства майбутнього [6, с. 33].

Комплексна політична, освітня та соціальна підтримка молодіжного лідерства повинна стати одним із стратегічних пріоритетів держави, адже саме молодь є носієм ціннісного оновлення та рушієм демократичних змін.

Список використаних джерел та літератури

1. Burns, J. M. *Leadership*. New York: Harper & Row, 1978.
2. Kouzes, J. M., Posner, B. Z. *The Leadership Challenge*. Jossey-Bass, 2017.
3. Northouse, P. G. *Leadership: Theory and Practice*. SAGE Publications, 2021.
4. UNESCO. *Youth Development and Civic Engagement*. Paris, 2020.

5. Український інститут розвитку освіти. *Громадянська освіта для молоді*. Київ, 2022.
6. Сидоренко О. В. *Формування лідерських компетентностей у молоді: теорія та практика*. Київ, 2021.
7. Гончар О. *Щоденники*. Київ: Наукова думка, 2018.

Корабльова Олена Олександрівна,
старший викладач
кафедри психології і соціальної роботи
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»

Психологічні особливості агресивної поведінки «важких» підлітків у контексті сучасних соціокультурних змін

Анотація. Автор досліджує причини та прояви агресивної поведінки підлітків із девіантними тенденціями на тлі сучасних соціальних і технологічних трансформацій. Актуальність роботи зумовлена зростанням рівня насильства та деструктивної поведінки серед молоді. Особливу увагу приділено аналізу впливу соціокультурних змін останнього десятиліття, які значно трансформували образ «важкого» підлітка.

Ключові слова: агресивна поведінка, «важкі» підлітки, девіантна поведінка, кібербулінг, емоційний інтелект, соціокультурні зміни, підлітковий вік, цифрова залежність.

Проблема агресивної поведінки «важких» підлітків є надзвичайно актуальною у сучасному суспільстві, оскільки рівень насильства, булінгу, девіантної поведінки серед молоді продовжує зростати. Соціальні, економічні та культурні зміни, деструктивний вплив цифрового простору, відсутність належного виховання в родині та низький рівень емоційного інтелекту сприяють формуванню агресивних моделей поведінки у підлітків. Особливо гостро це питання стоїть у перехідний період розвитку особистості, коли дитина стикається з кризою ідентичності, прагне до самостійності, але часто не має навичок конструктивного вирішення конфліктів.

Проблему агресивної поведінки підлітків досліджували такі науковці, як Л. Виготський, Б. Скіннер, А. Бандура, які розглядали механізми формування агресії та її прояви. Зокрема, А. Бандура у своїй теорії соціального навічання довів, що агресія передається через спостереження за поведінкою інших та її наслідування. Л. Божович та Д. Ельконін наголошували на ролі соціального середовища та психофізіологічних особливостей у розвитку агресивних тенденцій. Вітчизняні дослідники, такі як Г. Костюк, Т. Титаренко, звертали увагу на кризові періоди розвитку особистості та вплив сімейного виховання на агресивність дитини [1; 3].

Агресія визначається як форма поведінки, спрямована на завдання шкоди іншій людині або об'єкту. Вона може проявлятися у вербальній (образи, погрози), фізичній (насильство, руйнування майна) або непрямій (маніпуляції, поширення чуток) формах.

За останні 10 років підхід до визначення підліткового віку суттєво змінився під впливом наукових відкриттів у галузі нейробіології, соціології та психології, а також глобальних суспільних трансформацій. Традиційно підлітковий вік визначався у межах 10–18 років, проте сучасні дослідження свідчать, що цей період триває довше. Всесвітня організація охорони здоров'я та низка наукових організацій пропонують розширити його межі до 24 років, оскільки процес психологічного дозрівання та соціальної інтеграції затягується. Причинами цього є пізніше досягнення фінансової самостійності, зміни в системі освіти та трансформація сімейних цінностей [2].

Нові дослідження в галузі нейробіології довели, що мозок підлітків продовжує активно розвиватися до 25 років, особливо ділянки, відповідальні за самоконтроль, прийняття рішень і емоційну регуляцію. Крім того, сучасні підлітки довше залишаються фінансово залежними від батьків, пізніше створюють сім'ї та починають самостійне життя. Освіта стає тривалішою, а професійна адаптація – складнішою через швидкі зміни на ринку праці. Це сприяє перегляду вікових меж підлітковості, адже процес становлення особистості триває довше.

«Важкі» підлітки – це категорія молоді, яка має стійкі труднощі у соціалізації, демонструє девіантну або деструктивну поведінку, що може бути обумовлена проблемами у сім'ї, психічними особливостями, негативним впливом оточення або іншими факторами [4].

Психологічні особливості агресивної поведінки «важких» підлітків є комплексними та зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Однією з ключових особливостей є низький рівень емоційного контролю, коли підлітки схильні до імпульсивних реакцій, погано регулюють свої емоції та не вміють адекватно поводитися в стресових ситуаціях. Високий рівень фрустрації також є характерною рисою: агресія часто виступає захисною реакцією на незадоволені потреби, невдачі у навчанні, соціальні конфлікти або труднощі у спілкуванні з дорослими та однолітками. Важливим фактором є негативний сімейний досвід, адже агресивна поведінка може бути наслідком насильства в родині, виховання в умовах жорстокості, емоційного нехтування або гіперопіки, що призводить до несформованості здорових моделей поведінки.

Деформація моральних норм спостерігається у вигляді зниженого рівня емпатії, байдужості до чужих переживань, відсутності почуття провини за заподіяну шкоду, а також викривленого сприйняття понять справедливості та відповідальності. Конфліктність і протистояння соціуму є ще однією особливістю, оскільки підлітки часто демонструють бунтарські настрої, заперечують авторитети, намагаються самоствердитися через агресію та виклик суспільству. Важливу роль відіграє також вплив негативного середовища: потрапляння у кримінальні групи, асоціальні компанії або залежність від онлайн-контенту, що пропагує насильство, лише посилює агресивні прояви.

Крім того, такі підлітки часто демонструють низький рівень фрустраційної толерантності, тобто невміння долати труднощі конструктивним способом. Для них характерна висока тривожність, що маскується під агресивну поведінку, а також підвищена чутливість до критики та схильність до швидкого виникнення почуття образу. Ще однією особливістю є схильність до пошуку адреналіну та ризикової поведінки: вони часто свідомо провокують конфлікти, демонструють агресію як засіб самоствердження та вважають насильство ефективним способом вирішення проблем. Водночас у них може спостерігатися труднощі у формуванні довготривалих соціальних зв'язків, нестача комунікативних навичок і низький рівень усвідомлення власних емоцій та почуттів.

За останні роки психологічні особливості «важкого» підлітка зазнали значних змін під впливом технологічних, соціальних та економічних факторів. Сучасний «важкий» підліток має інші поведінкові прояви, цінності та способи взаємодії із суспільством порівняно з аналогічною категорією молоді, умовно, десятиліття тому.

Однією з ключових змін є зростання цифрової залежності та впливу соціальних мереж. Якщо раніше девіантна поведінка підлітків проявлялася переважно у фізичній агресії, бунтарстві та протесті проти соціальних норм, то сьогодні значну частину агресії перенесено у віртуальний простір. Кібербулінг, токсичне спілкування та психологічне насильство через онлайн-платформи стали частими проявами агресивної поведінки сучасних підлітків. При цьому «важкі» підлітки стали менш

фізично активними у своїх негативних проявах, але більш витонченими у соціальній маніпуляції через цифрові засоби.

Підвищена тривожність та емоційна нестабільність також стали більш вираженими рисами сучасного важкого підлітка. Постійний інформаційний потік, соціальні очікування, порівняння себе з іншими через соціальні мережі призводять до зниження самооцінки, частих перепадів настрою та збільшення кількості випадків депресивних станів. Ще донедавна «важкі» підлітки здебільшого виявляли емоції через зовнішню агресію, тоді як сучасні прояви девіантної поведінки нерідко супроводжуються аутоагресією, самопошкодженням або навіть суїцидальними думками.

Ще однією важливою зміною є зниження рівня терпимості до авторитетів та норм. Якщо раніше підлітковий протест був спрямований здебільшого проти батьків, вчителів або конкретної системи, то сьогодні важкі підлітки мають тенденцію до загальної недовіри до соціальних інституцій. Це частково пов'язано з інформаційною відкритістю суспільства, де підлітки мають доступ до великої кількості контенту, що ставить під сумнів традиційні моральні та правові норми.

Також за останнє десятиліття спостерігається збільшення проявів соціальної ізоляції. Раніше важкі підлітки зазвичай збиралися у компанії, шукали підтримку серед однодумців у вуличних групах або субкультурах. Нині багато таких підлітків ізолюються у віртуальному світі, втрачаючи соціальні навички, що лише погіршує їхню здатність до адаптації у суспільстві.

Окрім того, зросла залежність від швидкого задоволення потреб, що проявляється у низькому рівні самоконтролю та відсутності навичок довгострокового планування. Сучасні важкі підлітки менш схильні до наполегливої роботи над собою, швидко втрачають інтерес до справи, якщо не бачать швидкого результату.

Таким чином, за останні роки образ важкого підлітка змінився: він став більш залежним від цифрових технологій, емоційно нестабільним, соціально ізольованим, менш толерантним до авторитетів, схильним до маніпуляцій і віртуальної агресії, але водночас більш вразливим перед інформаційним впливом і суспільними очікуваннями. Це створює нові виклики для системи виховання та соціальної підтримки, вимагаючи адаптації методів роботи з такими підлітками.

Розв'язання цієї проблеми потребує комплексного підходу, що включає оновлення освітніх програм, інтеграцію психологічної підтримки у навчальні заклади, впровадження цифрової гігієни у підліткове середовище та активне залучення батьків до виховного процесу. Важливо розвивати емоційний інтелект підлітків через спеціальні тренінги, навчати їх конструктивним способам вирішення конфліктів, посилювати роль соціальних служб у роботі з кризовими сім'ями. Одним із перспективних рішень є створення безпечного цифрового середовища та формування альтернативних платформ для самореалізації підлітків у позитивному ключі. Лише системна взаємодія освітян, батьків, психологів та громадських організацій дозволить запобігти подальшій радикалізації поведінки «важких» підлітків та сприяти їхній гармонійній інтеграції в суспільство.

Список використаних джерел та літератури

1. Гаркавенко Н. В. Психологічні особливості агресивної поведінки підлітків. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія.* 2011. Вип. 17. С. 82–86.
2. Клепацький І. С. Психологічні особливості агресивної поведінки підлітків. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.* Серія: Психологія. 2019. Вип. 62. С. 45–50.
3. Ковальчук О. В. Особливості прояву агресивної поведінки в підлітковому віці. *Психологічні перспективи.* 2015. Вип. 25. С. 90–101.

4. Психологічні особливості прояву агресивної поведінки в підлітковому віці. *Психологічний журнал*. 2019. Т. 5, № 3. С. 45–53.

Кошарська Людмила,
студентка Державного університету «Житомирська політехніка»,
спеціальність 053 Психологія

Психічні стани українських педагогів під час війни: основні виклики та шляхи підтримки

Анотація. Розглянуто актуальні напрями сучасних досліджень психічних станів українських педагогів під час війни. Окреслено ключові соціально-психологічні фактори ризику, які впливають на емоційне благополуччя педагогів та ускладнюють виконання ними професійних обов'язків. Обґрунтовано необхідність комплексної системи психологічної підтримки та розвитку резильєнтності педагогів в умовах тривалої воєнної нестабільності.

Ключові слова: психічне здоров'я, емоційне вигорання, тривожність, стрес, педагогічна діяльність, війна, психологічна підтримка.

Одним із ключових напрямів досліджень сучасності є вивчення особливостей психічних станів педагогів та чинників, які зумовлюють їхню напруженість в умовах повномасштабного вторгнення. Війна в Україні суттєво вплинула на психічне здоров'я педагогів, посиливши стрес, тривожність, емоційне вигорання та професійні труднощі.

Дослідження, які проводяться у цьому напрямі показують, що педагоги стикаються з унікальними викликами, пов'язаними з небезпекою, нестабільністю, перевантаженням та необхідністю підтримувати учнів у кризових умовах. Ці чинники безпосередньо впливають на здатність педагогів виконувати свої професійні обов'язки, підтримувати високий рівень професіоналізму. Дослідження засвідчують високий рівень стресу, тривожності, емоційного вигорання та професійного дистресу серед вчителів і викладачів, що негативно позначається на їхній роботі та добробуті. Наголошується на тому, що ці чинники порушують здатність педагогів виконувати професійні обов'язки на належному рівні та підтримувати стабільний емоційний баланс [4].

У дослідженні Д. Жао, О. Ніколаєнко, О. Жданова-Неділько, К. Ніколаєнко представлено результати всеукраїнського опитування учителів (січень 2024 р.), в якому визначено, що більше половини українських педагогів мають психологічний дистрес, а більшість із них ще не оговталися від шокowego психічного стану, в якому вони перебували на початку війни. Додатковим дестабілізуючим фактором є тривала соціальна невизначеність, що продовжує погіршувати емоційне благополуччя педагогів [1].

У дослідженнях Ю. Лавриш, І. Литовченко, В. Лук'яненко, Т. Голуб виявлено, що найбільшим негативним наслідком російсько-української війни є порушення психічного здоров'я. У відповідях опитувальника деякі вчителі зазначили, що їм потрібна професійна психологічна допомога для подолання проблем із психічним здоров'ям та відновленням благополуччя, що зумовлено відповідальністю за учнів та необхідністю адаптації освітнього процесу в небезпечних умовах. Організація освітнього процесу стикається з перешкодами різного характеру, що посилюється значним стресом та тривогою у педагогів через вимоги до роботи в умовах війни [3].

У низці емпіричних робіт встановлено, що від 44% до 57% педагогів переживають підвищену тривожність, емоційний дискомфорт, депресивні стани та ознаки професійного вигорання.

Ключовими психічними станами та проблемами дослідниками виділено:

1) тривожність і стрес: 44% академічного персоналу мають помірну або важку тривожність, особливо серед переміщених осіб та чоловіків. Війна, невизначеність, перевантаження, страх за безпеку та відповідальність за здобувачів освіти є ключовими чинниками [6];

2) емоційний дискомфорт і вигорання. Понад 57% педагогів відчувають нестабільний емоційний комфорт, що проявляється у вигляді депресії, ізоляції, психосоматичних симптомів, професійного вигорання [5].

У дослідженні Л. Карамушки зазначено, що війна спричиняє серйозні зміни у психічному стані людей, зокрема розвиток посттравматичних стресових розладів та депресивних синдромів, що можуть тривати багато років після завершення конфлікту, а також виявлено фактори, які впливають на психічне здоров'я під час війни, а саме: фізичний і психологічний стрес, спричинений постійною загрозою життю, тяжкими умовами проживання, втратами близьких; соціальна ізоляція та відсутність підтримки; відсутність доступу до кваліфікованої психологічної допомоги та психотерапії у зонах конфліктів; гендерні особливості.

Представлені дослідження вказують на те, що професійне здоров'я педагогів під загрозою вигорання, проте їхній рівень резилієнтності підкреслює критичну важливість надання комплексної психологічної підтримки, включаючи індивідуальні програми турботи про себе, психоосвітні програми, підтримку адміністрації та системні зміни відповідно до вимог сьогодення [2].

Українські педагоги стикаються з високим рівнем стресу, тривожності та емоційного вигорання через війну, перевантаження та невизначеність. Психологічна підтримка, колективна взаємодія та розвиток стійкості є ключовими для збереження їхнього психічного здоров'я та ефективності професійної діяльності.

Додаткові дані, отримані під час опитування серед педагогів закладів загальної середньої освіти Житомирської області (вересень 2025 р.) дозволило здійснити пошук рішень і підтримку. Зокрема, за результатами 70% опитаних вчителів висловили потребу в удосконаленні навичок з психологічної самодопомоги та допомоги учням. Понад 50% закладів загальної середньої освіти відчувають нестачу шкільних психологів. Це суттєво знижує можливості для своєчасної підтримки педагогічних працівників, посилюючи прояви тривожності, емоційного перенавантаження та професійного виснаження.

Війна суттєво впливає на психоемоційний стан українських педагогів, викликаючи значне підвищення рівня тривоги та пов'язаних із нею негативних емоцій. Причинами зростання тривожності є: постійна реальна загроза життю, обстріли, евакуації, що змушує педагогів перебувати у напрузі та страху за себе і своїх близьких; переїзди, втрата житла, нестабільність економічного становища, вплив негативних новин - все це поглиблює стан тривоги та викликає емоційне виснаження, депресію і безсоння. Відтак, страхи, підвищене робоче навантаження, невідповідність професійним можливостям, низька заробітна плата та соціальна невизначеність сильно впливають на психологічне здоров'я педагогів. Багато з них відчувають емоційне виснаження, гнів і втому, що викликано високим рівнем соціальної та психологічної невизначеності, а також постійним стресом (Рис. 1).

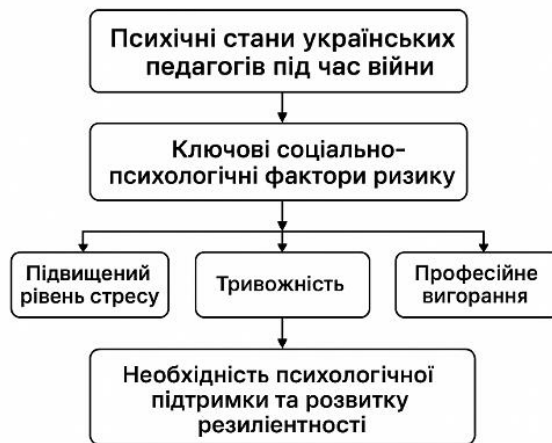

Рис. 1. Схематичне представлення психічних станів українських педагогів

Аналіз сучасних досліджень, присвячених психічному здоров'ю українських педагогів у період повномасштабної війни, дає змогу виокремити ключові тенденції впливу воєнних умов на професійне функціонування та емоційне благополуччя педагогів. У наукових працях підкреслюється, що війна спричинила істотне зростання рівнів стресу, тривожності, емоційного виснаження та психологічного дистресу, що обумовлює потребу в системних підходах до підтримки педагогів та формування їхньої стійкості, а психічне здоров'я особистості під час війни не може бути відновлене лише за допомогою стандартних медичних або терапевтичних методів.

Отже, сукупність проаналізованих досліджень дає підстави стверджувати, що психічне здоров'я українських педагогів перебуває в умовах критичного навантаження. Водночас виявлений рівень резиліентності та готовність педагогів до професійного розвитку підкреслюють необхідність впровадження системних заходів психологічної підтримки, спрямованих на збереження їхнього емоційного благополуччя та ефективності професійної діяльності в умовах війни.

Список використаних джерел та літератури

1. Жао Д., Ніколенко О., Жданова-Неділько О., Ніколенко К. Особливості психологічного та професійного стану українських учителів під час війни та потенціал моріта-терапії для їх відновлення. Витоки педагогічної майстерності, (34), 2024. 73-80. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.317989>
2. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: Метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 52 с.
3. Лавриш Ю., Литовченко І., Лук'яненко В., Голуб Т. Викладання у воєнний час: досвід України. Educ Philos Theory. 2022. 1-8. <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2098714>
4. Портницька Н., Савиченко О., Тичина І., Макаренко О. Ефективність програми «психосоціальна підтримка для освітян». Журнал соціальної та практичної психології. 2024. № 4. С. 48-55
5. Kostikova I., Holubnycha L., Sytnykova Y., Shchokina T., Soroka N., & Tarasova S. University Teachers' Psychological State During the Stress of Online Education after Pandemic in Wartime in Ukraine. International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET), 18(13), 2023. PP. 152–162. <https://doi.org/10.3991/ijet.v18i13.39825>;
6. Suchikova Y., Kolomiets U., Popova A. et al. Calm me down, or I'll leave: anxiety and institutional support among Ukrainian academic staff during wartime. BMC Public Health 24, 3483 (2024). <https://doi.org/10.1186/s12889-024-21040-4>

Психологічна підтримка осіб з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану

Анотація. У тезах висвітлюються ключові підходи до надання психологічної підтримки особам з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану. Розглядаються специфічні ризики, виклики та ефективні стратегії психологічного супроводу в освіті.

Ключові слова: психологічна підтримка, ООП, воєнний стан, кризова інтервенція, інклюзивна освіта, стрес, травма.

Воєнний стан створює для системи освіти надзвичайно складні умови, які суттєво впливають на психоемоційний стан дітей та дорослих. Особливо вразливою групою є особи з особливими освітніми потребами (ООП), адже поєднання інвалідності, освітніх труднощів та воєнних загроз формує високий рівень емоційної напруги, страху, дезорієнтації та порушення відчуття безпеки. Психологічна підтримка в таких умовах стає критично необхідною складовою освітнього процесу, спрямованою на збереження психічного здоров'я, адаптацію та стабільність навчання.

У наукових джерелах (Бондар, 2020; Ставицька, 2021; WHO, 2022) підкреслюється, що кризові ситуації істотно підвищують рівень тривожності та емоційної вразливості осіб з ООП, тому базові принципи психологічної допомоги мають адаптуватися до їхніх індивідуальних потреб та можливостей.

1. Особливості психоемоційного стану осіб з ООП у воєнний період

Діти та дорослі з ООП часто демонструють підвищену чутливість до різких звуків, змін середовища, нової соціальної динаміки та невизначеності. Для них характерними є:

- Загострення сенсорної чутливості;
- Підвищена тривожність і страх;
- Регрес навичок, які раніше були сформовані;
- Труднощі з адаптацією до дистанційного або змішаного формату навчання;
- Труднощі з розумінням подій, що відбуваються навколо.

2. Основні принципи психологічної підтримки осіб з ООП під час війни

Ефективна допомога спирається на такі принципи:

1. Безпечність. Створення максимально передбачуваного середовища, використання візуальних графіків, чіткої структури дня.
2. Поступовість. Усі зміни вводяться поетапно з поясненням простими словами.
3. Емоційна підтримка. Використання методів емоційної валідації («Ти маєш право боятися», «Ми поряд»).
4. Індивідуалізація допомоги. Врахування медичних, когнітивних та поведінкових особливостей.
5. Навчання саморегуляції. Дихальні вправи, сенсорні практики, ігрові техніки.
6. Партнерство з батьками. Безперервне інформування, консультування, психоосвіта.

Ці принципи відповідають сучасним рекомендаціям ЮНІСЕФ та ВООЗ щодо роботи з дітьми з ООП у кризових умовах.

3. Психологічні стратегії підтримки в освітньому процесі

У закладах освіти доцільно застосовувати такі підходи:

- Кризова інтервенція.

Спрямована на зниження інтенсивності емоційних реакцій, нормалізацію стану та повернення до базового рівня функціонування. Важливо використовувати короткі, чіткі повідомлення, уникати перевантаження інформацією.

– Сенсорна стабілізація.

Створення куточків спокою, використання сенсорних наборів, навушників протишуму, тактильних іграшок. Особливо ефективно для дітей з РАС, СДУГ та сенсорними порушеннями.

- Комунікативна підтримка.

Застосування альтернативних засобів комунікації: піктограм, жестів, візуальних підказок (PECS, соціальні історії). Це знижує тривожність та покращує розуміння ситуації.

– Емоційно-орієнтовані техніки.

Картки емоцій, спрощені техніки ідентифікації внутрішнього стану, вправи «Термометр емоцій», «Покажи, як почуваєшся».

– Робота з батьками.

Психоосвітні зустрічі, рекомендації щодо домашньої підтримки, формування узгоджених дій між школою та сім'єю.

4. Інклюзивне освітнє середовище як фактор психологічної стабільності

Інклюзивне середовище забезпечує соціальну підтримку, почуття приналежності та захищеності. У воєнний час особливо важливо:

- Зберігати сталість комунікації між педагогами та дітьми;
- Забезпечувати доступність навчальних матеріалів;
- Пропонувати адаптовані індивідуальні програми розвитку;
- Підтримувати ІРЦ як ключову ланку між сім'єю, школою та медичними фахівцями.

Дослідження українських фахівців (Кононенко, 2023) підтверджують, що інклюзивне середовище зменшує прояви тривожності у дітей з ООП на 25–40%.

5. Роль психолога та педагогів

Фахівці освіти виконують такі функції:

- Моніторинг психоемоційного стану;
- Раннє виявлення кризових реакцій;
- Проведення індивідуальних консультацій;
- Медіація між дітьми, батьками та вчителями;
- Організація груп підтримки;
- Участь у розробці індивідуального маршруту допомоги.

Умови війни потребують підвищеної гнучкості спеціалістів, здатності працювати з травматичним досвідом та підтримувати батьків.

Висновки

Психологічна підтримка осіб з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану є комплексним процесом, спрямованим на збереження психічної стійкості, адаптації та можливості продовжувати навчання. Вона має ґрунтуватися на принципах безпечності, структурованості, індивідуального підходу, емоційної підтримки та партнерства з сім'єю. Ефективні психолого-педагогічні стратегії, інтегровані в інклюзивне середовище, забезпечують зниження рівня стресу, відновлення базових навичок і сприяють стабільності особистісного розвитку навіть у кризових умовах.

Список використаних джерел та літератури

1. Бондар Т. Психологічний супровід дітей з особливими потребами. – Київ: НПУ, 2020.
2. Ставицька І. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях. – Харків: Основа, 2021.

3. WHO. Mental Health and Psychosocial Support in Humanitarian Emergencies. – Geneva: WHO Press, 2022.
4. Johnson R. Trauma and Learning in Emergencies. – Boston: Harvard Press, 2022.
5. Кононенко О. Психологічна підтримка в інклюзивному середовищі під час війни // Науковий вісник. – 2023.
6. UNICEF. Supporting Children with Disabilities in Crisis Situations. – New York, 2022.

Крупа Валентина Володимирівна,
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії
Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Лобода Ірина Василівна,
доцент кафедри хірургії з курсом стоматології
ФПО ВНМУ ім. М.І. Пирогова,
кандидат медичних наук,
Креньов Костянтин Юрійович,
асистент кафедри хірургії
з курсом стоматології ФПО ВНМУ ім. М.І. Пирогова,
заступник директора КНП "ХОЛ" ХОР з анестезіології,
реанімаційної, екстреної (невідкладної) допомоги,
кандидат медичних наук

Інклюзивна освіта в Україні, породжена війною

Війна калічить не лише тіла, але й душі. У поранених дітей – ще й психологічні рани. А серед тих дітей, які не постраждали фізично, є такі прояви посттравматичного стресового розладу, то це – справа не лише психологів, а й багатьох спеціалістів. Скажімо, так званий мутизм – дитина, яка раніше розмовляла, більше не здатна на це після психологічної травми, при тому що немає жодних тілесних перешкод до цього. Такий стан може тривати місяцями та роками, то ж педагогам доведеться працювати з дітьми, які не розмовляють. І попередній досвід може бути оманливим. Скажімо, до дітей з мутизмом не варто звертатися з прямими запитаннями, провокувати говорити, просити завершити речення, як це зазвичай роблять із дітьми з вадами мовлення. Хоча це здається природним. Така увага зазвичай збільшує тривогу, змушує ще більше закриватися. А проблем може бути багато. Постійне очікування поганого, роздратованість, напади агресії, надмірний переляк від раптових подразників (звук сирени: тривога, стук, грюкіт), емоційна відстороненість, зниження інтересу до життя (і тим паче до навчання), психосоматичні прояви (головні болі, болі у животі, утруднене дихання), апатія, хронічна втома, навіть ризик спроб самогубства та саморуйнівної поведінки. У дітей, які навчаються, різко може погіршитися пам'ять, концентрація уваги, а впевненість у власних силах впасти настільки, що дитина не береться виконувати навіть звичні завдання. Наприклад, кожна дитина з розладом аутистичного спектру страждає від змін у заведеному порядку дій, розкладі, перестановок меблів вдома чи у школі. Уявіть собі, що вона відчуває, якщо стає переселенцем! Небезпека довкола, незрозуміла для неї дорога, нова місцина, нові люди та кімнати... Втрачається базове відчуття безпеки. Це здатне шокувати дитину з аутизмом, призвести до емоційних зривів чи нападів агресії. Загострення під час війни розвиваються й у дітей з багатьма іншими патологіями. Крім того, з початку російської військової агресії по статистиці постраждало (за даними на 23 квітня 2025 року) 125 закладів спеціальної освіти, а через бойові дії призупинено навчальний процес у 43 таких школах. 290 закладів спеціальної освіти працюють дистанційно. А є низка

технічних проблем. Діти з зони бойових дій нерідко втікали з батьками, збираючи речі похапцем, тож втрачали інвалідні візки, пристрої, книжки зі шрифтом Брайля, інші індивідуальні засоби навчання. Тож потрібні кошти, для того, щоб придбати їх для роботи з вимушено переселеними дітьми. Таким дітям потрібна не тільки психологічна допомога, а й матеріальна для придбання необхідного. Досвід доводиться трансформувати, бо війна в Україні, на жаль, унікальна і вона триває. Життя продовжується і потрібно дітей та молодь вчити, навчати у нових реаліях. Тому на допомогу дітям, які навчаються, розробляються нові онлайн курси з кожного предмету. А для педагогів розробляють нові методичні рекомендації щодо «нової інклюзії». Діти, які постраждали внаслідок війни потребують більшої делікатності. У порівнянні з тими, хто має певні фізичні особливості з дитинства, в них може не бути самоідентифікації себе як, приміром, людини на інвалідному візку. Тож необережне сказане слово однокласників може травмувати. Профілактикою цього має бути продумана роз'яснювальна робота з однолітками та їхніми батьками. Діти, які були поранені, зазнали жаків війни викликають значно більше бажання пожаліти. Але сприйняття себе як жертви — не те, чого хочуть такі діти. Акцент варто робити на тому, що вони — ті, хто вижили, вийшли переможцями з ситуації. Навіть оповідання для таких дітей мають назви на кшталт «Герої теж плачуть». Надважливим є почуття безпеки. Його створюють та дають відчуття керованості щоденні однакові рутини, які робляться спільно з педагогами (ранкове коло, спільний обід, спільне декорування кабінетів тощо). Існує феномен пост травматичного зростання: такі діти по суті є психологічно старшими за однолітків. У них появляються ресурси, які дають змогу активно зростати і розвиватися, долати страх. Це дає надію, що, за допомогою педагогічних працівників, психологів саме такі діти ще зможуть проявити себе та повернутися до більш-менш безпечного життя. Попереду у педагогів та психологів також просвітницька робота з батьками: доведеться інформувати про психологічну травму у дитини та посттравматичний стрес. Бо, на жаль, багато родин вважають зміни у поведінці дітей тимчасовими: «само мине», «щось дитина злякалася і така з того часу». Планується забезпечити педагогів методичними матеріалами, необхідним інструментарієм, чіткими алгоритмами реагування, якщо виникає потреба у кризовій підтримці. Для того, щоб учителі, педагоги мали сили на таке навантаження, хочуть також створити систему психологічної підтримки педагогів. Повернемося знову до інклюзивного навчання, яке починається зі школи і продовжується у закладах освіти різних рівнів.

Інклюзивне навчання студентів це є процес створення освітнього середовища, де кожен студент, незалежно від своїх фізичних, когнітивних, соціальних чи інших особливостей, має рівний доступ до навчання, ресурсів та можливостей для розвитку. Це передбачає не лише фізичну присутність, а й активне включення, адаптацію навчального процесу до індивідуальних потреб та формування атмосфери взаємоповаги та підтримки у всіх сферах.

Ключові аспекти інклюзії студентів рівні можливості: надання рівного доступу до освіти, послуг та ресурсів для всіх студентів, усуваючи бар'єри. Адаптація: внесення змін до навчального процесу, таких як модифікація екзаменів, використання спеціального обладнання, альтернативні формати матеріалів або підтримка академічних менторів. Створення інклюзивного середовища особливо у період війни: формування простору, де кожен студент відчувається у безпеці і є цінним, почутим і має можливість робити свій внесок у соціумі. Врахування багатоманітності: прийняття та повага до різноманітності студентів, включаючи їхні фізичні, когнітивні, культурні, соціальні та інші відмінності.

Список використаних джерел та літератури

1. Безоплатна правова допомога (Шрифтом Брайля) / Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. – Київ.
2. Вержиковська О. М. Спеціальна методика виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення : навч.-метод. посіб. / О. М. Вержиковська, Н. М. Гончарук, Л. І. Рудзевич. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. – 272 с.

Кряжевських Марія,
студентка Луганського національного
університету імені Тараса Шевченка»

Технологія арт-терапевтичної роботи з дітьми підліткового віку

Анотація. Арт-терапія є ефективним інструментом для підтримки емоційного благополуччя підлітків. У кваліфікаційній роботі охарактеризовано арт-терапевтичні технології, методи та засоби роботи з дітьми підліткового віку. В роботі проведено аналіз теоретичних та практичних основ арт-терапії, розглянуто різноманітні арт-терапевтичні техніки та їх ефективність у роботі з підлітками з різними психологічними проблемами.

Дослідження покликане розкрити потенціал творчих методів як інструменту для розвитку особистості підлітка, подолання психологічних труднощів включаючи тривогу, депресію, проблеми в спілкуванні, низьку самооцінку та адаптацію до соціальних змін.

Ключові слова: арт-терапія, підлітки, особистість, емоційне благополуччя, підтримка, допомога, психологічні труднощі, тривожність, ефективність.

Підлітковий вік є одним із найскладніших і найкритичніших періодів у житті людини, що характеризується інтенсивними фізіологічними, психологічними та соціальними змінами. У цей період відбувається активне формування особистості, становлення ідентичності, пошук свого місця в суспільстві. Водночас підлітки стикаються з численними викликами: емоційною нестабільністю, конфліктами з оточуючими, труднощами в спілкуванні, кризою самооцінки. За таких умов особливої актуальності набувають психологічні технології, здатні допомогти підліткам конструктивно справлятися з внутрішніми переживаннями та зовнішніми труднощами. Однією з таких технологій є арт-терапія – метод психологічної роботи, що використовує творчість як засіб самовираження, самопізнання та психологічної корекції.

Арт-терапія як окрема галузь практичної психології почала розвиватися у середині XX століття, хоча терапевтичний потенціал мистецтва визнавався значно раніше. Термін "арт-терапія" вперше був використаний британським художником Адріаном Хіллом у 1938 році для опису своєї роботи з туберкульозними хворими в санаторіях. Надалі цей метод активно розвивався завдяки працям таких дослідників, як Маргарет Наумбург, Едіт Крамер, Рудольф Арнхейм та інші. У сучасній психологічній практиці арт-терапія розглядається як ефективний інструмент роботи з різними віковими групами, проте особливо цінним цей метод є у роботі з підлітками, оскільки творча діяльність відповідає їхнім віковим особливостям і потребам у самовираженні.

Теоретичною основою арт-терапевтичної роботи є положення про те, що творчий процес сприяє гармонізації внутрішнього світу особистості, забезпечує можливість несловесного вираження переживань, дозволяє опрацювати травматичний досвід безпечним способом. Для підліткового віку це особливо важливо, адже вербалізація

емоцій часто викликає у них труднощі через недостатню сформованість емоційного інтелекту та психологічних захистів. Арт-терапія створює символічний простір, у якому підліток може виразити те, що важко передати словами, не відчуваючи при цьому загрози осуду чи непорозуміння. Творчий продукт стає посередником між внутрішнім світом особистості та зовнішньою реальністю, дозволяючи дистанціюватися від проблеми та побачити її з нового ракурсу [2, с. 112-113].

Технологія арт-терапевтичної роботи з підлітками ґрунтується на декількох ключових принципах. По-перше, це принцип безпечності та довіри: створення атмосфери прийняття, де підліток може вільно експериментувати без страху критики або оцінювання. По-друге, принцип творчої свободи: заохочення до спонтанного самовираження без жорстких рамок і правил. По-третє, принцип діалогічності: побудова терапевтичної взаємодії через обговорення творчого продукту, а не нав'язування інтерпретацій. По-четверте, принцип процесуальності: фокусування на самому процесі творчості, а не на естетичній цінності результату. По-п'яте, принцип індивідуалізації: врахування особливостей кожного підлітка, його інтересів, здібностей та актуальних психологічних потреб [3, с. 56].

Структура арт-терапевтичного заняття з підлітками зазвичай включає кілька послідовних етапів. Підготовчий етап передбачає створення відповідної обстановки, налаштування на роботу, встановлення контакту з підлітком. На цьому етапі важливо пояснити правила роботи, обговорити мету заняття, створити атмосферу безпеки та довіри. Діагностичний етап може включати попередню бесіду, спостереження за поведінкою підлітка, виявлення актуальних проблем і запитів. Основний етап – безпосередня творча діяльність, під час якої підліток створює свій арт-продукт, використовуючи різноманітні матеріали та техніки. Цей етап може тривати від декількох хвилин до цілого заняття залежно від формату роботи. Етап обговорення та рефлексії передбачає аналіз створеного продукту, обмін враженнями, усвідомлення переживань і відкриттів, які відбулися під час творчості. Завершальний етап включає підбиття підсумків, закріплення досягнутих результатів, планування подальшої роботи [1, с. 89-90].

У роботі з підлітками використовується широкий спектр арт-терапевтичних технік, які можна класифікувати за кількома критеріями. За видом творчої діяльності виділяють малювання та живопис, ліплення, колажування, фотографію, музикотерапію, драматерапію, танцювально-рухову терапію, бібліотерапію тощо. Кожен вид має свої специфічні можливості і може бути обраний залежно від особливостей підлітка та терапевтичних цілей. Малювання, наприклад, дозволяє швидко та спонтанно виразити емоційний стан, ліплення сприяє розвитку тактильної чутливості та роботі з тілесними відчуттями, колажування допомагає структурувати думки та побудувати нові смислові зв'язки. За формою організації арт-терапія може бути індивідуальною або груповою. Індивідуальна форма забезпечує глибоку персоналізовану роботу з конкретними проблемами підлітка, тоді як групова форма створює додаткові можливості для соціалізації, розвитку комунікативних навичок, отримання зворотного зв'язку від однолітків [4, с. 178].

Особливої уваги заслуговують специфічні техніки арт-терапії, що найбільш ефективні у роботі з підлітками. Техніка "Мандала" передбачає створення круглих композицій, що символізують цілісність особистості та сприяють гармонізації внутрішнього стану. Техніка "Малюнок емоцій" допомагає усвідомити та виразити складні почуття через кольори, форми, лінії. Техніка "Маска" дозволяє дослідити різні аспекти ідентичності, соціальні ролі, справжнє і демонстроване "Я". Техніка "Каракулі" сприяє зниженню контролю, активізації несвідомого, спонтанному самовираженню. Техніка "Асоціативний малюнок" розвиває образне мислення, допомагає побачити проблему метафорично. Техніка "Трансформація деструктивних образів" дозволяє переробити негативні переживання, знайти ресурси для їх подолання. Важливо, щоб

вибір техніки відповідав актуальному стану підлітка та терапевтичним завданням конкретного етапу роботи [2, с. 145-147].

Специфіка роботи з підлітками вимагає від арт-терапевта особливої чутливості та професійної компетентності. Необхідно враховувати, що підлітки часто демонструють опір, скептицизм, небажання відкриватися. Вони можуть критично ставитися до своїх творчих здібностей, соромитися показувати свої роботи, боятися бути незрозумілими. Тому важливо створювати безоціночну атмосферу, де будь-який творчий прояв сприймається як цінний і значущий. Арт-терапевт повинен зайняти позицію активного слухача та партнера, а не експерта чи судді. Особливого значення набуває вміння підтримувати баланс між спрямуванням процесу та свободою самовираження, між структурованістю та спонтанністю. Важливо також уміти працювати з символічним змістом творчих продуктів, допомагаючи підлітку самостійно відкривати їхнє значення, а не нав'язувати готові інтерпретації [3, с. 203-204].

Арт-терапевтична робота з підлітками може бути спрямована на вирішення широкого кола психологічних проблем. До них належать емоційні розлади (тривожність, депресія, страхи), поведінкові проблеми (агресія, імпульсивність, залежності), труднощі в спілкуванні (конфліктність, замкненість, нездатність будувати стосунки), особистісні кризи (проблеми ідентичності, низька самооцінка, втрата сенсу життя), наслідки травматичного досвіду (насильство, втрата близьких, складні життєві обставини). Арт-терапія також може використовуватися для розвитку креативності, самопізнання, особистісного зростання підлітків. Дослідження ефективності арт-терапевтичних втручань демонструють позитивну динаміку у покращенні емоційного стану, підвищенні самооцінки, розвитку навичок саморегуляції, покращенні соціальної адаптації підлітків [5, с. 67-68].

Важливим аспектом технології арт-терапевтичної роботи є оцінка її ефективності. Для цього можуть використовуватися різноманітні методи: спостереження за динамікою творчих робіт підлітка, аналіз змін у символічному змісті образів, психодіагностичні методики (опитувальники, проєктивні тести), зворотний зв'язок від самого підлітка та його оточення. Показниками ефективності арт-терапії можуть бути зниження симптоматики психологічних проблем, розширення репертуару способів емоційного реагування, підвищення усвідомленості власних переживань, покращення відносин з оточуючими, зростання впевненості в собі та творчої активності. Систематична оцінка результатів дозволяє коригувати терапевтичну стратегію, адаптувати методи роботи до індивідуальних особливостей підлітка [4, с. 234].

Слід зазначити, що арт-терапія має певні обмеження і не може розглядатися як універсальний метод вирішення всіх психологічних проблем підлітків. У випадках важких психічних розладів, гострих кризових станів, суїцидальних намірів арт-терапія повинна застосовуватися у комплексі з іншими видами психологічної та психіатричної допомоги. Важливо також враховувати індивідуальні особливості підлітків: не всі з них однаково відкриті до творчої діяльності, деякі можуть потребувати більш структурованих або вербальних форм роботи. Арт-терапевт повинен бути готовим до гнучкого підходу, поєднання різних методів, адаптації технік до конкретної ситуації [1, с. 156].

Перспективи розвитку арт-терапевтичної роботи з підлітками пов'язані з інтеграцією сучасних технологій у терапевтичний процес. Цифрове мистецтво, мультимедійні проєкти, віртуальна реальність відкривають нові можливості для творчого самовираження та психологічної роботи. Водночас важливо зберігати баланс між інноваційністю та традиційними підходами, пам'ятаючи про цінність безпосереднього контакту з матеріалами, тактильного досвіду, живого спілкування. Актуальним залишається питання професійної підготовки арт-терапевтів, розробки стандартів якості та етичних норм практики, поширення знань про можливості арт-терапії серед педагогів, психологів, батьків [3, с. 289].

Важливою складовою успішної арт-терапевтичної роботи є створення відповідного терапевтичного середовища. Простір для занять повинен бути безпечним, комфортним, естетично привабливим, забезпечувати конфіденційність. Необхідно мати достатній запас різноманітних матеріалів: фарби, олівці, пластилін, папір різних форматів і текстур, журнали для колажів, тканини, природні матеріали тощо. Доступність матеріалів заохочує експериментування, розширює можливості самовираження. Водночас організація простору не повинна бути надмірно регламентованою; важливо залишити місце для спонтанності, можливості створювати щось несподіване. Роль середовища особливо значуща у груповій арт-терапії, де воно стає контейнером для колективної творчості та взаємодії [5, с. 123].

Етичні аспекти арт-терапевтичної роботи з підлітками заслуговують особливої уваги. Арт-терапевт несе відповідальність за дотримання конфіденційності, повагу до особистості підлітка, відмову від оціночних суджень, створення психологічно безпечних умов. Важливо отримувати інформовану згоду на роботу від підлітка та його батьків (за потреби), чітко визначати межі професійних відносин, уникати подвійних стосунків. Особливого значення набуває питання зберігання творчих робіт підлітків: вони є частиною їхнього особистого досвіду і не повинні використовуватися без дозволу. Етичні принципи арт-терапії базуються на загальних принципах гуманістичної психології та передбачають визнання цінності кожної особистості, права на самовизначення, на власний темп розвитку [2, с. 201-202].

Таким чином, технологія арт-терапевтичної роботи з дітьми підліткового віку є комплексним, багатоаспектним підходом, що поєднує теоретичне розуміння психологічних особливостей підлітків, професійне володіння методами творчої терапії та чуйне ставлення до унікальності кожної особистості. Арт-терапія відкриває перед підлітками безпечний простір для самовираження, самопізнання, опрацювання складних переживань, розвитку особистісних ресурсів. Ефективність цього методу підтверджується як теоретичними напрацюваннями, так і практичним досвідом застосування в різних контекстах: освітніх закладах, психологічних центрах, реабілітаційних установах. Подальший розвиток арт-терапевтичної практики вимагає поглиблення досліджень, удосконалення технологій, підвищення професійної компетентності фахівців, розширення доступності цієї форми психологічної допомоги для підлітків.

Список використаних джерел та літератури

1. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
2. Арт-терапія. Інноваційні психологічні технології / під ред. О. Тіунової. Випуск 6. Київ–Львів–Тернопіль: ЕЕАТА, 2019. 224 с.
3. Вознесенська О. Л. Арт-терапія у подоланні психологічної травми: монографія. Київ: Золоті ворота, 2015. 347 с.
4. Malchiodi C. A. Handbook of Art Therapy. New York: Guilford Press, 2003. 462 p.
5. Рудестам К. Групова психотерапія. Психокорекційні групи: теорія і практика / пер. з англ. Москва: Прогрес, 1990. 368 с.

Створення безпечного простору для молодших школярів у воєнний час

Анотація. У статті розкрито значення створення безпечного освітнього простору як основної умови збереження психоемоційного здоров'я учасників освітнього процесу в умовах війни. Автор акцентує увагу на практичних підходах учителя початкових класів до формування атмосфери довіри, підтримки та взаємоповаги, що сприяє адаптації дітей і підвищенню їхнього відчуття захищеності.

Ключові слова: безпечне освітнє середовище, початкова школа, війна, психологічна підтримка, адаптація, учасники освітнього процесу.

Вступ. Сучасні українські освітні заклади на даний час переживають безпрецедентні виклики, пов'язані з повномасштабною війною, що змінила звичний уклад життя кожної людини. Освітній процес у таких умовах набуває оновленого змісту, адже тепер він виходить за рамки передачі знань та формування вмінь і перетворюється на важливий засіб підтримки, стабілізації та відновлення внутрішньої рівноваги кожного учасника освітнього процесу. Проблема створення безпечного простору в освітньому закладі постає в сьогоденні не просто як педагогічна вимога, а як гуманітарна місія кожного педагога, який має забезпечити не лише фізичну, а й психологічну безпеку учасників освітнього процесу.

Безпечне освітнє середовище — це насамперед простір довіри, взаємоповаги та емоційного комфорту, у якому кожен його учасник повинен відчути себе потрібним і захищеним. Для дітей молодшого шкільного віку, що гостро реагують на будь-які зміни, в умовах війни характерними стають страх і невизначеність. Саме тому учитель початкової школи стає тією опорою, яка допомагає зберегти віру у добро, навчатися й сміливо дивитися у майбутнє. Тому завдання кожного вчителя на цьому етапі — не обмежуватися тільки навчанням, але й створювати атмосферу психологічної стабільності, у якій кожен школяр або школярка мають змогу розвиватися, помилятися, експериментувати й відчувати турботу про себе.

В сучасному освітньому просторі вчитель початкових класів виступає як координатор безпеки — як у фізичному вимірі (дотримання правил техніки безпеки при евакуації, організація дозвілля і навчання дітей в укритті, інформаційна обізнаність), так і в емоційному (підтримка школярів, зниження рівня тривожності за допомогою різноманітних вправ, робота з посттравматичним досвідом). У цьому контексті особливого значення набуває соціально-емоційне навчання, комунікативна культура педагогів, партнерська взаємодія з батьками та командна робота всього шкільного колективу освітнього закладу.

Створення безпечного простору у воєнних умовах — це нелегкий процес, що вимагає від кожного гнучкості, емпатії, педагогічної майстерності та високого рівня професійної відповідальності. Адже лише там, де панує довіра й взаємна підтримка, можливе справжнє навчання, розвиток і виховання громадян, здатних долати труднощі й будувати мирне майбутнє України.

Дана стаття присвячена пошуку ефективних шляхів забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, дослідженню дієвих педагогічних практик, які допомагають створити умови для психологічного комфорту дітей, а також розкриває роль учителя як ключової постаті у формуванні стабільного й безпечного освітнього середовища під час війни.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні негативно вплинула на всі сфери суспільного життя, зокрема й дуже суттєво на освіту. Кожен освітній заклад,

який завжди традиційно асоціювався з безпекою, постійністю та розвитком, опинився перед новими, невідомими для нього потребами і викликами: необхідністю забезпечення не тільки освітнього процесу, але й фізичного, психологічного та емоційного захисту його учасників. Для учнів молодшого шкільного віку, які особливо чутливо реагують на зміни, повітряні тривоги, відсутність стабільності чи розлуку з близькими, шкільне середовище часто стає єдиним простором, де вони можуть відчувати спокій, підтримку і почуття відносної безпеки.

Проблема створення безпечного простору полягає в тому, що в умовах постійної небезпеки, повітряних тривог, дистанційного або змішаного формату навчання педагоги зіткнулися з нагальною потребою переосмислення власної ролі та педагогічних підходів. Безпечний освітній простір тепер має складатися не тільки з дотримання фізичних вимог до його організації, але й формування емоційної рівноваги, встановлення довіри між учнями та вчителями, створення атмосфери прийняття й підтримки. Недостатня увага до цих аспектів шкільного життя призводить до підвищення тривожності, зниження мотивації до навчання, замкненості чи агресивних проявів у більшості дітей.

Таким чином, постає нагальна потреба в науково-практичному осмисленні шляхів і механізмів створення безпечного простору в закладах освіти, особливо на рівні початкової школи, де формується емоційна стійкість, базові соціальні навички та довіра до світу дорослих. Власне тому питання забезпечення безпеки учасників освітнього процесу набуває статусу головного педагогічного пріоритету в сучасних воєнних умовах.

Наукові дослідження останніх років акцентують увагу на двох взаємопов'язаних вимірах безпеки: фізичному та психоемоційному. Аналітичні звіти міжнародних організацій і великих дослідницьких центрів, таких як UNICEF, UNESCO, підкреслюють той факт, що ефективна шкільна політика повинна інтегрувати обидва ці виміри, що дозволить розглядати безпечний простір як єдину систему, а не окремі заходи.

Проблему безпечного освітнього середовища на науковому рівні досліджують такі вітчизняні вчені, як О. Боднар, Н. Бойчук, Г. Васянович, В. Стрельніков, І. Трубавіна, Т. Цюман та ін. У своїх працях зазначені науковці розглядають безпечне освітнє середовище як багатовимірне явище, що охоплює не лише фізичний аспект — захист життя та здоров'я учасників освітнього процесу, — але й морально-психологічний, соціальний та інформаційний виміри. [1, с. 24-36]. Зокрема, О. Боднар акцентує увагу на важливості партнерського підходу у взаєминах між учителем і дитиною як чинника формування довіри й емоційної стабільності. [1, с. 335]. Н. Бойчук наголошує на необхідності системної роботи освітнього закладу над розвитком культури безпеки, що включає профілактику насильства, булінгу та формування навичок ненасильницької комунікації [1, с. 152].

Г. Васянович та В. Стрельніков досліджують освітній простір як соціокультурну систему, у якій важливу роль відіграє виховання в дусі гуманізму, відповідальності та поваги до особистості [2, с. 11]. І. Трубавіна у своїх працях підкреслює значення соціально-педагогічної підтримки дитини в кризових умовах, зокрема в ситуаціях війни, коли психологічна стійкість стає запорукою навчальної мотивації та адаптації.

Т. Цюман розглядає безпечне середовище як ключовий елемент освітньої якості, що має формуватися на засадах співпраці, партнерства й позитивного спілкування між усіма учасниками освітнього процесу [7, с. 15].

Узагальнюючи підходи вітчизняних науковців, можна стверджувати, що створення безпечного простору не складається з окремих заходів, а є безперервним процесом, який охоплює всі сфери шкільного життя: фізичну, психологічну та соціальну. Даний процес передбачає активну взаємодію всіх учасників шкільної спільноти — учителів, учнів, батьків і адміністрації школи. Особливої актуальності такі

підходи набувають у воєнний час, коли педагог має виступати не лише носієм знань, а й гарантом стійкості, емоційної рівноваги та віри дитини у безпечне майбутнє.

У національних звітах і моніторингових дослідженнях від UNICEF також підкреслюється важливе значення інклюзивності в освітньому середовищі, адже під час війни особливо вразливими стають діти з інвалідністю, школярі з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщені особи та родини, в яких відсутній, повністю або частково, доступ до підтримки. Дослідження підтверджують той факт, що створення безпечного освітнього простору потребує адаптованих підходів для вразливих груп населення.

Наукові висновки мають практичні наслідки для вчителя початкових класів. По-перше, їхньою головною метою стає інтеграція у власну щоденну педагогічну практику простих психологічних вправ та елементів психоемоційних технік, а саме: регуляція емоцій дітей, рутинні правила безпеки, рефлексійні вправи. По-друге, важливим стає партнерство - налагодження комунікації з батьками і шкільними психологами, соціальними педагогами тощо для швидкого та систематичного виявлення потреб школярів. По-третє, учитель – теж людина зі своїми потребами й проблемами, і йому також необхідна постійна професійна підтримка: супервізія, програми запобігання професійному вигоранню, консультації психологів тощо.

Аналізуючи останні дослідження можна упевнено стверджувати, що створення безпечного простору в умовах війни — це пріоритетне завдання, яке вимагає одночасної роботи над фізичною безпекою, психоемоційною підтримкою учнів та благополуччям педагогів. Вирішення даного завдання потребує партнерства між шкільною спільнотою, державною політикою та міжнародною допомогою. Для вчителя початкових класів це означає практичний вибір — поєднувати прості щоденні практики підтримки емоційного комфорту з системними ініціативами освітнього закладу та громади.

Виклад основного матеріалу. Сучасний освітній заклад зараз переживає дуже складні часи через військові дії на нашій території. Але, незважаючи на все, школярам потрібно навчатися. Тому шкільний простір має бути безпечним місцем, де кожний школяр повинен відчувати себе у безпеці, бути впевненим в тому, що дорослі поряд і піклуються про нього. Особливо важливою така підтримка є для учнів початкових класів — вони ще дуже чутливі до подій навколо, легко піддаються страхам і потребують постійної підтримки та уваги зі сторони дорослих. Тому, в умовах, які склалися зараз, вчитель початкової школи, стає не просто носієм знань, а людиною, яка забезпечує для дітей молодшого шкільного віку маленький простір, де вони можуть відчувати спокій і впевненість у безпеці.

Фізична безпека — це перше, що є найважливішим в кожному освітньому закладі. Діти повинні знати, що клас і школа для них є безпечними: надійні укриття, відомі шляхи евакуації, в класних приміщеннях все розміщено так, щоб уникнути травм і безладу. Коли учень відчуває себе захищеним, тоді він ефективніше навчається і спокійніше реагує на стрес.

Як учитель початкових класів, я добре розумію, що молодші школярі мають відчувати безпеку в приміщеннях школи, а не тільки просто знати про неї. Особисто для мене безпечний простір починається з відчуття довіри. Дитина повинна бути упевнена в тому, що в класі її ніхто не принизить, не буде висміювати її зовнішність чи поведінку, не образить, тому що вчитель завжди поруч і допоможе в будь-якій ситуації. Тоді навіть у складних обставинах учень або учениця є спокійними, бо впевнені в тому, дорослі все контролюють і про все подбають.

Саме тому перш за все, я намагаюся організувати фізичний освітній простір так, щоб всім школярам було зручно й усе зрозуміло. У класі всі речі підписані та розкладені у відведених місцях, немає гострих кутів і небезпечних предметів. Разом з учнями на початку навчального року ми обговорюємо шкільні правила: як поводитися

на перервах у шкільному коридорі, що потрібно робити під час тривоги, куди не можна бігти в разі загрози, а де можна перечекати її, коли не зумів вчасно дістатися до укриття. Такі речі ми у класі не просто вивчаємо — ми їх моделюємо практично.

Крім того, я рекомендую частіше проводити такі навчальні безпекові заняття у вигляді гри. Наприклад, сьогодні ми граємо у “Спокійну хмаринку”: хто найтихіше і найспокійніше пройде до укриття — той отримує відзнаку у вигляді усміхненої хмаринки. Тоді діти не бояться, а навпаки, відчують, що все під контролем і без паніки прямують в укриття.

Слід зазначити, що в шкільному укритті також повинні бути прийняті правила поведінки. Такі правила ми також створюємо разом з дітьми і оформляємо у вигляді яскравого плаката або постера:

- Слухай учителя і не панікуй. Учитель знає, як діяти. Він завжди поруч.
- Йди спокійно, не штовхайся. Ми допомагаємо одне одному, тримаємося разом.
- Укриття — це наш тимчасовий клас. Тут теж можна читати, малювати, спілкуватися, але пошепки, щоб не заважати іншим.

- Бережи свої речі. Не кидай іграшки, не бігай, не галасуй.

- Підтримуй друзів. Якщо хтось злякався — скажи йому: “Все добре, ми разом”.

Як вчитель, завжди наголошую учням і батькам: шкільне укриття — це не страшне місце, а простір захисту і безпеки. Там ми продовжуємо бути дружним класом, шкільною спільнотою, де всі дбають одне про одного. І навіть у таких непростих умовах можна бути спокійним, адже тут панує порядок, зрозумілі усім правила й добрі стосунки.

Діти молодшого шкільного віку можуть намалювати в укритті свій «символ безпеки» — долоньки, сердечка, веселки, який буде маленьким нагадуванням про те, що у місце, де є турбота, там завжди безпечно.

Проте безпечний простір — це не лише стіни й шкільні укриття. Тут дуже важливою є психологічна підтримка, адже сучасні українські діти живуть в стані постійного стресу. Вони переживають страх, тривогу, іноді навіть відчують безпорадність. Зарадити цьому вчитель повинен через організацію різноманітних ігор, бесід, проведення кола довіри, коротких дихальних вправ для заспокоєння. Таким чином молодші школярі навчаються розпізнавати свої емоції, спілкуватися з однокласниками і довіряти дорослому.

Як учитель початкових класів, я щодня переконуюся в тому, наскільки важливим для дітей є відчуття не лише фізичної, але й емоційної безпеки. Молодші школярі дуже чутливі: вони миттєво вловлюють настрій дорослого, реагують на його інтонацію, міміку, навіть на дрібниці, які ми іноді й не помічаємо. Тому психологічна підтримка для кожної дитини має стати невід’ємною частиною щоденного спілкування.

Починати день слід із простих рутин: усмішки, короткого привітання, лагідного погляду. Дітям дуже важливо знати, що їх раді бачити у школі. Якщо дитина переступає поріг класу засмученою, не потрібно відразу вияснити причини. Дайте їй трішки заспокоїтися, посидіти за партою, а потім знайдіть час поговорити окремо, спокійно й без тиску. Часто навіть кілька приємних теплих слів “Я бачу, що тобі сумно. Хочеш розповісти?” допомагають дитині відчути підтримку дорослих і свою потрібність.

Для емоційного розвантаження можна використовувати такі вправи:

- «Термометр настрою» — на початку дня діти зазначають, який у них настрій: веселий, нейтральний чи сумний.

- «Заспокійливе дихання» — зробити кілька глибоких вдихів і видихів разом із дітьми, що допомагає зосередитися, особливо після перерви.

- «Скринька підтримки» — у класі поставити скриньку, в яку діти можуть покласти записку, якщо їм щось турбує; потім слід дати відповідь індивідуально або анонімно, для усього класу разом.

- «Комплімент дня» — діти вчаться говорити одне одному приємні слова, що розвиває емпатію та формує позитивне ставлення в класному колективі.

- «Хмаринка настрою» — якщо день був складним, ми разом «випускаємо хмаринку» — діти уявляють, як видихають свої переживання й відпускають їх.

Переконана, що найкращою підтримкою для молодших школярів є спокійний, уважний і щирий дорослий поруч. Дитина не завжди запам'ятає сказані їх слова, але завжди пам'ятатиме свої почуття, як вона почувалася поруч із нами. І коли дитина відчуває, що її розуміють і приймають такою, якою вона є, тоді й підвищується мотивація, самооцінка і якість навчання. В такому разі школа стає безпечним місцем, куди дітям хочеться повертатися щодня.

Не менш важливою для формування безпечного освітнього простору в умовах війни є соціальна складова. Діти повинні відчувати себе частиною класу, де кожен слухає, допомагає і поважає іншого. Організуючи групові завдання, проекти чи спільні ігри, вчитель допомагає дітям будувати стосунки, вирішувати конфлікти мирно та відчувати підтримку.

Також неможливо залишати осторонь співпрацю з батьками та шкільним колективом. Спільна робота школи, родин школярів і психолога або соціального педагога допомагає швидше помітити тих дітей, які потребують додаткової підтримки, і ефективніше зреагувати на стресові ситуації. Така робота є особливо важливою під час війни, коли все навколо стрімко змінюється.

Як учитель початкових класів, переконана у тому, що без співпраці з батьками створити по-справжньому безпечний освітній простір неможливо. Адже саме ми, дорослі — учителі й батьки — формуємо для дитини той світ, у якому вона живе щодня. Якщо між освітнім закладом та родиною є довіра, взаєморозуміння й взаємна підтримка, тоді дитина відчуває себе спокійною, захищеною й упевненою.

Завжди наголошуйте батькам, що педагоги — їхні партнери, а не просто окремі соціальні інститути «школа і сім'я». Адже нас з батьками об'єднує спільна мета: добробут і безпека дитини. Тому намагайтеся будувати відкритий діалог — не тільки на батьківських зборах, а й у звичайному щоденному спілкуванні. Якщо ви бачите, що дитина тривожиться або поводиться інакше, ніж зазвичай, завжди повідомляйте про такі зміни батьків і вже тоді разом вирішуйте, як допомогти. І навпаки — батьки в свою чергу теж мають ділитися тим, що відбувається вдома, щоб вчитель міг краще зрозуміти потреби дитини, її поведінку.

Спільно обговорюйте правила безпеки — як діяти під час повітряної тривоги, які речі мають бути в «тривожному рюкзаку» дитини, як поводитися дорогою до школи. Якщо чують однакові пояснення від учителя й від батьків, тоді вони почуваються впевненіше. Єдині вимоги до них створюють відчуття стабільності і зрозумілості. Тоді дитина не вирішує до кого прислухатися, до батьків чи вчительки, і всі дорослі мають в неї однаковий авторитет.

Великою ефективністю відзначається проведення спільних заходів з батьками: тренінгів, годин спілкування, майстер-класів, нестандартних форм роботи. Наприклад, можна спільно укласти «Карту безпеки» — діти разом із батьками позначають, які місця в школі та вдома для них комфортні, а які викликають тривогу. Така діяльність допомагає краще зрозуміти, як вони відчувають простір, і що ми, дорослі, можемо покращити.

Також можна попросити батьків підтримувати дітей емоційно: хвалити за добрі вчинки, вислуховувати, не сварити, а пояснювати. Просте «Я з тобою», «Ти впораєшся» — часто означає для дитини більше, ніж будь-яка інструкція.

Створення безпечного освітнього простору — це не одноразова дія, а щоденна клопітка співпраця. Коли вчитель і батьки намагаються працювати в одному напрямку, дитина росте в атмосфері спокою, довіри й любові. І тоді освітній заклад для неї стає не лише місцем навчання, а справжньою другою домівкою, де її чекають, розуміють і завжди підтримають.

І насамкінець, ще одним важливим аспектом є готовність самих учителів до такої роботи. Адже працювати в таких умовах складно, і педагог також потребує підтримки. Тренінги, супервізії, спільна робота з колегами допомагають залишатися спокійним, відчувати ресурс і знаходити нові способи допомогти дітям.

Отже, створення безпечного простору в освітньому закладі в умовах війни — це постійна, комплексна робота, що включає турботу про фізичну безпеку, емоційний комфорт і соціальну підтримку. Тільки тоді діти відчувають захищеність, довіру до дорослих і впевненість у своєму навчанні та майбутньому. Вчитель у цьому процесі стає не просто наставником знань, а людиною, яка допомагає дітям жити і розвиватися навіть у складних обставинах.

Висновки. Як учитель початкових класів, я щоденно відчуваю, наскільки важливо, щоб освітній заклад став місцем, де дитина почувається в безпеці в нинішніх умовах війни. Безпечний освітній простір — це не лише укриття, інструкції чи тривожні валізки. Це передусім людські стосунки, довіра, взаємна підтримка й розуміння. Дитина має знати: поруч є дорослі, які подбають, вислухають і допоможуть.

Працюючи з дітьми, переконуюся в тому, що навіть у найскладніші моменти їх можна навчити спокою через прості речі — доброзичливу атмосферу, передбачуваний режим, теплі слова підтримки, спільні правила. Коли учень почувається захищеним, він не боїться ставити запитання, робити помилки, висловлювати емоції. Це і є справжня безпека — і фізична, й емоційна.

Не менш важливою є співпраця всіх учасників освітнього процесу — вчителів, батьків, адміністрації, психологів. Ми маємо діяти як одна команда, де кожен розуміє свою роль і відповідальність. Без підтримки родини, без спільного бачення школи як простору турботи та спокою — навіть найкращі інструкції не спрацюють.

Таким чином, хочу підкреслити, що кожен учень повинен приходити до школи з відчуттям, що тут його чекають, що тут можна бути собою. Адже коли дитина не боїться — вона росте, навчається і розкриває свій внутрішній потенціал. Саме тому створення безпечного середовища сьогодні — не просто обов'язок школи, а місія кожного вчителя. Ми не можемо вплинути на зовнішні обставини, але можемо створити маленький острівець миру й стабільності — у наших класах, у наших серцях, у дитячих очах. І саме з цього починається відновлення, віра й майбутнє.

Список використаних джерел та літератури

1. Безпека і здоров'я учасників освітнього процесу в умовах сьогодення: збірник наукових статей VI Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, м. Суми, 16 листопада 2023 р./ за заг. ред. В. М. Успенської. — Суми: ФОП Цьома С.П., 2023. — 438 с.
2. Васянович Г. До поняття безпеки освітнього середовища: аспекти дослідження. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», 2017. № 13. С. 10-12.
3. Дослідження безпечного освітнього середовища закладу освіти. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/2614-bezpechne-osvtn-seredovishche-zakladu>
4. Гонтаровська Н. Теоретичні та методичні засади створення освітнього середовища як фактора розвитку особистості школяра: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.04.07. Київ, 2012. 44 с.
5. Кітова О.А. Безпекознавство онлайн : досвід сьогодення: збірник матеріалів міжн. наук.-практ. конференції «Освіта та наука крізь виклики сьогодення»,

Запоріжжя, 17-19 травня 2023 р. Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти: Електронний збірник наукових праць, випуск №2 (54). 2023. II частина. URL: https://www.zoippo.zp.ua/pages/publications/el_gurnal/pages/vip54.html

6. Кітова О.А. Педагогу про особливості організації безпечного навчання офлайн в умовах воєнного стану : зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці. Полтава, 27-28 квітня 2023 р. Полтава : ПНПУ, 2023. С. 91-96.

7. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб./ за заг. ред. Т. П. Цюман. Київ, 2018. 56 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/KBOS_book.pdf

Кумановська Оксана,
вчитель початкових класів Городоцької початкової школи,
старший вчитель

Використання методів візуалізації в освітньому процесі початкової школи

Анотація. У статті досліджено роль візуалізації у сучасній шкільній освіті. Також автор звертає увагу на обґрунтування умов ефективного використання візуальних засобів навчання, які допомагають розвивати креативне, асоціативне та критичне мислення, пам'ять й увагу школярів. А також значна увага приділена ознайомленню читачів із різними формами та методами візуалізації інформації та показ їх практичного значення в освітньому процесі.

Ключові слова: візуалізація, скрайбінг, кластер, метаплан, фішбоун, ментальні картки, лепбук.

Сучасний світ стрімко розвивається. Він зазнав змін майже в усіх галузях науки, техніки, освіти. Сьогодні часто доводиться чути від учителів і батьків, що діти стали іншими, їх складніше навчати і виховувати. Так, сучасні учні мають ряд особливостей, які, без сумніву, впливають на їхню успішність. Перед нами за партами на уроках сидить нове покоління учнів, які використовують Інтернет вже на новому рівні – як простір, в якому вони живуть. Вони звикли бути в Мережі, з ними завжди смартфони і для них це природна якість життя.

Сучасні діти значно відрізняються від попереднього покоління ходом думок, швидкістю розвитку, можливістю навчатися в Інтернеті. Таке покоління має «кліпове» мислення і сприймає світ як ряд практично не пов'язаних подій і фактів, мислить глобально, швидше задає питання, ніж отримує на них відповіді. Діти набагато швидше сприймають інформацію, вміють її шукати і швидко перемикають свою увагу.

В початковій школі більшість дітей якнайкраще сприймає візуальну інформацію – вона швидше систематизується, а кольорові образи, завдяки включенню емоційної складової, ліпше сприймаються.

Сучасні діти краще сприймають образи, ніж слова, тому навчальна інформація у малюнках, схемах, у формі відеороликів, інфографіки діє ефективніше. Молоде покоління – нове й унікальне. Тому сучасному учителю треба знати нові тенденції, вміти володіти і викладати інформацію так, щоб це зацікавило дітей. Учитель має бути «в тренді».

Як за короткий термін викласти великий обсяг матеріалу? І зробити це максимально цікаво і доступно?. На допомогу прийде ВІЗУАЛІЗАЦІЯ!

Візуалізація – це створення та представлення графічного образу текстової інформації, що робить її наочною, а отже, зручнішою для аналізу та осмислення. Це процес представлення даних у вигляді зображення з метою максимальної зручності їх розуміння; надання осяжної форми будь-якому об'єкту, суб'єкту, процесу тощо.

Точніше визначення візуалізації дає Вербицький А.О.: «Процес візуалізації – це згортання розумових змістів в наочний образ; будучи сприйнятим, образ може бути розгорнутий і служити опорою адекватних розумових і практичних дій» [3].

Під активними засобами візуалізації ми розуміємо не просто ілюстративний матеріал, а систему передачі візуальної інформації, яка адекватно реагує на дії суб'єкта навчального процесу і дозволяє йому здійснювати управління тією інформацією, що транслюється на екрані.

Іншим важливим аспектом використання візуальних навчальних матеріалів є визначення оптимального співвідношення наочних образів і словесної, символічної інформації. Поняттєве й візуальне мислення на практиці знаходяться в постійній взаємодії. Вони розкривають різні сторони досліджуваного поняття, процесу або явища.

Словесно-логічне мислення дає нам більш точне й узагальнене відображення дійсності, але це відображення абстрактне. У свою чергу, візуальне мислення допомагає організувати образи, робить їх цілісними, узагальненими, повними.

Таким чином, візуалізація навчальної інформації дозволяє вирішити цілий ряд педагогічних завдань:

- 1). Забезпечення інтенсифікації навчання.
- 2). Активізації навчальної та пізнавальної діяльності.
- 3). Формування і розвиток критичного і візуального мислення, зорового сприйняття, образного представлення знань і навчальних дій.
- 4). Передачу знань та розпізнавання образів.
- 5). Підвищення візуальної грамотності та візуальної культури тощо [2].

Сьогодні відома значна кількість візуальних засобів передачі інформації: дошка, плакати, схеми та мультимедійний проектор, екран / монітор комп'ютера, інтерактивна дошка тощо.

Важливим аспектом використання візуальних навчальних матеріалів є визначення оптимального співвідношення наочних образів і словесної, символічної інформації. Поняттєве й візуальне мислення на практиці знаходяться в постійній взаємодії. Вони розкривають різні сторони досліджуваного поняття, процесу або явища. Словесно-логічне мислення дає нам більш точне й узагальнене відображення дійсності, але це відображення абстрактне. У свою чергу, візуальне мислення допомагає організувати образи, робить їх цілісними, узагальненими, повними.

Будь-яка форма візуалізації інформації містить елементи проблемності. Завдання вчителя – використовувати такі форми наочності, які не тільки доповнили б словесну інформацію, але й самі були носіями інформації. Чим більше проблемності в наочній інформації, тим вищий ступінь розумової активності учня.

Візуалізацію можна використовувати на всіх етапах навчання:

- при поясненні нового матеріалу;
- при повторенні;
- при закріпленні;
- при контролі й систематизації;
- при узагальненні;
- при виконанні домашніх завдань;
- при самостійній роботі [7].

Основними прийомами візуалізації можна вважати скрайбінг, кластер, метаплан, ментальні картки, фішбоун, лепбук. Давайте детальніше розглянемо кожен із них.

Скрайбінг – це метод розповіді чи пояснення, який супроводжується графічною ілюстрацією головного змісту сказаного. Головна мета скрайбінгу – допомогти краще опанувати зміст та запам'ятати сенс нової інформації завдяки залученню візуалізації [10].

Головне завдання цього прийому – донести інформацію у максимально зрозумілому і привабливому для слухача форматі. Тому для створення яскравої картини залучаються різноманітні типи зображень – малюнки, піктограми, символи, окремі ключові слова (написи, гасла), схеми, діаграми тощо.

Головні переваги скрайбінгу:

- яскравість;
- лаконічність;
- інформативність;
- креативність представлення інформації.

В ідеалі, дивлячись на скрайб-візуалізацію, слухач повинен відтворити в пам'яті почуту розповідь хоча б у загальних рисах. Перш ніж приступати до створення візуалізацій, варто окреслити головний зміст, який планується донести до учнів. Це необхідно для того, аби через надмірну кількість образів не втрапився сенс змісту розповіді. Тому варто здійснювати підготовку таким чином:

- 1). Придумати ідею. Вона повинна бути зрозумілою і актуальною.
- 2). Обрати спосіб візуалізації. В залежності від мети та доступних засобів оберіть, яким чином буде зображено головний зміст (малюнок, аплікація, магніти тощо).
- 3). Підготувати сценарій. Необхідно заздалегідь продумати план розповіді та дібрати відповідне візуальне відтворення до кожного з етапів.
- 4). Зробити заготовки. Якщо заплановане яскраве представлення у реальному часі, підготуйте відповідні заготовки для здійснення певного виду скрайбінгу (маркери чи кольорову крейду для мальованого; наліпки, аплікації, магніти, 3D-ручки для інших видів).
- 5). Якщо запланований відеоскрайбінг, оберіть найбільш зручну для вас програму, в якій можна створити та змонтувати сюжетні складові у єдиний відеоряд.
- 6). Провести скрайбінг-сесію або змонтувати відеоролик. На фінішному етапі необхідно перевірити, що образи в достатній мірі відтворюють теоретичний зміст, а пояснення вміщується в запланований час [5].

Скрайбінг чудово підійде для пояснення нового матеріалу і перевірки засвоєного. Він може бути використаний як засіб узагальнення вивченого, як домашнє завдання, як «мозковий штурм», рефлексія на уроці тощо. Таким чином, практично будь-яке творче завдання може бути представлено у вигляді скрайбінгу.

Кластер – це графічна форма організації інформації, коли виділяються основні смислові одиниці, які фіксуються у вигляді схеми з позначенням всіх зв'язків між ними. Технологію складання кластера можна поділити на такі етапи:

- посередині класної дошки або аркуша пишеться ключове слово або речення, що є головним у розкритті теми, ідеї.
- далі навколо записуються інші слова чи пропозиції, які висловлюють факти, ідеї, образи, відповіді до обраної тематики.
- по мірі часу всі елементи з'єднуються прямою лінією з ключовими поняттями.
- кожен «супутник», у свою чергу, теж має своїх «супутників» - так встановлюються логічні зв'язки між поняттями [4].

Складаючи кластер, використовуємо різнокольорові крейди, олівці, ручки, фломастери, кольорові стікери. Це дозволить виділити загальну картину, спрощуючи процес систематизації всієї інформації.

Урок з застосуванням технології «кластера», або «грона», дає дітям можливість проявити себе, висловити свою думку, а також надає простір для творчості.

Метаплан – це ілюстрація дискусії на задану тему, яку ведуть учасники заняття. Під час дискусії в групах учасники створюють плакат, який скорочено ілюструє її перебіг. Техніку метаплану використовують для обговорення суперечливих, важких справ та для вирішення конфліктів. Головне завдання її не в тому, щоб показати, хто правий, а у тому, щоб побачити якнайбільше аспектів даної проблеми [9].

Ціль метаплану – спокійний аналіз питання та зосередження на пошуку (не обов'язково знайти!) спільного рішення. Учасники занять розглядають та аналізують проблему, намагаються її оцінити, формулюють погляди та думки, пропонують різні рішення.

Цей метод передбачає колективну творчу діяльність, що є також надзвичайно важливим моментом, адже вміння працювати разом, розподілити обов'язки, правильно оцінити внесок кожного в загальну справу – це те, чого ми повинні постійно навчати учнів. Також важливим є те, що у процесі його проведення всі учасники мають можливість висловити власну думку, а іноді кілька разів. Це призводить до взаємодії, яка, у свою чергу, підвищує активність та ефективність обговорення.

Разом із тим, метаплан дозволяє серед учасників виявити творчих, активних, ініціативних учнів. Допомогає несміливим розкрити свої здібності. В результаті створення метаплану виробляється колективне рішення, висновки, зроблені учасниками, є результатом роботи всіх і кожного.

Ще один позитивний момент – цей метод підходить для різних класів, навіть тих, де є проблеми з дисципліною. Діти водночас і задіяні в дискусії, і відповідають письмово, а це зменшує галас.

Ментальні карти – це зручна і ефективна техніка візуалізації мислення і альтернативного запису. Мета створення карт може бути різною: запам'ятовування складного матеріалу, передача інформації, прояснення для себе якогось питання. Суть побудови ментальної карти полягає в тому, щоб за допомогою зрозумілих символів, образів, об'єктів, асоціацій, якими мислить людина, наочно зобразити карту знань на обрану тему.

На відміну від звичайної роботи із записами, текстами, усною інформацією, така пам'ятка дозволяє структурувати навчальний матеріал так, щоб нам було легко його запам'ятовувати. За допомогою такого прийому нам легше працювати з новою інформацією тому, що ми «фіксуємо» її у мозку за допомогою асоціативно-візуального мислення. Ментальні карти ідеально підходять для використання на уроках. Можуть бути застосовані для будь-яких видів завдань, активно привертають увагу учнів різного віку до творчого мислення, організації і вирішення проблем [1].

Фішбоун – прийом критичного мислення, сенс якого полягає у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між об'єктом аналізу і факторами, які на нього впливають. В основі прийому – схематична діаграма у формі риби, що дозволяє наочно продемонструвати причини конкретних подій, явищ і проблем, а також їхні наслідки та зробити узагальнення і відповідні висновки.

Цей прийом універсальний, його можна використовувати під час вивчення будь-якої навчальної дисципліни. «Риби́ний скелет» включає 4 блоки інформації:

- голова – проблемна ситуація чи запитання;
- верхні кістки скелету – ключові причини, що зумовили виникнення певної події чи явища, яке аналізується;

- нижні кістки скелету – факти, що підтверджують наявність зазначених причин;
- хвіст – відповідь на поставлене запитання, висновки та узагальнення.

Які ж переваги цього методу? Можна виділити наступні:

- ефективна організація роботи учнів у парах або групах;
- створення інноваційного розвивального освітнього середовища;
- розвиток критичного мислення школярів;
- візуалізація взаємозв'язків між причинами та наслідками;
- набуття вмінь визначати чинники за ступенем їх значущості;
- формування вмінь знаходити рішення з будь-якої складної ситуації, генерування нових ідей [6].

Найефективніше його застосовувати під час уроків узагальнення та систематизації, коли учні вже добре засвоїли навчальний матеріал, при цьому всі відомості ще необхідно звести в єдину систему.

Лепбук – це саморобна інтерактивна папка чи зошит, де збираються і яскраво оформлюються різноманітні пізнавальні матеріали з певної теми, що вивчається.

Головна особливість лепбука в тому, що він створюється власноруч і оформлюється за власним смаком – з додаванням різноманітних рухливих деталей чи інших елементів. Це дозволяє структурувати інформацію, активно долучати до навчального процесу і виявляти творчі здібності школярів.

Які ж вимоги до лепбуку? Він має бути:

- 1). Інформативним. Відомості, що міститься в книзі, повинні бути зрозумілі об'єкту навчання;
- 2). Варіативним. Слід мати під рукою кілька сценаріїв використання кожної з частин;
- 3). Міцним. Стійкість до стирання – одне з основних пунктів;
- 4). Доступним. Зрозумілість змісту і принципів використання дуже важливо для засвоєння інформації [8].

Лепбук є універсальним засобом навчання, який можна адаптувати до будь-якого предмету. За допомогою нього можна розвантажити та знизити психофізичну напругу. Покращити настрій і продуктивність навчання.

Отже, можна впевнено зазначити, що з кожним роком візуалізація є все важливішою складовою навчального процесу. Саме використання методів візуалізації педагогами під час занять створює передумови для підвищення якості навчання, оскільки вони виступають активним способом передачі інформаційного контенту.

Список використаних джерел та літератури

1. Бараницька О.П. Використання ментальних карт на уроках в початковій школі як засіб інтерактивного навчання. URL: <https://genezum.org/library/vykorystannya-mentalnyh-kart-na-urokah-v-pochatkoviy-shkoli-yak-zasib-interaktyvnogo-navchannya>
2. Безуглий Д. Прийоми візуального подання навчальної інформації. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/priyomi-vizualnogo-podannya-navchalnoyi-informatsiyi/viewer>
3. Білошанка Н.М. Візуалізація як провідна ідея сучасного навчального процесу в умовах інформатизації світу. URL: <https://cusu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/159/31.pdf>
4. Глазкова О.П. Використання технології «Кластер» на уроках літературного читання в 4 класі. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-tehnologii-klaster-na-urokah-literaturnogo-citanna-v-4-klasi-231038.html>
5. Житеньова Н.В. Технології візуалізації в сучасних освітніх трендах. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15191/1/Zhytienova_E_Ser.pdf
6. Інтерактивний прийом «Фішбоун». URL: <https://vseosvita.ua/news/interaktyvnyi-priyom-fishboun-5579.html>
7. Корицька Г.Р. Візуалізація освітнього процесу в умовах розвитку цифрового суспільства. URL: https://elib.institutemvd.by/bitstream/MVD_NAM/295/1/koricka.pdf
8. Лепбук: що це таке і для чого він потрібен. URL: <https://kh-news.net/dom-semiya-deti/item/18461-lepbuk-shcho-tse-take-i-dlya-chogo-vin-potriben.html>
9. Метод «Метаплан» на уроках в початковій школі. URL: <https://naurok.com.ua/metod-metaplan-na-urokah-v-pochatkoviy-shkoli-material-dlya-druku-134361.html>

10. Скрайбінг у НУШ і не тільки: урок, який запам'ятається. URL: <https://naurok.com.ua/post/skraybing-u-nush-i-ne-tilki-urok-yakiy-zapam-yataetsya>

Курняк Лариса Миколаївна,
доцент кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»,
кандидат філософських наук, доцент

Особливості формування здорового способу життя в закладах освіти інклюзивної орієнтації

Анотація. В тезах описуються особливості формування здорового способу життя в закладах освіти інклюзивної орієнтації в умовах сьогодення. Звертається увага на роль та значення освіти, оскільки саме вона є фактором успішного повсякденного життя молоді. Акцентується увага на тому, що будь-яка робота щодо пропаганди здорового способу життя в закладах освіти інклюзивної орієнтації направлена на збереження майбутньої нації.

Ключові слова: освіта, здоров'я, інклюзивне середовище, суспільство, здоровий спосіб життя, соціальна цінність.

Сьогодні важко знайти проблему більш актуальну, ніж стан здоров'я підростаючого покоління - майбутнього нашої держави. Відомо, що останніми роками спостерігається стрімке зниження стану здоров'я студентської молоді. Конституція України визнає життя і здоров'я людини найвищими соціальними цінностями. Відповідно до Основного Закону, держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність і зобов'язана ефективно вирішувати завдання виховання здорового покоління, особливо в закладах освіти інклюзивної орієнтації від чого значною мірою залежить соціально-економічний розвиток суспільства і країни в цілому.

Освіта та здоров'я також є взаємодоповнюючими компонентами успішного повсякденного буття молоді. Результати різноманітних досліджень дозволяють стверджувати, що традиційна система освіти великою мірою орієнтована на здобуття знань та інформації, а формування життєвих умінь і навичок недостатнє, рівень підготовки дітей до самостійного життя не відповідає сучасним вимогам. Сучасній молодій людині з особливими потребами потрібні не лише знання, а й життєві навички, що допомагають робити життєвий вибір, досягати цілі, коригувати поведінку, оцінювати ризики, зберігати і покращувати здоров'я та якість життя.

Соціально-економічні перетворення в Україні, глобальна екологічна криза актуалізували проблему збереження фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я молодого покоління ставить перед вищою школою завдання створення таких умов, які б сприяли утвердженню здорового способу життя, гармонізації їх взаємин з довкіллям.

Статтею 3 Конституції України здоров'я людини, як і її життя, особиста честь і гідність, недоторканість та безпека, визнані найвищою соціальною цінністю. Право кожного на охорону здоров'я, деклароване статтею 49 Конституції України, деталізується в Основах законодавства України про охорону здоров'я.

Проблеми здоров'я і здорового способу життя молоді та умов їх оптимізації стали предметом дослідження філософів, медиків, психологів, педагогів. Теоретико-методологічні засади цих питань сформульовано у працях А.Г. Здравомислова, І.Н.Смирнова, Л.П. Сущенко; проблему суб'єкт-суб'єктного, особистісно зорієнтованого підходу до виховання висвітлено в роботах К.О. Абульханової-Славської, І.Д. Беха, Л.І. Божович, О.Л. Кононко, М.В. Левківського, А. Маслоу, В.Г.

Постового, М.Г. Чобітька, К.І. Чорної; психолого-педагогічні аспекти виховання здорового способу життя молоді розглянуті в дослідженнях Н.А. Башавець, Г.П. Голобородько, С.В. Лапаєнко, Похолінчука, В.В. Радула, С.О. Свириденко; формування здорового способу життя засобами фізичного виховання досліджували О.Ф. Артюшенко, В.І. Бабич, Г.І. Власюк, Л.В. Волков, О.Д. Дубогай, М.Д. Зубалій, Г. Кривошеєва, Р.Т. Раєвський.

Проблема формування здорового способу життя в закладах освіти інклюзивної орієнтації охоплює широкий спектр питань. Але необхідність збереження здоров'я і запобігання його руйнації потребує всебічного і комплексного вивчення всіх можливих форм вкорінення в систему освіти формування здорового способу життя.

Коледжі, університети, трудові колективи, сім'я - найефективніші інституції формування здорового способу життя та культури здоров'я молоді - недостатньо використовують свої можливості через брак практичного досвіду та не розробленість відповідних виховних технологій.

Незадовільний стан здоров'я молоді обумовлений падінням суспільної моралі, значним соціальним розшаруванням населення, складною криміногенною ситуацією, комерціалізацією статевих стосунків, раннім початком статевого життя, негативним впливом засобів масової інформації.

Відомому медику Г.І. Царегородцеву належить вислів: «Ми оволоділи арифметикою хвороби і зупинились перед алгеброю здоров'я». Проблеми виховання здоров'я та культури здоров'я виходять на перший план у формуванні гармонійно розвиненої, здорової, розумної людини, спроможної реалізувати себе в сучасному суспільстві.

Здоровий спосіб життя студентської молоді з особливими потребами є важливим компонентом громадянської позиції, відповідального способу життя. Академік М.М. Амосов сформулював основні ідеї збереження здоров'я, які, на наш погляд, повинні стати базисом освіти, щодо формування здоров'я молодого покоління. Він вважає, що у більшості випадків хвороби спричинені не природою чи суспільством, а самою людиною, її лінню, жадібністю, або нерозумністю. Щоб стати здоровою людиною мусить докладати значних і постійних зусиль.

Здоров'я - поняття багатопланове. Це не лише відсутність хвороб, але й високий рівень пристосування, благополуччя, комфортне психологічне самопочуття, толерантні соціальні відносини. На сучасному етапі виділяють такі складові здоров'я людини: духовне, соціальне, психологічне, інтелектуальне, емоційне, фізичне й особисте. Всі аспекти здоров'я людини однаково важливі й розглядаються у взаємозв'язку.

Фізичне здоров'я людини - це такий стан організму, коли показники основних систем перебувають в межах фізіологічної норми і адекватно змінюються під час взаємодії людини з довкіллям.

Інтелектуальне здоров'я охоплює норму структурно- функціонального базису інтелекту, який виявляється в нормальному рішенні різноманітних завдань вербально-логічної та логічно-алгоритмічної взаємодії з оточуючим середовищем.

Емоційне здоров'я - це уміння управляти своїми переживаннями, а психічне здоров'я визначається за показниками ставлення до себе, друзів і до потреб життя.

Соціальне здоров'я - повага до духовних цінностей своєї сім'ї, свого народу, всього Людства.

Здоров'я особистості - це самовдосконалення і саморозвиток, самооцінка і свобода, здатність бути особистістю.

Здоров'я молоді - основа розвитку держави. Тому саме педагогічні аспекти збереження здоров'я в закладах освіти інклюзивної орієнтації мають велике значення.

Негативні тенденції істотно впливають на ефективність навчально-виховного процесу. Більш того, питання здоров'я населення України в даний час

трансформувалися у проблему, яка загрожує національній безпеці держави. Тому в даний час заклик: «Щоб вижити, світ повинен встановити здоровий спосіб життя!» - став напролюд актуальним, особливо для молоді, адже вона - майбутнє держави.

Для якісного навчання здоровому способу життя, навчання повинно бути системним і повинно сприяти гармонійному розвитку психофізичних здібностей молоді. Воно не зводиться до періодичного спрямування на освідомлення здорового способу життя як колективної цінності. Така робота передбачає:

по-перше, вивчення уявлень молоді про здоровий спосіб життя і розробки методів оцінювання здоров'я індивіда;

по-друге, формування свідомості і культури здорового способу життя;

по-третє, розробку методик навчання молоді здоровому способу життя.

Однак, зважаючи на те, що загальний стан здоров'я молоді залишається складним, а серед юнаків і дівчат бажання вести здоровий спосіб життя не стало панівним, існує нагальна потреба у зміні підходів до вирішення цих проблем, перегляду традиційних форм і методів діяльності у цій сфері.

У студентів не достатньо знань на дану тему, не достатньо кваліфікованих кадрів, які тісно пов'язані з формуванням здоров'я і підвищенням працездатності студентської молоді з особливими потребами. Реальну допомогу при вирішенні цієї проблеми може створити цілісна програма, яка направлена на покращення здоров'я і формування здорового способу життя, як частину загальної системи навчально-виховної роботи навчального закладу. Відповідно в такій масштабній роботі повинна бути задіяна адміністрація ЗВО, викладачі, медичні працівники, студенти та держава.

Висновок. Слід пам'ятати, що будь-яка робота щодо пропаганди здорового способу життя в закладах освіти інклюзивної орієнтації направлена на вирішення важливої задачі, основна мета якої - збереження майбутнього нації.

Куцолапська Альона,
директор комунальної установи
«Інклюзивно-ресурсний центр»
Шаргородської міської ради
Жмеринського району Вінницької області

Забезпечення цифрової безпеки в освітньому процесі в умовах воєнного конфлікту

*«Освіта — це найпотужніша зброя,
яку ти можеш використати, щоб змінити світ»*

Нельсон Мандела

Анотація. У статті аналізуються основні загрози цифрової безпеки, розглядаються сучасні технології та педагогічні підходи, які допомагають мінімізувати ризики, а також практичні стратегії захисту учасників освітнього процесу; дослідження показує, що ефективне забезпечення цифрової безпеки сприяє збереженню навчальної діяльності, психологічного комфорту та соціальної стабільності учасників освітнього процесу в умовах воєнного конфлікту. Особлива увага приділяється формуванню компетентностей здобувачів освіти та педагогічних працівників щодо безпечного користування цифровими ресурсами та інтеграції заходів цифрової безпеки в освітній процес. Цифрова безпека учасників освітнього процесу в умовах воєнного конфлікту набуває особливої актуальності через масове впровадження

дистанційного та змішаного навчання; використання онлайн-платформ і електронних ресурсів відкриває нові можливості для навчання, але одночасно створює ризики, пов'язані з витоком персональних даних, кібербулінгом, шахрайством та доступом до небезпечного контенту.

Ключові слова: цифрова грамотність та безпека, дистанційне навчання, кібербулінг, захист персональних даних, освітній процес, педагогічна підтримка, воєнний конфлікт, онлайн-платформи.

Постановка проблеми. В умовах воєнного конфлікту українські заклади освіти змушені адаптувати освітній процес до дистанційної та змішаної форм навчання. Це відкриває нові можливості для організації навчання, але водночас створює серйозні ризики цифрової безпеки для всіх учасників освітнього процесу. Невідповідний захист персональних даних, кібербулінг, шахрайство та доступ до небезпечного онлайн-контенту можуть негативно впливати на психологічний стан, безпеку та ефективність навчання. [6]

Проблема забезпечення цифрової безпеки стає особливо актуальною, адже без належного захисту учасники освітнього процесу не можуть повноцінно користуватися онлайн-ресурсами та цифровими платформами. Вирішення цього питання потребує комплексного підходу, який поєднує технологічні рішення, педагогічну підтримку та формування компетентностей цифрової грамотності серед учнів і педагогів.

Основне завдання сучасної освіти — створити умови, за яких цифровий простір буде безпечним, а навчання — ефективним і психологічно комфортним навіть в умовах воєнного конфлікту.

Сучасний освітній процес дедалі більше інтегрує цифрові технології, що відкриває нові можливості для навчання, підвищує доступність освітніх ресурсів та розширює горизонти взаємодії здобувачів освіти та педагогічних працівників. Особливо це проявилось в умовах воєнного конфлікту, коли дистанційне та змішане навчання стало вимушеним засобом підтримки освітнього процесу. [8]

Водночас активне використання онлайн-платформ та електронних ресурсів створює низку ризиків цифрової безпеки, серед яких:

- загроза витоку персональних даних учнів та педагогів;
- кібербулінг та психологічний тиск через мережу;
- доступ здобувачів освіти до небезпечного або неприйняттого контенту;
- технологічні атаки на освітні платформи, що можуть призвести до тимчасової або повної втрати навчального процесу;
- недостатній рівень цифрової грамотності серед учасників освітнього процесу, що ускладнює самостійне забезпечення безпеки.

Ці проблеми негативно впливають на психологічний комфорт учнів, їхню здатність до навчання та взаємодію з педагогами. У багатьох випадках відсутність належного захисту створює стресові ситуації, знижує мотивацію до навчання та підриває довіру до освітніх установ.

Таким чином, забезпечення цифрової безпеки в умовах воєнного конфлікту стає ключовим чинником збереження ефективності освітнього процесу, психологічного благополуччя та безпеки всіх його учасників. Воно потребує комплексного підходу, який поєднує технологічні засоби захисту, розвиток компетентностей цифрової грамотності, педагогічні стратегії підтримки учнів та постійний моніторинг цифрових ризиків.

Забезпечення безпечного цифрового середовища — це не лише технічне завдання, а й освітня стратегія, яка формує відповідальність учнів, сприяє їхній активній участі в навчальному процесі та створює умови для стабільного розвитку освітньої системи навіть в умовах кризових ситуацій. [1]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження підкреслює, що цифрова безпека є невід'ємною складовою сучасної освіти і сприяє збереженню

навчального процесу, психоемоційного комфорту та ефективності навчання в умовах воєнного конфлікту. У статті Ігнатенка В. О. і Мирошніченка Ю. Б. розглядається, як майбутні вчителі інформатики повинні бути підготовлені до кіберзагроз: автори акцентують увагу не лише на технологічних аспектах, але й на формуванні цифрової культури й відповідального ставлення до інформаційних ресурсів. nz.npu.edu.ua автори підкреслюють, що педагогічні працівники мають навчити здобувачів освіти критично мислити, розуміти ризики та захищати себе в інтернеті — це важливо саме в умовах, коли освітнє середовище стає все більш цифровим. На актуальність проблеми звертають наступні автори: Л.С. Фонара, О.С. Коновалова та Є.Г. Філіппова у дослідженні аналізуються загрози безпеки при використанні веб-платформ дистанційного навчання (наприклад, Google Classroom) в університеті. journals.kntu.kherson.ua [9] Дослідники звертають увагу на вразливості адміністрування, можливості витоку даних, а також на потребу в посиленні механізмів аутентифікації й шифрування, особливо в умовах, коли онлайн-навчання стало масовим через карантинні та воєнні обставини. Формування безпечного цифрового освітнього середовища у статті С. В. Близнюка «Формування безпекового цифрового освітнього середовища» представлено педагогічні підходи до вивчення кіберзахисту: автор фокусується на навчанні студентів навичкам безпечної поведінки в цифровому просторі, захисту персональних даних і протидії кібербулінгу. journals.megu.rovno.ua Дане дослідження важливе, оскільки підкреслює, що безпека в інтернеті — це не лише технічне питання, а й освітнє: потрібно формувати компетентності (цифрова грамотність), відповідальне ставлення та навички самоорганізації. Автори також пропонують шляхи подолання цих проблем, наприклад, через гібридні моделі навчання, додаткову технічну підтримку та підвищення цифрової компетентності. Якість освіти в умовах воєнного конфлікту - дослідження НУШ (Національної освітньої "Успішна школа") про якість освіти в умовах війни показало, що значна частина учнів не має постійного доступу до необхідних гаджетів: лише близько 40 % батьків повідомляють, що їхні діти постійно вивчають онлайн. [Нова українська школа | Веб-ресурс НУШ](http://нова.українська.школа) Цей факт прямо пов'язаний із цифровою безпекою: обмежений доступ до техніки й інтернету збільшує вразливість учнів, особливо коли вони ділять пристрої або мають слабе підключення. Кібербезпека та інформаційна війна - у науковому журналі «Кібербезпека: освіта, наука, техніка» за 2025 рік публікуються роботи з коаліційних підходів до управління кібербезпекою, зокрема в хмарних системах, що є актуальним для освітніх платформ, які часто розгортаються в хмарі. csecurity.kubg.edu.ua

Виклад основного матеріалу.

У сучасних умовах воєнного конфлікту цифрова безпека стала ключовим аспектом організації освітнього процесу. Вимушений перехід на дистанційне та змішане навчання відкрив нові можливості для всіх учасників освітнього процесу, забезпечуючи доступ до освітніх ресурсів і дозволяючи підтримувати навчальний процес навіть під час війни. Водночас активне використання цифрових платформ створює серйозні ризики, пов'язані з витоком персональних даних, кібербулінгом, доступом до небезпечного контенту та технічними атаками на освітні системи.

Перебування у вразливому цифровому середовищі може негативно впливати на психологічний стан здобувачів освіти, знижувати ефективність навчання та створювати додатковий стрес як для учнів, так і для педагогів. Недостатня цифрова грамотність ускладнює вчасне виявлення загроз і реагування на них, а обмежений доступ до гаджетів та стабільного інтернету посилює ризики, що виникають під час дистанційного навчання. [7]

Для мінімізації загроз цифрової безпеки необхідно поєднувати технологічні, педагогічні та організаційні заходи. Технологічні рішення передбачають використання захищених платформ, шифрування даних, багаторівневу аутентифікацію та регулярне

оновлення програмного забезпечення. Педагогічні підходи включають формування у учнів і педагогів компетентностей цифрової грамотності, навчання безпечній поведінці в інтернеті та критичному мисленню щодо інформації, яку вони отримують онлайн. Організаційні заходи передбачають розробку внутрішніх правил безпечного використання цифрових ресурсів, контроль контенту та регулярну психологічну підтримку учасників освітнього процесу. Важливу роль відіграє також співпраця з батьками, громадськими організаціями та державними структурами для забезпечення комплексного захисту дітей і педагогів у цифровому просторі.

Цифрова безпека в освіті має не лише технічне, а й педагогічне значення. Вона забезпечує стабільність освітнього процесу, психологічний комфорт учнів та педагогів, розвиток їхніх критичних і аналітичних навичок, формує культуру відповідального використання цифрових технологій і сприяє довірі до освітнього середовища. В умовах воєнного конфлікту створення безпечного цифрового середовища стає необхідною умовою для ефективного навчання, підтримки психоемоційного стану учасників освітнього процесу та збереження безперервності освітньої діяльності. [2]

У сучасному освітньому процесі цифрові технології займають центральне місце, що стало особливо помітно під час воєнного конфлікту. Перехід на дистанційне та змішане навчання дозволив забезпечити безперервність освітнього процесу, але одночасно створив нові загрози для всіх. Серед основних проблем виділяють загрозу витоку персональних даних, кібербулінг, доступ до шкідливого або пропагандистського контенту, технічні атаки на освітні платформи та низький рівень цифрової компетентності. В умовах обмеженого доступу до стабільного інтернету та техніки ці ризики значно посилюються, що може призводити до порушення навчального процесу та психоемоційного дискомфорту учнів і педагогів.

Забезпечення цифрової безпеки в таких умовах вимагає комплексного підходу, який поєднує технологічні, педагогічні та організаційні засоби. Технологічні заходи включають використання захищених платформ, шифрування даних, багаторівневу аутентифікацію та регулярне оновлення програмного забезпечення. Педагогічна складова передбачає навчання учнів та педагогів навичкам безпечної поведінки в інтернеті, формування цифрової грамотності та розвитку критичного мислення щодо інформації, яку вони отримують онлайн. Організаційні заходи включають розробку внутрішніх правил і політик безпечного використання цифрових ресурсів, контроль контенту, надання психологічної підтримки та регулярний моніторинг ризиків.

Важливо також враховувати соціальний аспект цифрової безпеки. Співпраця з батьками та громадськими організаціями дозволяє створити комплексну систему підтримки учнів, забезпечуючи не лише технічний захист, а й розвиток емоційної та соціальної стійкості. Психологічний комфорт та відчуття безпеки є критично важливими для ефективного навчання, адже учні, які відчувають захист і підтримку, можуть повноцінно використовувати цифрові ресурси та брати активну участь у навчальному процесі. [10]

Цифрова безпека в освіті не обмежується технічними аспектами. Вона є невід'ємною частиною педагогічної стратегії, що спрямована на формування відповідальної поведінки, критичного мислення та навичок безпечної взаємодії в онлайн-середовищі. Забезпечення безпечного цифрового простору дозволяє зберегти стійкість освітнього процесу навіть у кризових умовах, підвищує ефективність навчання, зміцнює довіру до освітніх платформ та сприяє всебічному розвитку учнів і педагогів. [1]

Таким чином, створення безпечного цифрового середовища є необхідною умовою для сучасного освітнього процесу, особливо в умовах воєнного конфлікту. Воно забезпечує безперервність навчання, психоемоційний комфорт, розвиток критичного мислення і цифрової компетентності, а також формує культуру

відповідального та безпечного використання технологій серед усіх учасників освітнього процесу.

Цифрова безпека сьогодні є однією з ключових умов ефективного освітнього процесу, особливо в умовах воєнного конфлікту. Вимушене впровадження дистанційного та змішаного навчання дозволяє зберегти безперервність освіти, проте водночас ставить перед учасниками освітнього процесу низку нових викликів. Використання онлайн-платформ і електронних освітніх ресурсів відкриває великі можливості для навчання, але супроводжується ризиком витоку персональних даних, кібербулінгу, доступу до небезпечного контенту та технічних загроз для цифрових платформ. [4] Ці проблеми можуть негативно впливати на психологічний стан учнів і педагогів, знижувати мотивацію та ефективність навчання.

Особливо актуальним питання цифрової безпеки стає у воєнний період, коли інфраструктура освіти зазнає додаткових обмежень. Нестабільне інтернет-з'єднання, обмежений доступ до гаджетів і необхідність використання спільних пристроїв ускладнюють захист персональної інформації та підвищують ризики кіберзагроз. В умовах таких обмежень навчальні заклади змушені шукати баланс між забезпеченням доступу до освіти і безпечним використанням цифрових технологій. [5]

Комплексне забезпечення цифрової безпеки передбачає інтеграцію технічних, організаційних та педагогічних заходів. Технологічні засоби включають використання захищених освітніх платформ, шифрування даних, впровадження багаторівневої аутентифікації та регулярне оновлення програмного забезпечення. Організаційні заходи охоплюють розробку внутрішніх політик безпечного використання цифрових ресурсів, контроль за контентом, регулярний моніторинг загроз, а також організацію підтримки з боку адміністрації закладу та батьків. Педагогічна складова полягає у формуванні навичок безпечної цифрової поведінки у учнів та педагогів, розвитку критичного мислення щодо інформації в мережі та підвищенні цифрової грамотності.

Важливо відзначити соціальний і психологічний аспекти цифрової безпеки. Здобувачі освіти, які відчувають підтримку та захист у цифровому середовищі, краще взаємодіють з педагогами, активніше використовують цифрові ресурси і демонструють вищу навчальну мотивацію. Психологічна безпека є невід'ємною складовою цифрової безпеки, оскільки вона забезпечує умови для відкритого навчання, без страху перед можливими негативними наслідками онлайн-взаємодії. [3]

Пропоную ознайомитись з відповідними таблицями:

Таблиця 1. Основні загрози цифрової безпеки в освіті

Загроза	Опис	Наслідки
Витік персональних даних	Недостатній захист інформації про учнів і педагогів, використання незахищених платформ	Порушення конфіденційності, ризик шахрайства, втручання у приватне життя
Кібербулінг	Психологічний тиск та цькування онлайн	Погіршення психоемоційного стану учнів, зниження мотивації до навчання
Доступ до небезпечного контенту	Перегляд шкідливих, пропагандистських або неприйнятних ресурсів	Формування деструктивних цінностей, психологічний стрес
Технічні атаки на платформи	Зброї в роботі освітніх систем через кібератаки	Втрата доступу до навчальних матеріалів, порушення навчального процесу
Недостатня цифрова грамотність	Відсутність навичок безпечного користування цифровими ресурсами	Нездатність самостійно захистити себе від загроз, підвищення вразливості

Таблиця 2. Заходи забезпечення цифрової безпеки

Тип заходів	Приклади	Мета
Технологічні	Використання захищених платформ, шифрування даних, багаторівнева аутентифікація	Захист даних, запобігання кіберзагрозам
Педагогічні	Навчання цифровій грамотності, формування критичного мислення, правила безпечної поведінки в інтернеті	Підвищення компетентності учнів і педагогів, формування відповідальної поведінки
Організаційні	Внутрішні політики безпечного використання ресурсів, контроль контенту, моніторинг ризиків	Системне управління цифровою безпекою, створення безпечного середовища
Соціальні	Психологічна підтримка, співпраця з батьками та громадськими організаціями	Підтримка емоційного та соціального комфорту учасників освітнього процесу

Таблиця 3. Психологічні та освітні ефекти цифрової безпеки

Ефект	Опис
Психологічний комфорт	Здобувачі освіти та педагогічні працівники відчують захист і підтримку, що знижує стрес і тривожність
Ефективність навчання	Зменшення ризиків відволікання та онлайн-загроз підвищує продуктивність здобувачів освіти
Розвиток цифрових компетентностей	Формування навичок критичного мислення, безпечної поведінки в мережі та відповідального використання технологій
Довіра до освітнього середовища	Здобувачі освіти, педагоги та батьки більш активно взаємодіють з освітніми платформами та ресурсами
Стійкість освітнього процесу	Забезпечення безпечного цифрового середовища підтримує навчання навіть у кризових умовах

Таким чином, цифрова безпека у сучасному освітньому процесі не обмежується лише технічними заходами захисту даних. Вона включає педагогічну підтримку, психологічне забезпечення, правові аспекти і формування у всіх учасників освітнього процесу відповідальної та безпечної поведінки в цифровому середовищі. Створення безпечного цифрового простору є передумовою ефективного навчання, розвитку критичного мислення, формування компетентностей цифрової грамотності та збереження психоемоційного здоров'я всіх учасників освітнього процесу в умовах воєнного конфлікту. Забезпечення даних умов дозволяє підтримувати стійкість та безперервність освітнього процесу, що є критично важливим для розвитку сучасної освіти у кризових ситуаціях.

Висновки.

Цифрова безпека є невід'ємною складовою сучасного освітнього процесу, особливо в умовах воєнного конфлікту, коли дистанційне та змішане навчання стали основними форматами освіти. Аналіз загроз показує, що учасники освітнього процесу стикаються з ризиками витоку персональних даних, кібербулінгу, доступу до шкідливого контенту та технічних загроз для освітніх платформ. Недостатній рівень цифрової грамотності підвищує вразливість здобувачів освіти й педагогічних працівників, а обмежений доступ до інтернету й гаджетів посилює ці ризики.

Ефективне забезпечення цифрової безпеки потребує комплексного підходу, який поєднує технологічні, педагогічні, організаційні та соціальні заходи. Технологічні рішення включають використання захищених платформ, шифрування даних і багаторівневу аутентифікацію. Педагогічні підходи передбачають навчання цифровій грамотності, формування критичного мислення та навичок безпечної поведінки в інтернеті. Організаційні та соціальні заходи забезпечують контроль контенту, психологічну підтримку та співпрацю з батьками і громадськими організаціями.

Забезпечення цифрової безпеки позитивно впливає на ефективність освітнього процесу, створює психологічний комфорт для всіх, формує компетентності з безпечного користування цифровими ресурсами та підвищує довіру до освітніх платформ. Усе це дозволяє підтримувати безперервність навчання навіть у кризових умовах, що є критично важливим для розвитку сучасної освіти та збереження психоемоційного благополуччя учасників освітнього процесу.

Отже, цифрова безпека є не лише технічним завданням, а й невід'ємною частиною освітньої стратегії, що забезпечує стійкість, ефективність та безпеку навчання в умовах воєнного конфлікту, сприяє розвитку відповідальної поведінки в цифровому середовищі та формує культуру безпечного використання технологій серед учнів і педагогів.

Цифрова безпека в освітньому процесі є ключовим чинником збереження ефективності та стабільності навчання, особливо в умовах воєнного конфлікту, коли дистанційне та змішане навчання стали обов'язковим форматом освітньої діяльності. Аналіз останніх досліджень показує, що сучасні освітні заклади стикаються з комплексом загроз: від витоку персональних даних та кібербулінгу до технічних атак на освітні платформи та доступу учнів до небезпечного або шкідливого контенту. Ці загрози негативно впливають на психологічний стан здобувачів освіти і педагогів, створюють додатковий стрес і знижують мотивацію до навчання.

Ефективне забезпечення цифрової безпеки вимагає комплексного підходу, що включає технологічні, організаційні, педагогічні та соціальні заходи. Технологічні засоби, такі як захищені платформи, шифрування даних, багаторівнева аутентифікація та регулярне оновлення програмного забезпечення, дозволяють мінімізувати технічні ризики. Педагогічні заходи спрямовані на формування навичок безпечної цифрової поведінки, розвиток критичного мислення та цифрової грамотності. Організаційні та соціальні стратегії передбачають створення внутрішніх політик безпечного використання ресурсів, моніторинг загроз, психологічну підтримку, а також активну взаємодію з батьками та громадськими організаціями.

Забезпечення цифрової безпеки позитивно впливає на всі аспекти освітнього процесу. Воно сприяє безперервності навчання навіть у кризових умовах, підвищує ефективність засвоєння знань, створює безпечне і підтримуюче середовище для всіх учасників освітнього процесу, а також формує культуру відповідальної поведінки в цифровому просторі. Дотримання принципів цифрової безпеки дозволяє учасникам освітнього процесу відчувати психологічний комфорт, зменшує рівень стресу та тривожності, сприяє розвитку аналітичного та критичного мислення, а також зміцнює довіру до освітніх платформ і навчального закладу загалом.

Отже, цифрова безпека є не лише технічним завданням, а й важливою складовою педагогічної стратегії, що забезпечує стабільність, ефективність та безпеку сучасного освітнього процесу. Створення безпечного цифрового середовища є необхідною умовою для розвитку цифрової компетентності, формування відповідальної поведінки та збереження психоемоційного здоров'я учнів і педагогів в умовах воєнного конфлікту.

Список використаних джерел та літератури

1. Ігнатенко, В.О., Мирошніченко, Ю.Б. Інформаційна безпека у цифровому освітньому середовищі. – Київ: НПУ, 2023. – 45 с.
2. Фонар, Л.С., Коновалов, О.С., Філіппов, Є.Г. Ризики веб-технологій у дистанційному навчанні. Журнал «Проблеми педагогіки і методики навчання». – 2024. – №3(15). – С. 34–47.
3. Близнюк, С.В. Формування безпечного цифрового освітнього середовища. Журнал «Педагогіка і психологія». – Рівне, 2023. – №2(12). – С. 56–70.
4. Шарові, Т., Шаров, С. Дистанційне навчання в Україні: ризики та шляхи їх вирішення. Журнал «Мир освіти». – 2023. – №1(8). – С. 22–36.
5. Національна освітня «Успішна школа» (НУШ). Якість освіти в умовах воєнного конфлікту. – Київ, 2023. – 50 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>
6. Журнал «Кібербезпека: освіта, наука, техніка». Кібербезпека в хмарних системах освіти. – Київ, 2025. – №1(32). – С. 12–28.
7. Биков, О.М. Інформаційна безпека: правовий та культурологічний виміри. Журнал «Наукові дослідження в освіті». – Ужгород, 2024. – №4. – С. 15–29.
8. Київська школа економіки (KSE). Освітні заклади під час повномасштабного вторгнення: адаптація і цифрові ризики. – Київ, 2024. – 40 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://kse.ua/ua/kse-research/osvita-pid-chas-povnomasshtabnogo-vtorgnennya/>
9. UNESCO. Distance Learning and Cybersecurity in Conflict Zones. – Paris, 2023. – 32 p.
10. OECD. Digital Education Policies in Times of Crisis. – Paris, 2024. – 28 p.

Кучер Зоя Миколаївна,
вчитель початкових класів
Новоушицького ліцею,
старший вчитель

Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни

Анотація. У статті описано про складові програми «Безпечний простір», особливості роботи працівників психологічної служби у закладах освіти, представлені види дихальних технік, які вчитель може використати для зняття стресу чи панічних атак.

Ключові слова: психологічна служба, травмуючі ситуації, самопідтримка, психотерапевтичні вправи.

Війна в Україні стала стресом для усіх учасників освітнього процесу. За таких умов істотно зростає роль всіх педагогічних працівників, які можуть надавати першу психологічну допомогу та підтримку усім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань функціонування системи освіти. Перша психологічна допомога – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчувають емоційне напруження та страждання. Таку допомогу може надати не лише практичний психолог, а також вчитель, знайомий з правилами надання першої психологічної допомоги. Її надання не передбачає значної професійної підготовки, достатньо педагогічних знань, отриманих в межах загальноосвітнього психологічного інформування, і природної здатності проявляти співчуття, людяність. Фізичні та емоційні стани людини взаємопов'язані і тому здатні взаємовпливати один на одного. Під час напружених емоційних станів у дитини змінюється міміка, темп мовлення,

з'являється метушливість, змінюється дихання, пульс, колір обличчя, можуть з'явитися сльози.

Рекомендуємо впровадження «психологічної хвилинки», яка допоможе здобувачеві освіти справитися зі стресом та його наслідками, емоційно налаштуватися на урок, на плідну роботу. Це дасть змогу створити сприятливу атмосферу, що дозволить дітям розслабитися, зняти емоційне напруження, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, що є природним механізмом стабілізації. Регулярне виконання «психологічних хвилин» у зручний час та слушній нагоді допоможе здобувачеві освіти стати більш спокійним, врівноваженим, а також дозволить краще зрозуміти свої почуття. Звертаємо увагу, що вчитель має сам визначити, коли і у який час потрібно провести «психологічну хвилину». Реакції на кризову ситуацію у дітей різних вікових категорій є різними. Відповідно до таких ситуацій є різними й ризики, а також потреби виходу з них.

Під час кризової ситуації здобувачі освіти можуть відчувати власну провину за події, що відбулися. У них виникають страхи, знижується рівень комунікації, або, навпаки, вони проявляють надмірну турботу про захист та порятунок людей. На травмуючу ситуацію можуть виникати такі реакції: недовіра до оточення; болісне реагування на критику; перезбудження; тривожність; емоційний ступор; уникання місць, людей, предметів, що нагадують про травмуючу подію; емоційна байдужість – захисна реакція; негативізм, «спалахи» гніву, агресії; уникання спілкування; ризиковані вчинки; занепокоєність щодо своєї безпеки та можливості повторення травмуючих подій; зниження уваги та концентрації; підвищена активність; роздратованість; пропущення занять; скарги на самопочуття; постійне обговорення подій та фокусування уваги на окремих деталях того, що трапилося. Деякі люди переживають так звані «панічні атаки», що супроводжуються нападом страху, пітливістю, відчуттям браку повітря, нудотою, навіть втратою контролю над собою.

За такого стану необхідно вжити наступні дії:

- не залишайте людину на самоті;
- розмовляйте з нею використовуючи прості й короткі речення;
- не робіть припущень щодо потреб людини, краще запитайте;
- подихайте разом з людиною.

Освітнє середовище має забезпечити особливу турботу та увагу до дітей молодшого шкільного віку, яким через брак життєвого досвіду і особливості дитячої психіки загрожують фізична та психоемоційна небезпека. Оновлена пропонується тематика має включити інструменти, що дозволяють мінімізувати ризики та вберегти фізичне й психічне здоров'я дітей. Чим молодші діти, тим сильніше їхній психоемоційний стан залежить від стану батьків/опікунів/вчителів. Тому спочатку радимо відшукати точку рівноваги для дорослого – заспокойтеся самі. Лише після того, як ви стабілізуєтеся, починайте говорити з учнями: спокійно та не надто голосно. Учні будуть спокійними, якщо буде спокійний/-на їх вчитель/-ка.

Доцільне вживання слів підтримки до дітей «Ми в порядку», «Я з вами», «Я/ми доросла/дорослі. І я/ми знаємо, що робити», «Зараз усі допомагають Збройним Силам України, тож всі мають бути пильними. Якщо побачиш якісь покинуті речі або щось дивне — скажи мені, я дуже сподіваюся на твою уважність» тощо.

Пропоную техніки, які вчитель може застосовувати під час проведення «психологічної хвилини» для дітей шкільного віку.

Дихальні техніки для зняття стресу, панічних атак.

Глибоке та повільне дихання. Вдихаємо носом, видихаємо ротом. Робимо коротку паузу між вдихом та видихом. Видих має бути довшим за вдих. Уявляємо, що надуваємо повітряну кульку, і видихаємо довго та повільно ротом. Одного вдиху та видиху недостатньо, вправу потрібно робити мінімум 3 хвилини.

Запах квітів. Запропонуйте дитині уявити, що вона відчуває запах квітки, глибоко вдихаючи через ніс і видихаючи через рот. Також можна подумки уявити собі квітку.

Маленький зайчик. Мов зайчик, який стрибає у саду та нюхає все довкола, запропонуйте дитині зробити три швидкі вдихи через ніс і один довгий видих через рот.

Модифіковане дихання Лева. Виконуючи цю вправу, скажіть дитині щоб вона уявила, що вона лев. Видихніть все повітря через широко розкритий рот. Запропонуйте дитині сісти зручно на підлогу або на стілець та вдихнути повітря через ніс, відкрити рот якнайширше і видихнути зі звуком «А-а-а». Вправа повторюється декілька разів.

Зігріємо метелика. Покажіть на долоні уявного метелика, розкажіть, що він замерз і не може злетіти. Запропонуйте зігріти його своїм подихом. Діти складають долоньки разом, уявивши на своїх долоньках метелика, і дихають на долоні (дихальна вправа: відкрити рота і вимовити тривалий звук «А»). Метелик зігрівся і його треба здути з долоні. Діти роблять глибокий вдих через ніс і видих через рот (на видиху треба витягнути губи трубочкою, вимовити довгий звук

Психогімнастичні вправи Психогімнастика «Сонце». Кожен день сходить сонце, щоб обігріти всю землю. Усі раді сонечку! Але поки воно спить. Ніч добігає кінця. Сторожмісяць пішов відпочивати і по дорозі постукав до сонечка, щоб воно прокидалося. Почуло воно, що у двері постукали, розплющило свої очі, а на вулиці темно. Не хочеться вставати. Сонечко позіхнуло і знову міцно заплющило свої очі. Але час не чекає, потрібно будити Землю. Сонечко потягнулося і встало з ліжка. Умило оченята, ротик, щічки, взяло гребінець і розчесало свої золоті промінчики. Промінчики розпрямилися, яскраво засяяли. Сонечко розправило своє платтячко і вийшло на небо. Вдихнуло свіже повітря й усміхнулося всім.

Психогімнастика «Тренуємо емоції». Вчитель просить дитину наспитися, як осіння хмаринка, злий чоловік, сердитий дядько; усміхнутися, як хитра лисиця, кіт на сонечку, сонечко; показати, як злякався заєць вовка, малюк, який заблукав у лісі, кошеня, на якого гавкає собака; показати, як втомився мураха, який тягнув велику паличку, людина, яка підняла щось важке.

Психогімнастика «Зайчики та слоники». Спочатку вчитель пропонує дитині бути несміливим зайчиком. Що робить зайчик, коли відчуває небезпеку? (Тремтить.) Покажи: пригинає вухка, намагається бути меншим, стати непомітнішим, лапки та хвостик трусяться. (Дитина повторює.) Покажи, що відчуває зайчик, коли чує кроки людини, що він робить? (Тікає. Дозвольте дитині втекти в інший бік кімнати). А що робить зайчик, коли чує вовка? (дозвольте дитині десь сховатися). А тепер ми будемо слониками - сильними, сміливими. (Покажіть дитині, як безстрашно, вільно ходять слони, а дитина повторює). Що слони роблять, коли бачать людину? Бояться? Ні. Вони дружать із людиною і спокійно йдуть далі. (Робимо це разом.) Що роблять слони, коли бачать тигра? Не бояться. (Вчитель із дитиною показує сміливого слона). Після вправи вчитель обговорює із дитиною, ким їй сподобалося бути найбільше.

Пальчикова гімнастика. Вчитель пропонує за допомогою пальців рук та долонь показати, як руки «стрибають», «радіють», «штовхаються», «кусаються», «тремтять», «бояться», «перемагають».

Тілесні техніки боротьби зі стрессом. Обійми і погойдай. Дитина сідає на підлогу. За нею сідає дорослий (обов'язково за згодою дитини) і обіймає, пригортає дитину до себе легенько погойдує її. Під час погойдування спробуйте передати дитині свою любов, заспокоїти її, передати їй почуття захищеності, потрібності. Самообійми. Покладіть одну руку під пахву другої, а другою рукою обхопіть себе так, щоб долоня лежала на плечі. Обіймаючи себе таким чином, ви добре відчуваєте власні межі: «де я починаюся і де закінчуюся». Гра «Я малюю, а ти відгадай». На спині дитини малюємо пальцем або легенько не гострим боком олівця геометричні фігури, цифри, літери, а дитина має відгадати. Гра «Почухай спинку». Діти стають у шеренгу, повертаються

праворуч. За сигналом вчителя потрібно: розтерти долонями плечі дитини, що стоїть попереду; «місити тісто» (ребром долоні робити погладжувальні рухи); виконати «рейки» (ребром долоні провести зверху вниз по спині); виконати вправу «Дощик» (подушечками пальців постукати по спині).

Вправи на зняття м'язового напруження. Гра «Котик». Діти сидять на килимку. Під спокійну музику вони показують, як котик ніжить на сонечку, як котик потягується, як миє личко, дряпає кігтками килимок тощо. Гра «Добра тварина». Діти стають у коло й беруться за руки. Вчитель тихим, загадковим голосом говорить: Ми – одна велика, добра тваринка. Давайте послухаємо, як вона дихає. А тепер подихаємо разом. На вдих робимо крок уперед, на видих – крок назад... Так не тільки дихає тварина, так б'ється її серденько: чітко й рівно. Стук – крок уперед, стук – крок назад... Наша тваринка має добре серденько, нам усім стало тепло й затишно біля неї».

Вправа «Пташка махає крильцями». Дитині потрібно підняти руки вгору і виконати махи руками. Вправа «Стряхнемо водичку з рук». Дитині пропонують потрусити розслабленими кистями рук, начебто струшуючи краплі води. Нахилити голову вперед, назад, праворуч, ліворуч, а потім виконати декілька кругових обертів головою спочатку в один бік, потім – в інший. Повільно похитати розслабленими руками. Вправа «Кулачки-силачі». Пальці рук під рахунок до 5 із силою стиснути в кулачки, на рахунок 5 розтиснути, струснувши кисті рук, при цьому зосередити увагу дитини на тому, як пальчикам приємно відпочивати.

Під час воєнних дій війна оселяється всередині кожного з нас. Настрій людей у цей непростий час дуже важливий, адже від нього залежать настрої в тилу та підтримка наших захисників.

Під час війни настрій населення постійно змінюється – від оптимізму та натхнення до страху та паніки. Коли стається щось жахливе, люди діють по програмі виживання. Вони діють швидко та планують своє життя лише на кілька годин. Після того, як шок проходить та повертаються базові емоції, людина може піти у страх та відчай, або ж відчувати сильну ейфорію.

Війна — це насамперед психологічне знуцання з людей. Навіть ті, хто зараз перебувають у безпеці, живуть у стані тривоги та стресу. Щоб працювати на перемогу й бути корисними іншим, ми маємо бути сильними. Тому навчитися надавати підтримку собі — особливо важлива навичка під час війни.

Самопідтримка — це вміння:

- створювати для себе відчуття безпеки;
- піклуватися про свої базові потреби;
- обирати більше «хочу», ніж «треба»;
- виділяти час на хобі;
- дякувати собі за те, що ви є.

Ситуація, у якій ми всі сьогодні опинилися, не є типовою. Психологи одностайні в тому, що в ненормальній ситуації кожна реакція є нормальною. Через індивідуальні особливості психіки кожна людина реагує на стрес, пов'язаний із війною, по-своєму. Тому важливо розуміти себе, відстежувати свої стани та вміти їх контролювати.

Контроль стоп, спини, очей і рук

Сядьте стійко, наскільки це можливо. Якщо ви опираєтеся на стінку стільчика, опирайтеся. Відчуйте, як щільно «вм'ялися» в стільчик. У людини є кілька точок опори й контакту, завдяки яким вона може вийти зі стану паніки та стресу й допомогти собі не потрапити в стан травматизації.

Точка екстреної допомоги під час паніки

Знайдіть точку між безіменним пальцем та мізинцем і надавіть на неї. Це точка, на яку ми впливаємо, коли стає страшно. Це допомагає заспокоїтися.

Психотерапевтична практика.

Простукуйте грудну клітину, з'єднуючи руки, наче пташки, з періодичністю один удар у секунду, чергуючи руки. А тепер проговоріть про себе чи вголос: “Я впораюся, ситуація справді складна, але я зроблю це”. Ця вправа допомагає повернути серцебиття в нормальний ритм. Тому важливо, щоби був саме один удар на секунду. Якщо робити це частіше, серцебиття пришвидшиться.

Обов'язкова вправа .

Навіть якщо ви забудете про все інше, пам'ятайте про цю вправу. Як тільки з'являється можливість, зробіть “потягушки”, потягніться вгору. До того ж запропонуйте дітям потягуватися. Якщо ви вмієте займатися йогою чи стретчингом, загадайте про це саме зараз. Пам'ятайте, що неврологи розповідають про понижений та підвищений тонуси. Коли ми в стані стресу, м'язи в спазмі. Нам треба повернути їхній нормальний тонус — саме так ми виходимо зі стану стресу.

Кондиціонер перевантаженої нервової системи.

Подуйте на великий палець руки. А тепер уявіть, що ви дмухаєте на свічку: короткий вдих, а потім видих. Коли ми перебуваємо в стані стресу, перехоплює дихання. Щоби ввімкнути в роботу парасимпатичну нервову систему, що відповідає за заспокоєння та розслаблення, треба старатися робити видихи частіше, ніж вдихи.

Очі в різні боки.

Рухайте очима в різні боки: подивіться вгору, униз, прямо, а потім повільно праворуч до упору й затримайте погляд. Потім знову: вперед, ліворуч і затримайте в крайній точці. Тоді — знову прямо.

Ця вправа залучатиме “блукаючий нерв”, аби ми розслабилися.

Я — океан.

Уявіть, що ви миттєво виростаєте розміром в океан. Виростаєте величезними, як сонячний промінь чи найвища гора, стаєте дуже високими та широкими по горизонталі та вертикалі. Відчуйте, що за вами — сила вашого роду, країни, військових, знань. Відчуйте, який стан приходить. Буде класно, якщо картинку з океаном ви поставите собі на заставку.

«Заземлення». Щоб зупинити потік негативних думок і повернутися в реальність, можна давати собі відповіді на прості питання: хто я? де я? що я роблю? як я собі допомагаю? хто може мене підтримати? кому я можу допомогти?

«Через п'ять років після війни». Подумайте про мирне майбутнє. Опишіть, що ви зробите або чого досягнете за п'ять років мирного життя.

Пропоную ефективні методи саморегуляції для педагогів.

1. Негативним емоціям потрібно давати вихід — регулярно «випускати пар» й скидати напругу після роботи. Наприклад, через активні фізичні заняття — спорт, боротьба, плавання або танці; як варіант — активне прибирання у будинку. Як результат — знизиться фізичне напруження та відбудуться зміни всередині організму, буквально на хімічному рівні — знизиться кількість гормонів стресу й натомість зросте кількість гормонів радості — серотоніну й ендорфінів. При регулярних фізичних навантаженнях організм буде відновлюватися емоційно та фізично.

2. Знайдіть свій спосіб безпечно звільнитися від негативних думок й переживань, особливо це актуально й важливо в період війни, який проживають наші співвітчизники, зокрема, наші колеги та підопічні — ділитися з друзями або близькими людьми, обговорювати робочі ситуації з колегами або консультації з психологом щодо питань, які вас турбують, а ви не можете самотійно їх вирішити. Це особливо важливо тим людям, кому потрібно почути зворотній зв'язок, отримати пораду або розібратися в якому-небудь питанні, про яке не вистачає знань або особистого досвіду. Для інтроверта хороший спосіб виписувати свої переживання в

щоденник. Можна писати вірші, малювати шаржі або просто розмальовувати аркуші паперу кольоровими плямами, виражаючи негативні емоції. Можна покричати на стадіоні або в лісі, побити тарілки з непотрібного сервізу, або побити боксерську

грушу. Будь-який з цих способів може стати корисним засобом для емоційного відновлення. Сенс в тому, щоб якимось найбільш сприятливим для вас та екологічним способом виразити накопичені емоції, виплеснути їх й звільнитися від внутрішньої напруги. Це не скасовує необхідності вирішення проблемних ситуацій, якщо вони вимагають активних дій. Але після такого «сеансу емоційного звільнення» й наведення порядку в думках, ви відчуєте полегшення та зможете проаналізувати свої дії з ясною головою.

3. Для відновлення енергетичних ресурсів необхідно обов'язково висипатися — спати потрібну конкретно вам кількість годин, й подбати про поліпшення якості сну. Друге — це проводити час на свіжому повітрі. Брак кисню відразу ж позначається на занепаді сил. Третє — навчитися розслаблятися, особливо перед сном. Якщо ви засинаєте насилу долаючи плутанину думок у голові, або після перегляду десятка інформаційних передач, ви не зможете повноцінно відновитися вночі. Тут допоможуть будьякі способи релаксації — масаж, теплий душ, медитація, дихальні техніки або йогівські вправи.

4. Брати паузи в роботі та планувати відпустки, хоча б короткі. У проміжках між відпустками хоча б раз на місяць присвячувати один або два вихідних дні своєму відновленню та максимальному відпочинку від поточних справ й роботи.

5. Ставити цілі на перспективу і найближче майбутнє. Це дає мотивацію до роботи й розуміння, заради чого ви власне працюєте. А регулярне відстеження своїх досягнень і прогресу допомагає підтримувати впевненість в собі, оптимізм і бажання діяти.

6. Уміння радіти. Це одна з найважливіших навичок — мати свої способи наповнюватися позитивними емоціями кожний день. Робити те, що приносить вам радість та задоволення. Навіть якщо спочатку це будуть 10 хвилин перед сном. Ви будете засипати в гарному настрої й відчувати себе краще. З таких маленьких звичок з часом складається спосіб життя. Далі — виховуйте в собі звичку помічати хороше в своєму житті, радійте всьому, що бачите позитивного, й найголовніше — відзначаєте та святкуєте свої успіхи. Навіть невеликі перемоги потрібно вміти святкувати. Це буде надавати вам нових сил для руху вперед й в цілому сприйняття життя стане позитивним.

7. Самовдосконалення та професійний розвиток — один з основних способів профілактики професійного вигорання. Курси підвищення кваліфікації, тренінги, конференції, зокрема, обмін досвідом з колегами розширюють кругозір, генерують нові думки та ідеї, дають відчуття більшої причетності й потрібності, підвищують самооцінку та професіоналізм, відкривають нові горизонти й цілі. Живучи в потоці постійного розвитку, людині інколи буде фіксуватися на стресі, її світ стає набагато ширшим та цікавішим.

Отже, головна рекомендація щодо емоційного вигорання — це вміння підтримувати баланс всіх сил свого організму (психофізіологічний рівень), а також всіх сфер свого життя. А стреси просто показують, де цей баланс порушений й куди варто скерувати свою увагу та своєчасно приймати конструктивні рішення щодо збереження свого психологічного здоров'я.

Зараз кожен із нас — опора для іншого. І саме зараз для дітей ми — значно більше, ніж учителі. Будь-який дорослий, який перебуває поруч із дитиною, який може відчувати стабільність, обличчя якого зберегло жвавість, хто знаходить у собі сили дивитися в очі, може пояснювати, що відбувається, витримати погляд того, кому складно, витримати напруження, — є маяком і джерелом зцілення. Зараз ми всі — маяки та джерела зцілення для тих, хто поруч із нами.

Список використаних джерел та літератури

1. Як вчителю організувати свою роботу під час війни: рекомендації Державної служби якості освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sqe.gov.ua/yak-vchitelyuorganizuvati-svoyu-robotu-p/>
2. Східні прислів'я [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://socratify.net/quotes/vostochnye-poslovitsy-i-pogovorki/258771>
3. Світлі думки породжують добро / Газета 21 канал м. Кіровоград [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://21ch.kr.ua/news/svitli-dumki-porodzhujut-dobro-1590654698.html>
4. Павлик Н.В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці / Н.В. Павлик : монографія. – К.: Логос, 2015. – 383 с. ISBN 978-966-171-967-4.
5. Як не допустити негативні емоції у своє життя / Делятинський ліцей №1 / Поради психолога [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.deliatynlyceum1.if.sch.in.ua/uchnyam/psihologichna_pidtrimka

Кучеренко Алла,

викладач кафедри теорії й методики
викладання навчальних дисциплін
Херсонської академії неперервної освіти,
кандидат історичних наук, доцент

Історична освіта в умовах викликів: стратегічні рішення щодо компенсації освітніх втрат

Освітня система України зіткнулася із значними викликами через повномасштабне вторгнення російської федерації. Учні навчалися в умовах дистанційної форми, переживали окупацію і бойові дії. Війна в Україні призвела до руйнівних наслідків для дітей у таких масштабах і темпах, яких не було з часів Другої світової війни, – заявляє ЮНІСЕФ. Унаслідок військових дій 3 млн дітей в Україні та понад 2,2 млн дітей у країнах, які приймають українських біженців, потребують невідкладної гуманітарної допомоги. Внутрішнє й зовнішнє (за кордон) переміщення торкнулося кожних двох дітей із трьох [1].

У зв'язку з цим необхідним стає діагностичне оцінювання навчальних результатів учнів, що дозволяє виявити прогалини, встановити індивідуальні освітні потреби та визначити шляхи їх компенсації. Але перш ніж провести діагностичне оцінювання заклад освіти має здійснити низку організаційних, інформаційно-аналітичних та методичних заходів: створення творчих груп педагогів, аналіз ресурсів щодо компенсації освітніх втрат, бібліографічний огляд та поповнення методичного фонду. Діяльність здійснювалась у відповідності до стратегічних пріоритетів удосконалення освітнього середовища.

1. Розробка діагностичного інструментарію Було створено пакет діагностичних матеріалів для визначення вразливих категорій учнів, зокрема дітей ВПО, дітей з особливими освітніми потребами (ООП), учнів із багатодітних, малозабезпечених сімей, представників національних меншин тощо. Інструментарій включає анкетування, опитування, результати педагогічного спостереження.

2. Участь у моніторинговому дослідженні Педагогічний колектив закладу взяв участь у регіональному моніторинговому дослідженні, метою якого було виявлення актуального рівня навчальних, виховних та психосоціальних втрат серед здобувачів освіти. Отримані дані стали основою для подальшої розробки компенсаторних програм.

3. Визначення організаційно-педагогічних умов У ході колективного обговорення та аналізу результатів моніторингу були визначені ключові організаційно-педагогічні умови, які сприяють ефективній компенсації втрат. Серед них — гнучкий навчальний графік, індивідуальні освітні траєкторії, посилення психологічного супроводу, тьюторська підтримка та підвищення педагогічної чутливості.

4. Інформаційне висвітлення діяльності Заходи, пов'язані з реалізацією обласної науково-методичної проблеми, постійно висвітлюються у соціальних мережах закладу освіти, на шкільному вебсайті та у професійних спільнотах. Публікації містять аналітичні матеріали, фотозвіти, презентації, що демонструють хід роботи та проміжні результати.

У рамках навчального дослідження було здійснено аналіз звітів учителів щодо результатів діагностування рівня навчальних досягнень учнів з історії. До експерименту було залучено 1338 учасників із шести закладів освіти Херсонської області.

Діагностичне оцінювання або попереднє оцінювання, визначається як специфічна діяльність, яка перевіряє попередні знання, уміння й навички здобувачів освіти з теми. Зазвичай, вони проводяться перед тим, як вчитель починає викладати новий матеріал на уроці. Хоча зміст діагностичного оцінювання варіюється від предмета до предмета, принципи його розробки залишаються незмінними [2].

Діагностичне тестування з історії у класах НУШ (5-7 класи) проводилось за групами результатів, у 8-10 класах використовувалися традиційні тестові завдання. Діагностичний тест містив завдання і кількість правильних відповідей у відсотках. У 5–6 класах діагностична робота складалася з 15 тестових завдань. Аналіз результатів за групою показників 1 – «орієнтація в історичному часі та просторі, уміння встановлювати взаємозв'язки між подіями й явищами» – засвідчив, що більшість учнів продемонстрували достатньо високий рівень засвоєння змісту основних тем. У низці класів відсоток правильних відповідей залишався стабільно високим. Водночас виявлено певні труднощі під час виконання завдань на встановлення відповідності, де результати є суттєво нижчими. Найменшу кількість правильних відповідей учні дали з теми «Історичний простір і історична карта». Це свідчить про необхідність посилення практичних занять із формування картографічних умінь. Група результатів 2 – «уміння працювати з інформацією історичного та суспільствознавчого змісту» – показала, що школярі мають достатньо сформовані й збалансовані знання, впевнено виконують завдання з вибором однієї правильної відповіді й множинного вибору. Проте складнощі простежуються під час роботи з темою «Розділ 3. Дослідження суспільства та історії. Інформація. Історичні джерела». За групою результатів 3 – «здатність до співпраці, толерантність, громадянська позиція» – визначено теми, що потребують більшої уваги, зокрема «Права людини і громадянина. Демократія», яка виявилася складною для учнів.

У 7-х класах результати тестування засвідчили неоднозначну динаміку: з одного боку, більшість учнів демонструють високий рівень опанування значної частини навчального матеріалу, з іншого — простежуються істотні й повторювані прогалини в знаннях. Теоретична підготовка школярів загалом є достатньою, що підтверджується високими показниками (у середньому понад 80%) під час виконання завдань з вибором однієї правильної відповіді та завдань на встановлення відповідності, зокрема з тем «Київська держава за князювання Ярослава Мудрого» та «Володимир Великий і його реформи».

Засвоєння навчального матеріалу з історії 8-х класах засвідчив достатньо високий рівень. Тестова робота містила 25 завдань різних типів: на встановлення відповідності, із вибором однієї правильної відповіді з чотирьох запропонованих варіантів та із множинним вибором. Разом із тим встановлено, що найбільші труднощі учні відчували під час опрацювання тем «Правобережна Україна. Землі Західної

України у 20–90-х роках XVIII ст.» і «Національно-визвольна війна 1648–1657 рр.», де відсоток правильних відповідей виявився найнижчим.

Учні 9-х, 10-х класів показали найвищий рівень знань з історії.

За результатами проведеного діагностичного тестування було запропоновано ряд рекомендацій щодо подальшої освітньої роботи:

- посилення картографічної компетентності (5-6-ті класи): систематичне використання історичних карт на уроках, введення коротких картографічних тренувальних завдань практичні міні-проекти: «Маршрут історичної події», «Зміни кордонів у різні періоди»; диференційовані вправи на встановлення відповідності (подія — місце, територія — народ/держава);

- розвиток умінь працювати з джерелами та інформацією: поетапне навчання учнів аналізу джерел: що? Хто? Коли? Чому? робота з фрагментами документів та історичних текстів (короткі й адаптовані), формування словника понять, активне використання схем, таблиць, візуальних стратегій виділення ключового;

- уточнення та поглиблення знань із ключових тем середньовічної історії України (7 клас): тематичні тренувальні завдання на помилки, що найчастіше повторюються, використання історичних біографій як інструменту кращого запам'ятовування, створення учнями міні-ліній часу для чіткішого розуміння періодизації, робота з візуальними джерелами (печатки, монети, архітектура);

- робота над засвоєнням складних історичних сюжетів і хронології (8 клас): акцент на причинно-наслідкових історичній події, застосування проблемно-орієнтованих завдань: «Що б сталося, якщо...?», інтерактивні карти та діаграми для теми Правобережжя й західноукраїнських земель, виконання коротких тестів за темою після кожної змістової частини.

Результати дослідження підтверджують важливість розроблення й реалізації ефективної освітньої політики, що сприятиме скороченню освітніх втрат і підтримці учнів, які потребують додаткової допомоги.

Список використаних джерел та літератури

1. Шкарлет С., Вітренко А., Рогова В., Костюченко О. та ін. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ: Інститут освітньої аналітики, 2022. 35. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf (дата звернення: 14.11.2025).

2. Берендєєв С., Косенчук Ю., Лисогор Л. Діагностичне тестування: як працювати з тестами та їхніми результатами: методичний посібник. Київ, 2023. 35 с. URL: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/metodychni-rekomendacziyi-testy.pdf> (дата звернення: 15.11.2025).

Левандовська Світлана,

вихователь, вихователь-методист

ЗДО № 2 «Зайчик», м. Старокостянтинів

Ігрова педагогіка XXI століття: як гра стає інструментом розвитку емоційного інтелекту дошкільників

Анотація. Стаття присвячена сучасним підходам до організації ігрової діяльності як інструменту розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. Розглянуто психологічні механізми впливу гри на емоційну сферу дитини, проаналізовано інноваційні форми ігор, що поєднують елементи соціально-емоційного навчання, арттерапії та цифрових технологій. Представлено практичні рекомендації щодо

створення емоційно-ігрового простору в ЗДО, спрямованого на формування у дітей навичок емпатії, саморегуляції та співпраці.

Ключові слова: гра, ігрова педагогіка, емоційний інтелект, соціально-емоційне навчання, дошкільна освіта, креативність, емоційна компетентність, партнерська взаємодія.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті гра перестала бути лише способом дозвілля дитини — вона перетворилася на провідний механізм розвитку емоційного, соціального та когнітивного інтелекту. Дошкільник пізнає світ не через інструкцію, а через досвід, емоцію, дію. Саме гра створює безпечний простір, де дитина може експериментувати, виражати почуття, співпереживати, вчитися розуміти себе й інших. Однак традиційна освітня практика часто сприймає гру як «перерву між заняттями», а не як потужний розвивальний ресурс. Сучасна парадигма дошкільної освіти вимагає переходу від навчання через контроль до навчання через гру, досвід і емоційний контакт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї про виховну й розвивальну роль гри відображені у працях Л. Виготського, Д. Ельконіна, С. Рубінштейна. У сучасних дослідженнях (Д. Гоулман, К. Стефан, О. Власова, Н. Коломінський) гра розглядається як інструмент формування емоційного інтелекту — здатності розуміти, керувати й виражати емоції конструктивно. Підхід соціально-емоційного навчання (SEL) показує, що саме ігрова взаємодія є найефективнішою формою формування емпатії та саморегуляції у дітей. Інноваційні тенденції в педагогіці (Edutainment, Game-based Learning, Play Therapy) доводять: гра, що поєднує емоції, пізнання та творчість, формує у дитини стійкість, позитивну самооцінку й соціальну компетентність — ключові навички майбутнього.

Виклад основного матеріалу. 1. Емоційний потенціал гри: від переживання до розвитку

Гра є природним простором емоційного життя дитини, у якому вона не лише діє, а й відчуває, пізнає, аналізує власні емоції та вчиться їх усвідомлювати. Саме через гру дитина відкриває для себе світ почуттів, опановує навички емоційної саморегуляції, набуває здатності розуміти стан інших і встановлювати з ними гармонійні взаємини. У грі дитина має змогу спонтанно виражати те, що відчуває, без страху осуду чи покарання. Коли малюк будує, вигадує, перевтілюється у героя, він проживає свій внутрішній досвід, надає йому форму, а отже — інтегрує емоції у свідомість. Через дію відбувається глибинне емоційне осмислення світу, а відтак — розвиток емоційного інтелекту. Психологічні дослідження доводять, що під час гри активізуються ті самі ділянки мозку, які відповідають за переживання, емпатію та соціальне навчання. Лімбічна система обробляє емоції, а префронтальна кора допомагає їх усвідомлювати та контролювати. Таким чином, гра стає своєрідним мостом між почуттям і мисленням, між імпульсом і дією. Дитина вчиться керувати емоційним збудженням, знаходити прийнятні способи вираження емоцій, долати імпульсивність і розвивати здатність до внутрішнього самоконтролю. Це не відбувається шляхом інструкцій чи заборон — процес є природним, бо гра дозволяє прожити будь-яку емоцію у безпечному контексті. Емоційний потенціал гри проявляється у її терапевтичному ефекті: вона знімає внутрішню напругу, допомагає пережити стрес, повертає почуття радості й безпеки. Дитина, яка розіграє роль хороброго героя, несвідомо долає власні страхи, вчиться впевнено діяти навіть у складних ситуаціях. Гра дає можливість без ризику експериментувати з різними моделями поведінки — бути добрим чи строгим, сміливим чи обережним, допомагати іншим або просити підтримки. Так формується розуміння наслідків власних дій і народжується внутрішній морально-емоційний компас. У спільній грі дитина не лише пізнає себе, а й вчиться бачити інших. Розігруючи взаємодії, вона відкриває для себе складність почуттів — розчарування, гордість, радість, образу, співчуття. Саме у

колективній грі зароджується емпатія: діти починають відчувати, коли іншому боляче, коли він засмутився чи потребує допомоги. Здатність бачити емоційний стан іншої людини — це фундамент майбутніх соціальних навичок, уміння співпрацювати, домовлятися, підтримувати. Гра, таким чином, стає школою емоційної комунікації, де слова ще не головні, але почуття вже мають глибокий зміст. Для вихователя гра є унікальним діагностичним і розвивальним інструментом. Спостерігаючи за тим, як дитина грає, педагог може побачити її внутрішній світ — тривогу, радість, відчуття самотності чи прагнення любові. У цей момент важливо не переривати гру оцінками, а стати уважним співучасником процесу. Емоційний супровід дорослого — спокійне відображення і прийняття емоцій дитини — створює умови для саморегуляції. Коли педагог говорить: «Я бачу, ти розсердився, бо хотів виграти. Це нормально сердитися, але давай спробуємо ще раз», — дитина отримує досвід прийняття своїх почуттів і водночас навчається конструктивного виходу з емоційного стану. Гра також є важливим каналом соціального навчання. У сюжетно-рольових іграх діти домовляються, узгоджують правила, розподіляють ролі, вчаться брати на себе відповідальність. Вони пізнають, що у колективі важливі довіра, терпіння, взаємодопомога. Так формуються основи соціального інтелекту, який у подальшому визначає успішність дитини у спілкуванні та навчанні. У педагогічному процесі саме гра може стати інструментом формування позитивного емоційного клімату групи. Ранкове «коло настрою», рольові історії, емоційні вправи, музичні руханки чи театралізовані постановки дозволяють дітям не лише веселитись, а й відчувати спільність, прийняття, безпеку. Це надзвичайно важливо у сучасних умовах, коли діти часто стикаються зі стресом, невизначеністю, відчуттям нестабільності. Емоційна гра стає для них способом «відновлення рівноваги» — психологічним простором, де можна відчути контроль над своїм світом і впевненість у собі. Таким чином, гра виконує в житті дошкільника багатофункціональну роль: вона розвантажує, навчає, виховує і водночас лікує. У ній зливаються емоція, мислення і дія. Дитина, граючись, вчиться відчувати, розуміти, приймати та виражати свої емоції — тобто формує власний емоційний інтелект. Саме тому гра є не просто засобом виховання, а потужним механізмом емоційного розвитку, що забезпечує гармонійне становлення особистості у дошкільному віці.

2. Ігрова педагогіка як інноваційна система

Ігрова педагогіка XXI століття — це не просто оновлення традиційних методів роботи з дітьми, а новий світогляд, у якому гра розглядається як провідний механізм розвитку особистості, інструмент формування емоційного, соціального та когнітивного інтелекту. У сучасних умовах, коли освітній простір активно змінюється під впливом цифровізації, інформаційного перевантаження і глобальної нестабільності, саме гра зберігає для дитини природність пізнання світу. Вона дозволяє дитині залишатись собою, пізнавати, творити, співпереживати і водночас вчитись життєвим навичкам, необхідним у сучасному суспільстві. Ігрова педагогіка ґрунтується на принципі емоційної залученості: навчання має приносити дитині радість, викликати цікавість, стимулювати внутрішню мотивацію. Дослідження показують, що саме у стані гри дитина активує центри задоволення мозку, а отже — відчуває безпечність і готовність до пізнання. Гра допомагає перетворити освітній процес на живий діалог, де знання не «передаються», а народжуються у спільному відкритті. У цьому полягає її інноваційна сутність: вихователь не навчає дитину «як треба», а створює умови, де дитина сама знаходить відповіді через емоцію, досвід, дію. Сучасна ігрова педагогіка інтегрує в собі підходи емоційного коучингу, арттерапії, соціально-емоційного навчання (SEL) і навіть елементи цифрової освіти. Вона поєднує традиційну дитячу гру з новими технологіями і сенсорними практиками, створюючи поліфонію емоційно-пізнавального досвіду. Сюжетно-рольові ігри набувають терапевтичного значення, коли вихователь м'яко вводить елементи емоційної грамотності: допомагає дітям

називати почуття, усвідомлювати причину емоційної реакції, шукати спосіб відновлення внутрішнього комфорту. Арттерапевтичні техніки — малювання настрою, створення емоційних масок, казкотерапія — дозволяють дітям проживати складні стани через образ, колір, звук. Це не просто творчість, а елемент психологічного здоров'я, який підтримує внутрішню рівновагу дитини. Інноваційна гра також активно використовує цифрові ресурси — мультимедійні презентації, інтерактивні ігри, доповнену реальність, навчальні застосунки. Однак ключовою умовою є «емоційна екологічність» використання технологій: вони не мають витіснити живого спілкування, а лише доповнювати його, роблячи навчання більш яскравим і осмисленим. Так, після перегляду короткої емоційної історії чи мультфільму діти можуть обговорювати, що відчував герой, які почуття допомогли йому подолати труднощі, а потім відтворити цю ситуацію у грі. Так цифрові інструменти стають засобом переходу від віртуального до реального емоційного досвіду. У центрі ігрової педагогіки стоїть не завдання навчити, а завдання **розбудити емоційно-пізнавальну активність**. Гра формує вміння самостійно приймати рішення, діяти творчо, брати відповідальність, співпрацювати з іншими. Кожна ігрова ситуація — це тренування життєвих навичок. Коли діти розігрують ситуацію «лікар і пацієнт» або «сім'я», вони засвоюють моделі взаємодії, поваги, турботи, підтримки. У грі дитина пізнає емоційні межі, вчиться говорити «ні», висловлювати прохання, домовлятися. Так розвивається здатність до самоусвідомлення, емпатії, співпраці — ті складові, які у дорослому житті визначають соціальний успіх. Вихователь у системі ігрової педагогіки виконує роль емоційного фасилітатора, який не просто організовує гру, а допомагає дитині осмислити її емоційний досвід. Він створює простір довіри, де кожне почуття приймається без осуду, а будь-яка ситуація може бути обговорена. Ефективний педагог уміє «читати» гру дитини як текст її емоцій: помічати, коли малюк тривожиться, коли потребує підтримки, коли прагне лідерства або співчуття. Його завдання — не виправляти поведінку, а допомогти дитині зрозуміти, що стоїть за її реакцією, і знайти власний спосіб впоратися з нею. Важливою рисою інноваційної ігрової педагогіки є **інтеграційність**: гра не існує окремо від навчання, вона стає його формою. Навіть звичайне ознайомлення з навколишнім світом або математичні вправи можуть набувати емоційного забарвлення, якщо проводяться у форматі подорожі, казки, місії. Це дозволяє дитині не просто засвоювати знання, а проживати їх емоційно, тобто робити частиною свого досвіду. Таким чином, ігрова педагогіка XXI століття — це цілісна система, у якій поєднуються психологія, педагогіка, нейронаука та творчість. Її мета — виховати емоційно грамотну, допитливу, співчутливу особистість, здатну адаптуватися до викликів сучасності. Гра стає не лише формою дитячої діяльності, а й ключовою технологією розвитку, яка розкриває у дитині потенціал радості, доброти, творчості та любові до життя. Саме через гру вихователь XXI століття формує покоління дітей, що не бояться почуттів, уміють співпрацювати, розуміти інших і зберігати внутрішню гармонію в будь-яких обставинах.

3. Ігри як засіб розвитку емоційного інтелекту: практичний досвід ЗДО

Гра є природним і водночас найефективнішим інструментом розвитку емоційного інтелекту дошкільників, адже саме у грі дитина вчиться сприймати й виражати емоції, розуміти інших, керувати власним станом і взаємодіяти з оточенням. Практика сучасного закладу дошкільної освіти показує, що емоційно спрямовані ігри створюють середовище, у якому діти не лише розважаються, а й проживають справжні мініатюрні життєві ситуації, у безпечний спосіб формуючи внутрішні механізми саморегуляції, емпатії та позитивного мислення. Емоційно розвивальні ігри відзначаються тим, що у їхній основі лежить не лише сюжет або результат, а передусім **емоційний процес взаємодії**. Коли дитина сміється, дивується, співпереживає чи обговорює почуття героя, вона тренує власний емоційний мозок, розширює словник почуттів, вчиться розпізнавати найтонші відтінки настрою. Для педагога така гра — це не просто

розвага, а глибока педагогічна технологія, спрямована на виховання чутливості, доброзичливості й внутрішньої врівноваженості. Особливе місце серед емоційних ігор посідають **ігри-рефлексії**, які дозволяють дітям усвідомити власний стан, знайти слова для опису емоцій і поділитися ними з іншими. Наприклад, ранкове «Коло настрою» допомагає створити спільний емоційний простір групи. Кожна дитина обирає картинку або кольоровий смайлик, який відповідає її нинішньому настрою, і коротко розповідає, чому вона так почувається. Педагог підтримує будь-який вияв почуттів, не оцінюючи їх, лише допомагає дитині назвати переживання: «Тобі сьогодні трохи сумно, бо скучив за мамою. Це нормально, давай зробимо день теплішим разом». Такий ритуал формує у дітей довіру, відкритість і навички емоційної комунікації. Дієвим методом розвитку емоційного інтелекту є **рольові ігри**, у яких діти мають змогу приміряти різні ролі, виражати почуття через дію і водночас розвивати емпатію. У грі «Лікар і пацієнт» дитина вчиться турботи та співчуття, у грі «Сім'я» — розуміння відповідальності, взаємодопомоги й любові, у грі «Магазин емоцій» — розпізнавання почуттів і пошук способів «купити» радість, спокій або впевненість. Такі сюжети стають своєрідними емоційними лабораторіями, де діти експериментують зі станами, відчуттями і поведінковими моделями, поступово опановуючи складне мистецтво взаєморозуміння. Цікаві результати дають ігри, у яких використовується **метафора або символ**, що полегшує дитині усвідомлення внутрішніх станів. Наприклад, у грі «Погода в душі» діти визначають свій настрій як сонячний, похмурий, дощовий або веселковий, пояснюючи, що викликало ці відчуття. У грі «Дерево емоцій» кожна дитина прикріплює до гілки кольоровий листочок, який відповідає її почуттю сьогодні. Такі вправи допомагають не лише називати емоції, а й бачити, що всі почуття природні та змінювані, як погода. Це знижує тривожність і допомагає дітям сприймати себе з прийняттям. Ефективним засобом розвитку емпатії та розуміння емоцій інших є гра **«Емоційне дзеркало»**, у якій діти попарно відтворюють міміку, пози або жести одне одного. У цей момент відбувається глибоке співналаштування — дитина буквально «проживає» емоційний стан іншого, а отже, розвиває здатність до співпереживання. Після гри вихователь може провести коротке обговорення: «Що ти відчував, коли бачив сумне обличчя? А коли усміхнене?». Такі мікрорефлексії стимулюють розвиток емоційної грамотності. Надзвичайно результативними є **ігри з елементами арттерапії**: малювання емоцій кольором, створення колажів настрою, музичних імпровізацій, пальчикових танців. Наприклад, у вправі «Мій емоційний малюнок» діти обирають колір, який відповідає їхньому стану, і малюють ним на великому аркуші. Потім разом розглядають малюнки й діляться почуттями. Арттерапевтична форма гри допомагає дитині виразити те, що словами сказати важко, знімає емоційну напругу та розвиває саморефлексію. Не менш важливими є **ігри для розвитку саморегуляції**. Вправи «Дихання метелика», «Хвиля спокою», «Ялинка і вітерець» навчають дітей контролювати дихання, зосереджуватись, відчувати тіло. Такі ігри перетворюють емоційне збудження на врівноважений стан через рух і усвідомлення. Вони особливо корисні у перехідні моменти дня — після прогулянки, перед сном, перед заняттями, коли дітям потрібно переключитись із активності на спокій.

Важливо, що всі ці ігри не потребують складного обладнання — лише творчості, уважності й відкритості вихователя. Головне правило полягає в тому, що **у грі немає неправильних емоцій**, є лише різні способи їх проживання. Завдання дорослого — прийняти кожну реакцію дитини, допомогти їй назвати почуття та знайти екологічний спосіб його вираження. Це формує у дитини базову впевненість у собі та почуття емоційної безпеки. Практичний досвід показує, що систематичне використання емоційно розвивальних ігор сприяє не лише гармонізації емоційного стану дітей, а й покращує атмосферу у групі. Діти стають уважнішими одне до одного, менше конфліктують, швидше адаптуються до нових умов. Група перетворюється на справжню спільноту, де панує довіра, підтримка і взаємоповага. Саме у такому

середовищі формується основа емоційного інтелекту — здатність бути у контакті зі своїми почуттями, розуміти інших і діяти з добром та усвідомленням. Отже, ігри є не просто засобом розвитку чи навчання, а **потужним емоційним інструментом**, що сприяє становленню гармонійної, чутливої й упевненої у собі дитини. Вони дозволяють поєднати розвиток і виховання у природній формі — через радість, творчість і щире спілкування. І саме тому гра залишається найціннішим педагогічним ресурсом сучасного ЗДО, який формує фундамент емоційного благополуччя й життєвої стійкості майбутньої особистості.

4. Роль вихователя в емоційно-ігровому середовищі

У системі сучасної дошкільної освіти вихователь уже давно перестав бути лише носієм знань чи організатором занять. У контексті ігрової педагогіки XXI століття він виступає **емоційним фасилітатором**, наставником, партнером і тонким психологом, який створює умови для емоційного розквіту дитини. Саме від його ставлення, інтонації, стилю спілкування залежить, чи стане гра простором розвитку, чи залишиться звичайною розвагою. Вихователь формує емоційний клімат групи — атмосферу, у якій дитина відчуває безпеку, прийняття та довіру. Без цього жодна гра не матиме справжнього розвивального ефекту. Емоційно-ігрове середовище — це не лише матеріально облаштована зона для ігор, а передусім **психологічний простір**, у якому дитина має право бути собою. У такому середовищі немає «поганих» емоцій — є різні стани, які можна виразити, обговорити, прожити. Завдання вихователя — створити умови, у яких навіть гнів, страх чи сором набувають педагогічного сенсу. Наприклад, коли дитина розсердилася, педагог не сварить її, а допомагає проговорити почуття: «Я бачу, що ти розлютився, бо хотів бути першим. Це нормально сердитися, давай подумаємо, як можемо вчинити, щоб усі були задоволені». Таке прийняття не лише знімає напругу, а й навчає дитину важливому принципу — емоції не треба приховувати, ними можна керувати. Роль вихователя полягає також у тому, щоб **перекладати емоційні стани дитини на мову усвідомлення**. Малюк може ще не знати слів для опису своїх почуттів, але вихователь допомагає йому знайти їх, ніби «озвучуючи» те, що відчувається всередині. Це сприяє формуванню емоційного словника, який згодом допомагає дитині краще розуміти себе та інших. Наприклад, коли вихователь говорить: «Ти засмутився, бо твій малюнок порвався, але я бачу, як ти намагаєшся його полагодити», — він не лише втішає, а й демонструє дитині модель конструктивного ставлення до труднощів. Не менш важливою є здатність вихователя бути **емоційним дзеркалом** для дітей. Дошкільники надзвичайно чутливі до інтонацій, міміки, жестів дорослого. Якщо вихователь спокійний, доброзичливий і врівноважений, діти підсвідомо переймають цей стан. Якщо ж педагог дратується або підвищує голос, дитина реагує напругою, тривогою, захисною поведінкою. Тому вихователь має володіти навичками **саморегуляції**, вміти відновлювати свій ресурс і підтримувати внутрішній баланс. Емоційно стабільний педагог — це гарант безпеки для дітей. Саме його спокій є «якорем» у морі дитячих емоцій.

Важливо, щоб вихователь не лише організовував гру, а й **брав у ній участь як партнер**, не домінуючи, а співдіючи. Коли дорослий грає на рівних, він стає для дитини другом, співником, тим, кому можна довіряти. Це підсилює зв'язок «дитина — дорослий» і відкриває можливість для емоційного навчання. Під час гри вихователь ненав'язливо моделює ситуації, у яких дитина може проявити доброту, допомогу, терпіння чи сміливість. Він не читає моралі, а демонструє приклад: ділиться іграшкою, співчуває герою, пропонує компроміс. У такий спосіб педагог формує у дітей морально-емоційні орієнтири через живу дію. Емоційно-ігрове середовище потребує також продуманого **емоційного дизайну**: кольори, звуки, світло, аромати, розташування предметів — усе впливає на емоційний стан дитини. Вихователь має враховувати, що надмір яскравих подразників може перевантажити, а гармонійне поєднання кольорів, природне освітлення, спокійна музика навпаки сприяють врівноваженості. Добре, коли

у групі є «куточок спокою» — місце, де дитина може побути наодинці, відпочити, полежати, взяти улюблену іграшку. Це не покарання, а частина культури турботи про емоційний комфорт. Важливо, щоб вихователь підтримував **емоційну культуру всього колективу**. Коли діти бачать, як дорослі взаємодіють з повагою, співпрацюють, жартують, дякують одне одному — вони автоматично переймають ці моделі. Тому емоційне партнерство між педагогами є не менш важливою умовою, ніж робота з дітьми. Група, у якій панує дружній, довірливий клімат, стає для дитини моделлю соціального світу, де цінуються повага, взаємодопомога і доброта. Вихователь також має бути посередником між дитячим і батьківським світом. Його завдання — навчити батьків бачити у грі не просто забаву, а можливість розвитку. Через спільні ігрові заходи, батьківські зустрічі, «емоційні кав'ярні» педагог залучає родини до створення єдиного емоційного простору. Тоді вплив гри виходить за межі садочка, поширюючись на сімейне спілкування. Отже, роль вихователя в емоційно-ігровому середовищі є багатовимірною. Він — творець атмосфери довіри, емоційний наставник, приклад емпатії і внутрішньої рівноваги, партнер у грі й фасилітатор розвитку. Саме його присутність перетворює звичайну гру на процес виховання почуттів, а дитячий колектив — на спільноту, у якій кожен може відчувати себе прийнятим, почутим і цінним. Через емпатію, щирість і професіоналізм вихователь формує фундамент емоційного благополуччя дитини, а отже — її психологічної готовності до життя в мінливому світі.

5. Інноваційні напрями ігрової педагогіки

Сучасна ігрова педагогіка стрімко розвивається, поєднуючи класичні психолого-педагогічні принципи з новими науковими відкриттями, цифровими технологіями та терапевтичними підходами. Якщо раніше гра розглядалася переважно як форма дозвілля або інструмент навчання, то сьогодні вона стає **комплексною системою формування емоційної, соціальної, когнітивної та моральної компетентності дитини**. Інноваційність ігрової педагогіки полягає не стільки у використанні нових матеріалів чи технологій, скільки у зміні філософії взаємодії: у центрі освітнього процесу тепер стоїть не навчання як передача знань, а розвиток через досвід, почуття, творчість і самовираження. Одним із провідних напрямів є **Play-based SEL (соціально-емоційне навчання через гру)**. Цей підхід інтегрує емоційні та соціальні навички безпосередньо у зміст і структуру ігрової діяльності. Наприклад, у грі «Міст дружби» діти вчаться домовлятися, ділитися, просити допомоги, реагувати на відмову без образ. Кожна гра має чітку педагогічну мету: розвиток емпатії, формування впевненості, подолання страху або вміння висловлювати вдячність. Таким чином, гра стає засобом тренування життєвих навичок, що допомагають дитині бути стійкою, усвідомленою та доброзичливою у спілкуванні. Другим напрямом є **Digital Play Pedagogy** — використання безпечних цифрових технологій для збагачення ігрового досвіду. Діти покоління «альфа» зростають у цифровому світі, тому педагогічно важливо не забороняти, а навчити їх екологічного використання гаджетів. Інтерактивні ігри, віртуальні подорожі, мультимедійні квести можуть стати потужним ресурсом розвитку уяви, емпатії й креативності, якщо використовуються розумно й помірковано. Наприклад, після перегляду короткого мультфільму про емоції діти створюють власні історії, малюють героїв, розігрують ситуації у ролях. Так технологія стає лише початком емоційно-ігрового процесу, який завершується живим спілкуванням, творчістю і співпереживанням. Важливе місце у сучасній практиці посідає **Eco-play** — гра з природними матеріалами, що сприяє сенсорному й емоційному відновленню. Дослідження доводять, що контакт з природними текстурами, запахами, кольорами має заспокійливий ефект і стимулює розвиток мозку дитини. У ЗДО це можуть бути «сенсорні галявини», ігри з піском, водою, листям, гілками, камінцями, де дитина не лише досліджує матеріал, а й емоційно розвантажується, відновлює внутрішній баланс. Еко-гра вчить цінувати красу світу, відчувати вдячність і гармонію — ті почуття,

що формують основу емоційної культури людини. Ще один інноваційний напрям — **Neuroplay**, заснований на знаннях нейропсихології та нейропедагогіки. Він передбачає використання ігор, що активізують розвиток префронтальної кори мозку — центру саморегуляції, уваги й емпатії. Це різноманітні рухові, ритмічні, координаційні ігри, які поєднують фізичну активність з емоційною залученістю. Наприклад, гра «Дихання метелика» або «Рухайся, як емоція» допомагає дітям відчувати зв'язок між тілом і почуттями, навчитися заспокоюватися через дихання та рух. Такі ігри особливо ефективні для дітей, схильних до гіперактивності чи імпульсивних реакцій, адже вони розвивають навички самоконтролю природним, ненав'язливим шляхом. Інноваційна ігрова педагогіка також інтегрує **арттерапевтичні та казкотерапевтичні методики** у структуру освітнього процесу. Сюжетні ігри з терапевтичним змістом допомагають дитині прожити внутрішні переживання, знайти позитивні образи, подолати страх або невпевненість. Казкові історії, які дитина відтворює у грі, відкривають шлях до самоусвідомлення, сприяють формуванню уявлень про добро, дружбу, любов, справедливість. Педагог, який використовує ці методи, діє не як режисер, а як співтворець, який допомагає дітям проживати й переосмислювати власний емоційний досвід. Новим напрямом, який набуває поширення у практиці дошкільної освіти, є **інклюзивна ігрова педагогіка**. Вона передбачає створення умов, у яких діти з різними потребами можуть грати разом, розвиваючи толерантність, емпатію та взаємоповагу. Гра стає засобом соціалізації, коли кожен має своє місце й значення, а успіх сприймається не як змагання, а як спільне досягнення. Саме у таких ігрових ситуаціях діти найшвидше вчаться приймати інших, розуміти, що всі люди різні, але однаково вартісні. Ключовою ознакою інноваційних ігрових підходів є **партнерська взаємодія дорослого і дитини**. У сучасному освітньому середовищі педагог не нав'язує сценарії, а співтворить із дитиною, відкриваючи для неї простір емоційного вибору. Це змінює саму культуру взаємин у ЗДО: з'являється повага до внутрішнього світу дитини, віра у її здатність мислити, відчувати, шукати рішення. Отже, інноваційні напрями ігрової педагогіки формують **нову модель дошкільної освіти**, у якій емоційний розвиток є не додатком до навчання, а його серцевиною. Гра виступає як універсальний метод інтеграції знань, почуттів і досвіду, створюючи умови для гармонійного становлення особистості. Такі підходи допомагають вихователям формувати в дітях найважливіше — емоційну зрілість, доброзичливість, упевненість і готовність до життя у світі, що постійно змінюється.

Висновки. Ігрова педагогіка XXI століття — це не просто метод роботи з дітьми, а цілісна філософія виховання, у центрі якої стоїть дитина з її емоціями, почуттями, уявою і природною допитливістю. Через гру дитина пізнає не лише зовнішній світ, а й себе, вчиться відчувати, розуміти, приймати і взаємодіяти. Саме тому гра стає потужним інструментом розвитку емоційного інтелекту — ключової компетентності людини майбутнього.

Емоційно-ігрове середовище у закладі дошкільної освіти сприяє формуванню у дітей таких важливих якостей, як самоусвідомлення, саморегуляція, емпатія, здатність до співпраці та відповідальність. Через гру діти навчаються розуміти себе й інших, вирішувати конфлікти, виражати почуття без агресії, співпереживати, допомагати. Вихователь у цій системі відіграє провідну роль — він створює атмосферу безпеки, прийняття і довіри, у якій кожна дитина може розкрити свій емоційний потенціал.

Інноваційні напрями ігрової педагогіки — Play-based SEL, Digital Play Pedagogy, Eco-play, Neuroplay, арттерапевтичні та інклюзивні підходи — відкривають нові можливості для гармонійного розвитку дошкільників. Їх поєднання забезпечує системний вплив на формування емоційного інтелекту: від розпізнавання власних почуттів — до усвідомленого керування ними та розуміння емоцій інших людей.

Отже, гра у сучасному ЗДО — це не просто вид діяльності, а стратегія виховання, що формує дитину як цілісну, чутливу, емоційно зрілу особистість. Саме через гру ми даруємо дітям досвід радості, доброти, співчуття й віри у власні сили — той внутрішній ресурс, який стане опорою у їхньому подальшому житті. Формуючи емоційний інтелект у дошкільному віці, ми закладаємо фундамент психологічної готовності до успіху, гармонійних стосунків і щасливого дитинства.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). — Київ: МОН України, 2021. — 58 с.
2. Виготський Л. С. Гра і її роль у психічному розвитку дитини. — Київ: Освіта, 2020. — 112 с.
3. Власова О. І. Емоційний інтелект дитини: діагностика та розвиток. — Київ: Генеза, 2021. — 152 с.
4. Гоулман Д. Емоційний інтелект. — Харків: Віват, 2018. — 480 с.
5. Коломінський Н. В. Психологія дошкільного віку: сучасні підходи. — Київ: Академвидав, 2020. — 320 с.
6. Сігел Д., Пейн Т. Дисципліна без драм: як допомогти дитині виховати характер. — Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. — 296 с.
7. Лоу К. Стефан. Гра як основа розвитку емоційної компетентності дітей. // Early Childhood Journal. — 2022. — №5. — С. 43–58.
8. Юнг К. Г. Психологія та гра у символах дитинства. — Львів: Свічадо, 2019. — 240 с.
9. Перрі Б., Вінфрі О. Що з тобою сталося? Розмови про травму, стійкість і зцілення. — Київ: Видавництво Анетти Антоненко, 2023. — 288 с.
10. Шпорт С. В. Травмоінформований підхід в освіті: практичний посібник для педагогів. — Львів: Свічадо, 2022. — 176 с.

Литвин Ольга Володимирівна,
вчитель початкових класів,
Городоцької початкової школи
Городоцької міської ради

Розвивальне навчання здобувачів освіти як інструмент індивідуалізації навчання в умовах реалізації змішаної форми навчання та домінуючий формат роботи з обдарованими дітьми

Анотація. У статті розглянуто розвивальне навчання як ефективний механізм індивідуалізації освітнього процесу в умовах змішаної форми навчання. Підкреслено, що цей підхід сприяє розкриттю потенціалу кожного здобувача освіти, забезпечуючи гнучкість і варіативність освітніх траєкторій. Особливу увагу приділено застосуванню розвивального навчання як домінуючого формату роботи з обдарованими дітьми.

Ключові слова: розвивальне навчання, індивідуалізація, змішане навчання, освітня траєкторія, обдаровані діти, педагогічні технології, особистісний розвиток, освітнє середовище.

Вступ. У сучасному освітньому просторі дедалі більшої актуальності набуває ідея розвивального навчання, спрямованого на формування в учня активної, мислячої особистості, здатної до самостійного пізнання та творчої діяльності. Зміна освітньої парадигми від репродуктивної до компетентісно орієнтованої моделі вимагає пошуку інноваційних підходів до організації навчального процесу, які б ураховували індивідуальні особливості здобувачів освіти. В умовах реалізації змішаної форми

навчання це завдання набуває особливої ваги, адже поєднання традиційного та дистанційного форматів відкриває широкі можливості для гнучкої індивідуалізації навчального середовища.

Розвивальне навчання виступає потужним інструментом формування внутрішньої мотивації, саморегуляції та здатності до критичного мислення. Воно дозволяє не лише адаптувати освітній процес до потреб конкретного учня, а й створює умови для виявлення та підтримки обдарованості. Саме в такому підході криється потенціал для гармонійного поєднання змісту, методів і форм навчання, що сприяє розкриттю індивідуальних можливостей кожного здобувача освіти.

У статті акцентовано увагу на теоретико-методичних засадах розвивального навчання в контексті змішаної освіти та визначено його роль як домінуючого формату роботи з обдарованими дітьми. Такий підхід не лише поглиблює індивідуалізацію навчального процесу, а й забезпечує створення освітнього простору, орієнтованого на особистісний розвиток, самореалізацію та формування ключових компетентностей учнів.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти перебуває у стані постійних трансформацій, зумовлених цифровізацією, зміною соціальних запитів і переходом до компетентнісного підходу. Водночас зростає потреба в індивідуалізації навчання, яка забезпечує урахування особистісних особливостей, рівня підготовленості та пізнавальних інтересів здобувачів освіти. Проте на практиці педагогічні системи часто залишаються орієнтованими на усередненого учня, що гальмує розвиток творчого потенціалу, самостійності та критичного мислення.

Особливо гостро ця проблема проявляється в умовах змішаної форми навчання, коли поєднання онлайн- і офлайн-компонентів вимагає від учителя нових підходів до організації пізнавальної діяльності. Недостатнє використання розвивального навчання як інструменту індивідуалізації обмежує можливість ефективно працювати з обдарованими дітьми, підтримуючи їхні інтелектуальні, креативні та комунікативні здібності. Таким чином, постає потреба у ґрунтовному вивченні та впровадженні розвивального навчання як дієвого засобу формування індивідуальної освітньої траєкторії в умовах сучасної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні три роки спостерігається інтенсифікація досліджень у трьох взаємопов'язаних напрямках:

- ефективність змішаного навчання як платформи для індивідуалізації;
- роль цифрових й адаптивних інструментів у персоналізації навчальних освітніх траєкторій;
- спеціалізовані моделі та практики для роботи з обдарованими учнями в умовах гібридного режиму.

Систематичні огляди та мета-аналізи останніх років підкреслюють, що змішане навчання демонструє помірно-позитивний вплив на академічну залученість і навчальні результати за умови продуманої інтеграції його синхронних і асинхронних компонентів.

У працях сучасних педагогів розвивальне навчання трактують не тільки як набір методик для ефективного розвитку пізнавальної активності, але і як структуротворчий підхід, що формує індивідуальні навчальні освітні траєкторії кожної дитини зокрема: діагностування зон розвитку, на яке спрямовані розвивальні завдання і далі - систематична корекція навчальної траєкторії. Фундаментом сучасних досліджень є інтеграція цифрових та технічних засобів (цифрові платформи, адаптивне програмне забезпечення) для збирання та узагальнення відомостей про прогрес школяра і оперативне налаштування освітніх завдань для кожного учня зокрема. Такий підхід дозволяє поєднати класичні розвивальні вправи з індивідуалізованими цифровими засобами, що у результаті підвищує ефективність індивідуалізації в змішаному навчанні.

Дослідження останніх років показують, що найдієвішими рішеннями є такі, що об'єднують:

- автоматизовану діагностику;
- адаптивні алгоритми підбору завдань;
- інструменти візуалізації прогресу для вчителя й учня. [2, с.140]

Дослідження доктора педагогічних наук Інституту педагогіки НАПН України Алексєєвої С.В. зосереджені на питаннях індивідуалізації навчання та розвивального підходу в освітньому процесі. Науковець проаналізувала теоретичні та методичні засади реалізації індивідуалізованого навчання в умовах сучасного розвитку освіти. Алексєєва С. наголошує на важливості адаптації освітнього процесу до індивідуальних потреб учнів, зокрема через використання різноманітних методів і форм організації навчання. [1, с.150]

Змішане навчання надає технічну платформу для індивідуалізації (можливість гнучко змінювати інтенсивність, тип і темп завдань), але якість індивідуалізації залежить від педагогічної підготовки, дизайну курсів і наявності ресурсів. Практичні дослідження з України та інших країн, які переживали тривалі періоди дистанційної освіти, показують, що вчителі часто використовують змішаний режим як «переважно трансмісійний» (передача матеріалу), а не як інструмент диференціації; відтак індивідуалізація лишається фрагментарною без цілеспрямованих методик і цифрових інструментів.

Щодо педагогічної роботи з обдарованими дітьми можна стверджувати, що найрезультативнішими форматами є ті, що поєднують диференційовані програмні блоки, проєкту і пошукову діяльність. У такому навчанні вчитель виступає ментором, порадиником для дитини, а не тільки джерелом знань. У контексті змішаного навчання переважають такі формати:

- індивідуальні освітні навчальні траєкторії з використанням адаптивних платформ (для поглибленого матеріалу);
- менторські обговорення та консультації онлайн/офлайн для роботи з творчими проєктами;
- міжпредметні гуртки за інтересами та дослідницькі лабораторії.

Проте сучасні дослідження також фіксують, що для обдарованих школярів цифрові інструменти найчастіше використовуються для розширення світогляду, а не для розвитку креативного мислення, для якого потрібні специфічні педагогічні стратегії.

Останні праці — від систематичних оглядів до прикладних експериментів — демонструють зростання кількості квазіекспериментальних досліджень і кейс-стаді. Водночас залишається частою проблема непослідовності в індикаторах ефективності (що саме вимірюється: знання, критичне мислення, мотивація, креативність), а також обмеженість тривалості експериментів. Через це складно робити довгострокові висновки про сталий вплив розвивального підходу в змішаному форматі. [5, с.10-34]

Виклад основного матеріалу. Працюючи в умовах Нової української школи, я переконалася, що саме розвивальне навчання є тим підходом, який дозволяє кожній дитині відчути себе суб'єктом освітнього процесу, а не лише його учасником. Сучасний учень приходить до школи з індивідуальним досвідом, різним рівнем підготовки, власними інтересами й темпом засвоєння матеріалу. Тому пошук шляхів індивідуалізації став моїм щоденним завданням.

Розвивальне навчання, у своїй суті, не є набором окремих методів чи прийомів. Це філософія освіти, спрямована на активне формування мислення, самостійності, рефлексії та пізнавальної ініціативи. У змішаному форматі, де поєднуються очна й дистанційна складові, цей підхід відкриває нові можливості. Дитина отримує простір для самостійного відкриття знань у власному темпі, а вчитель — інструменти для гнучкої підтримки та супроводу.

В умовах змішаного навчання я вибудовую освітній процес так, щоб цифрові інструменти не замінювали живого спілкування, а підсилювали його. Онлайн-платформи використовую для діагностики стартового рівня, тренувальних завдань і творчих проєктів, які учні виконують удома у зручний час. Натомість на очних уроках ми зосереджуємось на дослідженні, аналізі, обговоренні та спільному пошуку розв'язань. Такий підхід дає змогу глибше виявляти індивідуальні освітні потреби, оперативно змінювати рівень складності завдань і підбирати розвивальні вправи, відповідно до зони найближчого розвитку кожної дитини.

Переконана, що індивідуалізація навчання — це не просто диференціація за рівнями знань, але глибоке розуміння особистості дитини, її освітніх мотивів, темпу мислення, провідного типу діяльності. Такий підхід допомагає мені бачити процес навчання ширше — як спільну подорож, у якій школяр початкової школи і вчитель є рівноправними партнерами, а освітнє середовище створюється не “для дитини”, а “разом із дитиною”.

У своїй практиці я намагаюся втілювати ці ідеї через проєктну, дослідницьку та ігрову діяльність. Наприклад, під час вивчення нового матеріалу ми створюємо “мікродослідження”: діти висувують припущення, спостерігають, порівнюють результати, роблять висновки. При цьому я враховую рівень готовності кожного учня: комусь даю додаткові джерела для пошуку, а хтось отримує підказки чи зразки міркувань. Така діяльність розвиває не лише знаннявий компонент, але й уміння мислити, аргументувати, планувати власну діяльність.

Створюючи індивідуальні освітні траєкторії, я реалізую свою ідею через систему мінізавдань. На онлайн-платформі кожен учень має власну «дорожню карту», де фіксує, що вже опановано, над чим ще потрібно попрацювати і які теми він хоче дослідити глибше. Такий інструмент формує у дітей відповідальність за власне навчання і підтримує інтерес до нових відкриттів.

На мою думку, особливість розвивального підходу полягає в тому, що він не дає готових рецептів, а стимулює мислення. Коли діти бачать, що їхні відповіді мають значення, вони починають навчатися із захопленням. У змішаному форматі це стає ще помітніше: учні з нетерпінням очікують зустрічей у класі, щоб обговорити результати своїх онлайн-досліджень, поділитися ідеями, поставити запитання.

Розвивальне навчання в моєму класі — це не лише методика, а спосіб мислення. Я бачу, як діти поступово переходять від простого запам'ятовування до осмислення, від виконання за зразком — до творчості. Саме такий результат, на моє переконання, і є справжнім показником ефективної індивідуалізації: коли кожен учень розвивається у своєму темпі, але всі відчувають спільну мету й підтримку.

В умовах змішаного навчання я організовую освітній процес так, щоб технології не віддаляли дітей від учителя, а навпаки — допомагали створювати атмосферу співпраці та зацікавлення. Цифрові ресурси використовую насамперед для діагностики знань, формувального оцінювання, закріплення матеріалу та виконання творчих завдань удома, коли дитина може самостійно планувати свій час. Під час безпосередніх зустрічей у класі ми працюємо над розвитком мислення, аналізом інформації, пошуком рішень у групах, а також обговорюємо результати, які кожен отримав у процесі онлайн-роботи. Така модель дозволяє бачити темп і стиль навчання кожного учня, що є потрібним саме в початковій школі, своєчасно реагувати на труднощі, добирати завдання відповідно до їхніх інтересів і можливостей. Це дає змогу зробити навчання гнучким, особистісно орієнтованим і справді розвивальним.

Особливу увагу приділяю роботі з обдарованими учнями. Для них важливо не просто отримати складніші завдання, а відчути інтелектуальний виклик і можливість самореалізації. Саме розвивальне навчання забезпечує це — через дослідницькі завдання, ситуації вибору, проєкти, інтегровані кейси. Під час онлайн-частини навчання такі діти мають змогу працювати за індивідуальними траєкторіями:

переглядати додаткові матеріали, проводити власні спостереження, ділитися висновками у віртуальних дискусіях чи блогах класу. На очних зустрічах вони виступають модераторами груп, організаторами творчих ігор, ініціаторами дослідів. Таким чином, обдарованість не ізолюється, а стає ресурсом розвитку для всього колективу.

У своїй педагогічній практиці я переконалася, що робота з обдарованими дітьми в умовах змішаного розвивального навчання потребує особливого підходу — не лише глибших завдань, а й створення середовища, де дитина може проявити ініціативу, зробити власне відкриття й отримати підтримку в самостійному пошуку. Такі учні потребують не лише складніших завдань, а передусім — можливостей для самостійного пошуку, дослідження та творчої реалізації. Тому створюю для них середовище, у якому ініціатива й інтелектуальна допитливість стають рушійною силою навчання.

У процесі онлайн-навчання використовую платформи LearningApps, Wordwall, Canva та Google Classroom для проєктної роботи. Наприклад, під час вивчення теми «Рідна природа восени» діти створювали власні інтерактивні мінікнижки з фактами, фотографіями та власними віршами. Найактивніші учні презентували свої роботи під час відеозустрічі, ставали своєрідними «екскурсоводами» для однокласників. Така діяльність не лише розкриває потенціал дитини, а й формує навички самопрезентації, критичного добору інформації та цифрової грамотності.

На очних уроках я намагаюся створювати умови для міні-досліджень. Так, під час теми «Вода і повітря» діти проводили експерименти з власноруч виготовленими приладами — «дощомірами» та «вітровими флюгерами». Обдаровані учні отримували додаткове завдання: спостерігати за змінами погоди протягом тижня, фіксувати результати й робити висновки. Потім вони ділилися своїми відкриттями з класом, порівнюючи спостереження з даними синоптиків.

Під час онлайн-занять або індивідуальної роботи в цифрових середовищах (Google Classroom, LearningApps, Wordwall) я пропоную обдарованим учням завдання відкритого типу, що мають кілька можливих рішень. Наприклад, у темі з математики «Величини» діти створювали власні інтерактивні вправи для однокласників, розробляли віртуальні «лабораторії вимірювання» у середовищі GeoGebra. Це дало змогу не просто закріпити знання, а й розвинути логіку, креативність і навички конструювання навчального контенту.

На очних уроках я застосовую метод мінідосліджень. Так, під час вивчення матеріалу з природознавчої освітньої галузі обдаровані учні самостійно формулюють запитання для дослідження («Як впливає освітлення на ріст рослин?»), спостерігають, фіксують результати, а потім презентують свої висновки однокласникам. Інші діти долучаються до обговорення, висувають гіпотези, що створює середовище спільного пізнання.

Важливо, що розвивальне навчання в змішаній формі дає змогу органічно поєднувати диференціацію та співпрацю. Під час дистанційної роботи я застосовую систему міні-завдань різної складності, які учень може обрати сам. Це стимулює саморефлексію й відповідальність за власний вибір. А спільні очні обговорення дозволяють побачити, що різні шляхи можуть вести до одного результату, і кожен досвід має цінність. Так формується культура пізнавального діалогу — основа розвитку критичного й креативного мислення.

У такий спосіб змішане навчання стає гнучким простором, де дитина може розвивати свої сильні сторони, поєднуючи дослідницьку активність, творчість і технологічну грамотність. Я бачу, як учні, які мають високий потенціал, починають не просто добре виконувати завдання, а прагнуть створювати власні освітні продукти, ділитися знаннями з іншими, ставати натхненниками для класу. Саме в цьому, на мою

думку, і полягає справжня місія вчителя — не лише навчити, а допомогти дитині знайти свій шлях розвитку.

Не менш важливим є емоційний аспект. У розвивальному навчанні значну роль відіграє атмосфера довіри, партнерства, підтримки. Дитина не боїться помилятися, адже помилка розглядається як природний крок пізнання. Під час дистанційної частини я часто використовую короткі відео-звернення, «запитання дня», інтерактивні щоденники спостережень, де учні записують свої відкриття. Так формується звичка до самоаналізу й самоконтролю — важливі компетентності для подальшого навчання.

Крім того, я намагаюся створювати для кожного учня простір емоційного комфорту, у якому дитина відчуває себе почутою та важливою. Це особливо помітно під час змішаного навчання, коли частина взаємодії відбувається через екран. У таких умовах важливо зберегти відчуття «живого контакту». Тому під час онлайн-занять завжди звертаюся до дітей поіменно, відзначаю навіть найменші успіхи словами підтримки, використовую емоційні-позначки, електронні «медалі», спільні дошки подяк. Це створює в учнів внутрішнє відчуття значущості, що, своєю чергою, підсилює їхню мотивацію до саморозвитку.

Під час очних зустрічей продовжую цю емоційну лінію через колективні обговорення, «коло радості» або «схрипку досягнень». Обдаровані діти часто стають ініціаторами таких активностей, діляться власними ідеями, створюють короткі навчальні відео чи інтерактивні завдання для однокласників. Я спостерігаю, що саме довірлива атмосфера дозволяє їм розкритися, відчути смак співпраці й навчитися працювати не лише «на себе», а й на спільний результат.

Такий підхід допомагає гармонізувати інтелектуальний і емоційний розвиток дитини. Адже справжня обдарованість — це не лише швидкість мислення чи глибина знань, а й уміння співпереживати, вести діалог, бути уважним до інших. У розвивальному змішаному навчанні ці якості формуються природно, через щоденну взаємодію, підтримку, спільне пізнання світу.

Я переконана, що саме поєднання розвивальних технологій, гнучких цифрових інструментів і теплого людського спілкування створює ті умови, у яких дитина не просто навчається — вона росте як особистість, відкриває свої можливості й вчиться вірити у власні сили.

У роботі з класом із різним рівнем підготовки змішаний формат дає змогу ефективно реалізувати принцип індивідуального підходу. Учні, які потребують більшого часу, працюють у власному темпі, повторюючи матеріал через інтерактивні тренажери чи відеопояснення. Ті, хто готовий до розширення змісту, отримують додаткові розвивальні завдання. Таким чином, навчання стає справді індивідуалізованим: не «для всіх однаково», а «для кожного — по-своєму».

Серед важливих результатів такої роботи — підвищення навчальної мотивації, зростання пізнавальної активності та здатності учнів до самостійної організації діяльності. Помітно покращується навичка аргументувати власну позицію, аналізувати інформацію, робити висновки. Особливо яскраво ці зміни проявляються у творчих учнях: вони починають ініціювати власні дослідження, пропонують теми для міні-проектів, прагнуть до поглибленого вивчення окремих тем.

Звичайно, змішане розвивальне навчання потребує від учителя високого рівня підготовки: впевнене володіння цифровими інструментами, гнучкість у плануванні освітнього процесу, здатність правильно проектувати навчальний простір, у якому дитина почувається успішною. Але досвід підтверджує думку, що саме така організація діяльності в початковій школі дає відчутний результат. Вона розвиває не лише уміння вчитися самостійно і оволодівати новими знаннями, але й мислення, пам'ять, здатність до свідомого вибору, рефлексії, саморозвитку.

Висновки. Практика доводить, що в умовах розвивального підходу діти стають активними дослідниками, здатними не просто запам'ятовувати матеріал, а й

аналізувати, робити висновки, шукати нестандартні рішення. Особливо важливим є те, що така модель сприяє розвитку саморефлексії, емоційної стійкості, навичок самоконтролю — якостей, без яких неможливо успішно вчитися й адаптуватися у швидкозмінному світі.

Робота з обдарованими дітьми в межах розвивального змішаного навчання стає не процесом змагання, а спільним шляхом відкриттів. Кожна дитина, незалежно від рівня підготовки, отримує шанс проявити себе, продемонструвати власні ідеї, дослідити свої сильні сторони. Саме тому розвивальне навчання можна розглядати не лише як педагогічну технологію, а як філософію освіти, орієнтовану на зростання особистості, формування її цінностей, компетентностей і внутрішньої мотивації до пізнання.

Змішане навчання, побудоване на принципах розвивальної педагогіки, — це шлях до створення школи, у якій кожен учень відчуває себе успішним, а кожен учитель — натхненним творцем простору, де народжується інтерес, ініціатива й справжнє бажання навчатися впродовж життя.

Таким чином, спираючись на вищенаписане, можна стверджувати: розвивальне навчання в умовах змішаної форми — це не просто методичний прийом, а стратегія майбутнього, саме освіта майбутнього. Таке навчання створює середовище, де кожен учень має право на власний темп засвоєння знань, індивідуальну траєкторію розвитку, власний спосіб досягнення успіху. Для обдарованих дітей це — можливість не тільки самовираження, але і внутрішнього зростання; для інших — підтримка і впевненість у власних силах. А для вчителя початкової школи — нагода бути справжнім наставником, який не лише навчає, а й розвиває особистість, тим самим закладаючи міцний фундамент для подальшого навчання.

Список використаних джерел та літератури

1. Алексеева А. Індивідуалізація навчання як новація сучасної освіти: ідеї та погляди К. Д. Ушинського. Історія та філософія освіти в незалежній Україні: до 200-річчя від дня народження Костянтина Ушинського: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ: Інститут педагогіки НАПН України. – 2023. – С. 148-151.
2. Барабаш О. Методологічні засади впровадження розвивального навчання у педагогічну практику / О. Барабаш // Нова педагогічна думка. – 2012. – № 2. – С. 140–143.
3. Ельконін Д. Б. Психологічні питання формування навчальної діяльності в молодшому шкільному віці / Питання з психології навчання і виховання / Ельконін Д. Б., Костюк Г. С., Чамата П. Ф. – К., 1961.
4. Митник. Я. Психолого-педагогічні засади створення розвивального освітнього середовища у ЗНЗ як чинник створення передумов успіху в подальшій професійній кар'єрі учня / О. Я. Митник // Практична психологія та соціальна робота. – 2014. – № 1. – С. 1–3.
5. Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Випуск 87. – Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 144 с
6. Онишків З. М. Індивідуалізація навчального процесу як науково педагогічна проблема. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2002. № 9. С. 6-9.

Ліщук Ольга,
вихователь
Хмельницького ЗДО №8 «Малятко»,
Хмельницької міської ради,
вихователь-методист;
Пшебишевська Інна,
вихователь
Хмельницького ЗДО №8 «Малятко»,
Хмельницької міської ради

Інтерактивний квест – ключ до формування навичок безпечної поведінки дітей старшого дошкільного віку в умовах війни

Анотація. Матеріал статті висвітлює комплекс педагогічних можливостей інтерактивних квест-ігор у формуванні безпечної поведінки дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних загроз. Метою дослідження є розкриття потенціалу квест-технологій у розвитку в дошкільників умінь відповідально діяти та дотримуватися алгоритмів безпечної поведінки в ризикових ситуаціях. У статті окреслено значущість інтерактивних ігрових форм для підвищення залученості дітей до ефективного засвоєння моделей безпечної поведінки. Зроблено висновок про доцільність використання квест-ігор як сучасного педагогічного засобу навчання безпеки в умовах воєнного часу.

Ключові слова: інтерактивні ігри, квест-технології, старший дошкільний вік, психологічна підтримка, безпека дитини, воєнний час, навички самозахисту, діяльнісний підхід.

Постановка проблеми. ключ до безпеки дитини – виховання в ході практичних дій. В умовах воєнних загроз безпека дитини є спільною відповідальністю та ключовим пріоритетом. Інтенсивність і специфіка нових ризиків — від повітряної тривоги до небезпеки вдома — вимагають від дошкільної освіти негайного переходу від пасивного засвоєння знань до формування автоматизованих, стресостійких навичок.

Проблема, яку ми вирішуємо, полягає у необхідності впровадження ефективної форми роботи, яка б гарантувала практичне засвоєння дітьми знань про безпечну поведінку у воєнний час, формувала б здатність дитини безпомилково діяти у критичній ситуації.

Війна диктує нам нові правила та змінює контекст виховання. Те, що раніше обговорювалося з дітьми умовно, тепер вимагає необхідності стати реальною навичкою. Нагальна потреба стосується таких критичних навичок, як воєнні алгоритми (дії під час повітряної тривоги та в укриттях); соціальна обізнаність (реакція на небезпечних людей та небезпечні предмети); самоідентифікація (знання дитиною своїх даних, «хто я»); побутова безпека (правила безпеки вдома у воєнний час); емоційна стійкість (навички психологічної підтримки та взаємодопомоги серед однолітків).

Водночас педагогічна спільнота стикається з низкою викликів: традиційні методи навчання безпеки, що базуються на усних поясненнях або демонстраціях, недостатньо ефективні для закріплення поведінкових алгоритмів у стресових умовах. Діти старшого дошкільного віку потребують діяльнісного підходу, коли знання перетворюються на практичний досвід, а навички відпрацьовуються у безпечному середовищі багаторазово та системно [3]. Крім того важливо враховувати емоційний аспект: формування безпечної поведінки не може відбуватися ізольовано від розвитку психоемоційної стійкості, здатності взаємодіяти з однолітками та дорослими в критичних ситуаціях.

Вивчаючи потреби у формуванні безпечної поведінки старших дошкільників, ми бачимо, що для ефективного розвитку відповідних навичок доцільно застосовувати інтерактивні методи навчання. Вони дозволяють не лише ознайомити дітей із правилами безпеки, а й закріплювати їх через практичну діяльність, створюючи умови для багаторазового відпрацювання алгоритмів поведінки та розвитку психоемоційної стійкості. Саме цей підхід стає основою для подальшого аналізу методичних та наукових джерел, які демонструють ефективність інтерактивних технологій у навчанні старших дошкільників правил безпечної поведінки в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ці дослідження й практичні ініціативи показують, що інтерактивні методи навчання, зокрема ігрові формати й квести, є одними з ефективних підходів для формування безпечної поведінки дітей у кризових умовах. Занурившись у суть теоретичних засад ігор за зразком квест-формату, ми помітили, що вони є логічним продовженням сучасної педагогіки. Під час квестів дитина бере активну участь у процесі пізнання, тому ми беремося стверджувати, що такі ігри формують дієві навички.

Розвиток дитини через власну активність, а не через пасивне засвоєння матеріалу визначає також Базовий компонент дошкільної освіти [3]. Це повністю відповідає діяльнісному підходу, закладеному в педагогічних теоріях Л. Виготського, О. Леонтьєва, Д. Ельконіна, П. Гальперіна, де діяльність є провідним механізмом розвитку психіки дитини.

Провідним видом діяльності дітей дошкільного віку є гра. В Базовому компоненті дошкільної освіти вона виокремлена напрямом — «Гра дитини», що вже є індикатором діяльнісної парадигми. Гра розглядається не просто як розвага, а як основний механізм навчання: у грі дитина моделює життєві ситуації; бере на себе ролі, що вчать соціальної поведінки; вчиться планувати, домовлятися, координувати дії; опановує сенсорні, мовленнєві, пізнавальні навички через дію [3]. Тобто усі ігрові форми — сюжетно-рольова, режисерська, будівельна, народна — є способами організації діяльнісного навчання. Це означає, що найкраще і найглибше засвоєння будь-яких знань і навичок відбувається саме через ігрову практику.

Квест-формат є сучасною, структурованою формою цієї провідної діяльності. У квесті дитина діє, досліджує, співпрацює, проживає реальні ситуації та застосовує знання на практиці, що сприяє формуванню ключових компетентностей. Така форма роботи підсилює мотивацію, забезпечує інтегрованість освітнього процесу та актуально відповідає потребам сучасної дошкільної педагогіки.

Сучасні педагогічні огляди квест-навчання від Н. Гавриш, Т. Піроженко описують цей підхід як інтеграцію проблемно-орієнтованого, проектного і ігрового навчання: вибір, мотивація, поетапність завдань, рефлексія — усе це відповідає вимогам БКДО про навчання через дію та формування компетентностей. Квести дають педагогам готову структуру для організації діяльності, яка одночасно розвиває пізнавальні, комунікативні й емоційні компетентності [1,4].

Практичні дослідження в освітній практиці показують, що квести підвищують зацікавленість, мотивацію й ефективність засвоєння матеріалу в молодших дітей; для дошкільного віку важлива адаптація сценарію (короткі етапи, чіткі інструкції, опора на гру і символіку). Це дозволяє поєднати пізнавальне завдання з виховними цілями (нормування поведінки, співпраця, відповідальність) [6].

Сучасні дитячі психологи, серед яких і Світлана Ройз, підкреслюють, що ігри та спеціально підібрані інтерактивні вправи знижують тривожність, дають ресурси саморегуляції й заземлення (антистрес-ігри та ігри для вираження емоцій) [5]. Квест — це структурована гра, яка природно включає ці елементи (безпечні правила, фізичні дії, контрольований ризик, завершення завдання), тому він дає дитині можливість відпрацювати емоції в ігровому контексті.

Експериментальні форми гри мають доказову ефективність у роботі з травмою й стрес-реакціями в дітей: через гру дитина «вимовляє» пережитий досвід символічно, відчуває контроль і отримує можливість переробити подію [5]. Квести, як форма цілеспрямованої, структурованої гри, можуть виконувати подібну функцію — давати безпечний сюжет для опрацювання емоцій. Завдяки чіткій структурі, знайомим ролям і можливості діяти разом з іншими дітьми квести створюють для них відчуття безпеки й контролю, а тривожні сюжети поступово перетворюються на зрозумілу й посильну діяльність. Такий формат підтримує емоційну стійкість і допомагає дітям краще адаптуватися до складних обставин [2, 5].

Виклад основного матеріалу. Кожен раз, коли лунає повітряна тривога, для наших дітей починається не просто евакуація, а екзамен на виживання. Ми, дорослі, даємо їм іграшки, намагаємося відволікти, але їхнє маленьке тіло залишається заручником паніки та ступору. Найбільший виклик сьогодення для педагогів це те, як перетворити дитячий страх на автоматичну, рятувальну дію, як зробити так, щоб замість сліз на очах з'явилася впевненість героя.

Відповідь криється не у підручниках, а у дитячій природній мові — грі. Саме гра дозволяє мозку дитини «переписати» небезпеку на керований та успішний досвід. Тому для формування цих життєво необхідних навичок у складний час ми використовуємо не просто гру, а дієву технологію виживання, що забезпечує перехід від теорії до безпомилкової практики, — інтерактивний квест.

Квест – це організована діяльність, яка має чітко поставлену дидактичну задачу, ігровий задум, обов'язково має керівника, чіткі правила, і реалізується з метою підвищення у дошкільників рівня знань та умінь [6].

Квест – це пригодницька гра, що вимагає від учасників розв'язання інтелектуальних завдань та передбачає активність кожного гравця. Таким чином квест дає можливість ефективно поєднувати гру і навчальну діяльність [6].

У дошкільному віці гра є найкращим способом для дитини засвоїти практичний досвід і набути дієвих навичок самозахисту. Саме, тому для гарантованого закріплення життєво необхідних навичок, ми обираємо діяльнісний підхід.

Інтерактивний квест – це і є той самий діяльнісний механізм: гра-місія, яка допомагає дітям навчитися рятувати себе під час війни. Вона бере складні теми і перетворює їх на цікаві місії, де перемога означає знання, як діяти без помилок.

Головні переваги квесту:

- Практичний, а не нудний. Діти не сидять і слухають правила, а грають і діють. Діти на власному досвіді шукають укриття або навчаються говорити «Hi!» незнайомцям. Це дозволяє тілу засвоїти алгоритм як автоматичний рефлекс. У критичний момент дитині не потрібно згадувати правило, вона одразу діє правильно (це ми називаємо м'язовою пам'яттю).

- Автоматичний та швидкий. Під час гри, квест дозволяє повторити важливі дії багато разів. Завдяки цьому, у разі справжньої повітряної тривоги, дитина не думає, а діє миттєво і правильно.

- Сміливий та спокійний. Дитина перестає боятися, бо в грі вона – герой, який долає небезпеку. Це знімає тривогу та дає дитині відчуття контролю над ситуацією, роблячи її емоційно стійкішою.

Ми розробили структуру квесту так, щоб вона охоплювала найкритичніші виклики сьогодення, перетворюючи їх на послідовні дитячі місії. Кожна місія має чітку мету: сформулювати дієву, автоматизовану навичку.

Місія «Повітряна тривога: миттєва реакція». Цей модуль є найважливішим. Його мета — навчити дитину діяти миттєво і без помилок під час сирени. Завдання полягає не лише в тому, щоб швидко знайти укриття, а й у тому, щоб фізично засвоїти правильне використання «правила двох стін». Через гру ми вчимо дитину миттєвому реагуванню та дисципліні, необхідній для збереження життя.

Місія «Я знаю, хто я: мій фундамент порятунку». Це основа самозахисту. У формі захопливого пошуку діти закріплюють знання про власну ідентифікацію: ім'я, вік, телефони батьків та домашню адресу. У разі надзвичайної ситуації або розлуки з дорослими, ці дані стають першим і головним ключем до порятунку.

Місія «Незнайомі люди: кодекс безпечної відмови». Ця місія присвячена моделюванню соціальних ризиків. Через інтерактивні завдання діти опановують активну навичку говорити тверде «Ні!» незнайомцям, які намагаються заманити їх через подарунки чи пропозиції. Квест дає можливість «програти» цю ситуацію та емоційно закріпити правильний алгоритм: «Відійди і повідом дорослого».

Місія «Небезпечні предмети: «Не чіпай!». Цей модуль фокусується на викликах воєнного часу. Діти освоюють навичку безпечної поведінки при виявленні незнайомих, потенційно вибухонебезпечних предметів. Квест формує автоматичний рефлекс: «Не підходь, не чіпай, повідом дорослого».

Місія «Мій дім: безпечний дім». Цей модуль фокусується на побутовій безпеці в умовах підвищеного емоційного та інформаційного навантаження. Через завдання діти навчаються контролювати побутові ризики (правильне використання електроприладів, ліків) та знають, що робити у разі невеликих надзвичайних ситуацій, перетворюючи дім на справжню фортецю.

Місія «Психологічна підтримка дітей: емоційна стійкість». Ця фінальна місія нерозривно пов'язана із психологічною підтримкою, стимулює командну роботу та взаємопідтримку («Допоможи сховатися», «Розкажи про почуття»), що є важливим елементом розвитку емоційного інтелекту та формування психологічної стійкості.

Завдяки чіткій структурі з шести місій, інтерактивний квест охоплює усі найважливіші виклики сьогодення — від миттєвої реакції на тривогу до формування емоційної стійкості. Цей метод перетворює звичайні правила на швидкі рятівні дії (рефлексії), які дитина згодом застосовуватиме без помилок. Головне те, що квест дарує дитині відчуття впевненості та безпеки — гарантований спосіб її здорового розвитку у складний час.

Висновки. Наше завдання як педагогів у воєнний час — не просто надати дітям інформацію, а закріпити у них автоматичні, рятівні алгоритми поведінки. Цю критично важливу для всієї освітньої спільноти мету успішно реалізовує інтерактивний квест — дієвий ключ до безпеки та виховання в умовах військового стану.

Соціальна цінність інтерактивного квесту виходить далеко за межі індивідуальної навички, стаючи механізмом згуртування та психологічної стійкості усієї громади.

Квест забезпечує зміцнення довіри між родинами та освітнім середовищем. Використовуючи таку проактивну та дієву методику, дошкільний заклад демонструє свою критичну важливість у воєнний час. Активне навчання дітей самозахисту знижує хронічну тривогу батьків та суспільства, будуючи міцний місток довіри.

Водночас квест, завдяки командним місіям, свідомо виховує соціальну відповідальність. Діти вчаться покладатися на однолітків, співпрацювати під час небезпеки та надавати взаємопідтримку. Це закладає фундамент для майбутньої нації, здатної до високого рівня соціальної згуртованості та ефективної координації у будь-яких кризових умовах.

Список використаних джерел та літератури

1. Гавриш, Н. В. (2020). Ігрові та дослідницькі технології в розвитку дошкільника: компетентнісний підхід. Проблеми сучасної педагогіки, 3, 45–52.
2. Кононко, О. Л. (2019). Емоційний розвиток дітей дошкільного віку: діяльнісні технології. Київ: Слово.
3. Міністерство освіти і науки України. (2021, 12 січня). Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) (Наказ № 33). Київ: МОН України.

4. Піроженко, Т. О. (2021). Ігрова взаємодія як чинник психологічної безпеки дитини. Психологія і педагогіка безпеки, 1, 17–25.
5. Ройз, С. (2023). Стійкість дітей у кризових умовах: роль гри та структурованих активностей. Київ: Практика.
6. Стаєнна, О. (2019). Квест-технологія: гра, пошук, дослідження [про методичні особливості організації квестів у закладі дошкільної освіти]. Дошкільне виховання, 7, 3-6

Луганцова Євгенія,
учитель іноземної мови (англ., нім.)
Лиманського ліцею № 3 Лиманської міської ради Донецької області,
вчитель-методист,
методист відділу мовно-літературної та мистецької освіти
Донецького ОблІППО

Формування наскрізних умінь учнів 8 класу через диференційовані завдання з англійської мови

Анотація. У статті висвітлено можливості рівневої диференціації як засобу формування наскрізних умінь учнів 8 класу на уроках англійської мови. Показано, як диференційовані завдання підтримують індивідуалізацію навчання та реалізацію вимог Державного стандарту в контексті НУШ.

Ключові слова: диференціація, наскрізні уміння, англійська мова, індивідуалізація, НУШ, компетентнісний підхід, диференційований підхід, рівневі завдання.

В умовах впровадження Державного стандарту базової середньої освіти особливої уваги набуває завдання формування в учнів здатності застосовувати набуті знання в реальних життєвих ситуаціях. Сучасна школа має відповідати викликам часу, таким як цифровізація, швидкі суспільні зміни, потреба в критичному мисленні, комунікації та співпраці. У цьому контексті інтеграція наскрізних умінь в освітній процес, зокрема у викладанні англійської мови, постає як необхідність, що забезпечує особистісне зростання і навчальний успіх кожного здобувача освіти [1].

Серед інструментів, які дозволяють ефективно реалізувати цю мету, диференційоване навчання посідає провідне місце. Воно створює умови, за яких кожен учень, незалежно від рівня підготовки, стилю навчання чи інтересів, має змогу досягти прогресу у власному освітньому маршруті. Диференційовані завдання дають змогу не лише підвищити мотивацію до навчання, а й сприяють формуванню тих умінь, що є наскрізними для всієї шкільної освіти.

Реформа Нової української школи (НУШ) орієнтована на формування в учнів ключових компетентностей, які забезпечують готовність до життя в сучасному суспільстві. Одним із центральних компонентів компетентнісного підходу є наскрізні уміння, що згідно з Державним стандартом базової середньої освіти (2020) формуються на всіх інтегрованих курсах або предметах і є спільними для всіх ключових компетентностей [1].

До наскрізних умінь належать: читання з розумінням, усне й письмове висловлення власних думок, критичне та системне мислення, здатність діяти творчо, виявлення ініціативності, логічне обґрунтування позиції, конструктивне керування емоціями, оцінювання ризиків, співпраця з іншими людьми, прийняття рішень і розв'язання проблем. Вони формуються в процесі опанування як предметного змісту, так і на основі організації освітнього середовища, що стимулює активну участь, рефлексію та співпрацю здобувачів освіти [1].

У мовно-літературній галузі, зокрема у викладанні англійської мови, наскрізні уміння реалізуються через мовленнєві види діяльності: читання, аудіювання, письмо та говоріння. Наприклад, критичне мислення розвивається під час аналізу прочитаного чи прослуханого тексту, комунікативна ініціативність формується через участь у діалогах, обговореннях, мініпроектах, креативність – через створення власних текстів та презентацій. Важливим є також поєднання мовних завдань із життєвими ситуаціями, які вимагають оцінювання, прийняття рішень і співпраці в групі.

Одним з ефективних шляхів інтеграції наскрізних умінь у процес навчання є диференційоване навчання. Воно ґрунтується на поєднанні низки провідних педагогічних підходів: *індивідуального* – як організації навчального процесу відповідно до рівня підготовки та стилів навчання; *емоційно-ціннісного* – що базується на важливості емоційного залучення учнів (В.О. Сухомлинський наголошував: «Без емоційного ставлення до знань... неможливе успішне навчання»); *особистісно орієнтованого* – що враховує інтереси, цілі, досвід кожного здобувача освіти; *інклюзивного* – що передбачає створення освітнього середовища для всіх; *компетентнісного* – орієнтованого на формування життєво необхідних умінь [5, с. 5].

Важливим теоретичним підґрунтям виступають і класики педагогіки: К.Д. Ушинський як засновник диференційованого підходу, а також В.О. Сухомлинський, який підкреслював необхідність «бачити труднощі учня» та «дати кожному лише для нього призначене завдання» [5, с. 3].

Серед сучасних дослідників принципи диференційованого навчання ґрунтовно описав П. Сікорський. Він виділяє низку основоположних засад, серед яких: *принцип науковості* (рух від простого до складного з дотриманням істинності знань), *принцип природовідповідності* (урахування вікових і психологічних особливостей учнів), *принцип індивідуалізації та адаптованої складності*, *зв'язок навчання з життям і активізація самостійності*, *гуманізація*, *наочність і динаміка темпу навчання* як умови ефективного розвитку [3, с. 123].

У сучасному розумінні диференційоване навчання – це не лише врахування індивідуальних відмінностей, а й цілеспрямована організація освітнього процесу з урахуванням типологічних груп учнів. Це дозволяє застосовувати методи, прийоми та стратегії, які відповідають їхнім освітнім потребам та стилям навчання. У такому підході навчальні завдання пропонуються з урахуванням різних рівнів складності, що дозволяє кожному здобувачу освіти досягти успіху відповідно до його освітніх можливостей [4].

Розрізняють дві форми диференціації: *зовнішня* (профільна) – різні програми та навчальні плани; *внутрішня* (рівнева) – варіативність завдань, темпів і підтримки в межах одного класу. Саме *рівнева диференціація* відповідає філософії НУШ [4].

Рівнєве подання матеріалу дозволяє чітко структурувати освітні цілі та розробити завдання, що відповідають базовому, середньому та високому рівням складності. Це особливо актуально на уроках англійської мови, де варіативність завдань дозволяє поєднувати формування мовленнєвих навичок із розвитком критичного мислення, самостійності та інших наскрізних умінь.

Досвід реалізації диференційованого підходу засвідчує, що його основою є комплексне врахування п'яти ключових аспектів: гнучке планування, аналіз індивідуальних потреб учнів, адаптація змісту навчання, використання різноманітних стратегій та методів викладання, а також формувальне оцінювання, орієнтоване на особистий прогрес школяра. Успішне впровадження диференціації на практиці вимагає як належного методичного забезпечення, так і позитивного психологічного клімату, довіри та партнерства між учителем та учнями.

Під час викладання англійської мови важливо уникати підходу «вивчення заради мови» без акценту на уміння. Натомість варто практикувати «вивчення через мову», коли мовленнєва діяльність стає засобом формування ключових компетентностей та

розвитку наскрізних умінь. Такий підхід допомагає подолати освітні виклики сучасності: низьку мотивацію учнів, потребу в гнучкості навчальних програм і необхідність індивідуалізації освітньої траєкторії кожного здобувача освіти.

Сучасний освітній процес вимагає врахування індивідуальних особливостей кожного учня. У класах Нової української школи здобувачі освіти мають різні рівні підготовки, стилі навчання, темпи засвоєння інформації та інтереси. Врахувати цю різноманітність покликаний диференційований підхід, що виступає важливим інструментом у формуванні наскрізних умінь.

Диференційований підхід – це система заходів (сукупність прийомів і форм педагогічного впливу) щодо вивчення, урахування та розвитку типологічних індивідуальних особливостей різних груп здобувачів освіти, які навчаються за єдиною навчальною програмою. Він спрямований на створення інклюзивного освітнього середовища, де кожен учень може досягти успіху відповідно до своїх можливостей.

У межах такого підходу диференціація може здійснюватися за кількома напрямками: *за рівнем підготовки* (рівневі завдання); *за інтересами* (вибір тем, форматів, форм результату); *за стилем навчання* (візуальний, аудіальний, кінестетичний); *за темпом роботи* (адаптація часу на виконання завдань, додаткові опори) [2].

Ефективна реалізація диференційованого підходу передбачає умовний поділ учнів на три групи: **група А** – високо мотивовані учні з високим рівнем підготовки (з дуже високими/ високими навчальними можливостями), які легко справляються із завданнями; **група В** – учні з хорошим рівнем знань, які іноді мають труднощі під час виконання контрольних, самостійних чи тестових робіт; **група С** – слабо мотивовані учні (з низьким рівнем навчальної працездатності) або ті, хто має прогалини в знаннях, зокрема через перерву у вивченні англійської мови.

Диференційовані завдання, створені з урахуванням таких груп, дають змогу не лише підвищити мотивацію до вивчення мови, а й сприяють формуванню наскрізних умінь, а саме: *критичного мислення* – завдяки завданням з варіативними відповідями, що потребують обґрунтування (наприклад, True/False/Not Given із поясненням); *уміння вчитися впродовж життя* – через застосування чеклістів, карток рефлексії, рубрик самооцінювання; *співпраці та конструктивного управління емоціями* – через групову роботу з розподілом ролей (рольові ігри, симуляції, обговорення); *ініціативності та творчого мислення* – завдяки проєктним завданням з вибором тем і формату виконання (постер, презентація, есе) [2].

Окрім цього, диференційовані завдання можуть також сприяти розвитку ключової цифрової компетентності, якщо передбачають роботу з онлайн-платформами чи інструментами.

Доцільним є застосування низки методичних прийомів, які дозволяють урізноманітнити освітній процес і надати учням можливість обирати форми діяльності відповідно до їхніх сильних сторін: Think–Pair–Share, Choice Boards, Differentiation by product [2].

Крім того, важливо забезпечити здобувачів освіти структурними опорами: шаблонами речень, таблицями, планами для написання текстів або створення презентацій. Такі scaffolding-інструменти знижують когнітивне навантаження, зберігаючи відкритість завдань і сприяючи розвитку самостійності [2].

Одним із важливих аспектів організації диференційованого навчання є чітке планування структури уроку. Диференціація може ефективно реалізовуватися на різних етапах уроку англійської мови у базовій школі: на етапі: *мотивації/ актуалізації*; *подання нового матеріалу*; *практики* (Practice); *застосування знань/закріплення* (Production/Use of language); *рефлексії та оцінювання* (Reflection and Feedback).

Позитивним у диференційованому навчанні є не лише врахування рівня знань, а й створення умов для пошукової, дослідницької та обговорюваної діяльності, яка

стимулює комунікативну ініціативу й розвиток умінь працювати в команді. У цьому контексті вчитель виступає не лише як джерело знань, а як фасилітатор, який опосередковано спрямовує здобувачів освіти в освітньому процесі.

Темп навчання є відносно стабільною індивідуальною характеристикою, тому доцільно передбачати індивідуальну кількість завдань, ступінь допомоги та можливість вибору посильного рівня складності [3]. Це сприяє створенню комфортного освітнього середовища, у якому кожен учень має шанс на успіх.

Отже, головною метою рівневої диференціації є створення умов для успішного засвоєння матеріалу кожним учнем, не лише передаючи знання, а й навчаючи, як їх здобувати. Диференційовані завдання є дієвим інструментом формування наскрізних умінь, оскільки вони розкривають потенціал учнів, забезпечують індивідуалізацію навчання, підтримують вимоги Державного стандарту та інтегрують цінності Нової української школи у щоденну практику викладання.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/#google_vignette (дата звернення: 01.05.2025).
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Сікорський П. І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання. – Львів: Каменяр, 1998. – 196 с.
4. Святченко О. В. Диференціація – умова успішного навчання // Поч. освіта. – № 12 (берез.) – 2007. – С. 3.
5. Чиж С. Г. Формування готовності майбутніх учителів-словесників до диференційованого навчання молодших підлітків: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2002. – 20 с.

Лучко Юлія,
доцент кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»,
кандидат педагогічних наук

Роль освітньої аналітики на основі ШІ в індивідуалізації навчання

Анотація. Визначено ключову роль ШІ-аналітики в індивідуалізації навчання в закладах вищої освіти, що відповідає вимогам розвивального навчання та роботи з обдарованими здобувачами. ШІ операціоналізує «зону найближчого розвитку» через алгоритми. У змішаному навчанні це сприяє формуванню компетентнісно-орієнтованих траєкторій, значно підвищуючи залученість та академічну успішність. Для обдарованих студентів ШІ є інструментом акселерації та збагачення, забезпечуючи диференціацію.

Ключові слова: здобувачі освіти, освітня аналітика, штучний інтелект.

Постановка проблеми. Сучасні заклади вищої освіти (ЗВО) перебувають у стані трансформації, що викликано необхідністю перейти від традиційних, фіксованих за часом моделей до підходів, орієнтованих на здобувача освіти. Індивідуалізація навчання, яка є центральною для цього переходу, фокусується на досягненні майстерності змісту та дозволяє здобувачам освіти просуватися у власному темпі, що тісно пов'язане з компетентнісно-орієнтованою освітою. Завдяки цій зміні акценту,

програми персоніфікованого навчання підтримують більш гнучкий досвід і заохочують більшу залученість, оскільки контент стає безпосередньо релевантним до конкретних вимог кожного здобувача.

Проте, масштабування індивідуалізації у закладі освіти зіштовхується з практичними труднощами. Збільшення розмірів аудиторій та широке впровадження змішаних форм навчання створюють парадоксальну ситуацію: потреба в індивідуалізованих траєкторіях зростає, але ресурси викладача для постійного моніторингу прогресу кожного здобувача освіти та відстеження досягнення цільових освітніх завдань значно зменшуються. Цей дефіцит ресурсу вимагає залучення технологій. Хоча роль викладача залишається керівною та незамінною, технології на основі ШІ можуть допомагати у складному завданні збору та аналізу даних про майстерність студента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цифрові інструменти для обробки великих масивів освітніх даних, що накопичуються на університетських платформах, таких як LMS Moodle, групи засобів освітньої аналітики з електронних навчальних курсів (ЕНК) розроблених на базі платформи LMS Moodle вивчали Волошина Т., Мокрієв М., Вороненко О.

Науковці Клименко Є., Глазунова О. [3] вивчали підходи до побудови архітектури інформаційної технології освітньої аналітики з інтеграцією методів інтелектуального аналізу даних. Ними запропоновано концептуальну модель аналітичної системи, яка дозволяє виявляти залежності між активністю студентів у навчальному середовищі та їхньою академічною успішністю, а також визначати часові патерни відвідуваності.

Виклад основного матеріалу. Освітня аналітика (ОА) — це дисципліна, що використовує дані у контекстах освіти для виявлення значущих кореляцій та отримання інтелектуальних висновків, які інформують інструкційні рішення та покращують успішність здобувачів. Загалом освітня аналітика надає основу для оцінювання ефективності методологій викладання, моніторингу залученості студентів та їхньої продуктивності [2].

Функціональний спектр освітньої аналітики поділяється на інституційний та навчальний рівні. На інституційному рівні ОА може порівнювати успішність здобувачів освіти із національними середніми показниками для прийняття рішень щодо комплектування факультетів. Вона також є критично важливою для виявлення патернів, що призводять до відсіву здобувачів, дозволяючи вчасно втрутитися, та для ідентифікації академічно вразливих студентів, пропонуючи цільові інтервенції, такі як тьюторинг або консультування. Навчальна аналітика забезпечує більш пряму користь, дозволяючи інструкторам виявляти неефективну навчальну поведінку та контрпродуктивні проблеми, що перешкоджають досягненню результатів.

Ключова роль ШІ-Аналітики полягає у тому, щоб бути технологічним інструментом, здатним масштабувати принципи розвивального навчання, зокрема соціокультурну, до рівня закладу вищої освіти. Мета полягає у використанні ШІ для операціоналізації принципів розвивального навчання, зокрема підтримки «зони найближчого розвитку», шляхом динамічного калібрування складності та контенту [1].

Зона найближчого розвитку є фундаментальною педагогічною мішенню для індивідуалізації. Вона визначається як дистанція між фактичним рівнем розвитку студента (те, що можна зробити без допомоги) та рівнем потенційного розвитку (те, що можна зробити з дорослим керівництвом або у співпраці). Навчання є найбільш ефективним, коли завдання знаходяться саме у цій зоні, оскільки це забезпечує відповідний рівень когнітивного навантаження.

Для переходу через зону найближчого розвитку (ЗНР) необхідна тимчасова підтримка, яку надає більш обізнана особа чи система. Основний виклик для ШІ полягає у динамічному визначенні індивідуальних меж ЗНР, щоб уникнути як фрустрації від надто складних завдань, так і нудьги від занадто простих.

Щоб ШІ-система могла ефективно надавати допомогу у межах ЗНР, вона повинна мати механізм точного вимірювання латентних знань — тобто тих знань, які не можуть бути виміряні безпосередньо. Для цього використовуються алгоритми трасування знань, які є класичним підходом для вимірювання чітко визначених навичок в онлайн-навчанні.

ШІ-системи, використовуючи дані, реалізують адаптацію через [3]:
адаптивне тестування – ШІ-алгоритми здатні аналізувати навчальні патерни та адаптувати оцінювання в реальному часі, що дозволяє точніше вимірювати здібності студентів, особливо на крайніх рівнях продуктивності. Це забезпечує більш точне розуміння сильних і слабких сторін для цільових втручань.

проактивна допомога – ШІ може використовувати прогнозні моделі для ідентифікації областей, де студенти, ймовірно, зіткнуться з труднощами. Це дозволяє системі рекомендувати допоміжні матеріали або інтервенції *до того*, як виникне академічна проблема.

Однак важливо визнати потенційну загрозу: якщо ШІ-системи, орієнтовані на швидкі показники успіху, надмірно адаптують завдання або пропонують негайні рішення, це може запобігти "продуктивній боротьбі". Ця боротьба є необхідною для розвитку автономії, саморегуляції та вміння вчитися на помилках — глибинних цілей розвивального навчання. Тому розробка ШІ-платформ вимагає інтеграції механізмів, які підтримують оптимальну когнітивну напругу в межах зони найближчого розвитку, а не просто забезпечують високий показник правильних відповідей.

Змішана форма навчання у ЗВО вимагає інтеграції ШІ-аналітики для оптимізації як онлайн, так і аудиторної взаємодії. У компетентісно-орієнтованій освіті ШІ дозволяє індивідуалізувати темп та траєкторію навчання. Здобувачі освіти, які через попередні тести демонструють високу майстерність, можуть бути прискорені або "вискочити" з певних одиниць курсу. Це безпосередньо реалізує принцип індивідуального темпу.

Крім того, освітня аналітика дозволяє викладачам краще ідентифікувати тактики втручання, оскільки вони отримують можливість бачити, чи стикається здобувач із труднощами у певній області дослідження. Це підвищує інституційну ефективність, дозволяючи точніше прогнозувати відсів та зменшувати його [4].

Інтеграція ШІ у змішане навчання підвищує якість інструкції та результативність. Інституції, які використовують підходи освітньої аналітики, повідомляють про значно вищу залученість та кращі результати навчання:

інструменти, що використовують ШІ, можуть коригувати рівень складності в реальному часі, що запобігає перевантаженню або втраті зацікавленості.

генеративний ШІ може створювати складні навчальні сценарії, такі як рольові ігри, розгалужені сценарії, або надавати індивідуальний зворотний зв'язок на оцінювання, а також дозволяти студентам "навчати" ШІ-агента для доказу компетенції.

Робота з обдарованими здобувачами освіти є домінуючим форматом, що вимагає індивідуалізованого підходу, оскільки ці студенти потребують навчання, яке виходить за рамки стандартної програми.

Обдаровані студенти, якщо їм не надається матеріал, що стимулює їхній інтерес, схильні до нудьги та можуть швидко втратити зацікавленість. ШІ є ідеальним інструментом для забезпечення необхідної акселерації — прискореного проходження курсу. Адаптивні платформи, такі як Squirrel AI, спеціально розроблені для підтримки як тих, хто відстає, так і просунутих або обдарованих здобувачів освіти, яким потрібен більший виклик [2].

Основна цінність ШІ для обдарованих студентів полягає у здатності масштабувати диференціацію. ШІ-інструменти дозволяють створювати динамічні навчальні програми, адаптовані до індивідуальних здібностей, генеруючи завдання, засновані на викликах, та інтерактивні заняття, що розширюють інтелектуальні межі.

Це не лише підтримує високу залученість, але й сприяє розвитку критичного мислення та креативності.

ШІ звільняє викладача від "нескінченного списку справ", пов'язаних зі створенням індивідуалізованих планів, надаючи йому більше можливостей для розвитку індивідуальних зв'язків та надання менторської підтримки. Обдаровані студенти можуть активно використовувати ШІ-інструменти для просунутого навчання, що підвищує їхню автономію та ефективність.

Висновки. ШІ-аналітика є єдиним реалістичним інструментом, що дозволяє масштабувати принципи розвивального навчання, зокрема динамічну підтримку «зони найближчого розвитку», в умовах масової вищої освіти та змішаного навчання. Це забезпечує необхідну гранулярність даних для переходу до індивідуалізованих траєкторій, підвищуючи успішність та рівень завершення завдань. Для обдарованих здобувачів освіти ШІ-аналітика виступає як незамінний інструмент для сталої акселерації та збагачення.

Список використаних джерел та літератури

- іллінгс Ельза, Валкі Аїда. Зона найближчого розвитку: позитивна перспектива у
В
лазунова О., Клименко Є., Волошина Т., Мокрієв М., Вороненко О. Освітня аналітика в
університетах: інструменти для аналізу та прогнозування. *Телекомунікаційні та
інформаційні технології*. 2024. № 2. С.49-59.
Клименко Є., Глазунова О. Архітектура інформаційної технології освітньої аналітики з
використанням інтелектуального аналізу даних. *Інформаційні технології та
ауспільство*. 2025. №2 (17). С. 69-75.
Мельченко А. Застосування аналітики великих даних у індивідуальній освітній
траєкторії. *Головний редактор*. Харків, 2025. С.157-163.

і

а

н

г

л

і

й Дошкільникам легше отримувати й засвоювати знання в ігровій формі. Це аксіома. У процесі мовленнєвих ігор так само, як і під час звичайних розваг, експериментують, фантазують, винаходять, активно взаємодіють із оточенням. Саме ігри додають різноманітності, збільшують мотивацію, стимулюють використовувати мову у різних ситуаціях поза заняттям.

ї У грі вдосконалюється фізичний, розумовий, естетичний розвиток, а також усі пізнавальні процеси. Гра вчить дитину, як потрібно працювати в колективі, розвиває організаторські здібності, дисциплінованість, наполегливість, ініціативу, а також певним чином стимулює мовленнєву активність у дітей. Недоліки звуковимови, недостатнє віткє сприймання, обмеженість словника, повна або часткова відсутність граматичних форм, порушення темпу, ритму, плавності мовлення впливає на ігрову діяльність, на особливості поведінки дитини у грі. Діти з дислалією, дизартрією, ринолалією втрачають можливість відчувати глибоку ігрову діяльність з ровесниками через звуковимову, невміння виразити свою думку, боязнь здатися смішними. Дизартрики швидко втомлюються у грі, для алаліків зміст гри тривалий час залишається недоступним, їхні ігри здебільшого носять наслідувальний характер, гра проходить без задуму, а слово в грі в основному використовується для назви предметів. На перших періодах ігри проходять при обмеженому плавному спілкуванні, це призводить до скорочення об'єму ігор і сюжетної обмеженості. Дітей слід вчити гратися. Слід

н

к

"

h

Мазур Майя,
вчитель-логопед Волочиського ЗДО «Сонечко»

Ігри в логопедичній роботі

враховувати, що ігри на логопедичних заняттях успішно можна використовувати на усіх етапах роботи. Ігри проводяться у повсякденній роботі з дітьми. Завдання логопеда-широко використовувати ігри в своїй роботі повсякденно, враховуючи поведінку дітей з різними вадами мовлення. Мають зміст і правила також відомості про навколишнє, направлені на розвиток уявлення дітей, розвиток психологічних процесів. У дітей з ускладненими формами дислалії, дизартрії, ринолалії дидактичні ігри для розвитку фонематичного слуху, дрібної моторики, автоматизації диференціації також розширюють словниковий запас.

Дидактичні ігри поділяються на групи:

- ігри на ознайомлення дітей з новою лексичною темою та закріплення вивчених слів;

- на закріплення звуку у вимові і розвитку фонематичного слуху та інтонаційної виразності;

- на розвиток граматики;

- зв'язного мовлення.

На першому етапі з дітьми з алалією дидактичні ігри мають сприяти виробленню у дітей бажання говорити, працювати у колективі. Ігри мають бути побудовані таким чином, щоб у дитини не виникло труднощів сказати потрібне слово, ці ігри направлені на увагу дітей та оточуючий світ, вчать помічати та розрізняти предмети.

На другому етапі логопед вчить дитину розрізняти ознаки предметів.

На третьому етапі проводиться робота з розвитку просторових уявлень. Дидактичні ігри на всіх етапах роботи з алаліками поглиблюють зміст і активізують оточуючу діяльність.

На першому етапі робота проходить без активного мовлення дитини, а на наступному етапі ігри слід оформлювати словесно. Дитина повинна називати предмети, іграшки, які задіяні у грі, дії, які виконуються. На третьому, четвертому етапі дидактична гра стає більш повноцінною і починається закріплення правильної граматичної роботи слів. Велика кількість різних рухів прискорює реакцію нервових центрів, покращує рухливість процесів збудження. Всі умови сприятливо впливають на вдосконалення мовленнєвої функції.

Основною умовою є те, що всі рухи у грі супроводжуються мовленням. Перед початком гри слід провести бесіду, підготувати дитину, пояснити яким чином буде відбуватися гра.

Алаліки відрізняються незграбністю, недостатнім розвитком координації рухів, послідовності і т. д., тому для них корисно використовувати ігри з метою корекції даних порушень і підбирати теми таким чином, щоб вони сприяли розвитку певних звуків та контролю за мовленням дитини. Для алаліків в першому періоді роботи слід використовувати прості за змістом ігри, нескладні за рухами.

На наступному етапі слід використовувати теми і супровід діями при цьому викликати мовленнєву активність дитини. На третьому і четвертому етапі діти мають виконувати гру самостійно.

До творчих ігор відносяться ігри драматизації, конструктивно-будівельні ігри, сюжетно-рольові ігри. Обов'язково присутній логопед, як учасник. Спочатку логопед виконує керівну роль у грі, а з часом передає дітям. Для того, щоб організувати сюжетно-рольову гру з алаліками слід накопичити знання про навколишнє, розвинути вміння відображати повсякденні побутові, а також менш знайомі дії.

Слід проводити підготовчу роботу, пояснити функції учасників гри, підготувати атрибути гри. Головну функцію несе логопед, потім передає дітям сюжет гри, простий і зрозумілий для дітей. Діти із зацікавленням переживають у грі те, що позитивно на них впливає.

Народним іграм властиве повторення, формуються групи відповідно до віку.

Рухливі ігри з текстом і діалогом, народні ігри зі співом, розважальні ігри в яких відображені народні звичаї.

Підготовчі ігри в логопедичній роботі формують правильну звуковимову, автоматизацію і диференціацію звуків, розвивають зв'язне мовлення, розвивають дрібну моторику, долають заїкання, підготовчі ігри для розвитку слуху, уваги мовленнєвого слуху, фонематичного слуху, розвитку артикуляційної моторики, розвитку фізіологічного дихання, мовленнєвого дихання, розвитку голосу. Підготовчі ігри також використовуються для правильної звуковимови, формування шиплячих і свистячих звуків, їх диференціація, на розвиток формування звука р і л, формування к, х, й та автоматизацію всіх звуків. Потішки, чистомовки, лічилки сприяють автоматизації та диференціації певних звуків. При вивченні звуків необхідно давати їх характеристику, опис артикуляційних і акустичних властивостей, необхідна зорова опора-символи, схеми. В роботі слід використовувати наочність, ефективними є прийоми подорожі. Гра має два аспекти: пізнавальний і корекційно-виховний. Практично в усіх іграх поруч з ігровими діями беруть активну участь мовлення і мислення. При проведенні ігор необхідно враховувати індивідуальні особливості дітей. Обов'язково слід керувати грою, а також при організації ігор слід враховувати наступні рекомендації: гра повинна тривати 5-10 хвилин, ігри проводяться в неквапливому темпі, гра повинна бути живою цікавою, тому у ній має бути присутнє змагання і винагорода гра може бути як частиною логопедичного заняття так і самим заняттям. У грі слід домагатися активної мовленнєвої участі дитини, а також використовувати рухливі прийоми. У грі потрібно розвивати навички самоконтролю за своєю мовою та мовленням інших. У грі логопед бере на себе участь керівника на початковому етапі і учасника в подальшому, також у грі слід дотримуватися і педагогічних принципів зокрема системності, тому слід підбирати ігри з поступовим ускладнюванням змісту ігрових дій. Ігри на розвиток фонематичного слуху, правильної звукової мови спрямовані на вправлення дітей у чіткій вимові ізольованих звуків розвитку фонематичного сприймання, елементів звукового аналізу, тощо. Ці ігри повинні будуватися з поступовим ускладненням ігрових завдань. В грі ефективно використовується шепотіння мовлення для того, щоб більше розвивати зосередженість, слухову увагу, фонематичне сприймання. Для розвитку звукового аналізу ефективно проводити складовий аналіз слів. На початкових етапах поділ на склади відбувається з опорою на наочність, в подальшому здійснюється мовлення з наступними перенесеннями цієї дії у внутрішній план. Паралельно над роботою з розвитку звукової сторони мовлення ведеться робота по розвитку фонематичного слуху.

Ігри на розвиток дрібної моторики. Всі вправи для розвитку моторики слід починати з раннього віку. Поетапність роботи з пальцями починається з пальчикових вправ, пальчикові картинки, пальчикові інсценівки, міні-сценки з одним персонажем, міні-сценки кількома персонажами, змішаний театр, самостійна дитяча творчість.

Також не останню роль відіграють логоритмічні ігри. Вони коригують різноманітні порушення психомоторних функцій людини з мовленнєвої патології і мають систему рухів поєднанні з музикою та словом. Мета логоритмічних ігор, позбавлення мовленнєвих порушень шляхом розвитку виховання та корекції мовленнєвої патології, рухової сфери та музики. Логоритмічні ігри мають завдання оздоровлення, пізнання, виховання. Складовими логоритміки є рух, музика та слово.

Засоби, які використовуються в логоритміці, це ходьба та марширування по доріжці, яка позначена двома канатами, ходьба групою під звуки барабану, ходьба один за одним тримаючись рукою за канат, ходьба один за одним по канату.

Вправи на розвиток дихання голосу та артикуляції сприяють нормалізації діяльності периферичного відділу мовленнєвого апарату, артикуляційні вправи.

Вправи на регулювання м'язового тону, мета яких навчити дітей розрізняти стан напруження та розслаблення, сильно та слабо, голосно та тихо, відповідно виконувати дію. Мовленнєві вправи без музичного супроводу вимагають до себе, наприклад, підбір віршиків так, щоб можна було поєднати з рухами і словом, у віршах повинна бути дієслівна лексика, щоб легше супроводжувати жест рухами. Вірші підбираються відповідно віку. Вправи для розвитку відчуття музичного ритму мають на меті навчити прислухатися та розрізняти окремі ударні моменти на фоні звучання рівної сили, а потім реагувати на них певними рухами. На першому етапі проводиться робота над неочікуваними акцентами, на другому етапі робота над методичними акцентами. Логопед показує дитині, як ходять солдати на параді, показуючи, що кожен крок потрібно робити з ударами бубна, виконується швидкий та нормальний темп рухів, потім усі ці рухи виконуються під звучання музики, виконується разом з дитиною, а потім самостійно. Логопед чи музичний керівник допомагають дитині виконувати ці вправи. Для співу підбираються музичні матеріали в залежності віку дитини, в залежності сформованості мовлення, музичного діапазону голосу, пісні підбираються двотактовні, перед початком вивчення пісень необхідно провести бесіду про її зміст та особливості вираження емоцій та настрою. Пісні потрібно підбирати у повільному, а потім в середньому темпі.

Вправи для формування відчуття темпу мають на меті навчити розрізняти швидко та повільно відповідно виконувати рухи. Вправи, активізуючі увагу, виконують функцію виховання швидкої та точної реакції на зорові та слухові подразники, розвитку зорової, слухової та моторної пам'яті, формування вміння переключатися з одного руху на інший, втримуючи в пам'яті послідовність ряду рухів. Гра на музичних інструментах виховує розвиток творчих здібностей, музично-сенсорні здібності дітей, ознайомлює дітей з окремими елементами музичної грамоти. Вправи для розвитку творчої ініціативи розвивають уяву, творчі здібності. Слухання музики призводить до стимулювання і релаксації уваги.

Логоритміка проводиться для дітей з заїканням щодня, для дітей з загальним недорозвитком мовлення два-три рази на тиждень обов'язково зранку.

Логопедичне заняття на тему:

«Чарівниця зима»

Мета:

Корекційно-розвивальна:

- розвивати дрібну та загальну моторику;
- розвивати мовленнєве дихання;
- розвивати фонематичний слух;
- розвивати зорово-просторове орієнтування;
- сприяти розвитку мисленнєвої активності, словесно-логічного мислення;
- розвивати мовну комунікацію.
- розвивати вживання дієслів у дітей з ЗНМ;

Освітня:

- узагальнити та систематизувати знання дітей про весняні квіти;
- диференціювати правильну вимову звуків [ц] і [ч] у словах;
- формувати вміння утворювати слова-родичі;
- закріпити вимовляння шиплячих звуків;
- вчити підбирати ознаки до слова зима;
- сприяти актуалізації та збагаченню словникового запасу дітей.

Корекційно-виховна:

- вчити творчо підходити до вживання комунікативних технологій;
- вчити спілкуватися і вислуховувати відповіді інших;
- формувати почуття колективізму;

- виховувати інтерес та увагу до слова, власного мовлення та мовлення інших людей.

Хід заняття
Логопед:Посміхніться діти
Сонечку ясному
Небу голубому
Один одному всміхніться
І гостям поклоніться

Я вас хочу запитати діти,від чого на серці стає тепліше?

Діти:Від посмішки

Логопед:Так,лише від однієї посмішки стає на серці тепліше.Це тепло допоможе нашій маленькій ялиночці.Ось вона маленька ялиночка..І в цієї ялиночки є своя мрія- потрапити на бал.Але для цього її потрібно прикрасити.

Діти ви бажаєте допомогти ялиночці потрапити на бал.

Діти:Так!

Логопед:І я бажаю їй допомогти,але ми самі не зможемо це зробити,хто загадку відгадає,хто нам допоможе взнає.

Її із снігу зліпили
І на свято запросили
Вона круг ялинки танцює
Подарунки всім дітям дарує

Діти: Снігуронька

Логопед: Вірно діти Снігуронька.Погляньте,яка чудова Снігуронька до нас завітала, вона буде нам допомагати і дарувати ось такі прикраси для нашої ялиночки, але вона їх не дає просто так, треба виконати її завдання.

1-ше завдання. Снігурочка хоче побачити сніг,сідайте за столики і візьміть чарівні стаканчики,давайте подуємо в них.(Дують)

Сніг падає! Давайте пограємось з цими словами,на одну долоньку покладемо слово «Сніг» на іншу «падає».Вийшло в нас слово «снігопад». Давайте ще раз спробуємо.

Молодці діти, ви виконали перше завдання і з'явилась на ялиночці перша прикраса .

2-ге завдання. Треба допомогти сніжинці долетіти до снігуроньки чи сніговичка, треба чітко вимовляти звук «ц» або «ч».

Діти промовляють спочатку «ц» а потім «ч» разом. Потім одна дитина виходить і віддає сніжинки сніговиту і сніжинці.

А давайте подивимось, яке слідуюче завдання приготувала для нас Снігуронька. Треба утворити слова від слова сніг.

Це робить одна дитина. Підійди до снігуроньки і скажи їй слова.

Сніжинка, сніговик,снігопад, снігур, снігуронька – це все слова-родичі.

3-є завдання. Уважно послушайте слідуюче завдання. Треба вірно назвати всі слова і здогадатись якого малюнку не вистачає на картинці.

Сани, сніговик, сніжинка,
Сніжинка, сніговик, сани,
Сани, сніжинка,?

Молодець, ти не тільки чітко вимовляв слова, а й здогадався якого малюнку не вистачає на картинці. Томуснігуронька дає ще одну прикрасу для ялинки.

4-те завдання. Наша Снігуронька хоче погратися з вами у м'ячик.

Ялинонько зеленая, ялинонько моя,
Яка ж бо ти красивая, яка ж бо ти мала,
Тебе я навіть ручками навколо обійму.
І з гілочки снігуроньку погратися візьму.

Ваші пальчики були дуже вправні і тому слідуюча прикраса потрапляє на нашу ялиночку.

5-те завдання. Треба побудувати гірку зі сніжків і підібрати ознаки до слова «Зима». Зима яка? Холодна, святкова, морозна, весела, колюча...

Бачите, яку гірку побудував... і тепер Снігуронька дарує ще одну прикрасу.

6-те завдання. Наступне завдання. Треба знайти помилки художника(картина).

Ось тобі кулька для нашої ялиночки.

7-е завдання. А знаєте, що захотілося нашій ялиночці погратися із кубиком.

Чудо, сани, сніжок, шапка, шарф, щастя, біла.

Молодці! Як весело погрались.

Сяде на місце та дитина, яка скаже речення по картині(всі діти). Кожен з вас придумав речення за картинкою і наша ялиночка отримує прикрасу.

8-е завдання. А тепер треба підібрати влучне слово. Подумай ..., як правильно сказати:

Сніг вкрив землю, як рушником чи ковдрою

Сніжинки кружляють немов балеринки чи дзиги.

Діти катаються на ковзанах, як фігуристи чи як на гойдалці.

Санчата летять швидко немов потяг чи вітер.

Ти молодець підібрав влучні слова і наша ялиночка отримує ще одну прикрасу.

9-те завдання. А тепер треба виконати ще одне завдання, треба розповісти хто що робить.

Дієслова і прикметники в простих реченнях, з картинками. Напр: Дівчинка сидить Змія не літає.

Молодець! Подивіться наша ялиночка просто красуня, вона радіє, що її мрія здійснилася і вона може потрапити на бал.

Ви раді, що допомогли ялиночці!

Діти: Так!

Логопед: Діти вам сподобалось сьогодні заняття, ви молодці, гарно виконували завдання і я вами задоволена і нехай збувають ваші мрії діти і ваші мрії шановні дорослі.

Логопедичний фрагмент семінару-практикуму

«Подорож у ліс»

Лунає музика(Ліс, спів пташок).

Логопед: Одного осіннього дня друзі вирушили у казкову подорож.

Виходять звірята на зустріч їм логопед.

Логопед: Добрий день мої любі друзі, куди це ви зібралися?

А а а Я зрозуміла ви вирушили у казку. (Ліс на екрані).

Давайте друзі посміхнемося один одному, привітаємося з усіма (вітаються, повітряні поцілунки) і помандруємо у казку разом (крокують за логопедом один за одним). Ой мало не забула. В лісі можуть зустрітись всілякі несподіванки, тому ми повинні бути уважнішими, дружнішими.

(Приходять до хатинки)

Діти: Ось хатинка в лісі, чия вона?

Логопед: Не знаю, а давайте постукаємо у віконце.

Діти: Ніхто не відповідає.

Логопед: Взагалі-то в будиночок заходити не можна без запрошення, але так як хатинка знаходиться в лісі, давайте в нього заїдемо (хатинка на відео).

(Заходять і бачать дівчинку, що плаче).

Логопед: Чого ти дівчинко плачеш? чого сльози ллеш?

Дівчинка: Як мені не плакати? Усі мої друзі пішли в школу, а мене не взяли, тому що я не вмію вимовляти правильно звуки.

Логопед: Не хвилюйся ми з друзями тебе навчимо.

Дівчинка: Запрошую вас у кімнату, заходьте будь-ласка.

(Сідають на пенечки)

Логопед: Є казок багато веселих і сумних

Та прожити в світі

Важко нам без них

Жити вчить відверто

Казка чарівна

Із звуками чарівними з нами скрізь вона.

-А хочете друзі послухати нову казку, і ваші язички покажуть, що вони вміють?

Діти : Так!

Логопед: Жила була Божа корівка, вийшла вона одного разу із свого будиночка і побачила ясне Сонечко. Сонечко побачило Божу корівку і вони посміхнулися (вправа «Посмішка»). Пішла Божа корівка по доріжці і побачила лопаточку (вправа «Лопатка»). Хотіла погратися, але на небо набігла хмаринка і пішов дощ. Божа корівка взяла велику чашку (вправа «Чашка») і набрала води для чаю. Накрила на стіл над грибок (вправа «Грибок») і поклікала гостей:

Жука, змійку, комара, конячку, на сусідньому дереві дятел грав на барабані: д-д-д-д-д-д.

Всі гості пили чай з варенням і смачно облизували губки, а потім конячка показувала фокуси, піднявши язичок вгору дула на свій чубок (дують)

Логопед: Дівчинко тобі подобаються лісові друзі.

Дівчинка: Звичайно я навчилася багато чого разом із ними. Можна я тепер буду вашим другом?

Логопед :Звичайно! А нам пора повертатись у дитячий садок (стають із пенечків знову один за одним, крокують).

Вовк: Ва-ва-ва-ми весела дітвора

Жабка: жа-жа-жа-я веселе жабеня

Лисиця: Ло-ло-ло-Ми крокуєм весело.

Ведмідь: Ів-ів-ів-я всі вправи повторив.

Всі діти: Треба всім нам поспішати

Зиму сніжну зустрічати. (Діти вийшли з залу).

Манчук Тетяна,

заступник директора з виховної роботи Новоушицького ліцею №2

Новоушицької селищної ради Хмельницької області

Роль виховного процесу в ліцеї у формуванні громадянської свідомості молоді в контексті війни та відновлення України

Анотація. У статті проаналізовано роль виховного процесу в ліцеї у формуванні громадянської свідомості молоді в умовах війни та післявоєнного відновлення України. Розкрито теоретичні підходи до громадянського виховання, визначено вплив освітнього середовища на становлення патріотизму, відповідальності та активної громадянської позиції. Особливу увагу приділено впровадженню національно-патріотичного виховання, психолого-педагогічної підтримки підлітків, розвитку цифрових навичок участі та волонтерства. Окреслено основні виклики, що постають перед ліцеями у воєнний час, а також перспективи формування нової моделі громадянського виховання у процесі відбудови України.

Ключові слова: громадянська свідомість, війна, виховний процес, ліцей, українська молодь, патріотичне виховання, післявоєнне відновлення, національна ідентичність.

*Виховання — це справа не одного дня.
Це щоденна праця над майбутнім,
що починається з молоді
і веде до сили та свободи народу.*

У контексті повномасштабної російсько-української війни питання формування громадянської свідомості молоді набуває особливої актуальності. Саме молоде покоління забезпечує наступність національних цінностей, а від рівня його громадянської зрілості залежить стійкість держави, її обороноздатність та ефективність післявоєнного відновлення [1, с. 34]. Виховний процес у сучасних ліцях стає фундаментальною складовою цього формування, оскільки школа — один із ключових інститутів соціалізації.

Метою статті є дослідити виховний потенціал ліцею у формуванні громадянської свідомості молоді, визначити особливості виховної діяльності в умовах війни та окреслити напрямки модернізації освітнього середовища в період відновлення країни.

Громадянська свідомість охоплює ціннісні орієнтації, патріотизм, відповідальність, повагу до прав людини та готовність до участі в житті суспільства [2, с. 19]. Науковці наголошують, що формування цих якостей найбільш ефективно відбувається у підлітковому віці, коли активно розвиваються соціальні навички, національна ідентичність і здатність до моральних рішень [3, с. 42].

У контексті війни громадянська свідомість набуває глибшого змісту: це не лише знання про державу й закони, а й готовність до солідарності, волонтерства, взаємодопомоги та відповідальної поведінки [4, с. 11]. Саме ці елементи стають основними у виховному процесі сучасних ліцеїв.

Ліцейське середовище забезпечує виховання через:

- уроки громадянської та історичної освіти,
- участь у виховних годинах і проектах,
- взаємодію в шкільному колективі,
- діяльність учнівського самоврядування,
- приклад педагогів [5, с. 28].

Формування цінностей відбувається не лише через зміст навчання, а й через стиль взаємодії, клімат підтримки та довіри.

Національно-патріотичне виховання сьогодні стало визначальним аспектом діяльності ліцею. Воно охоплює:

- вивчення історії боротьби за незалежність України,
- вшанування героїв,
- просвітницькі заходи щодо прав і свобод людини,
- проекти, спрямовані на допомогу військовим та цивільним [4, с. 17].

Такі заходи формують почуття причетності до своєї держави, розуміння цінності свободи та готовність діяти в інтересах суспільства.

Війна викликає в учнів страх, тривогу, невизначеність. Педагоги відіграють ключову роль у стабілізації емоційного стану молоді, створенні

середовища безпеки, розвитку стресостійкості і здатності долати життєві труднощі [6, с. 33].

Громадянська свідомість не може формуватися без усвідомлення власної цінності й безпеки, тому психологічна підтримка є важливою складовою виховної системи.

Практичні форми та методи формування громадянської свідомості у ліцеї

Проектно-орієнтоване та волонтерське навчання

Проекти, спрямовані на дослідження місцевої історії, волонтерство, благодійні акції та ініціативи допомоги військовим, сприяють формуванню активної позиції учнів [4, с. 53]. Волонтерський досвід підсилює громадянську відповідальність і солідарність.

Учнівське самоврядування

Самоврядування виступає моделлю демократичних процесів: виборів, представництва, прийняття рішень. Молодь здобуває навички співпраці, відповідальності і лідерства [7, с. 89].

Освітні заходи про права людини і безпеку під час війни

Під час воєнних дій зростає значення навчання:

- правилам безпеки,
- цифровій грамотності,
- протидії дезінформації,
- правам і свободам людини [2, с. 27].

Такі заходи сприяють формуванню усвідомленої поведінки молоді у кризових умовах.

Цифрові платформи та е-демократія

Цифрові інструменти, такі як онлайн-опитування, е-петиції, шкільні медіа, сприяють розвитку навичок конструктивної цифрової участі [4, с. 64]. Це особливо важливо у час, коли комунікація часто відбувається дистанційно.

Виховний процес у період відновлення України: перспективи та виклики

Роль ліцеїв у післявоєнній відбудові суспільства:

Освітні заклади мають стати центрами розвитку:

- соціальної активності,
- соціальної згуртованості,
- культури відповідальності,
- ініціативності молоді [6, с. 43].

Виклики для освітньої системи

Серед основних викликів:

- недостатня кількість ресурсів для виховної роботи,
- емоційне вигорання педагогів,
- міграція дітей і педагогічних кадрів,
- потреба в оновленні навчальних програм [5, с. 35].

Напрями модернізації виховного процесу

Перспективними напрямами є:

- впровадження гнучких інтегрованих курсів з громадянської освіти,
- посилення психологічної служби,
- активне залучення молоді до проєктів відновлення місцевих громад,
- розвиток військово-патріотичної та безпекової освіти,
- підтримка молодіжного лідерства [7, с. 92].

Виховний процес у ліцеї відіграє визначальну роль у становленні громадянської свідомості молоді, особливо в умовах війни та післявоєнної відбудови. Формування патріотизму, відповідальності, готовності до солідарності та активної участі в суспільному житті є ключовими компонентами громадянського виховання.

Освітній заклад стає не лише місцем навчання, а й центром підтримки, формування національної ідентичності та громадянської зрілості. Системний розвиток виховної діяльності сприятиме створенню покоління, здатного відбудувати державу та забезпечити її демократичне майбутнє [6, с. 33].

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2015.
2. Хомич Л. Громадянська освіта: сучасні підходи. Київ: УІРО, 2020.
3. Коломінський Н. Соціальна психологія молоді. Київ: Академвидав, 2011.
4. UNESCO. *Youth Development and Civic Engagement*. Paris, 2020.
5. Міністерство освіти і науки України. *Концепція національно-патріотичного виховання*. Київ, 2022.
6. Сидоренко О. В. Психолого-педагогічна підтримка в умовах війни. Київ: Освіта України, 2023.
7. Єршова Т. Учнівське самоврядування як чинник громадянського виховання. Харків: Освітня ініціатива, 2021.

Маремуха Андрій Олександрович
викладач кафедри фізичної терапії,
ерготерапії, фізичної культури і спорту.
Відкритий міжнародний університет
соціальних технологій «Україна»
м. Хмельницький, Україна

Бут Анна Олегівна
студентка-магістрантка, 1 курсу
кафедри психології та соціальної роботи
Відкритий міжнародний університет
соціальних технологій «Україна»
м. Хмельницький, Україна

Психологічна підтримка як чинник ефективності фізичної реабілітації студентів з обмеженими можливостями здоров'я

Анотація. У статті проаналізовано значення психологічної підтримки як ключового елемента, що впливає на ефективність фізичної реабілітації студентів із обмеженими можливостями здоров'я. Виявлено, що такі фактори, як емоційна стабільність, мотивація до відновлення та позитивне самосприйняття, суттєво залежать від якісної психологічної допомоги та реабілітації. Виокремлено основні напрями психологічного супроводу, які спрямовані на підвищення самооцінки, розвиток адаптаційних можливостей і формування стресостійкості.

Ключові слова: психологічна підтримка, фізична реабілітація, студенти з обмеженими можливостями здоров'я, адаптація, мотивація, емоційна стабільність, психоемоційний стан, психологічне та фізичне благополуччя.

Постановка проблеми. Психологічна підтримка є важливим елементом процесу фізичної реабілітації студентів з обмеженими можливостями здоров'я, впливаючи на їхню мотивацію, емоційний стан і готовність до відновлення фізичних функцій. Розвинена психологічна стійкість, позитивне ставлення та віра у власні сили сприяють покращенню результатів реабілітації, зменшенню рівня тривожності та зміцненню адаптаційних ресурсів. Регулярна психологічна допомога, яка включає елементи емоційної підтримки, мотиваційного консультування та формування навичок

саморегуляції, допомагає студентам долати як фізичні, так і психологічні труднощі на шляху до одужання. Зважаючи на сучасні принципи інклюзивної освіти, особливо важливо інтегрувати психологічний супровід у процес фізичної реабілітації, що сприятиме не лише ефективному відновленню, а й підтримці психологічного комфорту та соціальної активності студентів [5].

Здоров'я є одним із ключових елементів життя студентів, що впливає на її фізичне та психічне благополуччя. Особливого значення це питання набуває у випадку реабілітації студентів з обмеженими можливостями здоров'я. У таких ситуаціях відновлення фізичних функцій тісно переплітається з емоційним станом і необхідністю психологічної підтримки. Саме психологічна допомога відіграє важливу роль у формуванні внутрішньої мотивації до відновлення, сприяє укріпленню віри у власні сили, а також допомагає подолати тривожність та страх, пов'язані з фізичними обмеженнями. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, психічне здоров'я — це стан благополуччя, за якого людина здатна реалізувати свої можливості, ефективно справлятися зі стресами, продуктивно працювати та робити внесок у розвиток суспільства. У процесі фізичної реабілітації студентів з обмеженими можливостями здоров'я вкрай важливо поєднувати медичні та фізичні заходи з психологічною підтримкою. Це забезпечує комплексний підхід до відновлення, підвищує ефективність реабілітації та допомагає успішній інтеграції студента в активне громадське життя [3].

Психологічне благополуччя є однією з ключових ознак позитивної життєдіяльності особистості, визначаючи рівень її соціальної адаптації, мотивації до реабілітації та загальної якості життя. Для студентів з обмеженими можливостями здоров'я цей аспект має особливу важливість, адже успіх фізичної реабілітації залежить не лише від фізичних вправ, але й від емоційного стану та підтримки фахівців. Сучасний науковий дискурс демонструє зростаючий інтерес до цього явища, що обумовлено його комплексною природою та зв'язком із різноманітними соціальними, психологічними і медичними чинниками. У цьому контексті особливо актуальним стає визначення факторів, які сприяють збереженню психологічного благополуччя студентів під час реабілітації, а також впровадження системи психологічної підтримки у процес фізичного відновлення, що дозволяє значно підвищити його ефективність та рівень соціальної активності учасників [4].

Метою роботи є теоретичне узагальнення наукових підходів до розуміння психологічного благополуччя та оцінка його ролі як фактора, що впливає на ефективність фізичної реабілітації студентів з обмеженими можливостями здоров'я. Основна увага приділяється врахуванню сучасних соціально-психологічних викликів та особливостей процесу відновлення в умовах активної участі в освітньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах дослідження здійснено всебічний аналіз і узагальнений огляд наукових джерел, що стосуються питань психологічної підтримки та фізичної реабілітації студентів з обмеженими можливостями здоров'я. Проведено порівняльний аналіз підходів до оцінювання ефективності реабілітаційних процесів та рівня психологічного благополуччя учасників. Одночасно були узагальнені сучасні підходи до формування фізичного, психологічного та соціального добробуту. Для оцінки комплексного впливу реабілітаційних заходів застосовано системний підхід, що дає змогу розглядати психологічне благополуччя як інтегральний показник успішності фізичної та психологічної підтримки.

У сучасних реаліях, зі зростанням кількості людей, які потребують відновлення після різного роду травм і стресових ситуацій, особливе значення має розробка та реалізація комплексних реабілітаційних програм. Головним критерієм їхньої ефективності виступає якість життя, адже саме вона характеризує рівень фізичного,

психологічного та соціального благополуччя людини після проходження реабілітації. Як відзначають С. І. Ломиного та І. Р. Черниш, підвищення якості життя є основним показником успішності таких програм та забезпечує тривале відновлення функціональних і психологічних ресурсів людини [7].

За результатами дослідження Ж. Вірної, якість життя розглядається як багатовимірне поняття, що охоплює кілька ключових складових. Серед них виділяють фізичний аспект, який визначає здатність до активності та самообслуговування, психологічний компонент, що включає емоційний стан і рівень щастя чи страждання, а також соціальний вимір, пов'язаний із участю у громадському житті та збереженням соціальних зв'язків. Духовний елемент враховує світоглядні переконання та відчуття гармонії із собою. Вагомим фактором є також суб'єктивне сприйняття власного здоров'я та добробуту, адже саме воно слугує показником результативності реабілітаційних програм і здатності особи до адаптації в повсякденному житті [2].

Виклад основного матеріалу. У сучасному контексті зростаючих соціальних та медичних потреб у реабілітації після травм, хвороб або впливу стресових ситуацій особливо важливим завданням є розробка комплексних реабілітаційних програм. Ці програми спрямовані не лише на фізичне відновлення пацієнтів, але й на покращення їхнього психоемоційного, соціального та духовного благополуччя. Одним із ключових чинників ефективності реабілітаційних заходів виступає якість життя інтегральний показник, який відображає здатність людини адаптуватися до повсякденних умов, зберігати соціальні взаємозв'язки, відчувати задоволення від власної активності та демонструвати психоемоційну стійкість навіть у складних ситуаціях.

Особливу роль відіграє суб'єктивне сприйняття власного здоров'я та загального благополуччя, адже цей аспект дозволяє оцінити реальну результативність реабілітаційних заходів, визначити ефективність застосованих методів та здійснювати корекцію програми з метою оптимізації результатів.

Індивідуалізований підхід є ключовим принципом побудови високоефективної реабілітаційної програми. Він враховує специфіку стану пацієнта, рівень його фізичної підготовки, а також особливості психоемоційного статусу. Реалізація такого підходу сприяє необхідній координації роботи спеціалістів різних напрямів - лікарів, психологів, соціальних працівників, що дозволяє максимально ефективно мобілізувати ресурси для досягнення цілей реабілітації [8].

Ю. Д. Бойчук зазначає, що найбільш раціональним підходом до оцінки ефективності реабілітаційних програм є використання показників якості життя. Вони дозволяють врахувати не лише об'єктивні фізичні зміни, а й суб'єктивні уявлення пацієнта про власний стан. Згідно з дослідженнями, саме суб'єктивне сприйняття здоров'я чинить значний вплив на рівень задоволення життям, визначає успішність лікувально-реабілітаційних заходів і є важливим індикатором реальних потреб пацієнта у реабілітаційних послугах [1].

Серед основних чинників, що визначають ефективність фізичної реабілітації студентів з порушеннями здоров'я, вагомими є рівень матеріального забезпечення, дотримання засад здорового способу життя, доступ до повноцінного і збалансованого харчування, а також можливість отримувати своєчасну і якісну медичну допомогу. На стан здоров'я людини у сучасному світі впливає широкий спектр різноманітних факторів, серед яких вирізняються соціальне середовище проживання, генетична спадковість, екологічні умови, ступінь фізичної активності, емоційна стабільність і наявність чи відсутність шкідливих звичок.

Згідно з результатами наукових досліджень, найважливішими складовими здоров'я є стиль життя студентів, їх генетична схильність до певних захворювань, а також здатність ефективно протистояти стресовим факторам або уникати їх. Разом із цим, важливим аспектом є досягнення гармонійного балансу між фізичною, психологічною, соціальною та духовною сферами життя. Варто зазначити, що навіть

за умов прагнення до максимальної самостійності кожна людина залишається частиною соціуму, який суттєво впливає на формування її світогляду, системи цінностей, переконань та самоусвідомлення. Постійна взаємодія із соціальним оточенням є невід'ємним елементом людського існування і значною мірою визначає суб'єктивне сприйняття якості життя [6].

Висновки. Якість життя студентів із обмеженими можливостями здоров'я є багатокомпонентним показником, який охоплює фізичний, психологічний і соціальний добробут, здатність адаптуватися до освітнього середовища та інтегруватися у суспільство. Оцінка ефективності фізичної реабілітації на основі цього показника дозволяє всебічно аналізувати результати, виходячи не лише з фізичних досягнень, а й з аспектів психоемоційного стану та соціальної адаптації студентів.

Підтримка на психологічному рівні в рамках реабілітації сприяє зростанню мотивації до лікування, зниженню стресу та тривожності, а також забезпечує довготривалі й стабільні позитивні зміни у фізичному та психологічному стані. Застосування індивідуалізованих підходів, які враховують особисті потреби кожного студента, допомагає оптимізувати реабілітаційні програми, підвищити їх результативність і покращити загальну якість життя.

Отже, психологічна підтримка виступає одним із ключових факторів успішної фізичної реабілітації, оскільки вона об'єднує фізичні, емоційні та соціальні аспекти, сприяє підвищенню мотивації до відновлення та допомагає студентам гармонійніше і ефективніше інтегруватися в освітнє та соціальне середовище.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойчук Ю. Д. Сучасні технології охорони здоров'я: монографія. Харків: 2018. 724 с.
2. Вірна Ж. Аксиологія якості життя особистості. Психологія особистості. 2013. № 1(4). С. 104-112.
3. Підтримка психологічного здоров'я особистості в умовах війни: міжнародний досвід та українські реалії: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ, 30 квітня – 1 травня 2024 р. / редкол.: Юлія Бурцева, Денис Малєєв, Валентина Поуль [та ін]; Донецький ДонОблІППО. Київ: [б. в.], 2024. 582 с.
4. Психологічне благополуччя та ментальне здоров'я в умовах невизначеності : матеріали науково-практичної конференції, м. Одеса, 7 квітня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 396 с.
5. Теорія і практика психологічної допомоги та реабілітації: підручник. Вид. 2-ге, доп. / кол. авт. ; за заг. ред. Василя Осьодла. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2020. 484 с.
6. Kulenko V., Tokhtarits I. Humanitarian studies: Pedagogics, psychology, philosophy. 2020. №11 (4). P. 106-109.
7. Lominoga S. I., Chernysh, I. R. Modern methods of physical therapy in the organization of patient rehabilitation programs. The 2nd International scientific and practical conference "Modern research in science and education" (October 12-14, 2023) BoScience Publisher, Chicago, USA. P. 64-67.
8. Zarichnyuk I. R., Nesterchuk N. E. Main aspects of an individual rehabilitation plan in physical rehabilitation. Public Health Journal. 2024. № 1 (5). P. 66-72.

Особливості розвитку невербального компонента комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку

Анотація. У статті досліджується особливості розвитку і становлення невербального компонента комунікативної діяльності у дитини дошкільного віку, розкрито сутність вікових особливостей, щодо розвитку комунікативної діяльності, фактори, що впливають на її формування. Метою статті є аналіз психолого-педагогічної літератури, який показує важливість розвитку невербального компонента комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: невербальна комунікація, комунікативна діяльність, діти дошкільного віку, комунікативна потреба, спілкування

У багатьох наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних психологів (Д. Штерн, Д. Сігель, С. Тортора, К. Квілл та ін.) наголошується на винятковій ролі невербального спілкування у формуванні комунікативної діяльності, з огляду на те, що невербальна сфера є первинною формою контакту і передуює появі мовленнєвої, соціальної, пізнавальної діяльності.

Грунтовне і цілісне уявлення про послідовність онтогенетичного становлення невербального компонента комунікативної діяльності можна отримати завдяки аналізу раннього періоду розвитку, починаючи з етапу новонародженості, коли формуються комунікативна потреба і мотив. У науковій психологічній літературі з проблеми розвитку сфери спілкування (Н. Баль, Г. Беленька, Т. Вашека, С. Тортора) перший рік життя класифікується як довербальний, що є сензитивним у формуванні всієї комунікативної діяльності. Наголошується, що ранні невербальні комунікації, які виникають між матір'ю і дитиною, є фундаментом для розвитку всіх інших форм спілкування (Т. Бразелтон, Б. Краммер, Д. Сігель, С. Тортора та ін.). Вони реалізуються у вигляді тілесних комунікацій у тісній взаємодії із формуванням моторної сфери дитини і розглядаються дослідниками як один із основних адаптивних онтогенетичних механізмів.

Багато сучасних досліджень (С. Тортора, Д. Штерн та ін.) звертають увагу на двосторонній характер процесу ранньої довербальної комунікації між матір'ю та дитиною і наголошують на рівноправній активності спілкування вже з періоду новонародженості. Стверджується, що немовля, отримуючи новий досвід взаємодії, навчається виражати власні наміри і не є пасивним учасником комунікації [6]. Двостороння комунікативна активність невербального діалогу між матір'ю і дитиною лежить в основі формування *комунікативної потреби*. Наголошується, що комунікативна потреба не є вродженою, а виникає із здатності до спілкування лише за сприятливих умов спеціально створеного соціального середовища. Найважливішими складовими такого середовища є якісна присутність близького дорослого і його активна комунікативна позиція по відношенню до новонародженого як до партнера по спілкуванню. В. Філіпчук розуміє *якість присутності*, фізичної і психологічної, як ступінь невербального вираження включеності матері у контакт із немовлям. Якість емоційної присутності матері формує в дитини позитивний досвід взаємодії на рівні базового почуття безпеки. Дослідниками особливо наголошується на важливості багаторазових, повторюваних протягом дня успішних ситуацій спілкування з дитиною. При цьому акцент робиться на встановленні так званих практичних «сигнальних зв'язків», які виникають за допомогою частого чергування відповідних реакцій матері на рухи новонародженого, через ситуації задоволення нею його життєвих фізіологічних потреб. Недиференційований дискомфорт при відчутті незадоволення

якоїсь із фізіологічних потреб спонукає новонародженого сигналізувати про свій стан у вигляді плачу, крику, рухового занепокоєння. На думку І. Логвінової, дитина у перші місяці життя ще не здатна чітко розрізнити присутність батьків, як окремих суб'єктів, відділивши їх від себе і від оточуючого середовища, не здатна проявити когнітивну спрямованість на пізнання дорослого, а отже, її сигнали суб'єктивно ні до кого не спрямовані. Проте, завдяки тому, що на основі задоволення потреб дитини багаторазово відтворюється ситуація взаємодії, у неї формується уявлення про близького дорослого «як про єдине джерело надходження різних благ», і з'являється диференційована потреба спілкування з ним із метою задоволення своїх потреб. Важлива роль тут відводиться здатності матері надавати відповідний зміст певним емоційним та невербальним поведінковим реакціям дитини та розуміти їх значення.

Таким чином, щоб ранній досвід емоційного контакту активізував *комунікативну потребу*, ситуації невербальної взаємодії між дорослим та дитиною повинні характеризуватися ознаками «успішності»: повторюваністю, передбачуваністю, активним ініціюванням контакту з боку матері, розпізнаванням й означенням поведінкових сигналів дитини дорослим, емоційним задоволенням від взаємодії. Такі умови спонукають дитину усвідомлювати присутність комунікативного партнера, а отже цілеспрямовано оволодівати способами впливу на нього, що формує один із основних ключових аспектів психологічного змісту спілкування – *взаємовплив*. Дослідження свідчать, що, починаючи з другого місяця життя, дитина не лише сприймає дії матері і реагує на них, але поступово оволодіває здатністю самостійно ініціювати взаємодію з нею. На цьому етапі виникає «комплекс пожвавлення» як безпосередній прояв емоційного відгуку дитини, комунікативності поведінки, сигнал сформованості *комунікативної потреби* (Т. І. Піроженко [4]).

Комплекс пожвавлення інтерпретується як важлива спроба впливати на дорослого, про що свідчить зростання радості немовляти при вигляді матері, поява прагнення привернути її увагу, бажання повторювати дії, які їй сподобалися. Це пояснюється ще й тим, що в перші півроку життя дитини пріоритетним змістом її *комунікативної потреби* є потреба у доброзичливій увазі близького дорослого, яка проявляється у переважанні *ситуативно-особистісної форми* спілкування. Основними засобами спілкування, поряд із тактильними, стають експресивно-мімічні дії, які є головним змістовим компонентом комплексу пожвавлення і проявляються у вигляді зорового зосередження на матері, адресованої їй усмішки, вокалізації, завмирання або посилення рухової активності кінцівок і всього тіла [3].

Як зазначає К. Квілл, з трьох до шести місяців життя немовля оволодіває першими невербальними навичками: розділення соціальної усмішки, демонстрація інтересу до спостереження за зображенням у дзеркалі, імітація звуків, здатність наслідувати рухи [5].

До ознак становлення комунікативної потреби відносять такі: 1) прояв інтересу до дорослого, 2) активні емоційні поведінкові прояви дитини по відношенню до матері, 3) здатність ініціювати взаємодію, 4) привертання уваги дорослого, 5) поява чутливості дитини до ставлення дорослого, 6) сприйняття його оцінки. Показниками сформованості комунікативної потреби також є скорочення дистанції із співрозмовником у процесі взаємодії, вияв позитивного ставлення до нього, наявність фізичного контакту.

Опредметнена сформована потреба у спілкуванні дозволяє говорити про виникнення комунікативного мотиву. На ранніх етапах життя мотивом, який спонукає дитину ініціювати взаємодію або реагувати на звертання, є дорослий, а пізніше – ровесник. На етапі довербального розвитку у перші шість місяців (ситуативно-особистісна форма спілкування) переважає особистісний мотив. У другому півріччі життя дитини починається оволодіння ситуативно-діловим спілкуванням, провідним мотивом стає діловий, паралельно з ним діє пізнавальний.

Таким чином, на першому році життя закладаються важливі основи внутрішньої сторони комунікативної діяльності – комунікативна потреба, мотив, комунікативні навички, які в подальшому реалізуються і розвиваються завдяки тому, що дитина оволодіває різноманітними засобами спілкування. Онтогенетично первинним є формування невербальних комунікативних засобів. Розглянемо особливості їх становлення і їх роль при нормальному варіанті розвитку, починаючи з періоду новонародженості і до кінця дошкільного віку у такій послідовності: 1) *довербальний етап (0–1 рік)*; 2) *ранній вік (1–3 роки)*; 3) *етап дошкільного дитинства (3–6 років)*.

Довербальний етап (0–1 рік). На думку С. Тортори, на цьому етапі розвитку домінує кінестетично-пропріоцептивна система взаємодії [6], а основним засобом є *зорове спілкування* (Н. С. Жукова) як перша складова ситуативно-особистісної форми комунікативної діяльності. Дитина вже може комбінувати погляд і мімічні реакції, наприклад, коли усміхається у відповідь на усмішку чи звуки дорослого. До 2 місяців вона демонструє здатність фіксувати погляд на обличчі того, хто говорить, стежити за його рухами. Після першого місяця життя рефлексорний характер усмішки набуває більшої комунікативної спрямованості, що призводить до виникнення *соціальної усмішки*. Її активізація відбувається при появі людського обличчя, звуків голосу рідних людей [2]. Пізніше до зорового і мімічного спілкування додаються рухи рук: при вигляді дорослого немовля починає усміхатися і помахувати ручками. З трьох місяців у дитини проявляється виражене очікування усмішки дорослого. За експериментальними даними, діти частіше і довше дивляться в обличчя матері за умови, якщо воно усміхнене і виражає задоволення.

Із народження у дитини присутні виразні *голосові реакції* (крик, плач), які характеризуються недиференційованістю, а пізніше (від 1 до 3 місяців) починають виконувати різні функції (експресивну, комунікативну, інтерактивну), інформують оточуючих як про стан дискомфорту дитини, так і про її бажання контактувати. Зміст плачу розуміється як своєрідна передмовленнева активність, інтонаційній структурі якої вже властива комунікативна спрямованість. Саме в такий спосіб дитина передає матері інформацію про свої потреби і виражає своє ставлення до її дій. Поява інтонацій прохання, зростання інтонаційної виразності з'являється у дитячому плачі в період від 3 до 5 місяців.

Х. Папушек, М. Папушек, К. Бюлер відмічають, що голосові і мімічні невербальні прояви новонароджених не просто служать емоційним сигналом, але й виражають актуальну ситуацію спілкування як прохання або вимогу до дорослого. Часто вони використовуються дітьми для привертання уваги матері, виступають голосовим акомпанементом до предметних дій та маніпуляцій з предметами. Ці вокалізації можуть бути схожими із мовними звуками, однак, вони не пов'язані з конкретним предметом, людиною чи дією, не носять сталого артикуляційного укладу, не мають фіксованого звучання.

У віці з шести місяців життя дитина чітко проявляє схильність до вибору інтонацій і модуляцій голосу дорослого. Розвиток голосових реакцій дитини поступово переростає у своєрідні голосові поведінкові акти, про що свідчить збільшення спроб привернути увагу дорослого за допомогою голосу.

У другому півріччі першого року життя із зростанням фізичної активності у дитини розширюється можливість самостійно змінювати *позу тіла, дистанцію спілкування*. При цьому основними регуляторами поведінки є погляд та емоційно насичені мімічні вирази батьків, що стають підтвердженням або заборонаю тих чи інших форм поведінки для дитини. У 6 місяців невербальна комунікація поєднується із першими спробами вербального спілкування, спочатку пасивними (розуміння зверненого мовлення), а потім й активними (самостійні висловлювання дитини) способами позначати певні об'єкти за допомогою голосу. Така голосова репрезентація розвивається із ранніх вокалізацій (агукання, лепету), які ще не стосуються спроб

позначити щось. У розвитку голосових і жестових форм позначення, як зазначає А. Меграбян, особливо важливою є *присутність іншої людини*. Саме це стимулює появу репрезентативної поведінки, тобто цілеспрямованого використання невербальних засобів (жесту, пози, голосу), оволодіння якою являє собою ключовий етап розвитку невербального компонента комунікативної діяльності. А. Меграбян пов'язує здатність дитини позначати об'єкт за допомогою жестів із її здатністю дотягуватися і торкатися до різних предметів. У формуванні комунікативної спрямованості дотику він виділяє три стадії: 1) доторкнутися, щоб схопити; 2) доторкнутися, щоб дослідити; 3) доторкнутися, щоб позначити у присутності іншої людини. Ознакою розвитку репрезентативних рухів є використання дитиною зміни положення тіла: немовля повертається до предмета у присутності іншої особи, щоб показати «я хочу цього», висловити зацікавленість у предметі або просто привернути до нього увагу [1].

Виразні комунікативні жести та активне прагнення до їх наслідування виникають у період від 6 до 9 місяців. Наслідувальна діяльність є однією з важливих передумов формування жестової репрезентації, тобто розвитку здатності представляти об'єкт за допомогою жестів. Ранні форми наслідування передбачають, що немовля повторює рухи чи звуки *одночасно* з дорослим, тобто за умови наявності певного змісту дій зразка. З часом виникає *відстрочене* наслідування, яке вже може тлумачитися як одна із форм жестової репрезентації, оскільки вимагає наявності моделі або схеми утримання інформації про об'єкт, щоб потім її представити у вигляді невербальної поведінки [1].

При спільних маніпулюваннях іграшкою, вже у 9-12 місяців, дитина активно користується різними жестами, відповідає діями на звернені прості словосполучення, повторює рухи за дорослим, починає розуміти, що деякі її дії викликають схвалення, а інші – незадоволення, імітує звуки, які їй «пропонує» дорослий, починає спілкуватися звукосполученнями і простими першими словами [2]. Відповідно, можливості опосередкованого контакту розширюються не лише через предмети, жести, погляд, дотик, але й завдяки використанню слова. Маленька дитина здатна спілкуватися спочатку з приводу об'єктів, що присутні у даному часі і просторі. Згодом вона оволодіває здатністю спілкуватися з приводу відсутніх об'єктів [1].

К. Бейтс наголошує, що у другому півріччі життя діти активно вміють використовувати для спілкування погляд, фізичний контакт, мімічну виразність, жести [6]. До кінця першого року життя вони навчаються розрізняти звуки за тембром і тоном, починають відтворювати інтонаційну картину мовлення дорослих, їх дій та рухів. Цей період збігається із появою здатності повторювати звуки мови, які дитина вже може диференціювати від немовленнєвих звукокомплексів. На кінець довербального періоду діти вміють ініціювати соціальні контакти, спостерігати за іншими, підтримувати двосторонню почергову взаємодію через вокальну або предметну гру, розділяти спільну увагу, імітувати прості невербальні рухи, мімічні вирази, повторювати склади та окремі звуки [5]. Вони використовують різноманітні невербальні засоби, щоб привертати увагу інших і керувати їх поведінкою. К. Квілл наголошує, що оволодіння невербальними соціально-комунікативними навичками та навичками імітації є найважливішими умовами для розвитку соціальної компетенції.

У період немовлячого віку з'являється комунікативна спрямованість, установки на людину, готовність до соціальної взаємодії, вибірковість ставлення до предметного змісту ситуації, людини і до слова.

Ранній вік (1–3 роки). Наступний етап розвитку невербального спілкування охоплює *період від появи перших слів і до кінця переддошкільного віку* і відзначається активним поєднанням вербальних і невербальних засобів, що набувають позаситуативних ознак використання. У дитини зростає контроль над тілом і рухами, розширюються її рухові можливості, розвивається уява і пізнавальна активність [6], що

впливає на збільшення її комунікативних можливостей, посилює її прагнення до участі у спільній діяльності з дорослим та використання різних засобів спілкування з метою ініціювання та підтримки цієї діяльності. Із розвитком прямоходіння розширюється простір для дитини, що сприяє її символічному відокремленню від дорослого, зростанню самостійності, а отже, активізує дослідження нею комунікативної дистанції у процесі взаємодії. Починає домінувати ситуативно-ділова форма спілкування.

Сучасні зарубіжні дослідження (Д. Сігель, М. Таргет, С. Тортора, П. Фонагі, М. Штіле та ін..) акцентують увагу на зростанні у дітей раннього віку здатності до саморегуляції, в першу чергу тілесної. Із розвитком здатності до саморегуляції, що проходить шлях від уміння відчувати себе до вміння відчувати Іншого, пов'язується формування комунікативної функції. Відчуття «Іншого» народжується у процесі оволодіння механізмами саморегуляції на основі вже сформованого відчуття «Я». Побудова відносин, що включає поняття саморегуляції та інтерсуб'єктивності, починається із взаємодії у діаді дитина – мати на першому році життя і являє собою співстворений процес як матір'ю, так і дитиною. Становлення саморегуляції відбувається у три фази: починається розвитком здатності до моніторингу саморегуляції (прояви невербальної експресії в дитини, її прислухання до своїх сенсорних відчуттів); потім переходить до набуття якості інтерсуб'єктивності, і завершується успішним включенням дитини у спільну діяльність. *Інтерсуб'єктивність* – це спільне для «Я» та «Іншого» суб'єктивне поле, яке пов'язане із здатністю «Я» вловлювати та відчувати думки і переживання «Іншого» та взаємно впливати одне на одного [6]. Таким чином, відбувається розширення функцій спілкування і здатності регулювати комунікативний процес.

З появою мовлення діти розвивають здатність комбінувати вербальні і невербальні засоби, щоб ініціювати, підтримувати і завершувати взаємодію. Вони оволодівають невербальними навичками під час діалогу, такими, як: 1) визначення адекватної фізичної близькості; 2) покращення якості використання характеристик голосу; 3) посилення гнучкості зорового контакту [5].

Як наголошує А. Меграбян, вербальна репрезентація, що формується із жестової, послідовно проходить п'ять стадій розвитку: 1) наслідування; 2) антиципація; 3) гра; 4) відтворення нової поведінки у новому контексті без присутності об'єкта (2 – 4,5 роки); 5) вербальна репрезентація [1].

На кінець другого року життя діти реагують на словесні звертання батьків, діють відповідно прохань та вимог, усвідомлюють, коли порушують заборону, розрізняють сигнали схвалення та несхвалення своїх дій дорослим [2].

Таким чином, становлення невербального компонента спілкування, в основному, припадає на період раннього дитинства. Проте, важливість подальшого етапу розвитку комунікативної діяльності пов'язана з тим, що після трьох років розширюється система відносин дитини із зовнішнім світом, збільшується сфера її спілкування, а отже, зростають вимоги до здатності дитини вступати в адаптивну ефективну взаємодію.

Розглянемо докладніше *етап дошкільного дитинства* (3–6 років), щоб з'ясувати основні акценти розвитку спілкування на цей період.

З трьох до шести років репертуар комунікативних навичок ускладнюється [5, с. 45], дитина вчиться здійснювати довільний вибір та довільно використовувати засоби спілкування, залежно від вимог комунікативної ситуації. З трьох років у дітей стають значно вищими показники комунікативного потенціалу, що сприяє формуванню чутливості стосовно іншого учасника комунікативного акту. Це проявляється у зростанні спрямованості дитини на пізнання іншого, з'являється здатність оцінювати партнера по спілкуванню, гнучко ініціювати сам процес вербальної взаємодії [5].

На період четвертого року життя переважає *поза ситуативно-пізнавальна* форма спілкування, коли провідним мотивом спілкування стає пізнавальний, а

основними засобами спілкування виступають мовленнєві. З чотирьох років дитина не лише робить спроби інтерпретувати мову тіла співрозмовника, усвідомлювати, як реагувати на почуття інших людей [5], але й набуває вміння осмислювати їх поведінку, робити висновки про приховані смисли та значення. У неї з'являється розуміння того, що співрозмовник може мати погляди на суть речей такі, які відрізняються від її власних.

У період старшого дошкільного віку у сфері спілкування з'являються важливі новоутворення: здатність дитини до диференційованого швидкого аналізу просторових і часових характеристик комунікативної ситуації, здатність діяти за внутрішнім планом у ситуації спілкування та поза її межами, здатність уточнювати, розширювати уявлення про особистісні характеристики співрозмовника [4].

Дитина оволодіває взаємозв'язками між емоційним та семантичним значенням вербальних і невербальних засобів спілкування. Основною формою спілкування виступає *поза ситуативно - особистісна*, що реалізує розширений зміст комунікативної потреби, а саме: потребу у доброзичливій увазі, співпраці, повазі дорослого, потребу у співпереживанні та взаєморозумінні. На перший план виходить особистісний мотив, що втілюється у зростанні інтересу дитини до соціального оточення, взаємостосунків між людьми у різних соціальних ситуаціях.

Проаналізувавши численні науково-психологічні джерела з проблеми формування комунікативної діяльності в онтогенезі, ми дійшли висновку, що довербальний рівень безсловесних засобів спілкування є фундаментом для побудови складної знакової поведінки, в тому числі і мовлення. Становлення невербального компонента комунікативної діяльності в онтогенезі відбувається у вигляді взаємопов'язаного послідовного формування потреб, мотивів, комунікативних навичок, невербальних засобів та функцій у період раннього віку. На етапі дошкільного дитинства, коли невербальне спілкування виконує вже не домінуючу, а супровідну роль, його якісні характеристики уточнюються, розширюються й удосконалюються з метою збільшення адаптивності взаємодії дитини зі світом.

Список використаних джерел і літератури

1. Меграбян А. Психодиагностика невербального поведения / Альберт Меграбян; пер. П. Румянцева. – СПб: Речь, 2001. 253 с.
2. Методичні рекомендації до програми розвитку та виховання дитини раннього віку Зернятко / [під ред. О. Л. Кононко]. – К.: Кобза, 2004. 188 с.
3. Омельченко І. М. Особливості формування соціальної перцепції у дітей дошкільного віку із дитячим церебральним паралічем: дис. канд. псих. наук: 19.00.08 / Омельченко Ірина Миколаївна. – К., 2010. 276 с.
4. Пироженко Т. А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка / Т. А. Пироженко. – К. : Нора-Принт, 2002. 310 с.
5. Quill K. A. DO-WATCH-LISTEN-SAY. Social and communication intervention for children with autism / K. A. Quill, K. N. Bracken, M. E. Fair, J. A. Fiore. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co., 2002. p. 410.
6. Tortora S. Dancing dialogues / Suzi Tortora. – Kansas.: Paul H. Brookes Publishing Co., 2006. p. 532.

Мельник Валентина,
головний спеціаліст
відділу освіти і спорту Шаргородської міської ради
Жмеринського району Вінницької області

Впровадження кризового менеджменту в освітніх закладах України під час воєнного конфлікту

*"Навчання — це зброя,
яку можна використати для зміцнення суспільства"*
Вольтер

Анотація. У статті розглядається проблема впровадження кризового менеджменту в освітніх закладах України в умовах воєнного конфлікту. Особлива увага приділяється аналізу викликів, з якими стикаються заклади освіти та педагогічні колективи під час надзвичайних ситуацій, та способам їх ефективного вирішення. Досліджується роль стратегічного планування, організаційних заходів і психологічної підтримки учасників освітнього процесу для забезпечення безперервності навчання та безпеки усіх учасників освітнього процесу. Акцент зроблено на сучасних підходах до управління кризовими ситуаціями в освіті, адаптації освітніх закладів до змінних умов та розвитку компетентностей керівників і педагогів у сфері кризового управління. Праця може бути корисною для науковців, керівників закладів освіти, педагогів та усіх, хто цікавиться проблематикою безпечного та ефективного освітнього процесу в умовах воєнних та кризових ситуацій.

Ключові слова: кризовий менеджмент, освітні заклади, воєнний конфлікт, безпека учнів, безперервність навчання, стратегічне планування, психологічна підтримка, адаптація шкіл, педагогічні компетентності.

Постановка проблеми. Освітня система України в умовах воєнного конфлікту стикається з низкою складних викликів, які безпосередньо впливають на ефективність навчального процесу та безпеку усіх учасників освітнього процесу. Заклади освіти змушені діяти в умовах нестабільності, ризику фізичної небезпеки, психологічного стресу, обмеженого доступу до ресурсів та цифрових технологій. У таких умовах традиційні методи управління освітніми закладами часто виявляються недостатньо ефективними, що створює необхідність впровадження системного підходу до управління кризовими ситуаціями.

Кризовий менеджмент в освітніх закладах стає ключовим інструментом, що дозволяє забезпечити безперервність навчання, захист здобувачів освіти й педагогічний колектив, а також підтримку їх психологічного стану. Однак на практиці існують проблеми: нестача чітких стратегій і процедур для дій під час надзвичайних ситуацій, обмежений досвід керівників закладів у сфері кризового управління, а також відсутність системи професійного розвитку педагогів щодо роботи в умовах воєнного конфлікту. [3]

Таким чином, актуальною проблемою є розробка та впровадження ефективних підходів до кризового менеджменту в українських освітніх закладах, що дозволяють не лише забезпечити безпеку та стабільність навчального процесу, а й адаптувати освітню систему до постійно змінних умов воєнного конфлікту.

Воєнний конфлікт в Україні поставив перед освітньою системою унікальні та складні виклики. Заклади освіти змушені працювати в умовах постійної невизначеності, загрози фізичної безпеки учнів і педагогів, психологічного стресу та обмеженого доступу до ресурсів. В таких умовах звичні управлінські моделі та адміністративні практики часто не забезпечують належної ефективності, що призводить до ризиків порушення навчального процесу, зниження мотивації учнів, перевантаження педагогів і зниження загальної якості освіти.

Кризовий менеджмент стає необхідним інструментом для стабілізації освітнього середовища. Він дозволяє створити системний підхід до управління школою в умовах надзвичайних ситуацій, передбачає розробку планів дій, адаптацію навчальних програм, організацію психологічної підтримки, забезпечення безпечних умов та координацію дій педагогічного колективу і адміністрації.

Однак на практиці існують суттєві проблеми: брак чітких нормативних документів, недостатній досвід керівників у сфері кризового управління, обмежена підготовка педагогів до роботи в кризових умовах, а також відсутність комплексної системи моніторингу та оцінки ризиків. Це створює потребу в дослідженні та впровадженні ефективних підходів до кризового менеджменту, що дозволяють не лише підтримувати безперервність навчання, але й забезпечувати психологічний комфорт, безпеку та розвиток учнів у складних умовах війни.[5]

Таким чином, актуальність дослідження обумовлена необхідністю системного та науково обґрунтованого впровадження кризового менеджменту в освітніх закладах України, здатного реагувати на виклики воєнного часу та забезпечувати ефективну і безпечну роботу освітньої системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічне управління в умовах війни розгортається у статті *Pedagogical discourse on educational management in wartime: The Ukrainian case* (Nazaruk, Budnyk, Tkachuk та ін.) проаналізовано теоретичні основи менеджменту освіти під час війни. Автори провели опитування серед шкільних директорів західноукраїнських шкіл та виявили, що керівники змушені впроваджувати нові форми роботи, такі як гібридне навчання, інтеграцію переселенців, психологічну підтримку й підвищення стресостійкості колективу. czasopisma.ignatianum.edu.pl+1 Висновки дослідження підкреслюють важливість чіткої комунікації, стабільного фінансування освітніх установ та інновацій в онлайн-навчанні в умовах кризи. czasopisma.ignatianum.edu.pl

Антикризовий менеджмент закладів освіти під час війни розглядається у статті *Anti-Crisis Management of an Educational Institution at War* (Кравченко, Присяжнюк, Артемчук та ін.) досліджуються реформи, інновації та моделі управління, які були впроваджені в українських школах і вишах у відповідь на війну. [LUMEN Scientific Publishing House](http://LUMEN_Scientific_Publishing_House) Автори наголошують, що цифровізація освіти (онлайн платформи), підвищення кваліфікації педагогів в ІКТ і антикризове планування стали ключовими інструментами для виживання та адаптації. [LUMEN Scientific Publishing House](http://LUMEN_Scientific_Publishing_House) Даний підхід показує, що цифрові інструменти можуть бути ефективними у кризових умовах для управління, координації й підтримки навчального процесу. Педагогічна підтримка дітей, постраждалих від війни. А саме, у статті *Pedagogical Support for Ukrainian War-Affected Children: Future Teachers' Readiness to Work in Crisis* (Budnyk, Sajdak-Burska) досліджується готовність майбутніх вчителів (в Україні й Польщі) надавати соціально-педагогічну підтримку дітям, які постраждали від війни, зокрема внутрішньо переміщеним дітям або тим, хто зазнав психологічної травми. journals.pnu.edu.ua Автори звертають увагу на важливість підготовки педагогів до роботи в кризовому середовищі, включаючи формування навичок психологічної підтримки, емпатії та адаптації до нових, непростих реалій.

Це важливо для системи освіти в цілому, адже формування медійної грамотності серед молоді — частина більш широкого кризового менеджменту в освітньому просторі. [9]

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного конфлікту освітня система України стикається з низкою складних проблем: порушенням безпеки учнів і педагогів, обмеженим доступом до ресурсів, необхідністю дистанційного навчання, психологічним стресом та високим рівнем невизначеності. Традиційні моделі управління закладами освіти часто виявляються недостатньо ефективними у таких

умовах, що робить впровадження кризового менеджменту пріоритетним завданням для керівників шкіл і педагогів.

Кризовий менеджмент у школах — це системний підхід до управління освітнім процесом під час надзвичайних ситуацій. Він передбачає розробку чітких стратегій реагування, планів евакуації, організацію безпечного середовища, цифровізацію освітнього процесу та координацію дій адміністрації, педагогів і батьків. Одним із ключових напрямів є забезпечення безперервності навчання, навіть якщо фізично школа не може функціонувати у звичному режимі. Для цього активно використовуються дистанційні платформи, цифрові навчальні ресурси, онлайн-курси та інструменти для комунікації між учасниками освітнього процесу. [10]

Особливу увагу приділяють психологічній підтримці здобувачам освіти та педагогічному колективу. В умовах війни учні стикаються з високим рівнем тривожності, втратами близьких і нестабільністю, що може негативно впливати на навчання. Керівники шкіл та психологи запроваджують спеціальні програми підтримки, тренінги з емоційної стійкості, групи взаємодопомоги та індивідуальні консультації, що дозволяє зберегти мотивацію та психоемоційний баланс. [1]

Досвід українських закладів показує, що ефективне впровадження кризового менеджменту передбачає інтеграцію технологічних, організаційних та педагогічних заходів:

1. Технологічні заходи: використання захищених онлайн-платформ, створення цифрових бібліотек, впровадження систем електронного документообігу та моніторингу навчального процесу.

2. Організаційні заходи: розробка антикризових планів, системи внутрішніх комунікацій, процедур евакуації та реагування на надзвичайні ситуації, визначення чітких обов'язків адміністрації та персоналу.

3. Педагогічні заходи: підготовка вчителів до роботи в умовах стресу та війни, інтеграція психологічної підтримки в навчальний процес, впровадження та організація інклюзивної освіти для осіб з інвалідністю, які ще й пережили травми.

Ключовим аспектом є антикризова підготовка керівників закладів. Вони повинні мати компетенції з планування, управління ресурсами, комунікацій у кризових ситуаціях та підтримки колективу. Створення чітких протоколів забезпечити і планів дій дозволяє мінімізувати негативний вплив війни на освітній процес і стійкість шкіл. [6]

Позитивним результатом впровадження кризового менеджменту є підвищення стійкості освітньої системи: навчальний процес продовжується навіть у складних умовах, зберігається безпека та психологічний комфорт учнів і педагогів, розвиваються цифрові компетентності та навички адаптації до нестабільних умов. Крім того, системний підхід до управління дозволяє накопичувати досвід та створювати практичні рекомендації для інших шкіл і освітніх установ, що також сприяє підвищенню загальної ефективності освіти в країні.

Таким чином, впровадження кризового менеджменту в українських закладах освіти є невід'ємною умовою забезпечення безпеки, ефективності та стійкості освітнього процесу під час воєнного конфлікту, а також основою для формування компетентних, адаптивних і стійких учнів і педагогів.

Важливим аспектом впровадження кризового менеджменту є аналітична робота та оцінка ризиків. Керівники шкіл і вишів повинні ідентифікувати потенційні загрози, оцінювати їхній вплив на освітній процес і визначати пріоритети дій. Таке планування дозволяє оперативно реагувати на надзвичайні ситуації та зменшувати негативні наслідки війни для учнів, педагогів і персоналу. [2]

Одним із напрямів є цифрова трансформація освітніх закладів. В умовах воєнного конфлікту багато закладів освіти впровадили дистанційне та змішане навчання, що потребує використання захищених платформ, систем електронного навчання та інструментів для моніторингу успішності здобувачів освіти. Цифровізація

не лише забезпечує безперервність навчання, але й сприяє розвитку цифрових компетентностей у педагогічного колективу й здобувачів освіти, формує навички самоорганізації та відповідальності за власний освітній процес.

Психологічна підтримка є ще одним ключовим елементом кризового менеджменту. Педагоги та адміністрація закладів освіти організовують індивідуальні та групові консультації, тренінги з подолання стресу, програми соціально-емоційного розвитку та інтеграцію елементів психологічної підтримки у навчальні програми. Такий підхід допомагає учням адаптуватися до змін, знижує рівень тривожності та формує стійкість до стресових ситуацій.[7]

Впровадження кризового менеджменту також включає підвищення професійної компетентності педагогів. Вчителі проходять тренінги з антикризового управління, використання цифрових ресурсів, організації дистанційного навчання та підтримки дітей із травматичним досвідом. Це дозволяє педагогам бути готовими до нестандартних ситуацій, забезпечувати якість освіти і ефективно взаємодіяти з учнями в умовах війни.

Ще одним важливим напрямом є співпраця з державними та громадськими структурами. Школи й університети координують свої дії з органами місцевого самоврядування, рятувальними службами, поліцією та благодійними організаціями для забезпечення безпеки, ресурсної підтримки та ефективної евакуації у разі надзвичайної ситуації. Така координація дозволяє створити цілісну систему реагування на кризові події та мінімізувати їхній негативний вплив на освітній процес.

Важливо підкреслити, що впровадження кризового менеджменту сприяє розвитку стійкості та адаптивності учнів і педагогів. Учні навчаються діяти у складних умовах, розвивають критичне мислення, самостійність і відповідальність, а педагогічний колектив здатний швидко адаптувати освітні програми та забезпечувати якість навчання.

Отже, кризовий менеджмент у освітніх закладах України — це не лише інструмент безпеки, а й механізм підвищення ефективності навчання, психологічного комфорту, цифрової компетентності та стійкості всіх учасників освітнього процесу. Його впровадження стає обов'язковою складовою сучасної освіти у кризових умовах та гарантією того, що навчання залишатиметься доступним, безпечним і результативним навіть під час воєнного конфлікту.

Ключовим елементом ефективного кризового менеджменту є організація безпечного фізичного та соціального середовища в закладі освіти. У практичному плані це включає облаштування укриттів, зон безпеки, адаптацію навчальних приміщень до нових умов, а також встановлення чітких правил поведінки під час надзвичайних ситуацій. Крім того, створюються внутрішні комунікаційні канали для швидкого оповіщення учнів, педагогів і батьків про загрозу, а також забезпечується доступ до актуальної інформації та ресурсів. [4]

Особлива увага приділяється інтеграції психологічної та соціальної підтримки в навчальний процес. У школах організовуються регулярні бесіди, тренінги, групи підтримки, а також програми розвитку емоційної стійкості. Досвід українських освітніх закладів показує, що системна психологічна підтримка підвищує ефективність навчання, зменшує прояви стресу і формує довіру між учнями та педагогами.

Важливим аспектом є підвищення кваліфікації педагогічного колективу щодо антикризових дій. Керівники та вчителі проходять тренінги з кризового менеджменту, основ безпеки, роботи з дітьми, які пережили травму, а також освоюють цифрові платформи для організації дистанційного навчання. Це дозволяє оперативно реагувати на зміни ситуації, підтримувати безперервність навчання і забезпечувати педагогічний процес на належному рівні.

Не менш важливим є використання цифрових технологій і платформ для управління кризою. В умовах воєнного конфлікту дистанційні інструменти навчання

дозволяють продовжувати освітній процес навіть під час евакуацій, перебоїв з транспортом або обмеженого доступу до навчальних приміщень. Впровадження цифрових платформ також спрощує контроль за відвідуваністю, успішністю здобувачів освіти та комунікацією між педагогами і батьками, що підвищує ефективність управління навчальним процесом.

Досвід українських закладів освіти свідчить про важливість координації дій на рівні школи, громади та держави. Залучення органів місцевого самоврядування, рятувальних служб, благодійних організацій і волонтерів дозволяє більш ефективно розподіляти ресурси, підтримувати матеріальну базу та забезпечувати оперативну допомогу у разі кризової ситуації.

Завдяки комплексному підходу, який поєднує планування, психологічну підтримку, цифровізацію та координацію дій, українські освітні заклади демонструють **високу стійкість до кризових умов**. Учні продовжують навчання, зберігається дисципліна та навчальна мотивація, а педагоги мають інструменти для організації безпечного та ефективного процесу. [8]

Таким чином, впровадження кризового менеджменту є ключовою стратегією для забезпечення безпеки, безперервності навчання та ефективності освітнього процесу в умовах воєнного конфлікту. Досвід українських шкіл показує, що системний підхід дозволяє не лише реагувати на поточні загрози, а й формувати адаптивну, стійку та цифрово підготовлену освітню спільноту, готову до будь-яких викликів.

Висновки. Кризовий менеджмент у закладах освіти є ключовим інструментом для забезпечення безпеки всіх учасників освітнього процесу, підтримки безперервності навчального процесу та підвищення стійкості освітньої системи в умовах воєнного конфлікту. Він передбачає стратегічне планування, організацію безпечного фізичного та психологічного середовища, підготовку педагогів до роботи в умовах стресу, цифровізацію навчального процесу та ефективну координацію дій адміністрації, педагогів, батьків і громадських структур.

Важливу роль відіграють цифрові технології та дистанційне навчання, які дозволяють забезпечувати безперервність освіти навіть за обмеженого доступу до навчальних приміщень або під час евакуацій. Не менш значущою є психологічна підтримка учнів і педагогів, що реалізується через індивідуальні та групові консультації, тренінги з емоційної стійкості та програми соціально-емоційного розвитку. Такий підхід допомагає знижувати рівень стресу, підтримувати мотивацію до навчання та формувати довіру у педагогічному колективі.

Підвищення професійної компетентності керівників закладів освіти і педагогів забезпечує ефективне реагування на надзвичайні ситуації, впровадження інноваційних методів навчання та організацію безпечного середовища для здобувачів освіти. Співпраця з державними органами, рятувальними службами та громадськими організаціями дозволяє оптимізувати ресурси, підвищити рівень безпеки та оперативно реагувати на загрози, створюючи комплексну систему кризового управління.

Досвід українських шкіл свідчить про те, що системний підхід до впровадження кризового менеджменту підвищує стійкість освітнього процесу, сприяє розвитку цифрових компетентностей учнів і педагогів та формує адаптивну освітню спільноту, здатну ефективно функціонувати навіть у складних умовах війни. Такий підхід не лише забезпечує безпеку та стабільність навчання, але й формує умови для розвитку навичок адаптації, критичного мислення та самостійності у сучасних здобувачів освіти.

Впровадження кризового менеджменту в освітніх закладах України є однією з ключових умов забезпечення стабільності та безпеки навчального процесу під час воєнного конфлікту. Системний підхід дозволяє не лише реагувати на надзвичайні ситуації, а й планувати дії закладу завчасно, оцінювати ризики та організовувати

ресурси так, щоб зберегти безперервність навчання і психологічний комфорт учнів та педагогів.

Цифровізація та дистанційне навчання стали невід'ємними складовими антикризової стратегії. Використання онлайн-платформ і електронних ресурсів дозволяє організувати навчання в умовах евакуації або обмеженого доступу до навчальних приміщень, забезпечує оперативну комунікацію між учасниками освітнього процесу та сприяє формуванню у дітей і педагогів навичок цифрової грамотності.

Особливу роль відіграє психологічна підтримка та соціальна адаптація учнів і педагогів. Регулярні консультації, тренінги з подолання стресу, групи підтримки і інтеграція елементів психолого-педагогічної допомоги у навчальний процес допомагають зменшити негативний вплив війни, підтримують мотивацію до навчання та формують довіру між усіма учасниками освітнього процесу.

Підготовка керівників закладів освіти і педагогів до роботи в кризових умовах забезпечує ефективне управління ресурсами, планування дій у надзвичайних ситуаціях, швидку адаптацію навчальних програм та організацію безпечного освітнього середовища. Співпраця з державними структурами, рятувальними службами та громадськими організаціями дозволяє створити комплексну систему реагування на кризові ситуації, що мінімізує ризики та підвищує рівень безпеки в закладі.

Досвід українських освітніх закладів різних типів показує, що ефективно впровадження кризового менеджменту сприяє розвитку стійкості, адаптивності та самостійності здобувачів освіти, а також формує у педагогів навички антикризового управління, цифрової компетентності і психологічної підтримки. Це забезпечує не лише безпеку, а й якість освітнього процесу, дозволяє накопичувати практичний досвід для майбутніх кризових ситуацій та створює умови для формування освітньої спільноти, здатної ефективно функціонувати навіть у складних і нестабільних умовах.

Таким чином, кризовий менеджмент виступає не лише інструментом забезпечення безпеки та безперервності навчання, а й стратегічним напрямом розвитку сучасної освіти в умовах війни, що поєднує технологічні, організаційні та психологічні аспекти для підтримки учнів, педагогів і керівництва закладів освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Бліхар, В., Гурковський, Д. «Методи управління змінами в освітніх закладах України під час кризи (COVID-19, війна): стратегії адаптації та забезпечення безперервності навчання». *Socio-Economic Relations in the Digital Society*, 2025. ser.net.ua
2. Кошелева, О., Кравчук, О., Цисельська, О. «Роль освітнього менеджменту в умовах кризових явищ». *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*, т. 6, № 1, 2023, с. 63–75. infotech-soccult.knukim.edu.ua
3. Кравченко, Т., Присяжнюк, Л., Артемчук, Л. та ін. «Anti-Crisis Management of an Educational Institution at War: Reforms, Changes, and Innovations in Education». *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 2024. [LUMEN Scientific Publishing House](http://LUMEN_Scientific_Publishing_House)
4. Нагорняк, Т. Л. Кризовий менеджмент переміщених ЗВО України в умовах воєнного стану. *Політичне життя*, 2023.
5. Spivakovsky, O., Malchykova, D., Yatsenko, B. «Digitalisation of Crisis Management and Resource Balancing for Educational Quality Assurance at a Displaced University». *Information Technologies & Learning Tools*, 2024. journal.iitta.gov.ua
6. Linnik, O., Bozhynskyi, B., Hrynevych, L. та ін. *Education During War: The Ukrainian Schools' Experience*. Аналітичний звіт, Kunsht NGO / OsvitAnalytics, 2024. [Електронна бібліотека КУБГ](#)

7. Топузов О.М., Бібік, М., Локшина, Н., Онопрієнко, Г. Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації (дослідження про руйнування шкіл, оцінку інфраструктури під час війни). Цифрова бібліотека НАН України
8. INEE (Education Cluster) «Ukraine Policy Brief: Education research in emergencies». 2022. inee.org
9. World Bank. «Learning and School Reforms Continue in Ukraine Despite War Challenges». 2025. Світовий банк
10. UNESCO. «Learning amid war: How UNESCO makes Ukrainian schools safer for children and teachers». 2024/2025. ЮНЕСКО

Мельничук Раїса,
вчитель початкових класів
Новоушицького ліцею Новоушицької селищної ради
Хмельницької області,
старший вчитель

Відновлення психоемоційного балансу молодших школярів шляхом застосування здоров'язберігаючих технологій

Анотація. У статті розкрито сутність здоров'язберігаючих технологій, значимість застосування їх у навчально-виховному процесі, впровадження сучасних інноваційних методів та форм роботи задля відновлення психоемоційного балансу здобувачів освіти.

Ключові слова: здоров'язберігаючі технології, психоемоційний баланс, казкотерапія, здоров'я.

Турбота про здоров'я дитини – найважливіша праця вчителя.
В. О. Сухомлинський.

Проблема збереження і зміцнення здоров'я населення й особливо дітей залишається однією з найбільш актуальних для держави, особливо в період війни. Про це свідчать закони та постанови уряду.

У Конституції України, «Основах законодавства України про охорону здоров'я», програмі «Діти України» наголошується на необхідності збереження та зміцнення здоров'я молоді. У Концепції фізичного виховання в системі освіти України відзначається різке погіршення стану здоров'я і фізичної підготовки молоді. 90% учнів мають хронічні захворювання і фізичні відхилення в розвитку. З усією гостротою перед державою постає проблема боротьби за збереження здоров'я нації

На початку XXI століття освіта в Україні зазнала значних реформ. Сучасна освіта – це диференційований підхід до учнів; вміння виявити і розпізнати інтереси та здібності кожної дитини; задовільнити потребу в розвитку її розумових та психологічних особливостей. Це надзвичайно важкий та довготривалий процес. Діти в сучасному світі, на жаль, дуже перенавантажені. На їхній розумовий та психічний розвиток впливає чимало негативних факторів. Пріоритетним завданням для кожної особистості є вироблення відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих як до найвищих суспільних і національних цінностей, виховання здорового способу життя та культури поведінки.

Здорова дитина — запорука здорової нації. Усі ми хочемо бачити дитину розумною, сильною, здоровою.

Для здоров'я потрібні чотири умови: фізичні навантаження, повноцінне харчування, загартування та час і вміння відпочивати.

Однією із головних умов є чисте повітря. Безумовно, важливим чинником зміцнення здоров'я є гарний настрій, позитивні емоції

Проблема здоров'я — головна проблема, вирішення якої зумовлює факт подальшого розвитку нашої держави. Тому слід приділяти увагу усвідомленню дітьми цінностей здоров'я, розуміння визначної ролі здорового способу життя та формування індивідуальної поведінки на цих засадах. Тому пряме покликання кожного вчителя початкових класів, починаючи з 1-го року навчання дитини в школі дбати про збереження та зміцнення здоров'я учнів, застосовуючи здоров'язберігаючі технології на уроках та перервах. Найкраще вони працюють в комплексі.

Науковці вважають, що здоров'язберігаючими освітніми технологіями в широкому розумінні цього слова необхідно вважати всі педагогічні технології, які не шкодять здоров'ю учнів, створюють їм безпечні умови для перебування, навчання і праці в школі.

У розвиток даної проблеми зробили свій внесок М. Безруких, Т. Бичкова, Л. Омельченко. Для ефективного впровадження здоров'язберігаючих технологій необхідно забезпечити виконання певних умов. На думку Л. Омельченко важливим є:

Врахування індивідуальних особливостей учнів під час навчально-виховного процесу

Обґрунтоване планування кількості та видів методів навчання

- повноцінний та раціонально організований руховий режим;
- забезпечення оптимального відношення між фізичним та інформаційним обсягом уроку без інтелектуального перевантаження.

В. О. Сухомлинський стверджував, що **«...турбота про здоров'я дитини-це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил... і не звід вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це, насамперед, турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості».**

Здоров'язберігаючі технології – це технології, що не викликають у суб'єктів освіти специфічних захворювань: неврозів, дидактогенії, вигорання особистості вчителя. Ці технології є природовідповідними, інтерактивними, такими, що мають потенціал оздоровлення.

За О. Ващенко здоров'язберігаючі технології можна виокремити на такі:

- здоров'язберігаючі – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу, відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям дитини;
- оздоровчі – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я учнів, підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, загартовування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія;
- технології навчання здоров'ю – гігієнічне навчання, формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами, статеве виховання. Ці технології реалізуються завдяки включенню відповідних тем до предметів загально-навчального циклу, введення до варіативної частини навчального плану нових предметів, організації факультативного навчання та додаткової освіти;
- виховання культури здоров'я – виховання в учнів особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я

як цінність, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини.

К. Ушинський сформулював основний закон дитячої природи: *«Дитина потребує діяльності, безперестанно і втомлюється не діяльністю, а її одноманітністю. Змусьте дитину сидіти, і вона дуже швидко втомиться;*

лежати - те саме; йти вона довго не може, не може ні говорити, ні співати, ні читати і найменше – довго думати; але вона пустує і рухається цілий день, змінює і змушує всі ці діяльності й не втомлюється ні на хвилину, чим молодший вік, тим різноманітнішою має бути діяльність». **Видатний педагог рекомендує:** *«Дайте дитині трохи порухатися, і вона подарує вам знову десять хвилин жвавої уваги, якщо ви зуміли їх використати, вони дадуть вам в результаті більше, ніж цілий тиждень напівсонних занять.»*

Отже, поняття «здоров'язберігаючі технології» об'єднує в собі всі напрями діяльності загальноосвітнього закладу щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів.

Така діяльність загальноосвітнього закладу лише тоді може вважатися повноцінною й ефективною, якщо в повній мірі професійно й творчо в єдиній системі реалізуються здоров'язберігаючі технології.

Задля відновлення психоемоційного балансу молодших школярів в навчально-виховному процесі використовую і здоров'язберігаючі форми роботи: ранкові руханки, фізкультхвилинки, звукову, зорову, пальчикову, дихальну гімнастику, вправи-енегізатори, казкотерапію, кольоротерапію, уроки на природі, релакспаузи.

Дихальна гімнастика дуже корисна для організму дитини: покращує обмін кисню, стимулює роботу шлунка, кишечника, заспокоює дитину.

Діти охоче виконують дихальну гімнастику, якщо її робити під музичний супровід. Весь комплекс можна перетворити у гру, всі основні правила виконання вправ необхідно подати теж в ігровій формі.

Для виконання дихальної гімнастики обов'язковою має бути мотивація. Вправи для дихальної гімнастики необхідно час від часу оновлювати. При цьому усувається нудьга та підвищується зацікавленість. З досвіду видно, що учні швидко засвоюють комплекс дихальної гімнастики і виконують його із задоволенням.

Ефективність даної роботи буде тоді, коли її виконувати регулярно. Тому необхідно переконати дітей робити дихальні вправи у вихідні та під час канікул.

Дуже важливо правильно підійти до процесу виконання вправ:

- Вдих повинен проводитися носом, а видих – ротом;
- При вдиху необхідно стежити за тим, щоб плечі не піднімалися;
- Потрібно зберігати спокійне положення тіла;
- При видиху треба довше і плавно видихати повітря.

Фізкультхвилинка має стати обов'язковим елементом кожного уроку в початковій школі (*крім тих уроків, на яких сам процес навчання передбачає достатню рухливість, наприклад, уроків музики, трудового навчання, ритміки, фізичного виховання*).

Фізкультхвилинка включає 3-4 вправи, добре знайомі дітям і легкі для виконання. Кожна вправа виконується 3-4 рази в середньому темпі. Тривалість фізхвилинки 2-3 хвилини.

Вправи мають добиратися таким чином, щоб протягом дня цілеспрямовано навантажувалися і розслаблялися різні групи м'язів дітей: плечового пояса, спини, тазостегнових суглобів. Необхідно включати в комплекс вправи для відпочинку очей, дихальні вправи, вправи на координацію рухів.

Щоб процес виконання фізичних вправ був цікавим для дітей, необхідно час від часу змінювати вправи (*кожні 2-3 тижні*), виконувати їх під музику, включати танцювальні рухи.

Дітям подобаються фізкультхвилинки, які супроводжуються віршованими текстами. Щоб у дітей не збивався ритм дихання, їхні рухи були точними і сильними, при проведенні таких фізкультхвилинки учитель промовляє текст, а діти виконують вправи.

Очі вважаються з усіх органів почуттів найдорожчим даром природи. 90% інформації людина сприймає із зовнішнього світу завдяки зору. Для будь-якої діяльності: навчання, відпочинок, повсякденне життя, необхідно хороший зір. Кожна людина повинна розуміти, що зір важливо оберігати і зберігати. Діти в цьому відношенні набагато вразливіші до різних впливів. Розвитку зору в дитячому віці необхідно приділяти особливу увагу. Навантаження на очі у сучасної дитини величезна, а відпочивають вони тільки під час сну.

Гімнастика для очей корисна всім з метою профілактики порушень зору. Фахівцями з охорони зору розроблені різні вправи. Вправи для очей передбачають рух очного яблука в усіх напрямках.

Такі вправи добре впливають на працездатність зорового аналізатора і всього організму в цілому. Для проведення офтальмологічних пауз не потрібно спеціально створених умов.

Дуже ефективними для працездатності зорових аналізаторів є використання офтальмотренажерів, які: розвивають окомоторні навички, периферійний зір, бічний зір, навички просторової орієнтації.

Енергізатор – це коротка вправа, що відновлює енергію групи.

Призначення енергізаторів на уроці – створення позитивної психологічної атмосфери в класі, відновлення енергії та посилення групової активності. Крім того, вони дозволяють учням проявити рівні здібності — тілесно-кінестетичні, візуально-просторові, міжособистісного спілкування.

Енергізатори корисні для послаблення монотонності, збудження активності учнів й заохочення їх до подальшої праці.

Переваги використання енергізаторів:

- відновлення енергії класу;
- привертання уваги учнів;
- об'єднання кількох методів навчання в єдине ціле;
- включення всіх у процес навчання;
- отримання задоволення від навчання.

Майже кожен енергізатор містить елемент фізкультхвилинки, але не кожна фізкультхвилинка є енергізатором, тому що використовується не лише для зняття втоми, але й як релаксація.

Пальчикова гімнастика для розвитку моторики дуже важлива для школярів. Тому, щоб допомогти своєму школяру добре орієнтуватися в часі і просторі, збільшити темп графічної активності, володіти хорошою пам'яттю, поліпшити успішність у школі, обов'язково робимо акцент на пальчиковій гімнастиці (*вона розвиває дрібну моторику*).

Відомому педагогу і письменнику В. А Сухомлинському належить фраза: *«Розум дитини перебуває на кінчиках його пальців»*

Людьми вже давно помічено, що рухи пальців і рук, супроводжувані приказками та віршиками, надають гарний вплив на розвиток дітей. На сьогоднішній день вже доведено, що рухи пальців добре впливають ще й на розвиток мовлення дитини.

Коли дитина займається гімнастикою для пальців – пальчиковою гімнастикою – відбувається наступне: ритмічні рухи і вправи пальцями призводять до порушення мовних центрів в головному мозку і помітному посиленню узгодженості в діяльності мовних зон. Все це в сукупності стимулює процес розвитку мови. Ігри з пальчиками сприятливо діють на емоційний фон, діти більше починають наслідувати дорослих,

більш уважно прислухаються до слів і розуміють сенс сказаного, при цьому підвищується мовна активність.

Пальчикова гімнастика впливає і на розвиток пам'яті учнів, так як під час вправ вони запам'ятовують положення рук, рухи. Зображуючи пальчиками який-небудь предмет, дитина розвиває свою уяву і фантазію. Результатом постійних занять стане вміння дитини «розповідати руками» казки або історії.

Крім перерахованого, пальчикова гімнастика впливає на розвиток м'язів пальчиків дитини, вони стають сильнішими і більш рухливими.

Звукова гімнастика – звуконаслідування явищ природи, голосів тварин, транспорту тощо сприяє зміцненню м'язів живота, грудної клітки, кровообігу, покращенню серцево-судинної системи та полягає в проголошенні певних звуків та їх поєднань певним способом, при цьому вібрація голосових зв'язок передається на гладку мускулатуру бронхів, легені, грудну клітку, розслабляючи спазмовані бронхи і бронхіоли. Сила вібрації залежить від сили повітряного струменя, що виникає при проголошенні тих чи інших звуків, цей факт використовують для тренування дихальних м'язів, найбільше-діафрагми.

У початковій школі досить доречно впроваджувати звукову гімнастику. Проводити її треба кожного дня, але в ігровій формі.

Кольоротерапія – це методика покращення здоров'я людини за допомогою кольорів. Колір може бути лікарем. Ввести колір в тіло можна через : їжу, воду, дихання, шкіру та психогімнастику.

Людину все життя оточують кольори. За допомогою правильного направлення енергії кольору, підбору кольорів впливаємо на самопочуття, працездатність, настрій, нервовий стан. Кольором зіцілювали з давніх-давен .

Кольоротерапія використовує:

- Організаційні можливості кольору (*приміщення*)
- Педагогічні (*навчання, розвиток, виховання*)
- Реабілітаційні (*оздоровлення, лікування, психологічний стан*)

Технологія базується на використанні кольорів веселки.

Це один із видів арт-терапії; терапія середовищем, особливою казковою атмосферою. Це читання або розказування дітям казок, які роблять так, що дитина бачить в них себе, свої клопоти та переживання та знаходить способи їх розв'язання. Це проста, цікава та ефективна здоров'язберігаюча технологія, яку доцільно використовувати під час здійснення освітньої діяльності в сучасній школі для ефективного формування ключових компетентностей в молодших школярів.

Метою казкотерапії є підведення людини до усвідомлення своєї внутрішньої сутності, своєї єдності і неповторності, до відчуття гармонії з собою і світом. У процесі казкотерапії людина навчається сприймати себе такою, якою вона є, усвідомлювати себе й інших людей, кожного, як неповторну індивідуальність. У кожній людині існує потреба у самовираженні. Якраз реалізацією цієї потреби і займається казкотерапія.

Для будь-якої терапії, і для казкотерапії зокрема, дуже важливо створити такі умови, які б допомагали дитині подолати те, що стримує її розвиток. Спілкування дітей з казкою допомагає їм впоратися зі своїми негативними станами, невпевненістю, лінню, небажанням пізнавати нове. Саме цей аспект і став основним у створенні концепції казкової терапії. . [5; с.56, 59].

В українській педагогіці роботу із застосуванням казкових образів та мотивів одним із перших запровадив В. Сухомлинський.

Він зазначав, говорячи про застосування казкотерапії під час навчання дітей: «Уява – фантазія – казка - творчість – така доріжка, йдучи якою, дитина розвиває свої духовні сили».

За твердженням визнаного педагога, завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, але й серцем.

Василь Сухомлинський наголошував на надзвичайному значенні створення казки в процесі роботи з дітьми: «Я не уявляю навчання в школі не тільки без слухання, але й без створення казки». Розробка власних казок сприяє розвитку комунікативних, творчих умінь, створює доброзичливу атмосферу в колективі, підвищує самооцінку дитини. Така робота, на думку Сухомлинського, «є одним з найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Разом з тим, це важливий засіб розумового розвитку».

Казкотерапія як психологічний метод виконує чотири функції:

ДІАГНОСТИЧНУ – передбачає виявлення вже наявних життєвих сценаріїв і стратегій поведінки дитини; сприяє виявленню стосунків або стану дитини, про які вона не хоче говорити вголос.

ПРОГНОСТИЧНУ – в тому випадку, коли діагностується потенційний розвиток подій, можна говорити про прогностичну функцію діагностичної казки. У цих казках, ніби в матрьошці, розкривається суть та особливості майбутнього життєвого сценарію дитини.

ТЕРАПЕВТИЧНУ (*корекційну або коригувальну*) – казка, завдяки якій відбуваються позитивні зміни у стані і поведінці дитини.

ВИХОВНУ – позитивні зміни в поведінці дітей після роботи над казкою.

Принципова відмінність казкотерапії та інших проєктивних методик полягає в тому, що результат неможливо передбачити, він завжди індивідуальний. Казки, які використовуються в реальній психотерапевтичній роботі, на папір, як правило, не лягають, і чужому вуху не зрозумілі. Сьогодні казкотерапія синтезує багато досягнень психології, педагогіки, філософії – все це подається у казковій формі, у формі метафор. У сучасній казкотерапії використовуються різні психотерапевтичні прийоми: аналіз, розповідь, складання, інсценування, драматизація, лялько терапія, арт-терапія, психодинамічні медитації.

Провідні принципи казкотерапії:

Варто завжди пам'ятати про ці принципи, використовуючи казкотерапію: усвідомлення власних можливостей, усвідомлення цінності власного життя, розуміння закону причини та наслідку, пізнання різних стилів світовідчуття, пізнання світу власних емоцій та переживань, внутрішнє відчуття світу та гармонії.

Отже, використання здоров'язберігаючих технологій в навчальному процесі початкової школи дозволяє учням більш успішно адаптуватися в освітньому і соціальному просторі. Батьки довіряють вчителям найцінніше, що в них є, – свою дитину. Завдання педагога не тільки дати учневі знання, а й зберегти його фізичне, моральне, психічне та соціальне здоров'я.

Здоров'язберігаючі технології вчать дітей жити без конфліктів. Навчають укріплювати, зберігати своє і цінити чуже здоров'я. Ці технології прищеплюють дітям принципи здорового способу життя, посилюють мотивацію до навчання.

Учителі у тісному взаємозв'язку з учнями, батьками, медичними працівниками, практичними психологами, соціальними педагогами та соціальними працівниками, усіма тими, хто зацікавлений у збереженні і зміцненні здоров'я дітей, спроможні створити здоров'язберігаюче освітнє середовище.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим // Здоров'я та фізична культура. – 2005. – №2. – С. 1-4.
2. Ващенко О., Свириденко С. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи / О. Ващенко, С. Свириденко. //Початкова освіта. – № 46 (334). – 2005.– С. 2 – 4.

3. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально - виховному процесі // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – №8. – С. 1-6.

4. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За заг. ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.

5. Митіна О. П. Здоров'язберігаючі технології сьогодні і завтра. Початкова школа 2006. – № 6. – С. 56-59.

INTERNET – РЕСУРСИ.

1. <http://slovník.com.ua/grupa//11> педагогічна енциклопедія

2. <http://pedlib.ru/> педагогічна бібліотека

3. Ресурсний портал превентивної освіти (www.autta.org.ua)

4. «Методичні рекомендації до програми виховання та навчання дітей молодшого шкільного віку. «Дитина»: <http://nauch.com.ua/psihologiya/5477/index.html>

5. Програма розвитку дітей молодшого шкільного віку «Впевнений старт» (авт. кол. Андрієтти О.О., Голубович О.П. та ін.)

Миколайчук Наталя Миколаївна,
консультант Комунальної установи
«Центр професійного розвитку педагогічних
працівників Новоушицької селищної ради»

Нова місія: консультант ЦПРПП — ключовий фасилітатор освітньої адаптації під час військового стану

Анотація. У статті проаналізовано стратегічну роль консультанта ЦПРПП як ключового партнера вчителя у збереженні стійкості та якості освітнього процесу в умовах військової агресії. Розкрито основні напрями цієї партнерської взаємодії, що охоплюють методичну, психологічну підтримку та фасилітацію професійних ініціатив. Зроблено висновок, що ефективна діяльність ЦПРПП та вчителя, підкріплена практичними антикризовими формами роботи (онлайн-марафони, банки ресурсів), є запорукою збереження якості української освіти.

Ключові слова: ЦПРПП, консультант, якість освіти, воєнний стан, партнерство, стійкість, психологічна підтримка, методичний супровід.

Повномасштабна військова агресія проти України докорінно трансформувала національний освітній простір. Педагоги опинилися в епіцентрі безпрецедентних випробувань, які охоплюють необхідність організації безпечного навчання, адаптацію до непередбачуваних змін формату (дистанційне/змішане), хронічне емоційне виснаження та брак стабільності ресурсів (електропостачання, зв'язок). У цих критичних умовах збереження якості освіти стає не лише завданням держави, а й спільною відповідальністю всіх учасників освітнього процесу.

Саме в цьому контексті Центри професійного розвитку педагогічних працівників (ЦПРПП) набувають особливого, стратегічного значення, виступаючи головною інституцією, покликаною забезпечити безперервний, адаптивний методичний і психологічний супровід учителів.

Мета цієї статті — детально проаналізувати та розкрити партнерську роль консультанта ЦПРПП як ключового агента підтримки, що забезпечує збереження стійкості та якості навчання в умовах воєнного стану.

Діяльність ЦПРПП регламентована Положенням про центр професійного розвитку педагогічних працівників (Наказ МОН України № 1214 від 29.09.2020 р.). Проте, в умовах кризи, роль консультанта еволюціонувала. Консультант ЦПРПП сьогодні — стратегічний партнер, наставник і фасилітатор. Його функція полягає у

створенні умов, за яких педагог може мобілізувати свій професійний потенціал, швидко адаптувати інновації та успішно долати особистісні та професійні труднощі [4].

Ключові напрями роботи, що підкреслюють партнерську функцію:

1. Оперативний консультативний супровід з акцентом на цифровій дидактиці та безпеці.
2. Організація безперервного професійного розвитку в умовах обмежень.
3. Надання психологічної та емоційної підтримки як пріоритету (Лист МОН № 1/9530-22).
4. Координація професійних спільнот для забезпечення горизонтальної взаємодопомоги.

Воєнний стан сформував нові, гострі виклики для освітньої системи: перехід до гібридного або дистанційного навчання через загрозу безпеці, нестабільність ресурсів та глибоке емоційне виснаження учасників процесу. Пріоритети навчання змістилися від чисто академічних результатів до збереження психічного здоров'я та формування життєвої стійкості [5].

Консультант ЦПРПП виступає механізмом збереження педагогічної мотивації, допомагаючи вчителю усвідомити себе не лише носієм знань, а й прикладом стійкості та опорою для учнів.

Справжнє партнерство реалізується через системну, багатовекторну підтримку.

Консультант виступає експертом у сфері кризової дидактики. Це вимагає швидкого підбору та адаптації інструментів до умов нестабільності.

Приклад: Проведення серії практичних вебінарів на тему «Асинхронний урок: як зберегти ефективність». Консультант надає покрокові інструкції щодо інтеграції ігрових навчальних платформ (*Wordwall*, *Kahoot*) для підтримання залученості учнів і демонструє, як створювати BOP (відкриті освітні ресурси), які можуть використовуватися офлайн [6].

Психологічна стійкість та емоційна підтримка - це найбільш чутливий і критично важливий аспект партнерства, оскільки професійне вигорання в умовах війни набуло масового характеру. Консультант ЦПРПП виступає фасилітатором доступу педагогів до кваліфікованої психологічної допомоги.

Приклад: Регулярне проведення онлайн-груп підтримки під загальною назвою «Простір стійкості». На цих зустрічах, які моделює запрошений практичний психолог, педагоги можуть обговорювати симптоми професійного вигорання та освоювати техніки емоційної саморегуляції (дихальні вправи, техніки заземлення), необхідні для роботи під час повітряних тривог.

Консультант виконує функцію координатора, об'єднуючи педагогів, які працюють в ізольованих умовах (дистанційне навчання, релокація).

Приклад: Організація «Методичних кав'ярень» у неформальному форматі Zoom-конференцій, де педагоги різних шкіл та регіонів обговорюють одну актуальну тему, наприклад, «Оцінювання учнів у контексті змішаного навчання: критерії та виклики». Це забезпечує відчуття професійної належності та протидіє ізоляції, яка посилюється військовими діями.

Консультант підтримує професійні ініціативи вчителів, допомагаючи їм трансформувати ідеї у реальні освітні проекти.

Приклад: Допомога вчителям початкової школи у створенні «Банку освітніх ігор» — спільного ресурсу, який містить короткі інтерактивні завдання (на базі *Wordwall*, *LearningApps*), адаптовані для використання в укриттях або під час короточасних перерв у зв'язку. Консультант надає методичну експертизу, допомагає у структуруванні та поширенні матеріалів.

З огляду на виклики сьогодення та необхідність гнучкого реагування на освітні потреби, в роботі центру необхідно реалізувати низку практичних кроків, спрямованих на підтримку педагогів та підвищення стійкості освітнього процесу.

Організувати марафон «Освітня стійкість», який буде реалізований як серія коротких (до 60 хв) вебінарів та тренінгів. Тематичні напрями включатимуть розвиток психологічної стійкості, цифрову безпеку, емоційне відновлення та підтримку балансу роботи й особистого життя (*work-life balance*). Засобом реалізації цього марафону буде залучення фахівців із психологічної служби та досвідчених педагогів-лідерів. Очікуваним результатом є підвищення рівня використання прийомів саморегуляції та зміцнення професійної готовності педагогів до роботи в кризових умовах, що запобігатиме професійному вигоранню.

Для забезпечення стабільності навчального процесу незалежно від якості інтернет-зв'язку, систематично формуємо інтерактивні добірки методичних матеріалів. Створили електронне сховище (хмарний ресурс), яке забезпечує можливість легкого завантаження матеріалів для офлайн використання. Крім того, обов'язковою практикою стала розробка чек-листів для вчителів, що містять чіткий алгоритм дій під час повітряної тривоги на уроці (інструкції, як припинити навчальний процес, швидко заспокоїти учнів та перейти до укриття).

Для візуалізації покрокових інструкцій як для очного, так і для дистанційного навчання була створена презентація «Алгоритм дій для учнів під час повітряної тривоги». Ця презентація розміщена на освітній платформі «Веосвіта» у бібліотеці методичних матеріалів. Наявність цього візуалізованого алгоритму у відкритому доступі допомагає вчителям ефективно інструктувати учнів для підвищення їхнього відчуття безпеки та стабільності освітнього процесу. Очікується, що використання цих матеріалів призведе до зростання відчуття контролю та безпеки у педагогів та підвищить стабільність освітнього процесу.

У підсумку, реалізація цих кроків має призвести до зміцнення професійної стійкості педагогів та забезпечення стабільності освітнього процесу, підтверджуючи ефективне партнерство ЦПРПП та вчителя в умовах воєнного стану.

У складних умовах воєнного часу консультант ЦПРПП еволюціонував від методиста до багатофункціонального стратегічного партнера. Його діяльність є критично важливою для підтримання освітньої стійкості в Україні.

Ключові висновки:

1. **Партнерство як основа стійкості:** Саме партнерські стосунки, що ґрунтуються на довірі, взаємоповазі та цілеспрямованій підтримці, дозволяють вчителю зберегти професійні орієнтири та ресурс для ефективної роботи.
2. **Комплексний підхід:** Збереження якості освіти можливе лише за умови одночасного надання методичної та психологічної підтримки.
3. **Гнучкість форм роботи:** Швидка адаптація традиційних форм роботи до онлайн-формату та кризових умов довела свою високу результативність.

Діяльність ЦПРПП доводить, що навіть у часи найбільшої кризи українська освітня спільнота може залишатися сильним, згуртованим і творчим простором, забезпечуючи фундамент для майбутнього відновлення країни.

Список використаних джерел та літератури

1. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]: затв. колегією Міністерства освіти і науки України 27 жовт. 2016 р. (Протокол № 10/1-2). Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrayinska-shkola> (дата звернення: 13.11.2025).
2. Лист Міністерства освіти і науки України «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2022/2023 навчальному році»: від 19.08.2022 № 1/9530-22. Київ, 2022.
3. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників»: від 29.09.2020 № 1214. Київ, 2020.

4. Стрельцова С. В. Освіта в умовах військової агресії: виклики та механізми адаптації. Київ : Освітній простір, 2023. 280 с.
5. Федоренко О. П. Психологічна стійкість педагогів: тренінгові програми та практики самодопомоги. *Журнал «Професійний розвиток»*. 2024. Т. 18, № 2. С. 45–52.
6. Шевченко І. М. Цифрова трансформація методичної роботи в умовах війни. *Інновації в освіті*: зб. наук. пр. 2023. Т. 15, вип. 3. С. 88–96.

Володимир Мисько,
магістр, викладач географії, керівник гуртка
Кам'янець-Подільського позашкільного
навчально-виховного об'єднання
Тетяна Мисько,
вчитель-методист, вчитель географії
Кам'янець-Подільського ліцею №17
Оксана Богомоллова,
методист, керівник гуртка Кам'янець-Подільського
позашкільного навчально-виховного об'єднання

Довкілля, природні ресурси та традиційне господарство в контексті нумізматичної географії Африки: виховний потенціал монет

Анотація. У статті розглянуто взаємозв'язок між довкіллям, природними ресурсами та традиційним господарством африканських країн через аналіз зображень на їхніх сучасних монетах. Особливу увагу приділено регіонам Північної, Південної та Західної Африки, де монети відображають флору, фауну та елементи культурно-історичної спадщини. Дослідження демонструє, що нумізматична географія є ефективним інструментом екологічної та культурної освіти. Представлені матеріали можуть бути використані у виховній роботі для формування екологічної свідомості учнів та вихованців гуртків.

Ключові слова: Африка, монети, нумізматична географія, флора, фауна, природні ресурси, традиційне господарство.

Постановка проблеми. Формування ключових компетентностей учнів є важливою складовою сучасної освіти, особливо в контексті вивчення довкілля та культурної спадщини. У межах нумізматичної географії Африки цей процес спрямований на розвиток умінь аналізувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та усвідомлювати взаємозв'язок людини й природи. Монети, які містять зображення рослин, тварин і елементів традиційного господарства країн Африки, стають практичним інструментом для інтеграції знань із географії, біології, екології й культурології. Поєднання теоретичного матеріалу з аналізом реальних нумізматичних об'єктів сприяє розвитку спостережливості, умінь класифікувати об'єкти та робити висновки. Такий підхід формує в учнів екологічну та культурну свідомість і підсилює інтерес до вивчення навколишнього світу через наочні та доступні джерела.

Монети країн Африки містять багату екологічну інформацію, яка дозволяє простежити стан природних ресурсів та ставлення суспільства до їх збереження. В контексті глобальних екологічних викликів важливо звертати увагу на символічні зображення флори, фауни та елементів традиційного господарства, що характерні для Північної, Південної та Західної Африки. Аналіз таких зображень сприяє формуванню у молоді розуміння цінності природної спадщини. Використання монет у виховному процесі підсилює інтерес до географії, біології та культури. Саме тому

вивчення нумізматичної географії Африки є актуальним і важливим для сучасної екологічної освіти [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні відомості про методику використання колекцій сучасних монет у навчальному процесі авторами були викладені у статтях Байтерякова О.З. і Деробас А.В. «Грошові знаки як засоби навчання географії (2018); Байтерякова О.З. і Донченко Л.М. «Методика застосування грошових знаків в шкільному курсі «Географія. Материки і океани» (2019); Миська В.З. «Обігові монети країн Європи: історія, опис, систематизація, методика застосування на уроках географії (2021); Миська В.З., Мисько Т.О., Пірожака О. «Особливості застосування колекцій обігових монет країн Азії на уроках географії» (2022); Миська В.З., Мисько Т.О. «Географічні аспекти зображень на монетах країн Європи: опис та застосування на уроках географії і позашкільлі» (2023); Миська В.З., Мисько Т.О., Байтерякова О.З. «Нумізматична географія: сучасні монети країн Океанії, опис та застосування в освітньому процесі» (2024); Миська В.З., Мисько Т.О., Байтерякова О.З. «Освітній потенціал нумізматичної географії: суспільно-географічні об'єкти та процеси на монетах країн Південної Африки» (2025).

Виклад основного матеріалу. Одним із найважливіших засобів наочності, які можна успішно застосовувати в закладах ЗСО та позашкільній роботі є металеві грошові знаки – монети. Їх можна використовувати практично на кожному із етапів уроку чи заняття у позашкільних закладах: від актуалізації опорних знань та формування нових знань, умінь і навичок до узагальнення і систематизації навчального матеріалу, а також під час виконання практичних робіт і дослідницьких проєктів. В залежності від матеріально-структурних особливостей і дидактичного призначення монет, застосовують різні прийоми роботи із ними [1, 3].

Переваги застосування сучасних монет в освітньому процесі полягають у звичності їхнього використання у повсякденному житті і незвичності застосування як джерела різноманітної географічної інформації, розмаїтті змісту їх зображення, періодичності видання ювілейних та пам'ятних монет, привабливому зовнішньому вигляді, можливості знайти нове хобі, а також у різноманітності методичних прийомів їх використання. За допомогою монет вчитель і керівник гуртка мають змогу розширити уявлення учнів та вихованців гуртків про джерела географічної інформації з одного боку та продемонструвати важливість географічних знань для пояснення дизайну грошових знаків з іншого. Їх застосування в освітньому процесі дозволить урізноманітнити види навчальної діяльності, внести елементи новизни у традиційні практичні завдання і проєкти. Яскравий, привабливий вигляд монет дозволяє розглядати їх як художню мініатюру та підвищує зацікавленість учнів до виконання різноманітних завдань [1, 2].

У сучасній системі освіти зростає потреба в упровадженні інноваційних засобів і форм навчання, особливо у викладанні суспільної географії. Одним із ефективних шляхів оновлення змісту навчального процесу є залучення монет як оригінальних та нестандартних джерел візуальної та пізнавальної інформації. Монети держав Західної Африки відображають характерні риси регіону – його природу, історію, культурну спадщину, видатних діячів та архітектурні об'єкти, що дає змогу розглядати їх як носіїв суспільно-географічного змісту.

Використання нумізматичних матеріалів у географічній освіті створює передумови для становлення нової інтегративної науково-освітньої галузі – нумізматичної географії. Проте цей напрям ще недостатньо розроблений у шкільній практиці та не має усталеної методичної бази.

Методика використання колекцій сучасних монет у навчальному процесі змістовно відображена у працях О. Байтерякова, А. Деробас, В. Миська, Т. Мисько, Л. Донченко за 2018-2025 рр. У цих статтях розглянуто застосування монет як наочних засобів у викладанні географії. Автори проаналізували досвід використання монет

країн Європи, Азії, Океанії, Північної і Південної Америки та Африки. Вони підкреслюють значення нумізматичних колекцій для розвитку інтересу до навчання. Такі підходи сприяють формуванню в учнів глибших суспільно-географічних знань.

Метою дослідження є визначення освітнього потенціалу монет країн Африки як засобу наочності в процесі вивчення суспільно-географічних об'єктів і процесів. Дослідження передбачає аналіз зображень на монетах, що репрезентують природні ресурси, культурну спадщину, економічні символи та політичну ідентичність регіону.

Дослідивши усі зображення суспільно-географічного характеру на монетах країн Африки ми пропонуємо їх поділити на три основні групи: 1 – довкілля, природні ресурси та традиційне господарство, 2 – культурно-історична спадщина, 3 – сучасна держава, розвиток і технології. Така класифікація чітко й лаконічно узагальнює всі суспільно-географічні об'єкти, представлені на монетах країн Африки та логічно їх групує.

Ця класифікація добре структурована, і її можна застосовувати не лише до країн цього континенту, але й до інших регіонів у контексті нумізматичної географії. Вона логічно продовжує підходи, які були закладені й апробовані нами у попередніх дослідженнях. Такий підхід забезпечує можливість порівняльного аналізу між різними країнами та континентами. Крім того, він сприяє формуванню цілісного бачення ролі нумізматики як джерела екологічної та культурної інформації.

У межах даного дослідження ми зосередимо увагу лише на першій групі монет, що охоплює тематику довкілля, природних ресурсів та традиційного господарства. Саме ця група є найбільш показовою для розкриття екологічних і культурних аспектів нумізматичної географії. Її аналіз дозволяє глибше зрозуміти особливості взаємодії суспільства з природою у різних регіонах Африки.

Для ілюстрації особливостей цієї групи монет ми проаналізуємо матеріали трьох регіонів: Північної, Південної та Західної Африки. Такий підхід дозволить продемонструвати регіональні відмінності та спільні риси у зображенні довкілля, природних ресурсів і традиційного господарства. Такий аналіз забезпечує ширше розуміння екологічного та культурного змісту, закладеного в нумізматичних джерелах цих регіонів.

Довкілля, природні ресурси та традиційне господарство широко представлені на монетах країн Північної Африки (рис. 1). Зокрема, на монетах країн цього регіону зустрічаються зображення: одногорбого верблюда (Алжир), морського ляща, бджоли і квітів апельсинового дерева та верстата для виробництва оливкової олії (Марокко), коркового дуба, пшениці та апельсинів (Туніс), фінікової пальми і північно-африканської зрошувальної свердловини (Лівія), буйвола африканського (Західна Сахара), бика породи Анколе-Ватусі (Судан) та інші.

Рис. 1. Довкілля, природні ресурси та традиційне господарство на монетах країн Північної Африки
(створено авторами)

Монета Марокко номіналом 10 сантимів із зображенням бджоли та квітів апельсинового дерева може розповісти дітям про важливі галузі агровиробництва. Бджола уособлює традиційне бджільництво, яке зберігається як частина місцевої культури й ремесел, особливо в гірських та сільських районах. Марокканський мед – один із найцінніших традиційних продуктів, який має не лише харчову, а й лікувальну цінність, а ремесло пасічників вважається важливим елементом нематеріальної культурної спадщини.

Квіти апельсинового дерева репрезентують Марокко як одного із провідних експортерів апельсинів і мандаринів. Цитрусові сади – важлива частина сільського господарства, економіки та ландшафту країни, а аромат цвіту апельсина є характерним для марокканської культури, зокрема в кулінарії, косметиці та обрядах.

Зображення північно-африканської зрошувальної свердловини на монеті Лівії символізує проєкт Great Man-Made River, який є ключовим інженерним досягненням цієї країни. Цей проєкт постачає прісну воду з давніх підземних резервуарів (фосильної води) із системи Нубійського піщаникового водоносного шару. Він забезпечує приблизно 70 % усієї прісної води, яку споживають в країні, і тим самим підтримує життєво важливі потреби прибережних міст й сільськогосподарських угідь. Окрім того, цей проєкт сприяє розвитку сільського господарства, зменшуючи залежність Лівії від імпорту продовольства, а також є символом технологічного прогресу та інженерного потенціалу країни.

Монети країн Південної Африки також широко відображають важливі для регіону елементи довкілля та традиційного господарства, демонструючи економічні та культурні аспекти сільськогосподарської діяльності. Зокрема, цукрова тростина та її збір на полі зустрічається на монетах Есватіні (10 центів) і Маврикію (10 рупій), сорго і пшениця – на монетах Лесото (2, 5 малоті), бавовник і кокосові пальми – у Мозамбіку (20 і 50 сентаво), а стручки ванілі – на монетах Мадагаскару (2 аріарі) (рис. 2).

Зображення об'єктів тваринництва також містяться на монетах Південної Африки (10 центів, капська медоносна бджола), Лесото (10 лісенте, ангорська коза), Мозамбіку (2 метикас, креветки), Мадагаскару (2 аріарі, голова зебу), Коморських островів (25 франків, яйця із чотирма пташенятами, що вилупились), Островів Святої Єлени (1 пенні, тунець).

Рис. 2. Довкілля, природні ресурси та традиційне господарство на монетах країн Південної Африки (створено авторами)

На монеті Південної Африки номіналом 10 центів зображена капська медоносна бджола, яка є важливим видом для запилення сільськогосподарських культур і дикорослих рослин у країні. Вона сприяє підвищенню врожайності фруктів, овочів та медоносних рослин, що має значний економічний ефект для регіону. Окрім того, цей вид бджіл є джерелом меду та інших продуктів бджільництва, які використовуються як у харчовій промисловості, так і в народній медицині. Зображення бджоли на монеті символізує важливість збереження біорізноманіття та ролі комах у підтримці екологічної рівноваги.

Монета Лесото номіналом 10 лісенте демонструє нам ангорську козу, яка є важливим компонентом традиційного господарства країни. Цей вид кіз дає цінну шерсть мохер, з якої виготовляють високоякісні текстильні вироби, що мають економічне значення для місцевих громад. Ангорські кози також забезпечують молоко і м'ясо, слугуючи важливим джерелом харчування для населення. Зображення тварини на монеті підкреслює її роль у збереженні культурних традицій та підтримці сільського господарства Лесото.

Креветки на монеті Мозамбіку номіналом 2 метикас символізують важливу роль рибальства та морських ресурсів у країні. Вони є значним джерелом доходу для місцевого населення, особливо під час експорту на міжнародні ринки. Мозамбик має багаті прибережні води Індійського океану, де креветки є найпоширенішим видом для промислового вилову. Зображення креветок на монеті підкреслює значення морських продуктів для економіки цієї країни.

Довкілля, природні ресурси та традиційне господарство широко представлені на монетах країн Західної Африки (рис. 3). Зокрема, на монетах країн цього регіону зустрічаються наступні зображення: зерна кави, кукурудза, сорго, арахіс (5 франків, країни зони CFA (західноафриканського франка), какао-боби, арахіс, гілочка кавового й оливкового дерева, сорго (50 франків, країни зони CFA), кукурудза, банан, сорго, африканське просо (200 франків, країни зони CFA), арахіс, кава, какао, бавовник (500 франків, країни зони CFA), плоди какао на гілці (100 леоне, Сьєрра-Леоне), плоди кукурудзи (50 кобо, Нігерія), риба муля (відома як кефаль) (1/5 угії, Мавританія), герб Мавританії (50 угій, фінікова пальма, просо, акація).

Рис. 3. Довкілля, природні ресурси та традиційне господарство на монетах країн Західної Африки
(складено авторами)

Отже, найбільша кількість сільськогосподарських культур представлено на монетах країн зони західноафриканського франка (CFA): Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, Гвінея-Бісау, Малі, Нігер, Сенегал, Того. Зокрема, монета Мавританії номіналом 1/5 угії із зображенням кефалі може розповісти дітям про її важливість для економіки країни, оскільки є основною комерційною рибою у країні. Вона забезпечує

значну частину експорту рибної продукції та є важливим джерелом харчування для місцевого населення.

На багатьох монетах країн країни зони CFA зображені важливі сільськогосподарські культури – арахіс, кава, какао та бавовник, які відіграють ключову роль в економіці регіону. Арахіс використовується як продукт харчування і джерело олії, а також є важливою експортною культурою. Кава та какао забезпечують значну частину валютних надходжень та є основою для розвитку агропромислового комплексу. Бавовник слугує сировиною для текстильної промисловості і підтримує зайнятість у сільській місцевості. Зображення цих культур на монетах підкреслює їх економічне, соціальне та культурне значення для країн Західної Африки.

Висновки. Розвивальне значення застосування монет різних країн світу на уроках географії та позашкільній роботі пов'язано із можливістю їхнього використання для виконання дітьми різноманітних навчальних завдань, які сприятимуть підвищенню інтересу до предмету, розвитку аналітичного та логічного мислення. Монети є глибоко географічні і легкодоступні для вивчення. Окрім того, зображення на них мають не лише історичний та суспільний характер, але й містять природничу, географічну, біологічну та екологічну складову.

Аналіз монет країн Африки показав, що вони містять багату інформацію про довкілля, природні ресурси та традиційне господарство. Зображення рослин і тварин на монетах відображають економічне, культурне та екологічне значення цих об'єктів для регіонів. Монети слугують не лише платіжним засобом, а й джерелом знань про природні ресурси та біорізноманіття країн. Використання нумізматичних об'єктів у навчанні сприяє розвитку екологічної та культурної свідомості учнів. Порівняння регіональних особливостей дозволяє простежити як спільні риси, так і відмінності в представленні природи та господарської діяльності. Таким чином, нумізматична географія є ефективним інструментом формування природничої компетентності та виховання ціннісного ставлення до довкілля.

Список використаних джерел та літератури

1. Байтеряков О.З., Донченко Л.М. Методика застосування грошових знаків в шкільному курсі «Географія. Материк і океани». Педагогічна інноватика : досвід та перспективи Нової української школи : кол. монографія / за заг.ред. А. М. Солоненка, І. А. Мальцевої, Л. Ю. Москальової, О. С. Арабаджи. Мелітополь : ТОВ «Колор Принт», 2019. С. 178-185.
2. Мисько В.З., Мисько Т.О., Методичні особливості застосування монет країн Європи у закладах загальної середньої освіти та позашкільній роботі. Науково-методичний супровід педагогічних працівників у світлі Концепції нової української школи /Зб. матеріалів VI інтернет форуму [ред. кол.: О.Кошка (гол) та ін.]. Хмельницький : ХОІППО. 2021. С. 166-171.
3. Мисько В.З., Мисько Т.О., Байтеряков О.З. Методичні аспекти застосування матеріалів (відомостей) нумізматичної географії Азії в освітньому процесі. Освітній фактор. Всеукраїнський науково-педагогічний журнал. Київ, серпень 2024 р. С. 33-38.
4. Мисько В.З., Мисько Т.О., Байтеряков О.З. Щодо питання про нумізматичну географію (на прикладі сучасних монет країн Полінезії). Ways of Science Development in Modern Crisis Conditions: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Internet Conference, June 13-14, 2024. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 217 P. 134-138.
5. Numista. URL: <https://numista.com> (дата звернення 07.11.2025)

Мілосна Інна,
вихователь Хмельницького
закладу дошкільної освіти №8
«Малятко» Хмельницької міської ради

**Дошкільна освіта в умовах цифрової трансформації: виклики й
можливості. Дошкільнята покоління Альфа:
як виховувати дітей у світі ґаджетів та штучного інтелекту**

Анотація. У статті розглядаються особливості розвитку дітей покоління Альфа — першого покоління, яке зростає в умовах тотальної цифровізації. Автор аналізує виклики, з якими стикаються педагоги дошкільної освіти, та пропонує практичні шляхи ефективної взаємодії з дітьми, для яких технології є природною частиною життя. У центрі уваги — розвиток емоційного інтелекту, креативності, соціальних навичок та формування балансу між реальним і віртуальним світом. Запропоновано конкретні педагогічні вправи та інтерактивні методики, спрямовані на гармонійне виховання сучасних дітей у світі ґаджетів.

Розглянуто особливості цифрової трансформації дошкільної освіти та її вплив на освітній процес. Проаналізовано основні виклики, з якими стикаються педагоги в умовах цифровізації, та визначено нові можливості для підвищення ефективності навчально – виховної роботи. Особливу увагу приділено практичному досвіду впровадження цифрових технологій у закладі дошкільної освіти №8 «Малятко» м. Хмельницького. Матеріали статті можуть бути корисними вихователям, методистам і керівникам ЗДО у впровадженні інноваційних підходів до розвитку дітей у сучасному цифровому середовищі.

Ключові слова: покоління Альфа, цифрове середовище, дошкільнята, ґаджети, виховання, емоційний інтелект, креативність, соціальні навички, технології в освіті. Дошкільна освіта, цифрові технології, інновації, педагогічний досвід, розвиток дитини, цифрова трансформація.

Постановка проблеми. Сучасні діти покоління Альфа народжуються і розвиваються в умовах швидкого науково – технічного прогресу, де ґаджети та штучний інтелект стають невід’ємною частиною їхнього життя. Це створює нові виклики для системи дошкільної освіти: як вихователю знайти баланс між використанням технологій і формуванням живого спілкування, емоційності, креативності та саморегуляції. Проблема полягає в необхідності адаптації педагогічних підходів до нових реалій цифрової епохи, щоб виховання дітей не лише відповідало вимогам часу, а й зберігало гуманістичну сутність освіти.

Цифрова трансформація освіти — це глобальний процес, який охоплює всі рівні навчання, зокрема й дошкільну освіту. Діти покоління Альфа зростають у світі цифрових пристроїв, що потребує адаптації педагогічних методів до нових умов. Водночас важливо зберігати баланс між використанням технологій та традиційними засобами виховання, адже саме у дошкільному віці формується емоційний інтелект, соціальні навички, творче мислення. Тому перед вихователем постає завдання — гармонійно поєднати інновації з гуманістичними цінностями дошкільної педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема цифровізації освіти активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями. Основою для визначення стратегічних напрямків слугує Концепція цифрової трансформації освіти і науки України, яка разом із Законом України «Про освіту» визначає необхідність формування цифрової компетентності педагогів. У навчально – методичних посібниках під редакцією О. Кононенко розглядаються практичні аспекти використання сучасних технологій у ЗДО.

Проте питання впровадження цифрових засобів саме в дошкільному середовищі та методичне забезпечення цього процесу залишаються недостатньо опрацьованими, що й зумовлює актуальність даної роботи.

Виклад основного матеріалу. Ми живемо в епоху стрімких змін. Діти, з якими ми працюємо сьогодні, — це покоління Альфа. Це діти, які народилися після 2010 року, і вони перші у світі, хто зростає у середовищі, де цифрові технології стали природною частиною життя.

Для них планшет чи смартфон — не диво техніки, а звичний предмет, як для нас колись книжка чи іграшка. Проте разом із новими можливостями виникають і нові виклики для нас, педагогів.

Сьогодні я хочу поговорити про те, якими є діти покоління Альфа, які особливості їхнього розвитку ми повинні враховувати, і які практичні інструменти можемо використати у роботі.

◆ Характерні риси покоління Альфа

Дослідження психологів та педагогів показують, що сучасні дошкільнята мають кілька спільних рис:

1. Швидке сприйняття інформації, але коротка концентрація уваги.

Вони можуть одночасно дивитися відео й слухати, але зосередитися довго на одному завданні складно.

2. Візуальність мислення. Дитина легше запам'ятає картинку чи мультик, ніж пояснення словами.

3. Технологічність. Вони з малечку знають, як провести пальчиком по екрану, але часто не знають, як зав'язати шнурки.

4. Потреба у швидкому результаті. Вони не завжди готові чекати, їм важливо "тут і зараз".

5. Соціальні навички розвиваються повільніше. Через гаджети дітям складніше встановлювати контакт і вирішувати конфлікти в реальному житті.

◆ Виклики для вихователя

Як навчити дитину зосереджуватися і доводити справу до кінця?

Як виховати емоційність, коли екран замінює живе спілкування?

Як показати, що реальний світ не менш цікавий за віртуальний?

◆ Практичні поради у роботі з дошкільниками покоління Альфа

1. Використовувати технології дозовано і змістовно.

Наприклад, короткі навчальні мультфільми чи інтерактивні казки можуть стати відправною точкою для творчої роботи.

2. Розвивати креативність.

Після перегляду мультфільму — намалювати продовження або придумати інший фінал.

3. Формувати емоційний інтелект.

Вчити дітей називати свої почуття, розпізнавати емоції інших.

4. Розвивати соціальні навички через гру.

Колективні ігри, проєкти, парна робота — це тренування спілкування й співпраці.

5. Показувати красу "офлайн".

Рухливі ігри, експерименти з природними матеріалами, творчі майстерні допомагають відчути радість від реальних вражень.

◆ Інтерактивна частина (майстер-класи)

Щоб наш виступ був практичним, пропоную кілька вправ, які можна використовувати з дітьми:

1. Гра "Кольорові команди"

На підлогу викладаються кольорові картки. Вихователь каже: "Сонечко світить жовтим промінчиком" — діти біжать до жовтої картки.

☞ Це проста гра, але вона швидко залучає дітей і відволікає від бажання "гратися в телефон".

2. Вправа "Цифрова казка"

Показати дітям коротку мультимедійну історію (2 хвилини). Після цього: одні діти малюють продовження, інші — інсценізують сюжет, треті — вигадують новий фінал.

☞ Так ми використовуємо технології як поштовх до творчості, а не як розвагу.

3. Вправа "Емоції в коробочці"

У коробці картки з емоціями (радість, сум, злість, подив). Дитина витягає картку й показує емоцію жестами та мімікою, інші відгадують.

☞ Це розвиває емоційний інтелект і допомагає дітям краще розуміти себе й оточення.

4. Міні-презентація "Корисні додатки"

Можна показати один приклад якісного освітнього застосунку — наприклад, пазли чи мовну гру. Але обов'язково додати: гаджет — це лише інструмент, а не заміна вихователя.

1. Виклики цифрової трансформації у дошкільній освіті

Одним із головних викликів є необхідність підвищення цифрової компетентності педагогів. Не всі вихователі володіють сучасними інструментами, що потребує постійного професійного вдосконалення.

Іншим важливим аспектом є питання безпеки дітей у цифровому просторі. Використання гаджетів має відповідати віковим обмеженням та санітарно-гігієнічним нормам, щоб уникнути негативного впливу на здоров'я дитини.

Складність становить і збереження балансу між цифровими технологіями та живим спілкуванням. Дошкільники потребують безпосередньої гри, творчості та рухової активності, тому технології повинні лише доповнювати традиційні форми навчання, а не замінювати їх.

2. Можливості цифрових технологій у ЗДО

Попри виклики, цифровізація відкриває широкі можливості для підвищення якості освіти. Використання мультимедійних матеріалів, інтерактивних презентацій, відеофрагментів підвищує зацікавленість дітей, стимулює розвиток уяви та мислення.

Завдяки цифровим платформам вихователь має змогу підтримувати зворотний зв'язок із батьками, оперативно ділитися досягненнями дітей, фото- та відеоматеріалами. Це створює єдиний освітній простір «дитина — вихователь — родина».

Крім того, технології дозволяють індивідуалізувати навчальний процес — підбирати завдання відповідно до темпу, інтересів та здібностей кожної дитини.

3. Практичний досвід ЗДО №8 «Малютко» м. Хмельницького

У своїй діяльності вихователь закладу впроваджує цифрові інструменти за принципом «доповнення, а не заміни». Зокрема:

під час занять використовуються короткі відеофрагменти, презентації, інтерактивні вправи;

у спільній діяльності діти створюють колажі, міні - проекти, переглядають фото- та відеоматеріали;

активно застосовуються цифрові канали комунікації з батьками (месенджери, електронні ресурси) для обговорення дитячих досягнень і спільних завдань.

Результати педагогічних спостережень показали підвищення рівня пізнавальної активності, розвитку мовлення, соціальної взаємодії та творчості дітей.

Висновки. Діти покоління Альфа — це не проблема, а виклик і можливість. Вони мають величезний потенціал, але саме ми, педагоги, допомагаємо їм навчитися балансувати між світом реальним і цифровим.

Наше головне завдання — не відбирати гаджети, а навчити дітей користуватися ними з користю, розвивати креативність, емоції та соціальні навички.

Адже майбутнє цих дітей — це майбутнє нашої країни. І від того, як ми їх виховуємо сьогодні, залежить, яким буде світ завтра.

Цифрова трансформація дошкільної освіти є невідворотним процесом, який вимагає нових підходів до організації навчально-виховної діяльності. Поєднання традиційних методів і сучасних цифрових технологій забезпечує ефективний розвиток особистості дитини, формує її пізнавальну активність, творче мислення та соціальні компетентності.

Вихователь у цьому процесі виступає модератором, наставником і провідником дитини у світі технологій. Важливо зберігати гармонію між цифровими й гуманістичними аспектами освіти, забезпечуючи всебічний розвиток дошкільника.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. — Київ: Верховна Рада України, 2017. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Концепція цифрової трансформації освіти і науки України на період до 2026 року. — Київ: Міністерство освіти і науки України, 2021. — URL: <https://mon.gov.ua/news/kontseptsiya-tsifrovoi-transformatsii-osviti-i-nauki-mon-zaproshue-do-gromadskogo-obgovorennya>
3. Сучасні технології в дошкільній освіті: навчально-методичний посібник / за ред. О. Кононенко. — Київ, 2022. — URL: <https://www.ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2110/1/pdf?hl=uk>

Алла Міхалевська,
вчитель української мови та літератури
Заміхівської гімназії Новоушицької
селищної ради, вчитель-методист

Українська література як інструмент психологічної підтримки та формування національної стійкості учнів 6 класу в умовах воєнного стану

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність адаптації змісту та методів викладання української літератури у 6 класі з метою забезпечення психологічної підтримки учнів та формування їхньої національної стійкості (резиліентності) в умовах воєнного стану. На основі аналізу психологічних особливостей підлітків та принципів бібліотерапії розроблено систему практичних прийомів, що інтегрують навчальні цілі з корекцією емоційних станів та представлено таблицю адаптації навчального матеріалу з акцентом на архетипи безпеки, героїзму та відновлення (на прикладі КТП 2025 року). Особлива увага приділяється принципам формувального оцінювання та фасилітації роботи в умовах безпекових ризиків.

Ключові слова: національна стійкість, бібліотерапія, 6 клас, українська література, адаптивна педагогіка, воєнний стан, травматичний досвід, формувальне оцінювання.

Постановка проблеми. Повномасштабна військова агресія російської федерації створила безпрецедентні виклики для системи освіти. Освітній процес набув виразного психолого-педагогічного та безпекового виміру. Основною місією сучасної

школи, окрім надання знань, стало забезпечення психологічної стійкості, соціальної адаптації та збереження ментального здоров'я учасників освітнього процесу.

Особливої уваги потребують учні середньої ланки, зокрема 6-го класу, які перебувають у критичному періоді пубертату, посиленого травматичним досвідом війни (тривога, дислокація, втрата відчуття безпеки). На тлі цих викликів, дисципліни гуманітарного циклу, і в першу чергу українська література, набувають стратегічного значення, перетворюючись на потужний інструмент бібліотерапії та формування національної ідентичності. Актуальність статті зумовлена необхідністю розробки адаптивних методик викладання, які гармонійно поєднують реалізацію навчальної програми з психоемоційною підтримкою учнів у кризовий період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою дослідження слугують чинні нормативно-правові акти (2, 3) та програмна база (1, 4), що гарантує відповідність пропонованих методик державному стандарту.

Психологічна теорія кризи та стійкості. Ключовим теоретичним фундаментом є дослідження у сфері кризової психології (8) та військової психології (7). Ці праці підтверджують необхідність інтеграції психологічної підтримки в освітній процес для подолання наслідків травматичного досвіду, вплив якого на психіку підлітків детально розкритий у роботах А. А. Коваленка (5). Центральним поняттям, яке використовується для формулювання мети викладання, є життестійкість (резилієнтність), розроблена в дослідженнях Т. М. Титаренко (6). Концепція резилієнтності дозволяє позиціонувати літературу як засіб формування внутрішньої сили та здатності особистості до відновлення після кризових подій.

Бібліотерапія та дидактичні інновації. Обґрунтування використання літературного твору як терапевтичного засобу базується на теорії бібліотерапії (9). В. Л. Федоренко (12) підкреслює значення наративних практик у процесі обробки травми, де сюжети художніх творів виступають безпечним полем для проєкції особистих переживань. Водночас, праці О. І. Неживого (11) та О. В. Ісаєнко (10) підтверджують, що художня література є ефективним засобом формування національної ідентичності та патріотичного виховання. Практичні аспекти роботи в умовах безпекових ризиків спираються на принципи адаптивної педагогіки (13) та підходи формувального оцінювання (14), що є ключовим для зниження академічного стресу.

Попри наявність теоретичних напрацювань, в українській науковій літературі досі бракує систематизованої, практико-орієнтованої методики викладання української літератури у 6 класі, яка б комплексно поєднувала академічні вимоги та цілеспрямовану психоемоційну підтримку учнів у воєнний час. Це обґрунтовує необхідність розробки конкретних дидактичних прийомів.

Виклад основного матеріалу. Практична методика реалізації змісту української літератури у 6 класі ґрунтується на принципах пріоритезації та фасилітації, перетворюючи навчальний матеріал на ресурс стійкості.

5.1. Адаптація змісту навчальної програми (Таблиця 1)

Адаптація змісту здійснюється через посилення акцентів на ціннісно-емоційних складових творів та мінімізацію академічно-складних аспектів.

Таблиця 1. Адаптація змісту української літератури (6 клас) для психологічної підтримки

Тема / твір (за КТП)	Адапована мета у кризових умовах	Приклади практичних методів
Колискові пісні	Психоемоційна стабілізація. Створення уявного «безпечного місця» через архетип захищеності,	Аудіо-терапія: Прослуховування колискових. Есе: «Символи миру та спокою в колискових».

	материнської любові та спокою.	
Пісні літературного походження («Червона калина», Гімн, «Молитва»)	Формування національної стійкості. Усвідомлення пісні як ментальної зброї та символу незламності.	Проект «Пісня як код нації». Створення візуальної інфографіки «Символи незламності».
Т. Шевченко, Леся Українка (лірика)	Героїзм та ідентичність. Рефлексія над мріями та болем. Дозвіл на смуток та пошук внутрішньої сили.	Вправа «Козацький характер»: Виділення 5 чеснот Івана Підкови, актуальних сьогодні. Бібліотерапевтична дискусія про право «хотіти сміятись крізь сльози» (Леся Українка).
В. Рутківський «Джури козака Швайки»	Архетип захисника. Формування цінностей честі, відданості та взаємодопомоги (побратимство).	Дискусія про сучасну незламність: які козацькі чесноти ми маємо зберегти, залучаючи приклади ЗСУ/волонтерів.
М. Вороний «Євшан-зілля»	Цінність рідної землі. Актуалізація поняття дому і повернення як головної мети.	Вправа «Євшан-зілля мого серця»: визначення 3-4 речей, які символізують Україну та можуть повернути учня додому (ментально).
Вс. Нестайко, Я. Стельмах, Л. Вороніна	Нормалізація дитячого світу. Відновлення здатності до гри, сміху, дружби та пригод.	Терапія сміхом: інсценізація найбільш смішних епізодів із «Тореадорів...». Кейс-завдання за «ТТБ»: «Який засіб від переляку № 9 ти б винайшов?».
Гумор і сатира (С. Руданський, П. Глазовий)	Подолання сміхом. Розвиток критичного мислення та здатності «сміятися з ворога» чи з власних недоліків.	«Гумор як зброя»: аналіз співомовок на предмет висміювання зла. Есе: зміна акценту на «Який гумор допомагає мені пережити важкі часи?».

5.2. Інноваційні методичні прийоми (фасилітація)

Для забезпечення психологічного комфорту використовуються бібліотерапевтичні та нарративні прийоми:

1. «Діалог із внутрішнім героєм»: замість традиційного аналізу характеру, учням пропонується проектувати власні ресурси. *Наприклад*: «Яке твоє внутрішнє “Я” допомогло б тобі не боятися, опинившись на місці Грицика?» Це стимулює саморефлексію та пошук власних механізмів подолання.

2. «Безпечний фінал» (метод продовження історії). Після вивчення драматичного епізоду учні описують ідеальне, безпечне завершення історії. Ця практика допомагає відновити почуття контролю над подіями та зменшити тривогу.

3. Вправа «Кольори та звуки твору». Під час читання пейзажної лірики учні визначають 3 кольори, 3 звуки та 3 запахи, які асоціюються з текстом. Це прийом емоційного заземлення, що переносить фокус з абстрактної тривоги на конкретні сенсорні образи.

4. «Літературна пантоміма» (гра на впізнавання). Використання міміки та жестів для зображення героїв (Клим Джура, Ява Рень) як засіб фізичної активізації, що допомагає скинути м'язову напругу та відновити увагу.

5.3. Особливості оцінювання та зворотного зв'язку

Система оцінювання підпорядковується принципу формувальної оцінки (14), де пріоритетом є стимулювання зусиль, а не покарання за помилку.

1. Критерії оцінки в умовах стресу. Зниження пріоритету швидкісних показників (наприклад, при читанні мовчки) на користь глибини розуміння та здатності до рефлексії. Діагностувальні роботи можуть бути замінені на креативний звіт (ментальна карта, усне інтерв'ю).

2. Оцінювання «Участі та стійкості». Введення категорії оцінки за активну участь у фасилітативних практиках («Діалог із героєм»), що заохочує учнів до рефлексії та комунікації.

3. Принцип «Сендвіча». Зворотний зв'язок завжди починається з похвали (підтримки) та закінчується позитивною мотивацією (надія на успіх), з критикою лише в середині. Коментарі мають бути персоналізованими та сфокусованими на процесі («Я бачу твої зусилля»).

5.4. Організація роботи в умовах безпекових ризиків

Викладання реалізується згідно з принципами адаптивної педагогіки (13):

1. Урок в укритті. Використання мінімального обладнання для аудіо- та візуальної підтримки; теми обираються заземлюючі (короткі вірші, колискові).

2. Дистанційне навчання. Забезпечення асинхронного режиму для учнів у різних часових поясах (запис уроків, автономні творчі завдання). Обов'язкове проведення «Перевірки безпеки» на початку онлайн-уроку (питання про стан та місцезнаходження).

Висновки. Розробка та впровадження адаптованої методики викладання української літератури у 6 класі довела свою ефективність у забезпеченні двох стратегічних освітніх цілей в умовах воєнного стану: реалізації навчальної програми та надання психоемоційної підтримки учням.

1. Досягнення мети: адаптивний підхід, що базується на принципах бібліотерапії та резилієнтності, дозволяє перетворити літературний матеріал на дієвий ресурс для подолання наслідків травматичного досвіду.

2. Практична цінність: розроблені прийоми («Діалог із внутрішнім героєм», «Безпечний фінал», «Кольори та звуки твору») сприяють емоційному заземленню, відновленню почуття контролю та нормалізації дитячого світу через художній образ.

3. Стійкість та ідентичність: посилення акценту на архетипах захисника, незламності та цінності рідної землі (через народні та патріотичні пісні, історичні твори) ефективно працює на формування стійкої національної ідентичності.

4. Рекомендації: вчителям-словесникам рекомендовано пріоритетизувати формувальне оцінювання, використовувати гнучкі форми роботи та активно впроваджувати елементи бібліотерапії, тісно співпрацюючи з психологічною службою.

Список використаних джерел та літератури

1. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (ЗСО) / Архипова В. П., Січка С. І., Шило С. Б. – Київ: ІМЗО, 2022.

2. Закон України «Про освіту» (зі змінами, внесеними в умовах воєнного стану).

3. Методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році / Міністерство освіти і науки України.

4. Авраменко О. М. Українська література : підруч. для 6 кл. закл. загальн. середн. освіти. – Київ: Грамота, 2023.

5. Коваленко А. А. Психологічна допомога дітям з травматичним досвідом війни: Навчально-методичний посібник. – Київ: Університет «КРОК», 2022.

6. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціально-психологічний вимір. – Київ: Міленіум, 2016.
7. Васютинський В. О. Військова психологія: навчальний посібник. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2022.
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Кризова психологія: Підручник. – Київ: Академвидав, 2020.
9. Гуменюк В. В. Бібліотерапія як метод психолого-педагогічної корекції емоційних станів учнів. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, 2021. Вип. 1.
10. Ісаєнко О. В. Формування національної ідентичності підлітків засобами художньої літератури. // Освіта і управління, 2020. Т. 23, № 4.
11. Неживий О. І. Проблеми викладання української літератури в контексті національно-патріотичного виховання. – Луганськ: Альма-матер, 2014.
12. Федоренко В. Л. Наративні практики в умовах травми: роль літератури. // Вісник психології і педагогіки. – 2023. № 2 (17).
13. Остапенко О. І. Адаптивна педагогіка: викладання укриття та дистанційні форми роботи. – Київ: Видавничий дім «Слово», 2022.
14. Пометун О. І. Елементи формувального оцінювання на уроках гуманітарного циклу. // Дидактика: теорія і практика, 2020. № 3.
15. Сидоренко В. В. Використання ІКТ-засобів для забезпечення безперервності освіти в умовах воєнного стану. // Інформаційні технології в освіті. – 2023. № 1.

Мозолюк-Боднар Людмила,
доцент кафедри правових та інформаційних технологій
ХІСТ Університету «Україна»,
кандидат юридичних наук, доцент

Підготовка педагогів до реалізації інклюзивного навчання в умовах воєнного стану та зарубіжний досвід

Анотація. У статті розглядаються необхідні зміни в інклюзивній освіті в Україні в умовах повномасштабної війни. Акцентується увага, що традиційна модель інклюзії, орієнтована переважно на дітей з ООП, вже не відповідає викликам сьогодення. Війна значно розширила категорію дітей, які потребують підтримки, включаючи внутрішньо переміщених осіб, здобувачів освіти із досвідом травматичних подій та тих, хто навчається в нестабільних умовах. У цьому контексті акцент робиться на необхідності формування адаптивного, гнучкого та безпечного освітнього середовища для всіх. Особлива увага приділяється оновленню підходів до підготовки педагогічних кадрів, що мають бути здатними діяти в умовах невизначеності, надавати психосоціальну підтримку, працювати в змішаних форматах та враховувати принципи універсального дизайну. У статті також проаналізовано зарубіжний досвід країн, що перебували в стані збройного конфлікту (Ізраїль, Сирія, Колумбія), і виокремлено ключові елементи ефективної інклюзії: міждисциплінарність, партнерство з громадами, розвиток соціально-емоційних компетентностей педагогів. На основі порівняльного аналізу зроблено висновок, що інклюзивна освіта в умовах війни є не окремим напрямом, а системною моделлю забезпечення права на освіту для кожного. Така модель потребує комплексного підходу до підготовки педагогів, з урахуванням як національного контексту, так і міжнародних практик.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, воєнний стан, підготовка педагогів, психосоціальна підтримка, освіта в умовах війни, міждисциплінарність.*

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни питання формування інклюзивного освітнього простору набуває нового змісту. Повномасштабна війна в Україні радикально змінила соціальний контекст, у якому функціонує освіта. Одним із найвразливіших напрямів, що зазнав глибокої трансформації є інклюзивна освіта. Традиційна парадигма інклюзії — як процесу інтеграції дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у загальноосвітній простір — більше не є достатньою для адекватного реагування на сучасні виклики. В умовах війни інклюзія потребує розширення змісту, принципів і практик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На законодавчому рівні в Україні інклюзивна освіта регулюється насамперед Законом України «Про освіту» (статті 19 і 20). Особи з ООП мають право на освіту на рівні з іншими громадянами, із урахуванням їхніх індивідуальних потреб та на основі індивідуальної програми розвитку. Також закріплено, що інклюзивне навчання здобувачів освіти базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Заклад освіти відповідно до законодавства організовує та/або забезпечує надання особам з особливими освітніми потребами психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, а також допоміжних засобів для навчання [1].

У сучасному глобальному освітньому просторі важливим компонентом розвитку інклюзивної освіти є залучення міжнародного досвіду, зокрема з країн, які функціонували або функціонують в умовах війни чи збройного конфлікту. Аналіз практик у таких країнах дозволяє виокремити ключові підходи — міждисциплінарність, партнерство закладів освіти з громадою, розвиток соціально-емоційних навичок — та адаптувати їх у контексті української реальності.

У Ізраїлі, зокрема, освітня система та підготовка педагогів відображають потребу роботи в умовах безпеки та багатокультурності. Наприклад, програма «Special & Inclusive Education» на сайті Міністерства освіти Ізраїлю наголошує на тому, що освітній процес має відповідати принципу «не залишати нікого позаду» (leave no one behind), що особливо актуально для дітей з інвалідністю або з особливими освітніми потребами в контексті збройної ситуації. Дослідження педагогів Ізраїлю показують, що підготовка до інклюзії потребує не лише знань, але й практичної підготовки, модулів із соціально-емоційних навичок, змін у програмах підготовки викладачів. В цих підходах чітко присутній міждисциплінарний елемент: педагогічна освіта включає теорію інклюзії, практичні вправи, роботу з різноманітністю, розвиток емпатії, готовність працювати в умовах нестабільності [2].

У Сирії збройний конфлікт призвів до значного порушення освітнього процесу, що стало викликом для інклюзивної освіти. Дослідження «Empowering communities: inclusive education in rural Syria» підкреслює, що в умовах війни необхідно залучати громади, враховувати індивідуальні потреби кожної дитини, проводити кампанії «Back to Learning», створювати централізовані та мобільні ресурси, а також надавати психосоціальну підтримку [3]. Такі ініціативи демонструють, що партнерство між освітньою системою, громадами та гуманітарними організаціями є критично важливим для забезпечення інклюзії у кризових умовах. Без участі громади та відповідної міждисциплінарної співпраці (освіта + психологія + соціальна підтримка) інклюзія може залишитись декларативною.

У Колумбії, де десятиліття тривав внутрішній збройний конфлікт, освіта також виступає як інструмент інтеграції мирних стратегій в освіту та інклюзії. Наприклад, дослідження «Actions That Build Peace from the Voices of Teachers Affected by the Armed Conflict in Colombia» показує, що освітні заклади працювали над темами історичної пам'яті, прав людини, культури миру — тобто формували не лише академічні знання, але й соціальні навички, коефіцієнт емпатії, міжособистісного розуміння) [4]. Дослідження «Include and Learn: educating kids, teens and their mothers on Colombia's

Venezuelan border» демонструє модель партнерства: міжнародна організація, місцева влада та громадська організація об'єднуються задля створення інклюзивних навчальних просторів для дітей-переселенців і громади [5].

Виклад основного матеріалу. В реаліях війни в Україні зросла кількість дітей, які потребують підтримки, але формально не мають статусу «дитина з ООП». Це — внутрішньо переміщені особи, діти, які пережили втрату, стрес, руйнування домівок, або які навчаються в умовах постійної тривоги, укриттів і нестабільного доступу до ресурсів. У цьому контексті сама категорія «дитина з особливими потребами» фактично розширюється, охоплюючи тих, хто зазнав травматичних впливів війни та потребує індивідуального підходу.

Це означає зміну фокусу: від інклюзії як інтеграції дитини з діагнозом — до інклюзії як створення гнучкого, адаптивного й безпечного освітнього середовища для кожного. Такий підхід узгоджується з принципами універсального дизайну в освіті, які також закріплені в національному законодавстві (зокрема, у частині про доступність освітніх закладів).

Крім того, зміна парадигми інклюзії включає посилення ролі психосоціальної підтримки. Сьогодні інклюзивна практика неможлива без фахівців, які можуть надавати кризову допомогу, знижувати рівень тривожності в здобувачів освіти, допомагати долати наслідки стресу. Це вимагає оновлення підходів до підготовки педагогічних кадрів, зокрема в закладах вищої освіти: викладачі мають формувати у студентів не лише академічні знання про ООП, а й навички роботи з дітьми в умовах кризи, переміщення, втрати базової безпеки.

Таким чином, війна стала каталізатором переходу від вузької, формалізованої інклюзії — до ширшої, адаптивної, системної моделі підтримки всіх учнів, які стикаються з бар'єрами в доступі до якісної освіти. Ця зміна потребує не лише переосмислення педагогічної практики, а й відповідних зрушень у змісті підготовки майбутніх фахівців у сфері освіти.

Сучасна система освіти, що функціонує в умовах повномасштабної війни, висуває нові, значно складніші вимоги до професійної підготовки педагогів, особливо в частині реалізації інклюзивного підходу. Педагог ВНЗ повинен бути не лише фахівцем у галузі предмета, а й психологічно стійким, гнучким, здатним діяти в умовах нестабільності та стресу.

Однією з ключових компетентностей педагога сьогодні стає здатність надавати первинну психосоціальну допомогу. Йдеться не про глибоку психологічну терапію, а про базові вміння — розпізнавати ознаки дистресу, правильно реагувати на прояви тривоги, створювати емоційно безпечне середовище в класі, підтримувати стабільність через структуру та передбачуваність навчального процесу. Це вимагає, щоб у програмах підготовки з'являлись обов'язкові модулі з кризової педагогіки, психологічної підтримки дітей, роботи з травмою.

Не менш важливим є вміння працювати в нестандартних умовах: під час повітряних тривог, у сховищах, у тимчасових притулках або навіть в онлайн-форматі без стабільного інтернету. Педагоги мають бути навчені гнучко адаптувати навчальний процес до будь-яких обставин, використовуючи принципи інклюзивного дизайну: дбати про доступність матеріалів, враховувати індивідуальні темпи засвоєння, підтримувати зворотний зв'язок у різних форматах — онлайн, асинхронно, через мобільні платформи тощо.

Окрему увагу слід приділяти підготовці до роботи в умовах змішаного навчання, коли частина здобувачів освіти присутні очно, а інші — беруть участь дистанційно або знаходяться за кордоном. Така модель потребує від викладача цифрової грамотності, вміння організовувати інклюзивний освітній процес у двох середовищах одночасно, а також здатності використовувати адаптивні цифрові інструменти для учнів з ООП.

Таким чином, робота педагогічних кадрів у воєнний час — це вже не лише про навчання методикам викладання. Це комплексна підготовка до дії в умовах невизначеності, до підтримки вразливих здобувачів освіти, до створення освітнього простору, який є одночасно безпечним, доступним, інклюзивним і гнучким.

Висновки. На підставі вищевикладеного, з врахуванням міжнародного досвіду можна виокремити такі ключові елементи, що становлять сучасні підходи: міждисциплінарність, тобто освітній простір у кризових умовах охоплює не лише педагогіку, а й психологію, соціальну роботу, захист прав людини; партнерство закладів освіти з громадами, де співпраця дозволяє мобілізувати ресурси, адаптувати підходи до місцевого контексту, долати бар'єри; підготовка педагогів включає розвиток не лише технічних навичок, а й навичок соціального та емоційного характеру — емпатія, міжкультурна комунікація, стійкість до стресу, робота з травмою. Тож, залучення міжнародного досвіду вказує на те, що ефективна інклюзія в умовах конфлікту чи війни — це не просто технологія або набір методик, а системна модель, яка включає освітню, психологічну, соціальну та громадську складові. Для українського контексту це означає: адаптація підготовки педагогів, створення освітніх просторів із підтримкою громади та розвитком ключових навичок, що будуть релевантні в умовах воєнного стану.

Сучасна підготовка педагогів в умовах війни має спиратися на принципи гнучкості, стресостійкості, гуманності та практичності. Інклюзія в кризових умовах — це не виняток, а норма. Заклади освіти мають відігравати провідну роль у забезпеченні сталості інклюзивного освітнього простору, в тому числі через якісну підготовку кадрів.

Список використаних джерел та літератури

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 23.10.2025).
2. Gal C, Ryder CH, Amsalem SR, On O. Shaping Inclusive Classrooms: Key Factors Influencing Teachers' Attitudes Toward Inclusion of Students with Special Needs. *Education Sciences*. 2025; 15(5):541. <https://doi.org/10.3390/educsci15050541> (дата звернення: 23.10.2025).
3. Empowering communities: inclusive education in rural Syria. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/news-stories/stories/empowering-communities-inclusive-education-rural-syria_en?utm_source (дата звернення: 23.10.2025).
4. Aristizábal LA, Ávila AI. Actions That Build Peace from the Voices of Teachers Affected by the Armed Conflict in Colombia. *Social Sciences*. 2024; 13(11):597. <https://doi.org/10.3390/socsci13110597> (дата звернення: 23.10.2025).
5. Include and Learn: educating kids, teens and their mothers on Colombia's Venezuelan border. URL: https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/programming/projects/include-and-learn-educating-kids-teens-and-their-mothers-colombias-venezuelan-border_en?utm_source (дата звернення: 23.10.2025).

Здоров'язбережувальні технології в оздоровчій роботі з дітьми дошкільного віку

Анотація. У статті розглянуто зміст поняття «здоров'язбережувальні технології» та їх сутність, визначено необхідність впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітньому просторі дошкільнят, проаналізовано наукові дослідження стосовно впровадження «здоров'язбережувальних освітніх технологій».

Ключові слова: «здоров'язбережувальні технології», освітні технології, «здоров'язбережувальна компетенція», здоров'я, діти, діти дошкільного віку.

Здоров'я – найдорожчий скарб, це дар, яким наділяє людину природа. Для забезпечення високих показників здоров'я у дітей дошкільного віку доцільно формувати здоров'язбережувальні компетентності, культуру здоров'я як головну умову культурного і духовного становлення особистості, а це можливо лише за умови раціональної організації освітнього процесу. У змісті освітньої лінії «Особистість дитини» Базового компоненту дошкільної освіти заявлена «здоров'язбережувальна компетенція». Наукові дослідження Т.Андрюшенко, Г. Беленької, О. Богініч, Вільчковського, Н. Гавриш, Н.Денисенко, М. Єфименко, Л.Лохвицької, М.Машовець та ін. присвячені питанням формування у дітей знань про здоров'я, ціннісного ставлення до власного здоров'я, забезпечення оптимального стану здоров'я, визнання унікальності кожної дитини та забезпечення ефективності її індивідуального розвитку. Н.Гавриш розроблено літературний проект «Здоров'я - всьому голова», який містить перспективне планування, тематику інтегрованих занять, асоціативну, інтелектуальну, карту очікуваних досягнень дітей. Автор особливо підкреслює, що важливо допомогти дітям змалечку засвоїти: бути здоровим означає дихати чистим повітрям, пити чисту воду, споживати корисні продукти, а отже – дбати не лише про себе, а й про довкілля [2]. Діяльність педагога щодо збереження й зміцнення здоров'я дітей лише тоді може вважатися повноцінною та ефективною, якщо в повній мірі професійно й творчо в єдиній системі реалізуються здоров'язбережувальні технології.

Поняття «здоров'язбережувальні технології» об'єднує у собі всі напрямки діяльності закладу дошкільної освіти, щодо формування здоров'язбережувальної компетентності дітей дошкільного віку. Медико-профілактичні технології, що забезпечують збереження і примноження здоров'я дітей під керівництвом медичного персоналу закладу дошкільної освіти відповідно до медичних норм, з використанням медичних засобів (організація моніторингу здоров'я дошкільників, організація і контроль харчування дітей раннього та дошкільного віку, фізичного розвитку дошкільників, загартовування; організація профілактичних заходів у закладі дошкільної освіти; організація здоров'язберігаючого середовища).

Фізкультурно-оздоровчі технології, спрямовані на фізичний розвиток і зміцнення здоров'я дитини: розвиток фізичних якостей, рухової активності загартовування, дихальна гімнастика, масаж і самомасаж, профілактика плоскостопості та формування правильної постави, оздоровчі процедури у водному середовищі (басейні) і на тренажерах, виховання звички до повсякденної фізичної активності та турботі про здоров'я та реалізація цих технологій, як правило, здійснюється фахівцями з фізичного виховання та вихователями в умовах спеціально організованих форм оздоровчої роботи.

Технології забезпечення соціально-психологічного благополуччя дитини, забезпечують психічне і соціальне здоров'я дошкільника. Основне завдання цих технологій – забезпечення емоційної комфортності та позитивного психологічного

самопочуття дитини в процесі спілкування з однолітками і дорослими в дитячому садку і сім'ї, забезпечення соціально-емоційного благополуччя дошкільника. Реалізацією даних технологій займається психолог за допомогою спеціально організованих зустрічей з дітьми, а також вихователь і фахівці дошкільної освіти у поточному педагогічному процесі. До цього виду технологій можна віднести технології психологічного та психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини в педагогічному процесі.

Основний показник, який відрізняє всі здоров'язберігаючі освітні технології - регулярна діагностика стану дітей та відстеження основних параметрів розвитку організму в динаміці (початок - кінець навчального року), що дозволяє зробити висновки про стан здоров'я.

Ефективність позитивного впливу на здоров'я дітей різних оздоровчих заходів, складових здоров'язберігаючих технологій, визначається не стільки якістю кожного з цих прийомів і методів, скільки їх грамотної "злагодженої" в загальній системі.

Під здоров'язбережувальними технологіями вчені пропонують розуміти:

- сприятливі умови навчання дитини (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання);
- оптимальну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм);
- повноцінний та організований руховий режим.

Аналіз класифікацій існуючих здоров'язбережувальних технологій дає можливість відокремити такі їх типи:

- Здоров'язбережувальні – це технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу.

- Оздоровчі – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я дітей, підвищення потенціалу здоров'я.

- Технології навчання здоров'ю – гігієнічне навчання, формування життєвих навичок, профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами.

- Виховання культури здоров'я- виховання в дітей особистих якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я, як цінність, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини.

Сутність здоров'язбережувальних технологій постає в комплексній оцінці умов виховання та навчання, які дозволяють зберігати наявний стан дітей, формувати більш високий рівень їхнього здоров'я, навичок здорового способу життя, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідальні психолого-педагогічні, корегуючі, реабілітаційні заходи з метою забезпечення успішної навчальної діяльності.

Знання та застосування здоров'язбережувальних технологій є важливою складовою професійної компетентності сучасного педагога, який у тісному взаємозв'язку з дітьми, батьками, психологами, медичними працівниками спроможні створити здоров'язберігаюче освітнє середовище, у якому кожен учасник зацікавлений у збереженні й зміцненні здоров'я вихованців.

Принципи навчання, що віддзеркалюють найважливіші потреби суспільства, відповідають цілям здоров'язбережувальних освітніх технологій. Для досягнення їхньої мети застосовуються такі групи засобів:

- рухової спрямованості (фізичні вправи, фізкультхвилинки, динамічні перерви, лікувальна фізкультура, рухливі ігри);

- оздоровчі сили природи (сонячні та повітряні ванни, водні процедури, фітотерапія, вітамінотерапія);

- гігієнічні (виконання санітарно-гігієнічних вимог, особиста та загальна гігієна, дотримання режимів дня, рухової активності, харчування).

Систематичний вплив на організм та психіку дітей може бути успішним лише за умови доцільного використання методів здоров'язбережувального впливу. У здоров'язбережувальних освітніх технологіях застосовуються дві групи методів:

- специфічні (притаманні тільки процесу педагогіки);
- загально-педагогічні (застосовуються в усіх випадках навчання та виховання).

Педагогічними технологіями здоров'язбереження є:

- Організаційно-педагогічні (визначають структуру навчального процесу, що сприяє запобіганню перевтоми, гіподинамії).

- Психолого-педагогічні (пов'язані з роботою вихователя на занятті і впливом на дітей).

- Навчально – виховні технології (включають програми, спрямовані на мотивацію дітей до здорового способу життя).

Прикладом психологічних технологій є кольоротерапія – наука, що вивчає властивості кольору. Кольорам здавна приписували магічне значення, вони сприятливо або негативно впливають на дитину, адже для дитини зір є найважливішим із усіх видів відчуттів.

Завданням психогімнастики є збереження психічного здоров'я, запобігання емоційним розладам у дитини через зняття психічного напруження, розвиток кращого розуміння себе та інших, створення можливостей для самовираження особистості. Більшість психогімнастичних завдань побудовано на імітації певних почуттів та емоційних станів людини. Решта передбачає відтворення певних дій та вчинків уявних героїв.

В основі арт-техніки лежить творча діяльність, в першу чергу малювання. Творчий розвиток являється не тільки головним терапевтичним механізмом, саме він допомагає виховати здорову особистість. За допомогою арт – техніки дитина має можливість виразити свої переживання, почуття відношення. Крім того творча діяльність допомагає зняти напругу, сприяє підвищенню дитячої самооцінки, впевненості у своїх силах та розвиває творчі здібності. Головна ціль - це духовний розвиток, самопізнання людини через творчість та покращення адаптації).

Пісочна терапія - одна з тих технік, що дозволяє розкрити індивідуальність кожної дитини, розв'язати її психологічні проблеми, розвинути здатність усвідомити свої бажання і знаходити можливість їх реалізації.

Казкотерапія (Це психотерапія з вже існуючими казками та фантастичними героями. Вона допомагає отримати почуття захищеності у світі, надає можливість програти основні життєві ситуації у «захищеному режимі» через казки. Також цей прийом допомагає дитині зрозуміти себе, виховати у собі корисні риси та звички. Загальна ідея прийому полягає в тому, що дитина бачить себе на місці головного героя, живе разом із ним, вчиться на його помилках).

Музикотерапія. В музиці знаходиться величезний здоров'язміцнюючий потенціал. Музика знімає стреси, стимулює роботу мозку, підвищує засвоєння, сприяє естетичному вихованню.

Сміхотерапія - наука, яка досліджує вплив сміху на людський організм. До інших здоров'язбережувальних технологій належать:

Фітотерапія - такий метод лікування, при якому основними є лікарські засоби рослинного походження, в котрих міститься комплекс біологічно активних речовин, що вилучені з рослин або окремої її частини.

Ігрова терапія. Роль гри у дошкільному віці полягає в тому, що у процесі ігрової діяльності разом з розумовим розвитком здійснюється і формується естетичне, моральне виховання.

Ароматерапія. Щоб зняти тривожність, використовують ефірні масла бергамоту та м'яти. Щоб зняти почуття напруги - беруть масло герані, лаванди. Суміш масел сосни, м'яти, лаванди вбиває мікроби, стафілокок. Стимулюючі ефірні масла – це грейпфрут та розмарин. Суміш допоможе повністю відновлювати мікрофлору впродовж дня. Випалення ефірних масел знижує концентрацію патогенних речовин, сприяє осіданню пилу. При вдиханні ефірні масла діють антивірусно.

Фізіотерапія. Вправи для очей. Вправи - енергізатори (Енергізатор - це коротка вправа, що відновлює енергію дітей. Енергізатори корисні для послаблення монотонності, збудження активності дітей й заохочення їх до подальшої праці. Майже кожен енергізатор містить елемент фізкультхвилинки, але не кожна фізкультхвилинка є енергізатором, оскільки енергізатор використовується не лише для зняття втоми, але й для релаксації).

Орієнтація дітей на здоровий спосіб життя – багатоетапний, постійний, безперервний виховний процес у навчальний і позаурочний час із залученням державних та громадських організацій. Педагогічна стратегія формування культури здоров'я має сприяти самостійному виробленню переконань дітей на основі здобутих знань і досвіду. Завдяки переконанню створюється спочатку стійка мотивація до здорового способу життя, а потім готовність до збереження

Таким чином, знання та застосування здоров'язбережувальних технологій є важливою складовою професійної компетентності сучасного педагога, який у тісному взаємозв'язку з дітьми, батьками, психологами, медичними працівниками спроможні створити здоров'язберігаюче освітнє середовище, у якому кожен учасник зацікавлений у збереженні й зміцненні здоров'я вихованців.

Список використаних джерел та літератури

1. Бабюк С.М. Формування здоров'язбережувальної компетентності дітей дошкільного віку. Освіта дітей дошкільного віку у соціокультурному просторі: збірник науково-методичних праць / за заг. редакцією Л.В.Зданевич, Н.М. Миськової, Л.С.Пісоцької О.Д.Рейпольської. Хмельницький : ХГПА. 2019.Ч.1.10-12с.
2. Гавриш Н.М. Будь здоровим – дбай про тіло душу й розум. // Методична скарбничка вихователя. - 2019.- № 9.С. 8-18.
3. Денисенко Н. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним. // Дошкільне виховання. - 2007.№7 ст.8-10.
4. Єфименко М. Казкова фізкультура. // Дошкільне виховання. 2015. №4 ст.16-15.
5. Лохвицька Л.В. Андрющенко Т.К. Дошкільникам про основи здоров'я: Навчально-методичний посібник. -2 видання,оновл.- Тернопіль: Мандрівець. 2008.- 192с.

Мороз Олександр,
вчитель інформатики, вчитель-методист,
Регула Тетяна,
вчитель інформатики, вчитель-методист,
Шиманюк Антон,
вчитель інформатики
Судилківського ліцею Судилківської сільської ради
Шепетівського району
Хмельницької області

Формування позитивної навчальної мотивації засобами електронних ресурсів

Проблема формування мотивації навчання завжди була актуальною в педагогічній діяльності. Як відомо, зміст навчання, його значущість для школяра є підґрунтям мотиваційної сфери. Від змісту навчання залежить спрямованість учня, тобто мотиви навчання. Перед сучасним викладачем передусім стоїть завдання задіяти в навчанні такі ресурси, які пробуджуватимуть і підтримуватимуть в учнів інтерес до пізнання нового.

У цих умовах важливого значення набуває використання саме електронних ресурсів.

Найбільша користь електронних ресурсів — це миттєвий зворотний зв'язок. Уявіть ситуацію: учень виконав завдання і одразу, в цю ж хвилину, дізнається, де була помилка. Це не те ж саме, що отримати перевірений зошит через два дні, коли тема вже давно пройдена, а розуміння втрачено. Миттєвий фідбек дозволяє учню негайно виправити хибне розуміння матеріалу та закріпити правильне рішення. Це перетворює домашнє завдання з простої обов'язкової роботи на ефективний інструмент самонавчання.

Для наших сучасних учнів, які виростили з гаджетами, ігровий формат є найбільш природним. Завдання, оформлені як вікторини чи ігри, які пропонують Wordwall чи Kahoot!, перетворюють нудне повторення на захопливе змагання. З'являється здоровий азарт, бажання отримати кращий результат або піднятися в рейтингу. Рівень залученості та мотивації зростає в рази, оскільки діти тепер "грають", а не просто "роблять уроки". До того ж, багато платформ дозволяють виконувати завдання знову і знову, поки не буде досягнутий ідеальний результат, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Якщо Ваша головна мета — гейміфікація та мотивація учнів під час перевірки домашніх завдань, Вам ідеально підійдуть платформи, які перетворюють завдання на змагання, вікторини чи ігри.

Крім того, електронні ресурси — це безцінне діагностичне вікно. Замість загальної оцінки в зошиті, можна отримати детальний аналітичний звіт. Видно не лише, *хто* отримав низький бал, а й *які саме* питання чи типи завдань викликали найбільші труднощі у всього класу. Це дозволяє не гаяти час на повторення того, що учні вже знають, а зосередити урок наступного дня саме на тих прогалинах, які виявила система. Це справжня персоналізація навчання.

Для глибокої діагностики навчальних потреб та отримання детальної аналітики прогалин у знаннях учнів, найкраще підходять платформи, які не просто виставляють бал, а надають вчителю розширені звіти.

І, нарешті, найприємніший бонус: автоматична перевірка домашніх завдань закритого типу вивільняє величезну кількість особистого та робочого часу.

Платформи для організації навчання та контролю (LMS-системи) дозволяють призначати завдання, збирати роботи, виставляти оцінки, залишати коментарі. Не має вбудованої функції створення тестів, але чудово інтегрується з іншими сервісами.

"Нові знання" — це цифровий помічник вчителя. Він звільняє від рутинної паперової роботи, дозволяє зосередитися на викладанні та забезпечує ефективну, прозору взаємодію з учнями та їхніми родинами. Це крок до сучасної, організованої та оцифрованої школи.

LearningApps.org - фантастичний ресурс для швидкого створення інтерактивних, тренувальних та перевірочних вправ, який значно збагачує урок. Його переваги (простота, різноманітність, безкоштовність) значно переважають недоліки, які в основному пов'язані з технічними аспектами та обмеженнями формату "міні-ігор".

Wordwall - першокласний інструмент для гейміфікації та швидкої розробки навчальних матеріалів. Якщо ви шукаєте спосіб зробити повторення, закріплення чи перевірку термінів цікавим і швидким, то він ідеальний.

Google Forms - це потужний інструмент, який допомагає: економити час на адмініструванні, надавати учням миттєвий зворотний зв'язок і створювати динамічні, сучасні домашні завдання. Це підвищує залученість учнів та ефективність самого процесу навчання. Мотивація є особливо важливим і специфічним компонентом навчальної діяльності, через реалізацію і за допомогою якого можливе формування навчальної діяльності школярів у цілому.

З використанням електронних ресурсів педагогічні цілі швидше перетворюються на психічні цілі учнів; через зміст формується певне ставлення учнів до навчального предмета й усвідомлюється його ціннісна значущість для особистісного, у тому числі інтелектуального, розвитку дитини; за допомогою функцій засобів, що спонукають, у педагогічній комунікації актуалізуються й освоюються навчальні ситуації; систематичний контроль навчальної діяльності та його результати використовуються для формування відповідальності та прийняття коригувальних рішень.

Список використаних джерел та літератури

1. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посібник. К. : Либідь, 2022. 304 с.
2. Якименко Л. Ю. Мотивація - основа управління людськими ресурсами : навч.-практ. посібник. Київ : Центр навч. літ., 2018. 144 с.
3. <https://nus.org.ua/2019/01/30/10-onlajn-resursiv-shho-znadoblyatsya-naurokah/>
4. <https://naurok.com.ua/prezenprezentaciya-elektronni-osvitni-resursi-dlya-novoukra-nsko-shkoli-320595.html>

Музика Тетяна,
вихователь Хмельницького закладу
дошкільної освіти №8 «Малятко»
Хмельницької міської ради
Хмельницької області

Світ на дотик: значення тканини у розвитку сенсорики дитини

Анотація. У статті розкрито фундаментальне значення безпосереднього тактильного досвіду у розвитку дошкільнят в умовах домінування гаджетів. Обґрунтовано комплексний вплив ігор з текстилем на формування сенсорики, моторики, мовлення та емоційного благополуччя дитини. Систематичне використання текстилю пропонується як необхідна умова для гармонійного розвитку дитини.

Ключові слова: сенсорика, тканина, тактильний досвід, розвиток дитини, дошкільна освіта, дрібна моторика, сенсорно-розвивальний інструмент, вихователь, ігри з тканиною, співпраця з батьками, творча діяльність.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується домінуванням яскравих гаджетів, що стало нормою навіть у середовищі дошкільної освіти. Хоча цифрові технології й відкривають нові можливості, вони, на жаль, часто призводять до недостатнього безпосереднього тактильного досвіду, розвитку сенсорики та моторики, які є фундаментом когнітивного та мовленнєвого розвитку. Проблема полягає у зростаючому дефіциті сенсорних стимулів, які є критично важливими для гармонійного розвитку мозку дитини. Як зазначав В. Сухомлинський, розвиток руки безпосередньо пов'язаний із розвитком мозку дитини, адже саме через рухи формується мислення [5]. Недостатність тактильної взаємодії гальмує розвиток не лише сенсорики, але й мовлення, дрібної моторики та логічного мислення[2]. Таким чином, виникає гостра педагогічна потреба у впровадженні доступних, безпечних та різноманітних сенсорно-розвивальних інструментів, які можуть компенсувати цей дефіцит і забезпечити повноцінний сенсорний та емоційний розвиток дошкільнят[3].

Тканина, як матеріал, що завжди є під рукою, має неймовірну різноманітність фактур, форм та кольорів, але її потужний сенсорно-когнітивний та моторний потенціал часто недооцінюється або використовується несистематично в освітньому процесі. Саме тому тканина, як матеріал доступний, безпечний і неймовірно різноманітний стає не просто елементом рукоділля, а потужним сенсорно-розвивальним інструментом у роботі вихователя[2]. Вона завжди є під рукою у вихователя чи батьків: клаптики, хустинки, залишки після шиття.

Саме ця простота робить тканину універсальним інструментом для розвитку дитини:

- різноманітність фактур: шовк, льон, бавовна, фліс, джинс, шерсть кожна тканина має свою особливу текстуру, яку дитина може відчувати на дотик. Це сприяє розвитку тактильних відчуттів і сенсорного досвіду.

- яскравість і колір: клаптики різних відтінків допомагають закріплювати знання про кольори, розвивати естетичний смак і вміння поєднувати відтінки.

- форма і пластичність: тканину можна згортати, м'яти, розтягувати, зав'язувати вона легко трансформується у будь-який ігровий образ.

- безпечність і комфорт: на відміну від багатьох пластикових іграшок, тканина тепла й приємна на дотик, не травмує дитину і викликає позитивні асоціації.

Тож, навіть невеличкий клаптик тканини може стати потужним стимулом для розвитку сенсорики, моторики та творчості. Для вихователя ж тканина – це нескінченний ресурс для створення авторських ігор, які не потребують великих фінансових витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної літератури підтверджує актуальність нашого дослідження та дозволяє інтегрувати авторські напрацювання в ширший педагогічний контекст. Сучасна освітня політика України, закріплена в Базовому компоненті дошкільної освіти (нова редакція) [1], визначає сенсорний розвиток і формування предметно-практичної компетентності як наскрізні завдання. Це зобов'язує педагогів шукати нові, ефективні інструменти для стимуляції цих сфер. Питання сенсорного розвитку дітей дошкільного віку детально висвітлене у працях К. Крутій[2], де наголошується на методичному аспекті цього процесу. Особливо актуальними, з огляду на необхідність збагачення тактильного досвіду, є дослідження Г. Лисенко, присвячені використанню нетрадиційних матеріалів у сенсорному розвитку дітей [3]. О. Пометун, Л. Пироженко, О. Білан та інші автори розглядають ігрові технології як засіб розвитку творчості, комунікації та креативності дошкільників[4]. Практика інтеграції розвитку мовлення (через опис відчуттів), логічного мислення (через сортування та класифікацію) та емоційного інтелекту (через

тактильний комфорт) підтверджує, що використання тканини несе комплексний розвивальний ефект.

Таким чином, у контексті наукових напрацювань щодо необхідності збагачення сенсорного середовища, наше дослідження систематизує використання текстилю як цілісну методику, що інтегрує всі сфери розвитку дитини, від сенсорики до колективної взаємодії.

Ігри з тканиною не лише викликають у дітей цікавість, але й відкривають великі можливості для їхнього гармонійного розвитку. Завдяки різним видам тканин, фактурам і формам, діти отримують багатий сенсорний та емоційний досвід.

Розвивальні можливості ігор з тканиною:

1. Розвиток сенсорики. Тканина допомагає дитині навчитися відрізнити м'яке й жорстке, гладке й ворсисте, тепле й прохолодне[2]. Тактильні ігри розвивають чутливість пальців, що у свою чергу позитивно впливає на мовлення та інтелектуальний розвиток.

2. Формування дрібної та великої моторики. Зав'язування вузликів, складання хустинок, викладання візерунків з клаптиків тренує точність рухів і координацію[2]. Великі шматки тканини, які використовуються в рухливих іграх, сприяють розвитку загальної моторики та просторової орієнтації.

3. Розвиток креативності та уяви. Клаптики легко перетворюються у предмети: вони можуть стати костюмами, прапорцями, «морськими хвилями» чи «крилами метелика»[4]. Такі ігри стимулюють фантазію, вчать дитину шукати нові рішення й образи.

4. Емоційне розвантаження та соціальні навички. М'які фактури тканини мають заспокійливий ефект, допомагають зняти напругу та тривожність[3]. Спільні ігри з тканиною (наприклад, з парашутом) формують уміння працювати в команді, домовлятися та відчувати ритм групи.

Отже, використання тканини в ігровій діяльності несе комплексний розвивальний ефект: від сенсорики до емоційної сфери, від індивідуальної уяви до колективної взаємодії.

Педагогічна практика показує, що ігри з тканиною – це не просто розвага, це цілісна методика, яка інтегрує розвиток мовлення (через опис відчуттів), логічного мислення (через сортування та класифікацію) та емоційного інтелекту (через тактильний комфорт). Маючи в групі, колекцію, набір, мішечок клаптиків, творчий вихователь може створити креативне поле для всебічного розвитку дітей дошкільного віку. Розглянемо на прикладі тактильного лото «Сенсорні карти». Ця гра спрямована на тренування тактильної диференціації та збагачення словникового запасу. Під час гри діти на дотик знаходять дві ідентичні картки з різними фактурами тканин, що стимулює розвиток сенсорної пам'яті, уваги й мовлення. Після знаходження пари, діти описують відчуття словами, використовуючи прикметники та порівняння, що сприяє активізації мовлення. Наступним етапом є класифікація тканин за ознаками («м'які», «жорсткі», «гладкі»), що формує вміння аналізувати, порівнювати та узагальнювати.

Тканина може бути надзвичайно корисним інструментом у роботі з дошкільниками, але ефект залежить від того, як педагог організує гру. Вихователь не просто демонструє рухи чи прийоми – він формує атмосферу, стимулює творчість і підтримує емоційний комфорт дітей[4].

Роль педагога в організації ігор з тканиною:

1. Правильне введення дітей у гру. Перед початком гри педагог показує матеріали, пояснює правила, демонструє приклади дій. Важливо, щоб діти розуміли, що тканина може трансформуватися, а їхня фантазія не має обмежень.

2. Підбір вправ відповідно до віку. Для молодших груп варто обирати прості ігри на сенсорне сприйняття та кольори, для середніх та старших груп – складніші завдання на координацію рухів, творчі композиції та командні ігри[2].

3. Створення мотивації та підтримка інтересу. Підкреслюйте успіхи кожної дитини, заохочуйте креативні ідеї, використовуйте кольори, фактури та об'єкти, які цікаві дітям.

4. Спостереження та корекція розвитку. Під час ігор педагог може помічати, як дитина взаємодіє з іншими, як розвивається дрібна моторика, рівень уваги та емоційна стабільність[3]. А отже при потребі вправи можна ускладнювати, або спрощувати відповідно до індивідуальних особливостей дітей.

Саме тому, вихователь стає не просто організатором гри, а наставником, який допомагає дитині відкривати нові сенсорні й творчі горизонти, одночасно підтримуючи її емоційний стан.

Ефективне використання тканини в ігровій діяльності дошкільників передбачає тісну співпрацю з батьками[1]. Родини можуть стати активними учасниками процесу розвитку, що значно підсилює ефект від ігор.

◆ Залучення батьків до підготовки матеріалів. Батьки можуть приносити залишки тканини, клаптики різних фактур та кольорів[3]. Спільне виготовлення матеріалів для ігор не лише економить ресурси, а й створює відчуття спільної творчості.

◆ Спільні ігри вдома. Вихователь може пропонувати прості завдання з тканиною, які дитина виконує разом із батьками[4]: складання хусточки, викладання візерунків, створення костюмів для ляльок. Такі активності зміцнюють емоційний зв'язок у родині та закріплюють навички, здобуті в садку.

◆ Поради щодо безпечного та цікавого використання тканини. Вихователю слід пояснити батькам, які тканини безпечні для дітей (м'які, неколючі, без дрібних деталей), а також рекомендувати чергувати сенсорні, творчі та рухливі ігри, щоб підтримувати інтерес дитини.

◆ Обмін досвідом. Можна організувати міні-зустрічі чи онлайн-групи, де батьки діляться ідеями, фото робіт дітей, власними знахідками. Це мотивує родини активніше включатися у процес ігор та розвитку дитини.

Саме співпраця з батьками робить ігри з тканиною більш ефективними, створює єдине інформаційне та емоційне середовище для розвитку дитини і зміцнює родинні взаємини.

Висновки. Зрештою, впровадження тканини у повсякденну діяльність дошкільного закладу сприяє формуванню гармонійно розвиненої, творчої та емоційно стійкої особистості[2;3]. Ми пропонуємо колегам-вихователям перетворити звичайні обрізки тканини на цінний методичний фонд. Адже кожен клаптик – це невикористаний потенціал для відкриття дитиною світу текстур, форм та власних відчуттів. Даруючи дитині можливість відчути, зім'яти та створити щось із тканини, ми закладаємо міцний фундамент для її успішного навчання та емоційного благополуччя.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти України : нормативний документ. — Київ : Міністерство освіти і науки України, 2021. — 56 с.
2. Крутий, К. Л. Сенсорний розвиток дошкільників : монографія. — Київ : ДНУ, 2018. — 312 с.
3. Лисенко, Г. В. Інтерактивні технології в дошкільній освіті : навч. посіб. — Київ : Освіта, 2020. — 248 с.
4. Пометун, О. І., Пироженко, Л. В., Білан, О. В. Інноваційні ігрові методи у дошкільному навчанні // Педагогіка: теорія і практика. — 2019. — № 4(65). — С. 53–59.
5. Сухомлинський, В. О. Серце віддаю дітям. — Київ : Радянська школа, 1977. — 352 с.

Перші кіборги. Подвиг героїв Крут

Анотація. Бій під Крутами – це героїчна сторінка в історії України, що став символом мужності та самопожертви молодих українців у боротьбі за незалежність у 1918 році. У тезах розглядається хід подій, значення бою для української національної пам'яті та постаті юних захисників. Матеріал спрямований на осмислення патріотизму та ролі молоді в державотворчих процесах.

Ключові слова: герої Крут, незалежність, Аскольдова могила, Аверченко, УНР.

Вступ. Подвиг студентів-крутян став символом мужності та беззастережної любові до власної Батьківщини. За часів радянської влади, про бій під Крутами забули на довгих 70 років, до отримання Україною незалежності. Тільки в останні роки історики почали активно вивчати наявні матеріали. І хоча зараз виникає більше питань, ніж відповідей, незмінним залишається один факт: битва під Крутами – одна з тих подій, яка мала неоцінене значення для незалежного майбутнього України. Подвиг героїв Крут має величезне значення для національної пам'яті, адже він надихає нові покоління українців на боротьбу, цей бій, не зважаючи на військову поразку, став символом мужності та вірності ідеалам національного визволення.

Розділ 1: Формування загонів УНР для боротьби з більшовицькими військами

Після падіння Російської імперії внаслідок Лютневої революції 1917 року в Україні активізувався національний рух. 17 березня 1917 року в Києві було створено Українську Центральну Раду. У червні Центральна Рада проголосила І Універсал, який задекларував автономію України в межах федеративної Росії.

Проте ситуація швидко змінювалась. 22 січня 1918 року Центральна Рада проголосила IV Універсал — повну незалежність Української Народної Республіки. У відповідь на це більшовицька Росія почала збройну агресію.

Війська Михайла Муравйова, просуваючись з півночі у напрямку Києва. На той час УНР не мала сильної армії, а добровольці ще не були належно підготовлені.

Розділ 2: Хід бою біля станції Крути

Українське командування прийняло рішення зупинити наступ більшовиків хоча б на кілька днів, аби виграти час для зміцнення оборони столиці. Бій відбувся 29 січня 1918 року на залізничній станції Крути, що розташована за 130 км на північний схід від Києва. Українськi воїни, що брали участь у бою, були до 400–500 осіб. Серед них студенти Університету Святого Володимира, учні гімназій, юнкери військових шкіл, а також невеликий загін «Вільного козацтва». Командував українським загonom сотник Аверкій Гончаренко.

Проти них виступали значно переважаючі сили більшовицької Червоної гвардії. Сили були абсолютно нерівними як за чисельністю, так і за озброєнням. Попри це, українські воїни мужньо обороняли свої позиції протягом усього дня і згодом відступили, підірвавши залізничну колію, аби затримати наступ ворога. Однак частина студентів відстала від основних сил і потрапила в полон. 27 з них були захоплені в полон і страчені. Згодом їхні тіла перепоховали на Аскольдовій могилі в Києві і ця подія стала символом національної жалоби та шани.

Розділ 3: Значення подвигу перших кіборгів

Головне значення бою під Крутами – моральне та патріотичне. Бій під Крутами, з військової точки зору, дозволив тимчасово затримати ворога, що дало змогу УНР укласти Брест-Литовський мир із Німеччиною та Австро-Угорщиною, з політичної точки зору – цей договір визнавав незалежність України і дав їй тимчасову міжнародну

підтримку. Уперше в новій історії країни українці свідомо стали до бою з власної волі, заради свободи. Вони, не професійні військові, але здійснили подвиг, який надихає молоде покоління українців і досі. На їх прикладі, доведено, що свобода не дається легко, за неї треба боротися.

У незалежній Україні щороку 29 січня відзначають День пам'яті Героїв Крут. У 2006 році відкрито Меморіал пам'яті поблизу місця бою. В цей день в усіх навчальних закладах України проводяться заходи пам'яті, конкурси, виставки.

Приклад героїв Крут у сучасних умовах, коли Україна веде велику війну за свою незалежність від зовнішньої агресії, набуває особливого змісту. Вони духовні попередники сучасних українських воїнів, які боронять державу від загарбників.

Висновки. Сто два роки тому відбулась подія, яка стала символом героїзму та самопожертви молодого покоління в боротьбі за незалежність України. 29 січня 1918 року юні добровольці віддали своє життя, аби захистити Київ від наступу більшовиків. На важливості правильної інтерпретації подій столітньої давнини наголосив голова Українського інституту національної пам'яті, історик **Володимир В'ятрович**: «Пам'ять про Крути повернулася в Україну із відновленням її незалежності в 1991 році. Але тоді та протягом наступних двох десятиліть цей бій згадували як трагедію, чи навіть поразку. Оборонці станції загинули, більшовики продовжили свій наступ на Київ, для більшої драматизації суттєво завищувалася кількість українських втрат, понижувався їхній вік. Відтак згадування цієї події перетворилося на плач і розпач від чергової поразки». Науковець зауважив, що такий підхід далекий не лише від об'єктивної історичної оцінки того, що сталося під станцією Крути 29 січня 1918 року, а й від справжнього вшанування пам'яті учасників цих подій. Важко здобути ціною юних життів перемогу знецінюють, називаючи поразкою. Загибель у бою близько сотні українських вояків – це трагедія. Але втричі більша кількість ворожих втрат заперечує тезу про поразку. Особливо якщо врахувати, що спів відношення сил учасників бою майже 1 до 10 було не на користь українців. Більшовики зуміли продовжити свій наступ на Київ лише через чотири дні. Для проголошеної незалежної Української Народної Республіки це були визначальні чотири дні, які дозволили їй отримати міжнародне визнання та військову допомогу.

З Дня здобуття Україною Незалежності у день роковин кожен рік на території Меморіального комплексу «Пам'яті Героїв Крут» збираються делегації з різних міст та районів Чернігівщини, з усієї України, представники влади та різних політичних сил для вшанування пам'яті Героїв Крут.

На жаль, історія має здатність повторюватися... І сьогодні кращі сини стають на захист українських кордонів, на захист незалежності Батьківщини.

Список використана джерел та літератури

1. Верстюк В. Ф. *Українська Центральна Рада*. – К.: Наукова думка, 1997.
2. Савченко В. А. *Крути. Молода кров*. – К.: Український центр духовної культури, 2008.
3. Гриневич В. А. *Історія України*. – К.: Либідь, 2000.
4. Шевчук В. О. *Історія України: Хрестоматія*. – К.: Абрис, 1995.
5. Офіційний сайт Українського інституту національної пам'яті: <https://uinp.gov.ua>
6. Матеріали освітніх порталів: Історична правда, Освіта.ua, Національний музей історії України

Нечипорук Тетяна Сергіївна,
психолог Комунальної установи
«Центр професійного розвитку педагогічних працівників»
Славутської міської ради

Життєстійкість особистості в умовах війни: виклики та ресурси підтримки в освітньому середовищі

Анотація. Повномасштабна війна в Україні стала найпотужнішим випробуванням для психіки людей усіх вікових категорій. Діти, підлітки, педагоги та батьки опинилися в умовах тривалого стресу, що порушує базове відчуття безпеки й стабільності. Водночас освітні заклади залишаються не лише місцем навчання, а й простором психологічної підтримки, соціалізації та взаємної турботи.

Ключові слова: психологічна стійкість, війна, освітній процес, саморегуляція, емоційна підтримка, психологічна допомога.

«Навіть у часи війни сила людини зростає там, де поруч є підтримка, розуміння й простір для безпеки».

М. Міщенко

Повномасштабна війна в Україні суттєво вплинула на всі сфери суспільного життя, і система освіти не стала винятком. Заклад освіти сьогодні - це не лише простір знань, а й осередок емоційної безпеки, де формується психологічна стійкість дітей, педагогів і батьків. У таких умовах психологічна служба освіти набуває стратегічного значення, адже саме вона забезпечує профілактику емоційних розладів, підтримує адаптаційні процеси та допомагає зберегти цілісність освітнього середовища. Саме тому питання формування психологічної стійкості є ключовим для збереження ментального здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

Психологічна стійкість - це здатність особистості ефективно адаптуватися до стресових ситуацій, зберігаючи внутрішню рівновагу, віру у власні сили та здатність діяти. Для українських дітей та педагогів ця якість стає запорукою не лише емоційного виживання, а й розвитку попри обставини. [1, с. 27].

Психологічна стійкість - це динамічна здатність особистості адаптуватися до труднощів, не втрачаючи внутрішнього балансу, зберігати віру у власні сили та продовжувати діяльність у несприятливих умовах. [1, с. 31].

Основними компонентами психологічної стійкості є:

емоційна саморегуляція - уміння керувати емоціями, знижувати рівень тривоги;

когнітивна гнучкість - здатність переосмислювати досвід, бачити альтернативи;

соціальна підтримка - наявність ресурсних зв'язків і почуття приналежності;

сенсожиттєві орієнтири - усвідомлення мети, цінностей, особистої місії.

У контексті війни життєстійкість виконує функцію **психологічного імунітету**, що дозволяє особистості адаптуватися до постійних змін і зберігати емоційну рівновагу.

Психологічні наслідки війни для учасників освітнього процесу

Діти та учнівська молодь

Діти є найбільш психологічно вразливою категорією. Для них характерні гострі реакції на травматичні події: підвищена тривожність, страх гучних звуків, нічні кошмари, агресивність, апатія, труднощі концентрації уваги. Особливої уваги потребують діти, які втратили дім, близьких або були свідками насильства. Для них характерні прояви посттравматичного стресового розладу (ПТСР), який без своєчасної психологічної допомоги може призвести до стійких емоційних і поведінкових проблем.

Педагогічні працівники також зазнають значного емоційного навантаження. Хронічний стрес, страх за дітей, невизначеність і перевтома призводять до емоційного вигорання, депресивних станів, зниження професійної мотивації. Водночас саме педагоги є носіями стабільності для дітей, тому їхня власна психологічна стійкість — ключовий чинник збереження здорового освітнього середовища.

Педагоги також перебувають у зоні психологічного ризику. Вони часто переживають емоційне вигорання, відчуття безсилля і втому від постійного стресу. Серед основних наслідків:

- зниження працездатності, мотивації, когнітивної концентрації;
- підвищена роздратованість, депресивні стани;
- відчуття провини перед дітьми за неможливість забезпечити повну безпеку;
- професійна дезорієнтація, зневіра у власній ефективності.

Водночас педагоги залишаються важливою опорою для учнів, адже саме вони створюють атмосферу стабільності, довіри й підтримки. Тому психологічна допомога педагогічним працівникам є не менш важливою, ніж робота з дітьми.

Батьки переживають подвійне навантаження: вони мають дбати про власну безпеку і водночас забезпечувати емоційну підтримку дітям.

Типові реакції:

- тривога за майбутнє, безсоння, дратівливість;
- надмірна опіка або, навпаки, емоційне відсторонення;
- труднощі у спілкуванні з дитиною через власні страхи;
- почуття провини, якщо родина вимушено евакуйована чи розділена.

Такі стани безпосередньо впливають на психологічну атмосферу в сім'ї, а отже - на емоційний стан дитини й її успішність у навчанні.

Шляхи підтримки психологічної стійкості в освітньому середовищі

Психологічна підтримка в освітньому закладі має бути системною, комплексною та ресурсною. Основні напрями такої роботи:

1. Психоедукація

Проведення занять, тренінгів і консультацій, спрямованих на розвиток навичок саморегуляції, усвідомлення емоцій, технік зниження тривожності (дихальні вправи, тілесні практики, арттерапія).

2. Розвиток соціально-емоційних компетентностей

Інтеграція елементів соціально-емоційного навчання (SEL) у навчальний процес: навчання співпереживанню, емпатії, взаємодопомозі.

3. Підтримка педагогів

Організація груп емоційного розвантаження, професійної супервізії, воркшопів із профілактики вигорання. Психологічна стійкість учителя - основа стабільності всієї шкільної спільноти.

4. Психологічний моніторинг

Систематичне відстеження емоційного стану учнів і педагогів для своєчасного виявлення кризових проявів.

5. Розвиток культури турботи

Формування у шкільному колективі атмосфери взаємоповаги, підтримки, довіри. Навіть прості щоденні прояви вдячності або емпатії зміцнюють психологічну стійкість усіх учасників освітнього процесу.

Психологічна служба виступає ресурсним центром для учнів, педагогів і батьків. Вона координує програми підтримки, проводить консультативну й профілактичну роботу, створює умови для емоційного відновлення.

Завдання практичного психолога:

забезпечення кризового супроводу (індивідуальні консультації, групи підтримки);

впровадження ресурсних практик (малювання, рух, музика, медитація, дихальні техніки);
проведення занять із розвитку резильєнтності - здатності відновлюватися після стресу.

Роль шкільного психолога як координатора психологічної безпеки

Психолог закладу освіти сьогодні виконує функцію координатора психологічної безпеки освітнього середовища. Його робота включає:
створення умов для психологічно безпечного простору;
залучення педагогів до формування підтримувального клімату в класі;
забезпечення профілактики вторинної травматизації серед освітян;
організацію психоосвітніх занять для дітей, спрямованих на розвиток саморегуляції, емпатії, взаємопідтримки.

Ефективність роботи шкільного психолога в умовах воєнного стану ґрунтується на гуманістичній орієнтації, взаємній довірі, емпатійному ставленні та традиції взаємопідтримки, які залишаються ключовими опорами українського суспільства у період криз.

Психологічні поради «Як зберегти життєстійкість в умовах невизначеності»

Зберегти життєстійкість — означає не заперечувати труднощів, а навчитися жити попри них, спираючись на власні ресурси, підтримку інших і віру в майбутнє.

1. Усвідомлюй свої емоції

Психологічна стійкість починається з прийняття власних почуттів. Страх, гнів, сум, безсилля — це природна реакція психіки на стрес. Не потрібно соромитися емоцій, важливо вміти їх розпізнавати та називати.

Вправа: кілька разів на день запитуй себе — *що я зараз відчуваю?* і *що мені потрібно, щоб почуватись краще?*

2. Дотримуйся внутрішньої структури дня

У часи хаосу стабільність народжується з рутини. Навіть прості речі — ранкове прибирання, кава, читання, прогулянка, дзвінок друзям — створюють відчуття контролю.

Порада: склади невеликий щоденний ритуал безпеки — дії, які дають тобі спокій і передбачуваність.

3. Турбуйся про тіло - це опора для психіки

Фізичний стан безпосередньо впливає на психічний.

Намагайся спати хоча б 6–8 годин.

Їж регулярно, пий воду.

Робити легкі вправи, дихальні або розтяжку.

Просте правило: *рух — це протитрута для тривоги.*

4. Обмежуй інформаційне перевантаження

Надлишок новин, особливо негативних, виснажує нервову систему. Обери **надійні джерела** і перевіряй новини 1–2 рази на день. Стеж за балансом: на кожну годину перегляду новин - пів години тиші або спілкування з близькими.

5. Шукай підтримку та взаємодію

Життєстійкість зростає у стосунках. Спілкування, добрі слова, гумор, спільна діяльність - усе це знижує рівень тривоги.

Говори про свої почуття з тими, кому довіряєш.

Не соромся звертатися до психолога - це не слабкість, а турбота про себе.

6. Зміцнюй внутрішні ресурси

Згадай, що допомагало тобі у складних ситуаціях раніше - можливо, віра, творчість, допомога іншим, спорт, музика.

Використовуй власні **«внутрішні опори»**: все, що дає силу, сенс, надію.

Маленькі кроки щодня - це шлях до великої стійкості.

7. Зберігай сенс і віру

Війна змінює життя, але не має зруйнувати твою сутність.

Пам'ятай, що кожен день, прожитий з гідністю, - це акт сили.

Зосередься на тому, що можеш контролювати: свою поведінку, ставлення, допомогу іншим.

8. Підтримуй інших - це теж лікує

Коли ми допомагаємо іншим, активізуються ресурси співчуття й надії. Навіть маленькі добрі вчинки повертають відчуття значущості.

Психологічна стійкість особистості є життєво необхідним ресурсом у період воєнних викликів. Її формування потребує цілісного підходу - поєднання індивідуальної роботи, психоосвіти та створення підтримувального середовища. Психологічна стійкість - це не лише здатність витримати війну, а й уміння залишатися людиною, вірити, любити й підтримувати інших. Освітній простір має потенціал стати острівцем безпеки, віри та відновлення, де кожен - учень, учитель чи батько - може відчутти силу спільності та надії.

Список використаних джерел та літератури

1. Кочубей, Н. (2023). *Резильєнтність педагога як чинник професійної стійкості в умовах війни*. — Освіта і розвиток, №3.
2. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.
3. Міністерство освіти і науки України (2023). *Методичні рекомендації щодо підтримки психологічного здоров'я учасників освітнього процесу під час воєнного стану*.
4. Рифф, К. (2018). *Психологічне благополуччя та життєстійкість особистості*. — Journal of Positive Psychology, 13(4).
5. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Київ : Марич, 2009. 76 с.
6. Титаренко, Т. М. (2022). *Психологічна допомога в умовах війни: теорія і практика*. — Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка.

Ніколаєнко Ярослава,

науковий співробітник відділу науково-освітніх
інформаційних ресурсів і методичного супроводу
освітянських бібліотек
ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського

Науково-інформаційне забезпечення освіти України в умовах війни: проектувальний потенціал освітянських бібліотек України

Анотація. У статті досліджується роль бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України у підтримці освітнього процесу в умовах повномасштабної війни. Висвітлюються ключові напрями їх діяльності, зокрема цифровізація ресурсів, забезпечення віддаленого доступу до знань та розвиток науково-інформаційного середовища. Окреслено проектний потенціал бібліотек як драйверів стійкості освіти в умовах кризи.

Ключові слова: освітянські бібліотеки, науково-інформаційне середовище, цифрова трансформація, освіта в умовах війни, інформаційна безпека, віддалений доступ, електронні ресурси, проєктна діяльність.

Вступ. Повномасштабна агресія російської федерації проти України з 2022 року зумовила глибокі трансформації у сфері освіти, науки та культури. Війна спричинила не лише фізичні руйнування освітньої інфраструктури, а й суттєві зміни у способах збереження, поширення та використання науково-інформаційних ресурсів. В умовах постійних ризиків для освітнього процесу саме бібліотеки Міністерства освіти і науки України (МОН) та Національної академії педагогічних наук України (НАПН) виступають осередками стійкості, які забезпечують науково-інформаційний супровід освітньої діяльності та підтримують цифрову трансформацію освіти.

Основна частина. Сучасні дослідження підтверджують, що в умовах воєнних загроз освіта має базуватися на гнучких, технологічно забезпечених та гуманітарно орієнтованих моделях функціонування. Одним із ключових чинників такої стійкості є ефективне науково-інформаційне забезпечення, що передбачає систематизацію знань, відкритий доступ до ресурсів і підтримку науково-педагогічних спільнот.

Освітянські бібліотеки України, виконуючи роль науково-методичних центрів, активно реалізують цифрові проєкти — створюють електронні каталоги, репозитарії наукових праць, бази даних педагогічних інновацій. Важливим напрямом є забезпечення віддаленого доступу до освітніх і наукових ресурсів, що дає змогу здобувачам освіти та педагогам працювати незалежно від місця перебування. Бібліотека спрямовує свою діяльність на забезпечення інформаційних потреб насамперед учасників освітнього процесу — науковців, педагогів, здобувачів освіти, бібліотекарів, батьків учнів, а також усіх зацікавлених в актуальній, перевірній, достовірній інформації. Задля цього фахівців бібліотеки підготували й виявили на сайтах інших установ і організацій низку онлайн-презентацій, що містять активні посилання на першоджерела (Березівська Л.Д., 2022).

У межах освітньої політики держави освітянські бібліотеки виступають не лише сховищами знань, а й платформами наукової комунікації. Вони організовують вебінари, онлайн-конференції, освітні марафони, спрямовані на підвищення інформаційної грамотності педагогів. За даними НАПН України, спільна діяльність бібліотек і наукових установ сприяє інтеграції українських освітніх ресурсів у міжнародний інформаційний простір. Удосконалено науково-методичне забезпечення мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, що нині охоплює понад 13 тис. закладів (ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського, 2024) (Кремень, В. Г., 2025).

Особливу увагу бібліотеки приділяють інформаційній безпеці — верифікації джерел, боротьбі з дезінформацією, формуванню критичного мислення серед педагогічних працівників і студентства. Паралельно реалізуються культурно-просвітницькі та психологічні ініціативи: створення цифрових виставок, онлайн-бібліотерапія, підтримка внутрішньо переміщених педагогів і студентів.

В умовах воєнного стану освітянські бібліотеки , пропонують віддаленим користувачам такі види електронних інформаційних ресурсів, продуктів і послуг: електронні бібліотеки, бази даних, електронні колекції документів, електронні документи, електронні копії документів, електронні еквіваленти документів, імідж-каталоги, електронні та корпоративні каталоги, вебсайти бібліотеки, вебсторінки бібліотеки, бази даних періодичних видань, електронні читальні зали, депозитарії електронних ресурсів, віртуальні виставки, послуги віртуальної довідки, служби електронного доставляння документів (ЕДД), служби онлайн замовлення літератури, що є складниками бібліотечно-інформаційного потенціалу в електронному середовищі (Колоскова Г. В., Кобелев О. М., 2022; 2023).

Проектувальний потенціал бібліотек у сучасних умовах полягає у здатності моделювати нові формати науково-інформаційної взаємодії. Сепер ключовими напрямками розвитку є:

1. Створення цифрових гуманітарних лабораторій для міждисциплінарних досліджень
2. Розвиток наукових хабів як центрів колаборації
3. Формування міжінституційних баз знань
4. Впровадження AI-технологій для аналітики освітніх потреб
5. Розробка інтерактивних освітніх платформ

Така діяльність забезпечує перехід від традиційної бібліотечної функції зберігання до активного формування інформаційно-освітнього середовища, що сприяє стійкому розвитку освіти навіть у період воєнних випробувань.

Висновки .У період війни освітянські бібліотеки України виконують стратегічну місію — підтримують цілісність науково-освітнього простору, зберігають інформаційну безпеку та сприяють адаптації освітніх інституцій до кризових умов. Їхній проектувальний потенціал проявляється у створенні цифрових ресурсів, інноваційних сервісів і платформ для обміну знаннями. Розвиток цих напрямів є запорукою ефективного функціонування системи освіти України, її інтелектуальної стійкості та інтеграції у світовий освітній простір.

Список використаних джерел та літератури

1. Березівська, Л. Д., Закатнов, Д. О., Тарнавська, С. В., Лобановська, І. Г. (2022). Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського в умовах воєнного стану. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4128> с. 4
2. Garnier, M., Cussac, M., Delaune, C., Espy, C. & Papon-Vidal, L. (2024). The Pivotal Role of Libraries in Sustainable AI Development. *The Canadian Journal of Information and Library Science. La Revue canadienne des sciences de l'information et de bibliothéconomie*. 47(2), 137–149. <https://doi.org/10.5206/cjils-rcsib.v47i2.17699>
3. Fengchun Miao, Wayne Holmes, Ronghuai Huang, and Hui Zhang AI and education Guidance for policy-makers. Paris : UNESCO, 2021 P 45 . <https://doi.org/10.54675/PCSP7350>
4. Колоскова Г. В., Кобелев О. М. Формування бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону в умовах цифровізації. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 5. С. 33—40.
5. Колоскова Г. В. Бібліотечно-інформаційний потенціал як складник ресурсного потенціалу інформаційної економіки регіону. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 4. С. 39—47.
6. Кремень, В. Г. Про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2024 році та завдання на 2025 рік: Наукова доповідь загальним зборам НАПН України 4 квітня 2025 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 7(1), 1–19. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7115>

Олійник Уляна,
завідувач кафедри правових та
інформаційних технологій
ХІСТ Університету «Україна»,
кандидат юридичних наук, доцент
Малінковська Оксана,
старший викладач центру спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України
майор внутрішньої служби

Формування інклюзивного освітнього середовища у виправних закладах під час війни: інноваційні підходи та практики

Анотація. В тезах розкрито проблему формування інклюзивного освітнього середовища у виправних закладах під час війни. Проаналізовано проблеми, які перешкоджають формуванню цього середовища. Зроблено висновок про важливість існування інклюзивного освітнього простору для засуджених, який значно впливає на їх ресоціалізацію в подальшому.

Ключові слова: засуджені, ресоціалізація, інклюзія, обмеження, методика, змішані форми навчання, покарання, психолого-педагогічний супровід.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення з боку російської федерації на територію України значно ускладнило формування та функціонування освітньої системи не лише в закладах освіти різних форм власності, а й зокрема, у виправних установах, де інклюзивна освіта має вирішальне значення для забезпечення ресоціалізації засуджених, але і профілактики повторної злочинності. На сьогоднішній день в умовах різних обмежень, в тому числі й безпекових, підвищених ризиків у багатьох сферах, виникнення проблеми нестачі кваліфікованих кадрів та цифрових ресурсів, призводить до того, що формування інклюзивного освітнього середовища в установах виконання покарань потребує впровадження інноваційних підходів і комплексних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти даної проблематики досліджували Л. Гринюк, В. Олексенко, Н. Фединяк, О. Чеботарьова, О. Нагайчук, М. Зоря, С. Кучинський, В. Гнатюк, О. Горицька та інші.

Виклад основного матеріалу. Засуджені є категорією осіб зі специфічним правовим статусом, який є складним для сприйняття та розуміння багатьма оточуючими. Тому, зважаючи на це, інклюзивна освіта у місцях несвободи повинна включати, насамперед, створення умов, що враховують їх різноманітні освітні потреби, зокрема осіб з інвалідністю, з порушеннями когнітивного розвитку, з низьким рівнем базової грамотності, ветеранів та військовослужбовців, які внаслідок війни можуть мати травматичний досвід. Це вимагає адаптації навчальних програм, забезпечення психолого-педагогічного супроводу, використання мультимедійних навчальних матеріалів і гнучких моделей викладання.

До прикладу, для засуджених з порушеннями слуху основною вадою є відсутність або обмеження слухового сприйняття, що може ускладнити процес вивчення мови через усне спілкування та аудіоматеріали. Тому, для них адаптованими методиками роботи є жестова мова, субтитри, використання різних візуальних методів, таких як ілюстрації, діаграми, картки з лексикою тощо. У засуджених з порушеннями зору основною проблемою є труднощі з візуальним сприйняттям інформації, тому методика навчання адаптована до аудіо- та тактильних матеріалів, таких як використання спеціальних додатків для озвучування текстів або аудіокниг, інтерактивні вправи на слух. Для засуджених із когнітивними порушеннями (порушення пам'яті, сприйняття інформації, уваги) доцільно застосовувати адаптовані методики структурування

матеріалу (поділ на різні смислові частини), часті повторення та практичні вправи, візуальні допоміжні засоби. Використання різних адаптованих технологій, інклюзивних методів та індивідуальних підходів дозволяє забезпечити ефективне навчання для засуджених, незалежно від особливостей щодо сприйняття навчального матеріалу.

В контексті подальшого розкриття даного питання, можна визначити ряд ключових проблем щодо формування інклюзивного освітнього середовища у виправних закладах під час війни:

- недостатність матеріально-технічної бази, яка проявляється у нестачі облаштованих класів, навчальних матеріалів, недостатньою кількістю комп'ютерів, планшетів, доступу до інтернет ресурсів, навчальної бібліотеки;
- нестачу педагогів та фахівців з інклюзивності, а також психологічні наслідки війни, що впливають на мотивацію та навчальну діяльність засуджених;
- недоступність дистанційних форм освіти;
- низький рівень базових освітніх компетентностей засуджених, що значно ускладнює реалізацію інклюзивних програм та потребує додаткових компенсаторних курсів для них;
- високий рівень психологічних травм та емоційних розладів, врегулювання якого потребує постійного психологічного супроводу;
- невідповідність освітніх програм реальним потребам;
- використання застарілих освітніх програм, які багато в чому не відповідають сучасним вимогам;
- дискримінація як з боку інших засуджених, так і зі сторони персоналу;
- подальші труднощі після звільнення з місць позбавлення волі щодо навчання та працевлаштування.

Доволі влучним стало б застосування дистанційних та змішаних форматів навчання, які, в свою чергу, попри технічні обмеження, дозволяють розширити доступ до загальної та професійної освіти, а також програм особистісного розвитку. Використання онлайн-курсів, відеолекцій, електронних бібліотек, навчальних платформ, вебінарів на різну тематику, різних завдань зі здачею на підсумкову оцінку сприяє персоналізації освітнього процесу, підвищує мотивацію засуджених та створює умови для індивідуальних освітніх траєкторій. В даному аспекті варто погодитися із думкою Л. Гринюк, В. Олексенка, Н. Фединяка, які стверджують, що кризові умови військового часу формують нові виклики для педагогічної діяльності у сфері інклюзії [1, с. 41].

Зважаючи на те, що безпечне освітнє середовище створює умови, які гарантують безпеку навчання та праці, забезпечуючи комфортну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу та сприяючи їхньому емоційному благополуччю [2], його формування, особливо в умовах триваючого воєнного стану є завданням, яке потребує зусиль як керівництва місць відбування покарань, так і органів державної влади.

Висновки. Отже, зважаючи на складність правової категорії «інклюзивне середовище», варто підкреслити, що створення належних умов для засуджених, особливо у виправних закладах, є надзвичайно трудомістким і багатокомпонентним завданням. Для його ефективного реалізації доцільно поглиблювати міжнародну співпрацю та розширювати партнерські зв'язки між Міністерством освіти і науки України, Міністерством юстиції, закладами професійної та фахової передвищої освіти, а також громадськими організаціями, які традиційно забезпечують підтримку освітніх ініціатив у пенітенціарній системі. Така міжвідомча та міжсекторальна взаємодія дозволяє залучати нові й ефективніше використовувати наявні ресурси, розширювати спектр доступних навчальних програм, забезпечувати стабільність освітнього процесу та впроваджувати інноваційні технології навіть у період воєнних викликів. У результаті

це сприяє підвищенню якості інклюзивної освіти в установах виконання покарань та створює передумови для успішної соціальної реінтеграції засуджених.

Список використаних джерел

1. Л. Гринюк, В. Олексенко, Н. Фединяк. Інклюзивне навчання в умовах війни: адаптація та нові виклики для педагогів. Молодь і ринок No 2 (234), 2025. С. 40-45. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.324600>

2. Нагайчук О. В., Зоря М. В., Кучинський С. А. Інноваційні підходи до створення безпечного освітнього середовища для здобувачів вищої освіти в Україні під час війни. *Педагогічна Академія: наукові записки*, 2024. (12). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14228532>

Остапчук Неля Георгіївна,
учитель початкових класів
вищої кваліфікаційної категорії
Адампільського ліцею
Старосинявської селищної ради
Хмельницького району
Хмельницької області

Шкільні предмети та їх викладання в умовах війни (практичні аспекти реалізації та особливості викладання)

Анотація. У статті розглядаються особливості організації освітнього процесу в Україні під час повномасштабної війни. Аналізуються адаптаційні стратегії викладання гуманітарних, природничо-математичних та мистецьких дисциплін, застосування цифрових технологій, інтерактивних методів та психолого-педагогічної підтримки учнів. Наголошується на важливості забезпечення безпеки, формування національної свідомості, розвитку критичного мислення та емоційної стійкості. Показано, що українські педагоги успішно поєднують професіоналізм, інноваційність і гуманістичний підхід для забезпечення безперервної та якісної освіти в умовах війни.

Вступ. Повномасштабна війна в Україні стала безпрецедентним викликом для системи освіти, яка вимушена функціонувати в умовах постійної небезпеки, руйнування інфраструктури, евакуації населення та психологічного тиску на всіх учасників освітнього процесу. Попри труднощі, українські педагоги продовжують забезпечувати безперервність навчання, адаптуючи організаційні моделі, методичні підходи та зміст навчальних предметів до реалій воєнного часу. Актуальність цієї теми полягає у необхідності визначення ефективних стратегій викладання, які дозволяють формувати ключові компетентності учнів, підтримувати їхній емоційний стан та гарантувати доступ до якісної освіти незалежно від місця перебування та обставин.

Основна частина. У сучасних умовах особливої актуальності набуває концепція освіти в надзвичайних ситуаціях, яка передбачає гнучкість форм навчання, автономність учня, використання цифрових технологій та адаптованих програм навчання [1]. Досвід інших країн, що переживали військові конфлікти, показує, що найефективнішими є моделі змішаного та дистанційного формату, які дозволяють швидко переносити освітній процес у безпечне середовище. В Україні ці підходи набули особливого значення внаслідок постійних повітряних тривог, вимкнень електроенергії, загрози ракетних атак, а також переміщення сімей у різні регіони чи за кордон.

Гуманітарні предмети — українська мова, література, історія, громадянська освіта — відіграють ключову роль у формуванні національної свідомості та

громадянської відповідальності. Під час війни їх викладання набуває додаткового змістового навантаження: вчителі не лише передають знання, але й здійснюють морально-психологічну підтримку, сприяють зміцненню цінностей свободи, гідності, людяності. Педагоги використовують активні методи навчання: проблемні дискусії, аналіз історичних джерел, роботу з медіаматеріалами, проєктну діяльність, що допомагає учням критично сприймати інформацію, протидіяти дезінформації, усвідомлювати роль України у світовій спільноті.

Психологічна складова освітнього процесу стає визначальною. Учні різного віку переживають стрес, тривогу, втрати, зміни у сімейному середовищі. Тому викладання будь-якого предмета повинно включати елементи педагогічної підтримки, безпечного простору та гуманного підходу. Дослідники підкреслюють потребу у впровадженні технік емоційної стабілізації, ритуалів безпеки, коротких мотиваційних вправ, що допомагають учням знизити рівень напруги [2]. Учителі все частіше використовують методи позитивної педагогіки, ненасильницького спілкування, а також діяльнісні методи, які включають творчість, інтерактив та співпрацю.

Викладання природничо-математичних дисциплін в умовах війни має свої особливості. Відсутність доступу до кабінетів фізики, хімії, біології та лабораторного обладнання вимагає максимального використання цифрових ресурсів. Застосування віртуальних лабораторій, онлайн-симуляторів та інтерактивних платформ дає можливість учням виконувати експериментальні завдання, проведення яких у реальних умовах є неможливим або небезпечним. Важливою є також інтеграція міжпредметних проєктів, які дозволяють поєднувати знання з фізики, математики, інформатики та географії, сприяючи розвитку критичного мислення та прикладних навичок [3].

Мистецькі дисципліни — музичне мистецтво, образотворче мистецтво, технології — мають значний терапевтичний потенціал. Вони сприяють емоційному відновленню, розвитку творчості, зменшенню симптомів стресу. Учителі мистецтва використовують арт-терапевтичні техніки, такі як малювання емоцій, створення колажів, робота з музичними імпровізаціями. Уроки фізичної культури проводяться в укриттях або дистанційно, з використанням комплексів вправ, спрямованих на підтримання фізичного здоров'я та моторної активності.

Важливою частиною освітнього процесу є інтеграція знань із цивільного захисту. Учні повинні чітко розуміти алгоритми дій під час повітряної тривоги, правила поведінки в укриттях, основи домедичної допомоги. Учителі проводять тренувальні заняття, моделюють ситуації, використовують наочні матеріали та відеоінструкції. Особлива увага приділяється формуванню відповідального ставлення до власної безпеки.

У воєнний час роль учителя суттєво посилюється. Педагог стає не лише джерелом знань, але й лідером, координатором, психологом і наставником. Ефективна взаємодія з батьками, підтримка комунікації в онлайн- та офлайн-форматах, проведення консультацій і спільних обговорень сприяють стабільності освітнього процесу. Важливо забезпечувати прозорість оцінювання, гнучкість термінів виконання завдань та індивідуальний підхід.

Висновки. Викладання навчальних предметів у воєнний час є складним, але водночас надзвичайно відповідальним завданням. Освітній процес повинен залишатися гуманним, гнучким та адаптивним. Застосування інноваційних педагогічних технологій, цифрових інструментів, інтерактивних методів навчання та психологічної підтримки забезпечує збереження доступу до якісної освіти. Незважаючи на складні умови, українські педагоги демонструють високий рівень професіоналізму, стійкості та здатності до інновацій, що є ключовим чинником успішної реалізації освітнього процесу.

Список використаних джерел та літератури

1. Anderson L. *Education in Emergencies*. Global Education Review, 2021.
2. Петренко О. *Психолого-педагогічний супровід учнів у кризових ситуаціях*. Київ: Видавництво, 2020.
3. Smith J. *Innovative STEM Teaching in Crisis Conditions*. Oxford: Oxford Press, 2022.
4. UNICEF. *Education in Emergencies: Global Framework*. 2020.
5. Міністерство освіти і науки України. *Рекомендації щодо організації освітнього процесу в умовах війни*. Київ: МОН України, 2023.

Охота Лілія,

логопед

комунального підприємства

«Хмельницька міська дитяча лікарня»

Хмельницької міської ради

Засоби стимуляції мовленнєвої активності дітей з порушеннями мовлення

Анотація. У статті розглянуто сучасні підходи до стимуляції мовленнєвої активності дітей із різними формами мовленнєвих порушень. На основі нейропсихологічного підходу (О. Лурія, Є. Хомська, Ж. Глозман) та сучасних логопедичних досліджень (Є. Соботович, В. Тищенко, Н. Гаврилова) висвітлено механізми зниження мовленнєвої ініціативи та труднощів формування активного мовлення. Запропоновано шляхи інтеграції нейропсихологічних технік та інших методів у логопедичну практику для відновлення мовленнєвої активності дітей.

Ключові слова: мовленнєва активність, стимуляція мовлення, фонематичні процеси, нейропсихологічний підхід, діти з порушеннями мовлення, логопедична корекція.

Постановка проблеми. Мовлення є провідним засобом комунікації, пізнання й соціалізації дитини. Для дітей із порушеннями мовлення характерним є зниження мовленнєвої активності – тобто ініціативи до мовленнєвого контакту, прагнення висловлювати думку, реагувати на мовні стимули. В умовах сучасної освіти особливої актуальності набуває питання пошуку ефективних засобів стимуляції мовленнєвої діяльності, що враховують нейропсихологічні механізми, сенсомоторні особливості та емоційно-мотиваційні потреби дитини.

Без спеціальної стимуляції мовленнєва ініціатива не формується спонтанно, адже процес оволодіння мовленням у дітей із порушеннями комунікації має іншу динаміку, ніж у дітей із нормотиповим розвитком. Зокрема, для таких дітей характерні низький рівень мовленнєвої мотивації, недостатня потреба у вербальному спілкуванні, обмеженість словникового запасу та пасивність у взаємодії з дорослими й однолітками. Вони рідше ініціюють діалог, часто уникають мовленнєвих ситуацій через страх помилки або невпевненість у власних можливостях. Відсутність цілеспрямованого педагогічного впливу призводить до того, що ці особливості поступово закріплюються й переходять у стійку форму комунікативної інертності. Це, у свою чергу, гальмує розвиток лексико-граматичних структур, оскільки мовленнєва активність є необхідною умовою накопичення мовленнєвого досвіду, автоматизації граматичних форм і збагачення словника. Брак мовленнєвої практики обмежує можливості дитини щодо осмислення зв'язків між словами, побудови висловлювань, розвитку внутрішнього мовлення та становлення комунікативної компетентності.

Отже, розвиток мовленнєвої активності дітей із порушеннями мовлення потребує спеціально організованого педагогічного стимулу, який забезпечує мотивацію до висловлювання й поступове розгортання комунікативної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади вивчення мовленнєвої активності дітей розробляли Л. Виготський, П. Гальперін, С. Рубінштейн, які підкреслювали, що мовлення є не лише засобом комунікації, а й формою мислення, що опосередковує свідомість дитини [5]. У логопедичній науці питання розвитку фонематичних процесів і мовленнєвої ініціативи досліджували Н. Гаврилова, Є. Соботович, М. Савченко, В. Тищенко та ін. [1; 2; 3; 4; 6]. Зокрема, Н. Гаврилова на основі нейропсихологічного дослідження довела, що порушення фонематичного сприймання, уявлення, контролю та аналізу у дітей із дислалією, ринолалією та дизартрією безпосередньо впливають на темп і якість мовленнєвої активності [1]. Дослідження О. Лурії, Ж. Глозман і Є. Хомської розкрили роль лобних, скроневих і тім'яних відділів кори головного мозку у забезпеченні мовлення: при ураженні лобних долей порушується мовленнєвий контроль, при скроневих – фонематичне сприймання, при тім'яних – просторово-артикуляційна організація мовлення [5]. Ці нейропсихологічні закономірності становлять основу сучасних логопедичних методів стимуляції мовлення. Отже, результати зазначених досліджень створюють теоретичне підґрунтя для побудови системи засобів стимуляції мовлення, у якій нейропсихологічні принципи поєднуються з логопедичною практикою

Метою статті є розкриття системи засобів стимуляції мовленнєвої активності дітей із порушеннями мовлення на основі нейропсихологічного та психолінгвістичного підходів.

Виклад основного матеріалу. Мовлення – це складна функціональна система, у якій взаємодіють кілька рівнів психічної та нейрофізіологічної організації. Згідно з теорією системної динамічної локалізації вищих психічних функцій О. Лурії, ефективність мовленнєвої діяльності забезпечується узгодженою роботою трьох основних блоків мозку: блоку енергетичного забезпечення (I блок), блоку прийому, переробки та зберігання інформації (II блок) і блоку програмування, регуляції та контролю діяльності (III блок). Кожен із них робить свій внесок у формування мовлення та потребує специфічних способів педагогічної активації [1; 5].

Перший блок – енергетичний або активаційний, пов'язаний із системами, що регулюють активацію, увагу й діяльність лімбічної системи, відповідає за тонус кори головного мозку, мотиваційно-емоційний стан, рівень уваги й загальної активності [5]. У дітей із мовленнєвими порушеннями саме цей блок часто виявляє функціональну недостатність: спостерігається знижений енергетичний потенціал, слабкість довільної уваги, низька готовність до вербальної взаємодії, емоційна інертність. У дітей із ЗНМ і дизартрією часто спостерігається млявість, швидка втомлюваність, низька мотивація до мовлення. Тому першим завданням логопеда є створення мотиваційного фону й емоційне залучення дитини до мовленнєвої діяльності. Для цього ефективними є нейроактиваційні вправи, які підвищують тонус і готовність до мовленнєвої діяльності. а саме: «Хвиля» – дитина, стоячи, повільно підіймає руки вгору на вдиху, опускає на видиху, вимовляючи склади (“па-па”, “ма-ма”). Формується ритм дихання й тонус; «Перехресні кроки» – права рука торкається лівого коліна і навпаки. Цей рух активізує міжпівкульну взаємодію, покращує концентрацію; «долоня-кулак-ребро» – швидка зміна позицій рук у певній послідовності. Розвиває моторну регуляцію, увагу та координацію; «Дмухай і кажи» – видих через трубочку на легкий предмет (пір'їнку, кульку) із вимовою звуків. Поєднує дихальну та голосову стимуляцію; «Мозкова гімнастика» (за П. Деннісоном): «вісімки» очима та руками, «вуха-ніс», «колові рухи плечима» – нормалізують тонус мозкових півкуль і покращують мовленнєву ініціативу. Такі вправи підвищують рівень загальної активації, що є необхідною передумовою для запуску спонтанного мовлення.

Другий блок – блок прийому, переробки та зберігання інформації, локалізований переважно у скронево-тім'яно-потиличних відділах кори, забезпечує обробку сенсорних сигналів, формування фонематичних уявлень, слухо-моторну координацію й зв'язок між зоровими, слуховими та кінестетичними аналізаторами [5]. Для дітей із дизартрією, ринолалією чи дислалією саме цей рівень часто виявляється найбільш уразливим у структурі мовленнєвої діяльності, адже недостатність слухо-моторної інтеграції призводить до слабкого фонематичного сприймання, плутання звуків, неточного контролю артикуляції. Завдання педагога – активізувати сенсорну основу мовлення через спеціально підібрані вправи. У цьому контексті ефективними є сенсомоторні та фонематично-ритмічні засоби стимуляції: ритмічні вправи типу «Відстукування ритмів», «Плескання складів», «Хвильки-звуки», які розвивають відчуття ритму, темпу, інтонаційної виразності; пальчикові й артикуляційні ігри («Кульки котяться», «Дощик і сонце», «Дзвіночок»), що підсилюють кінестетичну чутливість; дихальні вправи («Свічка», «Паровозик», «Кульбаба»), які допомагають синхронізувати дихальний, голосовий і артикуляційний компоненти мовлення. До цього ж блоку належать фонематичні ігри, спрямовані на розвиток слухового аналізу та синтезу: «Злови звук», «Хто сховався?», «Звукові сходинки», «Рими-пари». Усі ці вправи активізують скронево-тім'яні зони кори, сприяють формуванню фонематичної диференціації, розвивають здатність сприймати мовлення як структурно впорядковану звукову систему.

Третій блок – блок програмування, регуляції та контролю діяльності, асоційований з лобовими долями, відповідає за організацію мовленнєвої програми, послідовність висловлювання, корекцію помилок і довільний контроль над артикуляцією та граматичним оформленням мовлення [5]. У дітей із порушеннями мовлення спостерігається недостатня сформованість цього блоку: вони часто не можуть самостійно ініціювати висловлювання, не контролюють правильність вимови, порушують логіку фрази. Для активації лобових механізмів доцільно використовувати комунікативно-інтерактивні засоби стимуляції, які передбачають організацію мовленнєвої дії в умовах діалогу, взаємодії, спільного задуму. Сюди належать рольові ігри («Магазин», «Школа», «Театр звуків»), парні вправи («Запитай – відповідай», «Заверш думку»), колективне складання історій чи сценаріїв. У дітей із мовленнєвими порушеннями спостерігається слабка ініціатива, труднощі у побудові послідовних висловлювань, низький рівень довільного контролю. До нейропсихологічних вправ, спрямованих на формування мовленнєвого програмування, належать: «Додай фразу» – логопед починає речення («Я бачу...», «Я хочу...»), а дитина його завершує. Формує внутрішнє програмування висловлювання; «Розкажи за картинкою» – дитина описує подію, добираючи логічну послідовність. Розвиває мовленнєве планування; «Що буде далі?» – логопед читає частину історії, дитина придумує продовження. Сприяє розвитку уяви та когнітивного контролю; «Командир» – дитина дає прості інструкції однолітку або логопеду («Візьми олівець і намалюй коло»), тренуючи цілеспрямоване мовлення; «драматизація» – розігрування знайомих сюжетів («У магазині», «У лікаря»), що формує регуляцію дій через мову.

Такі форми діяльності активізують лобові ділянки мозку, сприяють переходу від ситуативного до довільного мовлення, від реакції – до ініціації, стимулюють довільну мовленнєву регуляцію, активізують мовленнєве планування, формують навички контролю й самоконтролю, що особливо важливо для переходу від ситуативного до контекстного мовлення.

Таким чином, система стимуляційних засобів, побудована відповідно до трьох блоків мозкової організації за О. Лурією, дозволяє розглядати розвиток мовлення як послідовний процес активації різних рівнів мозкової діяльності – від емоційно-мотиваційного підґрунтя через сенсорну обробку мовних сигналів до формування довільного мовленнєвого контролю. Взаємозв'язок цих рівнів визначає ефективність

логопедичної роботи. Якщо не активізовано перший блок, дитина не має внутрішнього бажання говорити; якщо недостатньо розвинений другий, вона не сприймає мовні звуки точно; якщо слабо працює третій, мовлення залишається безсистемним і фрагментарним. Саме тому комплексна стимуляція, спрямована одночасно на всі рівні мозкової організації, є запорукою формування стабільної мовленнєвої активності.

Структурно взаємозв'язок між трьома блоками мозкової організації та відповідними засобами стимуляції мовлення може бути представлений у вигляді моделі, побудованої на основі концепції системної динамічної локалізації вищих психічних функцій О. Лурії (табл. 1).

Таблиця 1

Триєдина модель стимуляції мовлення

Блок мозкової організації (за О. Р. Лурією)	Основні функції у мовленнєвій діяльності	Педагогічні засоби стимуляції та очікуваний ефект
I блок – енергетичний (активаційно-мотиваційний)	Підтримує загальний тонус кори, увагу, емоційне включення, готовність до мовлення.	«Хвиля»; «Перехресні кроки»; «Долоня-кулак-ребро»; «Дмухай і кажи»; «Мозкова гімнастика». Результат: формується мотивація, ініціативність, позитивне ставлення до мовлення.
II блок – сенсомоторний (перцептивно-аналітичний)	Забезпечує прийом, аналіз та інтеграцію слухових, зорових і кінестетичних сигналів, формування фонематичних уявлень.	Ритмічні вправи («Відстукування ритмів», «Плескання складів»), артикуляційні та пальчикові ігри, дихальні вправи, фонематичні ігри («Злови звук», «Рими-пари»). Результат: розвивається фонематичний слух, слухо-моторна координація, точність артикуляції.
III блок – регуляційно-комунікативний (лобовий)	Організовує програмування, послідовність і контроль мовлення, формує внутрішній мовний план.	Рольові й комунікативно-інтерактивні ігри («Магазин», «Школа», «Театр звуків»), діалогічні вправи («Запитай – відповідай»), колективне складання історій; нейропсихологічні вправи: «Додай фразу»; «Розкажи за картинкою», «Що буде далі?», «Командир». Результат: формується довільний мовленнєвий контроль, зв'язність висловлювання, комунікативна впевненість.

Як видно з моделі, стимуляція мовлення є не ізольованою тренувальною процедурою, а системним процесом, що охоплює всі рівні мозкової організації. Вона забезпечує рух від емоційно-мотиваційного залучення через сенсомоторну обробку до усвідомленої регуляції мовлення. Така інтеграція нейропсихологічних і логопедичних принципів робить корекційний процес більш гнучким, науково обґрунтованим і результативним.

Практичне наповнення представленої моделі реалізується через систему вправ, згрупованих за трьома рівнями стимуляції. На першому рівні (активаційному) застосовуються емоційно-мотиваційні та нейропсихологічні вправи, що підвищують

тонус і залученість дитини: ритмічні рухи під музику, голосові імпровізації, вправи на емоційне проживання звуку.

На другому рівні (сенсомоторному) основна увага приділяється розвитку фонематичних процесів і міжаналізаторної координації через вправи на ритм, дихання, звукорухову синхронізацію.

На третьому рівні (регуляційно-комунікативному) формуються навички ініціювання, планування й контролю мовленнєвої діяльності через діалогічні та ігрові ситуації, що наближені до природного мовного середовища.

Усі три рівні взаємодіють між собою, створюючи умови для поступового розгортання мовленнєвої активності.

Висновки. Отже, мовленнєва активність дітей із порушеннями мовлення є результатом інтеграції мотиваційних, сенсомоторних і регуляційних механізмів, що функціонують у тісній взаємодії трьох мозкових блоків, описаних О. Лурією. Ефективна стимуляція мовлення потребує не лише артикуляційних і фонематичних вправ, а насамперед – створення умов для емоційного залучення, сенсомоторної узгодженості й розвитку довільного мовленнєвого контролю.

Запропонована трирівнева модель стимуляції (активаційний, сенсомоторний і регуляційно-комунікативний рівні) дає можливість системно поєднувати нейропсихологічні принципи та логопедичну практику. Вона спрямована на відновлення цілісної мовленнєвої діяльності дитини, підвищення її комунікативної ініціативи, збагачення лексико-граматичного запасу та формування впевненості у власних мовленнєвих можливостях. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення критеріїв оцінювання рівня мовленнєвої активності у процесі нейропсихологічно орієнтованої логопедичної роботи.

Список використаних джерел та літератури

1. Гаврилова Н.С. Нейропсихологічна структура та механізми порушення фонематичних процесів у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака.– Вип. XV. Серія: соціально- педагогічна. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 120 - 127
2. Соботович Є.Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії*: Збірник наукових праць: Вип. 1. Київ: Актуальна освіта, 2004. С.7-35.
3. Тарасун В. В. Основи теорії і практики логодидактики: підручник для вищих навчальних закладів. Київ: «Каравела», 2017. 316 с.
4. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. *Теорія та практика сучасної логопедії*. Випуск №4. К.: Актуальна освіта, 2007. С. 3-18.
5. Хохліна О.П., Кущенко І.В., Гребенюк М.О. Загальна психологія: Хрестоматія. Київ, 2013. 736 с.
6. Шеремет М.К. Хрестоматія з логопедії. Навчальний посібник. Київ: Видавництво "Книга-плюс", 2019. 496 с

Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни

Анотація. У статті комплексно розглянуто питання створення безпечного простору для учасників освітнього процесу в умовах війни. Підкреслено роль фізичної, психологічної, соціальної та цифрової безпеки як ключових компонентів сучасного освітнього середовища. Сформульовано практичні рекомендації щодо організації системи безпеки та управлінських рішень у закладах освіти. Розглянуто нормативно-правові акти, наукові дослідження та міжнародні звіти (UNICEF, UNESCO, World Bank) щодо організації безпечного освітнього середовища та психосоціальної підтримки учнів і педагогів.

Ключові слова : безпечний простір, війна, освітній процес, укриття, психологічна підтримка, цифрова безпека, стресостійкість, безпека дітей.

Постановка проблеми. Воєнні дії на території України створили безпрецедентні умови, у яких вимушена функціонувати система освіти. Школи, які традиційно були простором розвитку, соціалізації та взаємодії, тепер змушені виконувати ще й функції укриття, психологічного центру підтримки та місця, де дитина може відчувати хоч мінімальну стабільність.

Проблема безпеки стала не просто педагогічною, а екзистенційною. Станом на сьогодні заклади освіти повинні одночасно:

- захищати життя учасників освітнього процесу;
- забезпечувати психологічну підтримку в умовах хронічного стресу;
- адаптувати освітній процес до дистанційної чи змішаної форми;
- створювати умови для соціально-емоційного розвитку;
- навчати дітей навичкам безпеки та саморегуляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні наукові публікації та аналітичні звіти мають спільний висновок: війна радикально трансформує освіту, зокрема спричиняє значні виклики, пов'язані з безпекою учнів та педагогів. За даними UNICEF, приблизно 4,6 мільйона дітей в Україні зіштовхується з бар'єрами для здобуття освіти, а багато шкіл змушені працювати у змішаних або дистанційних форматах через загрозу безпеки. У своєму «Situation Analysis 2024» UNICEF фіксує, що руйнування або серйозні пошкодження інфраструктури шкіл призводять до значних освітніх прогалин. Паралельно з цим, доповіді Світового банку — зокрема RDNA4 (2025) — документують, що понад 3 300 освітніх установ зазнали пошкоджень, а приблизно 385 були фактично знищені, що створює масштабну потребу у відновленні шкіл. Аналітики підкреслюють, що реконструкція має бути складовою частиною ширшої програми безпеки, яка включає і психологічну підтримку, і модернізацію укриттів.

Психосоціальне навантаження на дітей також перебуває в центрі уваги останніх досліджень. Організації, такі як WHO і Plan International, наголошують, що довготривала тривога, переривання навчання й нестабільність середовища призводять до зростання симптомів тривоги, депресії, зниження концентрації уваги серед школярів. Вони рекомендують інтеграцію модулів психічного здоров'я (MHPSS — mental health and psychosocial support) безпосередньо в шкільні програми, регулярні емоційні "чек-іни", арт-ігротерапію та групи взаємопідтримки. Особлива увага приділяється дітям із внутрішньо переміщених сімей та тим, хто навчається в регіонах, наближених до лінії фронту, оскільки саме ці групи є найбільш вразливими і потребують як освітніх, так і емоційних стратегій підтримки.

Міжнародні ініціативи, зокрема від UNESCO, демонструють приклади практичної реалізації безпечного освітнього середовища. Програма «Safe Educational Environment», запущена на кількох українських громадах, включає тренінги для педагогів та психологів, моделювання сценаріїв евакуації та кризових ситуацій, а також створення шкільних команд реагування. Практика показує, що такі підходи суттєво підвищують здатність шкіл реагувати на загрози, координувати дії з екстреними службами і підтримувати учнів емоційно під час тривоги.

На національному рівні МОН України спільно з Інститутом модернізації змісту освіти розробили методичні рекомендації (2022–2024), які містять конкретні інструкції щодо адаптації навчального процесу: описано варіанти організації очного, дистанційного або змішаного навчання залежно від безпекової ситуації, а також протоколи поведінки під час повітряних тривог, правила організації укриттів у школах та роль педагогів у психологічній підтримці дітей. Ці настанови служать практичним інструментом для шкіл, допомагаючи розробляти локальні безпекові плани, проводити тренування та інтегрувати психологічні практики.

Крім того, антропологічні та педагогічні дослідження українських вчених, таких як М. Гладченко та С. Назаровець, аналізують соціологічні зміни в системі освіти під впливом війни: вони зокрема вказують на зростання міжнародної наукової співпраці, мобільність педагогів і науковців, а також підвищення цитованості статей із залученням іноземних партнерів. Ці дослідження підкреслюють, що навіть під тиском кризи освітня та наукова спільнота здатна адаптуватися й підтримувати інтелектуальний потенціал країни.

Отже, огляд сучасних публікацій демонструє, що безпечне шкільне середовище в період війни — це багатовимірна проблема, яка не може бути розв'язана лише технічними заходами або відновленням шкіл. Необхідний системний підхід, який поєднує реконструкцію інфраструктури, кризовий менеджмент, психологічні інтервенції, соціальні стратегії і міжнародну підтримку. Саме такий підхід може гарантувати не лише фізичну безпеку, але й емоційне благополуччя учнів, стабільність освітнього процесу й довгострокову стійкість системи освіти в умовах тривалої кризи.

Виклад основного матеріалу. 1. *Поняття безпечного освітнього простору в умовах війни.*

Безпечний освітній простір у період збройного конфлікту розглядається як інтегральна система умов, що забезпечують фізичний, психологічний, емоційний, соціальний та інформаційний захист усіх учасників освітнього процесу. Він ґрунтується на принципах гуманізму, недискримінації, рівного доступу до освіти, культурної чутливості, а також на здатності педагогів та адміністрації швидко реагувати на загрози. Війна трансформувала саме розуміння шкільної безпеки: якщо раніше домінували вимоги охорони праці й пожежної безпеки, то сьогодні визначальними стали заходи цивільного захисту, психологічної підтримки та кризового менеджменту.

Організаційно-управлінський аспект створення безпечного середовища.

Сучасні виклики вимагають від керівників закладів освіти нового підходу до управління. Він передбачає:

- Планування безпеки на інституційному рівні: розробку алгоритмів дій під час повітряних тривог, систем евакуації, графіків проведення навчальних тривог, правил поведінки в укритті.
- Створення кризових команд: груп фахівців, відповідальних за комунікацію, психологічну підтримку, координацію у надзвичайних ситуаціях.
- Забезпечення технічної готовності укриттів, включно з доступом до води, аптечок, інтернету, навчальних матеріалів.
- Налагодження взаємодії з місцевими службами цивільного захисту, поліцією, територіальними громадами.

- Підготовку педагогічного колективу — обов'язкові тренінги з надання першої домедичної допомоги, поведінки під час обстрілів, кризового консультування дітей.

Таким чином, ефективна адміністративна діяльність стає фундаментальною умовою функціонування безпечного освітнього простору.

Психологічний аспект: підтримка та стабілізація емоційного стану учасників освітнього процесу.

Війна викликає у дітей та дорослих тривогу, страх, невизначеність, що суттєво впливає на якість навчання. Тому система психологічної підтримки має бути невід'ємною складовою безпеки. Ключові напрями роботи включають:

3.1. Психологічна підтримка учнів:

- проведення регулярних емоційних чек-інів (коротких опитувань стану учнів);
- використання технік SEL (соціально-емоційного навчання);
- створення «тихих зон» або приміщень релаксації;
- організація групових занять із зниження тривожності та розвитку стресостійкості;
- залучення шкільного психолога до планування індивідуальної підтримки.

3.2. Психологічна підтримка педагогів:

- тренінги з подолання професійного вигорання;
- супервізії та методичні зустрічі для обговорення складних ситуацій;
- програми «peer-to-peer» — взаємопідтримка в педагогічному колективі.

3.3. Психологічна підтримка батьків:

- консультації щодо взаємодії з дитиною в умовах війни;
- роз'яснення моделей поведінки, які сприяють зниженню стресу в сім'ї;
- навчання навичкам безпечної комунікації та стабілізації емоційного фону дитини.

4. Фізичний компонент безпеки:

Фізична безпека охоплює матеріальну інфраструктуру та умови, що забезпечують збереження життя та здоров'я учнів і працівників.

4.1. Укриття та евакуація:

- наявність сертифікованих укриттів, зручних для дітей різного віку;
- чітко позначені маршрути евакуації;
- тренування педагогів щодо супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

4.2. Шкільна інфраструктура:

- надійні двері та вікна, захищені від уламків;
- резервні джерела електропостачання та освітлення;
- доступ до санітарно-гігієнічних засобів в укритті.

4.3. Медична та домедична підготовка:

- обов'язкова наявність аптечок;
- регулярні заняття з домедичної допомоги для учнів старших класів і педагогів;
- суворий контроль за станом здоров'я дітей, які пережили стресові ситуації.

5. Освітній процес в умовах війни: гнучкість та адаптація.

Функціонування школи в умовах війни потребує швидкої та гнучкої адаптації форм і методів навчання.

5.1. Змішане та дистанційне навчання:

- створення електронних платформ для навчання;
- використання асинхронних завдань при частих перервах через тривоги;
- забезпечення учнів технічними засобами (за можливості).

5.2. Адаптація змісту навчальних програм:

- включення уроків із цивільного захисту;
- інтеграція елементів психологічної грамотності;

- формування компетентностей XXI століття: критичного мислення, креативності, комунікації та співпраці.

5.3. Підтримувальне навчальне середовище:

- пріоритет на доброзичливу атмосферу;
- уникнення надмірного навантаження;
- включення елементів арт-терапії, казкотерапії, ігор з розвитку емоцій.

6. *Соціальний аспект безпечного освітнього простору.*

Шкільне середовище має сприяти згуртованості, довірі та взаємоповазі. До ключових компонентів належать:

- налагодження партнерства між школою та громадою (волонтерські організації, місцева влада, медичні та соціальні служби);
- розвиток інклюзивної культури, що забезпечує недискримінацію та рівні можливості;
- комунікаційна відкритість — регулярне інформування батьків про зміни в організації навчання;
- підтримка учнів-переселенців та дітей, чиї родини постраждали від війни.

7. *Інформаційна безпека та медіаграмотність.*

У період війни учні піддаються впливу дезінформації, фейків, інформаційного тиску. Тому важливими є:

- розвиток критичного мислення;
- навчання правилам безпечної поведінки в інтернеті;
- фільтрація інформації, що надається дітям;
- робота з небажаним контентом та кібербулінгом.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, слід підкреслити, що створення безпечного освітнього простору в умовах війни є не просто важливим завданням, а визначальним пріоритетом сучасної системи освіти. Військова агресія суттєво змінила функціонування закладів освіти, висунувши нові вимоги до їхньої інфраструктури, управлінських процесів, організації навчання та психологічного супроводу. Саме тому безпека стає інтегративною характеристикою освітнього середовища, яка охоплює фізичний, психологічний, соціальний та інформаційний виміри.

1. Аналіз нормативно-правових документів та сучасних досліджень дає підстави стверджувати, що питання безпеки сьогодні охоплює не лише захист учасників освітнього процесу від зовнішніх загроз, а й формування стійких механізмів реагування на кризи. Ефективне функціонування укриттів, створення чітких алгоритмів поведінки під час повітряних тривог, організація навчальних евакуаційних тренувань та здатність адміністрації швидко приймати рішення — це базові складові, без яких неможливо забезпечити фізичну безпеку.

2. Надзвичайно важливим аспектом є психологічна безпека, що передбачає зниження рівня тривожності та стресу в дітей і дорослих. Умови війни призводять до емоційної нестабільності, порушень поведінки та труднощів у навчанні, що робить необхідним запровадження системної психологічної підтримки. Ключову роль виконують шкільні психологи, соціальні педагоги, тренінгові програми з розвитку стресостійкості та підтримка педагогів, які самі перебувають у зоні ризику емоційного вигорання.

3. Інформаційна безпека та медіаграмотність набувають першорядного значення. В умовах інформаційної війни діти та підлітки особливо вразливі до фейків, пропаганди та маніпуляцій. Це вимагає від школи формування цифрової компетентності, навичок критичного мислення та умінь аналізувати інформаційні потоки.

4. Соціальний вимір безпеки включає формування атмосфери довіри, взаємоповаги та взаємодопомоги. Інклюзивність, недискримінація, підтримка

внутрішньо переміщених дітей, ефективна комунікація з батьками та громадами — це ті чинники, які роблять освітній простір стійким і здатним протистояти викликам війни.

5. Освітній процес має залишатися гнучким і адаптивним. Використання змішаних та дистанційних форм навчання, оптимізація навчального навантаження, інтеграція елементів цивільного захисту та соціально-емоційного навчання — усе це дає змогу забезпечити безперервність освіти навіть у найскладніших умовах.

Таким чином, створення безпечного освітнього простору є комплексним процесом, що поєднує управлінські, педагогічні, психологічні, соціальні та інфраструктурні заходи. Формування такого простору — це не разова дія, а динамічна, постійна робота, яка потребує співпраці школи, сім'ї, громади, держави та міжнародних партнерів. Лише за умов скоординованої діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу можливо забезпечити дітям та педагогам не лише фізичний захист, а й емоційну стабільність, доступ до якісної освіти, віру у майбутнє й відчуття безпеки в реаліях війни.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
3. Міністерство освіти і науки України. Рекомендації щодо організації освітнього процесу в умовах війни / МОН. — Київ, 2022–2024. — URL: <https://mon.gov.ua/ua>
4. Інститут модернізації змісту освіти. Методичні рекомендації щодо створення безпечного освітнього середовища / ІМЗО. — Київ, 2022–2024. — URL: <https://imzo.gov.ua/>
5. UNICEF. Situation Analysis of Children in Ukraine 2024–2025. — New York: UNICEF, 2025. — URL: <https://www.unicef.org/ukraine/reports>
6. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4), Education Chapter, 2025. — URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/publication/rdna4>
7. UNESCO. Safe Educational Environment Program, 2024–2025. — Paris: UNESCO, 2025. — URL: <https://en.unesco.org/themes/education-emergencies>
8. Save the Children. Attacks on Education and Protection Reports 2024. — London: Save the Children, 2025. — URL: <https://www.savethechildren.org.uk/what-we-do/emergencies/ukraine>
9. WHO. Mental Health and Psychosocial Support in Emergencies, 2024. — Geneva: World Health Organization, 2024. — URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240035407>
10. Yankovych, O., Zharkova, I., Kuzma, I., Chaikovska, H., Binytska, K. Safety Culture Development in Future Preschool and Primary Education Specialists in the Conditions of Martial Law in Ukraine // Journal of Education Culture and Society, 16(1), 2025. — URL: <https://www.jecs.pl/index.php/jecs/article/view/1734>
11. Кучинський, С., Нагайчук, О., Зоря, М. Інноваційні підходи до створення безпечного освітнього середовища для здобувачів вищої освіти в Україні під час війни // Педагогічна Академія: наукові записки, 2024. — URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/431>
12. Гнатюк, О. Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект. — Київ: Прикладова наука, 2025. — URL: <https://lib.iitta.gov.ua/744969/1/Текст.pdf>

Петреченко Світлана,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Хмельницького інституту соціальних
технологій Університету «Україна»,
кандидат юридичних наук, доцент

Інтеграція зарубіжних і вітчизняних теорій соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів

Анотація. У роботі проаналізовано інтеграцію зарубіжних і вітчизняних теорій соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів у контексті сучасних викликів, спричинених повномасштабним вторгненням РФ в Україну. Запропоновано біопсихологічний, соціально-психологічний та екзистенційно-ціннісний рівні інтеграції як основа побудови ефективних програм ресоціалізації важкопоранених комбатантів.

Ключові слова: адаптація, важке поранення, комбатанти, психологічна реабілітація, посттравматичний стрес, ресоціалізація.

Постановка проблеми. Під час повномасштабного вторгнення РФ Україна стикається з безпрецедентним викликом – реабілітацією тисяч важкопоранених комбатантів. Втрата фізичних можливостей, бойовий досвід, емоційні травми та соціальні бар'єри ускладнюють процес їх повернення до цивільного життя. Адаптація до нових життєвих умов потребує медичної та комплексної соціально-психологічної підтримки. Існуючі теоретичні підходи демонструють значний потенціал, попри ефективність когнітивних, системних і соціокультурних теорій, їх застосування в українських реаліях потребує додаткової адаптації. Відсутність інтегрованої моделі, що поєднає міжнародний досвід і національні практики, створює прогалини в реабілітаційних програмах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні наукові публікації українських дослідників засвідчують зростання інтересу до комплексного підходу, що поєднає психологічну підтримку, реінтеграцію та посттравматичне зростання. Дослідження І. Тарасової, Л. Родченко, О. Кокуна та Н. Шеленкової розглядають соціально-психологічну адаптацію військовослужбовців як багаторівневий процес відновлення особистості, який охоплює як внутрішні (психологічні), так і зовнішні (соціальні) аспекти.

Виклад основного матеріалу. Найвідомішими є закордонні теорії, що стали основою сучасних концепцій соціально-психологічної адаптації. Йдеться про теорії Г. Сельє [1, с. 98], А. Маслоу [5, с. 100], В. Франкла [6, с. 249] та Карла Роджерса [7, с. 351]. Їхні ідеї лягли в основу розуміння процесів травматичних переживань, пошуку смислу життя та відновлення особистісної цілісності.

У своїй концепції стресу та загального адаптаційного синдрому Г. Сельє описав типові стадії реакції організму на стрес: тривогу, опір і виснаження [1, с. 98]. Концепція допомагає зрозуміти фізіологічні та психологічні реакції на бойову травму, виявити моменти, в які потрібна допомога, аби запобігти розвитку хронічних розладів. Раннє розпізнавання симптомів тривоги та виснаження дає змогу застосовувати превентивні заходи: кризову інтервенцію, стабілізаційну терапію, психоедукацію та залучення до підтримуючих спільнот.

Відомий своєю пірамідою потреб А. Маслоу, вважав, що для досягнення самореалізації людина має насамперед задовольняти свої базові фізичні та психологічні потреби [5, с. 100]. Теорія Маслоу вказує на необхідність поетапного відновлення: спочатку забезпечення фізичних умов (медична допомога, житло, фінансова підтримка), далі створення емоційно безпечного простору (психологічна стабілізація, підтримка сім'ї, ветеранські спільноти), і лише потім стимулювання особистісного розвитку (освіта, професійна перекваліфікація, участь у громадському

житті). Потрібна потреба у визнанні з боку суспільства і самого комбатанта, що сприяє відновленню самооцінки та відчуття гідності.

Засновник екзистенц-аналізу В. Франкл, стверджував, що пошук сенсу життя є основним рушієм духовних сил людини [6, с. 249]. Він підкреслював, що навіть в умовах страждання та болю люди завжди можуть вибирати своє ставлення та знаходити причину жити далі. Його концепція логотерапії особливо для тих, хто важко поранений, здатна допомогти вийти з екзистенційної кризи, що настає з причини того, що невдовзі після травми замінює дефіцит раніше знайомої ідентичності та життєвих цілей новими.

Представник гуманістичної психології К. Роджерс зазначав, що важливими факторами в терапії є безумовне позитивне ставлення, емпатія та автентичність терапевта [7, с. 351]. Для важкопоранених комбатантів, хворих на психологічні розлади після травм, необхідно створити умови довіри, в яких вони можуть дозволити собі зіткнутися з переживаннями та прийняти себе як непересічну людину після травми.

В основі перелічених концепцій, хоч вони і різняться за науковою орієнтацією, лежить одна ідея: адаптація – це подолання наслідків травми, явище зростання, відновлення гармонії в собі та пошук нового сенсу життя. Їх поєднання у реабілітаційних програмах дає змогу розробити багатовимірну стратегію підтримки та допомоги, що враховує біологічні, психологічні та духовні аспекти повернення до життя після бою.

І. Тарасова та Л. Родченко акцентують на необхідності системного психологічного супроводу, що охоплює етапи кризового втручання, стабілізації та формування нової життєвої перспективи [3, с. 41]. Автори підкреслюють важливість гуманістичного підходу, емпатії та індивідуалізації підтримки, що узгоджується з концепціями К. Роджерса та В. Франкла.

У колективному дослідженні О. Кокуна розглядається феномен посттравматичного зростання як ресурс адаптації [2, с. 83]. Виявлено, що позитивні зміни – зокрема переоцінка цінностей, зміцнення міжособистісних зв'язків та розвиток духовності є характерними для комбатантів, які пройшли через глибокі втрати.

Н. Шеленкова аналізує чинники успішної адаптації, серед яких соціальна підтримка, відновлення соціальних ролей, залучення до волонтерської діяльності [4]. Вона пропонує модель реабілітації, що поєднує когнітивно-поведінкові техніки з елементами екзистенційної терапії.

Систематизація теоретичних підходів дозволяє узагальнити різні аспекти процесу відновлення важкопоранених комбатантів та визначити основні напрями їх соціально-психологічної підтримки. На основі аналізу зарубіжних і вітчизняних концепцій можна виокремити кілька взаємопов'язаних рівнів інтеграції, які забезпечують цілісне бачення процесу адаптації ветеранів до мирного життя:

1. Біопсихологічний рівень – поєднання медичної та психологічної реабілітації (фізичне відновлення, робота з больовими синдромами, психотерапія).

2. Соціально-психологічний рівень – формування підтримувальних зв'язків, залучення сім'ї, створення ветеранських спільнот.

3. Екзистенційно-ціннісний рівень – переосмислення сенсу життя, відновлення самооцінки та відчуття власної гідності.

Представлені рівні утворюють багатовимірну модель адаптації. Їх інтеграція дозволяє перейти від фрагментарних втручань до системного підходу, що сприятиме відновленню, посттравматичному зростанню та активному включенню ветеранів у життя громади.

Ефективна адаптація можлива за умови міжвідомчої співпраці: психологів, лікарів, соціальних працівників, волонтерів. Мультидисциплінарний підхід дозволяє забезпечити комплексну підтримку, яка окрім медичного відновлення охоплює

емоційне, соціальне та духовне благополуччя комбатанта. На практиці це реалізується через:

- психологічні центри для ветеранів (наприклад, «Повернись живим»);
- групи взаємопідтримки;
- програми арт-терапії, музикотерапії, терапії рухом;
- психоосвітні курси для родин комбатантів.

Найголовнішим чинником залишається зміна суспільного ставлення до поранених ветеранів – перехід від патерналістського до партнерського, що сприяє підвищенню самооцінки та соціальної активності. Партнерська взаємодія сприяє формуванню культури поваги, довіри та співвідповідальності, де комбатанти отримують можливість реалізувати себе у професійній, освітній, волонтерській чи громадській діяльності, що знижує ризики соціальної ізоляції, депресії та повторної травматизації, формуючи умови для повноцінного їх повернення до активного суспільного життя та їхнього особистісного зростання.

Висновки. Аналіз зарубіжних і вітчизняних теорій дозволяє стверджувати, що ефективна реабілітація неможлива без інтеграції різних підходів – біологічного, психологічного, соціального та духовного.

Зарубіжні концепції формують фундаментальні принципи розуміння адаптації: від подолання стресу та задоволення базових потреб до пошуку життєвого сенсу й самоприйняття. Їхні ідеї підтверджуються сучасними українськими дослідженнями, які доводять важливість етапності психологічної допомоги, формування підтримувального середовища, розвитку посттравматичного зростання та відновлення соціальних ролей ветеранів.

Список використаних джерел та літератури

1. Анатомія стресу. Ганс Сельє та послідовники. Київ : Медкнига, 2024. 148 с.
2. Особливості посттравматичного зростання військовослужбовців з різним бойовим досвідом / О. Кокун та ін. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. С. 80-89. URL: <https://surl.li/ftnzcs>.
3. Тарасова І., Родченко Л. Психологічний супровід та відновлення постраждалих у контексті військової агресії. *Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. психологія*. 2024. № 4 (65). С. 39-43. URL: <https://surl.li/zvsbvs>.
4. Шеленкова Н. Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 10(44). URL: <https://surl.li/npdhiq>.
5. Bukurova A. V. A. maslow's concept of values and opportunities of its application. *Intelligence. Innovations. Investment*. 2021. №1. P. 97–106. URL: <https://doi.org/10.25198/2077-7175-2021-1-97> .
6. Petryk Y. Y. You suffer; therefore, you exist...: axiology of suffering and the tragic in human life (V. frankl, M. scheler). *Manuscript*. 2025. №18. P. 246-252. URL: <https://doi.org/10.30853/mns20250036>.
7. Rogers C. R. A theory of therapy and personality change: as developed in the client-centered framework. *Perspectives in abnormal behavior*. 1974. P. 341-351. URL: <https://surl.li/quacvx>.

Пілецька Лілія Володимирівна,
практичний психолог
Хмельницького закладу
дошкільної освіти №1 «Капітошка»
Ференчук Олена Петрівна,
вихователь-методист
Хмельницького закладу
дошкільної освіти №1 «Капітошка»

Інклюзивне середовище як простір формування толерантності у дітей дошкільного віку

Анотація. У статті розглядається роль інклюзивного освітнього простору у вихованні цінностей толерантності серед дітей дошкільного віку. Акцентується увага на тому, що інклюзія не лише забезпечує рівний доступ до освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, а й формує у вихованців здатність до співпереживання, поваги до відмінностей і прийняття інших, висвітлено педагогічні умови, методи та форми роботи, які сприяють розвитку толерантних взаємин у дитячому колективі. Особливо підкреслено значення співпраці педагогів, батьків і фахівців у створенні сприятливого інклюзивного середовища.

Ключові слова: інклюзивне середовище, толерантність, діти дошкільного віку, діти з особливими освітніми потребами (ООП), соціально-емоційний розвиток, педагогічні умови, психологічний супровід, заклад дошкільної освіти (ЗДО).

Постановка проблеми. Сучасний український освітній простір переживає етап гуманістичної трансформації, в основі якої лежить визнання цінності кожної особистості, її прав та свобод. Одним із ключових векторів цієї трансформації є розбудова інклюзивної освіти, що гарантує рівний доступ до якісного навчання для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, можливостей чи стану здоров'я. Заклад дошкільної освіти, як перша ланка соціалізації дитини, відіграє у цьому процесі фундаментальну роль. Саме тут закладаються основи світогляду, соціальних навичок та ціннісних орієнтирів.

Проте впровадження інклюзії не може обмежуватися лише створенням фізичної доступності (пандуси, спеціалізоване обладнання) та введенням посади асистента вихователя. Ключовим викликом є створення інклюзивного середовища — динамічного, психологічно безпечного простору, який не просто приймає дитину з особливими освітніми потребами, а й активно сприяє позитивній взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. У такому середовищі виникає унікальна можливість для формування однієї з найважливіших соціальних компетенцій XXI століття — толерантності.

Проблема полягає в тому, що декларативне впровадження інклюзії не завжди супроводжується глибоким розумінням психолого-педагогічних механізмів її впливу на соціальний розвиток дітей. Існує ризик формального підходу, коли діти з ООП перебувають у групі, але не є повноцінно інтегрованими в колектив, що може призводити до їхньої ізоляції та посилення стереотипів у інших дітей. Таким чином, актуальною є потреба в науково-методичному обґрунтуванні та розробці практичних інструментів для цілеспрямованого використання потенціалу інклюзивного середовища для виховання толерантності, емпатії та поваги до різноманітності в дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інклюзивної освіти та формування толерантності є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Нормативно-правову базу для впровадження інклюзії в Україні

створюють Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», концепція «Нової української школи» та численні постанови Кабінету Міністрів України.

Фундаментальні аспекти теорії та практики інклюзивної освіти в Україні розкриті в працях А. Колупаєвої, О. Таранченко, які обґрунтовують організаційні та дидактичні засади навчання дітей з ООП. Науковці наголошують, що успішність інклюзії залежить від готовності педагогів, створення адаптованого середовища та командної взаємодії фахівців.

Психологічні аспекти соціальної інтеграції дітей та формування міжособистісних стосунків досліджували такі вчені, як Л. Виготський, чия теорія про зону найближчого розвитку підкреслює важливість соціальної взаємодії для розвитку вищих психічних функцій. Сучасні дослідники (Т. Скрипник, В. Кузьменко) аналізують проблеми психологічного супроводу дітей з ООП, наголошуючи на важливості розвитку емоційного інтелекту та комунікативних навичок у всіх вихованців групи.

Питання формування толерантності як особистісної риси розглядається у працях Г. Олпорта, який у своїй «контактній гіпотезі» довів, що позитивна взаємодія між представниками різних груп за умов рівного статусу та спільних цілей сприяє зменшенню упереджень. У контексті дошкільної освіти це означає, що спільна гра, проєктна діяльність та повсякденна комунікація дітей з різними можливостями є природним шляхом до взаємоприйняття.

Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, залишається недостатньо розробленим саме прикладний аспект: як на практиці перетворити інклюзивну групу ЗДО на дієвий простір для виховання толерантності, які методи та технології є найбільш ефективними для дітей дошкільного віку. Дана стаття покликана заповнити цю прогалину, поєднавши теоретичні засади з практичними рекомендаціями для педагогів та психологів.

Виклад основного матеріалу.

1. Сутність інклюзивного середовища як передумови формування толерантності.

Інклюзивне освітнє середовище — це значно більше, ніж сукупність матеріально-технічних умов. Це комплексна система взаємовідносин, цінностей та практик, що базується на таких принципах:

- Безумовне прийняття кожної дитини: усвідомлення того, що всі діти є цінними членами спільноти.

- Психологічна безпека: створення атмосфери довіри, де дитина не боїться бути собою, проявляти ініціативу, помилятися та просити про допомогу.

- Рівні можливості для участі: адаптація освітнього процесу таким чином, щоб кожна дитина могла брати активну участь у житті групи відповідно до своїх можливостей.

- Підтримка різноманітності: розгляд індивідуальних відмінностей (фізичних, інтелектуальних, культурних) не як проблеми, а як ресурсу для взаємного збагачення.

Саме в такому середовищі толерантність перестає бути абстрактним поняттям і перетворюється на щоденну практику. Діти вчаться не просто «терпіти» інакшість, а розуміти, поважати та взаємодіяти з нею. Вони на власному досвіді переконуються, що Марійка, яка пересувається на візку, чудово малює, а Петрусь, який має труднощі з мовленням, найкраще складає конструктор. Ці щоденні відкриття руйнують потенційні стереотипи ще до їхнього формування.

2. Психолого-педагогічні механізми формування толерантності в умовах інклюзії

Формування толерантності у дошкільників в інклюзивному середовищі відбувається через запуск кількох ключових механізмів:

- Розвиток емпатії: спілкуючись з дитиною, яка має певні труднощі, інші діти вчаться розпізнавати її емоції, співпереживати, розуміти її потреби. Вихователь, коментуючи ситуації («Оленці складно дотягнутися до іграшки, давай їй допоможемо»), спрямовує цей процес.

- Зниження тривоги перед «іншим»: невідоме часто лякає. Регулярна позитивна взаємодія з дітьми з ООП перетворює «незрозуміле» на «знайоме і дружнє», що є основою для відкритості та прийняття.

- Формування просоціальної поведінки: діти вчаться допомагати, ділитися, поступатися, домовлятися. Дитина з ООП часто стає об'єктом турботи, що розвиває у її однолітків навички піклування та відповідальності. Водночас важливо, щоб ця допомога не перетворювалася на гіперопіку, а дитина з ООП також мала змогу проявити себе і допомогти іншим.

- Розвиток комунікативних навичок: інклюзія змушує дітей шукати альтернативні способи комунікації. Наприклад, спілкуючись з немовленнєвою дитиною, діти починають активніше використовувати жести, міміку, погляд, що збагачує їхній комунікативний арсенал.

3. Практичні аспекти створення толерантного інклюзивного простору в ЗДО.

Створення такого середовища — це комплексна робота, що вимагає зусиль усієї команди психолого-педагогічного супроводу ЗДО та батьків. Розглянемо ключові напрями.

3.1. Організація предметно-просторового середовища має ґрунтуватись таких принципах:

- Принцип універсального дизайну: середовище має бути зручним для всіх. Це не лише фізична доступність, а й зрозуміла навігація (візуальні підказки, піктограми), різноманітні меблі, сенсорно-дружні матеріали.

- Зонування простору: окрім традиційних осередків (ігрового, навчального), важливо створити «тиху зону» або «куточок усамітнення», де дитина (будь-яка, не лише з ООП), яка відчуває сенсорне чи емоційне перевантаження, може відпочити. Це вчить дітей поважати потребу інших у спокої.

- Іграшки та дидактичні матеріали: важливо мати іграшки, що відображають різноманітність (ляльки різних рас, фігурки людей з інвалідністю, конструктори, доступні для дітей з порушеннями моторики).

3.2. Модифікація освітнього процесу:

- Кооперативні форми роботи: пріоритет надається роботі в парах, мікрогрупах, спільним проєктам, де успіх залежить від внеску кожного. Приклад з практики: проєкт «Місто нашої мрії». Діти об'єднуються у групи, де кожен має свою роль: хтось малює будинки, хтось конструює транспорт (наприклад, дитина з ДЦП може створювати макети з великих блоків), хтось «озеленює» місто (дитина з розладами аутистичного спектра (РАС), яка любить працювати з природними матеріалами). У результаті всі бачать, що спільна мета досягається лише завдяки різним талантам.

- Діалогічне спілкування та «ранкові кола»: це щоденна практика, де діти вчаться слухати один одного, висловлювати свої думки та почуття, обговорювати проблеми та знаходити спільні рішення. Теми для обговорення можуть бути спрямовані на розвиток толерантності: «Чим ми схожі, а чим відрізняємося?», «Що таке дружба?», «Як можна допомогти, коли комусь сумно?».

3.3. Роль педагога як модератора соціальної взаємодії: від спостерігача до «диригента».

В умовах інклюзивної групи педагог (вихователь та його асистент) не може займати позицію пасивного спостерігача, який лише реагує на вже виниклі конфлікти. Його роль трансформується у роль активного модератора або фасилітатора — «диригента» складного соціального оркестру, де кожен має зазвучати. Ця роль вимагає високої психологічної компетентності та щоденної свідомої роботи в кількох напрямках.

1. *Моделювання толерантної поведінки (Принцип «Роби, як я»)*

Діти дошкільного віку навчаються соціальної поведінки передусім через наслідування значущих дорослих. Педагог є для них абсолютним авторитетом, і його

поведінка стає еталоном норми. Саме тому в його професійній діяльності важливим є дотримання певних норм, зокрема:

- Вербальне моделювання: коректна термінологія: Педагог завжди використовує коректну мову, орієнтовану на особистість ("дитина з порушенням зору", "дитина, яка користується кріслом колісним", а не "сліпий" чи "інвалід"). Діти це чують і засвоюють.

- Інклюзивна мова: використання об'єднуючих займенників ("наша група", "ми всі разом", "кожен з нас важливий").

- Рівне ставлення: педагог звертається до всіх дітей з однаковою повагою, теплом та увагою. Немає "улюбленців" або тих, кого ігнорують.

- Невербальне моделювання або емоційна відкритість: педагог демонструє щирі емпатію до всіх дітей. Якщо дитині з ООП щось не вдається, вихователь не дратується, а терпляче допомагає, транслюючи спокій та прийняття.

- Тактильний контакт (з дотриманням особистих кордонів) : рівномірно розподіляє невербальні знаки прийняття — посмішку, підбадьорливий дотик, обійми.

2. Структурування (скаффолдинг) соціальної взаємодії

Педагог не чекає, поки діти самі почнуть взаємодіяти (цього може й не статися), а свідомо створює для цього керовані, безпечні ситуації. Стратегічне формування мікрогруп: під час занять, ігор чи проєктів педагог об'єднує дітей не хаотично, а з педагогічною метою. Наприклад: для спільного малювання вихователь об'єднує дитину з вираженими лідерськими якостями та дитину з труднощами мовлення, даючи їм спільне завдання (намалювати "чарівний ліс"). Він допомагає їм "домовитись": "Олеже, запитай у Даринки, яким кольором вона хоче малювати сонце. Даринко, покажи Олегу олівець, який тобі подобається".

Важливе місце займає фасилітація гри, де основним завданням педагога є допомога дітям з ООП долучитися до гри, а іншим дітям — прийняти їх. Приклад з практики: діти грають у "Лікарню". Дитина з РАС просто бігає колами і викрикує, заважаючи грі. Педагог не вилучає її, а дає їй зрозумілу роль: "Ти будеш водієм швидкої допомоги. Твоє завдання — привозити пацієнтів (ляльок) до лікаря, коли я дам сигнал (плесну в долоні)".

3. «Переклад» та інтерпретація поведінки

Одна з найважливіших функцій модератора — бути "перекладачем" між дітьми, які по-різному сприймають світ і комунікують, що включає:

- Пояснення нетипової поведінки: Діти часто бояться або уникають того, чого не розуміють. Приклад з практики: дитина з РАС уникає зорового контакту. Інші діти думають, що вона "не хоче дружити". Педагог пояснює: "Максиму іноді важко дивитися в очі, коли він хвилюється. Але це не означає, що він не хоче грати. Дивіться, він приніс свої улюблені кубики — це означає, що він хоче будувати разом з вами". Приклад з практики: на "незручне" запитання "Чому Оленка не ходить?" педагог відповідає спокійно і чесно: "У Оленки ніжки працюють інакше, ніж у тебе, тому їй допомагає візок. Зате подивіться, як сильно вона може кидати м'яч руками! Давай пограємо в гру, де всі будуть кидати м'яч, сидячи на килимку, як Оленка".

- Медіація в конфліктах: Педагог не просто призначає винного, а допомагає дітям почути один одного. Приклад з практики: дитина штовхнула іншу. Замість "Негайно вибачся!", педагог використовує техніку активного слухання: "Я бачу, ти дуже розсердився. Розкажи, що сталося". Потім до іншої дитини: "Тобі було боляче. Скажи, що ти відчув". Педагог допомагає їм сформулювати проблему ("Ви обидвоє хотіли цю іграшку") і знайти рішення ("Як ми можемо вирішити це наступного разу?").

4. Підкреслення сильних сторін та створення ситуацій успіху

Педагог-модератор свідомо зміщує фокус з дефіцитів дитини з ООП на її сильні сторони та внесок у життя групи. Для цього можна використати такі прийоми:

- Публічне визнання: педагог регулярно і щиро відзначає успіхи кожної дитини, особливо ті, що стосуються взаємодопомоги. "Діти, ви помітили, як чудово сьогодні Марійка допомогла Іванкові зібрати олівці? Вона справжній друг!".

- Надання ролей-відповідальностей: дитині з ООП доручається важлива для групи місія, яка демонструє її компетентність. Наприклад, дитина з труднощами мовлення, але чудовим почуттям ритму, може стати "головним барабанщиком" на музичному занятті.

3.4. Психологічний супровід процесу.

Роль психолога в інклюзивній групі є ключовою для цілеспрямованого формування толерантності. Його діяльність охоплює декілька важливих напрямів:

- Психодіагностика, яка передбачає вивчення соціально-психологічного клімату в групі, виявлення «лідерів» та «ізольованих» дітей, визначення зон ризику.

- Корекційно-розвивальна робота включає проведення занять, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту, комунікативних навичок та емпатії.

Розвиток емпатії та емоційного інтелекту:

- Психогімнастика та етюди: програвання емоційних станів («Покажи, як злитися їжачок», «Як радіє цуценя», «Як сумує ведмедик, що загубився»). Це вчить дітей «читати» невербальні сигнали.

- Бібліо- та казкотерапія: обговорення спеціально підібраних казок та історій («Гидке каченя», «Квітка-семицвітка», сучасні терапевтичні казки про інакшість). Ключовим є не мораль, а обговорення почуттів героїв: «Що він відчував?», «Чому з ним так вчинили?», «А як можна було б інакше?».

- Приклад з практики (гра «Емоційний термометр»): діти вчаться визначати свій настрій (від «холодного» суму до «гарячої» радості) і пояснювати його. Це вчить рефлексії та поваги до емоційного стану іншого.

Формування комунікативних навичок та кооперації:

- Ігри на довіру та співпрацю: «Поводир та сліпий» (де одна дитина веде іншу з зав'язаними очима), «Спільний малюнок» (де всі малюють на одному аркуші, домовляючись про сюжет).

- Введення «Я-повідомлень»: психолог вчить дітей (і вихователя!) простій формулі вираження невдоволення: «Я серджуся, коли ти береш мою іграшку без дозволу» замість «Ти поганий». Це знижує рівень агресії та вчить конструктивному діалогу.

- Соціальні історії: для дітей з РАС та іншими комунікативними труднощами розробляються короткі історії з картинками, які пояснюють правила поведінки в групі, алгоритми взаємодії, важливість дружби. Ці історії також можна читати всій групі.

3.5. Взаємодія з батьками

Взаємодія з батьками: формування трикутника партнерства «Дитина – ЗДО – Родина»

Формування толерантності в інклюзивній групі ніколи не буде повноцінним, якщо цей процес не знайде відгуку та підтримки з боку батьківської громади. Батьки є первинними агентами соціалізації та носіями цінностей, які дитина засвоює некритично. Тому робота психолога та вихователя-методиста ЗДО має бути спрямована на фасилітацію діалогу та перетворення батьків із пасивних спостерігачів (або навіть опонентів інклюзії) на її активних союзників та партнерів.

Ця робота має бути диференційованою, адже ми стикаємося щонайменше з двома групами батьків, кожна з яких має власні страхи, тривоги та упередження.

1. Робота з батьками дітей з типовим розвитком: від тривоги до прийняття

Найбільший опір інклюзії часто чинять саме батьки нормотипових дітей. Їхні страхи, хоч і не завжди обґрунтовані, є зрозумілими і потребують не засудження, а пропрацювання.

Ключові страхи:

- *Страх "поганого прикладу"*: "Моя дитина почне копіювати небажану поведінку".
- *Страх дефіциту уваги*: "Вихователь буде займатися лише дитиною з ООП, а моя буде покинута".

- *Страх агресії та безпеки*: "Чи не загрожує ця дитина безпеці моєї?".

- *Страх "сповільнення розвитку"*: "Чи не буде освітня програма гальмуватися?".

Основною стратегією роботи для подолання цих страхів є психоедукація (просвіта) батьків, що включає такі формати: батьківські лекторії, семінари-практикуми, брифінги за участі команди супроводу (психолога, логопеда, дефектолога). Основними темами яких можуть бути: "Що таке інклюзія: міфи та реальність", "Чому різноманітність — це перевага для розвитку вашої дитини", "Як толерантність та емпатія допомагають досягти успіху в житті", "Як коректно відповідати на "незручні" дитячі запитання про інвалідність".

Також важливо залучати батьків до прямого діалогу та "адвокації", що має на меті залучення "батьків-лідерів", які мають позитивний досвід і можуть поділитися ним з іншими, відкриті відповіді на гострі запитання. Позиція адміністрації та психолога має бути прозорою: "Так, у нас інклюзивна група. Ось як ми гарантуємо безпеку. Ось як ми забезпечуємо індивідуальний підхід до кожної дитини".

2. Робота з батьками дітей з особливими освітніми потребами: від ізоляції до довіри

Ця категорія батьків часто перебуває у стані хронічного стресу, недовіри до освітньої системи та гіперопіки над дитиною. Їхня головна потреба — відчувати безпеку та компетентність фахівців.

Ключові страхи:

- *Страх булінгу та ізоляції*: "Мою дитину будуть ображати, з нею не будуть дружити".

- *Страх некомпетентності персоналу*: "Чи зможуть вихователі дати раду?".

- *Страх втрати спеціалізованої допомоги*: "Чи не краще моїй дитині у спецсадку?".

Стратегії роботи з такими батьками передбачають побудову партнерства, адже, батьки дитини з ООП є не "проблемою", а експертами щодо своєї дитини. Тому для організації ефективної освітньої діяльності необхідно обов'язково залучати їх до розробки індивідуальної програми розвитку (ІПР); не формально "на підпис", а спільно обговорювати цілі та очікувані результати.

Важливим у роботі є "Батьківський щоденник" - інструмент постійного зв'язку між асистентом вихователя/психологом та батьками для обміну спостереженнями про успіхи та труднощі дитини за день.

- Фасилітація соціалізації, яка має на меті допомогу батькам у тому, щоб вони не ізолювали себе та дитину від загального життя групи, делікатне залучення їх до участі у святах, заходах, чергуваннях.

3. Спільні форми роботи: створення єдиної спільноти

Найефективніший спосіб подолати упередження — це спільна діяльність, де зникають ярлики "батьки дитини з ООП" і "батьки нормотипових дітей", а з'являються просто "батьки нашої групи".

пільні проєкти та майстер-класи.

Приклад з практики: проєкт "Скринька талантів нашої групи". Кожна родина (незалежно від особливостей) готує презентацію або майстер-клас про своє хобі, професію, традиції. Це дозволяє батькам дітей з ООП вийти з ролі "прохача" і продемонструвати свої сильні сторони, викликаючи повагу інших.

Інклюзивні свята":

Адаптація традиційних свят, що полягає у колективних, а не сольних ролей: замість складних сольних пісень — спільні хороводи та пісні з повторюваними рухами, які можна виконувати і сидячи, і стоячи (наприклад, "плесь-плесь", "туп-туп"),

адаптацію ролей. Наприклад: дитина, якій важко запам'ятати текст, може бути «помічником» Сніговика (тримати мішок), «хранителем часу» (дзвонити у дзвіночок) або «головним світлячком» (вмикати/вимикати гірлянду за сигналом), якщо дитина невербальна, вона може тримати картинку-символ до вірша, який розповідає інша дитина.

Сенсорна безпека під час організації та проведення свят забезпечується у попередженні батьків про гучну музику чи появу персонажів, забезпечення «тихої зони» (наприклад, куточок з подушками або «вігвам»), куди дитина може піти, якщо відчує сенсорне перевантаження, і повернутися, коли буде готова, уникання мерехтливих світла, якщо в групі є діти з епілепсією.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що інклюзивне середовище в закладі дошкільної освіти є унікальним та надзвичайно потужним простором для формування толерантності як базової ціннісної орієнтації особистості. Його ефективність залежить від системного підходу, що виходить за межі простої фізичної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.

Ключовими умовами перетворення інклюзивної групи на осередок толерантності є:

творення психологічно безпечної атмосфери безумовного прийняття та поваги до індивідуальності кожної дитини.

іспрямована організація освітнього процесу з пріоритетом на кооперативні форми діяльності, що сприяють розвитку емпатії, навичок взаємодопомоги та комунікації.

активна роль педагога як моделі толерантної поведінки, фасилітатора соціальної взаємодії та модератора дитячих стосунків.

комплексний психологічний супровід, спрямований на розвиток соціально-емоційної сфери всіх вихованців групи.

існа співпраця з батьківською громадою з метою формування єдиного гуманістичного виховного простору.

Формування толерантності в інклюзивному середовищі ЗДО — це не короткотривалий проєкт, а довготривала, послідовна та кропітка робота. Однак її результати мають стратегічне значення не лише для гармонійного розвитку окремої дитини, але й для розбудови здорового, гуманного та відкритого громадянського суспільства в Україні.

Список використаних джерел та літератури

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Про дошкільну освіту: Закон України від 06.06.2024 р. № 3788-IX. (Набув чинності 01.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20>
3. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти): Наказ МОН України від 12.01.2021 р. № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>
4. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>
5. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: покроково для педагогів: навчально-методичний посібник. Київ, 2023. 232 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739317/>
6. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Київ : Вид-во «Ранок», 2019.

7. Організація інклюзивного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти: методичні рекомендації / за ред. А. М. Засенко, І. В. Дмитрієвої. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2021. 98 с.

8. Скрипник Т. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з розладами аутистичного спектра в умовах інклюзивного навчання: методичні рекомендації. Київ : Університет «Україна», 2020. (<https://scholar.google.com/citations?user=wgKbr9IAAAAJ&hl=uk>), наприклад, «Роль психолога в процесі супроводу дитини з аутизмом в освітньому просторі».

9. Гаврилова О. В. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в учасників освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота», 2022. Вип. 1 (50). С. 54–58.

Поліщук Олена,
вихователь Ямпільського закладу
дошкільної освіти «Росинка»

Освітньо-виховна діяльність з дітьми дошкільного віку в укритті

Анотація. У статті висвітлено особливості проведення освітньо-виховної роботи з дошкільнятами в укритті, яка спрямована насамперед на забезпечення психологічної стабільності, зняття тривожності та підтримку відчуття безпеки.

Ключові слова: діти дошкільного віку, безпека, укриття, безпечне середовище.

Введення в Україні воєнного стану позначається на всіх сферах людського життя. На сьогоднішній день діти дошкільного віку належать до найвразливішої категорії населення через відчуття тривоги, напруги, страху ускладнюється процес її соціалізації.

В умовах війни педагогічні працівники закладів дошкільної освіти мають бути готовими надавати освітні, інформаційні та консультаційні послуги сім'ям, які виховують дітей дошкільного віку.

Організуючи освітній процес в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану, слід відповідати вимогам Базового компоненту дошкільної освіти, а також слід враховувати під час взаємодії з дітьми «Методичні рекомендації до оновленого Базового компонента дошкільної освіти».

Сьогодні ми живемо в умовах воєнного стану, тому часто доводиться перебувати в укриттях, аби зберегти життя. В Україні працює мобільний застосунок «Повітряна тривога», який сповіщає про небезпеку у конкретному регіоні. А також з метою створення безпечних умов Державною службою України з надзвичайних ситуацій розроблено рекомендації щодо організації укриття (лист ДСНС України від 14.06.2022 №03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти»).

Коли країна живе в умовах війни, для педагогів діти повинні бути в центрі уваги, а пріоритеті має бути їх добробут та безпека. Щоразу під час повітряної тривоги вихователі завершують заняття та з дітьми йдуть в укриття. Тоді можна забути про заняття, і про ігри та чекати відбою тривоги? Звичайно, ні.

Для того, щоб запобігти виникненню посттравматичного синдрому під час перебування дітей в укритті потрібно дотримуватись таких ключових принципів:

- Створення безпечної атмосфери: дорослі мають демонструвати спокій, впевненість та позитивний настрій, що допоможе дітям відчувати себе захищеними.

- Залучення та концентрація уваги: в умовах замкнутого простору важливо використовувати ігрові методи, щоб зосередити увагу дітей та і відволікти від тривожних думок.

- Прості та зрозумілі дії: чітке пояснення дітям, що відбувається і чому вони знаходяться в укритті, допомагає зменшити страх.

- Врахування віку: заняття мають відповідати віковим особливостям дітей. Для молодших більше ігор та казок, для старших- елементи навчальних завдань.

Під час перебування дітей в укритті педагоги мають забезпечити різні види діяльності дітей, притаманні періоду дошкільного віку, та діяти відповідно до режиму дня та розкладу організованої навчально-пізнавальної діяльності, тому рекомендується облаштувати в укриттях різні ігрові осередки: куточок творчості, осередок настільно-друкованих ігор, сенсорно-пізнавальний осередок, театральний та інші. З метою залучення дітей до різних видів діяльності необхідно заздалегідь спланувати змістовий контент роботи, що відвертатиме увагу дітей від хвилювань, страхів та сприятиме зниженню тривожності.

У роботі з дітьми дошкільного віку в укритті ефективні різноманітні форми :

- Ігрова діяльність (рухливі, настільні, мовленнєві ігри, ігри з конструкторами, психологічні ігри). Корисними є і пальчикові ігри, які допомагають розвивати дрібну моторику та перемикають увагу.

- Художньо-естетична діяльність (малювання, ліплення, орігамі, спільні малюнки). Можна запропонувати дітям малювати свої почуття або придумувати спільну історію, яку вони будуть ілюструвати. Дуже корисним є і слухання музики. Спокійна класична або дитяча музика допомагає розслабитись.

- Пізнавальна діяльність (читання казок, бесіди, спостереження). Читання або розповідання казок, де герої долають труднощі. Після цього можна обговорити їхні вчинки. Це допомагає опрацювати страхи.

- Спокійна діяльність (дихальні вправи, терапевтичні вправи, створення «халабуд»). Можна робити короткі вправи, які допоможуть заспокоїтись. Наприклад, «надуваемо кульку», «нюхаємо квіточку».

Головне - знизити тривожність та створити позитивний настрій.

Під час періодів вільної гри дітям необхідно забезпечити вільний доступ до великої кількості матеріалів, іграшок та обладнання, яке вони можуть використовувати на свій розсуд. В укритті діти можуть знайти собі справу за інтересами: тихо гратися з однолітками, друзями, малювати, слухати казку чи цікаву розповідь, грати в настільні ігри, тощо. Варто пам'ятати, що малювання і ліплення з пластиліну заспокоює і є особливо корисним для дітей, схильних до тривожності, капризів, депресій та неврозів.

Для створення позитивного настрою дітей в укритті психологічною службою рекомендуються такі форми роботи і технології як:

- терапія обіймами;
- арт-терапія;
- техніка « Як ти?»
- «коло безпеки (з допомогою ниток, стрічок...);
- вправи на розвиток пам'яті;
- казки психологічного змісту («Казка про радість» , «Промінчик радості» та інші.

Ось саме такі або схожі форми, технології та психолого- педагогічні підходи до освітньої діяльності в укритті можуть відволікти дітей від тривоги та стресу.

Вихователь повинен пильно стежити, щоб жодна дитина не залишалась поза його увагою, пропонувати вразливим малюкам улюблений вид діяльності, намагатися максимально відволікти вихованців від тривоги та переживань.

Отже, освітній процес в укритті має гарантувати дітям безпеку не лише фізичну, а й емоційну та психологічну. Такі форми роботи, технології, психолого-педагогічні підходи до освітньої діяльності в укритті, відволікають дошкільнят від тривоги та стресу.

Список використаних джерел та літератури

1. Лист МОН від 20.06.2023 1/8820 «Про організацію безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти та обладнання укриття»
2. Лист МОН №1/3737-22 від 29.03.2022 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні».
3. Про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2023/2024 навчальному році (лист МОН від 21.08.2023 №1/12490-23)
4. Оксана Гура. Чим зайняті діти в укритті: сім ефективних форм роботи. Ж-л «Практика управління дошкільним закладом» №9/2023
5. Раїса Семенюк. Особливості організації освітньої діяльності дітей під час перебування в укритті. Методичні рекомендації для педагогічних працівників ЗДО.

Юлія Приймак,
вихователь Хмельницького закладу
дошкільної освіти №40 «Сонечко»
Хмельницької міської ради,
Хмельницької області

Нетрадиційні форми роботи з батьками дошкільнят в ЗДО

Анотація. В статті наведені приклади та форми роботи з батьками, які можна використовувати у повсякденній роботі, особливо нетрадиційні форми.

Ключові слова: робота з батьками дошкільнят, нетрадиційні форми роботи, взаємодія батьків та педагогів, збори.

Вступ. Взаємодія закладу дошкільної освіти та родини є наріжним каменем успішного, гармонійного розвитку дитини. Одним з основних завдань педагогів у ЗДО є не лише навчання та виховання дошкільнят, а й співпраця з батьками дітей. Адже лише у спільній, узгодженій діяльності дорослих формується цілісна та самодостатня особистість.[3, ст.64]

На жаль, у сучасних реаліях якісна педагогічна співпраця з батьками стикається із серйозними викликами. Багато сучасних батьків приділяють неналежну увагу вихованню та розвитку малюків, списуючи усе на зайнятість на роботі та перекладаючи відповідальність за розвиток дитини на заклади дошкільної освіти, школу та різноманітні розвиваючі гуртки. Більш того, значне місце у взаєминах батьків і дітей займає проблема гаджетозалежності, які замість живого спілкування та спільної діяльності часто "відкуповуються" від дитини телефоном.

Такий підхід робить неефективними класичні, традиційні форми роботи, такі як лекційні батьківські збори чи формальні консультації. Батьки, які постійно перебувають в інформаційному потоці, потребують нових, динамічних та практико-орієнтованих методів залучення.

Метою даної статті є аналіз сучасної ситуації у сфері взаємодії ЗДО та родини та обґрунтування необхідності впровадження нетрадиційних форм роботи з батьками дошкільнят. У статті будуть наведені приклади дієвих, творчих та інтерактивних форм роботи, які сприяють підвищенню педагогічної компетентності батьків, відновленню емоційного зв'язку в родині та формуванню єдиного виховного простору між закладом та сім'єю.

Основна частина. Все починається з сім'ї. Сім'я першою навчає моральним принципам, взаєминам у родині та з друзями, культурним традиціям та нормам поведінки тощо.

Так, у процесі виховання дитини садочок, школа та оточуючі відіграють важливу роль у формуванні особистості дитини, але вони є лише допоміжними ланками.

Є категорія батьків, які вважають, що їхнє виховання полягає лише в тому, що вони одягають дітей, годують та водять на гуртки чи прогулянки.

Є категорія батьків, які вважають, що вони знають все і педагоги ніяк не можуть їм допомогти порадою, тому співпрацювати їм не потрібно.

Більшість батьків вважають, що задача у вихованні та навчанні їхніх дітей належить садочку, а надалі і школі.

Є різні форми роботи з батьками- це індивідуальні та групові. Індивідуальні, такі як бесіди, анкетування, відвідування вихованців вдома, підтримування зв'язку та спілкування у телефонному режимі чи у вайбері. Групові форми роботи це батьківські збори, семінари, дні відкритих дверей, консультації.[1, ст.92]

З досвіду роботи можу сказати, що деякі форми індивідуальної роботи і досі дієві та потрібні, а деякі вже не актуальні. У час розвитку інтернету батьки знають і можуть отримати багато інформації, використовуючи всесвітню павутину. Тому перед педагогами закладу постала задача, як же спілкуватися з батьками і бути на одній нозі з часом та зацікавлювати батьків і формувати їхні знання про роботу закладу.

За період карантинів під час пандемії коронавірусу, а згодом і війни батьки відвикли від спілкування один з одним, від групових форм роботи, коли батьки мали доступ до закладів освіти та приймали участь у різних заходах. Вони вважають, що це соромно, не цікаво та по-дитячому, їм важко розкритися та довіритися, вони звикли до режиму «розваг», коли усі розважають їх та їхніх дітей.

У своїй роботі я практикую нетрадиційні форми роботи, це можуть бути ярмарки, де батьки готують солодощі і продають їх для інших мешканців мікрорайону, батьків та вихованців садочка, між тим вони спілкуються з дітьми і готуються разом до заходу, обмінюються досвідом з іншими батьками.

Також це можуть бути майстер-класи, спортивні заходи за участю батьків та дітей. Показ лялькової вистави дітьми, а потім залучення до вистави батьків, які стають героями казки, тобто беруть на себе якусь роль.

Звичайні свята теж потрібно змінювати, щоб батьки були не лише глядачами, а й учасниками.

В садочку проводимо спільні толоки та облаштування чи ремонт дитячих майданчиків та споруд.

А батьківські збори можна провести у вигляді чаювання, ігор, традиційних занять для батьків, геокешінгу, руханок чи майстер-класів, де батьки зможуть дізнатися щось нове чи виготовити своїми руками. Ті збори до яких ми звикли, у вигляді лекції, нудні та не цікаві, як елемент зборів, невелика інформація чи тези можуть бути присутні, але не більш того. Також до таких видів діяльності можна залучати батьків, навіть потрібно це робити, адже діти приходять у захват, коли бачать своїх батьків у спільній роботі у закладі, адже тоді вони стають ближчими один до одного.

Ще однією формою роботи з батьками є робота через соціальні мережі та групи у мережі телеграм чи вайбер. Ця форма стала актуальна в Україні у період карантинних заходів, коли не було змоги спілкуватися з батьками та дітьми і під час дистанційної форми, коли батьки були активно залучені до роботи разом з педагогами у виконанні певних цікавих завдань.

Ще однією цікавою та новою формою роботи є день відкритих дверей та день самоврядування. Батьки можуть відвідати різноманітні заняття, які проводять педагоги та спеціалісти закладу або можуть провести якийсь захід чи заняття для дітей самостійно або з допомогою інших батьків, показати та розказати ким вони працюють. Не менш цікавим заходом є виїзні збори-екскурсія (організовували похід та екскурсію в навчальний центр розумного поведження з відходами «Гуфі центр») чи похід разом з батьками та малечю, але є багато нюансів і не завжди приємних та позитивних. Це

і ставлення до цього батьків чи керівництва, грошова складова, власний час, тому що такі заходи здійснюються лише у вихідні дні.

Однією з цікавих форм залучення батьків є тематичні тижні у садочках, коли батьки разом з дітьми виготовляють якусь поробку, разом щось досліджують чи готують страви на відео, роблять фото тощо.

Особливе місце у моїй роботі посідає впровадження спільних дослідницьких міні-проектів, що є однією з найбільш ефективних нетрадиційних форм залучення батьків. Така діяльність не просто передбачає спільне проведення часу, але й створює когнітивний та емоційний міст між дитиною, батьками та освітнім процесом.

Ці проекти є гнучкими та охоплюють широкий спектр тем, які актуальні та близькі кожній родині, а також стимулюють використання сучасних ресурсів:

Міні-проект "Мій родовід": До Дня Сім'ї або Дня Бабусі та Дідуся ми пропонуємо створити сімейну стінгазету або "Дерево роду". Батьки разом з дітьми не лише малюють чи клеять фотографії, а й проводять дослідницьку роботу: опитують старших родичів, шукають старі сімейні історії та фотографії, дізнаються про походження прізвищ. Цей процес вимагає спільного занурення в історію, залучення художнього слова для підписів та креативного оформлення.

Міні-проект "Вулиця, на якій я живу": До Дня Міста або Тижня Краєзнавства ми пропонуємо дослідити свою малу Батьківщину. Сім'ї збирають інформацію про визначні місця, історію своєї вулиці чи району. У цій роботі активно залучається інтернет для пошуку архівних даних, фантазія для створення макетів та малюнків, а також спільна прогулянка-дослідження з фотографуванням.

Ця взаємодія допомагає краще зрозуміти своїх дітей, побачити роботу педагогів закладу, розкритися самих батьків у різних видах діяльності, глибше пізнати свої можливості та можливості дітей.

Висновок. Отже, у сучасному освітньому просторі співпраця закладу дошкільної освіти та родини перестала бути просто формальною вимогою і перетворилася на стратегічний пріоритет. Проведений аналіз засвідчив, що традиційні, директивні форми роботи з батьками (лекції, настанови) втрачають свою ефективність на тлі високої зайнятості дорослих та інформаційної перенасиченості. Батьки потребують не повчань, а практичного інструментарію, емоційного залучення та усвідомлення власної цінності у виховному процесі.

Впровадження нетрадиційних, інтерактивних форм роботи, заснованих на спільному творчому досвіді, є ключем до подолання цієї кризи співпраці. Такі форми, як тематичні ярмарки, майстер-класи, перетворення батьківських зборів на спільні ігри та тренінги, а також дослідницькі міні-проекти ("Мій родовід", "Моя вулиця"), доводять свою високу дієвість.

Зрештою, педагогів, вихованців та їхніх батьків об'єднує спільна, найвища мета – це любов до дітей, їх всебічний розвиток та формування гармонійної, компетентної особистості. Педагог у цьому процесі стає не контролером, а надійним партнером та провідником, який вміє знайти індивідуальний підхід до кожної родини та перетворити виховний процес на захоплюючу спільну пригоду.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антіпіна, Г.А. Нові форми роботи з батьками у сучасному ЗДО. Г.А. Антипіна. Вихователь ЗДО. 2011. №12. С. 88-94.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти)нова редакція. 2021. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення 03.11.2025р.)
3. Солодянкіна, О. В. Співпраця ЗДО з сім'єю: Практичний посібник. Харків: АРКТІ, 2016. 80 с.

Формування у дітей дошкільного віку основ здорового способу життя в умовах закладу дошкільної освіти. Здоров'язберігаючі технології

Анотація. У статті з'ясовано, що є фундаментом здорового способу життя дитини, наведено приклади форм та методів роботи з дітьми, необхідними для формування у дошкільників основ здорового способу життя. Також акцентовано увагу на необхідності формування здоров'язберігаючої компетентності – як умови збереження та зміцнення здоров'я. Одним з основних завдань є прищеплення дітям звички завжди з турботою ставитися до свого здоров'я, забезпечення правильного розвитку дитячого організму.

Ключові слова: здоров'я дитини, здоровий спосіб життя, здоров'язберігаючі технології, фізичний розвиток.

У будь-якому суспільстві, побудованому на гуманістичних і демократичних засадах, здоров'я людини є вищою цінністю, найважливішим надбанням держави. Насамперед це стосується здоров'я дитини. Фундамент здоров'я закладається саме в дитинстві. Здоров'я дитини, формування характеру, виховання в нього корисних навичок та вмінь – найважливіші задачі, які стоять перед учасниками освітнього процесу.

У теперішній час батьків та педагогів, перш за все, непокоїть питання, як саме укріпити та зберегти здоров'я дітей. Тому у дитини з дня її народження потрібно формувати навички бережливого ставлення до свого здоров'я та закладати основи здорового способу життя.

Турботу про здоров'я дитини, потребу формувати в неї мотивацію до здорового способу життя відбито у багатьох офіційних документах та програмах. Так, у Конституції України, Законі України «Про дошкільну освіту» окреслено обов'язки держави щодо піклування про збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку, забезпечення їхнього психічного та фізичного розвитку. Базовий компонент дошкільної освіти, чинні програми чітко визначають проблему здоров'я як один із найголовніших складників цілісного розвитку дошкільнят. Одним із пріоритетних напрямків виховання дошкільнят, як зазначено у Базовому компоненті дошкільної освіти України, є забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей, охорона та зміцнення їхнього здоров'я [4, с.26]. Отже, дошкільний заклад і вихователь несуть правову та моральну відповідальність за здоров'я дошкільнят і повинні створювати позитивну ауру, культ здоров'я в дошкільному закладі та сім'ї.

Важливість виховання здорового способу життя у дошкільників обумовлена розумінням, що лише з самого раннього дитинства можна прищепити основні знання, навички і звички з охорони здоров'я, які згодом перетворюються у важливий компонент загальної культури людини і вплинуть на формування здорового способу життя усього суспільства. Саме у дошкільному віці закладається майбутній потенціал здоров'я: це найважливіший час для виховання здорового способу життя. Діти дошкільного віку вже здатні розуміти й усвідомлювати залежність стану здоров'я від способу життя.

Формування поняття «здоровий спосіб життя» має глибокі корені в історико-філософській думці людства. Загалом важко визначити, коли вперше людина замислилась над проблемою збереження здоров'я.

Вивченню питань формування уявлень у дітей дошкільного віку про здоровий спосіб життя присвячені дослідження А.Л.Венгера, В.Д.Давидова, С.О.Смирнової, Н.Андрєєвої. Аналіз робіт В.А.Деркунської, І.М. Новікової та інших показує, що вже в

дошкільному віці у дитини з'являється інтерес до свого здоров'я як до цінності, дбайливе ставлення до свого організму. Незважаючи на дослідження, проблема формування здорового способу життя у дошкільників вимагає подальшого вивчення, пошуку нових підходів до реалізації завдань у цьому напрямку в практичній діяльності закладів дошкільної освіти.

Світовою спільнотою виховання здоровий спосіб життя визначається як процес цілеспрямованих зусиль для створення умов, що сприяють поліпшенню здоров'я і благополуччя загалом, зокрема ефективній політиці, розробці доцільних програм, наданню відповідних послуг, які можуть підтримати та поліпшити наявні рівні здоров'я, дати людям змогу посилити контроль над власним здоров'ям і покращити його [1, с.21].

Складовими здорового способу життя є різноманітні компоненти, що стосуються усіх сфер здоров'я – фізичної, психічної, соціальної і духовної.

Найважливіші з них такі:

- харчування (зокрема, споживання якісної питної води, необхідної кількості вітамінів, мікроелементів, протеїнів, жирів, вуглеводів, спеціальних продуктів і харчових добавок);

- побут (якість житла, умови для пасивного і активного відпочинку, рівень психічної і фізичної безпеки на території життєдіяльності);

- умови діяльності й праці, безпека не тільки у фізичному, а й психічному аспекті, наявність стимулів і умов професійного розвитку;

- рухова активність (фізична культура і спорт, використання засобів різноманітних систем оздоровлення, спрямованих на підвищення рівня фізичного розвитку, його підтримку, відновлення сил після фізичних і психічних навантажень).

Показниками здорового способу життя виступають:

- володіння раціональними методами врівноваження зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на здоров'я, фізичний і психічний стан людини;

- усвідомлене ставлення до потреб свого фізичного, психічного і соціального «Я» та реальних можливостей їх задоволення;

- навички раціональної організації щоденного буття, що забезпечують гармонійне функціонування, взаємодію всіх життєвих органів.

Зазначені показники є універсальними і не залежать від віку людини. Віковий фактор впливає на обсяг і силу прояву кожного показника, можливості його реалізовувати самостійно, без допомоги інших людей.

Дошкільний навчальний заклад, як перша ланка неперервної здоров'язбережувальної освіти, має великий вибір різноманітних форм та методів організації навчально-виховного процесу для збереження здоров'я дітей.

Здоров'язберігаючі технології – це створення сприятливих умов розвитку, виховання, навчання дитини в дошкільному навчальному закладі; оптимальна організація навчального процесу; повноцінний та раціонально організований руховий режим.

Мета здоров'язберігаючих технологій у дошкільній освіті: забезпечення високого рівня реального здоров'я дошкільників і виховання валеологічної культури як сукупності свідомого ставлення дитини до здоров'я і життя, знань про здоров'я і умінь зберігати його, валеологічної компетентності, що дозволяє дошкільникам самостійно і ефективно вирішувати завдання здорового способу життя.

Одне з головних завдань дошкільного закладу – створити якнайсприятливіші умови для правильного фізичного розвитку дитячого організму та систематичного загартовування [3, с.6]. Успішному розв'язанню оздоровчих, освітніх та виховних цілей сприяє комплексне використання традиційних (обов'язкових для застосування в освітньому процесі) та нетрадиційних форм роботи щодо фізичного виховання дітей.

До традиційних належать:

- заняття з фізичної культури;

- фізкультурно-оздоровчі заходи (ранкова гімнастика, гімнастика після сну, фізкультхвилинки, фізкультпаузи, загартовувальні заходи);

- різні форми організації рухової активності в повсякденні (фізичні вправи на прогулянках, фізкультурні свята і розваги, дитячий туризм, рухливі ігри, самостійна рухова діяльність, дні та тижні здоров'я, індивідуальна робота з фізичного виховання тощо).

Розвиток дітей тісно пов'язаний із здоров'ям. Сьогодення зобов'язує педагогів шукати нетрадиційні підходи до збереження та зміцнення здоров'я дітей. Як показує практика, досить ефективними є впровадження у процеси життєдіяльності дитини оздоровчих технологій терапевтичного спрямування, до яких належать: пісочна терапія, казкотерапія, ігрова терапія, кольротерапія, музична терапія, ароматерапія, працетерапія, масаж і гімнастика тощо.

Впровадження нетрадиційних здоров'язберігаючих технологій у роботі з дошкільниками передбачає профілактику різних захворювань, поліпшення психоемоційного стану дошкільників. Терапія означає «лікування», але в умовах закладу дошкільної освіти впровадження таких технологій передбачає профілактику різних захворювань, поліпшення психоемоційного стану дошкільнят.

Умови для ефективного впровадження цих технологій:

- системний підхід: технології мають бути частиною системної роботи, а не хаотично застосовуватись;

- позитивне емоційне забарвлення: важливо, щоб діти виконували вправи з радістю та бажанням, а не з нудьгою.

- ігрова форма: заняття мають проводитися в ігровій формі для максимального залучення дітей.

В умовах дитсадка вихователі можуть впроваджувати різноманітні оздоровчі та профілактичні технології інноваційного та здоров'язбережувального характеру: фітболгімнастика, художня гімнастика, гідроаеробіка, пальчикова (вправи, ігри, картинки), дихальна та звукова гімнастика, психогімнастика (вправи, ігри, етюди, пантоміми), дитячий фітнес. Важливо при цьому враховувати індивідуальні особливості вихованців.

Педагоги також повинні спонукати дітей до рухливої діяльності, повсякчас регулювати їхню активність та завжди схвалювати прояви самостійності, вольових зусиль.

Для дітей дошкільного віку з метою формування, збереження та зміцнення здоров'я найбільш доцільним є рухливі ігри. Вони є одним із важливих засобів фізичного виховання дітей. У науковій літературі рухливі ігри класифікують: сюжетні, ігрові вправи (несюжетні), ігри з елементами спорту. Оптимальні умови для досягнення позитивних результатів у розвитку рухів дошкільнят створюються при поєднанні конкретних рухових завдань у формі ігрових вправ, які спрямовано здебільшого на чітке виконання певних рухових дій та сюжетних ігор. Зокрема, під час сюжетної гри діти відтворюють рухи, характерні для того чи іншого образу [2, с.21-25].

Серед дітей старшого дошкільного віку із несюжетних ігор найпопулярнішими є ігри з використанням різних предметів. Вони можуть проводитись, як забави під час прогулянок, на фізкультурному святі, під час демонстрування дошкільниками своєї спритності та швидкості у виконанні різних рухових вправ.

Особлива увага повинна приділятися системі навчання дітей гігієнічним навичкам, формуванню у них доступних знань з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей сприйняття дитини. Як показує практика, діти знайомляться з правилами здорового способу життя найбільш ефективно завдяки цілеспрямованій організації їх сенсомоторної ігрової активності з включенням ігор: тематичних, дидактичних, рухливих, настільно-друкованих, сюжетно-рольових, ігор-драматизацій, ігор-імітацій.

Отже, покращення стану здоров'я дітей дошкільного віку є одним із найважливіших завдань дошкільної освіти. Збереженню та зміцненню здоров'я дошкільників сприяє цілеспрямована робота з формування в них основ здорового способу життя, що передбачає озброєння необхідними знаннями, уміннями, навичками та формування свідомого ставлення до свого здоров'я.

Питанню збереження здоров'я дітей дошкільного віку приділяється увага, але педагогічне сьогодні зобов'язує педагогів шукати нові нетрадиційні підходи до фізичного розвитку дітей, які б відповідали сучасним запитам практики дошкільного виховання. Таким чином, з раннього дитинства формується відповідна культура поведінки і стиль життя. Знання, уміння та навички валеологічного характеру, закладені в дитячому віці, стають фундаментом для створення позитивної мотивації до охорони особистого здоров'я у дорослому житті. Адже дитина дошкільного віку вже розуміє і усвідомлює залежність стану здоров'я від способу життя.

Тема «Здоров'я», «Здоровий спосіб життя» повинна пронизувати всі види діяльності дитини. Необхідно виховувати у дітей мотивацію здорового способу життя через розуміння здоров'я як провідного показника екологічної краси, як засобу досягнення життєвих успіхів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Формування здорового способу життя : навч. посіб. для слухачів курсів підвищення кваліфікації державних службовців / О. Яременко, О. Вакуленко, Л. Жаліло, Н. Комарова та ін. – Київ : Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 21 с.
2. Венгер Л. А. Гра як вид діяльності // Записки з психології. – 2008. – № 3. – С. 21–25.
3. Луцик І. В. Фізичне виховання дітей дошкільного віку (шостий рік життя). – Харків : Основа, 2007. – 6 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер. А. М. Богуш. – Київ : МОНмолодьспорт України, 2012. – 26 с.
5. Організація оздоровчої роботи в дошкільному навчальному закладі / укл. Л. А. Швайка. – Харків : Основа, 2008. – 253 с.

Радецька Ірина,
доцент кафедри менеджменту освіти
Волинського ІППО,
кандидат економічних наук, доцент

Функції менеджменту уроку в класах з інклюзивним навчанням

Важливість розуміння та чітке виконання педагогами, які викладають нині в інклюзивних класах, всіх функцій менеджменту уроку є передумовою ефективної організації інклюзивного навчання в закладах освіти. Основними завданнями педагогів, які викладають в класах з інклюзивним навчанням в умовах сьогодні є: створення безпечного інклюзивного освітнього середовища; забезпечення умов для успішності всіх здобувачів освіти; сприяння участі й діяльності, набуттю компетентностей кожною дитиною.

Метою нашого дослідження є надання практичних рекомендацій педагогам щодо виконання ними функцій менеджменту уроку в класах з інклюзивним навчанням та самоорганізації їх діяльності. Усі діти мають сильні й слабкі сторони. Педагогам, які викладають в таких класах, важливо навчити дітей використовувати їх сильні сторони для компенсації тих моментів, де вони відчувають труднощі. Багато дітей можуть

перевершити наші очікування, якщо будуть отримувати необхідну любов і підтримку, якщо їм будуть створені умови для реалізації їхнього потенціалу.

Суть будь-якої цілеспрямованої діяльності, зокрема менеджменту, проявляється у функціях (від лат. Functio – обов'язок, коло діяльності, призначення, роль). Функції менеджменту уроку в інклюзивному класі такі ж самі, як і функції загального управління: планування, організація, мотивація, координація, контроль (розробник теорії адміністративного процесу Анрі Файоль). Розглянемо кожну з цих функцій.

Як спланувати урок в інклюзивному класі та сприяти формуванню пізнавального інтересу учнів? Планування як функція менеджменту уроку в класах з інклюзивним навчанням – це розробка змісту та послідовності дій, направлених на досягнення запланованих цілей управління.

Основна вимога до проведення уроку в класах з інклюзивним навчанням – потреба у систематичних змінах діяльності, аби уникнути виснаження та послаблення уваги учнів. Тому при плануванні варто дотримуватися чіткого алгоритму, який передбачає чергування активної роботи з відпочинком й обов'язкове використання наочних засобів. Зважаючи на це, діти стають більш організованими та дисциплінованими.

Схема уроку в класах з інклюзивним навчанням орієнтовно виглядає так: повторення раніше вивченого матеріалу; поетапне пояснення нового матеріалу; повторення учнем/ученицею інструкції та дозоване виконання завдання; спеціальне оцінювання рівня навчальних досягнень. На етапі планування уроку педагогу необхідно враховувати, що у більшості дітей з ООП:

- ✓ слабка пам'ять: матеріал варто подавати невеликими «дозами» і проводити його багаторазове повторення. Задля цього потрібно використовувати різноманітні прийоми та види робіт на закріплення вивченого матеріалу, застосовувати дидактичні ігри;

- ✓ низька активна увага, тому слід застосовувати наочний матеріал та чергувати види діяльності (більш складні завдання чергувати з легкими);

- ✓ перевага конкретно-наочного мислення: необхідно застосовувати зрозумілу яскраву наочність (предметні картинки, рахунковий матеріал, малюнок-схему до задачі тощо);

- ✓ знижений темп роботи та працездатності: потрібно коригувати обсяг завдань, їх кількість та рівень складності;

- ✓ відсутність достатніх навичок самостійної роботи: потрібен постійний контроль за виконанням ними завдання (щоб вони не втрачали уваги та напряду діяльності).

Організація та проведення уроку в класах з інклюзивним навчанням. Функція організації – це процес систематичного коригування багатьох завдань і взаємовідносин між людьми, що їх виконують. З огляду на це, ключовими аспектами діяльності педагога під час проведення уроку в класах з інклюзивним навчанням є [3-5]:

1. Враховуйте потреби дітей в освітньому процесі. Потреби в увазі, повазі й успіху є базовими і мають забезпечуватися в освітньому процесі. Такі потреби, як спілкування з однолітками, спільна діяльність (робота в групі); створення ситуації успіху для кожної дитини, адвокація її досягнень; можливість творчості, вибору актуалізуються, якщо задоволені фізіологічні потреби та потреби безпеки.

2. Враховуйте особливості НУШ: позитивна педагогіка, проактивне мислення, презумпція талановитості дитини.

3. Застосовуйте особистісно-орієнтований підхід – підлаштовувати до рівня кожної дитини навчальну програму, завдання, освітнє середовище таким чином, щоб вони були доступні, зрозумілі й цікаві учню, щоб кожна дитина хотіла опанувати матеріал. Для цього педагог має гнучко використовувати педагогічні форми, методи і

прийоми з урахуванням стану самопочуття, настроїв, інтересів, можливостей здобувачів освіти.

4. Використовуйте діяльнісний аспект у вихованні дітей з ООП, зокрема: виконання доручень з урахуванням здібностей, можливостей, інтересів; спільна (інтерактивна) діяльність; дослідницька діяльність; спільне емоційно насичене кероване дозвілля (емоції допомагають пізнавати нове, розуміти інших людей, мотивують до дій); залучення дитини з ООП до надання допомоги/підтримки іншим одноліткам.

5. Дотримуйтеся принципів і стратегій універсального дизайну в сфері освіти й розумного пристосування під час підготовки та проведенні виховних заходів. Варто зазначити що, універсальний дизайн – це створення особливого освітнього середовища, де кожна людина навчається «по-своєму» і цінність дитини не залежить від її здібностей і досягнень.

6. Практикуйте скаффолдинг. Сенс цієї методики полягає у створенні умов для підвищення успішності кожного здобувача освіти. Відповідно до моделі «навчання веде за собою розвиток» те, що сьогодні дитина робить у співпраці з педагогом, завтра вона зможе робити самостійно. Навчання виявляється найбільш плідним тільки тоді, коли воно відбувається в межах періоду, що визначається «зоною найближчого розвитку» (Л. С. Виготський). Цей період називають сензитивним. Дитина має вчитися у «зоні найближчого розвитку», тобто робити все, що їй цікаво, але за підтримки педагога. Існує декілька видів підтримки:

- вербальна може бути не лише прямою (заохочення), а й загальною, не адресною (наприклад, застосовуйте фрази «Увесь клас скоро впорається», «Це не так складно, як здається»);

- підказки через міміку, жести, вказівки, рухи тіла;

- фізична підтримка, наприклад, можна писати, малювати чи конструювати щось разом з учнем «рука в руці».

Формування позитивної мотивації до навчання. Теоретично мотиваційний процес складається зі стадій виникнення фізіологічних, психологічних або соціальних потреб, шукання шляхів задоволення чи пригнічення або непомічання потреб, визначення напрямів дій, виконання дій, одержання винагороди за виконану дію, усунення потреб. На нашу думку, виникненню внутрішніх спонукань до навчання у дітей з ООП можуть посприяти:

- нетрадиційна форма уроку;

- різноманітні прийоми (цікаві вправи, гра, ілюстрації, кросворди, драматизація, завдання-жарти тощо);

- організація різних видів і форм діяльності, чергування усної та письмової роботи;

- фізкультурні хвилини;

- залучення до оцінювальної діяльності та формування у школярів адекватної самооцінки;

- спокійний тон педагога на уроці, взаємоповага та взаєморозуміння;

- застосування методу заохочення, налаштування на успіх;

- повага до результатів діяльності дітей у поєднанні з розумною вимогливістю.

На уроках педагоги можуть застосовувати різноманітні техніки візуальної подачі інформації, в тому числі цифрові сервіси та онлайн-ресурси: буктрейлер, гіфки та соціальні мережі, інтелект-карти, інтерактивні книги та підручники, інтерактивні стрічки часу, інтернет-меми, лепбуки, хмари слів та ін. Це урізноманітнить освітній процес, а для дітей з вадами слуху – прекрасна можливість бачити перед очима текст, щоб не пропустити важливі деталі.

Педагогам радимо використовувати спеціальні шрифти у роздаткових матеріалах чи презентаціях. Якщо у класі є діти з дислексією та різними типами

інвалідності, варто застосовувати спеціальні шрифти (наприклад, Comic Sans, Ariel, Trebuchet MS, Myriad Pro, Geneva). Також не використовуйте занадто яскравий білий фон, віддайте перевагу кремовому чи подібним. Це суттєво полегшить дітям читання та сприйняття матеріалу.

Головне завдання координації як функції менеджменту уроку в в класах з інклюзивним навчанням – виконання впорядкованої, узгодженої в часі і просторі роботи всіх ланок управління шляхом встановлення раціональних комунікацій та обміну інформації між ними. Це забезпечує необхідний рівень співпраці учасників, узгодженість і єдність їх спільних дій і тим самим спрощує реалізацію всіх інших функцій. Координація може здійснюватися формальними і неформальними методами.

Отже, вкрай важливо педагогам, які викладають в класах з інклюзивним навчанням, ефективно співпрацювати на засадах педагогіки партнерства з усіма учасниками команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП (асистент вчителя, пра ктичний психолог, соціальний педагог, логопед, корекційний педагог, вчитель-дефектолог, вчитель лікувально-фізичної культури, батьки дитини, працівник інклюзивно-ресурсного центру, соціальні партнери тощо).

Контроль навчальних досягнень дітей з ООП. Контроль – управлінська функція, в завдання якої входять кількісна та якісна оцінка та облік результатів роботи. Під час оцінювання рекомендується: використовувати індивідуальні шкали оцінок (формувальне оцінювання) відповідно до успіхів та докладених зусиль (портфоліо); акцентувати увагу на позитивних досягненнях; дозволяти переробляти завдання, з якими дитина не впоралася, та оцінювати їх.

З огляду на викладене вище, ми дійшли висновку, що функціональний розподіл процесу управління уроком в класах з інклюзивним навчанням має важливе значення, адже педагог чітко визначає цілі, задачі та напрямки своєї професійної діяльності. Окрім того, правильне виділення функцій менеджменту уроку в інклюзивному класі, їх розуміння дозволяє педагогам об'єднувати схожі за характером роботи в одну ланку управління. Це спрощує структуру і полегшує координацію їх професійної діяльності.

Список використаних джерел та літератури

1. Абетка інклюзивності і толерантності: науково-популярне видання / ГО «Соціальна синергія». К. : Видавництво «Теза», 2020. 30 с.
2. Класний керівник інклюзивного класу: актуальні питання в умовах війни. URL: <https://drive.google.com/file/d/1a2mCsjo1D5kUIHochmxzUKn8Xq3-V3Zq/view>
3. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. Постанова КМУ від 15.09.2021 № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-D0%BF#Text>
4. Радецька Ірина, Остапйовський Ігор Менеджмент уроку в інклюзивному класі. *Педагогічний пошук : Науково-методичний журнал ВІППО*. 2025. № 2 (126). С. 37-40.
5. Про організацію освітнього процесу осіб з особливими освітніми потребами у 2024/2025 навчальному році. Лист МОН України № 6/679-24 від 03.09.2024. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-orhanizatsiiu-osvitnoho-protsesu-osib-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy-u-20242025-navchalnomu-rotsi>

Ринда Оксана,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Городоцької початкової школи
Городоцької міської ради Хмельницької області

Моральні орієнтири початкової школи: демократія, толерантність, любов до України

Анотація. У статті проаналізовано виховний потенціал освітнього процесу в початковій школі як чинника формування моральних орієнтирів особистості дитини, відповідно до Концепції Нової української школи. Розкрито теоретичні засади морального виховання молодших школярів та визначено ефективні напрями, зокрема через педагогіку партнерства, активні методи навчання і співпрацю школи з родиною. Зроблено висновок, що успішність цього процесу залежить від створення ціннісно насиченого освітнього середовища, в якому дитина вчиться діяти за принципами поваги, свободи та громадянської відповідальності.

Ключові слова: моральні цінності, початкова школа, виховання, демократія, толерантність, любов до України, педагогіка партнерства.

Сучасна українська освіта перебуває в епіцентрі національного відродження. Її мета — не лише надання якісних знань, а, насамперед, виховання свідомого громадянина, здатного до критичного мислення, поваги до прав людини та активної участі в розбудові демократичної держави. У цьому контексті виховна складова початкової освіти набуває стратегічного значення, оскільки молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування фундаменту моральних орієнтирів і національної ідентичності.

Як зазначав Василь Сухомлинський, «моральне виховання — це не передача правил поведінки, а формування здатності жити в злагоді з совістю» [2]. Ця ідея глибоко перегукується з концепцією Івана Беха, автора програми «Нова українська школа у поступі до цінностей», який наголошує: «Моральне виховання — це процес розвитку особистісної зрілості дитини через засвоєння базових моральних цінностей». Саме через системне впровадження цих цінностей у щоденний освітній процес формується громадянська стійкість, необхідна для майбутнього України [1].

Програма Івана Беха «Нова українська школа» у поступі до цінностей визначає ключовий набір моральних цінностей, які мають стати ядром виховання в НУШ:

- Відповідальність і Справедливість: здатність робити вибір і відповідати за його наслідки, а також розуміння рівності перед законом.

- Повага і Толерантність: активне прийняття іншого, незалежно від його поглядів чи особливостей.

- Любов і Добро: фундаментальні орієнтири у взаємодії зі світом і своєю Батьківщиною [1].

Ці цінності становлять ядро нової педагогічної культури, у центрі якої — дитина як носій унікального духовного потенціалу. Формування таких орієнтирів у молодшому шкільному віці є надзвичайно важливим, адже саме тоді діти найбільш відкриті до емоційного та морального наслідування дорослих. Вчитель, виступаючи носієм цих цінностей, створює безпечне й гуманне середовище для їхнього засвоєння [4].

Важливою умовою формування моральних цінностей молодших школярів є демократія у шкільному середовищі, яка не є абстрактним поняттям, а починається з конкретних елементів педагогіки партнерства: довіри, рівноправного спілкування та спільного прийняття рішень.

Можна визначити такі механізми формування демократії:

1. Право голосу (Ранкове коло): щоденне обговорення проблем, планування діяльності та вибір правил класу методом голосування. Це вчить дітей висловлювати думку та поважати рішення більшості.

2. Групові проєкти, які передбачають навчання через співпрацю, де успіх залежить від внеску кожного. Це виховує відповідальність, а також усвідомлення того, що Гідність кожного учасника є запорукою спільного результату.

3. Вирішення конфліктів на засадах толерантності, коли діти вчаться вирішувати суперечки, спираючись на принципи справедливості та взаємоповаги, а не на силу чи авторитет.

Толерантність у цьому контексті — це не пасивна терпимість, а активне прийняття різноманіття, що відповідає Декларації принципів толерантності ЮНЕСКО [6]. Через літературу, мистецтво та обговорення моральних життєвих ситуацій, діти вчаться емпатії та розумінню відмінностей (особливостей однокласників, регіональної та етнічної різноманітності України).

Таким чином, освітній процес стає не лише інтелектуальним, а й моральним простором, де дитина щодня набуває навичок співжиття в демократичному суспільстві.

Центральним елементом системи моральних орієнтирів сучасної української освіти є любов до Батьківщини. Вона не обмежується знанням державних символів, а передбачає глибоке емоційне усвідомлення своєї причетності до українського народу, його історії, культури та сучасних викликів. Як говорив Василь Сухомлинський, «любов до Батьківщини починається з любові до рідної оселі, до матері, до свого народу» [2].

Яскравим прикладом системної роботи з формування моральних орієнтирів є досвід Городоцької початкової школи. Педагогічний колектив нашого закладу працює над методичною проблемою: «Формування ключових компетентностей здобувачів початкової освіти шляхом створення мотиваційного освітнього середовища, партнерської взаємодії всіх учасників освітнього процесу, розвитку здібностей і талантів кожної дитини та виховання на засадах патріотизму і національних цінностей». Ми інтегруємо базові цінності НУШ у щоденну діяльність через такі напрямки патріотичного виховання:

- Краєзнавчі мініпроєкти, мета яких - дослідження історії свого міста, створення тематичних альбомів «Моя маленька Батьківщина», «Поети рідного краю». Це перетворює абстрактне поняття «Україна» на конкретне, близьке та рідне.

- Уроки-зустрічі, які передбачають залучення до освітнього процесу військових, волонтерів, представників професій, які захищають державу. Проєкти «Герої нашого часу» формують уявлення про справжній патріотизм і допомагають відчувати себе частиною великої нації.

- Волонтерська діяльність: навіть найпростіші благодійні акції (малюнки, листи, збір іграшок, благодійні ярмарки) вчать дітей дієвої любові та відповідальності, об'єднують дітей, батьків і педагогів у спільній діяльності на користь громади.

Через пізнання і переживання культурної спадщини, мови та народних традицій початкова школа формує міцний, незламний патріотичний стрижень, що є основою національної стійкості.

Школа активно бере участь у волонтерському русі: молодші школярі виготовляють обереги та малюнки для захисників, збирають необхідні речі. Ця дієва любов до Батьківщини, що виходить за межі стін класу, перетворює патріотизм із декларативного почуття на особисту цінність. В процесі проведення тематичних виховних заходів, майстер-класів, бібліотечних уроків, тренінгів діти вчаться емпатії та повазі до старших, до військових, до родини, одне до одного.

Ціннісне сприйняття світу кожною дитиною у великій мірі залежить від повноти співпраці школи та родини. «Без сім'ї немає щастя на землі, як без коріння немає дерева» — стверджував К. Ушинський [3].

Ключовими формами взаємодії у нашому закладі є:

1. Спільні ціннісні заходи: проведення родинних свят, круглих столів, де обговорюються моральні цінності та правила поведінки, єдині для школи та дому.

2. Сімейні проекти: завдання, що вимагають участі всіх членів родини (наприклад, дослідження сімейного родоводу, спільна волонтерська праця), зміцнюють родинні зв'язки та передачу моральних орієнтирів.

Коли школа і родина демонструють узгодженість цінностей, дитина отримує чіткий моральний вектор і впевненість у правильності обраних орієнтирів. Це особливо важливо в сучасних умовах. Сьогодення вимагає від школи не лише передачі знань, а й готовності до нових викликів, серед яких слід виділити основні:

1. Інтеграція виховання в усі предмети: моральні цінності мають пронизувати всі навчальні предмети, від математики до мистецтва.

2. Розвиток емоційного інтелекту: навчання дітей розпізнавати та керувати власними емоціями є необхідною умовою для формування емпатії, а отже, і толерантності.

3. Формування критичного мислення та медіаграмотності: в умовах інформаційної війни вкрай важливо, щоб діти вміли відрізняти правду від маніпуляції. Це є проявом Свободи та Відповідальності за сприйняту інформацію.

4. Підтримка педагогів: неперервний професійний розвиток учителя у сфері психології та морально-духовного самовдосконалення є критично важливим.

«Ми маємо виховати людину культури, демократії та добра» — стверджував Василь Кремень [5]. Ми впевнені, що тільки через системну роботу всього педагогічного колективу можна сформувати середовище, де дитина вчиться не лише мислити, а й бути людиною.

Висновки. Освітній процес у початковій школі відіграє ключову роль у становленні моральних орієнтирів. Його місія в умовах сучасних національних викликів полягає у формуванні особистості, заснованої на цінностях Гідності, Свободи, Відповідальності, Толерантності та глибокої, дієвої любові до України, що підтверджується успішною практикою колективу Городоцької початкової школи.

Початкова школа — це простір, де моральність дитини не лише формується, а й проживається у щоденних ситуаціях, спільній праці, емоційних переживаннях і відповідальності перед громадою.

Як зазначав В.Сухомлинський, «тільки через серце дитини можна виховати справжню людину» — і саме цим має керуватися сучасний український учитель, готуючи молоде покоління до життя у вільній, демократичній та стійкій Україні [2].

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Нова українська школа у поступі до цінностей: програма морально-духовного розвитку учнів. — Київ: Інститут проблем виховання НАПН України, 2019.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. — Київ: Рад.школа, 1977.
3. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. — Київ: Освіта, 1983.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал. — Полтава: Полтавський педагогічний університет, 1994.
5. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освіті. — Київ: Педагогічна думка, 2011.
6. ЮНЕСКО. Декларація принципів толерантності. — Париж, 1995.

Створення безпечного освітнього середовища — головний пріоритет в умовах війни

Анотація. На сучасному етапі розвитку суспільства Україна перебуває у стані війни. Освітній простір країни переживає скрутні часи, приймаючи виклики сьогодення. Попри нестабільну ситуацію в країні, заклади освіти всіх рівнів продовжують працювати і надавати освітні послуги. Зрозуміло, що процес навчання в умовах повномасштабного вторгнення є складним і вимагає від працівників закладів освіти відповідної організації процесу навчання. Пріоритетом надання освітніх послуг здобувачам освіти є, в першу чергу, організація безпечного освітнього середовища. Саме тому кожен заклад освіти розробляє власні принципи безпеки освітнього середовища в різних аспектах (фізичному, психологічному, екологічному, інформаційному).

Ключові слова: безпечне освітнє середовище, принципи безпечного освітнього середовища, аспекти безпечного освітнього середовища, чинники впливу на безпечне освітнє середовище.

Постановка проблеми: Потреба в безпеці є однією із ключових для будь-якої людини та має свої виняткові прояви. І в ситуаціях, коли задоволення такої потреби викликає певні труднощі, на перший план виходить питання виживання. Одним із важливих пріоритетів освітнього процесу є створення соціально безпечного простору шляхом формування в дітей уміння правильно поводитися в небезпечних ситуаціях при загрозі життю, честі та гідності особистості. Під час війни заклад освіти є осередком, який дає змогу дітям отримувати не лише знання, але й психолого-педагогічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти. Тому надзвичайно важливо гнучко підходити до організації роботи у навчальних закладах та налаштовувати освітній процес так, щоб він був комфортним для дітей та педагогів.

Передумовами безпечного освітнього середовища є наявність чітких процедур реагування на сигнали повітряної тривоги, знання їх усіма працівниками закладу освіти та постійне повторення і засвоєння на конкретних ситуаціях правил із здобувачами освіти.

Дитина у безпеці відчуває себе захищеною та перебуває у стані спокою; розуміє, що відбуватиметься, до кого можна звернутися по допомогу, здатна керувати власними емоціями та відтворювати події, що відбувалися з нею раніше; має уважну та турботливу людину поруч та не має об'єктивних та суб'єктивних загроз.

Педагог має знати та враховувати вікові й індивідуальні особливості дитини, а також її психологічний стан; уміти розпізнавати потреби дитини, забезпечувати захист прав та інтересів дитини; ставитися доброзичливо до дитини та проявляти емпатію; не нести будь-якої загрози та уміти турбуватися про себе.

Безпечне освітнє середовище — це стан освітнього середовища, в якому наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Чинники впливу на безпечне освітнє середовище:

* Захищеність в освітньому середовищі — оцінка відсутності насильства в усіх його видах, формах для всіх учасників освітнього процесу. Щоб унеможливити

наси́льство та створити безпечне осві́тнє середовище, потрібно мати уявлення не тільки про те, що вважається насильством, але й те, як мінімізувати ризики та небезпеки. Це можливо організувати завдяки спільній цілеспрямованій діяльності учнів, педагогів та батьків.

* Комфортність в освітньому процесі — враження від емоцій, почуттів та переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу. Нерозвиненість системи психологічної допомоги в закладах освіти може призвести до неефективного супроводу дитини та емоційного вигорання у педагога, що може створити серйозну загрозу психічному здоров'ю особистості.

* Задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини. Воно має проявлятися у допомозі та підтримці, збереженні та підвищенні її самооцінки, пізнанні та різноманітній діяльності, розвитку здібностей та можливостей.

*Якість міжособистісних відносин – довіра, доброзичливість, толерантність, схвалення (діяльності, вчинків, поглядів, інтересів), агресивність, маніпулятивність, конфліктність, ворожість.

Особистісно довірливе спілкування в колективі є основною характеристикою процесу взаємодії всіх учасників освітнього середовища. Відсутність такого спілкування несе за собою негативні наслідки: негативне ставлення до себе, небажання або сором'язливість висловлювати свою власну думку, емоційний дискомфорт, небажання звертатися по допомогу, ігнорування особистих проблем, втрата особистої гідності.

Основні принципи безпечного освітнього середовища:

1.Принцип домінування життя людини як головної цінності, що визначає модель необхідної безпеки, максимально усуває ризики, що загрожують життю як дітей, так і дорослих.

2.Принцип комплексності оцінки небезпек, що задає методику аналізу різних педагогічних ризиків на основі комплексного, системно-синергетичного підходів.

3.Принцип регіональної специфіки передбачає під час організації системи безпеки освітнього середовища навчального закладу облік небезпек і можливих надзвичайних ситуацій конкретного регіону.

4.Принцип міні-макса, що визначає досягнення максимального ефекту безпеки при наявності мінімуму ресурсного забезпечення.

5.Принцип максимальної ефективності управління системою заходів і створених педагогічних умов, спрямованих на забезпечення максимальної безпеки освітнього середовища і школи, як соціального інституту в цілому.

Основні аспекти безпечного освітнього середовища: фізична безпека, психологічна, екологічна та інформаційна.

Фізична безпека у закладах освіти:

- облаштування безпечного простору для навчання в умовах воєнного стану (укриття, запасні виходи, вентиляція повітря тощо). За їх відсутності – дистанційне навчання;

- відпрацювання шляхів евакуації усіх учасників освітнього процесу;

- розробка та відпрацювання алгоритму дій працівників та здобувачів освіти у надзвичайних ситуаціях, під час евакуації;

- превентивні заходи з мінної безпеки із залученням працівників ДСНС;

- правила поведінки з невідомими предметами;

- правила дорожнього руху та пожежна безпека;

- пропагування здорового способу життя та належні санітарно-гігієнічні умови;

- здійснення постійного контролю якості харчування здобувачів освіти;

- гнучка зміна форми організації освітнього процесу та форми здобуття освіти (за потреби);

- проведення різноманітних виховних заходів щодо запобігання різним видам фізичного насилля, а також Тижнів безпеки життєдіяльності, місячника цивільного захисту.

Психологічна безпека у закладах освіти:

- добір стратегій взаємодії педагогів із усіма здобувачами освіти, зважаючи на їхній психоемоційний стан і травматичний досвід (*при належності*);
- заходи щодо адаптації здобувачів освіти в школі;
- різноманітні заходи щодо інтеграції дітей з внутрішньо переміщених родин у новий для них колектив і освітнє середовище;
- референтна значущість і причетність кожного суб'єкта освітнього процесу до конструювання й підтримки психологічної комфортності освітнього середовища;
- протидія булінгу (перегляд антибулінгових програм та проведення різноманітних виховних заходів);
- створення служби медіації навчального закладу та розвиток культури комунікацій.

Психологічно безпечне освітнє середовище – ефективна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів та педагогів, розвитку психологічного здоров'я особистості, особистісному росту учнів, професійному зростанню і довголіттю педагогів, гармонізації їх особистості.

До психотравмуючих ситуацій у навчальному процесі освітнього закладу можна віднести: конфлікти у стосунках – вчитель-учень, учень-учень, учень-батьки; проблема адаптації в освітньому середовищі; атмосфера конкуренції між однолітками; надмірна вимога педагогів тощо.

● екологічна безпека – це стан навколишнього середовища, який гарантує запобігання погіршенню екологічної ситуації та захищає здоров'я людини від негативного впливу господарської діяльності, природних та техногенних чинників. Це комплекс заходів та принципів, що забезпечують стабільність екосистем і можливість життєдіяльності людей. Екологічна безпека спрямована на захист природного середовища від забруднення. Виснаження ресурсів, знищення біорізноманіття та інших негативних змін.

Спираючись на дослідження Світлани Совгіри «Формування і розвиток екологічної свідомості учнів загальноосвітньої школи», під екологічно безпечним освітнім середовищем слід розуміти «систему психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних факторів, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи».

При вивченні навчальних предметів слід віддавати перевагу матеріалам про правила поведінки на природі, проводити посильну природоохоронну роботу. Зв'язок дітей із природним оточенням має проходити у вигляді подорожей, екскурсій, туристичних походів. Залучення учнів до виконання таких конкретних природоохоронних заходів, як здійснення моніторингу довкілля, екологічні конкурси, вікторини, різноманітні ігри, виконання творчих завдань екологічного спрямування, дозволять учителям найкраще виявити пізнавальні екологічні інтереси здобувачів освіти.

Психологічна безпека особистості проявляється у її здатності зберігати стійкість, урівноваженість, хороше самопочуття у соціальному середовищі з психотравмуючими впливами, в опірності деструктивним внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Інформаційна безпека в освітньому середовищі передбачає захист учасників освітнього процесу від кіберзагроз через дотримання правил безпечної поведінки в інтернеті та використання технічних засобів захисту. Це включає захист особистих даних, уникнення небезпечних посилань і завантажень, а також створення безпечного онлайн-середовища.

Правила безпеки в інтернеті для здобувачів освіти:

- * Не давати нікому, крім батьків, свої паролі, навіть найближчим друзям.
- * При виявленні інформацію, що викликає сумніви та насторожує, негайно повідомити про це батьків.
- * Нікому без дозволу батьків не надавати особисту інформацію: домашню адресу, номер телефону, робочу адресу батьків, їх номер телефону, назву й адресу школи.
- * Ніколи не погоджуватися на зустріч із людиною, з якою познайомилися в інтернеті. Якщо все ж таки це необхідно, то спочатку потрібно запитати дозволу батьків, а зустріч повинна відбутися в присутності дорослих.
- * Не надсилати свої світлини чи іншу інформацію без дозволу батьків.
- * Погодити з батьками правила користування інтернетом та прийнятний час роботи на сайтах, які можна відвідувати.
- * Не порушувати закони в інтернеті та не шкодити й не заважати іншим користувачам.

Поради безпечного користування послугами в інтернеті:

1. Використовувати антивірусні програми та надійні паролі завжди.
2. Не відвідувати підозрілі веб-сайти та не ділитися особистою інформацією.
3. Використовувати дворівневу аутентифікацію.
4. Періодично змінювати паролі та оновлювати програмне забезпечення.

Фактори негативного впливу інформації на сучасне освітнє середовище: відсутність належних механізмів контролю якості інформації, доступної через сучасні телекомунікаційні технології, що породжує проникнення в освітній простір великого обсягу недостовірної інформації; неконтрольоване проникнення інформації сумнівного, агресивного змісту, яка може сприяти виникненню насильства, булінгу та кібербулінгу.

Стратегія безпечного освітнього середовища:

- * порядок повідомлення та втручання, де поетапно зазначено, що слід робити, коли дитина стала жертвою насильства або її безпеці загрожують незнайомі люди, члени родини чи працівники закладу;
- * правила захисту особистих даних, які визначають методи збереження та поширення інформації про дітей;
- * правила захисту зображень дітей, які визначають, як можна знімати дітей на фото або відео та поширювати їх зображення;
- * правила доступу дітей до мережі Інтернет і їх захисту від шкідливих матеріалів, розміщених у ній, включно з призначенням особи або осіб, відповідальних за нагляд за безпечним використанням комп'ютерної мережі;
- * принципи безпечних відносин між працівниками закладу та здобувачами освіти.

Сучасний педагог, навчаючи та виховуючи підростаюче покоління, має поважати кожну дитину та вірити в її успішність; бути чесним та визнавати власні помилки; вміти слухати та дотримуватись конфіденційності у спілкуванні; бути послідовним і справедливим та мати високі очікування щодо кожного учня; цінувати особисті зусилля дітей; організовувати стимулююче навчальне середовище; постійно розвиватися та оновлювати свої знання.

Для створення безпечного освітнього простору у рідній школі ми дотримуємось таких цілей:

- здоров'язбережувальна складова освіти;
- розбудова системи здорового харчування;
- комплексність розвитку фізичної культури та посилення рухової активності;
- удосконалення медичного обслуговування учнів та працівників закладу освіти;
- ефективне психологічне забезпечення освітнього простору;
- безпечність, доступність та інклюзивність освітнього середовища.

Висновки: В умовах війни навчання здобувачів освіти в навчальному закладі повинно бути орієнтоване на розвиток не лише академічних знань, але й вміння

зберігати психологічну стійкість, самоконтроль та вміння вмикати механізми адаптації до змін. Війна викликає у дітей різні емоції: тривогу, страх, паніку, стрес, розчарування, нестабільність, що потребують готовності вчителів допомогти учням зрозуміти та пережити їхні емоції, забезпечити їм постійну підтримку та позитивний настрій. Навчальний процес повинен бути зорієнтований на формування здатності дітей до співпраці, толерантності та емпатії, що допоможе створити дружний класний колектив і зменшити ступінь тривоги і напруженості серед дітей. Створити сприятливу психологічну атмосферу в класі можна за допомогою стимулюючих різноманітних ігор, які допоможуть дітям розважитися та зняти напруження та спільних проєктів, які залучать дітей до співпраці та спілкування між собою.

Роль учителя у формуванні безпечного освітнього середовища велика. Від безпеки на уроках та в позаурочний час залежить життя та здоров'я дитини. Крокуймо в ногу з часом, будьмо професійно компетентними, бо саме від нас залежить майбутнє наших дітей, майбутнє країни.

Список використаних джерел та літератури

1. Софій Н.З., Онопрієнко О.В., Найда Ю.М., Пристінська М.С., Большакова І.О. Нова українська школа: poradnik dla vchytel'ya: Posibnik. Київ: «Вид.дім «Плеяди», 2017. 206 с.
2. Мешко Г.М., Мешко О.І. Стаття «Формування психологічно безпечного освітнього середовища у загальноосвітньому навчальному закладі». Репозитарій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/8744>
3. Сакалюк О.О. Стаття «Формування і розвиток інформаційно-освітнього середовища навчального закладу». WEB-ресурс науково практичних конференцій. URL: https://www.confcontact.com/2014-alyans-nauk/pe4_sakalyuk.htm
4. Безпечне освітнє середовище. Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області. URL: <https://rozvytok-osvity.te.ua/bezpechne-osvitnye-seredovyshche-zakladu-osvity>
5. Слободянюк Н.В. Стаття «Використання цифрового освітнього середовища на уроках». Освітній проєкт «На Урок» для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-cifrovogo-osvitnogo-seredovischa-na-urokah-informatiki-278442.html>
6. Плеханова Т.В. Стаття «Дружній класний колектив». Блог практичного психолога Плеханової Тетяни Василівни. URL: https://spsnvo8.blogspot.com/p/blog-page_41.html
7. Коханська М.Є. Стаття «Екологічне навчання і виховання молодших школярів». Освітній проєкт «На Урок» для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-ekologichne-navchannya-i-vihovannya-molodshih-shkolyariv-9198>

Романовський Олександр,
вчитель англійської мови Пасічнянського ліцею імені Ігоря Русого
Романовська Тетяна,
вчителька початкових класів Пасічнянського ліцею імені Ігоря Русого

Виховний процес у нових реаліях: синергія патріотизму, толерантності та демократичних цінностей

Анотація. У статті розглядаються сучасні підходи до організації виховного процесу в закладах освіти України як ключового чинника формування морального наративу демократичних цінностей, толерантності, громадянської відповідальності та патріотизму. Звертається увага на необхідність «перезавантаження» виховних практик у контексті суспільно-політичних викликів, спричинених війною, глобалізаційними процесами та інформаційними впливами.

Ключові слова: виховний процес, демократія, толерантність, патріотизм, моральний наратив, територіальна цілісність, державність.

Сучасна українська школа покликана не лише передавати знання, а й формувати особистість, здатну мислити критично, діяти морально, приймати демократичні рішення та бути активним громадянином держави. В умовах війни та суспільних трансформацій виховний процес набуває особливої ваги — саме він сприяє утвердженню морального наративу демократії, толерантності, патріотизму й усвідомлення цінності територіальної цілісності та державності України. Школа сьогодні — це не лише освітня інституція, а й осередок духовного зростання, національної ідентичності й громадянської свідомості. Виховання стає основою формування відповідальної, гуманної, відкритої до світу молоді людини, яка водночас твердо стоїть на позиціях захисту свого народу, культури та держави.

У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свою свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває виховання дітей та учнівської молоді. Події, які відбуваються після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України дають підстави стверджувати, що переважна більшість громадян України виявили високу патріотичну свідомість та міцну громадянську позицію. Це є свідченням системної, цілеспрямованої виховної роботи педагогічних колективів закладів освіти. В цих умовах виховний процес у закладах освіти потребує якісного перезавантаження, оновлення підходів та наповнення новим змістом. Адже саме виховна складова є тим фундаментом, на якому формується світогляд учнів, їхня громадянська позиція, моральні орієнтири, здатність до критичного мислення та відповідального ставлення до держави і суспільства.

У центрі уваги сучасної школи — дитина, її потреби, емоційний стан, здатність орієнтуватися в умовах невизначеності та стресових ситуацій. Виховний процес, відповідно до вимог Нової української школи, має бути спрямований на формування морального наративу, що вміщує ключові демократичні цінності: толерантність, взаємоповагу, свободу думки, відповідальність, солідарність і патріотизм.

В умовах воєнного стану вагомим значення набуває розвиток громадянської стійкості та активної позиції учнів, їх усвідомлення власної ролі у збереженні державності, культури та мови. Виховна робота сьогодні перестає бути формальною — вона стає практичною, емоційно значущою, наповненою реальними справами й досвідом, має специфічні характеристики:

- формування морального наративу демократії. Учні повинні розуміти цінність свободи, права на власну думку, участь у громадському житті та відповідальність за прийняття рішень. Моральний наратив демократії — це система цінностей, переконань і поведінкових орієнтацій, які відображають демократичні принципи:

свободу, рівність, відповідальність, повагу до прав людини. У закладах освіти цей наратив формується через інтеграцію гуманістичних ідей у навчально-виховний процес, діяльнісні підходи та міжособистісну взаємодію учнів, педагогів і батьків. Педагогічна наука (О. Сухомлинський, В. Кузь, І. Бех, Н. Левітов) підкреслює, що формування демократичного світогляду починається з розвитку моральної самосвідомості, здатності до емпатії, критичного мислення та діалогу.

- толерантність та міжособистісні стосунки. В умовах соціальної напруги та стресу важливо навчати дітей взаємоповазі та прийняттю різних точок зору. Толерантність виступає базовою цінністю демократичного суспільства. У закладах освіти вона реалізується через створення атмосфери взаємоповаги, діалогу культур, підтримки інклюзивного середовища. Толерантність - це не пасивне прийняття чужої думки, а активна позиція поваги до різноманіття. Українська освіта, зокрема в умовах багатокультурності, має велике завдання — навчити дітей бачити у відмінностях не загрозу, а багатство. На уроках, виховних годинах, під час спільних заходів учнів привчають до співпраці, взаємодопомоги, співпереживання. Учитель, виступаючи моральним прикладом, формує в класі атмосферу довіри, взаємоповаги та безпеки. Толерантне середовище сприяє розвитку емпатії, що є передумовою миру й соціальної стабільності. Саме тому виховна робота має включати теми протидії дискримінації, булінгу, мові ворожнечі, а також підкреслювати важливість гуманізму як базової моральної вартості. Практичними формами роботи можуть бути:

- ✓ проєктна діяльність, спрямована на вивчення різних культурних традицій України;
- ✓ дебатні клуби, де учні вчать аргументовано висловлювати власну позицію;
- ✓ тренінги з ненасильницького спілкування;
- ✓ волонтерські ініціативи, які формують почуття співучасті й відповідальності.

- пріоритетність питань територіальної цілісності та державності. Через історичні приклади, національні символи та громадські проєкти учні усвідомлюють важливість збереження державності. Методи виховання включають інтерактивні уроки, дискусії, проєктну діяльність, участь у волонтерських та громадських ініціативах. Питання територіальної цілісності та незалежності України нині є не лише політичними, а й моральними орієнтирами. Виховний процес має бути спрямований на формування у здобувачів освіти розуміння історичної спадкоємності, любові до Батьківщини, готовності до її захисту.

Патріотизм сьогодні — це не лише любов до рідної землі, а й готовність діяти задля її розвитку та захисту. Формування морального наративу територіальної цілісності та державності є одним з найважливіших завдань освітнього процесу. Через національно-патріотичні заходи, відзначення державних свят, вшанування героїв, вивчення історії та культури України учні засвоюють глибше розуміння своєї приналежності до великої спільноти — українського народу. Особливої ваги набувають уроки мужності, зустрічі з ветеранами, волонтерами, приклади сучасних героїв-захисників. Важливо, щоб патріотизм виховувався не через примус, а через щире усвідомлення значення свободи, державності, прав людини. Учень має розуміти, що любов до Батьківщини проявляється не лише в словах, а й у відповідальній поведінці, чесності, праці на благо суспільства.

Сучасні виклики потребують оновлення виховних стратегій. Це означає відмову від формального підходу та перехід до моделі виховання як партнерства між учасниками освітнього процесу. До арсеналу новітніх інструментів можна зарахувати:

- ✓ цифрові платформи для громадянської освіти;
- ✓ медіаосвіта як засіб протидії дезінформації;

✓ міждисциплінарні освітні проєкти з акцентом на сталий розвиток та громадянську активність.

У Пасічнянському ліцеї імені Ігоря Русого виховний процес не обмежується лише теоретичними бесідами чи разовими заходами — він щодня втілюється у практичних діях, що допомагають формувати свідомих, відповідальних і небайдужих громадян України. Педагогічний колектив ліцею активно впроваджує низку виховних напрямів, кожен із яких спрямований на всебічний розвиток здобувачів освіти та їх готовність до викликів сучасного світу.

Громадянсько-патріотичне виховання є одним із ключових напрямів роботи. З метою його реалізації в ліцеї систематично організовуються тематичні уроки, зустрічі, бесіди, екскурсії до музеїв, а також участь учнів у місцевих ініціативах, присвячених історії України та її захисникам. Такі заходи допомагають школярам глибше усвідомити роль української армії, національних символів та культурної спадщини у становленні незалежної держави.

Важливою складовою є проєктна діяльність учнів. У ліцеї активно реалізуються соціальні проєкти, спрямовані на підтримку Збройних сил України, а також внутрішньо переміщених осіб. Учні беруть участь у благодійних акціях, зокрема у традиційній акції «Милосердя», створюють ініціативи, що згуртовують шкільну громаду та формують у дітей почуття відповідальності й співпереживання.

Не менш важливим є напрям культурно-мистецького розвитку. У ліцеї створюються театралізовані постановки, організовуються тематичні виставки, конкурси малюнків та плакатів на патріотичну й морально-етичну тематику. Кожна дитина має можливість творчо реалізувати себе, проявити таланти і долучитися до збереження національної культури та її популяризації серед ровесників.

Особлива увага приділяється формуванню толерантності та психологічній підтримці учнів. Проводяться тренінги з розвитку емпатії, навичок ненасильницького спілкування, подолання конфліктів. До роботи залучаються практичні психологи та волонтери, які допомагають дітям адаптуватися до стресових ситуацій, навчитися керувати емоціями та знаходити внутрішню опору.

Саме такі системні та різнопланові виховні заходи дозволяють не лише зміцнювати моральні цінності школярів, а й формувати активну громадянську позицію, що є надзвичайно важливим у часи воєнного стану. Пасічнянський ліцей імені Ігоря Русого продовжує бути місцем, де кожна дитина зростає в атмосфері підтримки, поваги, патріотизму та відповідальності за майбутнє своєї країни. Школа сьогодні формує покоління, здатне не лише відстоювати незалежність, а й будувати справедливую, гуманну, європейську Україну. Від того, як ми виховуємо дітей зараз, залежить майбутнє нашої держави, її єдність, сила та моральна стійкість.

Список використаних джерел та літератури

1. Концепція національно-патріотичного виховання, 2022
<https://nus.org.ua/news/mon-zatverdylonovu-kontseptsiyu-patriotychnogo-vyhovannya/>
2. Методичні рекомендації щодо національнопатріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах, 2022 рік. URL: <https://dspu.edu.ua/wp.pdf>
3. Олена Руденко, Олена Беляєва. Національно-патріотичне виховання в освітньому закладі. Всеукраїнська газета для фахівців «Соціальний педагог». 2018. № 10 (142). С. 41–44.
4. Пritула О.Л. Громадянське виховання особистості як нагальна потреба сучасного українського суспільства//Освітній дискурс// URL: <https://journal-discourse.com/uk/katalohstatei/2024/2024r-507-9/hromadianske-vykhovannia-osobystosti-ia-k-nahalna-potreba-suchasnohoukrainskoho-suspilstva>

5. Чорна К.І. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України // Цінності освіти і виховання// URL: <https://skole.school.org.ua/nacionalnopatriotichne-vihovannya-13-23-32-04-12-2020/>

6. Ю. Бриндіков. Патріотизм як форма суспільної свідомості. Науковий журнал «Інноваційна педагогіка». Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. № 50. 2022. С. 137– 141

Руденок Алла,

доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету
кандидат психологічних наук, доцент;

Войчишин Олександр,

аспірант кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

Роль сімейного мікроклімату у профілактиці психоемоційних ризиків дітей під час війни

Анотація. В умовах повномасштабної війни в Україні сім'я постає основною психологічною опорою для дитини. Від якості сімейного мікроклімату, рівня емоційної взаємопідтримки, толерантності та взаєморозуміння залежить здатність дитини зберігати психічну рівновагу, формувати адаптивні стратегії поведінки та уникати деструктивних психоемоційних реакцій.

Ключові слова: сімейний мікроклімат, психоемоційні ризики, дитина, війна, психологічна підтримка, емоційна безпека, здоров'язбережувальна поведінка.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні спричинила глибокі соціально-психологічні зміни, що торкнулися передусім сім'ї як базового осередку розвитку дитини. З огляду на підвищений рівень стресу, втрату стабільності, вимушене переселення та відсутність одного чи обох батьків, особливої актуальності набуває питання збереження психічного здоров'я дітей. Саме сімейний мікроклімат, як система емоційних, комунікативних і поведінкових зв'язків між членами родини – виступає ключовим фактором профілактики психоемоційних ризиків у дитячому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика сімейного мікроклімату широко розглядається у вітчизняній психології, де наголошується, що емоційно підтримувальне середовище родини забезпечує формування почуття безпеки, довіри та прийняття. Водночас, у сучасних умовах воєнного стану родина часто функціонує в умовах хронічного стресу, що потребує цілеспрямованої психологічної підтримки та розвитку здоров'язбережувальної поведінки її членів [1,2].

Виклад основного матеріалу. Поняття «сімейний мікроклімат» у психологічній науці визначається як сукупність емоційних і соціально-психологічних відносин, що формують атмосферу спілкування в родині [3,4]. За К. Роджерсом, саме атмосфера прийняття, безумовної позитивної уваги та емпатії сприяє розвитку внутрішньої гармонії дитини. Е. Еріксон підкреслював, що позитивний досвід довіри, отриманий у ранньому дитинстві, стає основою майбутньої психологічної стійкості. З позиції сучасної української психології сімейний мікроклімат є важливим чинником формування механізмів емоційної саморегуляції [5]. У кризових ситуаціях, таких як війна, родина набуває функцій не лише виховного, а й психотерапевтичного середовища, що компенсує зовнішню нестабільність.

Дослідження UNICEF (2023) та українських психологів свідчать, що діти, які пережили травматичні події війни, часто проявляють симптоми тривожності, гіперзбудження, емоційного виснаження, розладів сну, агресивної або регресивної

поведінки. Особливо вразливою є група дітей із внутрішньо переміщених сімей або тих, чиї батьки перебувають у зоні бойових дій [6,8].

На думку Д. Волш, ключовим захисним фактором у таких умовах є сімейна згуртованість. Емоційно теплі стосунки в родині пом'якшують вплив стресових подій, забезпечують стабільність, посилюють почуття контролю над ситуацією. Підтримка батьків, послідовність їх поведінки, спільні сімейні ритуали знижують ризик розвитку посттравматичних розладів [9]. Натомість дезорганізований мікроклімат, конфліктність, емоційна дистанція або надмірна тривожність дорослих стають предикторами психоемоційної дестабілізації дитини. Тому важливо, щоб батьки виступали не лише джерелом інформації чи контролю, а насамперед – джерелом емоційного резонансу та безумовної підтримки.

Аналізуючи літературу [10-13], ми з'ясували, що до ключових механізмів, що забезпечують профілактику психоемоційних ризиків у дітей, належать:

- емоційна комунікація в сім'ї – здатність батьків відкрито говорити про почуття, демонструвати прийняття;
- спільна діяльність і сімейні традиції, які підтримують відчуття нормальності життя;
- психологічна стійкість батьків, яка слугує моделлю саморегуляції для дитини;
- сімейна рефлексія – усвідомлення власних емоцій, цінностей, меж і ролей у стосунках.

У практичній площині профілактика психоемоційних ризиків реалізується через психоосвітні програми для батьків, сімейні тренінги та індивідуальні консультації. Вони мають бути спрямовані на розвиток емоційної компетентності, формування навичок ненасильницького спілкування, підвищення здатності розпізнавати і регулювати власні переживання. Позитивні результати демонструють також програми здоров'язбережувальної поведінки сім'ї, що включають режимні та емоційно-регуляційні практики – спільні ранкові ритуали, релаксаційні техніки, вечірні обговорення подій дня. Такі практики створюють у дитини стійке відчуття передбачуваності та захищеності, що є базою для психологічного відновлення.

Висновки. Сімейний мікроклімат у сучасних умовах війни виступає центральним фактором профілактики психоемоційних ризиків дітей. Теплі, довірливі стосунки, емоційна стабільність дорослих, підтримувальні традиції та здатність родини зберігати єдність у стресових обставинах сприяють формуванню у дітей психологічної стійкості, емоційного балансу та впевненості у майбутньому.

Завдання психологічної науки та практики полягає у створенні системи цілеспрямованої підтримки сімей: розвитку здоров'язбережувальної поведінки, психологічної освіти батьків, впровадженні сімейно-орієнтованих програм у закладах освіти й громадах. Саме через зміцнення сімейного середовища як «першої лінії захисту» від наслідків війни можливо забезпечити психічне благополуччя дітей і підлітків.

Список використаних джерел та літератури

1. Психологічні аспекти організації освітнього процесу в умовах воєнного та післявоєнного стану : методичні рекомендації. Київ : МОН України, 2022. 34 с.
2. Пророк Н. В., Калашник Н. І., Титаренко Т. М. та ін. Психологічна допомога дітям в умовах збройного конфлікту: довідник вихователя і вчителя. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 120 с.
3. Зливков В. Л., Лукомська С. М., Євдокимова Н. В., Ліпінська С. М. Діти і війна : монографія. Київ–Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 284 с.
4. Посібник «Діти і війна. Навчання технік зцілення» (оновлена українська версія програми TRT). Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 68 с.

5. WHO; МОЗ України; Робоча група з питань МГППД (MHPSS TWG Ukraine). Ukrainian Prioritized Multisectoral MHPSS Actions During and After the War: Operational Roadmap. – Київ : Всесвітня організація охорони здоров'я, 2022. 48 с. Режим доступу : <https://www.who.int/> (дата звернення: 25.10.2025).
6. Inter-Agency Standing Committee (IASC). Minimum Service Package for Mental Health and Psychosocial Support (MHPSS). Geneva : IASC, 2022. 92 p. –Режим доступу : <https://interagencystandingcommittee.org/> (дата звернення: 25.10.2025).
7. Three Years of Full-Scale War in Ukraine : Situation Report. Geneva : UNICEF, 2025. 12 p. Режим доступу : <https://www.unicef.org/> (дата звернення: 25.10.2025).
8. World Health Organization (WHO). Mental Health in Emergencies : Fact sheet. – Geneva : WHO, 2025. Режим доступу : <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-in-emergencies> (дата звернення: 25.10.2025).
9. Walsh, F. Strengthening Family Resilience. – 3rd ed. – New York : Guilford Press, 2016. 382 p.
10. Masten, A. S. Ordinary Magic: Resilience in Development. New York : Guilford Press, 2014. 370 p.
11. Betancourt, T. S., & Khan, K. T. The mental health of children affected by armed conflict: Protective processes and pathways to resilience. – *International Review of Psychiatry*, 2008, 20(3), 317–328. –DOI: 10.1080/09540260802090363.
12. Betancourt, T. S. Attending to the mental health of war-affected children: The need for longitudinal and developmental research perspectives. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 2011, 50(4), 323–325. DOI: 10.1016/j.jaac.2011.01.008.
13. Peltonen, K., Punamäki, R.-L., & Qouta, S. R. Children and war – vulnerability and resilience. *European Journal of Developmental Psychology*, 2025. DOI: 10.1080/17405629.2024.2382410.
14. Rosenberg, M. Nonviolent Communication: A Language of Life. 3rd ed. Encinitas, CA : PuddleDancer Press, 2015. 264 p.
15. Rogers, C. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. Boston : Houghton Mifflin, 1961. 420 p.

Савлюк Вікторія,
вчитель початкових класів,
Новоушицький ліцей
Новоушицької селищної ради Хмельницької області

**“Екологічна свідомість і медіаграмотність у курсі «Я досліджую світ»:
формування відповідального ставлення до планети через міжпредметні проєкти”**

Анотація. У статті розглянуто особливості формування екологічної свідомості та медіаграмотності в межах курсу «Я досліджую світ» у початковій школі. Акцентовано увагу на інтеграції міжпредметних проєктів, які сприяють вихованню відповідального ставлення до навколишнього середовища, розвитку критичного мислення, усвідомленого споживання та цифрової культури учнів. Показано, як взаємозв'язок екологічної освіти та медіаосвіти допомагає дітям осмислено сприймати екологічну інформацію, розпізнавати маніпуляції в медіапросторі, аналізувати джерела та робити висновки на основі достовірних даних. Запропоновано приклади міжпредметних STEAM- проєктів, що поєднують природознавство, інформатику, громадянську освіту та мистецтво. Обґрунтовано роль учителя як фасилітатора дослідницької діяльності,

який створює умови для формування екологічної компетентності молодших школярів у цифровому світі.

Ключові слова: екологічна свідомість, медіаграмотність, курс «Я досліджую світ», міжпредметні проєкти, екологічна компетентність, цифрова культура, STEAM-освіта, критичне мислення, відповідальне ставлення до планети.

Вступ. Сучасна освіта, зорієнтована на принципи сталого розвитку, потребує переосмислення ролі шкільних дисциплін у формуванні світогляду дитини. Курс «Я досліджую світ» у початковій школі став тією інноваційною платформою, де поєднуються наука, мораль, культура та технології. Одним із ключових напрямів його розвитку є формування екологічної свідомості та медіаграмотності молодших школярів — компетентностей, які забезпечують не лише знання, а й відповідальне ставлення до природи, людей і власних дій у цифровому світі.

Екологічна освіта в початковій школі розглядається сьогодні не як окремий компонент, а як наскрізна складова всіх освітніх галузей. Діти сприймають світ цілісно, тому навчальний процес має бути побудований на інтеграції предметів, дослідницькій діяльності, творчості й емоційному залученні. Під час роботи над темами курсу «Я досліджую світ» учні вчать спостерігати природу, аналізувати зміни у довкіллі, робити висновки, шукати шляхи вирішення екологічних проблем. Водночас вони мають навчитися розрізняти достовірну інформацію, критично оцінювати зміст у медіа, розуміти, як інформація впливає на поведінку людей і формує ставлення до природи. Саме поєднання екологічного мислення та медіаграмотності створює фундамент для формування громадянина нового типу — екологічно відповідального, цифрово освіченого, здатного діяти в інтересах планети.

Формування екологічної свідомості починається з розвитку емоційного зв'язку з природою. У цьому допомагають такі методи, як емоційно-ціннісні бесіди, творчі оповіді, моделювання ситуацій вибору, інтерактивні ігри, метод екологічної емпатії, а також екологічні квести. Діти спостерігають за природними явищами, створюють щоденники спостережень, фіксують свої враження через малювання, фото, короткі відео. Використання технологій доповненої реальності AR дає можливість

«оживити» процес навчання: учні через смартфони можуть побачити будову рослин, структуру ґрунту, ланцюги живлення або моделювати наслідки людської діяльності для довкілля. Це розвиває не лише уяву, а й системне мислення, коли дитина бачить зв'язок між природними процесами та власною поведінкою.

Медіаграмотність у курсі «Я досліджую світ» спрямована на формування здатності працювати з інформацією, розпізнавати фейки, виявляти маніпуляції та формувати власну позицію. У початковій школі це досягається через ігрові, творчі й дослідницькі форми роботи. Учні створюють інформаційні плакати, мінігазети, цифрові колажі, екоафіші, короткі соціальні відео, використовуючи прості інструменти — Canva, Padlet, LearningApps, BookCreator. Такі завдання дають можливість відчувати відповідальність за публічний контент, розуміти силу слова та зображення, усвідомити, що медіа можуть як допомагати екологічній освіті, так і спотворювати реальність.

Використання міжпредметних проєктів у цьому контексті відкриває нові можливості для інтеграції знань. Темі проєктів можуть бути різноманітними: «Друге життя відходів», «Моя вода — моя відповідаль-

ність», «Зелений патруль», «Енергія Сонця в моєму домі», «Школа без сміття», «Я і довкілля», «Мій екологічний слід». Під час проєктної діяльності діти аналізують екологічні проблеми свого мікрорайону, шукають способи їх розв'язання, створюють міні-дослідження, порівнюють результати спостережень, готують презентації для однолітків і батьків. Важливим аспектом є командна робота, розподіл ролей, самоорганізація та усвідомлення спільної мети. Учителю виступає не джерелом інформації, а фасилітатором процесу, який допомагає дітям самотійно відкривати

знання, аналізувати та узагальнювати.

Педагогічні технології, що поєднують екологічну освіту та медіаграмотність, передбачають активне використання цифрових засобів: інтерактивних карт, екологічних симуляторів, онлайн- експериментів, освітніх відеоплатформ, мобільних додатків для спостереження за природою (PlantNet, iNaturalist). Діти фіксують свої відкриття, роблять фото і відео, створюють електронні щоденники, які згодом обговорюють у класі. Таким чином формується здатність відповідально користуватися технологіями, розуміти межі їх застосування та етичні аспекти цифрової взаємодії.

Одним із найефективніших прийомів є створення інформаційно- освітніх кампаній у межах класу чи школи. Молодші школярі можуть готувати екофлешмоби, інформаційні дні, мінівиставки, акції зі збору батарейок або пластику. Усе це супроводжується висвітленням у шкільних медіа — дитячих блогах, сторінках у соціальних мережах, де учні вчаться правильно формулювати повідомлення, добирати фотографії, додавати фактичну інформацію з перевірених джерел. Така діяльність поєднує розвиток медіаграмотності з реальними екологічними діями, формуючи активну громадянську позицію.

Значну роль відіграють емоційно-творчі методики, що допомагають дитині відчувати особисту причетність до проблеми. Серед них — сторітелінг, створення казок, віршів, коміксів, VR-турів, у яких діти уявляють, як виглядатиме планета у майбутньому за різних сценаріїв поведінки людини. У таких завданнях розвивається не лише екологічне мислення, а й емоційний інтелект, здатність співпереживати, робити моральний вибір.

Сучасна школа має бути відкритою лабораторією, де діти не просто вивчають екологічні факти, а відчують себе частиною спільноти, що здатна змінювати світ. У цьому допомагають освітні методики

«перевернутого класу», коли учні самостійно опрацьовують інформацію вдома, а в класі виконують практичні завдання — створюють карти екологічних проблем, знімають короткі сюжети, розробляють плакати- звернення. Такі підходи сприяють формуванню навичок XXI століття: критичного мислення, креативності, комунікації та співпраці.

Інноваційність курсу «Я досліджую світ» полягає у його відкритості до реальних викликів часу. Екологічна криза, інформаційні загрози, надмір споживання — усе це має знаходити відображення у шкільних завданнях. Дитина, яка вміє бачити причини і наслідки, аналізувати інформаційні джерела, перевіряти факти та приймати рішення, здатна не лише берегти природу, а й змінювати культуру поведінки у суспільстві. Формування екологічної свідомості та медіаграмотності — це не окремий етап навчання, а щоденна педагогічна практика, де важливий кожен крок, кожен спільний проєкт, кожна думка, що народжується в діалозі між учителем і учнем.

Висновок. Таким чином, інтеграція екологічної освіти та медіаграмотності у зміст курсу «Я досліджую світ» створює унікальний освітній простір, у якому знання стають досвідом, а досвід — усвідомленою дією. Міжпредметні проєкти, цифрові технології, ігрові й дослідницькі методи забезпечують розвиток екологічної компетентності, формують культуру відповідального споживання та любов до планети. У цьому полягає головна мета сучасної школи — виховати покоління дітей, які не лише знають, як досліджувати світ, а й уміють його берегти.

Список використаних джерел та літератури

1. Андрусенко І. В. «Підручник «Я досліджую світ» як засіб формування екологічної грамотності молодших школярів» / І. В. Андрусенко. — Київ: Педагогічна думка, 2019. 75 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716750/1/ПІДРУЧНИК%20«Я%20ДОСЛІДЖУЮ%20СВІТ»%20ЯК%20ЗАСІБ%20ФОРМУВАННЯ%20ЕКОЛОГІЧНОЇ%20ГРАМОТНОСТІ%20МОЛОДШИХ%20ШКОЛЯРІВ.pdf>

2. Іванова В. Ф., Волошенюк О. В. «Медіаграмотність в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Навчально-методичний посібник» / за ред. В. Ф. Іванової та О. В. Волошенюк. — Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. — 36 с. URL: <https://medialiteracy.org.ua/mediagramotnist-v-integrovanomu-kursi-ya-doslidzhuyu-svit-mokroguz-oleksandr/>

3. «Методика формування умінь з медіаграмотності на заняттях з інтегрованого курсу «Мистецтво» в початковій школі. Навчально-методичний посібник» / О. В. Волошенюк, О. В. — Київ, Академія української преси, 2021. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/Mediahramotnist_Na_Zaniattiakh_Z_Integrovanoho_Kursu_Mystetstvo_V_NUSh.pdf

4. Барбюк Н. В. «Розвиток медіаграмотності молодших школярів засобами ...» / Н. В. Барбюк. — Чернівці: [без видав]. 2024. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11354/m_educ_2025_043.pdf?isAllowed=y&sequence=1

5. Магура А. Д. «Особливості формування медійної грамотності молодших школярів» / А. Д. Магура. — Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня магістра, 2024. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11344/m_educ_2025_033.pdf?isAllowed=y&sequence=1

Савчук Катерина,
практичний психолог ЗДО №7 «Золотий ключик»,
м. Старокостянтинів

Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в закладі дошкільної освіти в умовах російсько-української війни в Україні

Анотація. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни в Україні є важливим аспектом у формуванні стресостійкості та психологічного здоров'я педагогів, дітей, батьків. В статті розглядаються теоретичні та практичні напрями психологічної допомоги та підтримки в адаптації ментального здоров'я до нових реалій життя та здійснення освітнього процесу педагогів в умовах війни.

Ключові слова: психологічна підтримка, психологічне здоров'я, резильєнтність, психологічний супровід, учасники освітнього процесу, стресостійкість, війна.

Постановка проблеми. Повномаштабна війна в різних проявах відчувається і проживається людиною індивідуально, але травматичний її вплив на кожного з нас є безумовно пусковим механізмом для постійних стресів, емоційної та фізичної втоми, виснаження.

Зазвичай дорослі володіють певним арсеналом самопомоги в кризових ситуаціях та можуть структурувати алгоритм допомоги іншим. Але стабілізація емоційного стану та турбота про психологічне здоров'я до війни та під час війни суттєво різниця. На сьогодні як ніколи в закладах освіти постає питання збереження та відновлення ментального здоров'я, психологічна підтримка учасників освітнього процесу. Розглянемо роботу практичного психолога з педагогами та дошкільниками. Оскільки зміст роботи для усіх учасників освітнього процесу є однаковим – психологічна підтримка та збереження ментального здоров'я, але форми роботи різняться у практичному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання психологічної підтримки під час війни вивчається різними організаціями, дослідницькими групами та установами. Наведемо декілька з них Міжнародний комітет Червоного Хреста досліджує психологічні аспекти конфліктів, зокрема вплив війни на психіку людей, у тому числі

учасників освітнього процесу. ООН та агентства: різні установи ООН, такі як ЮНІСЕФ, ВОООЗ, також займаються дослідженням та розробкою програм з психологічної підтримки для людей, що пережили воєнні конфлікти. Педагоги та психологи також активно досліджують питання, пов'язані з навчанням в умовах кризи, та розробляють стратегії для забезпечення якісної освіти в умовах війни. Розробляють спеціальні програми, адаптовані до потреб дітей під час воєнних дій, а також методи психологічної підтримки для педагогічного персоналу та дітей.

У своїх роботах Л. Анищенко, Ш. Булах, Л. Григоровська, Я Камбалова та інші досліджують проблему надання психологічної підтримки та супроводу учасників освітнього процесу під час воєнних конфліктів. Серед цих проблем вони виокремлюють: надзвичайну чутливість сенсорних систем; психосоматику; розлади поведінки у дітей, травматичні події; почуття тривоги, страху, гніву, відчуття провини. Ці дослідження допомагають не лише зрозуміти проблему, але й створити конкретні практичні інструменти та рекомендації для психологічної підтримки учасників освітнього процесу, що стикаються з військовими конфліктами та наслідками війни [3].

Виклад основного матеріалу. За сучасної умови суттєвих потрясінь у соціальному контексті, на тлі великої кількості змін у звичайному життєвому контексті фахівця, як відомо роль педагога ЗДО зазнала значної трансформації. Реалії воєнного часу вимагають від вихователя не стільки професійної майстерності, скільки внутрішньої життєстійкості. В умовах повномасштабної війни розв'язаної росією проти України, педагоги ЗДО не лише мають виконувати освітні задачі, а й ставати джерелом опори емоційної підтримки та психологічної стійкості для дітей [1].

Діти «зчитують» емоції батьків та педагогів, що відповідно впливає та їх емоційний стан. Тому завдання дорослих створити максимально безпечне емоційне середовище де малюки зможуть наслідувати правила поведінки та формувати емоційний інтелект, як основу психологічного здоров'я.

На тлі викликів війни, вихователі зіштовхуються з постійним професійним стресом, емоційною напругою, відчуттям тривоги за життя та здоров'я власне й дітей, загострення потреби у толерантності до невизначеності, потребою у готовності до внесення будь – яких гнучких коректив у графік освітнього процесу, спричинених повітряними тривогами, необхідністю адаптації освітнього процесу до умов перебування в укритті й потребою у наданні емоційної та психологічної підтримки вихованцям, що виступає додатковими детермінантами виникнення психоемоційного вигорання під час війни. Зазначені виклики актуалізують потребу як у додаткових ресурсах, так у психологічній стабільності, набутті професійно важливих знань та умінь, які є необхідними задля збереження психологічної стійкості та надання підтримки дітям війни [1].

Психологічний супровід вихователя завжди спрямований на психологічну підтримку життєстійкості, вміння впливати на своє ментальне здоров'я, запобігання професійному вигоранню та набутті навичок стресостійкості. Слід зауважити, що здійснення професійної діяльності в умовах війни в рази збільшує актуальність розвитку резильєнтності педагога, адже це як «рятівна соломинка» серед океану відповідальності, емоційної, психологічної напруги, до якої наша психіка була не підготовлена. Тому одним із завдань психологічної служби закладу є розвиток та відпрацювання навичок психологічної резильєнтності педагога в умовах війни. Підвищення резильєнтності педагога – це, в першу чергу, пошук внутрішніх і зовнішніх ресурсів, які забезпечать стійкість у стресогенних ситуаціях та допоможуть у подоланні негативних наслідків стресу.

Рівень розвитку резильєнтності у кожного з нас різний, він не визначається тільки індивідуально – типологічними рисами особистості – це процес подолання складних ситуацій, який включає нашу когнітивну та емоційно – волюву сферу. Резильєнс залежить від багатьох чинників: типу нервової системи, особливостей виховання,

психоемоційного розвитку та прив'язаності до значущого дорослого в дитячому віці. Проте бути більш стійким до труднощів може навчитися кожен, оскільки люди можуть засвоїти та виробити навички, які допоможуть краще справлятися з труднощами [2]. На практикумах та тренінгах, які проводяться в закладі з педагогами через психологічні ігри, вправи, прийоми вихователі навчаються віднаходити індивідуальні моделі поведінки, які можуть допомогти зберігати ментальне здоров'я та бути стресостійкими.

Наведемо для прикладу декілька моделей які можуть допомогти в організації роботи з педагогами з розвитку резильєнтності в умовах війни:

1. Модель «7 стовпів стійкості» (G. Bonanno)

Позитивні стосунки: підтримка з боку близьких, друзів, колег.

Фізична та емоційна турбота про себе: здоровий сон, харчування, фізичні вправи, техніки релаксації.

Гнучкість: адаптація до змін, прийняття невизначеності.

Сенс життя: розуміння цінності та значущості своєї роботи.

Надія та оптимізм: віра в краще майбутнє.

Подяка: вдячність за те що є.

Духовність: зв'язок з чимось більше, ніж себе.

2. Модель «Радар» (Людмила Петрановська)

Рівновага: знаходження балансу між роботою та особистим життям.

Адаптація: вміння пристосуватися до нових умов та викликів.

Дія: активна позиція та прийняття відповідальності за власне життя

Підтримка: наявність близьких людей, які можуть допомогти та емоційно підтримати.

3. Модель «5 П» (Патрік Зід)

Пізнання: розуміння власних думок, емоцій, поведінки.

Підтримка: наявність близьких людей, які можуть допомогти та емоційно підтримати.

Практика: розвиток навичок подолання стресу, саморегуляції та емоційного інтелекту.

Позитив: фокус на позитивних думках, емоціях та досвіді.

Планування: створення плану дій на випадок нових викликів.

4. Модель «7С»

Сила: розвиток фізичної та психологічної стійкості.

Спілкування: налагодження позитивних стосунків з колегами, учнями, батьками.

Сенс: розуміння сенсу та цінності власної роботи.

Спокій: вміння справлятися з емоціями та стресами.

Співчуття: розуміння та підтримка інших людей.

Сміливість: готовність до ризику та прийняття рішучих дій

Смирення: прийняття того, що не все можна контролювати.

Важливо зазначити. Що не існує єдиної універсальної моделі розвитку резильєнтності. Кожна модель має свої особливості та може бути більш або менш ефективною для педагогів, що переживають страхіття війни [4].

В нашому закладі другий рік поспіль в роботі з педагогами психолог використовує інформаційні матеріали з Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», адже дана програма пропонує різноманітні техніки самопомоги, верифіковані рекомендації від професіоналів і спрямована на навчання піклуватися по своє ментальне здоров'я.

Для педагогів пропонується достатній арсенал психологічних технік та рекомендацій з розвитку резильєнтності, що дозволяє пропрацювати запропоновані методи самопомоги та обрати те, що є найдієвішим для кожного. Зокрема, педагоги опановують техніки самопомоги, що дозволяє полегшити негативні прояви у психологічному та фізичному стані в умовах стресу: дихальні вправи, техніка

заземлення, арттерапія, вправи на релаксацію (техніки глибоко дихання, прогресивне м'язове розслаблення, візуалізація, свідоме ходьба)

Отже, в роботі з педагогами є безліч психологічних інструментів та прийомів, які спрямовані на збереження життєстійкості, мотивації та працездатності, щоб створювати в закладі безпечне освітнє середовище для дітей.

Завдання психолога ознайомити педагогів з різними стратегіями розвитку резильєнтності, методами саморегулювання та збереження психологічного здоров'я.

Чому саме психологічна підтримка педагога в даній статті найбільш висвітлена? Педагог є ключовою фігурою під час перебування дитини в ЗДО, саме він дотичний до емоційного стану малюка, оскільки взаємодіє з дитиною протягом дня. Саме психологічний супровід та підтримка зі сторони педагога є надзвичайно важливою. Вихователь може охопити просвітницькою та профілактичною роботою кожного з батьків своїх вихованців, на відміну від практичного психолога закладу, який фізично не може охопити загальну кількість учасників освітнього процесу в закладі. Тому найголовніше завдання психолога надати вихователю алгоритм роботи психологічної підтримки як дітей так і батьків, адже якщо дорослі мають не сформовані захисні механізми, то знаходження дитини в стресових ситуаціях, де не надається емоційна підтримка та допомога зі сторони батьків та педагогів може призвести до проблем в особистісному розвитку та психологічному здоров'ю дитини.

Психолог спільно з вихователем здійснюють підбір групових та індивідуальних вправ, ігрових завдань спрямованих на розвиток психологічного здоров'я дошкільника.

Значна увага приділяється розвитку емоційного інтелекту дошкільника, оскільки усвідомлення власних емоцій, уміння регулювати власні емоції та вибудовувати екологічну комунікацію з оточуючими є передумовою формування психологічного здоров'я дитини. Під час освітнього процесу для розвитку емоційного інтелекту використовуються прийоми казкотерапії, театралізованої діяльності де діти можуть програти певні ролі з метою розпізнавання та озвучування емоцій, ігри – драматизації, емоційно – експресивні ігри з відтворення емоційних станів казкових героїв, вправи на збагачення емоційного словника дитини, елементи психогімнастики. Потрібно при виборі методів та прийомів розвитку емоційної сфери дитини враховувати вік, індивідуальні особливості, темперамент, вподобання та готовність дитини до запропонованої діяльності.

В старших групах нашого закладу запроваджені «Уроки Турботи» (створені у партнерстві з Радницею – уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дарі Герасемчук та за підтримки Міністерства освіти і науки України), щомісячні інтерактивні заняття, які допомагають розвивати емпатію, інклюзивне мислення та щоденну турботу про психічне здоров'я.

Також використовуються вправи з Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», зокрема ігри на зняття напруги, дихальні техніки, вправи на вираження почуттів та підтримки, а також арттерапевтичні вправи.

З метою створення безпечного емоційного середовища для дітей використовуються рекомендації для щоденної підтримки ментального здоров'я дітей в закладах дошкільної освіти «Гратися і не боятися» (розроблено в рамках реалізації проєкту ЮНІСЕФ «Забезпечення безперервності навчання та розвитку дітей дошкільного віку в умовах кризи в Україні»).

Кожен вид діяльності, вправа та гра в роботі зі збереження ментального здоров'я є кроком до навчання дитини ефективного управління емоцій та стресом, що в подальшому суттєво допоможе уникнути та знизити ризик розвитку проблем психологічного здоров'я в майбутньому.

Висновки. Отже, підсумовуючи тему психологічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах російсько-української війни в Україні, прослідковуємо важливість роботи практичного психолога з педагогами, дітьми, батьками. Адже

емоційний стан та стресостійкість дорослого, який знаходиться поруч з дитиною, безпосередньо впливає на емоційний стан дитини та створює безпечний простір, де дотримуються правила соціальної, психологічної, інформаційної та фізичної безпеки. Тому так важливо уміти віднаходити індивідуальні стратегії формування резильєнтності та підтримки ментального здоров'я в цілому. Під час будь – яких кризових ситуацій і в найжахливішому періоді проживання життя під час війни кожен з нас потребує психологічної підтримки і відчуття цілісності, тому в освітньому процесі важливо створити єдність між усіма учасниками освітнього процесу. Адже налагоджена співпраця батьків та педагогів створює стабільний емоційний простір для дитини де вона відчуває опору та захист що є основним чинником психологічного та особистісного розвитку дитини.

Список використаних джерел та літератури

1. Косова А.В., Краєва О.А. Психологічна підтримка життєстійкості вихователів під час війни: практ. Посіб. Київ, 2025.236с.
2. Нечепорук Т.С. Психологічна підтримка педагога в умовах війни: резильєнтний підхід. URL: <https://www.so.in.ua/statti/psykholohiia/psykholohichna-pidtrymka-pedahoha> (дата звернення 03.11.2025)
3. Новак Т.В., Ярощук М.В. Психологічний супровід учасників освітнього процесу в реаліях війни в Україні. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно – педагогічної академії. Педагогічні науки.2023. №17. С. 161 – 167 DOI: <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2023-17.20> (дата звернення 10.11.2025)
4. Полілуєва І. Сахно О. Резильєнтність як складова забезпечення психологічного здоров'я педагогів в умовах війни. EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society Issue 1, 2024. DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2024.1.10> (дата звернення 12.11.2025)

Семенюк Людмила,

заступник директора з навчально-виховної роботи
Пасічнянського ліцею імені Ігоря Русого
Старосинявської селищної ради,
вчитель вищої категорії, старший вчитель

Внесок Ігоря Русого у створення патріотичного виховного простору в освітній системі закладу

Анотація. У статті розглянуто педагогічну діяльність Ігоря Русого як важливий чинник формування патріотичного виховного простору в освітній системі закладу. Проаналізовано його внесок у створення умов для виховання національно свідомої, духовно багатой та соціально активної молоді. Висвітлено основні напрями роботи педагога щодо реалізації програм патріотичного виховання, організації заходів національно-культурного змісту, залучення учнів до волонтерських ініціатив, вшанування українських традицій і героїв. Окрему увагу приділено методам формування громадянської позиції та любові до Батьківщини через інтеграцію виховних і навчальних процесів.

Ключові слова: патріотичне виховання, виховний простір, національна свідомість, громадянська позиція, освітній заклад, педагогічна діяльність.

Роль особистості у створенні патріотичного виховного простору в освітній системі закладу є надзвичайно важливою. Ігор Петрович був носієм патріотичних цінностей та прикладом для наслідування. Він створив унікальний освітній простір, трансформував школу в осередок патріотизму.

Переконавання, що учень — не об'єкт виховання, а активний суб'єкт навчання й розвитку, особистість, яка творить себе сама, повністю відповідало його поглядам і визначало вибір методів та форматів роботи.

Розвиваючи цю ідею, Ігор Петрович прийшов до висновку, що невід'ємною рисою успішного учня повинна бути його активна та свідома життєва позиція. Школа має сприяти її формуванню з ранніх років. Тому він ініціював створення творчої студії «Експеримент», яка наповнила шкільне життя тематичними радіопередачами на перервах, спілкуванням з цікавими людьми, навчанням азів журналістики. Коли виникла необхідність більш широкого спілкування та створення умов для всебічного розвитку дітей та підлітків, розвиток їх творчих здібностей, поглиблення освітнього рівня, долучення до благодійної діяльності, то Ігорем Петровичем було розроблено і реалізовано проект – ДГО «Гарт», де учні могли проявити себе, розвивати свою унікальну особистість і виховувати громадянську свідомість. 20 лютого 1996 р. організацію було зареєстровано. До організації долучилися вихованці та наставники з інших шкіл, адже вона мала статус обласної і складалася з палати дітей та дорослих. Для членів організації організовувались поїздки, походи, зустрічі, благодійні акції, записи на телебаченні...

У 2001 році організація «Гарт» стала номінантом другої обласної молодіжної мистецької акції «Подільський оскар 2001» у номінації «Молодіжна громадська організація року».

Учні разом з Ігорем Петровичем беруть участь у Всеукраїнських фестивалях «Ліхтарики миру» в Донецьку, Києві, Хмельницькому, стають колективними членами Асоціації клубів дитячої дипломатії, де обговорюють актуальні питання молодіжного руху та подорожують Україною. Через діяльність СПОХ більше 60 учнів мали змогу безкоштовно відпочивати і навчатися у Всеукраїнському дитячому центрі «Молода гвардія». Пам'ятною була участь у київській телепередачі «Ми родом з дитинства», де учні знайомляться і спілкуються з видатними особистостями: першим космонавтом незалежної України Леонідом Каденюком, народними артистами Оксаною Білозір, Миколою Свидюком, Віктором Павліком.

Завдяки Ігорю Петровичу, зустрічі з непересічними особистостями стають доброю традицією. Серед гостей — відомі науковці-земляки, шевченкознавець і монументаліст Руслан Теліпський, філателіст Володимир Канівець, дисидент-шістдесятник Кузьма Матвіюк, поет Володимир Олійник та багато інших.

ДГО «Гарт» у 2006 році зарахована колективним членом Хмельницької обласної Асоціації клубів дитячої дипломатії. Діти, члени організації, активно співпрацюють з редакцією районної газети «Колос», проводять виїзні засідання, навчаються азів журналістики, випускають шкільну радіогазету, шкільну газету «Крок».

Русий Ігор Петрович завжди прагнув вибудувати цілісну систему виховання, яка б відповідала духу часу та потребам учнів. Міркуючи, який ідеал обрати для виховання, яку організацію створити для ліквідації вакууму, який виник у часи незалежності держави, які принципи і ідеали прищеплювати дітям, він віддає перевагу козацькій педагогіці. Його мотивація як історика та педагога полягала в тому, що історія козацтва – це славетна історія, яка може стати джерелом натхнення для молоді, а ідеали козацтва – свобода, гідність, братерство та любов до Батьківщини, є надзвичайно важливими в сучасному контексті і здатні стати міцною основою для виховання гідних громадян України. Крім того, Старосинявщина – козацький край, прославлений перемогою Богдана Хмельницького на Пилявецькому полі, є чудовим місцем для реалізації козацької педагогіки.[3]

За ініціативи і безпосередньої участі Ігоря Петровича було:

- створено на базі Пилявської ЗОШ I-III ступенів школу козацького гарту;

- 2009 р впроваджено вперше на теренах Хмельниччини освітянсько-молодіжний проєкт «Стежками козацької звитяги», в якому були задіяні 20 районів та 6 міст Хмельницької області;

- запроваджено щорічне таборування на полі Пилявецької битви у рамках освітньо-молодіжного проєкту «Стежками козацької звитяги». Участь у таборуванні брали громадські організації «Гарт», «Патріот України», організація воїнів-афганців, громадська організація Українського козацтва, виробничі підприємства, вищі навчальні заклади, знані науковці: Степанков В.С., Баженов Л.В., професор Якубовський В.І., з залученням особового складу та військового оркестру Академії прикордонних військ України ім. Б.Хмельницького (ректор- генерал Райко П.О.). Методичну та практичну допомогу надавали державні історико-культурні заповідники Меджибіж та Самчики (директори Погорілець О.Г., Пажимський О.Б.).

Згодом з метою реалізації обласного освітньо-модульного проєкту «Стежками козацької звитяги» і на підставі рішення загальношкільного батьківського комітету від 15.12.2010 року та спільних зборів батьківського та учнівського колективів учнів 8 класу від 20.12.2010 року у Пасічнянському НВК створено козацький клас, розроблено освітньо-модульний проєкт «Славу козацьку повік не забуваєм».

Під час підготовчого періоду по впровадженню проєкту створена творча група, до якої увійшли ініціатор проєкту Русий І.П., директор навчального закладу Руса Т.В., класний керівник тоді ще 8-го класу Корчевна Г.О. заступник директора з виховної роботи Вітомська Л.С. та редактор районної газети «Колос», член Національної спілки журналістів України Козельський Я.Д., що визначила конкретні цілі та завдання. Почалася цілеспрямована теоретична підготовка: опрацьовано науково-методичну літературу з питань національно-патріотичного виховання, налагоджена співпраця з ВНЗ (МАУП, Кам'янець-Подільським національним університетом, Хмельницькою гуманітарно-педагогічною академією) та громадськими організаціями (районною молодіжною громадською організацією «Гарт», районною організацією «Патріот України», Старосинявською спілкою ветеранів Афганістану, районною організацією українського козацтва.

Щоб підготувати колектив до продуктивної роботи в проєкті, творча група, спираючись на останні досягнення педагогічної науки, передовий досвід інших шкіл та власні надбання, зібрали ті раціональні зерна, які допоможуть у вирішенні проблеми національно-патріотичного виховання учнів.

Залучення до реалізації проєкту представників Українського козацтва в Хмельницькій області, Міжнародних козацьких організацій, зокрема козацтва української громади в Латвії, депутатів обласної ради та районної ради, голови села, депутатів сільської ради дає змогу організовувати роботу на якісно новому рівні.

Учні 8 класу під керівництвом Ігоря Петровича з класним керівником Корчевною Г.О. досліджують історію козацтва, розробляють та виготовляють однострої та козацькі хоругви, проводять зустрічі з керівниками козацьких організацій, науковцями, дисидентами, гартують своє тіло і дух за допомогою фізичних вправ, переконуючись у необхідності вести здоровий спосіб життя.

Логічним завершенням кропіткої роботи стала посвята у козаки 14 червня 2011 року. З того часу ведеться «Козацький літопис», до якого вписуються хороші справи.

За ініціативи та участі Ігоря Петровича педагогами розробляються програми елективних курсів з козацької педагогіки, які викладаються у школі і дозволяють учням глибше пізнати козацтво як важливе явище в історії України.

Робота козацького класу широко висвітлювалась у засобах масової інформації, зокрема в районній газеті «Колос» (редактор Козельський І.Д.), неодноразово обласна державна телерадіокомпанія «Поділля-центр» транслувала телепередачу з двох частин під рубрикою «Козацькому роду нема переводу», в якій у популярній формі розповідалось про реалізацію проєкту.

Вивчати життя козаків, як вважав Ігор Петрович, можна не лише гортаючи сторінки книжок, а й подорожуючи місцями козацької слави. Тому з метою ознайомлення з історією рідного краю організовуються туристичні поїздки (Яремче, Київ, Кам'янець-Подільський, Львів, Почаїв, Умань, Тернопіль, Одеса, Меджибіж, Самчики, Збараж та ін.).

Серед кращих традицій нашого навчального закладу є висока результативність учнів у районних та обласних змаганнях **«Козаки Поділля»**. Яскраві сторінки козацтва запалюють вогонь у серцях нашої юні, спонукають до пошуку та нових досліджень. Постійно організовуються історичні дослідження, пошукові експедиції, спортивні змагання та ігри.

Тому не випадково, що честь Старосинявського району в обласному зборі Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-спортивної патріотичної гри **«Сокіл» («Джура»)** двічі захищала команда Пасічнянського НВК (2012 та 2015 рр). У 2015 році виборола 2 місце на обласному рівні, здобувши 2 кубки у конкурсах «Рятівник» та «Квест».

Пасічнянські козаки беруть активну участь у науково-практичних конференціях різного рівня: Всеукраїнська конференція «Поділля і Південно- Східна Волинь у роки визвольної війни українського народу середини XVII ст.», Всеукраїнська науково-практична конференція «Болохівські землі і люди», Всеукраїнська науково-практична конференція «Пилявеччина: погляд крізь віки», Міжнародна науково-практична конференція «Звичай Русі, що став козацьким. Уклад конституції республіки Війська Запорозького (Конституція Пилипа Орлика)», Всеукраїнська краєзнавча конференція учнівської молоді «А ми тую славу збережемо»; обласна науково-практична конференція «Перспективи розвитку сучасної науки: погляд юних науковців»; IV Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція «Державотворчі процеси в Україні через віки у XXI століття».

У школі щорічно проводиться цикл заходів «Традиції та звичаї українського народу», відбувається підведення підсумків модуля «8 кроків до успіху» освітньо-модульного проєкту «Славу козацьку повік не забуваєм», де учні козацьких класів проходять низку серйозних випробовувань, в яких демонструють свої сили, мужність, кмітливість та інтелект. За підсумками конкурсів визначається кращий козак та козачка навчального закладу.

Практикуємо проведення усних журналів, вікторин, конференцій, виставок на національно-патріотичну тематику.

Саме успішна реалізація частини освітньо-модульного проєкту «Славу козацьку повік не забуваєм» привела до переконання охопити проєктом не лише окремі класи, а їх у нас було три, а й поширити проєкт на всю школу, від початкової ланки [2].

Пасічнянські козаки займаються пошуково-краєзнавчою роботою, відвідують елективні курси, беруть активну участь у різноманітних змаганнях, вступають до Хмельницької громадської організації «Крайовий козацький полк «Подільські джури»», діляться досвідом.

У закладі щорічно проходить Тиждень козацької слави. Серед заходів обов'язковим є таборування на Пилявецькому полі, покладання квітів до Кургану козацької слави, козацька ярмарка.

У 2016 році Ігор Петрович підтримує пропозицію участі навчального закладу у Всеукраїнському експерименті «Теоретико-методологічні засади моделювання розвитку авторських шкіл». Після завершення роботи у проєкті у березні 2021р. навчальний заклад отримує свідоцтво про реєстрацію авторського права як Школа козацької педагогіки [1].

У рамках Всеукраїнського експерименту пасічнянські школярі на чолі з Ігорем Петровичем (на той час головою Старосинявської райдержадміністрації), педагогами, ветеранами АТО, батьками, лісничим реалізують проєкт «Козацький гай» до 370

річниці переможної Пилявецької битви та висаджують 370 дерев у спеціально відведеному місці. Наразі це одне з найулюбленіших місць відпочинку й прогулянок учнів Пасічнянського ліцею. Вже традиційно 14 жовтня, в День українського козацтва, тут проводяться урочисті заходи і козацькі забави.

Досвід Пасічнянського ліцею з впровадження козацької педагогіки вивчається іншими закладами України, а матеріали про цей досвід публікуються в педагогічних виданнях та навчальних посібниках.

На думку Ігоря Петровича, шкільний музей – одна з форм роботи, яка дійсно спрямована на формування громадянської активності, патріотизму, що здійснюється у процесі дослідження, збирання, оформлення, збереження матеріалів, які стосуються історії рідного краю, народу, мають навчальну, пізнавальну, виховну цінність. Тому у 2002 році у нього виникла ідея реалізувати проєкт «Музейна педагогіка» у навчальному закладі, оскільки він був переконаний, що саме реалізація цього проєкту дала б можливість учням через призму проникнення у створену реальність, атмосферу минулого відчувати свою особисту причетність до власної історії і культури. Була поставлена мета, що шкільний музей у закладі має стати центром національно-патріотичного виховання, своєрідним острівцем духовної культури. «Сучасне інформаційне суспільство, як стверджував Русий Ігор Петрович, вимагає розвитку індивідуальності, а наші шкільні музеї – музей «Знатних земляків», відкритий у 2004 році, та музей с. Пасічна, відкритий у 2012 р. акцентують увагу на значенні особистості у історичному розвитку села, країни».[6]

Мета діяльності музеїв у Пасічнянському ліцеї імені Ігоря Русого полягає у залученні учнів до вивчення та збереження історико-культурної спадщини нашого народу, у формуванні освіченої творчої особистості, сприянні відродженню національно-патріотичного виховання на нових засадах, виховання молоді на кращих зразках історії рідного краю, народу, його досвіду, традицій, освіти та культури. Оскільки музей є однією з форм додаткової освіти в умовах освітньої установи, що розвиває активність, має виховну й науково-пізнавальну цінність, то має обов'язково бути інтегрованим у навчально-виховний процес.

Феномен нашого шкільного музею, як вважав Ігор Петрович, у тому, що його виховний вплив на учнів найбільш ефективний у пошуково-дослідницькій роботі, розкопках на теренах села, вивченні і описі експонатів, створенні експозицій, проведенні екскурсій, оволодінні навичками і прийомами музейної і краєзнавчої роботи.

Тому при шкільному музеї села Пасічна систематично здійснюється пошукова робота, яка супроводжується дослідницькою діяльністю, археологічними розкопками.

За ініціативи Ігоря Петровича та підтримки науковців у селі Пасічна три роки поспіль проводяться Всеукраїнські археологічні розкопки. Відкрито і досліджено Черняхівське поселення II-V ст.н.е. Вдається розшукати предмети побуту трипільської культури, старовинні монети та багато іншого цікавого матеріалу, які поповнюють музей села. Учні самі стають творцями історії поряд із науковцями.

На підставі зібраних матеріалів з історії села під керівництвом Русого І.П. були написані дослідницько-наукові роботи учнями нашої школи та представлені на районному, обласному, всеукраїнському рівнях. Робота Галушак Ірини «Із результатів дослідження черняхівського поселення поблизу с. Пасічна в урочищі «Горбок» зайняла I місце у районному етапі та II місце в обласному етапі конкурсу-захисту робіт учнів, членів МАН. Робота пошуковців визнана найкращою в районі та однією із вагомих в області. Пошуківці Кулін Павло, Шеремета Богдан та інші удостоїлись честі брати участь в обласній краєзнавчій конференції учнівської молоді «А ми тую славу збережемо». Робота пошуковців отримала загальне визнання і перше місце. Кулін Павло представляв Хмельниччину на Всеукраїнській краєзнавчій конференції учнівської молоді «А ми тую славу збережемо».

Шкільні музеї підтримують зв'язки із музеями с. Самчики, Меджибожа.

Музей села Пасічна, як і музей «Знатних земляків», інтегровані у навчально-виховний процес через своє наповнення і форми діяльності, вони пов'язані з викладанням конкретних дисциплін, додатковою освітою, виховною роботою.

Ігор Петрович зі своїми вихованцями працював у державних архівах у м. Житомирі та м. Хмельницькому, вивчаючи історію школи та села Пасічна, готував до видачі книги про с. Пасічна та Пасічнянську школу. Завдяки йому у ліцеї створено суттєву інформаційну базу про історію закладу, випускників школи.

Ігор Петрович Русий розумів, що козацька педагогіка без фізичної досконалості, віри у свої можливості, самовдосконалення духу і тіла ніколи не існувала. Тому діяльність спортклубу «Самсон», реалізація проєкту «Сила. Краса. Здоров'я» сприяли гартуванню духу і тіла його вихованців.[5] Щорічно у Пасічнянському ліцеї, завдяки ініціативі Ігоря Петровича, відбувався турнір з силового триборства пам'яті Вадима Шалатовського, учня нашої школи, вихованця спортклубу, який загинув під час виходу із Іловайського котла.

Крім того, що Ігор Петрович Русий був успішним управлінцем, видатним краєзнавцем, спортсменом, він насамперед був педагогом, учителем. Вчителем з великої літери, який за своє життя багато зробив, створив, відкрив особисто та спільно зі своїми учнями. Ігор Петрович не міг жити без творчості. Творчість його проявлялася у мистецтві тлумачення навчального матеріалу, виділенні суттєвих ознак та явищ, вмінню адаптуватися до викликів часу. Він намагався передати мудрість свого життєвого досвіду, ненав'язливо вплинути на погляди молодого покоління. Найбільше він радів успіхам своїх вихованців. У своєму недовгому, але насиченому житті в нього їх було багато. Та найбільше діти пам'ятають уроки Ігоря Петровича.

Свій останній урок Ігор Петрович провів в окопах. Урок безмірної любові до України. Урок, до якого готувався усе своє життя. Урок, який вартував йому життя.[4]

Золоті зерна його щедрої душі проросли у долях багатьох людей і дали добрі сходи, залишивши нащадкам гарну та світлу пам'ять

На сьогоднішній день педагогічний колектив закладу послідовно і планомірно продовжує реалізовувати започатковані Ігорем Петровичем педагогічно-виховні технології та проєкти.

Патріотичний напрям виховної роботи знайшов відображення у проведенні заходів, присвячених Дню Захисниць та Захисників України, Дня миру, Дня ЗСУ, Дня Соборності, Дня пам'яті Героїв Небесної сотні, Дня пам'яті Крут, Дня української хустки, Дня вишиванки, Дня української писемності та мови, Шевченківських днів, Дня Гідності та Свободи, Дня Незалежності, Вшанування жертв Голодомору. Щоденно о 9.00 год. - Всеукраїнська хвилина мовчання (вшанування загиблих за волю України), проводяться виховні години, години спілкування, вікторини, які планують класні керівники. Учнівський та педагогічний колективи Пасічнянського ліцею імені Ігоря Русого з початку повномасштабної війни проводять активну волонтерську діяльність.

Нові підходи застосовуються й до організації самостійної діяльності учнів. Вони залучаються до участі в житті суспільства через органи учнівського самоврядування. Результативними й цікавими для вихованців є організація в нашій школі флешмобів, тренінгових занять, різноманітних виставок. Проведення акцій:

- Смілива гривня»
- Козацький ярмарок. Кошти надсилаються на потреби ЗСУ;
- Зігрій солдата;
- Привітай захисника з Великоднем, Різдвам;
- Окопна свічка;
- Малюнок та лист захисникам та ін.

Системною формою позакласної роботи з військово-патріотичного та морально-естетичного виховання учнівської молоді, важливим засобом формування

патріотичної свідомості, спортивно-оздоровчої роботи є участь у дитячо-юнацькій спортивній грі «Сокіл» («Джура»). У 2024 році рій «Побратими» знову відстоював честь Старосинявщини в обласному етапі. Цьогоріч - участь у окремому етапі онлайн-гри «Відун», II місце у конкурсі «Переможний «Шлях Джури» у рамках заходів Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»).

Також однією із форм патріотичного виховання в закладі освіти є поширення інформації про наших героїв, ветеранів війни, впровадження традицій вшанування пам'яті загиблих ветеранів війни та проведення тематичних зустрічей

Саме завдяки харизмі Русого Ігоря Петровича, його професійності і щирій відданості справі наш освітній заклад став для здобувачів освіти осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати та захищати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Список використаних джерел та літератури

1. Авторська школа в Україні: третя хвиля відродження / За заг. ред. Кириленко С.В., Кіян О.І., Омельченко Н.М., Шеремета Ю.А. – К.: видавництво «Альфа-Віта Груп, 2021.- 196 с.;
2. Освіта в умовах воєнного стану в Україні: психолого-педагогічний аспект. / Зб. матеріалів. наук.-практ. конф. [ред. кол.: В. І. Очеретянко (гол.) та ін.]. Хмельницький: ХОІППО ім. А.Назаренка, 2024. 471 с.
3. Матеріали X Міжнародного фестивалю педагогічних інновацій/ [Упор. Назаренко Г.А.]. – У двох томах. Том 2. Авторські школи України. – Черкаси: Журнал «Методист» / Т.В. Руса // Школа козацької педагогіки / № 2 [98], лютий 2020;
4. Педагогічний вісник Поділля. ХОІППО. №2 (2022)
5. Русий І.П. Шлях довжиною у чверть століття. – Хмельницький: ФОП Крисюк, 2014. С.51.
6. Травневі сходи у Пасічнянському ліцеї пам'яті Ігоря Русого : збірник матеріалів наук.-практ. конф. / за ред. В.В.Гуменюк. Хмельницький : ХОІППО, 2023. 262 с.

Сидорук Наталія,
практичний психолог ЗДО №8
«Калинонька»
Старокостянтинівська ТГ

Резильєнтність як ресурс у професійній діяльності педагога в умовах війни

Анотація. У статті розглядається феномен резильєнтності як ключового психологічного ресурсу педагога в умовах війни. Підкреслюється значення життєвої та професійної стійкості для забезпечення емоційного благополуччя, ефективної взаємодії та якості освітнього процесу. Визначено чинники, які впливають на рівень резильєнтності, подано практичні рекомендації щодо її розвитку в педагогічному середовищі.

Ключові слова: резильєнтність, життєва стійкість, стресостійкість, педагог, професійна діяльність, війна, психологічні ресурси.

Вступ. Війна в Україні кардинально змінила реалії життя кожного громадянина, зокрема й педагогічних працівників. Освітній процес сьогодні відбувається в умовах

постійної невизначеності, тривоги, небезпеки, що створює значне психоемоційне навантаження на педагогів. Професійна діяльність за типом «людина – людина» потребує постійної комунікації, пов'язана з емоційною напругою, високими психологічними та значними емоційними витратами, а в умовах війни це подвійне навантаження. У такій непростій ситуації дітям насамперед потрібен педагог психологічно стійкий, який би зміг швидко опановувати себе, готовий реагувати на зміни, жити та працювати і при цьому ще й зберігати себе в ресурсному стані.

У цьому контексті особливої актуальності набуває феномен резильєнтності – здатність правильно розподіляти й використовувати власні ресурси у складних життєвих ситуаціях, зберігаючи при цьому психологічне благополуччя, а також підвищувати його рівень після пережитого стресу.

Резильєнтність виступає важливим ресурсом професійного довголіття, запобігає емоційному вигоранню, сприяє саморегуляції, формує позитивне мислення та готовність до дій в умовах нестабільності. Вона допомагає педагогу не лише вижити в кризових ситуаціях, а й зростати професійно, знаходити нові сенси своєї діяльності, надихати дітей вірою у власні сили.

Крім того, актуальність дослідження посилюється й тим, що педагогічна спільнота нині працює в різних форматах — офлайн, онлайн, у змішаних або евакуаційних умовах. Кожна з цих ситуацій потребує високої адаптивності, гнучкості мислення та емоційної зрілості. Саме резильєнтність дає змогу зберігати професійний баланс і гуманістичні орієнтири навіть тоді, коли довкола — війна. Тому сьогодні гостро стоїть питання збереження та відновлення ментального здоров'я педагогів, розвитку резильєнтності через необхідність опору стресам, пов'язаних із актуальними соціально-економічними проблемами, життям в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що основні теоретичні концепції резильєнтності досліджували насамперед зарубіжні науковці: К. Болтон, Дж. Девідсон, К. Коннор, Ж. Ледесма, Ф. Лозель, Г. Річардсон, К. Чері, Д. Хелерстейн, С. Хешмат та інші. Виникнення концепції резильєнтності пов'язують із працями Е. Вернер та її колеги Р. Сміт. Вчені використали дане поняття, щоб описати здатність психіки відновлюватися після впливу негативних факторів.

Дослідження «резильєнтності» як психологічного феномену у вітчизняній психологічній науці розпочалося відносно недавно. Науковці, зокрема, Т. Титаренко та Т. Ларіна зазначають, що резильєнтність виступає як особистісний потенціал, який дає поштовх ефективному саморозвитку кожній особі у морально важких ситуаціях, стресових подіях та небезпечних життєвих умовах [4].

В свою чергу, такі дослідники як С. Пирожков, Є. Божок, Н. Хамітов зазначають, що: «Резильєнтність – це складна, комплексна, динамічна та багатовимірна риса особистості, яка допомагає людині стабільно функціонувати як на психічному, так і на фізичному рівнях не піддаючись впливу руйнівних подій та ситуацій та при цьому зберігати та відчувати позитивні емоції й сприймати усе як власний досвід» [3].

Упродовж тривалого часу проблематика розвитку резильєнтності педагогів розглядалася українськими науковцями в контексті вивчення змістовно близьких феноменів: стресостійкості, життєздатності, життєстійкості, емоційної стабільності (Н. Атаманчук, В. Корольчук, М. Кудінова, Н. Мельник, І. Походько, О. Романчук, В. Татенко, Т. Титаренко, Т. Циганчук, М. Черпіта, Ю. Швалб та ін.). Так, наприклад, Н. Бельська і М. Мельник виявили зумовлене умовами воєнного стану зниження рівня резильєнтності всіх учасників освітнього процесу, з'ясували взаємозв'язок між рівнем резильєнтності та емоційною спрямованістю учасників дослідження, встановили гендерні і вікові особливості резильєнтності [1].

В. Ворожбіт-Горбатюк, С. Козиренко, О. Циркуненко розглянули питання формування резильєнтності у контексті багатофакторної проблеми відновлення і збереження цілісності особистості педагога [2]. Феномен резильєнтності педагогів

розуміється ними як ресурс для інших учасників освітнього процесу: здобувачів, представників громадськості, інших осіб, зацікавлених в якості освіти.

Т. Цюман, О. Нагула, З. Адамська обґрунтували психологічні умови розвитку резильєнтності педагогів під час воєнного стану в країні: відновлення почуття безпеки через усвідомлення особливостей проживання ситуацій, пов'язаних із загрозою життю в умовах воєнного стану; конструктивне реагування на емоційні проблеми, які накопичуються через порушення базового відчуття безпеки у зв'язку з військовими діями; врахування особливостей функціонування мозку в умовах зовнішніх загроз; формування резильєнтного освітнього середовища, наповненого груповими й суспільними цінностями; використання ресурсів психологічного та фізичного комфорту особистості [5].

Узагальнюючи можна сказати про те, що більшість визначень резильєнтності акцентують увагу на здатності людини відновлюватися після стресових впливів. Але при цьому деякі дослідники вважають резильєнтність певною характеристикою, а інші науковці вважають, що резильєнтність є динамічним процесом, який може змінюватися, він не є сталим. Попри наявність низки досліджень, присвячених стресостійкості та змістовно близьким особистісним якостям, проблема розвитку резильєнтності педагогів залишається відносно мало дослідженою у вітчизняній психології.

Сутність поняття резильєнтності

Термін «резилієнс» (англ. **resilience**) був запозичений із механіки в гуманітарні науки для опису фізичної властивості матеріалів «повертатися до свого первісного стану». Визначення поняття «резильєнтність» є значно ширшим за термін «життєстійкість». На відміну від простої стресостійкості, резильєнтність не означає уникання стресу чи емоцій; вона передбачає усвідомлене проживання подій, прийняття змін, здатність знаходити сенс навіть у складних обставинах.

Ключова різниця

Критерій	Стресостійкість	Резильєнтність
Мета	Витримати тиск стресу	Відновитися і зрости після стресу
Орієнтація	На збереження стабільності	На розвиток і адаптацію
Поведінка	Контроль, саморегуляція	Гнучкість, навчання, сенс
Результат	«Я витримав»	«Я став сильнішим»

У педагогічному контексті стресостійкість допомагає педагогу не зламатися під тиском труднощів; резильєнтність допомагає переосмислити досвід війни, адаптувати методи роботи, підтримати інших і відновити власні ресурси.

Отже, резильєнтність – це гнучкість, вміння відновлюватися після стресу, знаходити внутрішні ресурси для подолання кризових ситуацій, залишатися ефективним попри труднощі.

У професійній діяльності педагога резильєнтність виступає не лише особистісною якістю, а й комплексною компетентністю, яка поєднує емоційну рівноваженість, гнучкість мислення, стресостійкість і здатність до саморефлексії.

На основі аналізу зарубіжних досліджень О.Чиханцовою, К. Гуцол було розроблено модель резильєнтності особистості та виокремлено її складові компоненти:

1. *Оптимізм*. Люди з вираженим здоровим оптимізмом дивляться у майбутнє впевнено.

2. *Соціальні контакти (оточення)*. Резильєнтні люди здатні створювати й використовувати мережу особистісних контактів, тобто систему людських стосунків.

3. *Самопроєктування*. Здатність діяти, виходячи з власного проєкту відносно свого майбутнього та здійснення життєвих планів.

4. *Самоставлення*. Резильєнтні люди мають уявлення щодо світу та самих себе, забезпечують прогнозування своєї соціальної ефективності та ставлення до себе оточення, регулюють міжособистісні відносини.

5. *Цілі*. Люди розважливо та свідомо планують своє майбутнє, обираючи відповідні цілі для досягнення конкретної мети.

6. *Смисли*. Резильєнтні люди знаходять покликання і присвячують себе тому, що дає їм мету та смисл життя. Відчуття відданості значущій справі додає мужності, рішучості та життєвої сили [6].

Отже, модель резильєнтності особистості являє собою сукупність стійких, позитивних

характеристик та ресурсів особистості, які допомагають людині відновитися до звичного психічного та фізичного стану після стресових або травматичних ситуацій.

Резильєнтність педагога проявляється у таких характеристиках:

- умінні контролювати емоції й підтримувати інших;
- готовність приймати зміни (перехід на дистанційне навчання, евакуацію, адаптацію програм);

- уміння підтримувати позитивне мислення;
- здатність бачити сенс своєї праці попри труднощі;
- наявність внутрішніх і зовнішніх ресурсів самопідтримки.

Серед основних чинників формування резильєнтності можна виокремити:

- внутрішні (індивідуальні): рівень саморегуляції, самооцінка, оптимізм, емоційний інтелект;

- зовнішні (соціально-професійні): підтримка колег, позитивний мікроклімат у колективі, стабільність організації праці, довіра керівництва.

Підвищення резильєнтності педагога – це, в першу чергу, пошук внутрішніх і зовнішніх ресурсів, які забезпечать стійкість у стресогенних ситуаціях та допоможуть у подоланні негативних наслідків стресу.

Під час війни педагог стає не лише носієм знань, а й психологічним стабілізатором для дитини. Діти відчувають тривогу, страх, невизначеність, тому саме поведінка і стан дорослого задають тон емоційному середовищу групи чи класу. Педагог із розвиненою резильєнтністю передає вихованцям спокій і надію, формує у них впевненість; допомагає дітям опрацьовувати страх і тривогу через спілкування, творчість; стає моральним орієнтиром у нестабільному світі.

Розвиток резильєнтності у педагогів

Формування резильєнтності є процесом тривалим і багатовимірним, його ефективність залежить від поєднання особистої роботи педагога над собою та цілеспрямованої підтримки з боку освітнього середовища.

До основних напрямів розвитку резильєнтності педагогів належать:

1. Психологічні тренінги

Психологічні тренінги є одним із найрезультативніших способів формування резильєнтності, оскільки вони створюють безпечний простір для самопізнання, відновлення ресурсів і розвитку навичок емоційної саморегуляції.

Доцільно впроваджувати такі види тренінгової роботи:

- Тренінги емоційної саморегуляції сприяють розвитку здатності контролювати власні емоційні реакції, запобігати емоційному вигоранню, формувати спокійне, усвідомлене ставлення до професійних труднощів.

- Вправи з розвитку усвідомленості (mindfulness) допомагають педагогам зосереджуватися на «тут-і-тепер», розвивати навички самоспостереження, зменшувати рівень тривожності та напруги.

- Моделювання кризових педагогічних ситуацій і пошук конструктивних способів реагування формують готовність до прийняття рішень у непередбачуваних умовах, підвищують почуття впевненості у власних силах.

Регулярна участь педагогів у тренінгових програмах сприяє не лише особистісному зростанню, а й формуванню професійної спільноти, що підтримує позитивний психологічний клімат у закладі освіти.

2. Рефлексивні практики

Рефлексія є важливою складовою розвитку резильєнтності, адже дозволяє педагогам осмислювати власний досвід, виявляти ресурси та усвідомлювати індивідуальні шляхи подолання труднощів.

До ефективних форм належать:

- Ведення щоденників успіху або щоденників емоцій, що дає можливість фіксувати позитивні моменти, аналізувати власні досягнення, простежувати динаміку емоційного стану.
- Групові обговорення педагогічних кейсів, під час яких учасники вчаться аналізувати проблемні ситуації, знаходити рішення, ділитися досвідом і підтримувати одне одного.
- Методика «коло підтримки» сприяє створенню атмосфери довіри та відкритості, розвитку емпатії й навичок взаємодопомоги.

Рефлексивні практики допомагають педагогам усвідомити власні сильні сторони, прийняти власні обмеження й навчитися використовувати внутрішні ресурси у складних життєвих ситуаціях.

3. Підтримувальні заходи у педагогічному колективі

Колективна підтримка є потужним чинником розвитку резильєнтності, адже соціальні зв'язки та позитивні міжособистісні взаємини значно знижують рівень стресу й сприяють психологічному відновленню.

У цьому контексті ефективними є:

- Ресурсні зустрічі («Разом до перемоги», «Ти як?»), під час яких педагоги діляться власними історіями подолання труднощів, формують спільне відчуття єдності та сили.
- Професійні групи підтримки у педагогічних колективах допомагають зменшити відчуття ізоляваності в кризових обставинах; обмінюватися досвідом подолання труднощів; підвищувати рівень згуртованості колективу; розвивати культуру відкритого, безоцінного спілкування.
- Супервізії — допомагають спеціалістам аналізувати їхню практику, знаходити ефективні рішення професійних труднощів, розвивати компетентність з досвідченим фахівцем (супервізором).
- Інтервізії (зустрічі колег без участі зовнішнього експерта) дозволяють педагогам ділитися практичними кейсами, шукати колективні рішення проблемних ситуацій та навчатися одне в одного.

Такі форми взаємодії не лише підвищують рівень психологічної безпеки у колективі, а й зміцнюють корпоративну культуру довіри, співпраці та взаємоповаги.

4. Психопросвітницька робота

Психопросвітницька діяльність формує у педагогів усвідомлення цінності власного емоційного добробуту, мотивує до самоосвіти й активного використання психологічних інструментів у повсякденній діяльності.

До основних форм належать:

- Консультації з питань самодопомоги, на яких педагоги знайомляться з техніками емоційної стабілізації, дихальними практиками, методами швидкого відновлення ресурсу.
- Семінари та тренінги з профілактики емоційного вигорання, що допомагають вчасно розпізнавати ознаки перевтоми, розвивати навички відновлення та самопідтримки.

- Інформаційні матеріали (буклети, пам'ятки, онлайн-ресурси), які узагальнюють корисні поради для збереження психічного здоров'я та балансу між роботою й особистим життям.

5. Підтримка здорового способу життя

Фізичне й психологічне благополуччя взаємопов'язані. Педагог, який дотримується збалансованого режиму життя, легше справляється зі стресом і зберігає емоційну стабільність. ажливіми аспектами є:

- регулярна фізична активність (ходьба, йога, фітнес, руханки);
- повноцінний сон і відпочинок, відмова від перевтоми;
- раціональне харчування;
- збереження балансу між роботою та особистим життям, встановлення професійних меж.

Освітні установи можуть підтримувати здоров'я працівників через організацію спортивних, культурних чи релаксаційних заходів.

Висновок. Резильєнтність педагогів – це їхня здатність адаптуватися до мінливих умов роботи, справлятися з емоційними та професійними викликами, а також зберігати мотивацію та продовжувати працювати та надавати якісну освіту своїм вихованцям. Резильєнтність педагога — це не вроджена риса, а динамічна якість, яку можна і потрібно розвивати. Вона є важливою умовою професійного довголіття, психічного здоров'я та ефективного функціонування освітнього процесу в умовах війни. Розвиток резильєнтності педагогів — це не одноразова дія, а тривалий процес психологічного зростання. В умовах війни він стає необхідною умовою збереження психічного здоров'я, професійної ефективності та людяності освітян. Лише педагог, який зберігає внутрішню рівновагу, може дарувати дітям відчуття безпеки, впевненості та надії на майбутнє.

Список використаних джерел та літератури

1. Бельська Н. А., Мельник М. Ю. Дослідження резильєнтності учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2022. № 2. С. 98-106.
2. Ворожбіт-Горбатюк В. В., Козиренко С. І., Циркуненко О. В. Формування резильєнтності учасників освітнього процесу. Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 61(1). С. 125-128.
3. Пирожков С. І., Божок Є. В., Хамітов Н. П. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. Вісник Національної академії наук України. 2021. №8. С. 74-82.
4. Титарєко Т.М., Ларіна Т.О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека: навч. посіб. Київ: Марич, 2009. 105 с.
5. Циганчук Т. Динаміка переживання стресу студентами вищих навчальних закладів : дис. канд. психол. наук : спец. 19.00.01 “Загальна психологія; історія психології”. Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2011. 274 с.
6. Цюман Т., Нагула О., Адамська З. Психологічні умови резильєнтності педагога в період воєнного стану. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2022. № 38. С. 83-89.
7. Чиханцова О., Гуцол К. Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в період пандемії Covid-19. Практичний посібник. Київ, 2022.

Розвиток пізнавальної активності молодших школярів

Анотація. У статті розглянуто сутність поняття пізнавальної активності, особливості її розвитку в молодшому шкільному віці. Проаналізовано чинники, що впливають на формування пізнавальної активності, а також наведено практичні методи, прийоми й педагогічні умови, які сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів початкових класів

Ключові слова: пізнавальна активність, мотивація навчання, педагогічні умови, учень початкової школи, методи розвитку, дослідницька діяльність, ігрові технології.

Постановка проблеми: Сучасна початкова школа покликана не лише передавати знання, а й формувати в дітей уміння самостійно мислити, спостерігати, робити висновки. Від того, наскільки успішно у молодшому шкільному віці формується пізнавальна активність, залежить подальший інтелектуальний і творчий розвиток особистості. Пізнавальна активність — це не лише зацікавленість у знаннях, а й прагнення до самостійного пошуку, відкриття нового, вміння застосовувати здобуту інформацію в різних життєвих ситуаціях [1].

Мета статті – розкрити сутність і значення розвитку пізнавальної активності молодших школярів, окреслити шляхи її формування в сучасному освітньому середовищі.

Аналіз теорії і практики навчання свідчить, що продуктивне навчання неможливе без пошуку шляхів розвитку пізнавальної активності учнів. Цій проблемі присвячені дослідження відомих педагогів, психологів та методистів, таких, як Ю. Бабанський, Д. Богоявленська, П. Гальперін, В. Давадов, Б. Єсіпов, І. Лернер, В. Лозова, М. Махмутов, Н. Менчинська, І. Харламов та інші. Узагальнення наукових поглядів дозволяє під пізнавальною активністю розуміти стан внутрішньої готовності, спрямований на засвоєння учнем накопичених людством знань і способів діяльності, на пізнання навколишньої дійсності. У багатьох працях науковців визначення пізнавальної активності розглядається у тісному зв'язку з пізнавальним інтересом. Це зрозуміло, оскільки пізнавальний інтерес забезпечує активну діяльність школярів, що слугує передумовою підвищення якості навчання.

Виклад основного матеріалу.

Теоретичні основи поняття «пізнавальна активність»

У науковій літературі термін «пізнавальна активність» розглядається як інтегративна якість особистості, що проявляється в готовності до пізнання, у внутрішньому прагненні до отримання нових знань. За О. Савченко [3], пізнавальна активність є показником ставлення учня до навчання, його здатності самостійно орієнтуватися в новій інформації та знаходити способи розв'язання проблем. Психологічною основою розвитку активності виступає **допитливість**, природне прагнення дитини до дослідження навколишнього світу.

Схема 1. Структура пізнавальної активності молодшого школяра

Мотиваційний компонент → Діяльнісний компонент → Емоційно-вольовий компонент (інтерес, потреба) (активна участь) (наполегливість, самоконтроль)

Результативний компонент (усвідомлення успіху)

Психолого-педагогічні особливості молодших школярів

Молодший шкільний вік (6–10 років) є періодом інтенсивного розвитку всіх психічних процесів. У цей час провідною діяльністю стає навчальна, проте важливу роль відіграє гра.

Особливості цього віку:

- яскраво виражена емоційність;
- потреба у схваленні з боку дорослих;
- конкретність і наочність мислення;
- нестійкість уваги та втомлюваність.

Зважаючи на це, педагог має поєднувати навчання з ігровими, дослідницькими та творчими формами діяльності, що підтримують інтерес до пізнання [3].

Шляхи та методи розвитку пізнавальної активності

Ігрові технології навчання Ігрова діяльність сприяє активізації уваги, мислення та уяви учнів. Дидактичні ігри допомагають у невимушеній формі засвоювати новий матеріал, тренувати пам'ять, розвивати мовлення.

Приклади:

- «Мовний лабіринт» (для розвитку логічного мислення на уроках української мови);
- «Математичний детектив» (пошукові завдання);
- «Вгадай закономірність» (розвиток аналітичного мислення).

Проблемно-пошукові методи

Проблемне навчання передбачає створення ситуацій, які спонукають учня самостійно шукати відповіді.

Наприклад, під час вивчення природознавства вчитель може поставити запитання:

«Чому восени жовтіє листя?» — і запропонувати дітям провести спостереження та висунути гіпотези.

Дослідницька діяльність

Дослідження — важливий чинник формування пізнавальної самостійності. Учні можуть проводити міні-досліди, спостереження, створювати міні-проекти, презентувати результати.

Таблиця 1. Рівні пізнавальної активності молодших школярів

Рівень	Характеристика	Приклади прояву
Низький	Пасивне ставлення до навчання, відсутність ініціативи	Виконує завдання лише за вказівкою вчителя
Середній	Зацікавлений у результаті, але потребує стимулювання	Бере участь у роботі групи, але рідко проявляє ініціативу
Високий	Самостійно шукає відповіді, проявляє творчість	Пропонує власні ідеї, ставить запитання, досліджує

Роль учителя у формуванні пізнавальної активності

Педагог має створити умови, за яких кожен учень відчує успіх і радість пізнання.

Основні педагогічні умови:

1. Використання **мотиваційних прийомів** (заохочення, похвала, елементи змагання).
2. Створення **ситуацій успіху** для кожної дитини.
3. Організація **колективної діяльності**, що сприяє співпраці й комунікації.
4. Забезпечення **емоційного комфорту** у навчанні.

Застосування **інтерактивних технологій** (мозковий штурм, навчальні ігри, інтерактивні вправи з використанням ІКТ).

Схема 2. Педагогічні умови формування пізнавальної активності

Позитивна мотивація → Активні методи навчання → Підтримка ініціативи → Рефлексія досягнень

Вправи та ігри для розвитку пізнавальної активності молодших школярів

Пізнавальна активність молодших школярів формується найефективніше в процесі ігрової, творчої та дослідницької діяльності. Нижче подано приклади вправ і дидактичних ігор, які можна застосовувати на уроках різних предметів.

Ігри на розвиток уваги та спостережливості

«Знайди відмінності»

Учитель демонструє дітям дві схожі картинки, у яких є 5–7 відмінностей. Учні мають знайти їх за обмежений час. Розвиває: уважність, зосередженість, візуальне сприйняття.

«Що змінилося?»

На парті розміщено 5–6 предметів. Учні запам'ятовують їх, після чого вчитель змінює або забирає один предмет. Завдання – визначити, що саме змінилося.

Розвиває: короткочасну пам'ять, увагу, логічне мислення

Вправи на розвиток мислення «Четвертий зайвий»

Учитель називає чотири слова: *яблуко, груша, банан, морква*. Учні мають знайти «зайве» і пояснити свій вибір.

Розвиває: класифікацію, аналітичне мислення.

«Відгадай закономірність»

Дітям пропонується ряд чисел або слів, де необхідно знайти закономірність продовжити його. Розвиває: логічне мислення, спостережливість.

Ігри на розвиток мовлення та уяви

«Закінчи речення»

Учитель починає речення: «Якби я був краплиною дощу, я б...», а діти по черзі продовжують. Розвиває: уяву, зв'язне мовлення, творчість.

«Казкар»

Учитель дає три довільні слова (наприклад: *ліс, годинник, миша*), і учні складають коротку історію або казку, використовуючи ці слова. Розвиває: фантазію, креативність, уміння структурувати думки.

Ігри на розвиток самостійності та дослідницьких умінь

«Юний дослідник»

Учитель ставить запитання: «Чому веселка має сім кольорів?» або «Чому корабель із заліза не тоне?» Учні висувують думки та пропонують способи перевірки.

Розвиває: допитливість, пізнавальну самостійність, критичне мислення.

«Знайди доказ»

Учитель озвучує твердження, а діти повинні навести приклади або факти, які підтверджують або спростовують його. Розвиває: уміння аргументувати, аналітичне мислення.

Математичні ігри

«Магічний квадрат»

Учням дається таблиця 3×3 з деякими пропущеними числами. Завдання – заповнити її так, щоб суми у всіх рядках і стовпцях були однаковими. Розвиває: логіку, уважність, просторове мислення.

«Хто швидше?»

Клас поділяється на команди, які отримують однакові приклади або задачі. Перемагає команда, що швидше дає правильні відповіді. Розвиває: швидкість мислення, командну роботу, мотивацію до навчання.

Ігри на спостереження в природі

«Живі загадки»

Учитель описує рослину або тварину, не називаючи її, а учні мають відгадати. Розвиває: логічне й образне мислення, мовлення.

«Дослідницький щоденник»

Кожен учень протягом тижня спостерігає за обраним природним об'єктом (деревом, птахом, погодою), фіксує зміни, а потім презентує результати спостережень.

Розвиває: спостережливість, аналітичні навички, системність.

Рефлексивні вправи

«Світлофор настрою»

Учні піднімають картки:

- — мені все зрозуміло,
- — є запитання,
- — мені складно.

Допомагає вчителю визначити рівень розуміння матеріалу, розвиває самооцінку учнів.

«Сходінки успіху»

Після заняття діти позначають свою «сходінку»: 1 — дізнався щось нове, 2 — зрозумів і зміг пояснити іншому, 3 — навчився самостійно застосовувати знання. Розвиває: саморефлексію, мотивацію до самовдосконалення.

Ігри та вправи — це не лише засіб розваги, а потужний інструмент розвитку пізнавальної активності, уваги, мислення та самостійності учнів. Систематичне застосування таких методів створює позитивний емоційний фон, стимулює інтерес до навчання й формує компетентності, необхідні для успішного навчання в подальших класах.

Практичний досвід та результати

Досвід роботи у початкових класах свідчить, що системне застосування активних методів сприяє стабільному зростанню інтересу до навчання. Результати спостережень показали, що протягом навчального року кількість учнів із високим рівнем пізнавальної активності збільшилася. Учні почали частіше ставити запитання, самостійно шукати інформацію, охоче брати участь у позакласних пізнавальних заходах.

Висновки. Розвиток пізнавальної активності є пріоритетним напрямом сучасної початкової освіти. Ефективність цього процесу забезпечується застосуванням інтерактивних, ігрових та дослідницьких методів, що стимулюють допитливість і творче мислення.

Інтерес формується з багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, таких як, особистість самого школяра, словниковий запас, самостійність, впевненість в собі, а також особистості його батьків, педагога, від культури сучасного суспільства. Виникнення пізнавального інтересу в процесі навчання багато в чому залежить від шкільного середовища, організації процесу мислення, емоцій, а також, стосунків. Пізнавальний інтерес залежить також і від фізичного, розумового, емоціонального, соціального розвитку дитини. Потрібно враховувати всі закономірності розвитку. Пам'ятати, що навчити можна практично всього за будь-якої системи, але важливо — якими засобами домогтися результатів і як це відображається на розумовому і фізичному розвитку дитини. Вирішальним в розвитку пізнавальних інтересів є правильний підбір прийомів і методів навчання, психолого - дидактичні умови. У цьому велика роль вчителя. Важливо, щоб він виступав не лише джерелом знань, а й організатором пізнавальної діяльності, мотиватором і партнером у навчальному процесі.

Підтримка внутрішньої мотивації учня сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання та розвитку ключових компетентностей, необхідних для успішного життя у XXI столітті.

Список використаних джерел та літератури

1. Бібік Н. М. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. — К.: Педагогічна думка, 2019.
2. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. -- К.: Віпом, 1987.

3. Зайцева І.О. Формування пізнавального інтересу до навчання як засіб розвитку креативних здібностей особистості [Текст] / І. А. Зайцева. - Ноябрьск, 2005.
4. Компанець Н. Дидактичні ігрові ситуації для адаптації дитини в школі і розвитку розумових процесів // Початкова школа. -- 1999.
5. Оржеховська В. М. *Психологія розвитку дитини молодшого шкільного віку*. – К.: Академія, 2021.
6. Підласий І. П. *Педагогіка: новий курс*. – К.: Освіта, 2020.
7. Пометун О. І., Пироженко Л. В. *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання*. – К.: А.С.К., 2017.
8. Рудакова Т.І. Дидактична гра -- дієвий засіб активізації пізнавальної активності учнів // Початкова школа. -- 2005.
9. Савченко О. Я. *Дидактика початкової школи*. – К.: Освіта, 2018.
10. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів. -К.: Рад. Школа, 1982
11. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. -- К.: Генеза, 1999
12. Сухомлинський В. О. *Серце віддаю дітям*. – К.: Радянська школа, 1977
13. Трофанова М. Виховання молодших школярів у системі пізнавальної діяльності /М.Трофанова//Рідна школа. - 2000. - № 9. – С.44-45.
14. Щукіна Г.І. Активізація пізнавальної діяльності учнів. М: 1982
15. <https://studfile.net/preview/7289503/page:5/>
16. <https://eprints.zu.edu.ua/41778/1/1.pdf><https://eprints.zu.edu.ua/41778/1/1.pdf>
17. <https://naurok.com.ua/suchasni-formi-i-metodi-navchannya-na-riznih-etapah-urokiv-ukra-nsko- movi-i-literaturi-v-pochatkoviy-shkoli-310347.html>

Слободянюк Лариса,
вчителька біології і хімії
Струзького ліцею Новоушицької селищної ради
Кам'янець-Подільського району
Хмельницької області

Хімічні сліди війни як навчальний контекст для вивчення хімії та екології

Анотація. Стаття присвячена особливостям викладання шкільних предметів у воєнний період із фокусом на інтеграцію хімії та екології. Розглянуто виклики, з якими стикаються педагоги в умовах бойових дій, дистанційного або змішаного навчання, а також специфіку формування природничих компетентностей в умовах екологічних загроз, спричинених війною. Особливу увагу приділено хімічним слідам війни, їх впливу на довкілля, а також методам інтегрованого навчання, спрямованим на формування екологічної свідомості учнів та практичних умінь щодо мінімізації екологічних ризиків у повоєнний період .

Ключові слова: війна, освіта, хімія, екологія, інтегроване навчання, екологічні загрози, хімічні забруднення, дистанційне навчання, фіторемедіація, біодеградація.

Постановка проблеми. Війна створює безпрецедентні виклики для системи освіти. Руйнування інфраструктури, вимушена міграція, небезпека для життя, нестача ресурсів і постійний психологічний стрес впливають на організацію навчального процесу. Учителі вимушені адаптувати методи викладання, забезпечувати безперервність освітнього процесу та підтримувати учнів у кризових умовах.

Особливої актуальності набуває інтегрований підхід, зокрема поєднання хімії і екології, адже війна спричиняє масштабні хімічні та екологічні забруднення. Освітній процес повинен не лише забезпечувати формування базових знань, а й розвивати

здатність учнів аналізувати сучасні екологічні виклики, розуміти природу забруднень та усвідомлювати особисту відповідальність за збереження довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему екологічних наслідків війни досліджують українські та міжнародні фахівці з екології, хімії та безпеки довкілля. У працях О. Зарицької, І. Ковальчук, М. Висоцького акцентується увага на хімічних токсикантах, що утворюються внаслідок вибухів та пожеж. Дослідження науковців Інституту еколого-економічних проблем свідчать про необхідність ґрунтового моніторингу забруднення води і ґрунтів у зонах бойових дій.

У сфері педагогіки питання інтеграції природничих наук розглядалися у працях Н. Білик, О. Пометун, О. Савченко, де обґрунтовується важливість міжпредметних зв'язків як засобу розвитку критичного мислення. У сучасних публікаціях, присвячених освітньому процесу під час війни, підкреслюється потреба адаптації шкільних програм, створення безпечних онлайн-середовищ та розвитку практичних компетентностей учнів.

Виклад основного матеріалу. Навчальний процес у час війни характеризується низкою особливостей:

- ✓ нестабільність навчального розкладу через повітряні тривоги та евакуації;
- ✓ перехід на дистанційні або змішані форми навчання;
- ✓ психологічне навантаження на учнів і педагогів;
- ✓ необхідність врахування регіональних екологічних і соціальних ризиків [2].

Учителі використовують мобільні освітні платформи, цифрові лабораторії, інтерактивні симулятори та методи проєктного навчання. Важливо забезпечити емоційно безпечне середовище та підтримку учнів [6].

Війна залишає значний матеріальний, соціальний та екологічний слід. Окрім очевидних руйнувань інфраструктури, бойові дії спричиняють масштабне забруднення повітря, води, ґрунтів, що впливає на стан довкілля і здоров'я населення протягом багатьох років [3,9]. Хімія та екологія як навчальні дисципліни мають значний потенціал для інтеграції з метою пояснення учням природи забруднень, їхнього походження та способів мінімізації негативних наслідків [5]. Інтегрований підхід дозволяє розглядати екологічні проблеми через призму хімічних процесів, поєднуючи наукові знання з практичними стратегіями відновлення довкілля у повоєнний період.

Військові дії є джерелом цілого спектру забруднюючих речовин, вивчення яких вимагає глибокої хімічної ерудиції.

Основними джерелами хімічних забруднень є:

- ✓ вибухові речовини та продукти їх розкладу (нітросполуки, важкі метали, оксиди азоту, вуглецю, сірки). Багато з цих речовин зберігаються у ґрунті тривалий час, змінюють рН, пригнічують мікрофлору, впливають на родючість та накопичуються у трофічних ланцюгах [9,10];
- ✓ пожежі та горіння військової техніки. Знищена військова техніка містить паливно-мастильні матеріали, полімери, електроніку та інші складники, під час горіння яких утворюються діоксиди, поліциклічні ароматичні вуглеводні та інші токсичні речовини. Вони можуть переноситися повітряними потоками на значні відстані та осідати у водоймах і ґрунтах [3];
- ✓ руйнування промислових об'єктів призводить до неконтрольованих викидів аміаку, хлору, нафтопродуктів і важких металів. У результаті формуються зони небезпечного забруднення, що потребують довготривалого моніторингу та рекультивації [3,4].

Вивчення хімічного складу має бути нерозривно пов'язане з оцінкою його впливу на екосистеми. Потрібно пояснювати здобувачам освіти як токсичні сполуки негативно впливають на біорізноманіття, викликають загибель тваринного і рослинного світу, призводять до деградації ґрунтів і зменшення популяцій корисних мікроорганізмів [9].

Порушення екосистемних зв'язків має довготривалий характер і потребує комплексного підходу для відновлення.

Забруднення повітря та води збільшує ризики респіраторних, онкологічних, ендокринних та інших захворювань. Накопичення токсичних сполук у рослинній і тваринній продукції створює додаткову небезпеку для громад.

Деякі забруднювальні речовини мають тривалий період напіврозпаду. Це означає, що навіть через роки після завершення бойових дій їхній вплив може залишатися значним. Проблема також пов'язана з можливим рухом токсинів у ґрунтових водах [3].

Вивчення цих процесів дозволяє застосовувати хімічні знання до реальних екологічних проблем.

Вивчення «хімічного сліду війни» в освітньому процесі має бути максимально практико-орієнтовним. Поєднання хімії та екології сприяє глибшому розумінню хімічної природи екологічних загроз, розвитку екологічної відповідальності та практичних умінь учнів.[1] Інтеграція дозволяє здобувачам освіти зрозуміти взаємозв'язок хімічних процесів та екологічних наслідків, застосовувати природні знання для аналізу реальних проблем, розвивати критичне мислення та навички дослідження, усвідомлювати відповідальність за збереження довкілля.

Методична модель інтеграції реалізується з використанням практично-орієнтовних форм роботи:

- ✓ Проєктна діяльність: дослідження місцевих екологічних проблем, моделювання шляхів очищення ґрунтів, хімічна аптечка для води.

- ✓ Кейс-метод «Аналіз екологічної катастрофи».

- ✓ Лабораторні роботи: аналіз рН ґрунтів, визначення вмісту нітратів, моделювання фільтрації.

- ✓ Міждисциплінарні уроки: поєднання теоретичного матеріалу з хімії з екологічними кейсами. Наприклад: «Окисно-відновні реакції» + «Атмосферне забруднення» + «Вивчення механізму утворення кислотних дощів», або «Якісні реакції на іони» + «Моніторинг гідросфери» + «Проведення імітаційного аналізу якості води у регіоні».

Також використання віртуальних лабораторій та онлайн-симуляторів дозволяє безпечно моделювати процеси розповсюдження забруднюючих речовин у водному чи повітряному басейнах. Це дає змогу візуалізувати складні хіміко-екологічні процеси та зрозуміти їхню динаміку.

Хімія не лише діагностує проблеми, але й пропонує ключові рішення для відновлення довкілля. Концепція «зеленої» ремедіації концентрується на вивченні сучасних екологічних технологій, що є перспективною основою для майбутньої відбудови. Фіторемедіація допомагає учням на уроках хімії та біології вивчити механізми, за яких деякі рослини (наприклад, соняшник, гірчиця) виступають як гіперакамулятори, здатні поглинати важкі метали та токсичні органічні сполуки з ґрунту (процес хемосорбції та метаболізму). Біодеградація – дослідження ролі мікроорганізмів у хімічному розкладі нафтопродуктів та інших стійких забруднювачів. Це демонструє як хімічні процеси (ферментативний розклад) можуть природним шляхом очищати середовище [5].

Інтегроване навчання допомагає перетворити знання про хімічну небезпеку на навички безпечної поведінки. Під час вивчення принципів хімічного захисту учні вивчають типи хімічних індикаторів, правила використання індивідуального захисту, надання першої допомоги при хімічних отруєннях. А також знайомляться з хімією вторинної переробки, що необхідно для утилізації величезних обсягів будівельних та військових відходів, як основи для переходу до циркулярної економіки при повоєнній відбудові.

Висновки. Викладання шкільних предметів у воєнний час потребує гнучкості, адаптивності та інтегрованих підходів. Поєднання предметів хімії та екології є ефективним інструментом для формування природничих компетентностей і розвитку екологічної відповідальності. Вивчення хімічних слідів війни допомагає учням зрозуміти природу сучасних екологічних викликів і долучитися до їхнього вирішення. Такий підхід забезпечує не лише освітню, а й суспільно-важливу функцію – виховання покоління, здатного брати участь у повоєнному відновленні України.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року" [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.
2. Міністерство освіти і науки України. Рекомендації щодо організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. – Київ, 2022.
3. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля). Офіційні інформаційні бюлетені щодо завданої шкоди навколишньому середовищу внаслідок військової агресії. [Електронний ресурс]. – URL: <https://mepr.gov.ua/topics/novyny/zbytky-dovkillyu-vid-vijny/>.
4. ООН (UNEP, UNOCHA) або ОБСЄ. Доповіді щодо екологічних наслідків збройних конфліктів та методології оцінки шкоди довкіллю. [Електронний ресурс]. – URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-diyalnist/spivrobotnytstvo-z-mizhnarodnymi-organizatsiyamy/programa-onn-z-navkolyshnogo-seredovyshha-yunep>.
5. Величко Л. П. Хімія і екологія: Навчальний посібник. – Київ: Освіта, 2018.
6. Пометун О. І. Інтегроване навчання в сучасній школі. – Київ: Освіта, 2020.
7. Савченко О. Я. Сучасний урок у початковій школі. – Київ: Педагогічна думка, 2019.
8. Білик Н. І. Інтеграція навчальних предметів як засіб формування цілісного світогляду учнів в умовах Нової української школи // Проблеми сучасного педагогічного процесу: Зб. наук. праць. – Кропивницький, 2020.
9. Денисик Г. І. та ін. Екологічні наслідки військових дій на території України: проблеми та перспективи дослідження // Вісник географії та екології. – 2024.
10. Зарицька О. М. Екологічні наслідки військових дій. – Львів: ЛНУ, 2023.

Сологуб Олександра,

доцент кафедри психології та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка,
доктор філософії

Науково-методичний супровід педагога в умовах післядипломної освіти з використання цифрових інструментів тайм-менеджменту

Анотація. У статті актуалізується проблема супроводу вчителя в умовах післядипломної освіти щодо використання цифрових інструментів тайм-менеджменту. Розглянуто методи і техніки для організації тайм-менеджменту, проаналізовано цифрові ресурси для їх реалізації педагогом під час занять, для управління власним часом та для організації командної роботи.

Ключові слова: цифрові інструменти, тайм-менеджмент, цифрова компетентність, післядипломна освіта, управління часом, командна робота.

Постановка проблеми. Темп життя в сучасному світі невпинно прискорюється, тому вміння педагогічного працівника ефективно розподіляти час для опрацювання

інформації, обсяг якої збільшується, та вчасно виконувати поставлені завдання, є важливою навичкою сьогодення. Організація робочого часу, пріоритезація завдань та управління змінами в робочому графіку підвищують ефективність виконання завдань, знижують рівень стресу та сприяють досягненню поставлених цілей. До того ж існує багато факторів, які можуть відволікати вчителя, - велика кількість завдань, різноманітні обов'язки (викладання, планування уроків, організація заходів, спілкування з учнями, батьками, адміністративні завдання), технічні проблеми (перебої з інтернетом, оргтехнікою, комп'ютером тощо), несподівані обставини (надзвичайні ситуації, зокрема через війну в країні), бюрократія (звітність та інші формальні дії). Саме тому важливо озброїти вчителя цифровими інструментами для управління власним часом, ресурсами організації тайм-менеджменту під час занять та онлайн-інструментами для командної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи тайм-менеджменту розглянуто в дослідженнях зарубіжних науковців, зокрема, П. Друкера, К. Меллера, Т. Пітерса, Б. Санто. Серед робіт вітчизняних вчених, які досліджували питання тайм-менеджменту в освіті, виокремлюємо праці Н. Любченко, П. Огієнко (у діяльності керівника навчального закладу); Т. Дудки, Л. Скібіцької (у вищій освіті); Н. Степанової (у методичній роботі закладу дошкільної освіти); О. Штепи (теорія самоменеджменту) та ін. Цифрові інструменти тайм-менеджменту як засіб формування навичок самоорганізації освітньої діяльності здобувачів вищої освіти розглянуто в праці А. Пісковенко. Проте бракує досліджень, які б відображали практичні аспекти використання цифрових ресурсів тайм-менеджменту педагогами закладів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Звернемося до методів і технік для організації таймменеджменту:

- техніка Pomodoro, яка розроблена Франческо Чірілло в кінці 1980-х років. Ідея у автора виникла з використання кухонного таймера у формі помідора для вимірювання часу роботи та перерв. Принцип полягає у тому, щоб визначене завдання розподілити за тривалістю на частини, наприклад, по 15-25 хвилин. Виконувати завдання в цей період часу потрібно без відволікання на сторонні справи, доки не спрацює таймер. Далі 5-10 хвилин відпочинку і знову виконання завдання;
- «метод кошиків» від Дуайта Ейзенхауера для категоризації завдань на «терміново і важливо», «не терміново і важливо», «терміново і не важливо» і «не терміново і не важливо»;
- метод «блокування часу» («Time Blocking») полягає в тому, щоб розділити день на блоки, де кожен часовий блок призначений для виконання одного важливого завдання або певної групи завдань;
- метод «Getting Things Done» (GTD) або «доведення справ до завершення», розроблений Девідом Алленом, дозволяє організувати завдання у систематичний спосіб, забезпечуючи ефективне вирішення навіть складних завдань, звільнюючи в той же час власну свідомість від незавершених процесів.

На базі Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти навчання педагогів використанню цифрових інструментів тайм-менеджменту відбувається в рамках курсів підвищення кваліфікації, зокрема під час викладання модуля «Інформаційно-цифрова компетентність». Наповнюється з цієї теми авторськими навчальними відеоматеріалами список відтворення «Тайм-менеджмент» каналу YouTube «ІКТ в освіті» [2]. Це дозволяє педагогам у зручний час опановувати ресурси відповідно до їхніх потреб. Такі ресурси пропонуються педагогам за трьома основними категоріями: управління власним часом педагога, планування роботи; управління часом під час занять; організація командної роботи. Розглянемо детальніше кожну категорію.

Ресурси для управління власним часом педагога, планування роботи:

- Google Календар: Цей інструмент дозволяє візуалізувати розклад, планувати зустрічі, встановлювати нагадування. Завдяки тому, що події можна зафарбовувати різними кольорами, визначати колір конкретному типу завдань, у календарі однотипні завдання можна об'єднувати у блоки, використовуючи метод «Time Blocking»;

- Діаграма Ганта засобами Canva. Діаграма Ганта - це візуальне представлення плану проекту, де відображені терміни виконання завдань, їхня послідовність та взаємозв'язок (рис. 1). На платформі Canva з низки шаблонів можна обрати той, який найбільше підходить до поставлених завдань. Інший варіант – використати для цього електронну таблицю, зафарбовуючи різними кольорами

Рис. SEQ Рис._* ARABIC 1. Один із шаблонів діаграми Ганта у Canva

відповідну кількість клітинок;

- Pomodoro-таймери: Існують як фізичні таймери, так і цифрові застосунки, що допомагають застосовувати техніку Pomodoro. Один із них - Focus To-Do. Це розширення для управління завданнями, яке поєднує Pomodoro-таймер і з Керуванням Завданнями («Task Management»). Застосунок дозволяє не лише відстежувати час роботи, але й організовувати завдання, встановлювати пріоритети («метод кошиків») та відстежувати прогрес. Тут можна налаштовувати довжину інтервалів роботи та перерв, створювати списки справ, навчальних, робочих, домашніх завдань, встановлювати нагадування, створювати підзавдання, контрольні списки; оцінювати робоче навантаження, визначаючи кількість інтервалів Помодоро, переглядати детальну статистику розподілу часу та виконаних завдань;

- Google Keep: Цей сервіс призначений для створення контрольних списків, нотаток та нагадувань. Він допомагає швидко фіксувати ідеї, планувати завдання та тримати все необхідне під рукою. Його інтерфейс нагадує дошку з різнокольоровими стікерами (нотатками). Серед типів нотаток застосунку – текст, список (Checklists), зображення, малюнки (Drawings) для створення простих малюнків або рукописних нотаток, аудіо. Для зручності пошуку потрібної нотатки серед створених є можливість їх зафарбувати різними кольорами, використовувати мітки, закріплювати (Pinning) у верхній частині екрану. Є також можливість встановлення нагадування за часом або за місцезнаходженням, налаштовувати спільний доступ, синхронізувати на всіх

пристроях користувача (смартфон, планшет, комп'ютер, Wear OS), експортувати текст у Google Docs.

Ресурси для управління часом під час занять:

- Classroomscreen пропонує інструменти для тайм-менеджменту, які допомагають учителям та учням ефективно керувати часом під час уроку: таймер (Timer) для встановлення зворотного відліку для конкретної активності чи завдання; секундомір (Stopwatch); візуальний таймер (Visual Timer) для графічного, аналогового представлення часу, що минає; годинник (Clock); розклад (Timetable / Agenda) для візуального відображення плану уроку; світлофор (Traffic Light) для встановлення правил поведінки; рівень звуку (Sound Level) для візуального моніторингу через мікрофон комп'ютера рівень шуму в класі та подавання сигналу при його перевищенні;

- Gynzy - інтерактивна навчальна платформа та онлайн-дошка, розроблена для вчителів, щоб забезпечити динамічні уроки, легке керування класом та підвищити залученість учнів. Елементи тайм-менеджменту представлені аналогічні у вигляді віджетів керування класом, які можна легко відобразити на інтерактивній дошці, щоб візуально демонструвати темп виконання вправ на уроці та допомагати учням;

- Canva: Окрім створення дизайнів, Canva також надає інструменти для встановлення таймерів під час презентацій або інших активностей, зокрема під час роботи на віртуальних дошках (Whiteboards) і документах (Docs);

- Прості сервіси з таймерами, будильниками, секундомірами, зокрема Clock, Google Timer, Online-Stopwatch, MultiTimer, Simple Timer & Alarm тощо.

Інструменти для організації командної роботи:

- Дошка Kanban на ресурсах Trello та Canva. Це інструмент для управління завданнями, організації проектів та співпраці. На таких дошках розміщуються колонки, які представляють різні етапи реалізації проекту: «Заплановано», «В роботі», «Завершено» тощо. Також елементами дошок є картки – окремі завдання або елементи роботи. В результаті Kanban дозволяє візуалізувати робочий процес, розподіляти завдання між учасниками та відстежувати їх виконання;

- Notion: Це багатофункціональний застосунок для управління проектами, ведення нотаток, створення баз даних та організації робочого простору.

- Google Таблиці: Хоча це інструмент для роботи з електронними таблицями, він також може бути використаний для створення розкладів, списків завдань та інших інструментів тайм-менеджменту, наприклад, за допомогою шаблонів «Завдання події» та «Завдання проекту», які пропонуються під час створення нової таблиці (рис. 2);

A		B	C	D	E	
Тт	Завдання	Статус	Власник	Етап	Термін виконання	Прим
	Завдання	Не розпочато	Назва	Перед подією	dd.mm.yyyy	Прим
	Завдання	Виконується	Назва	День	dd.mm.yyyy	Прим
	Завдання	Заблоковано	Назва	Після події	dd.mm.yyyy	Прим
	Завдання	Завершено	Назва		dd.mm.yyyy	Прим
	Завдання		Назва		dd.mm.yyyy	Прим
	Завдання		Назва		dd.mm.yyyy	Прим
	Завдання		Назва		dd.mm.yyyy	Прим
	Завдання		Назва		dd.mm.yyyy	Прим
	Завдання		Назва		dd.mm.yyyy	Прим

A		B	C	D	E	F	
Тт	Завдання	Пріоритет	Власник	Статус	Дата початку	Дата завершення	Тт Етап
	Завдання	Пріоритет 0	Назва	Не розпоч...	dd.mm.yyyy	dd.mm.yyyy	Етап
	Завдання	Пріоритет 1	Назва	Виконуєть...	dd.mm.yyyy	dd.mm.yyyy	Етап
	Завдання	Пріоритет 2	Назва	Заблоков...	dd.mm.yyyy	dd.mm.yyyy	Етап
	Завдання	Пріоритет 3	Назва	Завершено	dd.mm.yyyy	dd.mm.yyyy	Етап
	Завдання		Назва		dd.mm.yyyy	dd.mm.yyyy	Етап
	Завдання		Назва		dd.mm.yyyy	dd.mm.yyyy	Етап
	Завдання		Назва		dd.mm.yyyy	dd.mm.yyyy	Етап

Рис. SEQ Рис._ * ARABIC 2. Шаблони тайм-менеджменту в Google таблицях

• Asana – ще одна платформа для управління роботою, яка допомагає командам планувати, організовувати та відстежувати виконання завдань.

Висновки. Ефективний тайм-менеджмент є ключем до продуктивності та успіху педагога в сучасному світі. Цифрові інструменти та методи, описані в цій статті, можуть значно полегшити процес управління часом, зробити його більш організованим та результативним. Важливо пам'ятати, що вибір конкретних інструментів залежить від освітніх завдань, і головне – це регулярне застосування обраних методів на практиці.

Список використаних джерел та літератури

1. 13 інструментів та методів управління часом для кращої командної роботи. URL: <https://www.timedoctor.com/blog/time-management-tools-and-techniques/>. Дата звернення: 16.11.2025.
2. Сологуб О. Тайм-менеджмент: список відтворення. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL02UGFwBYqxK1U2REtsC3l5KVlzaq615y>. Дата звернення: 16.11.2025.
3. Тайм-менеджмент: методи ефективного управління часом. URL: <https://indigo.co.ua/ua/blog/tajm-menedzhment-metody-effektivnogo-upravleniya-vremenem>. Дата звернення: 16.11.2025.

Формування психологічної стійкості та фізичного здоров'я дошкільнят у період воєнного стану

Анотація. У статті висвітлено питання збереження та зміцнення психічного та фізичного здоров'я дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану.

Ключові слова: дошкільна освіта, психологічна стійкість, фізичне здоров'я, діти дошкільного віку, воєнний стан.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення на тлі військової агресії постає проблема збереження фізичного та психічного здоров'я дітей, які є найвразливішою категорією населення. Вони гостро реагують не лише на стресові фактори, а й на психоемоційний стан значимих дорослих (батьків, педагогів тощо). Відомо, що наслідки травматичних подій позначаються на поведінці дитини, емоційних станах, когнітивних процесах, спричиняють хронічні соматичні захворювання тощо. Не викликає сумнівів факт, що в умовах військового стану в Україні роль рухової активності для збереження психічного і фізичного здоров'я залишається надзвичайно високою. Одним із таких засобів є спеціально організована рухова активність. Отже, проблема збереження психологічного та соматичного здоров'я дітей є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічна підтримка дітей та турбота про їхнє здоров'я є невід'ємною частиною створення безпечного освітнього середовища. Дослідження вітчизняних науковців підкреслюють важливість створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти. Умови формування безпечного освітнього середовища ЗДО були розглянуті Н. Вікторчук. Авторка з'ясувала, що модель безпечного освітнього простору ЗДО інтегрує всі компоненти системи захисту та сприяє більш ефективному розв'язанню питань безпеки [1]. Ці ж аспекти були проаналізовані О. Косенчук, О. Стягуною [2], Т. Собченко [3], Л. Іщенко, Т. Журавко [4]. О. Вашак та О. Вільхова акцентують на оздоровчій роботі педагогічних фахівців у закладах дошкільної освіти. На думку авторів, оздоровчі технології сприятимуть формуванню в дітей уявлень про здоров'я, ціннісного ставлення до навколишнього світу, мотивації до здорового способу життя [5]. В. Городиська у своїй роботі наголошує на важливості арттерапії та інших психологічних методик для зниження стресу й тривожності в дітей [6].

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні немає дитини, яка тією чи іншою мірою не зазнала би впливу війни. Пережитий стрес — якщо з ним не працювати — може спричинити проблеми з фізичним і ментальним здоров'ям. Водночас діти мають високий потенціал до відновлення.

Мабуть, усі українські батьки сьогодні замислюються, як усе те, що бачить, чує, переживає протягом цієї війни їхня дитина, відіб'ється на її подальшому житті. З одного боку, стрес може бути дійсно руйнівним. Психологи радять не впадати у відчай через "вкрадене" дитинство. Батьківська любов та обізнаність, як діяти, здатні створити сприятливу атмосферу, яка буде сильнішою за всі жахи війни.

Орієнтовно сім з десяти дітей впораються зі стресом самотужки. Опірність дітей часто значно вища, ніж може здаватися. Тому не поспішайте з висновками, мовляв, дитину "поламала" війна. На стресостійкість, а відтак фізичне та ментальне здоров'я дитини впливає низка факторів. Частина з них зовнішні: інтенсивність та тривалість травмувальної події, можливість відновлювати свій ресурс (сон, їжа, відпочинок, гра), психосоціальне оточення, вміння дорослих підтримати тощо. Також є внутрішні чинники: особливості характеру дитини, сформовані психологічні стратегії протидії

стресу, стан психічного здоров'я до травматичної ситуації та інші. На деякі з цих факторів батьки вплинути не можуть, та багато що в наших силах.

За результатами дослідження для дітей, що перебували в зоні бойових дій, характерні астения, емоційна лабільність (коливання настрою), напруга, підвищена психічна втомлюваність, головний біль, запаморочення. Виявлено соматичні скарги, підвищені показники рівня тривоги та депресії. Серед суб'єктивних скарг найбільш поширеними були порушення сну. Друге місце займали скарги на дратівливість, порушення когнітивних процесів, тривога, стомлюваність, зниження мотивації до навчання, агресія, зниження енергії. Відзначалося на тлі перенесених психотравматичних подій відновлення або загострення хронічної патології у вигляді симптомів енурезу, нав'язливих дій, тиків, заїкання. Спостерігався майже в усіх дітей знижений настрій, що пояснювався можливістю загрози життю, зміною звичного місця та стереотипу життя, кола спілкування та оточення, відсутністю необхідних умов для гри.

На травматичні події діти дошкільного віку найчастіше реагують проявами регресивної поведінки: енурез, смоктання пальця, страх утратити батьків, утрата набутих навичок, страх незнайомих людей тощо. Проте низка дослідників зазначає, що у дітей частіше, ніж у дорослих, розвивається ПТСР, що проявляється в інтрузіях, уникненнях, нечутливості, гіперзбудливості.

Інтрузії чи повторні переживання – це:

- флешбеки, переживання минулої травматичної події, ніби тут і зараз;
- кошмари;
- повторювані, небажані тривожні спогади про подію, що травмує;
- сильна емоційна та фізична стрес-реакція на те, що нагадує про травму-подію.

Дитині, яка спостерігає багато насильства, з погляду стратегії виживання краще не дивитися, не чути, не відчувати, не аналізувати, не розуміти те, що відбувається, – це нейронні адаптації, які допомагають вижити. Але нейронні адаптації закріплюються у головному мозку і продовжують функціонувати й у подальшому житті. Тому дитині, яка зазнала травматичних впливів військових подій, важко справлятися з болючими спогадами, вона намагається захиститися від них шляхом уникнення (не думати, не згадувати). Навіть батьки навмисно спрямовують увагу дитини тільки на позитивне, оптимістичне. Стратегія «уникнення», з одного боку, захищає, з іншого – може впливати й гальмувати когнітивну, мотиваційну, емоційну сфери психіки та відбиватися на поведінці дитини. Через стратегію «уникнення» важко пристосуватися до нових умов життя і навчання, що підвищує ризик вторинної травматизації, виникнення дезадаптації та порушення психічного стану на тлі пережитої травматичної події. Допомогти дитині впоратися можуть батьки, коли приймають, розділяють та контейнують важкі спогади, емоційний стан, травматичні події.

Травматичні події впливають на зміни у поведінці дітей і проявляються в агресії, ворожості, конфліктності, ризикованій поведінці та негативізмі. Діти молодшого віку можуть утрачати набуті навички, проявляти поведінку більш раннього вікового періоду (смоктання пальця, недостатнє утримання сечі тощо). Вони можуть проявляти більше залежності від батьків та втрачають інтерес до гри або повторюють одну і ту ж гру, яка пов'язана з травматичними подіями. У дітей виникають страхи втратити близьких людей, з'являється відчуття провини за негативні події, діти можуть почуватися самотніми або, навпаки, занадто занепокоєними захистом і порядком близьких людей.

Можна зробити висновок, що стан дитини в умовах війни може сприяти як залученню ресурсів, так і погіршенню психічного здоров'я через емоційне напруження та виснаження. Тому дитині вкрай важливо допомогти впоратися зі своїми емоціями через розуміння того, що відбувається. Ці завдання покладаються на значущих дорослих, психологів.

Допомогою може стати залучення позитивного досвіду дитинства, а саме: уміння говорити з родиною про свої почуття, відчуття та досвід підтримки сім'ї у важкі часи, задоволення від приналежності до своєї спільноти, відчуття приналежності до колективу в навчальному закладі, відчуття приналежності до традицій сім'ї, громади тощо, відчуття підтримки друзів, наявність принаймні двох дорослих, які не є батьками, які щиро піклувалися, цікавилися дитиною, відчуття безпеки та захищеності з боку дорослих удома.

Завдяки створенню захисних стосунків виокремлюється коло психологічного супроводу, що сприяє зміцненню та збереженню психічного та фізичного здоров'я, завданнями якого є:

1. Відновлення відчуття безпеки – відновлення безпечного простору, створення соціальних контактів; стабілізація психічного стану дитини через виконання вправ для зняття фізичної та емоційної напруги; послаблення жорстких захисних механізмів через розкриття можливостей для розвитку.

2. Відновлення, зміцнення та активізація психологічних ресурсів дитини.

3. Символізація та інтеграція досвіду війни в нове життя через символічне вираження, інтегрування негативного життєвого досвіду, вибудовування нового ставлення до травматичних подій.

4. Активізація природних механізмів самовідновлення, адаптації до нового середовища, сприяння творчості.

Психолого-педагогічний супровід ґрунтується на застосуванні різних методів та методик: техніки релаксації, зняття м'язової напруги, проведення групових та індивідуальних занять, занять з використанням елементів арттерапії.

Проблематика збереження здоров'я дітей, оптимізації їх рухової активності, пошук адекватних та ефективних засобів фізичної культури широко представлені у науково-методичній літературі сучасних науковців. До них відносяться:

- аеробні програми, в тому числі, степ-аеробіка, аква-аеробіка;
- фітбол-аеробіка;
- ігрові напрями;
- танцювальні заняття з використанням елементів хореографії та стретчингу;
- програми з елементами східних оздоровчих гімнастик і бойових мистецтв;
- моделі сімейного фітнесу;
- напрями музикально-ритмічної дихальної гімнастики;
- програми із застосуванням тренажерів;
- комбіновані фітнес-програми;
- технологія «Навчання в русі».

Ефективність вказаних фітнес-програм підтверджувалась позитивним впливом на рівень психічного здоров'я та фізичного розвитку, формування резилієнтності, зменшення захворюваності, підвищення рівня фізичної працездатності, покращення розвитку координаційних, швидкісно-силових здібностей, гнучкості, когнітивних функцій тощо.

У межах Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, яка стартувала у 2022 році спільно з UNICEF та МОЗ України, розроблені методики антистрес-вправ для дітей різного віку, запропоновані ілюстровані антистрес-картки дихальних вправ.

У своїй роботі я використовую технологію «Навчання в русі», що є дуже ефективною для дошкільнят, оскільки вона відповідає їхній природній потребі у русі та активній взаємодії зі світом.

Під дидактичною моделлю «Навчання в русі» розуміємо комплекс методичних підходів, які під час проведення занять підпорядковані загальній меті оздоровчо-виховної освіти дітей, що реалізується послідовно, у динаміці розкриття змісту навчального матеріалу з опорою як на взаємозв'язок «педагог-дитина», так і «діти-

педагогу», що загалом впливає на ефективність запам'ятовування дітьми нового навчального матеріалу. Основою принципу моделі «навчання в русі» лежить створення педагогічного процесу, сприяючого розвитку творчої атмосфери під час засвоєння дітьми різного матеріалу, передбачених освітньою програмою для дітей різних вікових груп.

Сутністю моделі «Навчання в русі» є загально існуюча особливість пояснення нового навчального матеріалу на завершальній частині заняття, на якій, як правило, на фоні розумової втоми дітей спостерігається низький розумовий і руховий рівні активності.

Серед можливих видів діяльності дітей із навчальним матеріалом – питання, які не потребують допомоги педагога, пошук самостійної конкретної інформації. Педагог творчо може використовувати різнобічні рухові завдання безпосередньо в різних видах навчальної діяльності. Підтримка та закріплення знань під час рухової дидактичної гри дає змогу залучити до процесу запам'ятовування не лише свідому пам'ять дитини, а й проміжне асоціативне мислення, що вдосконалює процеси моделювання образів-асоціацій змісту знань відповідно до сутності інформації, яку надає педагог.

Під час установки на усвідомлене запам'ятовування базових сюжетів гри накладається мимовільне відтворення в пам'яті дитини змісту й сутності викладеного педагогом на занятті матеріалу та прагнення дитини відтворити певну структуру рухових дій, що означають правильну відповідь. У руховій дидактичній грі спостерігається мимовільне запам'ятовування й паралельно за рахунок виконання рухових дій відповідної спрямованості та фізичних вправ визначеної структури знімається розумова втома, відбувається корекція зору, постави, покращуються функція дихання, емоційний стан дитини.

➤ 1 етап. Для формування вмінь і навичок рухового відтворення математичного й мовного матеріалу проводять ігри з поступовим нарощуванням самостійної рухової діяльності (відтворення кінчиком носа, плечовими точкам або певними рухами тіло-фігур, літер алфавіту, слів, цифр, математичних прикладів і т. ін. або рухових ігор у вигляді групового вставання, підняття рук та ін. на розпізнавання частин мови, реакції на правильну відповідь при розв'язанні арифметичних прикладів, задач чи іноземних слів у вигляді заздалегідь обумовлених конкретних рухів, фонетичної ритміки тощо);

➤ 2 етап. Вправи на синхронне проговорення та паралельне рухове виконання кінчиком носа або плечовими точками таблиці множення, слів іноземної мови, явищ природи, частин речення й ін. творчо напрацьовані завдання в кількісній і якісній аналогії;

➤ 3 етап. Формування вмінь використовувати засвоєний навчальний матеріал в ігровій формі як сидячи, так і під час рухів і стоячи, або під час ходячи, наприклад, під час виконання вправ ранкової гімнастики, фізхвилинок, на заняттях фізичної культури. Цілеспрямоване використання рухових методичних прийомів відповідно до тематики завдань математичного або мовного матеріалу на фоні зміни або синхронного поєднання навчальної й рухової діяльності активізує мовлення (незалежно, рідною чи іноземною мовою) не тільки безпосередньо під час гри, але й у побутових ситуаціях. Під час ігрової діяльності, поєднаної з використанням математичних знань, мовлення та рухів у дошкільників здійснюється в тісному взаємозв'язку між слуховим і руховим сприйняттям та, відповідно, мовленнєвим і руховим відтворенням. Для емоційної концентрації уваги дітей, їх заспокоєння, покращення рівня розумової працездатності рекомендується починати заняття з виконання дихальних вправ.

Застосовувати нові знання під час заняття на основі впровадження дидактичної методики «Навчання в русі» можливо по-різному, залежно від професійної

майстерності педагога, його творчої та психоемоційної фантазії. Загальновідомо, що діти активно беруть участь у всіх подіях, які відбуваються на занятті. Враховуючи цю обставину, педагог може стимулювати спрямування їхнього мислення, пізнавальної та рухової діяльності й, відповідно, уміло цим маніпулювати. Для стимулювання мотивів пізнання педагог повинен будувати свої методичні підходи поєднання змісту навчального матеріалу з паралельним супроводженням його відповідною структурою певних рухових дій, які не тільки поширюють діапазон мисленевого сприйняття, але й своєчасно знімають розумову втому, покращуючи загальний рівень розумової працездатності та, відповідно, сприяючи перетворенню учня в суб'єкт навчання. Означене перетворення супроводжується включенням у процес навчання елементів творчо-рухової діяльності та гри, використанням полі функціональних засобів педагогічного спілкування «педагог-дитина» і формування позитивної емоційної сфери на заняттях.

Потрібно визначити такі значущі компоненти прояву інтересу у дітей до навчального матеріалу під час засвоєння його в поєднанні з рухами: 1) весело та привабливо за змістом і структурою; 2) легко сприймається та запам'ятовується зміст і сутність нового матеріалу; 3) стимулює до самостійності під час підбору й розв'язання поставлених педагогом рухових завдань.

Висновки. Отже, формування психологічної стійкості та фізичного здоров'я дошкільнят у період воєнного стану є пріоритетним завданням, що потребує інтеграції педагогічних та психотерапевтичних підходів.

Усі перелічені технології позитивно впливають на психічне здоров'я дошкільнят, оскільки вони реалізують принцип єдності фізичного і психічного розвитку.

1. Емоційна регуляція та зниження тривоги: основний вплив полягає в зменшенні стресу та тривоги. Динамічні заняття (аеробіка, танці, ігрові напрями тощо) дають безпечний вихід для надлишкової енергії та негативних емоцій, тоді як програми з елементами дихальної гімнастики та східних практик (йога) навчають дітей саморегуляції та усвідомленості, що є ключовим для формування психологічної стійкості.

2. Розвиток когнітивних функцій: технологія «Навчання в русі» та фітбол-аеробіка (через баланс) особливо ефективно стимулюють когнітивний розвиток. Інтеграція руху та мислення (наприклад, виконання завдань під час переміщення) покращує концентрацію уваги, пам'ять та швидкість реакції, оскільки рух стимулює мозкову діяльність.

3. Формування позитивної я-концепції: участь у структурованих програмах (хореографія, ігрові напрями) дозволяє дитині досягати успіху та опановувати нові навички, зміцнюючи самооцінку та самовпевненість. Моделі сімейного фітнесу додатково зміцнюють емоційний зв'язок із батьками, посилюючи відчуття безпеки та належності.

4. Значення соціальної згуртованості: колективні рухливі ігри та взаємодія під час занять відіграють ключову роль у відновленні соціальної згуртованості та емоційної підтримки. Спільний рух створює відчуття спільноти та належності, протидіючи почуттю ізоляції, викликаному війною.

Отже, успішна робота з дошкільнятами в умовах воєнного стану залежить від перетворення освітнього середовища на безпечний, структурований простір, де різноманітний спектр інноваційних технологій забезпечують комплексну підтримку психічного здоров'я, використовуючи рух як міст між фізичним благополуччям та емоційною стабільністю дошкільника.

Список використаних джерел та літератури

Вашак О., Вільхова О. Використання сучасних технологій у здоров'язбережувальній діяльності вихователів закладів дошкільної освіти.

Педагогічні науки. 2022. № 80. С. 10–14. URL: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.80.278176> (дата звернення: 11.04.2024).

Городиська В. В. Упровадження арт-терапії як інноваційної технології у дошкільних закладах освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 69. С. 56–61. URL: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.10> (дата звернення: 11.04.2024).

Мачинська Н. І. Тенденції розвитку сучасної системи дошкільної освіти в Україні. Гуманітарний форум. 2024. № 2(1). С. 30–37. URL: [https://doi.org/10.60022/2\(1\)-5GF](https://doi.org/10.60022/2(1)-5GF) (дата звернення: 11.04.2024).

Староста Володимир,
професор кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
доктор педагогічних наук, професор

Деякі аспекти формувального оцінювання здобувачів освіти в ускладнених умовах

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю адаптації системи формувального оцінювання до умов подвійної кризи в Україні, що вимагає інтеграції психологічної підтримки та соціально-педагогічного супроводу в процес оцінювання. Метою роботи є аналіз та обґрунтування ключових механізмів впровадження формувального оцінювання як інструменту підвищення стійкості, мотивації та емоційного благополуччя здобувачів освіти (студентів і школярів) у період воєнного стану.

Ключові слова: Формувальне оцінювання, психологічна підтримка, соціально-педагогічний супровід, ускладнені умови, воєнний стан, резилієнтність, зворотний зв'язок.

Процес оцінювання знань є невіддільною складовою освітнього процесу. Однак, в умовах, спричинених глобальною пандемією COVID-19 та повномасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України, традиційні підходи до контролю та оцінки результатів навчання виявилися недостатньо ефективними. Ці екстремальні чинники докорінно змінили освітню парадигму:

- Психологічна травма та стрес: Багато здобувачів освіти та педагогів зіткнулися з вимушеним переміщенням, втратою житла, розлукою з родинами та прямою загрозою життю, що призвело до зниження когнітивних функцій, концентрації та мотивації.
- Нерівний доступ: Воєнний стан спричинив нестабільний доступ до інтернету та електроенергії, що унеможливило проведення стандартизованого сумативного оцінювання і вимагає гнучких інструментів.
- Переорієнтація цілей: Ускладнені умови вимагають від освіти не лише передачі знань, а й розвитку життєвої стійкості (резилієнтності), навичок саморегуляції та психологічної компетентності.

У цьому контексті, формувальне оцінювання набуває стратегічної значущості, трансформуючись із суто педагогічного інструменту в засіб психологічної підтримки та соціально-педагогічного супроводу учнів та студентів [1, 2]. Формувальне оцінювання, на відміну від сумативного оцінювання, зосереджується не на контролі кінцевого результату, а на постійному покращенні процесу навчання та формуванні в учня позитивної самооцінки та віри у власні сили, що є критично важливим під час кризи.

Формувальне оцінювання стає інструментом психологічної підтримки. В умовах воєнного стану психологічна підтримка через оцінювання реалізується через наступні механізми:

1. Конструктивний та підтримуючий зворотний зв'язок

Дослідження показує, що традиційне оцінювання часто фіксує невдачу (низька оцінка), що в умовах стресу може спричинити відчуття провини та безнадії. Формувальне оцінювання акцентує увагу на прогресі та майбутніх кроках. Зворотний зв'язок має бути:

- Сфокусованим: на конкретному завданні, а не на особистості.
- Діагностичним: «Ти добре впорався з цією частиною, а для вдосконалення цієї навички спробуй використати інший підхід...».
- Емоційно нейтральним/позитивним: Використання фраз, що заохочують («Я бачу твій прогрес, це чудово, що ти не здаєшся, незважаючи на труднощі»).

2. Зниження емоційного напруження. Формувальне оцінювання впроваджує елементи самооцінювання та взаємооцінювання. Це зменшує відчуття зовнішнього тиску від викладача/вчителя. Здобувач освіти стає суб'єктом оцінювання, що підвищує його відчуття контролю над ситуацією — ключовий психологічний фактор стійкості в умовах зовнішнього хаосу та непередбачуваності.

3. Соціально-педагогічний супровід через формувальне оцінювання. Приклади наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Соціально-педагогічний супровід через формувальне оцінювання

Група	Приклад механізму формувального оцінювання	Соціально-педагогічний ефект
Школярі (особливо внутрішньо переміщені особи/ВПО)	Портфоліо/щоденники навчання (Learning Logs): регулярне ведення щоденників, де учень фіксує не лише засвоєні знання, а й труднощі та емоційний стан.	Дозволяє вчителю виявити зони психологічної дезадаптації та нерівності у доступі до ресурсів, забезпечуючи індивідуальну траєкторію супроводу, не пов'язану з академічною успішністю.
Студенти (вища школа)	Взаємний зворотний зв'язок (Peer Feedback) та групове оцінювання: Студенти оцінюють роботи одне одного за чіткими критеріями.	Сприяє соціальній інтеграції (відновлення соціальних зв'язків), формуванню спільноти взаємодопомоги та розвитку емпатії (що є важливим для майбутніх педагогів).
Обидві групи	Використання критеріальних матриць (Rubrics): завчасне надання чітких, зрозумілих критеріїв оцінювання до початку виконання завдання.	Зменшує тривожність та стрес, пов'язаний з непередбачуваністю результату, підвищує відчуття справедливості та прозорості освітнього процесу.

Соціально-педагогічний супровід передбачає допомогу в адаптації та інтеграції в освітнє середовище, що особливо актуально для внутрішньо переміщених осіб. Формувальне оцінювання надає для цього необхідну платформу.

Висновки та перспективи

Таким чином, формувальне оцінювання є найбільш гнучким та адаптивним інструментом оцінювання в ускладнених умовах, забезпечуючи неперервність

освітнього процесу, незважаючи на перебої у зв'язку та безпекові ризики; ефективним механізмом психологічної підтримки, оскільки фокусується на прогресі та зусиллях, а не на кінцевому балі, підвищуючи внутрішню мотивацію та резилієнтність здобувачів освіти. Соціально-педагогічний супровід через формувальне оцінювання реалізується шляхом інтеграції самооцінки та взаємооцінки, що сприяє соціалізації та формуванню спільнот підтримки.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці стандартизованих протоколів формувального оцінювання для роботи з внутрішньо переміщеними особам та оцінки його довгострокового впливу на рівень стресостійкості педагогічних кадрів в умовах післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойко М.М. Студентоцентроване навчання в процесі управління якістю професійної підготовки майбутнього вчителя. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*, 2019. (31). №4. С. 41-45. DOI : <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2019.176797>. URL: http://journals.urau.ua/sr_edu/article/view/176797 (дата звернення: 23.09.2025).

2. Староста В.І. Студентоцентроване дистанційне навчання в ускладнених умовах (пандемія Covid-19, воєнний стан в Україні). *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*, 2023. Вип. 14. С. 63-77. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.146>. URL : <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/457> (дата звернення: 23.09.2025).

Тимошук Олександр,

інструктор центру спеціальної підготовки

Пенітенціарної академії України,

майор внутрішньої служби;

Макогончук Ірина,

старший викладач центру спеціальної підготовки

Пенітенціарної академії України,

підполковник внутрішньої служби;

Кеменяш Антон,

викладач центру спеціальної підготовки

Пенітенціарної академії України

Забезпечення права засуджених на освіту як складова створення безпечного та гуманного простору під час війни

Анотація. У змісті тез звертається увага на зміст забезпечення права засуджених на освіту під час війни, оскільки зважаючи на його складність та специфіку самого суб'єкта, воно є особливою складовою у створенні безпечного та гуманного простору в цей період. Робиться наголос на необхідності здійснення ряду кроків та запровадження цілої системи впорядкованих заходів як з боку органів державної влади, так і керівництва місць позбавлення волі щодо належної реалізації засудженими права на освіту, яке сприятиме в подальшому їх ресоціалізації. Зроблено висновок, що дотримання права на освіту засуджених є мірилом зрілості та гуманності держави та значним кроком щодо розвитку майбутнього.

Ключові слова: засуджені, ресоціалізація, право на освіту, воєнний стан, безпечний та гуманний простір, правосвідомість, психологічна безпека.

Постановка проблеми. В умовах триваючого воєнного стану в нашій державі особливої актуальності набуває питання створення доступного та безпечного простору для всіх учасників освітнього процесу, включаючи й тих, хто перебуває у місцях позбавлення волі. Право на освіту, яке забезпечується та регламентується Конституцією України, низкою національного й міжнародного законодавства, є не тільки інструментом ресоціалізації, а й важливим елементом підтримки психологічної безпеки здобувачів освіти. Належна його реалізація сприяє не тільки формуванню громадянської свідомості, а й відновленню довіри до держави. Тому, можна стверджувати, що дотримання прав засуджених на освіту та сприяння його реалізації є показником гуманності суспільства навіть у кризових умовах.

Складність забезпечення права на освіту засудженим полягає в тому, що вони є, насамперед, доволі специфічною та малозахищеною соціальною категорією зі спеціальним правовим статусом, а по друге питання створення безпечного та гуманного простору в умовах триваючого воєнного стану в нашій державі є доволі важким завданням, для реалізації якого необхідно задіяти безліч ресурсів держави.

Над даною проблематикою працювали Вакуленко О.В., Градецький А.В., Михалко І. С., Трубніков В.М., Яковець І.С. та інші, але зважаючи на триваючий воєнний стан в нашій державі, дана проблематика є особливо актуальною, оскільки освіта є фактором, який сприяє соціалізації засуджених.

Виклад основного матеріалу. Безпечний освітній простір, окрім звичних для нас закладів вищої освіти включає також місця позбавлення волі, в якому засуджені, поряд з іншими правами мають також право на освіту, що забезпечує їх розвиток, насамперед, як особистості та є мірилом розвитку та поваги до людської гідності.

Право засуджених на освіту, зокрема створення безпечного простору під час війни забезпечується цілою низкою законодавства, а саме: Кримінально-виконавчий кодекс, Законом України «Про освіту», Національною стратегією у сфері прав людини (оновленою у 2021), яка затверджена Указом Президента України №119/2021 від 24.03.2021, Європейськими пенітенціарними правилами від 11.01.2006, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950, Мінімальними стандартними правилами поводження з в'язнями 1955, що ще раз підкреслює його основоположне значення в структурі правової системи.

В контексті розгляду даного питання, доцільно звернути увагу на те, що освіта засуджених виступає складовою національної безпеки, оскільки надання їм всіх освітніх можливостей значно сприяє їх ресоціалізації, зменшенню рівня рецидиву кримінальних правопорушень та формуванню безпечного громадянського суспільства із достатньо високим рівнем правової культури та правової свідомості, як в умовах війни, так і після неї. Тому, кожен із засуджених, який отримав шанс навчатися, цим самим формує свій особистісний розвиток та підтримує соціальні зв'язки із суспільством.

Карелін В.В., Бериславська О. М., Царюк С.В. вважають, що освітня діяльність в установах виконання покарань в Україні стикається з низкою проблем, які ускладнюють процес навчання і як наслідок виправлення та ресоціалізацію засуджених, серед них: обмежений доступ до освіти, оскільки не усі установи виконання покарань мають навчальні класи; обмежений доступ до ресурсів, тобто брак підручників, навчальних матеріалів і сучасних комп'ютерних технологій; низька якість проведення навчальних занять, тобто відсутність достатньої кількості кваліфікованих викладачів, які готові працювати в умовах установ виконання покарань; використання застарілих навчальних планів, які не відповідають сучасним вимогам; стигматизація засуджених, що може впливати на їхню мотивацію до навчання та психологічний стан, а саме психологічні проблеми засуджених, які ускладнюють освітній процес в установах виконання покарань [1]. Із даною думкою слід погодитися, оскільки, нажаль, дійсно,

така негативна тенденція на сьогоднішній день існує, що погано впливає на сприйняття засудженими їхнього оточення та їхню поведінку після відбування покарання.

Доволі справедливо зауважує Кернякевич-Танасійчук Ю.В., що в рамках реалізації кримінально-виконавчої політики особливу увагу слід звертати на урізноманітнення форм освітньої діяльності засуджених, сприяти доступу засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, до отримання ними вищої освіти, а також більш активно застосовувати загальноосвітнє та професійно-технічне навчання в процесі виконання-відбування покарань, які не пов'язані з ізоляцією від суспільства [2]. З даною думкою варто погодитися, оскільки, особа, яка відбуває покарання, не повинна відчувати жодного дискомфорту та обмеження щодо реалізації належного їй та гарантованого чинним законодавством права на освіту.

Створення безпечного та гуманного простору під час війни передбачає ряд кроків як з боку органів державної влади, так і керівництва місць позбавлення волі, а саме:

- прияти реалізації прав засуджених на здобуття різних рівнів освіти;
- абезпечити розвиток різних форм здобуття освіти – очної, дистанційної та змішаної з використанням різних освітніх платформ;
- творити можливості для отримання дипломів, сертифікатів єдиного державного зразка, не дискримінуючи права засуджених щодо місця навчання;
- абезпечити для них достатній психологічний супровід під час здобуття освіти, враховуючи їх тривогу та турботу про долю рідних людей та майнові цінності, які залишилися на іншій території, та яким, зважаючи на інтенсивність військових дій може бути заподіяна шкода;
- алучати соціальних працівників, педагогів, волонтерів та представників інших професій для підтримки сприятливого психологічного, соціального та гуманного клімату у місцях позбавлення волі;
- ідвищувати якість підготовки педагогічних кадрів, їх кваліфікацію, акцентуючи постійно увагу на психології засуджених;
- творювати належні та безпечні умови праці для осіб, які беруть участь у педагогічному процесі;
- изнавати реальний потенціал кожного засудженого, без будь-якого прояву дискримінації;
- озвиток різних інклюзивних практик, з врахуванням реальних можливостей кожного засудженого;
- озивати та удосконалювати постійно співпрацю з Міністерством освіти та науки України, Міністерством юстиції України, центрами надання безоплатної правничої допомоги, громадськими та правозахисними організаціями з питань проведення ними право освітніх та виховних заходів, які б сприяли розвитку правової освіти та правової культури у місцях позбавлення волі;
- апочаткувати співпрацю із представниками міжнародних організацій щодо обміну досвідом по освітній підготовці засуджених;
- прияти постійній підтримці інтересів засуджених щодо реалізації ними культурних, спортивних та творчих ініціатив у рамках навчального процесу;
- творити безпечну інфраструктуру та цифрове середовище;
- озивати позитивну практику працевлаштування засуджених, що значно сприятиме їх виправленню в майбутньому.

Зважаючи на вище зазначене, створення безпечного освітнього простору включає в себе не лише комплекс дій щодо навчання засуджених, охорони та контролю, але й створення атмосфери довіри, взаємоповаги, розвитку, що значно сприятиме не лише виправленню особи, та виробленню у неї почуття патріотизму, а й забезпеченню національної безпеки.

Створення безпечного та гуманного простору під час війни для засуджених сприяє ресоціалізації та зниженню рецидивної злочинності, забезпеченню права людини на

гуманність під час виконання покарання, збереженню психологічного здоров'я, сприяє професійному становленню та економічній інтеграції, зміцненню безпеки в установах виконання покарань, підтримує внутрішню стійкість засуджених та є вирішальним чинником щодо підготовки до повернення їх у суспільство.

Висновок. Дотримання права на освіту осіб, позбавлених волі, у воєнний час - це показник зрілості та гуманності держави. Це не лише юридичний обов'язок, а й стратегічний крок у безпеку майбутнього, оскільки кожен, хто отримав шанс на навчання, має більше можливостей для життя після відбуття покарання.

Право засуджених на освіту як складова створення безпечного та гуманного простору під час війни є невід'ємною складовою цілого комплексу поряд з усіма заходами соціально-виховного характеру. Саме набута освіта дає можливість засудженим не тільки реалізувати набуті ними раніше знання й навички, а й дає можливість їм забезпечити матеріально себе та своїх близьких.

Список використаних джерел та літератури

1. Карелін В.В., Бериславська О. М., Царюк С.В. Правове регулювання освіти як засобу виправлення та ресоціалізації засуджених в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, (13).

. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Освіта засуджених як один із засобів досягнення мети реалізації кримінально-виконавчої політики. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2018. Серія ПРАВО. Випуск 48. Том 2. С. 75-77.

Ткач Наталія,

вчитель англійської мови

Судилківський ліцей Судилківської сільської ради
Шепетівського району Хмельницької області

Розвивальне навчання як стимул до розвитку пізнавальної активності

Сучасна освіта ставить перед собою завдання не лише передавати учням знання, але й сприяти розвитку їхніх особистісних якостей, зокрема пізнавальної активності. І саме розвивальне навчання, як концепція, набуває все більшого значення у педагогічній практиці завдяки своїй здатності формувати у дітей не тільки базові знання, а й уміння самостійно шукати інформацію, критично мислити та активно взаємодіяти з навколишнім світом. Сьогодні ми розглянемо питання, як розвивальне навчання стимулює розвиток пізнавальної активності учнів, які його основні принципи та як це впливає на загальний процес навчання.

Всім відомо, що розвивальне навчання — це педагогічна технологія, яка орієнтується не тільки на засвоєння знань, а й на розвиток мислення, творчих здібностей, навичок самостійної діяльності та здатності до критичного осмислення інформації. Цей підхід ґрунтується на ідеї, що навчання має бути не лише процесом засвоєння інформації, але й активним, цілеспрямованим розвитком особистості учня, в якому він виступає як суб'єкт власного навчання. [1] Інакше кажучи, у розвивальному навчанні головне не “чого навчити”, а “як навчити мислити”.

Адже основними ідеями розвивального навчання є:

1. Індивідуальний підхід. Кожен учень має свої особливості та темп навчання, тому важливо враховувати ці характеристики при плануванні навчального процесу.

2. Зона найближчого розвитку. Педагог має організовувати навчання таким чином, щоб завдання учня було посильним, але водночас викликало інтелектуальний та емоційний розвиток.

3. Активність учнів. Навчальний процес має стимулювати активну діяльність учнів, в яких вони самостійно формулюють питання, шукають відповіді, проводять дослідження.

4. Критичне мислення та творчість. Розвивальне навчання не просто дає готові знання, а й стимулює учнів до розвитку критичного мислення, здатності до вирішення нестандартних задач і творчого підходу.

Цей підхід є дієвим ще й тому, що передбачає навчання, яке має бути не просто засвоєнням інформації, а розвитком мислення, самостійності, творчої активності. Саме в такому контексті стає можливим стимулювати пізнавальну активність — готовність і здатність учня до активного пізнання. Учень у процесі навчання не просто запам'ятовує матеріал, а активно відкриває нові знання, самостійно шукає способи розв'язання завдань, аналізує, робить висновки. Таким чином, навчання стає також засобом розвитку особистості.

У розвивальному навчанні пізнавальна активність є не лише результатом, а й важливим механізмом розвитку учнів. Так, коли навчальний процес побудований таким чином, що кожен учень може активно включатися в діяльність, самостійно формулювати запитання та шукати відповіді, це сприяє розвитку таких важливих навичок, як:

- Критичне мислення.
- Уміння працювати з інформацією.
- Творчий підхід до вирішення проблем.[3]

Розвивальне навчання використовує широкий спектр методів і прийомів, які допомагають стимулювати пізнавальну активність учнів. Ось деякі з них:

- Принцип проблемного навчання: у цьому випадку учням ставляться проблеми або завдання, які вони повинні розв'язати самостійно або в групі. Це викликає в них бажання знайти рішення і розвивати свої пізнавальні здібності.

- Інтерактивні методи: рольові ігри, дебати, дискусії та інші методи, що залучають учнів до активної комунікації і взаємодії з однокласниками. Це стимулює не тільки пізнавальну, а й соціальну активність.

- Проектно-орієнтоване навчання: учні працюють над реальними чи вигаданими проектами, що допомагає їм зрозуміти важливість навчання в реальному житті та дає можливість застосувати здобуті знання на практиці.

- Ігрові методи: навчання через гру дозволяє зробити процес пізнання легким і приємним. Ігрові методи активізують інтерес і творчий потенціал учнів, формуючи вміння вирішувати нестандартні завдання.[4]

Не слід забувати і про роль вчителя, адже він є важливою складовою розвивального навчання. Саме вчитель виступає не лише як джерело знань, а й як керівник, консультант, партнер. Завдання вчителя — створити такі умови, які дозволять учням активно включатися в навчальний процес, самостійно знаходити відповіді на питання і розв'язувати проблеми.[2]

Учитель у системі розвивального навчання виступає не просто як носій знань, а як фасилітатор процесу пізнання. Він створює умови для розвитку пізнавальної активності учнів, підтримує їх ініціативу, мотивує до самостійного здобуття знань, коригує та направляє їхній навчальний процес.

Учитель також має бути готовим до гнучкої адаптації своїх методик навчання залежно від індивідуальних потреб учнів, їхніх інтересів і рівня розвитку. Його завдання полягає в тому, щоб надати учням простір для експериментів, помилок і самостійних відкриттів, одночасно підтримуючи їх на кожному етапі навчання.

Слід зазначити, що перевагами такого підходу до навчання є:

- Стимулювання пізнавальної активності:
- Розвивальне навчання заохочує учнів до активної участі в навчальному процесі. Учні стають ініціаторами власного навчання, ставлять запитання, формують гіпотези, проводять дослідження.

- Індивідуальний підхід:
- Враховуючи різноманітність учнівських потреб та інтересів, розвивальне навчання дає змогу підійти до кожного учня індивідуально, допомагаючи розвивати його унікальні здібності та талант

Розвиток критичного мислення:

- Діти вчаться оцінювати інформацію, аргументувати свої думки, робити висновки, аналізувати проблеми з різних точок зору.

- Творчий підхід до навчання:
- Завдяки акценту на практичній діяльності, розвивальне навчання дозволяє дітям проявляти творче мислення, генерувати нові ідеї, шукати нестандартні рішення.

- Розвиток самостійності:
- Учні вчаться планувати власну діяльність, організовувати робочий процес, самостійно здобувати знання, що є важливим для формування їхньої незалежності в майбутньому.

- Колективне навчання:
- Спільна робота в групах, проектна діяльність сприяють розвитку комунікативних навичок, вміння працювати в команді, узгоджувати свої дії з іншим

Незважаючи на вище перераховані переваги, звичайно не слід забувати і про виклики, які постають перед нами:

- Необхідність висококваліфікованих педагогів:

- Для успішної реалізації розвивального навчання вчитель повинен бути не тільки знайомим фахівцем, але й мати педагогічну майстерність для того, щоб коректно організувати процес навчання, знайти підхід до кожного учня.

- Часові та ресурсні обмеження:

- Для організації ефективного розвивального навчання потрібно більше часу на підготовку, а також доступ до необхідних ресурсів: літератури, технічних засобів, навчальних матеріалів.

- Не всі учні готові до такого типу навчання:

- Деякі учні звикли до традиційного способу навчання, який полягає в пасивному сприйнятті інформації. Розвивальне навчання вимагає від них активності, ініціативи, що може бути важким для деяких учнів, особливо на перших етапах.

- Необхідність змін у навчальній програмі:

- Впровадження розвивального навчання може вимагати значних змін у навчальних планах, що включають більший акцент на дослідження, практичні завдання та інтерактивні методи. Це може бути складно здійснити в рамках традиційної системи освіти.

- Оцінка результатів:

- Оцінка навчальних досягнень учнів у рамках розвивального навчання є складною, оскільки тут важливо враховувати не тільки кінцеві результати, а й процес навчання, розвиток особистісних якостей та навичок. Стандартні методи оцінювання не завжди можуть адекватно відобразити весь спектр досягнень учнів.

З вище сказаного, хочу зробити наступні висновки.

Розвивальне навчання є потужним інструментом для стимулювання пізнавальної активності учнів, оскільки воно створює умови для активного засвоєння знань, розвиває творчі здібності та формує навички самостійного навчання. Це підхід, що ставить учня в центр освітнього процесу і дає йому можливість активно взаємодіяти з навчальним матеріалом, застосовувати отримані знання в практичних ситуаціях, що

дозволяє не лише збільшити рівень засвоєння інформації, але й значно розширити інтелектуальний потенціал особистості.

Таким чином, розвивальне навчання стає важливою складовою сучасної освіти, що відповідає вимогам часу та потребам учнів у новому освітньому середовищі.

Список використаних джерел та літератури

1. Барабаш О. Ідеї розвивального навчання у педагогічній теорії та практиці / О. Барабаш // Постметодика. – 2012. – № 2. – С. 31–35.
2. Дусавицький О. Розвиток особистості учня і вчителя у системі розвивального навчання / О. Дусавицький, Є. Заїка, І. Зуєв // Психологія і суспільство. – 2012. – № 4. – С. 147–153.
3. Головіна Л. М. Активізація пізнавальної діяльності учнів / Л. М. Головіна. – К.: Проспект, 2003. – 242 с.
4. Ніколенко Л.Т. Розвивальні технології – умова розвитку особистості учня» / Л.Т.Ніколенко // Наукова спадщина Григорія Костюка і сучасні проблеми особистісно орієнтованої освіти: зб. матер. Всеукр. науково-метод. інтернетконфер. / уклад. О.Е.Жосан. – Кропивницький: Ексклюзив-систем, 2016. – С. 304 – 310.

Троян Вікторія,

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
науковий керівник – **Філінюк В.А.,**
доцент кафедри української мови та літератури,
кандидат філологічних наук, доцент

Інноваційні методи та прийоми навчання орфографії на уроках української мови

Анотація. У статті розглянуто сучасні підходи до формування орфографічної грамотності учнів старшої школи у контексті нової освітньої парадигми. Акцент зроблено на використанні інтерактивних методів навчання — асоціативних схем, ігор, креативних диктантів і творчих вправ, що сприяють розвитку самостійності, критичного мислення та орфографічної пильності. Зазначено важливість поєднання традиційних підручників і інноваційних прийомів навчання для підвищення ефективності засвоєння українського правопису.

Ключові слова: орфографічна грамотність, інтерактивні методи, асоціативні схеми, креативні диктанти, профільне навчання, українська мова, старша школа, правопис, самоосвіта, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Сучасна освітня парадигма орієнтує старшу школу на формування в учнів здатності до самоосвіти та опанування складних мовних явищ, зокрема орфографічних норм. Водночас реалізація цих завдань ускладнюється кількома чинниками: обмеженою матеріально-технічною базою значної частини закладів освіти; нерівномірним доступом учителів до цифрових ресурсів; потребою поєднувати традиційну підручкову модель з інноваційними методами, які забезпечують активне й усвідомлене засвоєння правил правопису. Проблема полягає у виробленні методично обґрунтованої системи навчання орфографії на профільному рівні (10–12 класи), що інтегрує теоретичні засади (лінгвістика, орфоепія, орфографія) з ефективними інтерактивними формами роботи (ігрові формати, дослідницькі й практикумові уроки, асоціативні схеми, нестандартні диктанти), забезпечуючи стійку орфографічну пильність, самоконтроль і мотивацію учнів.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питання формування орфографічної грамотності старшокласників ґрунтовно розроблене в працях С.

Карамана, О. Горошкіної, Л. Попової, А. Ворона, В. Солопенка та ін. Дослідники підкреслюють потребу поєднання традиційного підручника з інноваційними формами роботи: інтерактивними вправами, нестандартними уроками, іграми, асоціативними схемами, креативними диктантами. У працях О. Горошкіної та Л. Попової акцент зроблено на компетентнісному підході, розвитку орфографічної пильності, самоконтролю та використанні цифрових ресурсів. Авторські підручники профільного рівня (С. Караман та ін.) пропонують системну модель роботи з орфографією через проблемні завдання, дослідницькі вправи та рубрики для рефлексії. Узагальнюючи, наукові джерела одностайно доводять: ефективність навчання орфографії істотно зростає за умови інтеграції теорії з інтерактивними, творчими та візуальними методами.

Виклад основного матеріалу. Сучасна освітня парадигма акцентує на усвідомленні потреби в самоосвітній діяльності та готовності особистості постійно здобувати нові знання, зокрема й опановувати іноземні мови. Ефективність цього процесу визначається врахуванням індивідуальних психологічних особливостей учнів, що зумовлює добір методичних прийомів, форм і засобів навчання. У старшій школі профільне навчання (10–12 класи) реалізується за кількома основними напрямками: суспільно-гуманітарним, філологічним, художньо-естетичним, природничо-математичним, технологічним і спортивним.

Водночас очевидно, що обмеженість матеріальної бази шкіл ускладнює діяльність учителя. Лише небагато педагогів мають змогу систематично користуватися комп'ютерною технікою. Проте навіть за таких умов учитель постійно шукає нові підходи до організації навчального процесу. Цьому сприяє використання нетрадиційних методів і форм роботи: проведення нестандартних уроків, формулювання оригінальних завдань і запитань, застосування нетипових прийомів повторення, закріплення чи перевірки знань. Застосування нестандартних уроків з української мови (інтегрованих, уроків-досліджень, уроків-практикумів, уроків-діалогів, уроків-ігрових ситуацій) створює умови для підвищення інтересу до опанування орфографічних норм. Наприклад, на уроці-дослідженні можна організувати завдання на порівняння правопису іншомовних слів в українській і близьких слов'янських мовах; на уроці-практикумі — серію вправ із самостійним пошуком орфограм у тексті й колективним обговоренням правильності вибору. Урок-гра («Орфографічний бій», «Знайди помилку», «Орфографічний марафон») активізує увагу та допомагає швидше засвоїти складні правила. Нетрадиційні форми перевірки знань (орфографічні кросворди, диктанти з пропущеними літерами, складання власних диктантів для однокласників, інтерактивні вправи з цифровими ресурсами) сприяють розвитку самостійності й творчості учнів, формують відповідальність за результат навчання.

Позиція Л. Попової, яка наголошує, що застосування сучасних засобів навчання підвищує ефективність опанування орфографічних правил, оптимізує використання навчального часу та забезпечує можливість оперативної перевірки правильності виконаних завдань [7]. Наприклад, учням доцільно запропонувати вправу на вставлення пропущених букв у словах іншомовного походження.

Профільний курс передбачає інтеграцію поглибленого опанування основ лінгвістики, структур і функцій сучасної української літературної мови, теоретичних аспектів мовленнєвої діяльності, психолінгвістичних засад комунікації та формування широкого спектра умінь щодо нормативного, доцільного й оптимального використання мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях [55, с. 17].

Учні повинні знати та усвідомлювати різновиди мовної норми — орфоепічні, лексичні, фразеологічні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, орфографічні та пунктуаційні — а також розуміти функції норм, тенденції їх розвитку та принципи мовленнєвої поведінки. Передбачено оволодіння науковим підходом до мовних явищ,

здатністю аналізувати, узагальнювати, порівнювати, класифікувати лінгвістичні одиниці та здійснювати усі види мовного аналізу, включно з орфографічним [55, с. 29].

Для дослідження орфографічного матеріалу обрано підручник для 10 класу профільного рівня «Українська мова» авторського колективу С. Караман, О. Горошкіна, О. Караман [16-19; 24-27]. Кожен розділ підручника вивчається інтегровано зі стилістикою, культурою мовлення та риторикою, при цьому розвиток орфографічної грамотності проходить наскрізною лінією через усі розділи навчального матеріалу [56, с. 11].

Особливу увагу слід приділити взаємодії правопису та вимови, примирення яких забезпечується спеціальними правилами. Під час вивчення подовження необхідно уточнювати відмінності між подвоєнням букв через подовження звуків і збіг однакових приголосних. Доцільно звертати увагу на написання слів за новим правописом, зокрема: «священник», а також на слова з винятками, наприклад: «статті», «статтею» (але родовий множ. — «статей»), «Ілля», «Іллі», «Ілляю», «Іллею», «Ілле». Крім того, важливо враховувати слова та складні випадки написання: максіодяг, мідіодяг, мініблок; віцепрем'єр, ексчемпіон, штабскапітанка, унтерофіцер, контрадмірал, лейбмедик, оберофіцер; піваркуша, піваркуш, пів Європи [59, с. 35, 37].

Для учнів 11 класу профільної школи Міністерство освіти і науки України рекомендує підручники профільного рівня: «Українська мова» (С. Караман, О. Горошкіна, О. Караман, Л. Попова) [57] та «Українська мова. Профільний рівень» (А. Ворон, В. Солопенко) [13]. Ці видання забезпечують ґрунтовне опанування складних орфографічних, лексичних і стилістичних аспектів мови відповідно до стандартів профільного навчання. Підручник для 11 класу побудований за аналогічним принципом: на початку кожного параграфа пропонується запитання-проблема, далі слідує вправи-дослідження, рубрики «Нотатка!», «Власний коментар», «Особистий конспект», а також завдання з готовими відповідями. Повторення теми «Фонетика, орфоєпія, орфографія української мови» сприяє вдосконаленню орфографічних умінь: старшокласники закріплюють знання з морфеміки, словотвору й морфології та відпрацьовують складні випадки правопису.

Традиційне навчання з використанням підручників забезпечує структуровану подачу теоретичного матеріалу та систематичне повторення правил. Підручники формують основу знань учнів, пропонуючи теоретичні відомості, вправи для закріплення, завдання на самоконтроль, а також рубрики для аналізу та рефлексії. Проте сучасна педагогіка вимагає застосування інноваційних підходів, що сприяють активному засвоєнню знань, розвитку творчого й критичного мислення, формуванню комунікативних та аналітичних компетентностей.

Завдання асоціативний куш (тезаурус) передбачає добір максимальної кількості слів, які асоціативно пов'язані із запропонованим учителем поняттям. Перемагає учень або команда, асоціативний ряд яких є найдовшим; окремо можна відзначити учасників, чиї ряди вирізняються художністю, образністю та оригінальністю асоціативних зв'язків. Під час оголошення слів учні пояснюють логіку взаємозв'язку між ними. На виконання завдання відводиться обмежений час — 1–3 хвилини.

Гра може відбуватися і в протилежному напрямі: учитель пропонує набір асоціативних слів, а учні повинні визначити ключове (вихідне) слово, з яким ці асоціації пов'язані.

Наприклад:

1. Букви, алфавіт, письмо, друк, каліграфія, звук, знак, рядок, абетка, наголос, транскрипція. (*Графіка*)

2. Словник, правило, помилка, диктант, літера, наголос, апостроф, подвоєння, м'який знак, дефіс, перевірка. (*Орфографія*)

3. Іменник, прикметник, дієслово, займенник, числівник, прислівник, морфема, відмінювання, закінчення, корінь, префікс. (*Морфологія*)

4. Звук, голосні, приголосні, подовження, спрощення, чергування, милозвучність, інтонація, вимова. (*Фонетика*)

5. Твір, диктант, переказ, аналіз, рецензія, конспект, реферат, есе, виступ, повідомлення. (*Письмові роботи*)

Гра сприяє розвитку образного мислення школярів, формує їхнє художнє сприйняття світу, розвиває творчі здібності та зацікавленість у вивченні рідної мови. Вона допомагає глибше засвоювати значення слів, осягати особливості їхньої сполучуваності та асоціативних зв'язків, а також істотно збагачує словниковий запас учнів. Вважається, що новий матеріал засвоюється краще, коли його занотовують. Проте сучасні дослідження доводять: звичайний конспект — слово за словом чи речення за реченням, записаний у стовпчик або лінійно, — мало ефективний, адже мозок не зберігає таку інформацію надовго. Натомість він легко запам'ятовує матеріал, якщо він поданий у вигляді моделей чи асоціативних схем. Тому замість суцільних записів варто створювати малюнки-схеми. Уявіть, що клітини мозку нагадують деревця, на гілках яких зосереджена споріднена за змістом інформація. На аркуші паперу спробуйте подати головні положення будь-якої теми у формі дерева.

Асоціативні схеми є ефективним інструментом систематизації та візуалізації навчального матеріалу. Вони дозволяють виділити ключові поняття, встановити логічні зв'язки між ними та сприяють закріпленню інформації в довготривалій пам'яті. Основні принципи створення асоціативних схем включають: виділення центрального елемента, лаконічність записів, структуроване розміщення споріднених пунктів на гілках, кольорове кодування, використання символів і малюнків, а також регулярне оновлення схеми відповідно до здобутих знань. Метод демонструє високу ефективність при запам'ятовуванні складних орфограм. Наприклад, використання сюжетного речення з наочними асоціаціями допомагає учням легше засвоювати написання слів із апострофом і прикметників з певними закінченнями. Такий підхід забезпечує свідоме оволодіння орфографічними нормами та підвищує продуктивність самостійної роботи учнів.

Наприклад:

«На свято мавпа (мавпячий) пила духмянний, медвяний, тьмянний, морквяний сік, дзвякаючи цвяхом об склянку».

Прикметники, які потрібно засвоїти, уявно «плавають» у склянці з соком, створюючи яскраву зорову опору. Такий метод допомагає ефективніше закріплювати інформацію в довготривалій пам'яті, адже виділити необхідні слова з цього речення значно легше, ніж заучувати їх механічно.

«На екзамен мавпочка (мавпячий) уважно читала чорнявий, дужий, тьмянний, солодкий чай, поки дзвеніло склянкою на столі».

Примітка: учні уявляють, як прикметники «плавають» у склянці з чаєм, а мавпочка уважно читає, що допомагає асоціювати їх зі словами, де апостроф не вживається.

«Щіпка щавлю шепотіла, шукала шкільний щоденник, щебетала щиро, поки щурики стридали поруч.»

Примітка: виділені слова допомагають засвоїти вживання м'якого знака.

«Вчитель посміхався, дивлячись на малюка, що готував ттіньки та лляні тканини для уроку.»

Примітка: подвоєння приголосних у словах «ттіньки» та «лляні» легко асоціюється із зоровим образом.

«Міні-блокнот лежав поруч із віцепрем'єром на піваркуша столі, а ексчемпійон розписався в журналі.»

Примітка: слова «міні-блокнот», «віцепрем'єр», «піваркуша», «ексчемпійон» ілюструють різні варіанти правопису складних слів.

«Дизайнер у максіодязі купував гелевий маркер для свого ноутбука, слухаючи джаз і нотуючи топ-10 композицій.»

Примітка: слова «максіодяг», «ноутбук», «джаз», «топ-10» допомагають запам'ятовувати правопис іншомовних слів.

Особливе місце в дидактичному арсеналі мають нестандартні диктанти. Наприклад: диктант із коментарем; вибірковий диктант; творчий диктант; асоціативний диктант.

Ці форми диктантів мотивують мислити, аналізувати, обґрунтовувати вибір, а не пасивно повторювати.

Суттєво допомагають орфографічні ігри, вікторини й конкурси. Такі прийоми дозволяють активізувати пізнавальну діяльність, перетворити орфографію на захопливий процес. Наприклад, «мовні бої», «правописні марафони», «орфографічний футбол», командні змагання з виправлення помилок — створюють змагальний контекст і підвищують мотивацію. Як зазначають у методичних доповідях, під час таких заходів використовують інтерактивні вправи, *WordWall*, сортування, картки, групове обговорення — це дозволяє закріпити знання й створити умови для усвідомленого вибору написання.

У старшій школі особливо важливо формувати самоконтроль та орфографічну пильність. Учні можуть вести орфографічні щоденники, у яких записують свої типові помилки, пояснення, способи виправлення. Взаємоконтроль — коли у парах або групах учні перевіряють письмові роботи один одного, обговорюють спірні випадки — дає змогу розвивати свідомість правопису. Амплуа старшокласника вже передбачає використання критеріїв і рубрик оцінювання, щоб учні самі аналізували свої помилки і оцінювали їхній характер (фактична, стилістична тощо).

Гронування - метод, який допомагає впорядкувати інформацію у вигляді «грон» — групи слів або понять, що об'єднані спільною ознакою. Кожне «ягідко» в гроні пов'язане з центральним поняттям, що дозволяє легко структурувати матеріал, запам'ятовувати та аналізувати його.

Сенкан — це короткий неримований вірш із п'яти рядків, який спрямований на розвиток критичного мислення та рефлексії учнів над певною темою. Структура сенкану наступна:

1. Одне слово, що визначає тему (іменник).
2. Два слова, що її характеризують (прикметники).
3. Три слова, які виражають дію або активність (дієслова).
4. Фраза з чотирьох слів, що відображає ставлення до теми.
5. Одне слово-асоціація до теми (іменник).

Вільне письмо - невеликий твір, у якому учень висловлює власні асоціації, думки чи рефлексії, спираючись на вислів, цитату, епіграф або ключову фразу. Мета — стимулювати творчість та особистісне осмислення матеріалу. Метод кубування передбачає розгляд предмета, явища або проблеми з різних сторін, якби обертали куб, розглядаючи шість граней. Інструкції для виконання:

1. Опишіть предмет/явище.
2. Порівняйте його з іншими аналогічними явищами.
3. Знайдіть асоціації з темою або життєвим досвідом.
4. Проаналізуйте особливості або властивості.
5. Знайдіть застосування у практиці або житті.
6. Запропонуйте аргументи «за» і «проти», оцінюючи позитивні та негативні сторони.

У процесі узагальнення та поглиблення орфографічних знань старшокласників важливе місце займає системне використання тренувальних вправ і тестових завдань. Вони забезпечують повторення раніше вивчених орфограм, усвідомлене

застосування правил у письмових і усних завданнях, а також контроль і самоконтроль знань відповідно до нових норм Українського правопису 2019 року.

Тренувальні вправи мають кілька функцій: уточнення й закріплення знань; розвиток орфографічної пильності; формування аналітичних навичок; мотиваційний компонент.

Висновки. Інноваційні методи навчання орфографії є важливим чинником підвищення мовної компетентності старшокласників. Аналіз наукових джерел і практичних прийомів свідчить, що традиційні форми навчання залишаються необхідною основою, проте їх ефективність значно зростає у поєднанні з інтерактивними технологіями, творчими методами та візуальними інструментами.

Залучення асоціативних схем, гронування, ігрових прийомів, нестандартних диктантів, вправ з цифровими ресурсами сприяє формуванню орфографічної пильності, розвитку критичного мислення, самоконтролю й мотивації учнів. Такі методи забезпечують глибше усвідомлення правописних закономірностей, полегшують запам'ятовування складних орфограм і створюють умови для діяльнісного опанування мовних норм.

Таким чином, сучасна методика навчання орфографії повинна ґрунтуватися на інтеграції теоретичних знань, практичних вправ і креативних прийомів. Це дозволяє досягти високого рівня орфографічної грамотності та формує в учнів стійку потребу в самоосвіті, що відповідає вимогам Нової української школи та профільного навчання.

Список використаних джерел та літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Ворон А. А., Солопенко В. А. Українська мова. Профільний рівень : підруч. Для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019. 272 с.
3. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю. Монографія. Луганськ : Альма-матер, 2004. 362 с.
4. Горошкіна О. М. Методи і прийоми навчання орфографії на уроках української мови : компетентнісний вимір. Мовна особистість в освітньому просторі : монографія / за заг. ред. І. Д. Пасічника. Острог : «Острозька академія», 2021. С. 79–86. URL : https://eprints.oa.edu.ua/8496/1/Монографія_Мовна_Особистість_Острог.pdf
5. Горошкіна О. М., Бондаренко Н. В., Попова Л. О. Методика компетентісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту : метод. посіб. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с.
6. Горошкіна О. М. Теорія і практика навчання української мови в старших класах. Харків : Основа, 2012. 171 с.
7. Караман О. В. Формування в учнів орфографічних умінь і навичок у процесі вивчення фонетики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1994. 170 с.
8. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова : навч. посіб. / за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011. 560 с.
9. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназіях : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с.
10. Караман С. О. Упровадження педагогічних інновацій у теорію і практику професійної підготовки вчителя-словесника. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львів, 2010. Вип. 50. С. 87–97.
11. Українська мова 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. URL : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58818/>

12. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 10 класу закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Ранок, 2018. 272 с.

13. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 класу закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Ранок, 2019. 272с.

14. Фаріон І. Д. Правопис – корсет мови? (Український правопис як культурно-історичний вибір). Львів : Свічадо, 2004. 121 с.

Туркот Юлія,
вчитель української мови та літератури
Новоушицького ліцею №2
Новоушицької селищної ради

Особливості формування національної свідомості та самосвідомості учнів на уроках української мови та літератури в умовах війни

Анотація. Проаналізовано особливості формування національної свідомості та самосвідомості учнів на уроках української мови та літератури в умовах війни. Розкрито психологічні та педагогічні чинники, які впливають на розвиток особистісної та громадянської ідентичності школярів в період воєнних викликів. Охарактеризовано роль української мови та художнього слова як засобів консолідації, терапії та національно-патріотичного виховання. Представлено систему інтерактивних вправ, методичних прийомів та організаційних стратегій, адаптованих до змішаного формату навчання, дистанційної взаємодії та проведення уроків під час повітряних тривог. Запропоновано практичні рекомендації щодо створення освітнього середовища, яке сприятиме зміцненню патріотичних цінностей, емоційній стійкості та розвитку рефлексивних умінь учнів. Матеріали можуть бути використані вчителями-словесниками, методистами та педагогами, які працюють в умовах війни чи кризових ситуацій.

Ключові слова: національна свідомість, самосвідомість учнів, українська мова і література, воєнний стан, змішане навчання, патріотичне виховання, рефлексія, емоційна стійкість, повітряна тривога, інтерактивні методи.

Повномасштабна війна в Україні стала потужним викликом для освітньої системи, яка має не лише забезпечувати навчальний процес, а й підтримувати дітей емоційно, психологічно та ціннісно. У цих умовах особливої ваги набуває формування національної свідомості та самосвідомості учнів, адже саме вони забезпечують стійкість, цілісність і гармонійний розвиток молоді особистості. Уроки української мови та літератури мають надзвичайний виховний потенціал: через слово, художній образ, історичну пам'ять і культурний код вони формують світогляд учнів, зміцнюють почуття приналежності до народу, розвивають внутрішню опору та стійкість. [1,26]

Сучасні умови навчання — змішані формати, дистанційний режим, заняття в укриттях, постійні повітряні тривоги — змінюють роль учителя та вимагають нових підходів до організації освітнього процесу. Формування національної ідентичності має ґрунтуватися не лише на класичних педагогічних методах, а й на інноваційних інтерактивах, творчих практиках, цифрових інструментах, здатних підтримувати увагу, мотивацію, емоційну стабільність і почуття спільності.

Національна свідомість — це система уявлень особистості про свою належність до певної нації, її історії, культури, традицій і цінностей. Самосвідомість же включає усвідомлення себе як активного суб'єкта, який може впливати на суспільні процеси та відповідально ставитися до власних дій.[4,58]

Формування цих якостей у дітей потребує не лише знань, а й емоційного проживання, вкорінення особистої значущості національної приналежності, відчуття гідності, відповідальності та внутрішньої сили.[6, 167]

Українська мова виступає ключовим маркером національної самоідентифікації. Через мовні форми, усталені вислови, фразеологізми, культурні коди дитина засвоює світогляд народу, сприймає історію, традиції, моральні цінності.

Українська література — простір, де учень зустрічається з національними героями, бачить моделі поведінки, аналізує моральні вибори. У воєнних умовах художнє слово набуває терапевтичної функції: воно дозволяє осмислювати складні події, працювати з тривогою, страхом, сумом, знаходити внутрішню опору.

У воєнний час учні переживають різні форми стресу: евакуацію, розлуку з близькими, втрати, життя в укриттях, дистанційне навчання, інформаційний шум. Урок має перетворитися на безпечний простір, де дитина може:

- висловлювати емоції;
- ставити запитання;
- відчувати підтримку та турботу;
- мати стабільність і передбачуваність.

Учитель української мови й літератури здатен створювати такі умови через текст, бесіду, творчість та використовує літературний текст як ресурс ідентичності [10]

Герої класичних творів (Кобзар, воїни УПА, образи з народної творчості) і сучасної літератури про війну (Жадан, Положій, Матіос, Андрухович) мають великий виховний потенціал. Вони допомагають учням:

- осмислити ціну свободи;
- зрозуміти цінність людської гідності;
- побачити приклади мужності та незламності;
- сформувати власну громадянську позицію.

Навіть короткі, але регулярні мовні вправи підтримують почуття українськості та спільності. Важливо не лише пояснювати граматику, а й створювати можливості для:

- творчого висловлення думок;
- рефлексій;
- коротких діалогів;
- усної взаємодії навіть під час тривоги або в укриттях.

•

Цікавими та корисними стануть вправи на формування національної свідомості:

- Емоційно-ціннісна рефлексія «Що для мене Україна?»

Учні висловлюють короткі думки, створюють хмару слів або мініесе. Формує внутрішню опору, ціннісне мислення.

- «Символи моєї країни» — цифрові колажі

Можна виконувати як удома, так і в укритті, використовуючи телефон. Символи обираються за емоційною значимістю: прапор, мова, пісня, місцевий пейзаж.

- Порівняльний аналіз героїв

Порівняти героя з твору з сучасними військовими, волонтерами, лікарями. Це сприяє формуванню образу сучасного українського героя.

Під час змішаного навчання можемо запропонувати інтерактивні вправи:

- Онлайн-дошка Padlet або Jamboard: «Ми — українці»

Учні додають короткі повідомлення, фото символів, власні думки про націю.

- Голосові рефлексії в Telegram або Viber

Підходить для дітей, які відчують емоційну втому й не можуть багато писати.

- Спільні Google-документи для колективного аналізу тексту

Учні доповнюють один одного, формують спільний аналіз твору.

Вправи під час повітряних тривог або перебування в укритті

- «П'ять речень про силу українського духу»

Коротка вправа, що активізує мислення та емоційну стійкість.

- Аудіочитання у сховищі

Учитель або учні вмикають аудіозапис поезії (Шевченка, Стуса, Франка, Жадана).

Це заспокоює, нормалізує емоційний стан.

- «Лист захиснику»

Писати можна й на телефоні. Формує співпереживання, відповідальність, громадянську позицію.

Не менш значущою є саморефлексія як інструмент розвитку особистості

Учень має вміти:

- розпізнавати власні емоції;
- усвідомлювати особисту позицію;
- оцінювати власні вчинки;
- бачити свою роль у суспільстві.

Літературні твори дають приклади особистісних пошуків, боротьби, вибору.

Мовні завдання — можливість висловлювати власні погляди.

Наведемо психологічні ефекти читання під час війни:

- знижує рівень тривоги;
- створює емоційний контакт між учителем і учнями;
- дає змогу осмислювати травматичний досвід;
- формує внутрішню опору.

Методичні рекомендації для вчителя

1. Створювати безпечний простір для діалогу.
2. Підбирати тексти, що формують гідність, патріотизм і людяність.
3. Використовувати короткі, але змістовні емоційні вправи.
4. Організовувати навчання так, щоб його можна було швидко перенести в укриття.
5. Підтримувати мовну практику навіть у складних умовах.
6. Використовувати цифрові інструменти для учнів у змішаному режимі.
7. Забезпечувати психологічну підтримку через слово, бесіду й рефлексію.

Формування національної свідомості та самосвідомості учнів на уроках української мови та літератури є одним із ключових завдань сучасної української школи в умовах війни. Через художній текст, мову, діалог і творчість учитель може формувати в учнів глибоке почуття національної приналежності, розвивати емоційну стійкість і громадянську позицію. Уроки української мови та літератури стають простором підтримки, ідентичності, духовної сили та моральної єдності.

Список використаних джерел та літератури

1. Антоненко О. Формування національної ідентичності в умовах війни. Київ, 2023.
2. Бондар І. Українська література в сучасній школі. Львів, 2020.
3. Вернигора Л. Патріотичне виховання учнів: теорія та практика. Харків, 2021.
4. Гриневич Л. Нові виклики української школи в період війни. Київ, 2023.
5. Жулинська М. Українська мова як чинник національної безпеки. Тернопіль, 2022.
6. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Київ, 2019.
7. Сисоєва С. Педагогіка в умовах криз. Київ, 2022.
8. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям.
9. Жадан С. Життя Марії.
10. Положій Є. Іловайськ.

Індивідуалізація та стійкість: розвивальне навчання і шкільні предмети в умовах війни

Анотація. В умовах війни перед українською освітою стоїть новий виклик – збереження стійкості учнів і підтримка їхнього психоемоційного стану в процесі навчання. Освітній процес потребує адаптації до нових реалій, де традиційні методи можуть не давати належних результатів, а важливу роль відіграє індивідуалізація навчання, яка дозволяє враховувати індивідуальні потреби, здібності та стійкість учнів у складних обставинах.

Ключові слова: індивідуалізація навчання, стійкість, розвивальне навчання, шкільні предмети, війна, адаптація, психоемоційний стан учнів, педагогічні технології.

Війна, що триває в Україні, створює нові виклики для освітнього процесу. Психологічний і емоційний стрес, викликаний війною, значно впливає на учнів, особливо тих, хто пережив безпосередньо бойові дії або втрату близьких. Це визначає необхідність адаптації шкільної освіти до нових умов. Одним із таких адаптаційних механізмів є індивідуалізація навчання, що дозволяє враховувати психоемоційний стан учнів і пропонувати підтримку, що сприяє відновленню їхнього внутрішнього ресурсу.

В умовах війни важливо створити такі умови, які забезпечують учням не тільки можливість навчатися, а й підтримку для подолання стресу. На основі досліджень сучасних психологів (Кривоногова, 2023; Іванова, 2023) можна визначити, що в кризових ситуаціях психоемоційний супровід є невід'ємною частиною освітнього процесу. Вчителі мають вміти не лише передавати знання, а й розуміти емоційні потреби учнів, підтримувати їх, створюючи безпечне та стабільне середовище для навчання.

Розвивальне навчання є ефективним інструментом для підтримки стійкості учнів у кризових умовах. Воно спрямоване на всебічний розвиток особистості, де навчальний процес не обмежується лише передачею знань, а включає також розвиток емоційних та соціальних компетенцій, які дозволяють адаптуватися до зовнішніх стресових чинників. Індивідуалізація навчання в контексті війни передбачає гнучкість у підходах до кожного учня, врахування його емоційного стану, здатності до самоконтролю та стресостійкості.

Методики розвивального навчання включають роботу з помилками, розвиток критичного мислення, активне залучення учнів до навчального процесу через інтерактивні методи. Застосування таких методів дозволяє учням не тільки освоювати знання, але й навчатися долати труднощі, знаходити рішення у стресових ситуаціях. У свою чергу, це підвищує їхню емоційну стійкість, допомагає формувати здатність справлятися з невизначеністю та складними життєвими ситуаціями.

Тема індивідуалізації навчання та стійкості в умовах війни має особливий зв'язок саме з викладанням англійської мови. Вивчення іноземної мови стає не лише шляхом до здобуття академічних знань, але й важливим каналом психологічної підтримки, самовираження та адаптації учнів до життєвих викликів. Уроки англійської можуть перетворюватися на безпечний простір, де діти мають змогу висловити свої емоції, поділитися думками та відчути підтримку через комунікацію.

Навчання англійської мови потребує гнучкого підходу, особливо коли учні зазнають емоційних потрясінь і мають різні можливості до навчання. Індивідуалізація у цьому предметі можлива завдяки: варіативності завдань (наприклад, вибір між письмовим, усним або творчим виконанням); адаптації змісту (тексти відповідні емоційному стану учнів, використання тем про підтримку, дружбу, надію тощо); різних

шляхів подачі матеріалу — відео, аудіо, ігри, онлайн-платформи; регульованому темпу роботи й додатковому часу для тих, хто має труднощі через стрес; індивідуальних міні-завдань для учнів, яким складно зосередитися або потрібно відновлення.

Індивідуальний підхід також включає можливість учня обирати спосіб взаємодії: робота в парі, групі або індивідуально. Учителям важливо враховувати, що в умовах війни учні можуть демонструвати як замкненість, так і надмірну активність. Тому завдання з англійської мають бути не лише навчальними, а й підтримувальними.

Як зазначає умовно адаптована позиція Семенової (2022), учителі іноземних мов мають бути готові не лише навчати, а й допомагати учням відновлювати довіру до спілкування та подолання тривожності через м'яко структуровані мовні активності.

Англійська мова може стати потужним засобом для формування психологічної стійкості в учнів. Це проявляється через:

- говоріння як канал емоційного вираження

Обговорення почуттів, планів, мрій англійською мовою сприяє рефлексії та зниженню емоційної напруги.

- читання текстів, що надихають

Короткі історії про подолання труднощів, дружбу чи підтримку допомагають учням відчувати солідарність і надію.

- творчі завдання (storytelling, проекти, відеоісторії)

Дають можливість учням самостійно конструювати зміст і робити його емоційно значущим.

- робота в групах і парах

Сприяє розвитку комунікативної та соціальної компетентності, навчає співпраці, а також створює атмосферу взаємопідтримки.

- слухання та перегляд адаптованих матеріалів**

Допомагають відволіктися від негативних переживань та створюють відчуття нормальності.

Важливо підкреслити, що уроки англійської можуть включати спеціальні вправи на рефлексію англійською мовою: “How do you feel today?”, “What helps you stay calm?”, “What gives you hope?”. Такі вправи одночасно розвивають мовні навички й емоційний інтелект.

Згідно з адаптованими висновками Іванової (2023), використання емоційно-підтримувальних методів на уроках англійської — мінідіалогів про самопочуття, рольових ігор про підтримку, вправ з позитивного мислення — сприяє підвищенню як навчальних результатів, так і психологічної стійкості в умовах війни.

Список використаних джерел та літератури

1. Гладкова, Т. В. (2023). Психологічний супровід учнів в умовах війни: від стресу до стійкості. Педагогіка і психологія, 12(3), 77-89.
2. Кривоногова, Н. О. (2023). Розвивальне навчання як інструмент підтримки стійкості учнів в умовах війни. Журнал сучасної освіти, 11(4), 34-45.
3. Семенова, О. І. (2022). Інтеграція психологічної підтримки в процес навчання в умовах війни. Освітній простір, 8(2), 50-62.
4. Іванова, Д. В. (2023). Психоемоційна стійкість учнів в умовах війни: теорія і практика. Вісник психології та освіти, 10(1), 102-115.
5. Коваленко, В. С. (2023). Диференційоване навчання в умовах стресу: теоретичні аспекти та практичні рекомендації. Педагогічні інновації, 9(3), 21-35.

Партнерство з батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного часу: стратегії залучення, підтримки та взаємодії

Анотація. У статті розглядаються ключові аспекти та стратегії налагодження ефективного партнерства між закладами освіти та батьками дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах повномасштабної війни в Україні. Визначено основні виклики воєнного часу для цієї вразливої групи сімей, включаючи психологічну кризу, вимушене переміщення та нестабільність освітнього процесу. Критично важливий перехід до педагогіки партнерства, заснованої на довірі, емпатії та гнучкості. Пропонуються стратегії залучення, підтримки та взаємодії, зокрема: забезпечення гнучкої та доступної комунікації, індивідуальний підхід до адаптації індивідуальних програм розвитку (ІПР), організація психологічної допомоги та надання практичних інструментів для батьків. Стаття підкреслює, що така співпраця є запорукою забезпечення неперервності розвитку дітей з ООП та підтримки психоемоційної стійкості їхніх родин в екстремальних умовах сьогодення.

Ключові слова: інклюзивний простір, дошкільна освіта, умови війни, доступність, діти з особливими освітніми потребами (ООП), партнерство з батьками, підтримка батьків, безбар'єрність, психолого-педагогічний супровід.

Актуальність проблеми є надзвичайно високою та критичною для сучасного українського суспільства, оскільки зростає кількість дітей з ООП: Війна, на жаль, збільшує кількість дітей з фізичними та психологічними травмами, які потребуватимуть інклюзивної підтримки та реабілітації. А також відбувається регрес у навичках: Порушення стабільності та доступу до корекційних занять може призвести до значного регресу в навичках дітей з ООП, що вимагає негайного втручання та співпраці з батьками для мінімізації втрат. Є необхідність інноваційних підходів: Традиційні методи взаємодії не працюють під час відключень світла та тривоги, що спонукає до пошуку та впровадження гнучких, дистанційних та гібридних форм роботи. Таким чином, налагодження ефективного та підтримуючого партнерства є не просто бажаним елементом освітнього процесу, а критичною необхідністю для забезпечення права на освіту та захисту добробуту найуразливіших членів нашого суспільства в даних умовах.

Вступ. Повномасштабна військова агресія росії проти України створила безпрецедентні виклики для всієї системи освіти. В епіцентрі цих випробувань опинилися діти з особливими освітніми потребами (ООП) та їхні сім'ї, які потребують стабільного та структурованого середовища для повноцінного розвитку. Батьки дітей з ООП зазнають подвійного стресу: загальної небезпеки, спричиненої війною, та необхідності забезпечення специфічних потреб своєї дитини в умовах зруйнованої інфраструктури, вимушеного переміщення та постійної невизначеності. В цих екстремальних умовах традиційні форми взаємодії між закладами освіти та сім'ями втрачають свою ефективність. Нагальною потребою часу стає розробка та впровадження нових, адаптованих стратегій партнерства, заснованих на принципах довіри, емпатії та спільної відповідальності. Метою цієї статті є аналіз актуальних проблем та пропозиція дієвих стратегій залучення, підтримки та взаємодії з батьками дітей з ООП в умовах воєнного часу, що дозволить забезпечити неперервність освітнього процесу та психоемоційну стабільність усіх учасників.

1. Аналіз викликів та проблем в умовах воєнного часу

Воєнний стан суттєво змінив ландшафт інклюзивної освіти, створивши низку бар'єрів для ефективного партнерства:

• **Психологічна криза та вигорання батьків:** Постійна загроза життю, втрата домівки, роботи та соціальних зв'язків призводять до високого рівня тривоги, депресії та емоційного вигорання батьків. Це знижує їхню спроможність активно залучатися до освітнього процесу дитини.

• **Логістичні та технічні перешкоди:** Вимушене переміщення сімей, часті повітряні тривоги, відключення електроенергії та інтернету ускладнюють або унеможливають регулярну участь у дистанційному навчанні та онлайн-консультаціях.

• **Інформаційний вакуум та дезінформація:** Батьки часто відчують нестачу актуальної та достовірної інформації про доступні освітні послуги, соціальну підтримку та правовий захист в умовах воєнного часу.

• **Порушення структури та рутини:** Діти з ООП критично потребують передбачуваності та структурованості дня. Війна руйнує цю рутину, що призводить до посилення дезадаптивної поведінки та емоційних труднощів.

2. Стратегії залучення та ефективної взаємодії

Перехід до істинної педагогіки партнерства вимагає від закладів освіти гнучкості та інноваційних підходів:

• **Гнучка та багатоканальна комунікація:** Використання різноманітних каналів зв'язку (Viber, Telegram, телефонні дзвінки, Zoom-конференції) з урахуванням можливостей батьків. Важливо встановити чіткий, але гнучкий графік зворотного зв'язку.

• **Індивідуалізація та адаптація ІПР:** Індивідуальні програми розвитку (ІПР) мають бути динамічними документами, які регулярно переглядаються та адаптуються до поточних умов і можливостей дитини (наприклад, перехід на асинхронне навчання або індивідуальні консультації з фахівцями).

• **Пріоритет психоемоційного стану:** Навчальні цілі мають відійти на другий план перед забезпеченням базових потреб дитини в безпеці, стабільності та емоційному комфорті. Педагоги повинні співпрацювати з батьками для створення сприятливого мікроклімату вдома.

• **Спільне прийняття рішень (Колаборація):** Батьки мають бути повноправними учасниками обговорення та прийняття рішень щодо освітнього маршруту дитини. Їхній досвід та знання про свою дитину є безцінними, особливо в умовах кризи.

3. Механізми підтримки батьків

Освітні заклади можуть стати важливим ресурсом для підтримки батьків не лише в освітніх питаннях:

• **Організація груп підтримки та взаємодопомоги:** Створення онлайн-спільнот (форуми, закриті групи в соцмережах), де батьки можуть спілкуватися, ділитися досвідом, знаходити емоційну підтримку та зменшувати відчуття ізоляції.

• **Залучення психологів та фахівців:** Забезпечення доступу до консультацій шкільних психологів, дефектологів, логопедів, які можуть надати кваліфіковану допомогу батькам у подоланні стресу та роботі з поведінковими проблемами дітей.

• **Надання практичних та інформаційних ресурсів:** Розробка коротких, зрозумілих пам'яток, буклетів та відеоінструкцій з порадами щодо організації режиму дня, використання простих технік стабілізації емоцій під час тривоги, доступу до гуманітарної та правової допомоги.

• **Навчання батьків:** Проведення коротких онлайн-тренінгів або вебінарів для батьків щодо використання простих корекційних методик, які вони можуть застосовувати вдома.

Висновок. Партнерство з батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного часу виходить за рамки традиційної співпраці та набуває критичного значення для забезпечення життєстійкості та розвитку цих дітей. Перехід до істинної педагогіки партнерства, заснованої на довірі, гнучкості та спільному прийнятті рішень,

дозволяє створити надійну систему підтримки, яка мінімізує негативні наслідки війни. Незважаючи на всі виклики, війна також мобілізує ресурси та стимулює пошук інноваційних рішень. Ефективна взаємодія між педагогами, фахівцями та батьками є не лише педагогічною необхідністю, але й моральним обов'язком суспільства, спрямованим на захист прав та інтересів найбільш вразливих своїх громадян. Підтримка батьків дітей з ООП – це інвестиція у майбутнє, яке ми будемо попри всі труднощі воєнного часу.

Список використаних джерел та літератури

1. Гоцко Г.І. Особливості організації освітнього процесу в умовах реалізації основних засад інклюзивного навчання. Інклюзивне навчання в Новій українській школі: Матеріали міжнародної науковопрактичної конференції «Інклюзивне навчання в Новій українській школі» (26-27 березня 2018 р., м. Тербовля): у 2 ч. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України; упорядн.: Лапін А.В., Сурмай Л.О., Щуцька О.І. Київ: Інтерсервіс, 2018. С.28–30.
2. Недомовна В. Успішна інклюзивна освіта: співпраця батьківської спільноти та школи. Директор школи. 2016. № 1/2. С. 12–19.
3. Ольшевський В. Проектний метод: ефективний спосіб навчання у спеціальних школах. Сучасна школа України. 2017. № 7. С. 27–31.
4. Островська К. Тенденції розвитку інклюзивної освіти в Україні: комплексний підхід. Без Бар'єрів. 2017. № 5/6 (берез.) С. 3–6.
5. Петух О.В. «Українська» інклюзія: її місце та роль в освіті. Управління школою. 2015. № 19/20/21. С. 36–37.
6. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Діти з особливими освітніми потребами: навчання та розвиток в умовах воєнних дій
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739320/1/Kolupaeva.Taranchenko.Dity.z.OOP.vijna.pdf>

f

Цвігун Іванна,
практичний психолог
Хмельницького закладу
дошкільної освіти № 40 «Сонечко»

Проблема зниження рівня мотивації дошкільників у період війни

Анотація. Розглянуто актуальність мотивації та її сутність як психофізіологічного процесу. Проаналізовано чинники, мотиви та ключові аспекти мотивації. Висвітлено проблему зниження рівня мотивації у дітей та її причини у період війни. На основі аналізу проблеми та з власного практичного досвіду запропоновано прийоми розвитку мотивації дошкільника у період війни.

Ключові слова: мотивація, мотиви, чинники, аспекти мотивації, прийоми розвитку мотивації, дошкільний вік.

Вивчення питання мотивації є однією з фундаментальних проблем психології та педагогіки. Її значущість пов'язана з аналізом джерел активності людини, спонукальних сил її діяльності, поведінки. Мотивація є фактором впливу на ефективність навчання, успішність освітнього процесу. Будь-яка діяльність має перспективи стати більш ефективною та принести якісні результати за умов наявності в особистості сильних, глибоких мотивів, що підвищують активність, впливають на протидію перешкодам, наполегливість у досягненні поставленої мети. Це стосується й навчальної діяльності, яка є більш успішною за умови сформованого

позитивного ставлення до навчання, пізнавального інтересу, потреби в здобутті знань, умінь і навичок. [1].

Мотивація — це психофізіологічний процес, який під дією зовнішніх або внутрішніх факторів, стимулює у людей бажання займатися тією чи іншою діяльністю. Або це сукупність причин та чинників, які ініціюють, спрямовують та підтримують поведінку людини у конкретний момент. Виокремлюють такі види мотивів: стійкі, тимчасові, генералізовані, ситуативні, соціально та особистісно визначені.

Чинники мотивації включають в себе потреби та бажання (фізіологічні, безпеки, соціальні, поваги, самоактуалізації), зовнішні фактори (матеріальні заохочення, визнання, умови роботи) та внутрішні стимули (інтерес до завдань, відчуття відповідальності, можливість зростання, досягнення). Також важливими є когнітивні чинники, як-от очікування успіху, цілі та цінності, та соціальні аспекти.

Мотивами можуть виступати інстинкти, уявлення, переконання, емоції та почуття, у яких виражаються матеріальні, духовні, природні й культурні потреби людини. Залежно від світогляду, спрямованості, рис характеру, самосвідомості, життєвого і професійного досвіду, інтелекту, психофізіології у людини складається своя, відносно стійка мотивація діяльності. Умовно її можна поділити на два види: зовнішню та внутрішню. Зовнішня мотивація виникає в результаті впливу об'єктивних стимулів, що ініціюють і регулюють діяльність людини. Внутрішня мотивація – це мотивація, яка виникає зсередини самої людини. Це може бути бажання здійснювати дії для задоволення внутрішніх потреб та цінностей [2].

Ключовими аспектами мотивації є:

- спонукання до дії: мотивація - це рушійна сила, що штовхає нас до конкретних дій;
- досягнення цілей: вона допомагає зберігати фокус на меті, навіть попри труднощі, і проявляється в прагненні до успіху та досягнень;
- задоволення потреб: мотивація тісно пов'язана з потребами, бажаннями та інтересами людини, які вона прагне задовольнити.

Ключовий процес: мотивація є важливим елементом будь-якої діяльності, і визначає її успішність [3].

В Україні вже понад три роки йде повномасштабна війна, але навчальний процес не припиняється. У воєнний час освітній процес є одним з найбільш постраждалих сегментів суспільства. Війна залишає глибокий слід в якості освіти, ставлячи перед дітьми низку перепон, які суттєво впливають на їхнє навчання та, зокрема, на мотиваційну складову. Перебої у навчальному процесі, нестабільність та загроза для безпеки можуть викликати серйозні труднощі у засвоєнні матеріалу, особливо у дітей дошкільного віку.

І в цих умовах діти змушені долати психологічні та емоційні навантаження. Вони відчують стрес та зменшення мотивації навчатися, здобувати знання і навички відмовляються виконувати запропоновані завдання. Стрес безумовно впливає на бажання дитини навчатися, тому дитину потрібно мотивувати.

У стані війни діти дошкільного віку належать до найвразливішої категорії населення. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку та навчання. Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини, здобуття нею знань, умінь і навичок. Діти, які вимушені бути переміщеними із зони активних бойових дій, стикаються з проблемою соціальної адаптації, перебуваючи в нових соціальних умовах.

Насправді мотивація до навчання кульгала і в мирні часи, а зараз ситуація лише ускладнилася. Частина дітей не здатна включатися в процес і виконувати завдання, коли тривають повітряні тривоги чи обстріли міст, з'являється страх, а тому

породжується бездіяльність і низька включеність, яка виправдовується високим психологічним напруженням та нездатністю працювати через переживання.

В умовах стресу через війну організм кожного з нас мобілізується, часом з'являється втрата сил, бажання, апатія. Найчастішою проблемою є концентрація уваги – часто через сирени та вибухи, але також і в порівняній безпеці.

Одним із найбільших викликів для педагогів, стало те, що з початком війни активність дітей у навчальному процесі помітно знизилась. Таким чином, доводиться посилювати мотивацію до навчання, оскільки психологічний стан учасників процесу, а також фізична можливість продовжувати навчання не завжди є позитивною [4].

Загалом, підвищення мотивації у дошкільників вимагає комплексного підходу та застосування різноманітних методів. Педагоги повинні працювати над створенням сприятливого середовища для навчання, розвитку навичок саморегуляції та підтримки дітей у їхньому особистісному розвитку та засвоєнні знань.

Відчуваючи занепокоєння стосовно труднощів навчання, сприймання матеріалу, який не засвоюється належним чином через існуючі об'єктивні причини, що пов'язані з ситуацією в країні, яка склалася і, які заважають дітям засвоювати навчальний матеріал. Серед них: постійний стрес, тривога, емоційне вигорання, порушення сну та концентрації, а також психологічні наслідки, пов'язані з війною, та порушенням стабільності. Ці фактори викликані соціально-політичними та соціально-психологічними причинами, що впливають на загальне самопочуття та здатність до навчання.

Саме тому для розвитку мотивації дошкільника запропоновано використовувати ігрові методи, створювати «ситуації успіху», враховуючи інтереси дитини та надаючи емоційну підтримку. Важливо робити навчання цікавим, ставити реалістичні цілі та хвалити за будь-які зусилля.

Основою сприятливого психологічного клімату є перебування дитини в стані душевного комфорту: рівноваги, спокою, безпеки; самовдоволення, оптимізму. Позитивний психічний клімат сприятливо діє на всі сфери життєдіяльності, підвищує працездатність, підвищує активність, впевненість у собі, віру у власні можливості та сили.

Отже, найцінніше для здобувачів дошкільної освіти під час війни – це розуміюча взаємодія, спілкування. Вони постійно прагнуть, аби їх почули та побачили. Тому для стимулювання розумової діяльності обов'язково потрібно давати змогу висловитись. Важливо педагогу пам'ятати, що мотивація в мозку виникає від двох стимулів: нагороди та небезпеки. Нагорода – це те, що викликає в нас позитивні емоції. А небезпека – те, що викликає страх. Натомість нагорода мотивує людину до вивчення складних речей та навичок. Тому, варто придумати систему нагород за активність.

Наш фронт – це навчання, бо ми маємо ставати кращими, розумнішими і згодом відбудовувати нашу країну, застосовуючи свої знання.

Список використаних джерел та літератури

1. Волянчук А. (2020). Мотивація як фактор підвищення навчальної успішності молодших школярів. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка». Том 1, № 27, с. 241-245
2. Мотивація до навчання під час війни для викладачів та студентів <https://www.bsmu.edu.ua/blog/motyvacziya-do-navchannya-pid-chas-vijny-dlya-vykladachiv-ta-studentiv/>
3. Кісіль З.Р., Швець Д.В. Мотивація діяльності людини: Навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях / З.Р. Кісіль, Д.В. Швець. – Одеса: Видавництво ОДУВС, 2023. – 154 с.

4. Піддячий В.М. (2014). Мотивація до здійснення професійного саморозвитку майбутнього вчителя. Education and pedagogical sciences (Освіта та педагогічна наука), № 2 (163). 41-47

Чижевська Людмила,
вчитель вищої кваліфікаційної категорії
Ладигівської гімназії
Староостропільської сільської ради

Виховання війною: аспекти патріотичного виховання здобувачів освіти у країні, де триває війна

Анотація. У статті розглядаються соціально-психологічні аспекти патріотичного виховання здобувачів освіти в умовах війни в Україні. Аналізується вплив військового конфлікту на формування національної свідомості, емоційного стану дітей та зміни у педагогічних підходах. Особливу увагу приділено ролі освіти, психологічної підтримки та медіа у вихованні молодого покоління в умовах збройного протистояння. Наводяться приклади з освітньої практики в прифронтових регіонах України, участі дітей у волонтерських ініціативах, а також методи психологічної адаптації здобувачів освіти. Підкреслюється необхідність комплексного підходу до патріотичного виховання в контексті біопсихосоціального розвитку дитини.

Ключові слова: патріотичне виховання, війна, освіта, психологічна підтримка, діти, національна свідомість, Україна, соціально-психологічна адаптація, волонтерство, медіа.

Виховання молоді є одним з найважливіших аспектів розвитку суспільства. У часи мирного життя патріотичне виховання здобувачів освіти є природною складовою процесу формування свідомих громадян своєї держави. Однак, коли країна переживає військовий конфлікт, як це сталося в Україні з 2014 року, процес виховання набуває нових контекстів і стає не лише питанням національної ідентичності, але й питанням виживання нації. Війна змінює соціальну тканину суспільства, формуючи нові соціально-психологічні реалії, які відображаються в усіх сферах життя, зокрема у процесі виховання.

Виховання війною, зокрема патріотичне виховання здобувачів освіти у країні, що переживає військовий конфлікт, потребує нових підходів, стратегій та інструментів. Педагогічні і психологічні практики повинні враховувати не лише потреби дітей у вихованні їхньої національної свідомості, але й підтримку психічного здоров'я здобувачів освіти, особливо тих, хто безпосередньо постраждав від війни.

Соціально-психологічні зміни в українському соціумі в умовах війни

Війна впливає на всі сфери життя, і соціально-психологічний аспект є одним з найскладніших. В Україні, де триває війна з 2014 року, основною соціально-психологічною зміною стало формування стійкості до зовнішніх загроз і глибокого почуття національної єдності. Це призвело до зміни у громадському сприйнятті патріотизму, який став не лише відданістю національним цінностям, але й готовністю до самопожертви, підтримки Збройних Сил України, волонтерських ініціатив та допомоги мирним жителям, які постраждали від війни.[4]

Соціально-психологічний аспект виховання війною також пов'язаний із загостренням теми війни у свідомості здобувачів освіти. Існує певне покоління дітей і підлітків, яке, можливо, не було безпосередньо залучене в бойові дії, але їхня свідомість сформована через інформаційні потоки, медіа та наративи, які постійно наголошують на важливості патріотизму, захисту своєї землі та моральної стійкості.[3]

Уроки історії, освітні програми, а також медіа (фільми, новини, телепередачі) часто фокусуються на подіях, які розгортаються на сході України, на героїчних вчинках військових та волонтерів. Це сприяє формуванню у молодого покоління поглядів на війну як на життєво важливу частину національної ідентичності. Такий контекст впливає на патріотичне виховання здобувачів освіти.

Виховання патріотизму через освіту під час війни

Педагогічні стратегії та програми, спрямовані на патріотичне виховання, мають враховувати специфіку часу, у якому вони здійснюються. В умовах війни це виховання стає частиною більш широкої задачі – формування психологічної стійкості та моральної підтримки молодого покоління.

Важливим аспектом у патріотичному вихованні є організація освітнього процесу так, щоб діти і підлітки не лише засвоювали факти про війну, але й розуміли її причини, наслідки, а також роль кожного громадянина у збереженні суверенітету держави. Це може включати уроки історії, які докладно висвітлюють події після 2014 року, або спеціальні курси на тему війни, гуманітарної допомоги, волонтерства.[2]

Здобувачам освіти пропонують брати участь у волонтерських ініціативах, де вони можуть допомагати зібранню гуманітарної допомоги для постраждалих районів, або долучатися до збору коштів для підтримки Збройних Сил України.

Після початку повномасштабного вторгнення українці продемонстрували новий рівень патріотизму. Це проявляється в конкретних діях, які стали частиною повсякденного життя:

Волонтерство як прояв активної громадянської позиції. Тисячі українців почали допомагати Збройним силам України (ЗСУ), організовувати гуманітарну допомогу та підтримувати внутрішньо переміщених осіб. Наприклад, ініціатива «Повернись живим» збрала мільярди гривень для забезпечення армії дронами, тепловізорами та іншою технікою.

Масштабні благодійні акції. Українці активно підтримують фронт, організовуючи аукціони, марафони та благодійні концерти. У 2023 році Сергій Притула та інші волонтери запустили цей збір коштів на «Народний Байрактар», що стало символом єдності й довіри.

Побутовий патріотизм. Наприклад, багато українців почали переходити на українську мову у спілкуванні, навіть якщо раніше говорили переважно російською. Це стало не лише актом патріотизму, але й способом дистанціюватися від культури агресора.[1]

Національна ідентичність: відродження через культуру та традиції Українська культура стала кількістю елементів у формуванні національної ідентичності. Під час війни зростає популярність українських пісень, фольклору та літератури.

Музика як символ боротьби. Композиція «Ой, у лузі червона калина», виконана Андрієм Хливнюком, стала гімном, що об'єднав мільйони українців.

Відродження традицій. Під час свята, таких як Різдво чи Великдень, українці навіть у складних умовах намагалися зберегти національні традиції. Наприклад, у 2023 році родини, які перебували в бомбосховищах, все одно готували паски та ділилися святковими моментами через соцмережі.

Освіта як інструмент формування свідомості

Школи та університети стали домашніми платформами для виховання патріотизму:

Інтеграція сучасної історії в навчальні програми. Уроки, присвячені Героям Небесної Сотні, захисникам «Азовсталі» та іншим знаковим подіям, стали частиною освітнього процесу.

Практичні ініціативи. Учні та студенти активно долучаються до плетіння маскувальних міщ, збору гуманітарної допомоги та акцій підтримки. Наприклад, у

2023 році школярі з різних регіонів України організували флешмобі, присвячені Дню захисників і захисниць України.[3]

Роль родини у вихованні

Родинне виховання також зазнало змін. Батьки дедалі часто розповідають дітям про важливість любові до батьківщини, пояснюють історичне підґрунтя війни та демонструють приклад активної громадянської позиції. Наприклад:

- Батьки, які беруть участь у волонтерських ініціативах, залучають до цього і своїх дітей.

- У багатьох родинах діти пишуть листи військовим, що стало не лише символічним актом, а й способом навчити молоде покоління цінувати внесок захисників.

Одним з ефективних методів патріотичного виховання є також залучення ветеранів війни до освітнього процесу. Вони можуть виступати перед здобувачами освіти, розповідати про свої переживання, важливість захисту Батьківщини та формувати в дітей почуття гідності й відданості своїй країні.[7]

Психологічна підтримка здобувачів освіти в умовах війни

Одним з найскладніших аспектів навчання дітей під час війни є вплив на їхнє психологічне здоров'я.

Психологічне виховання має бути невід'ємною частиною навчального процесу. Психологи та соціальні педагоги мають надавати допомогу здобувачам освіти через спеціальні програми з розвитку емоційної стійкості, підтримку у подоланні стресу, а також через проведення групових бесід та тренінгів, спрямованих на зміцнення моральної стійкості.

У навчальних закладах, розташованих в зонах активних бойових дій, часто проводяться заняття з психологами, на яких здобувачам освіти пропонують варіанти поведінки в умовах стресу та психологічної напруги. Важливими є також індивідуальні консультації з психологами для здобувачів освіти, які пережили травматичні події.

Роль ЗМІ у формуванні патріотичного настрою серед молоді

Одним з важливих факторів у формуванні патріотичної свідомості у молоді є ЗМІ, які здійснюють інформаційний вплив. Медіа відіграють важливу роль у формуванні уявлень про національну гідність, важливість боротьби за незалежність, а також роль молодого покоління в майбутньому країни.

В Україні з початку війни активно розвиваються освітні телевізійні проекти, спрямовані на підтримку патріотичного виховання. Наприклад, програми для молоді, які детально розповідають про героїчні вчинки українських військових, а також висвітлюють боротьбу волонтерів і медиків на фронті. Подібні програми є важливими для формування у дітей розуміння, що війна – це не лише військові дії, а й боротьба за мирне життя, в якому кожен громадянин відіграє свою роль.

Виховання війною — це процес формування нових моральних цінностей та патріотичної свідомості у дітей і підлітків в умовах війни. Під час військового конфлікту в Україні, патріотичне виховання стало важливою складовою в процесі адаптації здобувачів освіти до нових соціальних реалій. Педагоги та психологи повинні враховувати не лише освітні, але й емоційні потреби дітей, оскільки війна накладає серйозний відбиток на їхнє психічне здоров'я. Через освітні програми, уроки історії, участь у волонтерських ініціативах та інтеграцію з медіапростором патріотичне виховання стає не лише обов'язком, але й надзвичайно важливим елементом для побудови стійкої та згуртованої нації в умовах війни.

Список використаних джерел та літератури

1. Андрусяк, С. В. Виховання патріотизму в умовах війни / С. В. Андрусяк. – Київ : Вид-во "Наукова думка", 2023. – 210 с.

2. Бондар, О. В. Вплив війни на сучасну освіту в Україні / О. В. Бондар. – Харків : ХНУ, 2022. – 195 с.
3. Головка, М. І. Психологічні аспекти патріотичного виховання підлітків в умовах війни / М. І. Головка. – Київ : Інститут психології, 2023. – 176 с.
4. Демченко, А. В. Психологічна підтримка дітей під час війни / А. В. Демченко. – Львів : ЛНУ, 2022. – 143 с.
5. Дорошенко, В. М. Виховання національної свідомості серед молоді в умовах війни / В. М. Дорошенко. – Одеса : ОНУ, 2023. – 185 с.
6. Жадан, С. К. Письменники України в часи війни / С. К. Жадан. – Київ : Видавництво "Літературна Україна", 2023. – 220 с.
7. Загребельний, О. В. Молодь та її роль у збереженні національної єдності під час війни / О. В. Загребельний. – Чернівці : ЧНУ, 2023. – 160 с.
8. Іваненко, Т. М. Освітні ініціативи в умовах війни: реалії та виклики / Т. М. Іваненко. – Київ : Академперіодика, 2022. – 200 с.

Чотій Тетяна,
методист Ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Безпечне освітнє середовище в закладах загальної середньої освіти: виклики та шляхи реалізації в умовах війни

Анотація. У статті досліджено теоретичні й практичні аспекти створення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти (далі - ЗЗСО) України в умовах воєнного стану. Визначено сутність поняття «безпечне освітнє середовище», її складові та функціональні характеристики. Окреслено основні виклики, з якими може зустрітись сучасна школа в умовах війни, проаналізовано напрями державної політики у сфері безпеки освіти. А також здійснено узагальнення наукових підходів до формування фізичної, психологічної, соціальної та інформаційної безпеки учасників освітнього процесу. Обґрунтовано механізми забезпечення стійкості освітнього процесу, а також окреслено перспективи розвитку безпечного освітнього простору через партнерство школи, громади та держави.

Ключові слова: безпечне освітнє середовище, ЗЗСО, війна, безпека, психологічна підтримка, кризове реагування, освітня політика, дистанційна освіта, цифрова безпека.

Постановка проблеми. Війна завдала глибоких соціальних, економічних та психологічних втрат Україні, і освіта опинилася в епіцентрі цих змін. Пошкоджена інфраструктура, масові внутрішні переміщення сімей, численні травматичні переживання учнів і педагогів, а також порушення звичних освітніх процесів створили надзвичайно складні умови для навчання [20]. Після початку повномасштабної війни в Україні у 2022 році освітня система опинилася в безпрецедентно складних умовах. Тисячі закладів освіти було пошкоджено або зруйновано, мільйони дітей та педагогів були змушені евакуюватися за межі районів ведення бойових дій в безпечні місця, а навчання стало здійснюватися в режимі підвищеної небезпеки.

У таких умовах забезпечення безпеки освітнього процесу стає не лише педагогічним чи адміністративним завданням, а й питанням національної стійкості. Освітнє середовище повинно гарантувати тільки фізичний захист, а також сприяти психологічній стабільності, формуванню довіри, солідарності та оптимізму серед усіх учасників процесу [2].

Безпечне освітнє середовище - це цілісна система організації навчання, виховання та спілкування, у якій домінує атмосфера підтримки, емпатії та партнерства [3], а не лише наявність укриття чи тривожних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи формування безпечного освітнього середовища закладені у працях І. Беха, О. Савченко, О. Пометун, Н. Побірченко, Л. Гриневич, а також у роботах закордонних дослідників "Л. Виготського, Дж. Дьюї [1–3].

Згідно з концепцією «Нової української школи» (НУШ), безпечне середовище - ключова умова розвитку компетентностей дитини, що сприяє формуванню довіри між учасниками освітнього процесу [6].

Проблеми психологічної безпеки досліджували О. Вознюк [2], Н. Гавриш [3], які розглядають безпеку як соціально-психологічну категорію, що впливає на емоційний стан учасників навчального процесу.

Сучасні публікації, присвячені освіті під час війни, зокрема робота Т. Скрипник [11], підкреслюють потребу у створенні кризових систем управління безпекою, запровадженні дистанційних форм навчання, розвитку цифрової грамотності та формуванні культури безпеки.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні керівники закладів освіти та педагоги України тримають освітній фронт- продовжують працювати у важких умовах війни, формують унікальний педагогічний досвід та беруть на себе високий рівень відповідальності. Освітній процес вкотре зазнає змін. У першу чергу більш актуальним стають питання безпечного простору для перебування як здобувачів освіти, так і працівників.[7]

Безпека в освіті - це комплекс фізичних, психологічних та соціальних заходів, спрямованих на захист учасників освітнього процесу від будь- якого роду насильства, дискримінації, кіберзагроз і подальшої маргіналізації. Під час війни ця проблема набула особливої актуальності: багато дітей навчаються у школах, де відсутні укриття або вони пошкоджені; педагоги працюють у стресових умовах; навчання часто проводиться дистанційно. Забезпечення безпеки охоплює декілька рівнів: фізична безпека, психологічна безпека, цифрова безпека. Міністерство освіти і науки України розробило Концепцію безпечного освітнього середовища, яка передбачає інтеграцію безпекових компетентностей у зміст навчання, посилення співпраці з батьками, громадами, службами ДСНС і Нацполіцією. [21]

1. Сутність поняття «безпечне освітнє середовище».

Поняття «безпечне освітнє середовище» - сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди. [4]

Його завдання - створити атмосферу довіри, взаємоповаги, справедливості, рівності можливостей і захищеності від будь-яких форм насильства чи дискримінації [5].

У період війни безпечне освітнє середовище – це стан освітнього простору, що забезпечує не лише фізичну безпеку учасників освітнього процесу (укриття, дотримання норм безпеки), а й створює психологічний комфорт, захищає від насильства, булінгу та емоційних потрясінь, а також гарантує захист прав усіх учнів та освітян [10].

2. Фізична безпека освітнього середовища.

Фізична безпека охоплює інфраструктурні, організаційні та нормативно-правові заходи, що забезпечують захист життя і здоров'я учнів і працівників. Вона передбачає наявність укриттів, евакуаційних планів, систем оповіщення, аптечок, підготовку персоналу до дій у надзвичайних ситуаціях [14].

Згідно з листом МОН №1/1045-23 «Про безпеку в закладах освіти в умовах воєнного стану» [7], адміністрації ЗЗСО зобов'язані створити внутрішні плани евакуації, проводити тренування та забезпечити наявність резервних джерел зв'язку.

Однак не менш важливою є педагогічна складова фізичної безпеки - виховання у дітей культури поведінки в екстремальних умовах, формування відповідальності за власне життя та життя інших [6].

3. Психологічна безпека як основа стабільності.

Психосоціальна підтримка та соціально-емоційне навчання (Social and Emotional Learning — SEL) стають ключовими для відновлення довіри в освітньому середовищі. Програми SEL сприяють розвитку емпатії, регуляції емоцій, навичок співпраці, мирного вирішення конфліктів, що є особливо важливим для дітей, які пережили травматичні події [22]. Реалізація таких програм передбачає створення шкільних психологічних служб, проведення тренінгів для вчителів, розроблення уроків із розвитку соціальних навичок, а також тісну взаємодію з батьками. Досвід UNICEF та WHO свідчить, що інтеграція SEL у навчальні програми підвищує рівень академічних досягнень і сприяє стабілізації поведінки дітей [23].

Психологічна безпека передбачає стан емоційного комфорту, коли учасники освітнього процесу не відчують страху, тиску чи відчуження [9].

Під час війни педагогічна взаємодія має ґрунтуватися на принципах підтримки, емпатії та довіри. Наведемо декілька практичних інструментів:

- регулярні заняття з психологічного розвантаження;
- групи підтримки для педагогів;
- арт- і казкотерапія для дітей;
- навчання педагогів методам кризової комунікації.

Важливо, щоб післявоєнна школа стала осередком спільнотної підтримки. Освітні заклади дедалі частіше беруть на себе функції психологічних, культурних і соціальних центрів, де діти, батьки та громади отримують допомогу і взаємодіють. Створення «шкіл як центрів стійкості» (schools as resilience hubs) передбачає відкритість до громади, проведення тренінгів із безпеки, підтримку волонтерських ініціатив, а також партнерство з місцевим самоврядуванням.

4. Інформаційна та цифрова безпека.

В умовах гібридної війни інформаційна безпека стає складовою національної безпеки [8].

Школа має формувати в учнів медіаграмотність, уміння критично оцінювати інформацію, виявляти фейки, протидіяти кібербулінгу [16].

До основних заходів належать:

- інтеграція медіаграмотності у навчальні предмети;
- тренінги з цифрової безпеки;
- розроблення шкільних політик щодо використання інтернету.

Важливо, щоб учителі самі мали базові навички кібербезпеки, адже вони виступають медіаторами інформаційного простору для дітей [17]. Масовий перехід до дистанційних форм навчання продемонстрував як переваги цифровізації, так і ризики: несанкціонованого доступу до особистих даних, кібербулінгу, психологічного виснаження через надмірне онлайн-навантаження. Тому вчителі мають опановувати цифрову грамотність, етику онлайн-взаємодії та методи захисту учнів у віртуальному середовищі.

5. Соціальна безпека та роль громади.

Соціальна безпека в освітньому середовищі створюється завдяки формуванню толерантності, запобіганню насильству та забезпеченню комфортної міжособистісної взаємодії, а роль громади полягає у взаємодії з освітніми закладами для реалізації програм, підтримки учнів та проведенні спільних заходів. Громада може брати участь

у профілактиці девіантної поведінки, підтримці соціально вразливих учнів, організації безпечних заходів та впровадженні медіації.

Соціальна безпека:

- запобігання насильству: створення середовища, де немає проявів насильства, образ, експлуатації з одного боку, та з іншого- де є ресурси для їх запобігання;
- психологічна безпека: забезпечення стану, вільного від психологічного насильства, що сприяє психічному здоров'ю учасників освітнього процесу;
- формування толерантності: виховання взаємоповаги та толерантності в учнівських колективах;
- дотримання прав: забезпечення дотримання прав і норм безпеки всіх учасників освітнього процесу;

Роль громади

- взаємодія з освітніми установами: спільна робота закладів освіти, батьків, громадських організацій та інших суб'єктів для створення безпечного середовища;
- реалізація програм: участь у реалізації програм профілактики девіантної поведінки;
- підтримка учнів: надання підтримки учням із соціально вразливих груп та дітям з особливими освітніми потребами;
- організація заходів: спільна організація заходів, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, командної роботи, а також заходів з медіації та вирішення конфліктів.

Ефективним у досягненні вищезазначених цілей є створення партнерських програм із місцевими адміністраціями, волонтерами, громадськими організаціями [13]. Спільна діяльність сприяє не лише безпеці, а й підвищенню соціального капіталу, який є ресурсом відновлення після війни [18].

6. Підготовка педагогічних кадрів.

Важливу роль відіграє підготовка педагогів. Учитель повинен володіти не лише професійними компетентностями, а й навичками емоційного інтелекту, вмінням працювати з травмованими дітьми, застосовувати інклюзивні методики, організовувати партнерство між школою та сім'єю. Програми підвищення кваліфікації педагогів повинні включати модулі з психологічної підтримки, медіації, розвитку толерантності та попередження дискримінації. [21]. Учитель є центральною фігурою у створенні безпечного середовища. Його психологічна стійкість, готовність діяти в кризових ситуаціях і здатність до саморегуляції визначають атмосферу в класі [9]. МОН України запровадило низку онлайн-курсів і вебінарів для педагогів щодо кризової педагогіки, роботи з дітьми, які пережили травму [15].

Доцільним є введення модулів «Психологічна перша допомога» та «Кризова комунікація» у програми підвищення кваліфікації.

7. Партнерство школа – сім'я – громада.

В умовах глобальних перетворень, які відбуваються в сучасному суспільстві в період становлення України як демократичної європейської держави, партнерство в освіті набуває нового змісту. Партнерство для ресурсного забезпечення, супроводу та підтримки особистості передбачає взаємодію сім'ї, навчального закладу, державних інституцій та громадських спільнот. В Концепції Нової української школи в якості рівноправних суб'єктів педагогіки партнерства визначаються учні, педагоги, батьки та громада, які забезпечують освітню траєкторію особистості шляхом спілкування і співпраці. [6]

В основу партнерства покладені такі основні принципи: повага до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення, довіра у відносинах та стосунках, діалог – взаємодія – взаємоповага, розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків), принципи соціального

партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [6].

Безпечна школа не може існувати ізольовано. Вона потребує активної співпраці батьків і громади. Батьки мають бути проінформовані про плани дій у разі небезпеки, а школа - підтримувати відкриту комунікацію [10]. Від якості взаємодії між школою та родиною в значній мірі залежить успішність, емоційне здоров'я та мотивація дитини до навчання.

Ще більше тема участі батьків у навчальному процесі загострилася спочатку в часи пандемії «ковіду», а зрештою і в умовах повномасштабної війни, коли чимало дітей перейшли на дистанційне навчання. Таке партнерство формує культуру довіри, яка стає запорукою як безпеки, так і ефективного виховання [18].

8. Перспективи розвитку безпечної освіти.

У майбутньому розвиток безпечного освітнього середовища в Україні має базуватися на ключових напрямках:

- цифровізація – використання освітніх платформ, що забезпечують гнучкість і безперервність навчання;
- психологічна підтримка – розвиток мережі центрів психоемоційної допомоги для педагогів і учнів;
- громадська участь – розширення взаємодії між школою, громадою й органами влади для колективного управління безпекою;
- профілактика та запобігання насильству - розробка та запровадження ресурсів, спрямованих на запобігання булінгу, мобінгу та іншими формам насильства.
- забезпечення ресурсами - необхідність достатнього та своєчасного фінансування для реалізації заходів безпеки, яке має забезпечувати засновник навчального закладу, а не лише керівник з обмеженими ресурсами, як це відбувається наразі, зазначає видання «Нова українська школа».
- нормативно-правова база – розробка та затвердження комплексних планів заходів щодо безпечного освітнього середовища, які мають бути інтегровані в діяльності навчальних закладів.

Слід навести кілька рекомендації щодо створення безпечної освіти:

- закріплення законодавчо норми та гарантії безпеки освітнього середовища, в тому числі фізичної, психологічної та соціальної;
- удосконалення стандартів інклюзивної освіти з адаптацією до умов і вимог постконфлікту;
- забезпечення інфраструктури та матеріально-технічного забезпечення навчання;
- відновлення пошкоджених шкіл з урахуванням принципів безбар'єрності та безпеки (бомбосховища, укриття, захист від обстрілів);
- забезпечення доступності цифрових засобів, інтернету, техніки;
- підтримка психологічного здоров'я;
- розгортання програм психосоціальної підтримки, медичної та психологічної допомоги;
- підготовка вчителів і шкільного персоналу з методик роботи з учнями, що пережили травму;
- програми підвищення кваліфікації: інклюзивна педагогіка, робота з різноманітністю, конфліктами і травмами;
- залучення громад, батьків, учнів до формування освітнього середовища;
- співпраця з міжнародними та громадськими організаціями;
- координація міжнародної допомоги для адресного задоволення потреб інклюзивної освіти;
- обмін дієвими практиками, навчальними матеріалами та підтримка ресурсних центрів;

- постійне відстеження якості освіти, рівня безпеки, доступу для всіх груп;
- гнучкість і готовність змінювати підходи залежно від конкретних регіональних потреб і умов.

Висновки. Безпечне освітнє середовище у ЗЗСО - це не лише система охорони праці чи фізичного захисту, а й комплексна гуманітарна концепція, що поєднує турботу, емпатію, психологічну стійкість і соціальну згуртованість. Вона є основою для відновлення української освіти в післявоєнний період, адже формує здатність дітей мислити критично, співпереживати, діяти відповідально та вірити у власні сили. Комплексна політика, що поєднує відновлення інфраструктури, розвиток людського капіталу, масштабні програми психосоціальної підтримки та цифрову інклюзію, сприятиме відновленню навчального процесу та соціальної згуртованості [23]. Без створення безпечного й приймаючого освітнього середовища відбудова країни не буде повною. Освіта формує людський капітал, який стане основою стійкого миру та економічного відновлення країни.

Отже, створення безпечного освітнього середовища є спільним завданням держави, громади, школи й родини, яке визначає якість майбутнього українського суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Виховання особистості: гуманістична стратегія. – Київ : Либідь, 2019. – 320 с.
2. Вознюк О. Психологічна безпека учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану // Освітній дискурс. – 2023. – № 3. – С. 45–53.
3. Гавриш Н. Формування стійкості освітнього середовища в умовах війни: український досвід // Педагогічні науки. – 2023. – № 4. – С. 12–20.
4. Закон України «Про повну загальну середню освіту» : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2020. – № 31. – Ст. 226.
5. Левченко Т. Безпечна освітня середа: педагогічний вимір. – Харків : Ранок, 2022. – 198 с.
6. Міністерство освіти і науки України. Концепція “Нова українська школа”. – Київ : МОН України, 2016. – 40 с.
7. Міністерство освіти і науки України. Лист МОН № 1/1045-23 «Про безпеку в закладах освіти в умовах воєнного стану». – Київ : МОН України, 2023.
8. Побірченко Н. Інформаційна безпека в освітньому середовищі // Інформаційні технології в освіті. – 2017. – № 2. – С. 35–40.
9. Пометун О. Компетентнісний підхід у шкільній освіті: сучасні орієнтири. – Київ : Педагогічна думка, 2020. – 240 с.
10. Савченко О. Педагогічна підтримка в умовах освітніх трансформацій. – Київ : Генеза, 2018. – 220 с.
11. Скрипник Т. Безпечна школа: партнерство громади і педагогів // Вісник освіти України. – 2023. – № 5. – С. 17–23.
12. UNICEF Ukraine. Safe Schools and Learning Spaces in Crisis Contexts. – Kyiv : UNICEF, 2023.
13. UNESCO. Education in Emergencies: Building Resilience. – Paris : UNESCO, 2022.
14. World Health Organization. Safe Learning Environments for Children in Emergencies. – Geneva : WHO, 2021.
15. Міністерство освіти і науки України. План реагування освіти України на надзвичайні ситуації. – Київ : МОН України, 2023.
16. European Union. Digital Safety in Schools. – Brussels : EU, 2022.
17. USAID. Supporting Mental Health and Education during Conflict. – Washington : USAID, 2023.

18. Brookings Institution. Community-based Education Resilience Models. – Washington : Brookings, 2023.
19. UNICEF. Inclusive Education: Understanding Article 24 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York, 2022.
20. Міністерство освіти і науки України. Концепція безпечного освітнього середовища. Київ: МОН, 2023.
21. Методичні рекомендації «Організація безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану» / укладачі О.М. Грушевенчук, Л.М. Богданович, О.Г.Мулько, С.М.Сарай
22. OECD. The Digital Divide in Education: Challenges and Opportunities. Paris: OECD Publishing, 2023.
23. WHO & UNESCO. Psychosocial Support for Children and Teachers in Emergencies. Geneva, 2022.

Шевченко Ігор,
директор Вільховецького ліцею ім. Ф.С. Бацури
Новоушицької селищної ради,
вчитель-методист

Шляхи вдосконалення методів управління закладами загальної середньої освіти

Анотація. В статті окреслено основні шляхи вдосконалення методів управління навчальними закладами в сучасних умовах; визначено основні критерії роботи та принципи і функції директора закладу в умовах реформування освіти

Ключові слова: нова українська школа; якість освіти; інноваційні управлінські технології; діджиталізація управління; академічна свобода; інституційна автономія; підзвітність і прозорість управлінських рішень.

У сучасних умовах розвитку освіти України особливого значення набуває інноваційна діяльність закладів освіти. Одним із пріоритетних напрямків управління школою є пошук шляхів організації освітніх, педагогічних та управлінських нововведень.

Важливою складовою інноваційного потенціалу є здатність закладу освіти, її керівника до створенню інноваційного потенціалу.

Питання якості управління закладами загальної середньої освіти стало одним із ключових у процесі трансформації української школи.

Від того настільки ефективно організовано внутрішню систему прийняття рішень, залежить не лише освітній результат, а й здатність закладу адаптуватися до нових умов – викликів воєнного часу, цифровізації, вимог сучасних учнів і батьків. Протягом останніх років законодавство надало закладам освіти більше автономії, проте механізми реалізації цієї автономії залишаються формальними. Це зумовлює потребу в новому погляді на управлінські підходи, які мають бути сучасними, гнучкими й орієнтованими на розвиток.

Ключовими законодавчими актами є Закон України «Про освіту» (2017 р.) та Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.). [5,6] Ці документи закріплюють принципи державної політики у сфері освіти, серед яких — забезпечення якості освіти, академічна свобода, інституційна автономія, підзвітність і прозорість управлінських рішень.

Відповідно до чинного законодавства, керівник закладу загальної середньої освіти наділений широкими повноваженнями. Він здійснює стратегічне і оперативне управління, відповідає за кадрову політику, розробку та реалізацію освітньої програми,

взаємодіє з органами місцевого самоврядування і громадськістю. Окрему увагу закон приділяє створенню умов для участі учасників освітнього процесу в управлінні закладом через педагогічну раду, органи самоврядування, наглядові ради.[6]

Організаційна структура управління

Організаційна структура управління в закладах загальної середньої освіти — це не просто формальне розташування посад чи розподіл обов'язків, а живий механізм, який визначає ефективність щоденної роботи школи. Сучасна школа — це складний соціальний організм, де важливо не лише знати, хто за що відповідає, а й як відбувається взаємодія між людьми, які приймають рішення, навчають, виховують і навчаються.

Зміни в законодавстві надали директорам шкіл більше автономії, але водночас підвищили і вимоги до комунікації всередині закладу. Тому виникла потреба в переході від командно-адміністративної моделі до колегіальної або змішаної — коли директор не просто "керує", а створює команду однодумців. Особисто я вважаю, що майбутнє ефективного управління — саме у відкритій структурі, де повноваження делегуються, а не концентруються.

Сучасний директор школи має бути лідером, який здатен надихати та мотивувати вчителів, формувати позитивну атмосферу в колективі та сприяти професійному зростанню педагогів.

Стратегічне планування та управління:

Важливо розробляти стратегічні плани розвитку школи, адаптовані до сучасних вимог, визначати пріоритети та цілі, а також ефективно управляти ресурсами.

Впровадження інновацій та цифрових технологій:

Директор має сприяти впровадженню інноваційних освітніх технологій, забезпечувати навчання вчителів та **учнів** роботі з цифровими інструментами, створювати сучасне освітнє середовище.

Забезпечення якості освіти:

Важливо контролювати та покращувати якість навчального процесу, проводити моніторинг знань учнів, впроваджувати інноваційні методи навчання та оцінювання.

Розвиток професійних компетентностей вчителів:

Директор має організовувати та підтримувати навчання вчителів, сприяти підвищенню їхньої кваліфікації, створювати умови для професійного зростання та обміну досвідом.

Створення безпечного та сприятливого середовища:

Важливо забезпечувати безпеку учнів у школі, створювати сприятливу атмосферу для навчання та розвитку, вирішувати конфлікти та забезпечувати психологічний комфорт для всіх учасників освітнього процесу.

Взаємодія з батьками та громадою:

Директор має активно співпрацювати з батьками, залучати їх до освітнього процесу, враховувати їхні потреби та пропозиції, а також взаємодіяти з місцевою громадою для вирішення спільних питань.

Дотримання законодавства та етичних норм:

Важливо дотримуватися вимог чинного законодавства, норм етики та професійної відповідальності у своїй діяльності.

Ключові компетентності сучасного директора школи:

- Управлінська компетентність: вміння планувати, організовувати, мотивувати та контролювати діяльність школи.
- Комунікативна компетентність: вміння ефективно спілкуватися з учнями, вчителями, батьками та представниками громади.
- Креативність та інноваційність: здатність до впровадження нових ідей та технологій в освітній процес.

Аналітична компетентність: вміння аналізувати дані, виявляти проблеми та

розробляти шляхи їх вирішення

Заклад освіти це відкрита соціально – педагогічна система пов'язана з багатьма суспільними інститутами, сфера послуг та освітньої діяльності. Саме тому його керівники змушені замислитися над тим, у чому перевага їхнього навчального закладу. Конкурентоспроможність навчального закладу – вимірник здатності або потенційної можливості закладу освіти до випередження конкурентів у освітній діяльності, наданні певних освітніх послуг. Це інтегрована багатогранна характеристика ефективності діяльності закладу.

Управління закладом освіти потребує від керівника та його команди зміни парадигми управління, застосовування поруч із традиційними інноваційних підходів, управлінських інноваційних технологій. Це володіння вміннями й здатностями, а саме: уміти комплексно вирішувати проблеми; креативно мислити та діяти (тобто керівник повинен сам уміти й навчити свою команду творчості, вміння передбачати те, чого ще немає); уміти керувати персоналом (людьми) й ухвалювати управлінські рішення (не щодо підлеглих, а щодо Людей); змінювати систему та способи взаємодії з людьми (вчителями, учнями, батьками, представниками влади, громади, керівництвом територіальної громади тощо) [11].

Технологія - сукупність різних елементів, зокрема прийомів, операцій, дій, процесів та їх послідовність, тобто своєрідна майстерність людини (технологія діє як алгоритм, за допомогою якого отримуємо запланований результат) [3.с.167]

Технологія управління — це комплекс методів, прийомів і засобів опрацювань управлінської інформації, що має на меті ухвалення та реалізацію управлінських рішень.

Вона охоплює стратегію, тактику й техніку управління [с. 205].

До управлінських інноваційних технологій належать сучасні економічні, психологічні, діагностичні, інформаційні технології, що створюють умови для оперативного ефективного прийняття керівником загальноосвітнього навчального закладу ефективного управлінського рішення.

Ще один підхід, який варто впроваджувати — Agile-управління. У бізнесі його давно використовують для роботи в умовах змін. Для шкіл це особливо актуально: пандемія, війна, міграція учнів — усе це вимагає швидких рішень. Agile передбачає роботу малими командами (scrum- групами), короткі планування та швидкий зворотній зв'язок. У деяких київських школах такі підходи вже застосовуються для розробки нових курсів чи проектів (наприклад, впровадження STEAM-навчання).

Цікавий підхід — фасилітативне управління, коли керівник не дає вказівок, а організовує процес обговорення так, щоб команда сама дійшла до рішень. Це потребує високого рівня довіри, але й дає довготривалий ефект — вчителі починають відчувати себе партнерами, а не виконавцями. Як зазначає І.Є. Зязюн, "справжній лідер — це той, хто здатен розвинути в інших почуття власної відповідальності за спільну справу" [7.34].

Інноваційні технології — це не лише про "модні слова", а про зміну мислення: від вертикалі до горизонталі, від контролю до партнерства. Саме в цьому я бачу головний шлях розвитку шкільного управління. І він має починатися не з наказу згори, а з внутрішнього бажання змінюватися.

Впровадження, управління навчальним закладом сучасних технологій моніторингу якості освіти дає змогу підвищити результатами його діяльності

Моніторинг в освіті або контроль – це збір, обробка (аналіз) інформації з метою попередження небажаних відхилень від стандартів. Найчастіше об'єктом моніторингу якості шкільної освіти виступають рівень -знань, умінь та навичок учнів, або як прийнято називати рівень навчальних досягнень учнів, результативність освітнього процесу, моніторинг різноманітних видів діяльності, що забезпечують, роботу школи.

Вважаю, що основною фігурою школі є вчитель. Від його бажання працювати,

професійних знань, методичної підготовки залежить і якість уроку. А урок - це основа діяльності будь-якої школи.

Значну увагу у своїй роботі приділяв відвідуванню і аналізу уроків Василь Олександрович Сухомлинський. Він писав: Директор відвідує-й аналізує уроки не тільки для того, щоб учити вчителів, давати їм поради. У досвідченого педагога треба відвідувати достатню кількість уроків для того, щоб з його індивідуальної творчої лабораторії все цінне передавати в колективну педагогічну лабораторію школи» [15.137]

Урок - це дзеркало фахової та методичної підготовки вчителя, мірило його інтелектуального багатства, показник його кругозору та ерудиції. Значний резерв підвищення якості уроку криється у посиленні уваги вчителя до його підготовки, створенні оптимальної методики його проведення. Значною мірою цьому сприяє якісний аналіз уроку з боку директора чи заступника директора з НВР. Аналіз уроку значною мірою залежить від підготовки керівника школи, збору необхідної інформації в процесі спостереження уроку, яка дозволяє зробити об'єктивні висновки про ефективність уроку, підготовку учнів та вчителя до уроку, виявити резерви його подальшого вдосконалення та надання методичної допомоги вчителю.

Аналіз уроку, вивчення стану викладання навчальних дисциплін - це постійна відповідальна і складна частина роботи директора, заступника директора з НВР. Від того, як виконує її адміністрація закладу залежить не тільки якість навчального процесу, а й професіоналізм і настрій вчителів, а в кінцевому результаті - знання учнів. Від того як директор побачить урок, як його проаналізує, які слова скаже вчителю, залежить успіх роботи вчителя.

Для сучасного керівника закладу загальної середньої освіти моніторинг має стати не просто процедурою, системою, а новим стилем в його науково-педагогічній та управлінській діяльності з оновленим мисленням, яке міститиме в собі неперервні і довготривалі спостереження, аналіз, синтез, порівняння умінь здійснювати різноманітні інтелектуальні операції, необхідні в різних ситуаціях та умовах, які вимагатимуть висновків, узагальнень, поширення інформації і прогнозування динаміки й основних тенденцій розвитку.

У педагогічній науці існує значна кількість визначень поняття «освітній моніторинг». Г.В. Єльнікова зазначає, що освітній моніторинг - це супроводжувальне відстежування і поточна регуляція будь-яких процесів в освіті. Це система, що складається з показників, об'єднаних в еталон, методів їх розробки і постійного спостереження за цими показниками, за станом та динамікою спостережуваного об'єкта з метою його оперативної діагностики, випереджувального визначення його диспропорцій, вироблення та коригування управлінських рішень.[4]

Моніторинг – комплекс заходів, спрямованих на отримання повної, орієнтованої на предметну галузь інформації про функціонування складної системи управління нею.

Професійний розвиток керівників ЗЗСО

Професійний розвиток керівника закладу загальної середньої освіти — це не просто вимога закону, а реальна потреба сьогодення. Сучасна школа потребує управлінця, який не тільки розбирається в освітньому процесі, а й здатен мислити стратегічно, комунікувати ефективно, вести команду через зміни та орієнтуватися в цифровому середовищі. На жаль, практика часто показує зворотнє: курси підвищення кваліфікації зводяться до "прослуховування" та формального отримання сертифікату. І це одна з причин, чому в багатьох школах управління лишається консервативним і неефективним.

Особисто я вважаю, що професійний розвиток має бути щоденним процесом, а не подією раз на п'ять років. Справжній лідер навчається постійно — через книги, розмови з колегами, участь у семінарах, навіть через помилки. Сьогодні, коли доступ

до знань відкритий як ніколи, керівники мають широкий вибір якісних навчальних можливостей. Онлайн-платформи на кшталт Prometheus, EdEra, Liko Education пропонують сучасні курси для управлінців: від основ освітньої політики до емоційного інтелекту. І важливо, що ці навчання побудовані не на лекціях, а на живій практиці, кейсах, аналізі ситуацій. Вони змінюють мислення.

Для керівника школи мають бути характерними:

- орієнтація на головну, кінцеву мету навчання і виховання школярів, урахування чинників, які сприяють її досягненню;
- прагнення обрати найоптимальніший шлях для вирішення проблем навчання і виховання учнів спираючись на громадську думку школи;
- здатність до ризику при виборі форм і методів навчання та виховання, щоб досягти мети освітньої діяльності;
- самостійність мислення, ініціатива і новаторське ставлення до справи, до створення авторської школи; гнучкість в управлінській діяльності, вміння швидко знаходити нові правильні рішення щодо організації освітнього процесу;
- прагнення до спрощення управлінських функцій і делегування окремих із них методичним об'єднанням, творчим групам педагогів, громадським організаціям;
- прагнення до впровадження передових форм і методів організації освітнього процесу;
- орієнтування педагогів на підвищення їх наукового, професійного та методичного рівнів.

Посада директора школи відповідальна, тому її мають обіймати кращі педагоги. «Суть керівництва сучасною школою полягає в тому, — писав В. Сухомлинський, — щоб у найважчій справі виховання на очах учителів створювався, визрівав і утверджувався кращий досвід, який втілює в собі передові педагогічні ідеї. І той, хто є творцем цього досвіду, чия праця стає зразком для інших вихователів, - той і повинен бути директором школи.[15]

Добре керувати освітнім процесом — це означає досконало володіти наукою, майстерністю, мистецтвом навчання і виховання... Якщо ви хочете бути хорошим директором, прагніть передусім бути хорошим педагогом — хорошим учителем - директором і хорошим вихователем... Учителем учителів... можна стати лише тоді, коли з кожним днем усе більше заглиблюєшся в деталі, в тонкощі педагогічного процесу...». [15]

Окремо варто згадати про психологічний аспект. Бути керівником у часи війни, дистанційного навчання, нестабільності — це надзвичайно енергозатратно. Вигорання стає не рідкістю, а майже нормою. На жаль, про це мало говорять у офіційних курсах. Але розвиток керівника — це не лише про знання, а й про внутрішню стійкість, уміння зберігати баланс, працювати з емоціями. Це ще одна компетентність, яка сьогодні на вагу золота.

Якщо говорити відверто, я переконана, що реформа освіти починається з особистості керівника. Бо жодна стратегія, жоден закон не спрацює, якщо в школі керує людина, яка боїться змін або не вміє слухати свою команду.

Діджиталізація управління — це не тільки про зручність, це про прозорість, ефективність і довіру.

На мій погляд, головна перевага електронного врядування — відкритість управлінських процесів. Коли накази, розклади, протоколи педрад доступні в загальному хмарному просторі, і кожен вчитель чи батько може ознайомитися з ними без "ходіння по кабінетах", це змінює саму філософію управління.

Ще один інструмент — електронний щоденник та журнал (наприклад, "Нові знання" чи "Єдина школа"). Якщо школа впроваджує його неформально, а із залученням батьків, учнів та вчителів — це значно покращує контроль і зворотній зв'язок. До того ж, у часи дистанційного навчання це стало порятунком.

Не можна забувати і про аналітику даних — адміністрація має використовувати цифри для прийняття рішень: результати ЗНО (НМТ) середню успішність, відвідуваність, участь у конкурсах. Всі ці дані легко візуалізуються через прості діджитал-інструменти — Excel, Google Data Studio тощо. Управління, яке базується на даних, а не на "відчуттях", має значно більший потенціал ефективності.

Я глибоко переконаний: цифровізація не замінить людину в управлінні, але зробить її роботу значно прозорішою і вільнішою для головного — розвитку. Як зазначає О. Спірін, "цифрова трансформація школи — це шлях до нової культури освітнього управління".[14] Тому діджиталізація — це не просто модерн, а одна з умов виживання сучасної української школи в новому світі.

Аналіз шляхів вдосконалення засвідчив, що ключовими напрямками модернізації управління є впровадження інноваційних управлінських технологій, системна підтримка професійного розвитку керівників та цифровізації управлінських процесів. Особливе значення має перехід від авторитарно-бюрократичної моделі до фасилітативного, командного управління, заснованого на довірі, розподіленні відповідальності та відкритому діалозі. Такі підходи, на мою думку, є не лише сучасними, а й життєво необхідними.

Цифровізація управління відкриває нові можливості для прозорості, аналітики та гнучкого реагування. Водночас, як показує досвід, технології не є панацеєю — вони мають бути частиною цілісної управлінської культури, а не технічним додатком до старої - системи. Важливо, щоб цифрові-інструменти не замінювали живе управління, а підсилювали його людську складову.

Отже, ефективне управління ЗЗСО в сучасних умовах має будуватися на інтеграції законодавчої основи, внутрішньої культури партнерства, сучасних технологій та неперервного розвитку самого управлінця як лідера. Зміни в освіті починаються не з інструкцій, а з бачення і готовності діяти. І саме тому сьогодні важливо підтримувати не лише закони, а й людей, які ці закони втілюють — керівників шкіл, що формують нову освітню реальність України.

В нашій школі проходять психолого-педагогічні семінари з періодичністю роботи чотири рази на рік. Мета таких семінарів підвищити рівень психолого-педагогічної підготовки вчителів. Практика показала, що проводячи психолого-педагогічний семінар, необхідно забезпечити атмосферу творчості, неформального спілкування. У деяких випадках після творчого повідомлення можна організувати дискусію, диспут. Під час роботи семінару можливе й колективне вирішення навчально-педагогічних завдань. Практика свідчить, що робота такого семінару упродовж багатьох років помітно підвищує загальну і педагогічну культуру його учасників.

Ефективність таких механізмів визначається здатністю керівника та інших суб'єктів управління цілеспрямовано використовувати організаційно - розпорядницькі, організаційно – педагогічні, соціально - психологічні та економічні методи.

Тому важливим для керівника закладу освіти є досконале володіння управлінськими функціями й численними ролями, інноваційними технологіями управління й співуправління, постійно розвиватися в професійному та особистісному вимірі. Керівник закладу, як ніхто інших, має мислити стратегічно, повинен мати власне бачення інноваційного розвитку ввіреного його закладу освіти та вміти реалізувати це бачення у своїй управлінській діяльності.

Отже, ефективне управління ЗЗСО в сучасних умовах має будуватися на інтеграції законодавчої освіти, внутрішньої культури партнерства, сучасних технологій та неперервного розвитку самого управлінця як лідера.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. (2018). Особистісно орієнтоване управління закладом освіти: теорія і практика. Київ: УМО НАПН України.

2. Гуменюк В.В. Експертна оцінка та інноваційний розвиток потенціалу педагогічних працівників в системі науково – методичної роботи / Гуменюк В.В./, Педагогічний досвід як фактор оновлення змісту науково – методичної діяльності в установах і закладах освіти: вектори випереджувального розвитку: тематичний збірник праць/ за заг. ред. В.В. Олійник. – Рівне: ПП Лапсюк, 2022. – С. 22-27
3. Грищук А. Словник українською педагога/ Анатолій Грищук. – К.: КВІЦ, 2025. 405 с.
4. Єльнікова Г.В. Оцінювання якості освіти в загальноосвітньому навчальному закладі на основі проведення моніторингових процедур Т.В. Єльнікова, З.В Рябова // Практика управління закладом освіти. -2008.- №8. С. 20-30
5. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2017, №38—39.
6. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. Відомості Верховної Ради України, 2020, № 6.
7. Зязюн І. А. (2004). Філософія управління освітою: гуманістичні орієнтири. Київ: ІЗМН., 2004. – 234 с.
8. Калініна Л.М. Базовий стандарт професійної діяльності керівника керівника нової української школи/Л.М. Калініна, О.М. Онаць // Керівник нової української школи: 360 світоглядні орієнтири: збірник наукових праць /ред. кол. В.П. Андрущенко (голова [та ін.]. – Київ
9. Луценко, Т. В. Професійна мобільність керівника закладу загальної середньої освіти в умовах реформування. Освітній дискурс. -2021 – С. 52-59.
10. Мудрий М. І. Інноваційні підходи до управління закладом загальної середньої освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. - 2020 – С. 201-210.
11. Онаць О.М. Взаємозв'язок стилю поведінки керівника і ефективності управління та громадянсько – державних засадах/ Олена Онаць// Рідна школа. – 2012. №8-9. – С. 46-51
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 №988- р. «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року.
13. Савченко О. Я. Інституційна автономія та відповідальність керівництва. - Управління школою. - 201, - №6. – С.3-9.
14. Спірін О. М. Цифрова трансформація шкільного управління в Україні: виклики та перспективи. Інформаційні технології і засоби навчання. – 2021. – С.1-13
15. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах Том третій Київ, видавництво Радянська школа;1977. С.78.

Шевчишена Оксана,
старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти,
методик природничо-математичних дисциплін і технологій
Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
імені Анатолія Назаренка,
кандидат психологічних наук

Позитивне мислення вчителя як запорука психічного здоров'я

Анотація. Стаття присвячується дослідженню сутності саногенного і патогенного мислення особистості та їх впливу на психічне здоров'я педагога, на виконання ним професійних обов'язків. Запропоновано модель психологічного супроводу формування позитивного мислення вчителя як запоруки його психічного здоров'я.

Ключові слова: психічне здоров'я вчителя, духовне благополуччя, саногенне і патогенне мислення особистості, освітній процес, стресогенні чинники в роботі педагога, особисті якості вчителя, шляхи розвитку позитивного мислення вчителя.

The article is devoted to the theoretical study of the essence of the sanogenic and pathogenic thinking of the individual and their impact on the mental health of the teacher, on his performance of professional duties. A model of psychological support for the formation of a teacher's positive thinking is proposed as a guarantee of his mental health.

Key words: mental health of the teacher, sanogenic and pathogenic thinking of the individual, educational process, stressogenic factors in the work of the teacher, personal qualities of the teacher, ways of developing positive thinking of the teacher.

Збереження та зміцнення психічного здоров'я педагога є однією з актуальних проблем на сучасному етапі розвитку суспільства. Адже високі показники психічного та духовного благополуччя вчителя виступають в якості необхідної умови його активної життєдіяльності та розвитку творчого потенціалу.

Сьогодення вимагає від педагога гнучкості, мобільності, креативності та творчого ставлення до дійсності. Сучасна школа потребує вчителя, який би виступав в якості самодостатньої особистості, був взірцем високої духовної та педагогічної культури, прагнув до самоосвітньої діяльності, професійного саморозвитку та творчої самореалізації.

Однак, виконання професійних обов'язків педагогом супроводжується численними стресогенами, до яких можна віднести високий рівень відповідальності вчителя за результати освітнього процесу, інтелектуальне напруження, невідповідність результатів продуктивності діяльності соціальній оцінці та матеріальному стимулюванню, виконання вчителем невластивих йому завдань, відсутність належних умов в навчальному закладі, невпевненість в завтрашньому дні тощо.

Наявність подібних стресових чинників у роботі педагога здатна призводити до втрати ним стану стабільності, появи заниженої самооцінки, самоізоляції, відсутності активної життєвої позиції. Подібні стани, в свою чергу, виступають дестабілізуючим фактором на шляху до професійного збагачення та вдосконалення вчителя, а відтак, до розвитку професійної деформації особистості педагога.

Неблагополуччя на рівні психічного та духовного здоров'я вчителя позначається на здоров'ї учнів та результатах освітнього процесу. Хронічна втома педагога призводить до втрати ним навичок адекватного сприйняття дійсності та невміння забезпечити контроль над власними емоціями. Професійно нездоровий педагог не в змозі розширити індивідуальний арсенал внутрішніх засобів саморозвитку та самовдосконалення, а відтак, забезпечити учням індивідуальний підхід та творчу атмосферу в класному колективі.

Лише впевнений у своїх можливостях, наділений повноцінним статусом у колективі вчитель здатний досягати стану внутрішнього спокою, розвивати навички розширення уяви свідомого релаксування, удосконалювати зміст своєї діяльності відповідно до вимог часу та світових стандартів, розвивати здатність до творчої професійної діяльності та досягати хороших показників в контексті психічного, а відтак, духовного здоров'я. Тому вчитель повинен відзначатися відповідним рівнем готовності до самостійної роботи над собою та до професійного самовдосконалення впродовж всієї його професійної діяльності.

Однак, як відомо, корекція мислення досвідченого вчителя може бути утруднена через низький рівень розвитку педагогічної рефлексії та неадекватну самооцінку, наявність рис характеру, які призводять до перенапруження психіки. Низький рівень розвитку інноваційного мислення здатний призводити до неефективного використання педагогом інтелектуальних і творчих ресурсів.

З огляду на це одним із ефективних методів збереження та зміцнення психічного здоров'я педагога, на нашу думку, є оволодіння вчителями **позитивним (саногенним) типом мислення**.

Вивченням саногенного типу мислення займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Р.Бернс, К.Бютнер, Т.Васильєва, Д.Джампольський, М.Джеймс, Г.Мешко, І.Пономаренко, М.Раттер, М.Тишкова, К.Хорні та інші. Вчені сходяться на думці, що даний тип мислення оздоровлює психіку, сприяє виробленню навичок позитивного ставлення до реалій повсякденного життя та вирішенню проблем конструктивними шляхами, дає змогу вирішувати внутрішні конфлікти, накопичувати психоенергетичний потенціал. За переконаннями авторів, людина, яка володіє саногенним мисленням, відзначається винахідливим та інтенсивним мисленням, високим рівнем внутрішньої культури та здатності до саморефлексії. Науковці стверджують, що людина із позитивним мисленням об'єктивно оцінює свої можливості, здатна ставити перед собою мету та готова працювати в умовах життєвих випробовувань.

І.Пономаренко стверджує, що раціональні реалістичні переконання сприяють розширенню адаптивних можливостей поведінки особистості та покращенню її самооцінки [5]. За даними І.Пономаренка, аналіз відмінностей проявів симптомів емоційного вигорання у педагогів, яким притаманні раціональні та ірраціональні переконання в області самоповаги, дає змогу стверджувати про наявність взаємозв'язку між самоповагою та синдромом емоційного вигорання [5]. Виходячи з досліджень автора, вчителі, які характеризуються низьким рівнем емоційного вигорання, переважають педагогів з високим рівнем емоційного вигорання за раціональними переконаннями в області самоповаги [5].

Проблема негативного (патогенного) мислення висвітлювалась в роботах Е.Берна, Д.Джонгварда, М.Джеймса, Г.Мешко, Г.Перрі. За переконаннями авторів, хоч патогенна форма мислення не зводиться до патології, однак вона містить такі риси характеру, які призводять до перенапруження психіки, формування стереотипних реакцій на проблемні ситуації та порушення здоров'я на соматичному рівні. Вчені акцентують увагу на таких рисах характеру, як відірваність від реальності, відсутність культури саморефлексії, невміння прощати, постійне налаштування себе на негатив, відсутність навичок ефективного використання інтелектуального потенціалу.

Г.Мешко пропонує розглянути психологічний портрет вчителя із саногенним та патогенним типом мислення. На думку автора, саногенний вчитель вміє сконцентруватися на позитивних явищах життя, прощати образи та не повертатися до минулого, відкритий до дружніх стосунків з учнями, колегами по роботі, уміє жити в гармонії з оточенням та з самим собою [4]. Проаналізувавши можливі негативні характеристики особистості, патогенний вчитель, за переконаннями автора, професійно мало придатний, оскільки не вміє забезпечити контроль над власними емоціями [4].

Зазвичай, характер мислення досвідченого вчителя відзначається достатньою стійкістю. Відповідно, його корекція може бути утруднена через певні суб'єктивні та об'єктивні передумови (нечітке розуміння соціальної ролі власної професії, небажання займатися самоаналізом власної діяльності та прислухатися до іншої думки, завищена самооцінка вчителя, тривалий стаж роботи, низький рівень психологічної готовності вчителя до оволодіння інноваційними технологіями в умовах реформування сучасної освіти). Відповідно професійна гнучкість та позитивна сприйнятливність вчителем нового в різноманітних ситуаціях, які щоденно трапляються у його діяльності, виступають не просто в якості індивідуальних особливостей, а в якості вмінь, які підлягають формуванню.

Тому важливу роль у корекції стійких установок та стереотипного мислення вчителів відіграє психологічна служба закладів загальної середньої освіти. Саме вона покликана вирішувати завдання щодо забезпечення умов для психологічної підтримки

педагога під час адаптації до умов роботи та вимог сучасності, надавати допомогу вчителям у можливостях зрозуміти свої сильні сторони та обмеження, в розв'язанні особистих та професійних проблем, надавати рекомендації вчителям, враховуючи при цьому їх індивідуально-психологічні особливості.

Відповідно, рекомендаційний зміст психологічної допомоги вчителю з розвитку в нього позитивного мислення може полягати в наступному.

Багатьом людям властивою є тенденція більшою мірою розмірковувати про негативний досвід, ніж позитивний, акцентувати увагу на невдачах, аніж на можливостях їх подолання. Психологи пояснюють подібне явище одним із проявів еволюційної адаптації людини, що дає їй змогу швидко реагувати на кризу, яка сталася в її житті. Однак, людина має розуміти, що постійний негатив перешкоджає її внутрішньому благополуччю, досягненню гармонії між усіма складовими «Я», підвищує рівень стресу, що шкодить її психічному здоров'ю.

Окрім того, американський психолог А.Елліс, який є автором раціонально-емоційної терапії, намагається пояснити природу нездорових емоцій людини. У відповідності з поглядами Елліса на емоційні переживання людини впливають її ж переконання [3].

Виходячи з положень автора концепції переконання діляться на **раціональні та ірраціональні** [3]. **Раціональні переконання** – це судження, які мають характер віддавання переваги комусь або чомусь. Відповідно, вони виражаються у формі бажань, переваг, потреб, симпатій і антипатій [3].

Тоді як **ірраціональні переконання** за своєю природою є абсолютними (або догматичними) і виражаються у формі «повинен», «слід», «зобов'язаний». Саме вони і призводять до негативних емоцій, що в основному перешкоджають постановці мети та її досягненню, і призводять до деструктивних форм поведінки (відхід, відкладання, алкоголізм, зловживання ліками) [3].

А.Елліс відмічає **особливості ірраціональної поведінки**, серед яких виокремленню можуть підлягати наступні:

- фактично всі ірраціональності, які приносять неспокій (абсолютні повинності) і які притаманні нашому суспільству, можна знайти майже в усіх соціальних і культурних групах, які досліджуються протягом історичного і антропологічного розвитку;

- по суті, всі люди, включаючи освічених і компетентних, демонструють наявність основних людських ірраціональностей [3].

Виходячи з роздумів автора, є певні, інколи й незрозумілі та доволі суперечливі тенденції в людському мисленні, а саме: люди часто повертаються до ірраціональних вчинків та моделей поведінки, не дивлячись на те, що ретельно працюють над їх подоланням; люди часто вважають, що простіше навчитися саморуйнуючій, ніж самозмінюючій поведінці; люди, які рішуче протистоять різним видам ірраціональностей, самі ж стають їх жертвами.

Чому ж так відбувається? Чому так дивно влаштована людина, а відтак, характер її мислення? Що ж спонукає людей мислити подібним чином?

Виявляється, що подібний стиль мислення може бути обумовлений генетично або ж стати результатом впливу дитячого досвіду (дитячі пережиті травми, потужний стрес чи глибоке розчарування).

В будь-якому випадку людям з подібною мисленнєвою стратегією складно. Вони самі не помічають, як деструктивні роздуми виснажують їхню психіку. Відповідно, людині важливо навчитися мислити позитивно. Основне, щоб вона була відкритою в першу чергу перед самою собою, а відтак, скеровувати власні думки у конструктивне русло, змінюючи при цьому свій негативний погляд на себе та світ.

Звісно, що який емоційний тон задати своєму дню, залежить від самої людини. Однак, в житті людини має місце таке явище як «виховання емоцій».

В деяких джерелах виховання емоцій розглядають та інтерпретують як вміння переборювати або послаблювати негативні емоції, враховуючи не гальмування взагалі, а гальмівне збудження як таке [1]. А ефективний розвиток емоційної саморегуляції можливий шляхом оволодіння **саногенним типом мислення**.

В нинішніх реаліях життя людина може ставити наступне, і цілком слушне запитання: «Чи легко мислити позитивно?», «Чи можливо навчитися це робити в доволі складні часи?».

Кожна людина повинна зрозуміти в першу чергу, що позитивне мислення допомагає людині в управлінні стресом, а відтак, відіграє значну роль у психічному та фізичному благополуччі. Позитивне мислення важко поширювати на кризові події життя людини. Іноді можуть скластися обставини, за яких подібний стиль мислення не сприймається взагалі. Є ситуації, коли людина потребує потужної реабілітаційної чи уже психіатричної допомоги. Хоча є напрямки роботи, які потребують застосування раціонально-емотивної терапії, спрямованої на допомогу людині зрозуміти природу власних нездорових емоцій.

Отож, як зняти емоційну напруженість? В яке русло скерувати свою мисленнєву стратегію?

У зв'язку з цим педагогу важливо дотримуватись таких рекомендацій, чи як висловлюються деякі психологи, **заповідей психічного здоров'я** [3]. Вони виглядають наступним чином: 1) не намагайтесь залишитись на одинці зі своїми неприємностями; 2) не намагайтесь інших переробити на свій лад; 3) постійно самовдосконалюйтесь; 4) не чекайте «манни» з небес; 5) уникайте односторонніх суджень, вмійте глянути на себе з боку; 6) не втримуйте в своїй свідомості суперечливі думки про своє здоров'я.

Мова йде зараз про щоденні побутові ситуації, які потребують корекції мислення, а відтак, покращення адаптаційних можливостей в тих ситуаціях, в яких ми всі перебуваємо. Кожен з нас може припустити, що позитивне мислення означає дивитись на світ через «рожеві окуляри», ігноруючи при цьому негативні аспекти нашого життя. Насправді це оманливий погляд на речі. Позитивне мислення не означає ігнорування, знецінення чи уникнення проблем шляхом постійного повторення позитивних думок. Воно передбачає максимальне концентрування на власних ресурсах задля пошуку конструктивних шляхів виходу зі стресових ситуацій. В цілому воно слугує запорукою ефективного спілкування з іншими людьми, прагнення бачити в інших людях корисні риси, а відтак, дивитися на спілкування в позитивному світлі. Якщо і виникло розчарування у спілкуванні з іншими людьми, то нехай подібний досвід для вас буде уроком, а відтак, недопущенням маніпуляцій при взаємодії з іншими людьми.

Тобто, перевагами позитивного мислення людини можуть бути наступні: розширення навичок для вирішення проблем, якість мислення, підвищення впевненості в собі, кращий настрій, вдосконалення навичок подання стресу, подолання депресій, зростання емоційної стійкості. Для педагога в якості переваг можуть виступати ще й збільшення можливостей для творчості. Подібний стиль мислення є для нього джерелом енергії та натхнення. А під час взаємодії з учнями це дуже важливо. Адже школярі переймають усі стани дорослої людини, є відзеркаленням її емоційного та психологічного портрету.

То слушним є наступне питання. Як позитив впливає на мозок людини? Кожен біолог мабуть скаже, що наш мозок в першу чергу створений для виживання. Однак, якщо ми думаємо позитивно, то добре відчуваємося в різних життєвих ситуаціях. Це допомагає нашому організму виробляти такі гормони, як дофамін, серотонін, ендорфіни та ін. Для прикладу, з появою позитивних думок, тобто коли людина відчувається щасливою, рівень кортизолу знижується, а відтак, мозок розпочинає роботу з вироблення серотоніну, створюючи відчуття благополуччя та внутрішнього комфорту. Людина з нормальним рівнем серотоніну відчуває себе спокійнішою, менш

тривожною та більш зосередженою. Збалансований рівень дофаміну викликає гарний настрій, тоді як ендорфіни покликані зменшувати біль та позитивно впливати на емоційний стан людини.

Однак в житті людини можуть мати місце негативні прояви мислення. Найпоширенішими формами негативного мислення можуть бути:

- персоналізація (якщо сталося щось неприємне в житті, то людина автоматично починає звинувачувати саму себе);
- катастрофізація (навіть при дрібних неприємностях, які сталися зранку, людина вважає, що весь день для неї уже буде катастрофою);
- поляризація (людина лише помічає хороші чи погані справи, а середини вона не відчуває; вона скрізь і всюди прагне бути досконалою, а відтак, відчуває себе невдахою).

Отже, кожній людині в нагоді можуть стати наступні психологічні рекомендації з розвитку позитивного мислення:

- Не намагайтеся завжди зупиняти негативні думки, а прагніть шукати причину їх появи. Причиною вашого гніву та роздратування може бути втома та погане самопочуття. Людині може шкодити занижена самооцінка. Виробіть для себе звичку зупинятися, переключатися на інші сфери діяльності, не виливати емоції на інших, а відкрито про це поговорити з іншими людьми. Невдалий хід подій може бути в кожній людини, однак робота над власним ресурсом дозволяє нам працювати над собою, а відтак, шукати конструктивні шляхи виходу з тої чи іншої ситуації. Якщо ви відчуваєте себе невдахою, то пам'ятайте, що це ваш суб'єктивний та оманливий погляд стосовно свого «Я». Поговоріть з іншими, близькими для Вас людьми про свої сфери життєдіяльності: нехай нададуть вам оцінку власного світогляду та доречності дій та вчинків в межах тих середовищ, де ви перебуваєте.

- Кожна життєва помилка нехай слугує для вас уроком. З того чи іншого прикрого випадку варто брати позитив, переконуючи себе, що могло б бути набагато гірше. Виробіть в собі звичку помічати власні недоліки без осуду. Це також є передумовою позитивного мислення. Відсутність страху перед самим собою призводить до посилення рівня готовності працювати над собою. Оточіть себе позитивними, приємними для вас людьми. Якщо є люди, які вас психологічно виснажують, викликають неприємні емоції та роздратування, уникайте їх. Звертайтеся до авторитетних для вас людей, які можуть у складних ситуаціях життя надавати вам слушні та конструктивні поради.

- Визначте для себе сфери, де ви прагнете позитивних змін (для прикладу, робота, комунікація, покращення власного здоров'я тощо). Періодично зупиняйтесь, запитуючи себе, наскільки ви докладаете зусиль для досягнення вищезгаданих змін. Будьте відкритими до гумору. Дозвольте собі посміхатися та отримувати щось приємне навіть у важкі для всіх нас часи. Адже позитивні емоції лікують як нас, так і людей, які нас оточують.

- Дотримуйтесь здорового способу життя. Займайтесь фізичними вправами, дихайте свіжим повітрям, дотримуйтесь культури харчування. Ваша життєва енергія та активність також впливає на зниження стресу.

- Виробляйте в собі звичку позитивного мислити. Не кажіть собі «Не вмію», а «Обов'язково навчуся». Замість «Я лінуюся це зробити» проговорюйте «Я обов'язково перегляну свої плани на цей день». Замість фрази «Це надто радикальні зміни» корисною може виявитися фраза «Можна спробувати ризикнути» або «...спробувати щось нове».

Вчителю варто розуміти, що діти переймають кожен жест педагога, його слова та вчинки, а відтак, способи мислення (його установки та налаштування). Практикування вчителем позитивного мислення щодня є запорукою вироблення дітьми впевненої

поведінки в щоденних життєвих ситуаціях, а відтак, стабілізації їхнього психоемоційного стану.

На етапі здійснення психологом просвітницької роботи варто відзначити індивідуальні та групові бесіди, консультації, спрямовані на надання педагогам порад щодо зняття психологічного напруження, розвитку позитивного мислення та розширення професійної самосвідомості. Корисним, на нашу думку, може бути забезпечення психологом проведення постійно діючого психолого-педагогічного семінару, присвяченому даній проблематиці. Тематика семінарів може бути різноманітною: «Вплив стилю мислення педагога на рівень стресу», «Психічне та духовне здоров'я вчителя», «Професійні деформації вчителя», «Позитивне мислення у роботі педагога», «Саногенна самореалізація вчителя».

В арсеналі роботи практичного психолога повинен бути комплекс вправ, методів і засобів, які забезпечують досягнення педагогом гармонії внутрішнього світу, послаблення його психічного напруження, подолання стереотипних поглядів на дійсність, формування адекватної самооцінки, розвиток вміння досягати конструктивного діалогу, мотивацію до усесторонньої самоосвіти та розвиток навичок креативного споглядання дійсності, розвиток комунікативних вмінь та навичок зміни поведінкової стратегії, які сприяють швидкій адаптації педагога до оточуючої дійсності та гнучкому реагуванню на проблемні ситуації.

Це можуть бути вправи («Аутогенне тренування за Шульцом» [2], «Фантазуйте подорож» [2], «Морська релаксація» [2], «Вміння відпочивати з користю для здоров'я» [2]), ігрові проєкти («Дорога до самовизначення» [2], «Мозкова атака», «Синектичний штурм»), сюжетно-рольові методи, розгляд педагогічних ситуацій.

В контексті формування саногенного мислення педагога психолог може застосовувати тренінги з розвитку позитивної «Я-концепції» фахівця, інноваційного і творчого мислення вчителя, професійної культури педагога, педагогічної рефлексії.

Ефективність будь-якого тренінгового курсу залежить від його побудови за принципом поетапного розвитку учасників групи в контексті розуміння себе та інших. Основними методами соціально-психологічного тренінгу можуть бути групова дискусія та рольова гра в різноманітних модифікаціях та поєднаннях. Під час тренінгової взаємодії можуть практикуватися розігрування ситуацій та відпрацювання навичок з розвитку ефективної взаємодії та гнучкої поведінкової стратегії у щоденних ситуаціях.

Основна ідея тренінгових занять повинна полягати в тому, щоб не примушувати людину міняти свої погляди, а допомогти стати самим собою. Тому вони повинні бути спрямовані на усвідомлення педагогом власної індивідуальності, на саморозвиток особистості вчителя, формування позитивної мотивації до самоосвітньої діяльності та самовиховання.

Тому відповідальною особою за результати збереження та зміцнення психічного здоров'я педагога вважається особистість психолога. Саме від його морально-психологічних та етичних якостей, обізнаності та креативності залежить якість покращення психічного і духовного здоров'я вчителя. Система психолого-педагогічних знань, умінь та навичок психолога дає змогу напрацювати змістовний компонент психолого-педагогічного супроводу формування навичок позитивного мислення в контексті збереження та зміцнення професійного здоров'я педагога.

Систематичність психолого-педагогічного супроводу формування позитивного мислення педагога з метою покращення його психічного здоров'я можуть забезпечувати такі форми роботи, як диспути, круглі столи, конференції з обміну досвідом, творчі групи та лабораторії. Предметом обговорення можуть бути використання інноваційних технологій в освітньому процесі, розвиток креативності вчителя, аутогенне тренування та його застосування в процесі самовдосконалення педагога, формування професійної «Я-концепції» фахівця шляхом оволодіння саногенним типом мислення.

Однак, в силу певних обставин, вчитель не може до кінця для себе усвідомити, що сила думки відіграє важливу роль для психічного та душевного здоров'я людини. Адже думка є внутрішньою силою, яка дає змогу особистості збагнути й зрозуміти, що з нею відбувається в зовнішньому світі. Оскільки людина створює світ, в якому живе, то їй властива здатність змінювати його. Все, що нам не подобається, здійснює свій відбиток на підсвідомому рівні.

Тому в контексті послаблення психічного напруження педагога та розширення його професійної самосвідомості корисними для нього можуть стати, в першу чергу, методи саморегуляції, основою яких є свідоме вольове управління внутрішніми процесами своєї психіки. Такими методами є самопідбадьорювання, самонаказ, самопереконавання, самонавіювання. Методи саморегуляції дають змогу витіснити негативні емоції із свідомості та замінити їх на позитивні.

Серед самооздоровчих психотехнологій ефективним для педагогів може стати метод самонавіювання за Е.Кюе. Основою його методики є формула самонавіювання, яка спрямована на усунення хворобливих розладів та певних проблем. З метою подолання внутрішнього напруження, низького рівня стресостійкості, наявних комплексів та вирішення внутрішньо-особистісних конфліктів вчителі самі можуть розробляти власні формули самонавіювання. Наприклад: «У мене чудовий настрій», «У мене велика сила волі», «Я здолаю усі перешкоди на своєму шляху», «Я сміливий (а), енергійний (а) та працьовитий (а)», «Я вірю в свої успіхи» і т.д. Результативність методу залежить від регулярного повторення формули самонавіювання.

Необхідною умовою повноцінного життя людини є вміння керувати власними емоціями, зокрема, не накопичувати негативні. Навіть, на перший погляд, позитивні емоції, згодом, можуть ставати руйнівними. Наприклад, сильне співчуття може призвести до втрати людиною власного «Я», до розчинення себе в іншій особі, що в психології отримало назву «феномен неграмотного співчуття».

Ефективність саморегуляції корелює із вмінням людини оцінити власний стан. Для педагога корисними можуть стати релаксаційні вправи, які сприяють конструктивному зняттю напруги та розширенню особистого арсеналу саморегуляційних засобів. Наприклад, техніки Дж.Рейнуотера, володіючи якими, педагог отримує можливість розширити уяву свідомого релаксування. Розглянемо деякі з цих технік.

«Мої бажання» (техніка зводиться до аналізу своїх бажань з т. зору різних сторін власного «Я» - педагога, колеги, сина, дочки, батька, матері, чоловіка, дружини).

«Абсолютне здоров'я» (мисленнєва вправа, яка передбачає концентрування людини на приємних моментах свого життя).

«Актуалізація своїх можливостей» (техніка, яка спонукає людей до ретельного огляду всіх аспектів об'єктивного та суб'єктивного життя, які призводять до появи як позитивних, так і негативних емоцій).

На сьогоднішній день існують безліч методів, прийомів і засобів, які, на перший погляд, можуть здатися малозначущими, однак регулярне їх застосування здатне акумулювати саморегулюючі можливості організму.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з даної проблеми дає нам підстави вважати, що розробка та забезпечення цілісної системи збереження та зміцнення психічного здоров'я педагога шляхом оволодіння саногенним типом мислення сприяє становленню і розвитку професіоналізму вчителя. Педагог, який характеризується високим рівнем професіоналізму, утверджує себе над професією та задоволений нею, здатний вирішувати завдання освітнього процесу, орієнтуючись на досягнення сучасної педагогічної та психологічної науки, готовий працювати в умовах конкуренції освітніх послуг та професійних змагань, відзначається готовністю до безперервної освіти, володіє високим рівнем педагогічної майстерності та креативності, емоційної саморегуляції, творчого натягнення та духовної культури.

Результати теоретичного розгляду проблеми дають змогу констатувати про те, що з допомогою сили мислення можна досягати душевної рівноваги, змінювати стереотипні погляди на життя та досягати творчого ставлення до дійсності, покращувати стан психічного здоров'я, а відтак, забезпечувати надійність професійної діяльності зокрема. Однак, дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. У його ході виявлено ряд питань, які потребують практичного рішення, зокрема: розробки тренінгів для вчителів з розвитку позитивного мислення.

Список використаних джерел та літератури

1. Бабин І.І., Царенко А.В., Черняк В.М., Яцук Г.Ф. Пізнавай себе: матеріали до курсу «Валеологія». – Тернопіль, 1999. 232 с.
2. Волошко Н.І. Психологічні вправи для розвитку навичок використання психологічних методів саморегуляції, збереження і зміцнення здоров'я // Проблеми сучасної психології. 2012. Випуск 16. С. 123-133.
3. Грушко В.С. Основи здорового способу життя: навчальний посібник - Тернопіль: ТДПУ ім. В.Гнатюка, 1999. 368 с.
4. Мешко Галина. Формування саногенного мислення майбутніх педагогів як умова збереження і зміцнення їхнього професійного здоров'я // Вісник Львівського ун-ту. Серія педаг. 2009. Вип. 25. Ч. 4. С. 258-264.
5. Пономаренко І.Л. Раціонально-емотивний підхід у вивченні факторів емоційного вигоряння у вчителів // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – 2009. - № 1-2. С. 111-114.

Шевчук Неля Іванівна,

вихователь – методист, старший вихователь закладу дошкільної освіти №2 «Сонечко» Шепетівської міської ради Хмельницької області

Сучасні підходи до формування інклюзивного освітнього простору закладів освіти в умовах війни

Анотація. У статті розкрито сучасні підходи до формування інклюзивного освітнього простору закладів освіти в умовах війни. Проаналізовано організаційні, психологічні та педагогічні аспекти забезпечення безпечного середовища для дітей. Представлено досвід Шепетівського ЗДО №2 «Сонечко» щодо впровадження інклюзивної освіти, використання сенсорної кімнати, елементів методики М.Монтессорі та казкотерапії як засобів емоційної підтримки дітей.

Ключові слова: інклюзія, освітній простір, діти з ООП, війна, сенсорна кімната, М.Монтессорі, казкотерапія, безпека, психологічна підтримка.

Постановка проблеми. Воєнні дії в Україні поставили перед системою освіти надзвичайні завдання, зокрема – забезпечення психологічної безпеки, емоційної стабільності та рівного доступу до навчання кожної дитини. Особливої уваги потребують діти з особливими освітніми потребами, для яких інклюзивне середовище є запорукою розвитку, адаптації та соціалізації.

Отже, формування інклюзивного освітнього простору в умовах війни – це не лише педагогічна, а й гуманітарна місія сучасного освітнього закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку інклюзивної освіти досліджували українські науковці: В.Бондар, А.Колупаєва, І.Демченко, які наголошують на необхідності індивідуалізації навчання, створення психологічного безпечного середовища та партнерської взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

Методичні підходи до психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП у воєнний час описані у працях Н.Калініної (2023), а питання терапевтичних практик, зокрема

казкотерапії, розкривають у своїх дослідженнях Л.Лебедева та О.Петренко. Проте проблема формування інклюзивного простору саме в умовах війни потребує подальшого узагальнення практичного досвіду закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивна освіта базується на принципах безпечності, доступності, партнерства та індивідуального підходу. В умовах воєнного стану безпека та емоційний комфорт набувають провідного значення, стаючи передумовою будь – якої педагогічної діяльності.

У закладі дошкільної освіти №2 «Сонечко» функціонують 3 інклюзивні групи, 1 офтальмологічна спецгрупа, 1 логопедична спецгрупа. Корекційна складова освітнього процесу забезпечується проведенням корекційно-розвиткових занять відповідно до індивідуальної програми розвитку (ІПР) кожної дитини. З метою здійснення корекційно – розвиткової роботи в закладі працюють : вчитель – логопед, вчитель – дефектолог, практичний психолог, медична сестра ортоптика. У кожного спеціаліста окремий кабінет , а саме:

- кабінет учителя-логопеда, де проводяться індивідуальні та підгрупові заняття з розвитку мовлення, звуковимови та фонематичного слуху;
- кабінет учителя-дефектолога, у якому здійснюється розвиток пізнавальної сфери, дрібної моторики, просторового й часово-кількісного орієнтування;
- кабінет практичного психолога, що забезпечує психологічний супровід дітей, батьків і педагогів, а також проводить заняття з емоційного розвантаження, арт- і казкотерапії;
- кабінет медичної сестри-ортопистки, де проводяться профілактичні огляди, зорові тренування та вправи для зміцнення зору дітей офтальмологічної групи.

Окрім цього, у ЗДО облаштовано сенсорну кімнату, що використовується для релаксації, розвитку сенсорного сприйняття, уваги та емоційного розвантаження. Приміщення оснащено сухим басейном, світловим пучком, бульбашковою колоною, інтерактивними ігровими панно ітд.

В умовах воєнного стану особливої актуальності набувають педагогічні підходи, що забезпечують стабільність, передбачуваність і психологічний комфорт дітей. Одним із таких підходів є методика М.Монтессорі, яка ґрунтується на принципах свободи вибору, самостійності, поваги до індивідуальності кожної дитини та організації освітнього простору, пристосованого до її потреб.

У Шепетівському ЗДО №2 «Сонечко» елементи методики М. Монтессорі використовуються під час організації інклюзивного освітнього процесу. У групових кімнатах облаштовані **зони самостійної діяльності**, де діти мають змогу обирати матеріали, працювати у власному темпі та повторювати вправи стільки разів, скільки потрібно для досягнення впевненості у результаті. Це сприяє розвитку відповідальності, самостійності, внутрішньої мотивації та позитивного емоційного стану. Особлива увага приділяється сенсорному розвитку, який є основою для формування пізнавальних процесів і корекційно – розвиткової роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. У роботі використовуються Монтессорі – матеріали – рамки – вкладиші, циліндри, шнурівки, природні матеріали, що допомагають розвивати дрібну моторику, координацію рухів, увагу, мислення та мовлення.

Педагоги ЗДО дотримуються головного принципу М.Монтессорі – «Допоможи мені зробити це самому». Такий підхід формує у дітей почуття власної значущості, впевненості у своїх силах і готовності до взаємодії з однолітками. Для дітей з ООП це має важливе значення, адже дозволяє уникнути перевантаження, знизити тривожність і створити відчуття безпеки.

В умовах війни використання елементів методики М.Монтессорі сприяє емоційному **відновленню та стабілізації** психічного стану дітей. Завдяки продуманому середовищу, де все «на своєму місці» та зрозуміле дитині, забезпечується відчуття контролю над ситуацією, що зменшує рівень стресу. Спокійна

атмосфера, повага до особистих меж дитини, можливість діяти самостійно — усе це допомагає формувати безпечний, інклюзивний простір, у якому дитина почувається прийнятою, впевненою та щасливою.

Таким чином, впровадження елементів методики М.Монтессорі у практику закладу дошкільної освіти не лише підвищує ефективність освітньо – виховного процесу, а й потужним засобом **підтримки інклюзивної освіти** в умовах війни, забезпечуючи гармонійний розвиток, емоційну рівновагу та відчуття безпеки кожної дитини.

Важливим напрямом роботи педагогів закладу є використання **казкотерапії** як ефективного психолого-педагогічного засобу підтримки дітей у складних умовах сьогодення. Казка допомагає дитині зрозуміти навколишній світ, подолати страх, сформулювати позитивне ставлення до себе й оточення. Через казкові образи діти легше приймають складні життєві ситуації, усвідомлюють власні емоції та вчаться керувати ними. Казкотерапія в Шепетівському ЗДО №2 «Сонечко» є невід'ємною частиною інклюзивного освітнього процесу. Її активно застосовують практичний психолог, учитель-логопед та учитель-дефектолог.

У процесі роботи широко використовуються **сенсорні казки**, де поєднано слухові, зорові та дотикові відчуття. Наприклад, під час казки «Лісова прогулянка» діти торкаються природних матеріалів — листя, шишок, гілочок — слухають звуки природи, імітують рухи героїв. Такі заняття сприяють розвитку уяви, сенсорного досвіду, дрібної моторики та емоційної стабільності.

Особливо актуальною є практика проведення **«казки у сховищі»** під час повітряної тривоги. Педагоги читають дітям короткі заспокійливі історії з ліхтариком, використовують тихі рухи («загортаємося в ковдру спокою», «дихаємо, як вітерець»), що допомагає дітям зняти напруження й підтримати відчуття захищеності.

Таким чином, казкотерапія в умовах воєнного стану не лише виконує корекційно-розвивальну функцію, а й стає важливим засобом формування **інклюзивного освітнього простору**, де кожна дитина відчуває любов, розуміння та безпеку.

Ефективне функціонування інклюзивного освітнього простору неможливе без тісної взаємодії між педагогами, фахівцями супроводу та родинами дітей. У сучасних умовах війни роль сім'ї у забезпеченні психологічної стабільності, емоційного комфорту та розвитку дитини набуває особливого значення. Саме батьки стають головними партнерами педагогів у процесі адаптації, соціалізації та навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

У ЗДО система співпраці з батьками побудована на принципах **партнерства, відкритості, довіри та взаємоповаги**. Основна мета такої взаємодії — створення єдиного корекційно-розвивального простору «заклад – родина – дитина», у якому кожен учасник відчуває підтримку і відповідальність за результат.

Основні напрями взаємодії з батьками:

1. **Психолого-педагогічна просвіта родин.**
2. Регулярно проводяться онлайн і офлайн консультації, тематичні батьківські збори, тренінги та семінари-практикуми. Їх мета — підвищення обізнаності батьків щодо особливостей розвитку дітей з ООП, методів емоційної підтримки в умовах війни, формування навичок конструктивного спілкування.
3. Зокрема, практичний психолог закладу проводить зустрічі з тем:
 - «Як допомогти дитині подолати страх»;
 - «Ресурси сім'ї у кризових ситуаціях»;
 - «Емоційна безпека дитини під час війни».
4. **Індивідуальні консультації та супровід родин.**
5. Для кожної дитини з ООП розробляється **індивідуальна програма розвитку (ІПР)**, яка узгоджується з батьками. Фахівці (логопед, дефектолог, психолог)

консультують родини щодо виконання домашніх завдань, організації ігрової діяльності, створення безпечного та стимулювального середовища вдома.

6. **Залучення батьків до освітнього процесу.**

7. Педагоги активно практикують спільні заходи: інтерактивні заняття, майстер-класи, благодійні акції, творчі виставки («Разом до миру», «Казковий світ очима дітей»). Такі події допомагають батькам побачити успіхи своїх дітей, відчутти причетність до їхнього розвитку та зміцнити емоційний зв'язок у сім'ї.

8. **Психологічна підтримка батьків.**

9. В умовах війни дорослі часто самі перебувають у стані емоційного виснаження, що впливає на їхню здатність підтримувати дитину. Тому практичний психолог закладу організовує **групи емоційного розвантаження для батьків**, де застосовуються елементи арт-терапії, релаксації, дихальних практик. Це допомагає відновити внутрішні ресурси, навчитися керувати власними емоціями і, відповідно, краще реагувати на потреби дитини.

10. **Партнерська комунікація.**

11. Особлива увага приділяється налагодженню щоденного зворотного зв'язку між педагогами та батьками. Для цього використовуються зручні цифрові канали — месенджери, електронні щоденники спостережень, відеозвіти про заняття. Такий формат дозволяє підтримувати стабільність освітнього процесу навіть під час повітряних тривог чи вимушеного дистанційного навчання.

Завдяки налагодженій системі взаємодії з батьками у ЗДО «Сонечко» спостерігається підвищення рівня довіри до педагогів, зростання педагогічної культури родин, активне включення батьків у процес розвитку дітей. Спільна робота дозволяє своєчасно виявляти труднощі у поведінці або навчанні дитини, узгоджувати підходи до корекційної роботи, забезпечувати єдність вимог і підтримки.

Таким чином, **взаємодія з батьками дітей з ООП** в умовах війни є важливим складником формування інклюзивного освітнього простору. Партнерська співпраця між закладом освіти та родиною сприяє стабільності, емоційній безпеці та розвитку дитини, допомагає долати наслідки війни і зберігати дитинство навіть у найскладніших обставинах.

Висновки. Формування інклюзивного освітнього простору в умовах війни є одним із найважливіших завдань сучасної системи дошкільної освіти. Практичний досвід Шепетівського ЗДО №2 «Сонечко» засвідчує, що створення безпечного, комфортного та підтримувального середовища для кожної дитини можливе лише за умови комплексного підходу, який об'єднує педагогічні, психологічні та організаційні складові.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває **психологічна безпека** дитини, її емоційна стабільність і відчуття захищеності. Використання сенсорної кімнати, елементів методики М. Монтесорі, казкотерапії, а також створення системи безпеки під час повітряної тривоги сприяють формуванню у дітей позитивного емоційного стану, розвитку самостійності, відповідальності та віри у власні сили.

Важливу роль у підтримці інклюзивного середовища відіграє **партнерська взаємодія з батьками**, яка забезпечує єдність виховних впливів, своєчасну допомогу та узгодженість дій усіх учасників освітнього процесу. Спільні зусилля педагогів, фахівців супроводу та родин сприяють гармонійному розвитку дітей, формуванню у них почуття довіри, безпеки й любові.

Отже, досвід роботи ЗДО №2 «Сонечко» демонструє, що навіть у надзвичайно складних умовах війни можливо створити **інклюзивний освітній простір**, який не лише забезпечує реалізацію прав кожної дитини на освіту, а й виконує важливу гуманітарну місію — зберігає дитинство, підтримує віру у добро, формує духовну стійкість і надію на мирне майбутнє.

Список використаних джерел та літератури

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні. – Київ : МОН України, 2022. – 28 с.
2. Про внесення змін до Порядків організації інклюзивного навчання в закладах дошкільної та загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2022 р. № 483 // Урядовий кур'єр. – 2022. – № 85.
3. Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2022 р. № 493 // Офіційний вісник України. – 2022. – № 35.
4. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 серп. 2025 р. № 1036 // Офіційний вісник України. – 2025. – № 68.
5. Щодо організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2023/2024 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 31 серп. 2023 р. № 1/13094-23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua>
6. Бондар В. І. Інклюзивна освіта: теорія і практика. – Київ : Освіта України, 2020. – 256 с.
7. Монтессорі М. Поглинаючий розум дитини. – Київ : Літопис, 2018. – 312 с.
8. Калініна Н. (ред.) Психологічна підтримка дітей в умовах війни: методичний посібник. – Київ : УІРО, 2023. – 144 с.
9. Петренко О. В. Методичні рекомендації «Використання казкотерапії у формуванні інклюзивного освітнього простору в умовах війни». – Черкаси, 2023. – 68 с.
10. Лебедева Л. Психотерапевтичні практики в роботі з дітьми з ООП: теорія і практика. – Київ, 2022. – 136 с.
11. Колупаєва А., Демченко І., Середа І., Кутержинська К. Інклюзивна освіта в Україні: методичні та практичні аспекти розвитку. – Київ : Наукова думка, 2021–2023. – 224 с.

Широкоградюк Людмила,
вихователь інклюзивної групи
закладу дошкільної освіти №15 «Джерельце»
Кам'янець-Подільської міської ради
Хмельницької області

Камінці «Марблс» - інноваційна технологія в інклюзивній групі

Анотація. У статті розглянуто можливості використання камінців «Марблс» як інноваційної технології в організації інклюзивного освітнього простору закладів освіти в умовах війни. Проаналізовано педагогічний потенціал цієї технології як засобу розвитку дрібної моторики, сенсорного сприймання, комунікативних та емоційно-вольових навичок дітей з особливими освітніми потребами. Особливу увагу приділено створенню психологічно безпечного середовища, де через гру забезпечується підтримка, взаєморозуміння та рівність можливостей для всіх учасників освітнього процесу. Наведено приклади ігор і вправ з використанням камінців «Марблс», які сприяють згуртуванню дитячого колективу, зниженню рівня тривожності та формуванню навичок співпраці.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інноваційні технології, камінці «Марблс», психологічна підтримка, сенсорний розвиток, емоційна безпека, освітній простір в умовах війни.

Постановка проблеми. В умовах воєнних дій перед системою освіти постає надзвичайно складне завдання – забезпечити кожній дитині відчуття безпеки, стабільності та психологічної підтримки. Особливої уваги потребують діти з особливими освітніми потребами, які переживають подвійне навантаження – як через свої індивідуальні особливості, так і через емоційні наслідки війни.

Традиційні форми роботи не завжди дозволяють досягти бажаного рівня залученості й комфорту, тому виникає потреба у впровадженні нових, креативних і водночас доступних технологій.

Інноваційна технологія камінці «Марблс», заснована на використанні дрібних кольорових камінців в освітньому процесі, відкриває нові можливості для розвитку сенсорики, уваги, комунікації та емоційної регуляції дітей різних категорій. Її інтеграція в освітній процес може стати ефективним засобом створення інклюзивного простору, де панує довіра, прийняття та взаємоповага.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема створення інклюзивного освітнього простору розглядається у працях О. Таран, І. Колупаєвої, Л. Даниленко, Н. Софій, Т. Сак, які наголошують на важливості середовища, орієнтованого на потреби кожної дитини.

У дослідженнях Л. Шевчук і В. Кузьменко підкреслюється значення сенсорного та ігрового підходу як одного з ключових інструментів інклюзивної практики.

Згідно з матеріалами ЮНЕСКО (2022-2024), інклюзивна освіта в умовах кризових ситуацій має базуватися на принципах гнучкості, емоційної підтримки та взаємодії.

Вчені О. Савченко, Л. Лопатіна, Дж. Піаже наголошують на значенні сенсомоторного розвитку та тактильного досвіду як чинників формування когнітивних і соціальних навичок дитини.

Попри свою простоту, технологія «Марблс» ще недостатньо досліджена в українському контексті, особливо як інструмент психологічної підтримки дітей у кризових умовах. Це визначає актуальність її подальшого теоретичного осмислення та практичного впровадження.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану педагогічна практика зіштовхується з подвійним викликом: необхідністю не лише підтримувати якість освіти, а й забезпечувати психологічну стабільність дітей. Інклюзивний освітній простір у таких реаліях має бути не просто адаптованим – він повинен бути емоційно теплим, терапевтичним і доступним для кожного [1]. Саме тому значення мають ті технології, які допомагають дітям через гру виражати емоції, долати тривогу, розвивати комунікативні навички та формувати довіру до світу.

Технологія «Марблс» передбачає використання невеликих кольорових камінців у навчально-ігровій діяльності. Головна ідея – поєднання дрібної моторики, кольоротерапії та емоційно-асоціативного навчання [5].

Для дітей з особливими освітніми потребами це має подвійну користь: робота з камінцями стимулює зорово-моторну координацію, розвиває пальчикову спритність, сприяє концентрації уваги та навчає саморегуляції через дотик. Камінці «Марблс» можуть використовуватись для дітей з аутизмом, синдромом Дауна, церебральним паралічем, а також для дітей з затримкою розвитку.

Приклади вправ:

«Камінчик настрою» – вибір кольору, що відображає емоційний стан дитини, з подальшим обговоренням.

«Доріжка дружби» – колективне викладання візерунків із камінців для розвитку співпраці.

«Камінці-літери» – використання камінців для навчання звуків, складів, елементів письма чи лічби.

Камінці «Марблс» можуть стати складовою: сенсорного центру (для розвитку дотику, зорової диференціації);

осередку емоційного розвантаження (як антистрес-матеріал);
інклюзивних ігор (для об'єднання дітей із різними можливостями);
корекційно-розвивальних занять (у роботі з вчителем-логопедом, практичним психологом, вчителем-дефектологом).

У роботі педагогів-реабілітологів камінці використовуються під час нейрогімнастики, сприяючи розвитку міжпівкульних зв'язків та підвищенню концентрації уваги. Це особливо ефективно для дітей із розладами аутистичного спектра чи гіперактивністю.

Психоемоційний стан дитини в умовах війни або будь-якої нестабільності вимагає особливої уваги. Ігри з камінцями «Марблс» створюють відчуття контролю, ритму та спокою – це дає змогу дітям перенаправити внутрішню напругу в рух, дотик і творчість. Пропоную добірку вправ, перевірених у практиці інклюзивної групи.

1. «Камінчик спокою»

Мета: розвивати емоційну усвідомленість, дихальний контроль, самозаспокоєння; вчити дитину саморегуляції, зниження рівня тривоги.

Хід: дитина тримає в руці камінчик, повільно стискає його й дихає разом із педагогом: «вдих – спокій, видих – напруга зникає». Потім обирає камінчик певного кольору, що символізує її «спокійний стан».

2. «Камінчик бажання»

Мета: розвивати внутрішню стабільність, соціальну єдність, позитивні емоції; формувати позитивне мислення, віру в себе.

Хід: кожна дитина отримує по одному камінчику і «вкладає» у нього своє бажання або мрію. Потім камінці збирають у «кошик надії», що стає символом спільної підтримки.

3. «Веселка почуттів»

Мета: розвивати емоційний інтелект, самовираження, емпатію; вчити дітей розпізнавати й виражати емоції.

Хід: педагог викладає на килимі камінці різних кольорів. Дитина обирає той, який відповідає її теперішньому почуттю, і розповідає, що воно означає. Потім усі разом створюють спільну «веселку» – символ гармонії в групі.

4. «Дихай і рахуй»

Мета: розвивати концентрацію, контроль дихання, внутрішню рівновагу; стабілізувати дихання та увагу через ритм.

Хід: дитина кладе перед собою 5-10 камінців і, роблячи повільний вдих, перекладає один із них з руки в руку. З кожним видихом вимовляє спокійне слово («мир», «спокій», «світло»).

5. «Моя безпечна доріжка»

Мета: розвивати уяву, впевненість, асоціативне мислення, відчуття захищеності; створювати візуальний та тактильний символ безпеки.

Хід: дитина викладає камінцями стежку від «точки страху» до «точки радості» – наприклад, від темного до світлого кольору. Наприкінці педагог підкреслює: «Твоя доріжка веде до світла, і ти вже на ньому»

6. «Камінці довіри»

Мета: розвивати комунікацію, емоційну підтримку; виховувати групову взаємодію.

Хід: діти передають один одному камінці, промовляючи при цьому теплі слова або побажання («Я бажаю тобі радості», «Ти мій друг»). Завдання – зробити коло без перерви, щоб жоден камінчик не впав.

7. «Тиха хвиля»

Мета: розвивати увагу, слухову чутливість, внутрішній спокій; сприяти заспокоєнню дітей після активної діяльності.

Хід: педагог ставить перед дітьми посудину з камінцями. Діти повільно перекладають їх у склянку або по черзі опускають у воду, слухаючи звук падіння. Тиша, ритм і звук створюють ефект розслаблення.

Такі вправи легко адаптувати під будь-яку вікову групу. Вони не потребують складних матеріалів, але створюють глибокий психотерапевтичний ефект – дитина відчуває себе в центрі уваги, прийнятою, спроможною впливати на свій стан.

Гра з камінцями має терапевтичний ефект: дотик до природного матеріалу, сортування, викладання візерунків заспокоює, знімає напругу, повертає дитині відчуття контролю над ситуацією [1].

Важливо, що під час таких занять відсутні оцінки, отже, дитина не відчуває тиску, а лише підтримку та прийняття. Саме це формує атмосферу довіри – ключовий компонент інклюзії [4].

Камінці «Марблс» краще поєднувати із музикою, арттерапією, казкотерапією. Можна створювати власні набори камінців разом із дітьми. Використовувати кольорову символіку (теплі – активізують, холодні – заспокоюють). А також інтегрувати технологію у всі напрями освітньої діяльності.

Таким чином, Марблс – це не просто гра, а інструмент соціальної адаптації, психологічного розвантаження й пізнавального розвитку, що відповідає сучасним підходам до формування інклюзивного простору в умовах війни [2].

Висновки. Використання камінців «Марблс» у практиці інклюзивної освіти сприяє реалізації принципів гуманізації, рівності можливостей та педагогічної підтримки. Ця технологія є простою, доступною, але надзвичайно ефективною для сенсорного, емоційного й соціального розвитку дітей.

У сучасних умовах, коли освіта має виконувати й терапевтичну функцію, Марблс виступають потужним ресурсом створення середовища довіри, прийняття й взаєморозуміння.

Список використаних джерел та літератури

1. Бевз Г. М. «Психологічна підтримка дітей в умовах війни: методичні рекомендації для педагогів». Київ: ІОПН. 2022.
2. Гончаренко, С. У. «Інноваційні технології в інклюзивній освіті: досвід та перспективи». Харків: Основа. 2021.
3. Даниленко Л. І. «Сучасні підходи до розвитку інклюзивного середовища в дошкільній освіті». Київ: Педагогічна думка. 2022.
4. Кононко, О. Л. «Соціально-емоційний розвиток дітей у кризових умовах». Київ: Педагогічна думка. 2022.
5. Мельник, Л. М. «Сенсорний розвиток дітей дошкільного віку засобами ігрової діяльності». Львів: Світ. 2020.
6. Софій Н. З., Таран О. В. «Інклюзивне навчання: методичні орієнтири». Львів: Світ. 2021.
7. Piaget J. «The Psychology of Intelligence». New York: Routledge. 2022.
8. UNESCO. «Inclusive Education in Crisis Contexts: Policy Guidance». Paris. 2023.

Шляхова Вікторія,
Новоолександрівська гімназія
Новоолександрівської сільської ради
Запорізького району Запорізької області,
вчитель-методист

**Психологічна підтримка та супровід учасників освітнього процесу,
створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі
Новоолександрівської гімназії в умовах воєнного стану**

Анотація. Статтю присвячено висвітленню досвіду організації психологічної підтримки та супроводу учасників освітнього процесу в Новоолександрівській гімназії, що функціонує в умовах воєнного стану. Зазначено основні виклики, з якими стикаються учні, педагоги та батьки в ситуації тривалої небезпеки та стресу, а також окреслено значення школи як стабілізуючого й безпечного середовища. Проаналізовано сучасні наукові підходи до психологічної допомоги в кризових умовах та визначено ключові напрями роботи гімназії: психологічний супровід учнів, підтримка педагогів, взаємодія з батьками, формування позитивного соціально-психологічного клімату. Представлений досвід демонструє ефективність системної та комплексної моделі підтримки, що сприяє зниженню рівня тривожності, підвищенню мотивації до навчання й зміцненню емоційної стійкості учасників освітнього процесу.

Ключові слова: психологічна підтримка, воєнний стан, соціально-психологічний клімат, емоційна стійкість, супровід учасників освітнього процесу, гімназія.

Вступ. Воєнний стан в Україні суттєво змінив умови функціонування освітньої системи. Педагоги, учні та батьки зіткнулися з новими викликами — емоційним виснаженням, підвищеною тривожністю, невизначеністю майбутнього, досвідом втрат та хронічним стресом. У таких умовах школа набуває не лише освітньої, а й стабілізуючої та підтримувальної функції. Забезпечення психологічного супроводу всіх учасників освітнього процесу стає критично важливим для збереження психічного здоров'я, ефективності навчання та професійної стійкості педагогів.

Новоолександрівська гімназія, розташована в громаді, яка перебуває в зоні бойових дій, перетворилася на осередок психологічної безпеки та підтримки дітей, учителів і батьків. Саме тому питання формування сприятливого соціально-психологічного клімату в умовах постійної напруги є надзвичайно актуальним і потребує системного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему психологічного супроводу в кризових ситуаціях розглядали у своїх працях І. Бех, Л. Карамушка, В. Панок, Н. Побірченко, Т. Яценко, Л. Лепіхова, які наголошують на важливості розвитку емоційної стійкості та формуванні безпечного середовища. Психологічну допомогу дітям у період війни досліджують сучасні українські фахівці — О. Хмель, Г. Бевз, Н. Чепелева, О. Вознесенська, які підкреслюють роль школи як стабілізуючого простору для дитини.

Попри значну кількість наукових розвідок, практичний досвід організації психологічної підтримки в закладах освіти, розташованих у громадах, що перебувають у зоні ризику, залишається недостатньо описаним. Тому досвід Новоолександрівської гімназії є важливим прикладом реалізації підтримувальної освітньої політики в екстремальних умовах.

Мета статті — висвітлити досвід організації психологічної підтримки та супроводу учасників освітнього процесу, а також визначити основні підходи до формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі Новоолександрівської гімназії в умовах воєнного стану.

У Новоолександрівській гімназії психологічна підтримка здійснюється як цілісна система, спрямована на збереження психічного здоров'я учнів, педагогів і батьків.

Основні напрями діяльності:

1. Психологічний супровід учнів: проведення занять з емоційної грамотності, арттерапії, казкотерапії, дихальних практик; створення “куточків безпеки” та зон релаксації; індивідуальні консультації дітей, які зазнали втрат або мають підвищену тривожність; організація груп підтримки для підлітків “Разом ми сильніші”.

2. Підтримка педагогів: регулярні супервізійні зустрічі для обговорення складних випадків, емоційного стану, взаємодопомоги; тематичні тренінги “Профілактика професійного вигорання”, “Як говорити з дитиною про війну”; менторська підтримка молодих учителів.

3. Робота з батьками: консультації з питань взаємодії з дітьми в умовах стресу; психопросвітницькі зустрічі “Як допомогти дитині подолати страх”; залучення до шкільних ініціатив спільної взаємопідтримки.

4. Формування позитивного клімату в колективі: партнерська модель управління, відкритість адміністрації до зворотного зв'язку; організація спільних заходів, творчих акцій, волонтерських ініціатив, що згуртовують колектив; щотижневі “кола підтримки” для учнів і педагогів.

Результати проведеної роботи свідчать, що створення атмосфери довіри, взаємоповаги та емоційної безпеки знижує рівень тривожності, сприяє стабілізації навчального процесу й підвищує мотивацію до навчання навіть у складних умовах.

Висновки. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану є не лише складовою виховного процесу, а й життєво необхідною функцією школи. Досвід Новоолександрівської гімназії показує, що системна робота психолога, адміністрації та педагогічного колективу з формування безпечного освітнього середовища сприяє емоційному відновленню дітей, профілактиці професійного вигорання педагогів і розвитку культури взаємопідтримки. Перспективи подальшої діяльності полягають у поширенні практик супервізійної підтримки, залученні зовнішніх фахівців до психоедукаційних програм і створенні мережі взаємодопомоги між закладами освіти громади.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. — К.: Либідь, 2003. — 376 с.
2. Карамушка Л. М. Психологія управління закладом освіти. — К.: Шкільний світ, 2018. — 240 с.
3. Панок В. Г. Психологічна служба в системі освіти: стан і перспективи. — К.: Ніка-Центр, 2016. — 212 с.
4. Побірченко Н. О. Соціально-психологічні умови розвитку особистості в освітньому середовищі. — К.: Педагогічна думка, 2019. — 228 с.
5. Хмель О. В. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях. — Харків: Основа, 2023. — 144 с.
6. Вознесенська О. Л. Психологічна підтримка дітей під час війни: практичні рекомендації. — К.: Український інститут розвитку освіти, 2022. — 56 с.
7. Яценко Т. С. Глибинна психокорекція: теорія і практика. — К.: Видавничий дім “Слово”, 2017. — 304 с.
8. Чепелева Н. В. Психологічна адаптація дитини в умовах соціальних змін. — К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. — 198 с.

Шмегельська Галина,
учитель німецької мови
Струзького ліцею
Новоушицької селищної ради
Кам'янець-Подільського району
Хмельницької області

Ефективні уроки німецької мови у НУШ: робота із сучасними дітьми в умовах війни

Анотація. У статті розглянуто особливості організації ефективних уроків німецької мови в умовах Нової української школи під час воєнного стану. Акцент зроблено на психологічних та педагогічних потребах сучасних учнів, які навчаються в умовах підвищеної тривожності, нестабільного освітнього середовища та частих змін форм навчання. Проаналізовано ключові принципи побудови уроку: емоційно безпечний простір, компетентнісне навчання, диференціація, візуальна підтримка й інтерактивні технології. Представлено практичні стратегії та активності, що допомагають підвищити ефективність вивчення німецької мови, зберегти мотивацію учнів і забезпечити їх емоційну підтримку. Матеріал може бути корисним учителям німецької мови, методистам та фахівцям інклюзивної освіти.

Ключові слова: німецька мова, НУШ, уроки в умовах війни, емоційна підтримка, сучасні діти, інклюзивне навчання, диференціація, візуальна підтримка, компетентнісний підхід, освітній процес, мотивація учнів.

Повномасштабна війна в Україні поставила перед системою освіти нові виклики, що вимагають гнучкості, стійкості та переосмислення педагогічних підходів. Особливо це стосується викладання іноземних мов, адже саме цей предмет сприяє розвитку міжкультурної комунікації, формуванню толерантності та розширенню світогляду учнів [3].

Уроки іноземної мови в умовах війни набувають нового значення: вони стають не лише засобом навчання, а й ресурсом психологічної підтримки, стабільності та розвитку життєвих навичок. Сучасні учні НУШ — покоління, що зростає у стресових умовах, тому вчителю німецької мови важливо поєднувати якісне навчання, емоційну чуйність і безпечний освітній простір. Умови війни суттєво змінюють психоемоційний стан, мотиваційні ресурси й соціальну поведінку дітей, що потребує детального аналізу та переосмислення традиційних педагогічних підходів [1].

Проблеми організації ефективного вивчення іноземних мов у кризових умовах досліджують О. Пометун, Л. Пироженко, Н. Морзе, які аналізують компетентнісний підхід НУШ та діяльнісні методики. Психологічні аспекти підтримки дітей у кризових ситуаціях висвітлені у працях І. Бега, О. Савченко. Використання цифрових платформ, інтерактивних інструментів і візуалізації для сучасних учнів описано у працях Т. Берестової, Л. Ковальчук. Питання диференціації розкриті у роботах С. Ніколаєвої, Г. Гергей, Л. Клименко. МОН України, ЮНІСЕФ та УІРО реалізували методичні матеріали щодо створення безпечного освітнього середовища, емоційної підтримки дітей та адаптації уроків у період воєнного стану [4; 5].

Воєнні обставини формують у дітей високий базовий рівень стресу. Спостерігається чутливість до різких звуків, частих змін, емоційне виснаження [3]. Дослідження показують, що тривале перебування у стресовому середовищі впливає на роботу префронтальної кори, що призводить до зниження концентрації уваги та підвищення імпульсивності [7].

Для ефективної взаємодії з учасниками освітнього процесу, а також досягнення бажаного результату варто зважати на індивідуальні особливості сучасних дітей НУШ

в умовах війни, їхні когнітивні, емоційні, соціальні та поведінкові характеристики, а також визначення напрямів адаптації освітнього процесу.

В умовах війни дітям складно тривалий час утримувати увагу на одному завданні. Пізнавальні процеси характеризуються швидким виснаженням, фрагментарністю, “кліповістю” мислення. Оптимальним є подання матеріалу короткими блоками (5–7 хв). Діти швидко втомлюються, але добре переключаються, що сприяє використанню інтерактивних методів. Діти гостро реагують на непередбачуваність. Саме тому значення набувають стабільні ритуали уроку, передбачувана структура, послідовність завдань, а також підтримувальна поведінка дорослого. Учитель стає не лише провідником знань, а й регулятором емоційного стану учня. [5]. У дітей спостерігається дві протилежні тенденції: надмірна соціальна активність, потреба у постійному контакті; обмеження комунікації, замкненість, уникання взаємодії [3]. Ця полярність є наслідком різних реакцій нервової системи на стресові події. Емоції дітей можуть різко змінюватися протягом уроку. Вони швидше переходять від активності до втоми, від захоплення до тривоги. Це потрібно враховувати при плануванні темпу та навантаження. Діти демонструють різні реакції: рухову гіперактивність, імпульсивність або, навпаки, пасивність. Ефективними є дихальні вправи, емоційні паузи, релаксаційні міні-активності [5].

Діти НУШ мають сформований запит на партнерську взаємодію. Вони болісно реагують на критику, несправедливі рішення чи порівняння з іншими. Діти особливо гостро реагують на критику, тому гуманістичні підходи є необхідними [4].

Сучасні діти сприймають інформацію компактними блоками. Вони віддають перевагу зображенням, піктограмам, відео, інфографіці. В умовах війни ця особливість посилюється через виснаження нервової системи. Тому вчителю доцільно використовувати візуально насичені, але структуровані матеріали [5]. Учні краще засвоюють матеріал, коли бачать його зв'язок із реальним життям. Практичні ситуації, рольові ігри, моделювання побутових обставин, створення міні-проектів є найбільш ефективними методами [2].

Учні НУШ — цифрові аборигени. Вони вільно користуються гаджетами, швидко адаптуються до нових навчальних платформ. В умовах війни гаджети часто замінюють традиційні засоби навчання, особливо в укриттях або при змішаній формі навчання [3].

Педагогіка НУШ підтримує право дитини на вибір. В умовах війни це стає додатковим фактором стабілізації: можливість обрати спосіб виконання завдання знижує напруження.

То як же зробити урок німецької мови цікавим, емоційним і в той же час максимально ефективним? Успіх залежить від безлічі чинників - від знання вчителем свого предмета, від методичної майстерності, від загальної ерудиції педагога, від здатності розуміти дітей. Учитель повинен відповідати вимогам часу, тобто бути гнучким, уміти перебудовувати свою діяльність, йти в ногу з часом.

На сучасному етапі гостро постає проблема пошуку шляхів підвищення пізнавального інтересу учнів до вивчення іноземної мови, зміцнення їх позитивної мотивації в навчанні. Однією з можливостей розв'язання даної проблеми є запровадження технологій інтерактивного та диференційованого навчання [4].

Використання інтерактивного навчання дозволяє різко збільшити процент засвоєння матеріалу, оскільки впливає не лише на свідомість учня, а й на його почуття, волю, дію, практику. В багатьох дітей (особливо підлітків), змінилося коло інтересів, захоплення, посилилось небажання вчитися, послабився інтерес до шкільних предметів. Учні стали пасивними, неуважними на уроках.

До найбільш поширених причин втраченого інтересу до знань можна віднести:

- невміння вчитися і долати труднощі пізнавальної діяльності;
- складність та великий об'єм матеріалу, який потрібно засвоїти;
- відсутність в учнів бажання та мотивації навчатися;

- застарілість засобів навчання;
- монотонність, одноманітність занять, традиційна структура уроків;
- відсутність швидкої зміни подій, яскравих вражень;
- пасивність учнів, які в переважній більшості випадків отримують «готові знання» через подачу вчителя, що зрештою призводить до неспроможності учнів аналізувати, самостійно осмислювати інформацію та приймати належні рішення, звикання отримувати все у готовому вигляді [1].

Процес навчання не автоматичне вкладання навчального матеріалу в голову учня. Він потребує напруженої розумової роботи дитини і її власної активної участі у цьому процесі. Пояснення і демонстрація, самі по собі, ніколи не дадуть справжніх, стійких знань. Цього можна досягти за допомогою використання інтерактивних технологій. Використання інтерактивних технологій забезпечує підвищення ефективності навчального процесу, гарантує досягнення запланованих результатів навчання [4].

На уроках німецької мови вчителю необхідно заохочувати діяльність учнів, переконуючи їх в необхідності свідомого засвоєння матеріалу, знань, які знадобляться їм у майбутньому, стимулюючи їхню мотивацію, створюючи ситуацію успіху. Це знижує психологічне навантаження, допомагає учням подолати страх помилок, вільно долучатися до роботи, тобто створює необхідні умови для успішного засвоєння навчального матеріалу. Це сприяє самовираженню й саморозвитку, підвищує комунікабельність, творчу активність та ініціативу, не дає учням можливості нудьгувати чи «відходити» від мовного середовища, дає змогу імпровізувати, займатися творчим пошуком та творчо працювати [2].

Практичні поради для вчителя німецької мови НУШ в умовах війни:

1. Створення безпечного та стабільного середовища

- Починайте урок із ритуалу безпеки. Коротке привітання німецькою: „Guten Tag, Kinder! Wie geht's euch heute?“ 1–2 хвилини дихальної вправи, щоб знизити тривожність. Повторення алгоритму дій під час повітряної тривоги [5].

- Підтримуйте передбачувану структуру уроку: 1) привітання → 2) актуалізація знань → 3) новий матеріал → 4) інтерактив → 5) рефлексія [5].

- Використовуйте «теплі фрази підтримки» німецькою: „Du schaffst das!“, „Ich bin da für euch.“, „Wir arbeiten zusammen.“ [5].

2. Адаптація навчання до емоційного стану дітей

- Запроваджуйте короткі емоційні паузи: руханка німецькою, дихальні вправи, «емоційний світлофор» (Rot – ich bin müde; Gelb – ich brauche eine Pause; Grün – ich bin bereit!) [5].

- Дозволяйте альтернативи: писати чи малювати, говорити усно чи використовувати картку, працювати в парі чи індивідуально [5].

- Використовуйте м'які переходи: „Jetzt machen wir langsam weiter ...“, „Wir wechseln die Aufgabe ganz ruhig ...“ [5].

3. Диференційовані вправи за рівнем і типом навчання

• Диференціація за рівнем (A1–B1)

„Wähle dein Level!“ – учні обирають складність:

Level 1: підписати картинки (Apfel, Banane, Wasser)

Level 2: скласти 5 речень „Ich esse gern ...“

Level 3: написати короткий опис здорового харчування (5–7 речень) [2,4]

„Drehtür-Aufgaben“ – базове завдання для всіх + додатковий вибір для швидших учнів

„Lern-Menü“ – картка-меню: Vorspeise (позігрів), Hauptgericht (основне), Dessert (творче завдання) [2,4]

• Диференціація за типом навчання

„Sound & Picture Match“ – аудіо + картинка для аудіалів та візуалів

„Bewegung im Unterricht“ – рухливі вправи: «Finde etwas Blaues!», «Spring dreimal, wenn du ‚Hund‘ hörst!» для кінестетиків [2,5]

- Інтерактивні кооперативні методи (адаптовано з практичного досвіду)

„Gehirnsturm / Brainstorming“ – Мозковий штурм.

Коротке колективне генерування ідей, що допомагає активізувати лексику та зняти напругу. Підходить для підсумкових тем.

Приклад: „Wie können wir zum Umweltschutz beitragen?“ – учні пропонують ідеї, запис на дошці, групування за категоріями.

„Karussell“ – Карусель.

Учні рухаються по станціях або змінюють партнерів для обговорення питань.

Метод ефективний у тих класах, де потрібно включити всіх, але без надмірної напруги.

4. Сучасні цифрові вправи

Wordwall / Quizizz / Kahoot – інтерактивні онлайн-тести (Artikel, Zuordnung Bild–Wort, Perfekt)

QR-Code-Stationen – різні завдання по станціях: відео, словник, тест, кросворд

Jamboard / Padlet – спільна онлайн-дошка, наприклад: «Опишіть свою кімнату за допомогою 5 стікерів та 1 фото»

Digitale Geschichten – створення коротких цифрових історій у Canva / Storybird / Pixton (Mein Tag, Mein Haustier, Mein Lieblingsessen) [2,4]

5. Диференційовані вправи у групах та парах

- Інтерактивні дискусійні методи

„Akvarium“ – Акваріум.

Кілька учнів у центрі розігрують ситуацію або ведуть діалог, решта спостерігає та аналізує.

Приклад: обговорення „Konflikte lösen“, або рольова ситуація: Touristen fragen nach dem Weg.

„Mikrofon“ – Мікрофон.

Усі висловлюються по черзі, говорити може лише той, у кого «мікрофон» (іграшка, м'яч). Приклади питань: „Was bedeutet für dich Glück?“

„Wann bist du glücklich / traurig / wütend?“

Метод безпечний, регламентований, зменшує хаос і стрес.

„Expertenrunde“ – групи отримують різні мікротеми, потім навчають одне одного

„Schnell – Mittel – Langsam“ – завдання різної складності для різних груп учнів

„Think – Pair – Share“ – індивідуальна, парна та загальна робота з обговоренням [2,3].

6. Сучасні вправи на письмо і говоріння.

„Emoji-Sätze“ – складання речень або міні-історії за емодзі.

„Foto-Dialog“ – створення діалогів за фото.

„Satzbaukasten“ – конструктор речень із кольоровими підказками для слабших і складнішими словами для сильніших учнів [2,4].

Рольові ігри (Rollenspiele) у безпечному форматі

Рольова гра допомагає зняти страх помилки та тривожність, оскільки учні говорять «не від себе». Приклади адаптованих завдань: Репортер і погода.

„Zu uns ist heute ein Reporter aus Deutschland gekommen...“

Учень-репортер ставить питання про погоду, інші відповідають. Підходить, як підсумок теми „Das Wetter“.

Футболіст у Києві.

Учень у ролі спортсмена розповідає про настрій і ставить питання про місто:

„Was kann ich in Kyjiw besuchen?“

Підтримує інтерес і культурознавчу складову.

„Beim Arzt“ – медична рольова гра (адаптована).

Учень симулює симптоми (в безпечних нейтральних межах: головний біль, втома), лікар встановлює можливу причину.

Це тренує діалог: симптом → питання → порада.

7. Творчі та ігрові вправи.

Асоціативні та лексичні ігри (Wortspiele)

„Wortigel“ – Словниковий їжачок.

Від головного слова відходять асоціації.

Тема: „Sommer“ → Sonne, Strand, Eis, Ferien ...

„Wortsonne“ – Словникове сонце.

Учні добирають дієслова до іменників у «промінчиках» або придумують словосполучення.

Тема: „Ferien“ → schwimmen, wandern, lesen, spielen...

„Wortspinne“ – Словниковий павук.

Лексика по категоріях → mini-text (5–6 речень).

Тема: „Schule“ → Fächer – Lehrer – Freunde – Pausen – Hausaufgaben.

„Kofferpacken“ – Пакування валізи.

Чудова вправа на повторення лексики:

„Ich packe in meinen Koffer ... ein Buch.“ Наступний учень повторює і додає своє слово.

„Pantomime-Spiel“ – Пантоміма.

Учні показують слово без звуку: дієслова, прикметники або професії.

Знімає напругу, активізує моторику.

8. Робота з увагою та пам'яттю учнів

Матеріал подавайте малими порціями, короткі вправи, швидке перемикавання між видами діяльності

Чіткі інструкції максимум 6–8 слів: „Schreib drei Wörter auf.“, „Hör zu und kreise ein.“

Лінгвістичні міні-виклики:

„Rate das Wort!“ – учитель дає 1–2 підказки, учні вгадують.

„Wörterdomino“ – слова мають спільні літери / склади.

„Wörtersee“ – знайти слова у «мовному морі» (змішані літери).

„Ein Wort passt nicht“ – знайти зайве слово (тренує логіку).

9. Підтримка дітей, які переживають стрес або травму.

Уникайте тем, що можуть травмувати. Використовуйте заспокійливі вправи та музичні паузи. Створюйте «куточок спокою» на уроці [1,5].

- Внутрішній діалог („Der innere Dialog“). Учень пише 5–7 речень про свій стан або враження від книги/фільму/погоди. Це безпечний спосіб самовираження без тиску.

- Емоційно-рефлексивні вправи.

„3 Wörter heute“ – учень називає 3 німецькі слова, що описують його день.

„Mein kleiner Moment“ – коротке позитивне речення:

„Heute habe ich gelernt ...“

„Emoji-Feedback“ – вибір емодзі настрою.

10. Змістова адаптація під можливі зміни формату навчання.

- План «А» та «Б» на випадок укриття чи онлайн.

- Мобільні навчальні набори (20 флеш-карток, стікери, олівці, блокнот) [4]

- Міні-проекти з використанням доступних ресурсів

„Kreis der Ideen“ – Коло ідей.

Усі учні по черзі пропонують варіанти вирішення:

„Was können wir am Wochenende unternehmen?“

„Wie schützen wir die Natur?“

Відеопроекти та цифрові історії.

Короткі відео (30–60 секунд) – діалог, опис дня, огляд книги.

11.Збереження власного ресурсу вчителя.

- Створіть для себе 10-хвилинний щоденний ритуал, музика, дихальні вправи, планування уроку в спокійному стані.

- Не ставте собі нереалістичні цілі. У воєнний час пріоритет – не ідеальність уроку, а підтримка дитини.

- Прості вправи, які не потребують підготовки.

Пантоміма (1 хвилина)

«карусель слів» — учні передають слово по колу та додають нове

„Schnellfragen“ – 5 коротких запитань за темою

„Mini-Diktat“ – 4–5 слів

Ці вправи економлять сили та водночас підтримують структуру уроку.

Кожна з вищезгаданих технологій цікава, корисна, пропонує для вчителя широке поле діяльності і, залежно від фахово-психологічних особливостей педагога та індивідуальних особливостей учнів, варта застосування, використання в процесі викладання іноземних мов. Використання інноваційних технологій сприяє вирішенню поставлених перед сучасною школою завдань, реалізації особистісних якостей учнів - креативних (творчих), когнітивних (пізнавальних), діяльнісних (сприяють соціалізації школярів). Отримуючи знання, учні вчаться спілкуватися, розвиваються і виховуються. Виховна атмосфера підвищує якість знань, умінь і навичок учнів.

Завдання вчителя – організувати процес навчання так, щоб навчальна праця із обов'язку перетворювалась у радісну потребу, предмет захоплення

Ефективні уроки німецької мови у НУШ в умовах війни — це не про ідеальність, а про гнучкість, чутливість і здатність учителя адаптуватися до щоденних викликів. Успішний урок у воєнний час ґрунтується на поєднанні педагогічної майстерності, емоційної підтримки та використанні сучасних методів навчання. Диференційований підхід, інтерактивні технології, візуальна підтримка, короткі змістові блоки та практична спрямованість завдань допомагають забезпечити доступність та ефективність вивчення німецької мови для кожного учня, незалежно від його емоційного стану чи рівня навчальної готовності.

У таких умовах учитель німецької мови виконує подвійну роль: не лише навчає, але й підтримує, стабілізує, створює безпечний простір, у якому дитина може зростати. Застосування сучасних цифрових платформ, рольових ігор, кооперативних методів та емоційно-орієнтованих технік сприяє формуванню комунікативної компетентності, розвитку соціальних і громадянських навичок, а також збереженню мотивації учнів.

В умовах війни вчителю варто зосередитися на головному: допомогти дитині зберегти віру в себе, у власні можливості, у майбутнє. Саме гуманістична, підтримувальна педагогіка, що поєднує навчання й турботу, формує стійкість учнів та забезпечує неперервність якісного освітнього процесу.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід у вихованні учня. Київ: Либідь, 2020.
2. Гергей Г. Психолого-педагогічні засади диференціації навчання іноземних мов // Іноземні мови в школах України, №3, 2021.
3. Морзе Н., Варченко-Троценко Л. Цифрова компетентність учнів та вчителів НУШ: виклики воєнного часу //Освітологічний дискурс, 2022.
4. Пироженко Л., Пометун О. Інтерактивні технології навчання в НУШ: методичні рекомендації. – Київ: УІРО, 2021.
5. ЮНІСЕФ, МОН України. Організація емоційно безпечного освітнього середовища в умовах війни. Методичні поради, 2022.
6. Савченко О. В. Психолого-педагогічна підтримка дітей у кризових ситуаціях. – Київ: Педагогічна думка, 2020.

7. Smith, A. Stress and Cognitive Load in Children: Neuropsychological Perspective. Oxford University Press, 2021.

8. Ковальчук Л. Використання цифрових платформ у навчанні іноземних мов: сучасні підходи та інструменти //Педагогічний часопис, 2022.

Яворська Наталія,
вчитель початкових класів
Новоушицького ліцею
Новоушицької селищної ради
Хмельницької області,
старший вчитель

Казкотерапія як психологічний ресурс для дітей молодшого шкільного віку в умовах війни

Анотація. У статті аналізується застосування казкотерапії як методу психологічної підтримки для дітей, які зазнали психологічних травм внаслідок війни. Визначено особливості використання казок для роботи з емоціями, тривогою та стресом у дітей, що переживають травматичні події. Окрему увагу приділено методам казкотерапії, що сприяють відновленню почуття безпеки та емоційного благополуччя в дітей у кризових умовах.

Ключові слова: казкотерапія, психоемоційна підтримка, діти, війна, стрес, психологічна травма, арт-терапія, війна в Україні.

Уява – фантазія – казка - творчість – така доріжка, йдучи якою, дитина розвиває свої духовні сили.
В. Сухомлинський.

Внаслідок повномасштабної війни в Україні діти стали одними з найбільш вразливих до психологічних травм. Тривога, страх, переживання втрат і порушення звичного життєвого укладу — все це серйозно впливає на психоемоційний стан дітей. Одним з дієвих методів психологічної допомоги є казкотерапія — форма арт-терапії, що використовує казки для роботи з емоціями та внутрішніми переживаннями дитини. Казкотерапія дає змогу дітям безпечно виражати почуття, справлятися зі стресом, а також формувати стратегії подолання кризових ситуацій.

Казкотерапія базується на принципах психоаналітичної теорії та символічної інтерпретації, де казка є універсальним способом розв'язання внутрішніх конфліктів через метафори і символи. В основі цього методу лежить ідея, що казки відображають важливі психічні архетипи (за Юнгом) та механізми подолання страхів і тривоги. Казка дозволяє дитині зрозуміти і пережити свої емоції через роль героїв, що також допомагає в адаптації до складних життєвих умов. Це один із видів арт-терапії; терапія середовищем, особливою казковою атмосферою. Це читання або розказування дітям казок, які роблять так, що дитина бачить в них себе, свої клопоти та переживання та знаходить способи їх розв'язання. Це проста, цікава та ефективна здоров'язберігаюча технологія, яку доцільно використовувати під час здійснення освітньої діяльності в сучасній школі для ефективного формування ключових компетентностей в молодших школярів, а також є одним із основних психологічних ресурсів в умовах війни.

Діти, які пережили війну, можуть зазнавати:

- постійної тривоги, відчуття небезпеки;
- проблем зі сном, апетитом, фізичною активністю;
- соціальної ізоляції або агресивної поведінки;

- регресії в розвитку (повернення до дитячих звичок, наприклад, смоктання пальця, нічні страхи).

У цих умовах класичні методи психотерапії можуть бути недостатньо ефективними через відсутність у дітей здатності до вербалізації своїх переживань. Казкотерапія, надаючи дітям можливість через гру, розповідь і творчість переживати події казки, дає їм шанс безпечно відреагувати на травму. Метою казкотерапії є підведення дитини до усвідомлення своєї внутрішньої сутності, своєї єдності і неповторності, до відчуття гармонії з собою і світом. У процесі казкотерапії маленька, ще не сформована особистість, навчається сприймати себе такою, якою вона є, усвідомлювати себе й інших людей, кожного, як неповторну індивідуальність. У кожній людині існує потреба у самовираженні. Якраз реалізацією цієї потреби і займається казкотерапія.

Для будь-якої терапії дуже важливо створити такі умови, які б допомагали дитині подолати те, що стримує її розвиток. Спілкування дітей з казкою допомагає їм впоратися зі своїми негативними станами, невпевненістю, лінню, небажанням пізнавати нове. Саме цей аспект і став основним у створенні концепції казкової терапії. [1, с.42, 53].

В українській педагогіці роботу із застосуванням казкових образів та мотивів одним із перших запровадив В. Сухомлинський. Він зазначав, говорячи про застосування казкотерапії під час навчання дітей: *«Завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, а й серцем»*.

Василь Сухомлинський наголошував на надзвичайному значенні створення казки в процесі роботи з дітьми: *«Я не уявляю навчання в школі не тільки без слухання, але й без створення казки»*. Розробка власних казок сприяє розвитку комунікативних, творчих умінь, створює доброзичливу атмосферу в колективі, підвищує самооцінку дитини. Така робота, на думку Сухомлинського, *«є одним з найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Разом з тим, це важливий засіб розумового розвитку»*.

Казкотерапія як психологічний метод виконує чотири функції:

ДІАГНОСТИЧНУ – передбачає виявлення вже наявних життєвих сценаріїв і стратегій поведінки дитини; сприяє виявленню стосунків або стану дитини, про які вона не хоче говорити вголос.

ПРОГНОСТИЧНУ – в тому випадку, коли діагностується потенційний розвиток подій, можна говорити про прогностичну функцію діагностичної казки. У цих казках, ніби в матрьошці, розкривається суть та особливості майбутнього життєвого сценарію дитини.

ТЕРАПЕВТИЧНУ (корекційну або коригувальну) – казка, завдяки якій відбуваються позитивні зміни у стані і поведінці дитини.

ВИХОВНУ – позитивні зміни в поведінці дітей після роботи над казкою.

Принципова відмінність казкотерапії та інших проєктивних методик полягає в тому, що результат неможливо передбачити, він завжди індивідуальний. Казки, які використовуються в реальній психотерапевтичній роботі, на папір, як правило, не лягають, і чужому вуху не зрозумілі. Сьогодні казкотерапія синтезує багато досягнень психології, педагогіки, філософії – все це подається у казковій формі, у формі метафор. У сучасній казкотерапії використовуються різні психотерапевтичні аспекти:

- **Психологічна корекція:** допомагає працювати з внутрішніми конфліктами, тривожністю, страхами та агресивністю, а також формує позитивні соціальні навички.

- **Діагностика:** дозволяє виявити приховані проблеми дитини через її ставлення до персонажів або зміст створюваних нею казок.

• **Розвиток:** сприяє розвитку уяви, творчого мислення, мови та емоційного інтелекту.

• **Гармонізація:** мета – досягти гармонії внутрішнього світу, активізувати внутрішні ресурси та розкрити потенціал особистості.

• **Через слухання:** дитина асоціює себе з героєм казки, переживає його емоції та знаходить шляхи вирішення проблем, які стають для неї безпечною моделлю поведінки.

• **Через творчість:** створюючи власні казки або переписуючи готові, людина може виразити свої проблеми та переживання, знайти нові рішення.

• **Через гру:** розігрування казок за допомогою ляльок або програвання епізодів допомагає дитині проявити та відрегулювати емоції, які важко виразити прямо.

• **Через малювання чи ліплення:** малюнки та моделі з пластиліну за мотивами казок можуть стати додатковим матеріалом для аналізу та обговорення.

[2, с.18-21].

Казкотерапія допомагає вирішити такі проблеми:

- ✓ позбутися від дитячого страху;
- ✓ направити енергію гіперактивних дітей в потрібний напрямок;
- ✓ знизити агресію;
- ✓ усунути проблеми фізичного розвитку;
- ✓ повернути душевну рівновагу, порушену проблемами в сім'ї;
- ✓ втішити і підтримати при втраті близької людини або домашнього улюбленця.

Сьогодні казкотерапія синтезує багато досягнень психології, педагогіки, філософії – все це подається у казковій формі, у формі метафор. У сучасній казкотерапії використовуються різні психотерапевтичні прийоми: **аналіз, розповідь, складання, інсценування, драматизація, лялько терапія, арт-терапія, психодинамічні медитації.**

Цей психолого-педагогічний ресурс для дітей полягає в створенні "казкової" проблеми і події, що закликає дитину шукати шляхи її вирішення. Дитина з'ясовує причини виникнення проблеми та усвідомлює її наслідки. Даний спосіб не пропонує малюкові готових відповідей, а пропонує самому вирішити ситуацію, виходячи зі свого світовідчуття. Звичайно, фабула історії повинна бути цікавою і актуальною для малюка, а також відповідати її віку. Саме даний метод передбачає вдумливу роботу, захоплюючи для дітей. Після розповіді пропонується обговорити і проаналізувати казку. Пропрацювавши суть казки, потрібно прив'язати події оповідання з ідентичними ситуаціями в реальному житті. Для подачі матеріалу підійдуть і творчі методи: створення ляльок, малювання, гра з піском, драматичні сценки тощо. Можливості казкотерапії безмежні. Можна не тільки провести паралелі з розповіддю і реальним життям, а й розробити всілякі варіації, різні поведінкові фактори, що призводять до різноманітних наслідків. Це допоможе побачити обставини з різних ракурсів і виявити позитивну суть історії. [3, с.110-112].

Практично це можна зробити так:

Зазвичай, робота над казкою починається з ознайомлення дітей зі змістом казки, бесіди про те, що знаходиться на поверхні. Це перший аналітичний етап у роботі з казкою. Тут варто застосувати такі методи і прийоми: читання (*краще розповідь*) казок; розгляд ілюстрацій; колективне обговорення дій та вчинків персонажів; переказування. Другий етап - оперативний, проміжний. Діти виконують різноманітні завдання на основі відомої казки: розповідь казки від імені казкового героя; ігри-емпатії; ігри-інсценізації, ігри-драматизації; різні види театру (*пальчиковий, настільний, театр рукавички, іграшки, тіньовий*); рухливі ігри за мотивами казок; складання пазлів, розмальовки; дидактичні ігри; поради казковим героям; ігри-бесіди із казковими героями; виготовлення ілюстрацій до казок, ліплення казкових героїв; входження в роль

позитивного героя: перевиховування негативних героїв; різноманітні вікторини. Цей етап - підготовчий, він спонукає дитину до творчості, до творчого пошуку. Третій етап - творчий. Діти мають навчитися по-своєму не тільки сприймати зміст казки, але й творчо змінювати хід подій. Тут варто застосовувати такі методи і прийоми як: написання листа казковому герою; складання казок за серією картинок; змінювання характеру героя; переплутування казкових сюжетів і героїв; переставляння картинок; придумування нової кінцівки казки; введення нового героя в казку; складання задач за казками; складання казки за схемою, за опорними словами, за геометричними фігурами, за ігровою обстановкою; домалювати казкового героя або середовище в якому він мешкає; виготовлення книжок-саморобок; театралізовані вистави, спектаклі; На цьому робота над казкою не закінчується. Казки живуть усюди. Ними можна наповнити усе життя дитини, все залежить від творчості педагога. [4, с.8], [5, с.16].

З казкою вчителів легше добиватися своєї мети. Діти люблять казки і не терплять нотацій, отже, за допомогою казки можна впливати на поведінку дитини, не викликаючи сильного спротиву з її сторони. Більше того, мовою казки можна розпочати розмову про щось досить складне, незрозуміле для сприйняття дитини, а також допомогти дитині в символічній формі виразити і відрегулювати важкі почуття, особливо якщо вона сама бере участь у придумуванні та інсценізації казки.

Казкотерапія - це не один окремих сеанс, а клопітка робота з певною метою - дати дитині молодшого шкільного віку те, що необхідно: свободу думок, бажань, почуттів.

Казкотерапія є дуже ефективною в умовах війни, але має деякі обмеження:

- не всі діти однаково сприймають казки. Деяким дітям може бути складно переживати навіть м'які форми казкової травми;
- погано підібрані казки можуть викликати у дитини додатковий стрес, тому важливим є правильний вибір літератури і вміння психолога адаптувати казкові сюжети;
- метод вимагає кваліфікованих вчителів - психологів, здатних правильно оцінити емоційний стан дитини і адекватно реагувати на її потреби.

Казкотерапія є потужним і доступним інструментом для психологічної допомоги дітям, які переживають кризові ситуації, зокрема війни. Вона допомагає знижувати рівень тривоги, формує стратегії подолання страхів і травм, дає можливість пережити емоції безпечним способом.

Такі ефективні методи вчать дітей жити без конфліктів. Навчають укріплювати, зберігати своє і цінити чуже здоров'я. Ці технології прищеплюють дітям принципи здорового способу життя, посилюють мотивацію до навчання.

Учителі у тісному взаємозв'язку з учнями, батьками, медичними працівниками, практичними психологами, соціальними педагогами та соціальними працівниками, усіма тими, хто зацікавлений у збереженні і зміцненні здоров'я дітей, спроможні створити таке освітнє середовище, де здобувачі освіти почуватимуться комфортно та безпечно.

Список використаних джерел та літератури

1. Деркач О. О. Педагогіка творчості : Арт-терапія та казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу / О.О.Деркач. – Вінниця : ВДПУ, 2009 – 88 с.

НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ З КАЗКОЮ:

- переплутування сюжетів героїв;
- змінювання характеру героя;
- змінювання місця, часу, події;
- змінювання кінцівки казки;
- складання казки за схемою.

2. Душко В. С. Соціально-психологічні особливості агресивних проявів дітей під час війни : кваліфікаційна робота магістра : 053 Психологія. Хмельниць. нац. ун-т. Хмельницький, 2024. - 69 с.

3. Євтушенко І. В. Використання казок в роботі психолога / І. В.Євтушенко, С. М. Аврамченко. – К. : Марич, 2011 – 112 с.

4. Хаврус І. О. Казкотерапія як засіб формування емоційного інтелекту у дітей. // Психологічні перспективи, 2022, № 39.

5. Чупрікова Н. О. Травма у дітей: причини, наслідки, допомога. — Київ: Основа, 2023.

Інтернет ресурси:

<http://www.rebenok.com/info/library/reading/57311/> Роль казки у розвитку дитячої емоційності.

Янчиківська Ольга,
консультант комунальної установи
«Інклюзивно-ресурсний центр»
Шаргородської міської ради
Жмеринського району Вінницької області

Створення безпечного простору як основа сучасного освітнього процесу

*«Діти розквітають там,
де відчують безпеку та підтримку»*

Сесілія Гіршман

Анотація. Сучасний освітній процес спрямований не лише на передачу знань, а й на забезпечення фізичного, психологічного, соціального та цифрового благополуччя всіх його учасників освітнього процесу; створення безпечного простору є фундаментом якісної освіти, адже лише в умовах захищеності дитина здатна повноцінно навчатися, розвиватися та реалізовувати свій потенціал. Поняття «безпечний простір» охоплює комплекс умов, які гарантують захист життя, здоров'я та гідності дитини, формують атмосферу довіри, підтримки й взаємоповаги; розглядаються ключові складові безпечного простору: облаштування фізичного середовища відповідно до вимог безпеки; психологічна підтримка й профілактика травматичних проявів; формування культури ненасильницької комунікації та попередження конфліктів; забезпечення цифрової безпеки здобувачів освіти. Окреслюється важливість взаємодії педагогів, батьків і громади у створенні захисного й підтримувального освітнього середовища; особливої актуальності дана проблема набуває в умовах воєнних викликів, коли саме освітній заклад може стати простором стабільності та емоційної рівноваги для здобувачів освіти.

Ключові слова: безпечний простір, освітнє середовище, безпека учасників освітнього процесу, психологічна безпека, фізична безпека, соціальна безпека, цифрова безпека, емоційний комфорт, профілактика ризиків.

Постановка проблеми. У сучасних умовах освіта має виконувати не лише навчальну функцію, а й забезпечувати комплексну безпеку учасників освітнього процесу. Воєнні події в Україні посилили актуальність питання створення безпечного простору, адже здобувачів освіти й педагогів перебувають у стані постійного стресу, інформаційних та фізичних загроз. Нерідко навчальні заклади змушені діяти в ситуаціях ризику для життя та здоров'я, що вимагає чітких систем реагування, облаштованої інфраструктури й кваліфікованої психологічної підтримки.

Проблема полягає в тому, що не всі школи повною мірою готові до формування сучасного безпечного освітнього середовища, яке включає фізичну, психологічну, соціальну та цифрову складові. Також спостерігається недостатній рівень обізнаності учасників освітнього процесу щодо алгоритмів дій у кризових ситуаціях і навичок самозахисту. Внаслідок цього порушується відчуття захищеності, що негативно впливає на навчальну мотивацію, емоційний стан і загальний розвиток осіб.

Таким чином, створення безпечного простору є необхідною умовою ефективного функціонування сучасної системи освіти та вимагає системного підходу, міжвідомчої співпраці, професійної підготовки педагогів і розвитку ресурсів для збереження життя і здоров'я учасників освітнього процесу. [9]

Попри зростання уваги до питань безпеки, багато закладів освіти зосереджуються переважно на фізичному захисті, недооцінюючи психологічний аспект. Здобувачі освіти перебувають під впливом постійних стресових факторів війни, що веде до підвищеної тривожності, емоційної нестабільності, труднощів у навчанні та соціальній взаємодії. Наявні форми підтримки часто є фрагментарними й несистемними. Тому важливо вибудувати безпечний простір як комплексне явище, де емоційний добробут не менш значущий, ніж фізична захищеність. [3]

Хоча нормативні документи України визначають обов'язковість створення безпечного освітнього середовища, на практиці цей процес ускладнюється різним рівнем матеріального забезпечення, недостатньою готовністю педагогів до кризових ситуацій та відсутністю єдиних стандартів оцінювання безпеки. Місія закладу освіти як простору стабільності потребує переосмислення та вдосконалення управлінських рішень із безпеки. Створення безпечного простору в сучасній освіті становить багатогранну проблему: потрібно одночасно забезпечувати фізичний захист, формувати позитивні соціальні взаємини, попереджати ризики насильства й булінгу, підтримувати психічне здоров'я, а також гарантувати цифрову безпеку. В умовах воєнних загроз ці завдання ускладнюються, а їх невирішеність знижує якість освітнього процесу та рівень довіри до школи як до безпечного та ресурсного середовища. [8]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція безпеки навчальних закладів та ініціатива UNESCO реалізує великий пілотний проєкт «Safe Educational Environment» (Безпечне освітнє середовище) в Україні, щоб підвищити як фізичну, так і психологічну безпеку навчальних закладів. unesco.org+2unesco.org+2 У межах програми проводяться інспекції технічного стану шкіл, тренінги для педагогів та психологів (включно з евакуаційними та рятувальними вправами). unesco.org Важливий акцент — не просто облаштування укриттів, а побудова мережі психосоціальної підтримки, залучення психологів, консультації, які доступні для дітей, сімей та вчителів. unesco.org

За даними ЮНІСЕФ, приблизно 4,6 мільйона дітей в Україні стикаються з освітніми бар'єрами через війну — частина шкіл пошкоджена, частина дітей змушена навчатися дистанційно або гібридно. unicef.org ЮНІСЕФ також повідомляє, що багато шкіл мають укриття, але це не знімає потреби в психоемоційній підтримці для учнів, які переживають тривожність через бомбардування. unicef.org+1

Діяльність гуманітарних організацій (World Vision) звертає увагу, що діти отримують не лише освітні заняття, але й захист — через майстер-класи з безпеки, освіту з мінної безпеки, формування навичок реагування на тривожні ситуації. wvi.org

Підтримка дітей передбачає як навчальний компонент, так і психологічний супровід: це допомагає дітям «вчитися, лікуватися й відчувати себе в безпеці». wvi.org

Наукові дослідження з психологічної безпеки в закладах освіти звертає Гнатюк О. В. (2024) у своїй роботі «Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного часу: психологічний аспект» аналізує, як війна впливає на психологічний клімат у школах, і пропонує шляхи створення таких умов, щоб школярі відчували психологічний захист. [Цифрова бібліотека НАПН України](#). Психологічна безпека освітнього середовища

розглядається як життєво необхідна складова, яка впливає на розвиток дитини, її самопочуття та здатність навчатися Цифрова бібліотека НАПН України+1, а також у посібнику від Національної академії педагогічних наук України «Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування» (2024) представлені практичні методи й технології, як школи можуть конкретно працювати над безпекою: впровадження певних процедур, тренінгів, практик, що зміцнюють довіру й емоційну стабільність. Цифрова бібліотека НАПН України[2]

Основні тенденції та висновки на підставі аналізу міжнародних організацій (наприклад, UNESCO, UNICEF) до створення системи безпеки в освітніх закладах: це вже не лише локальні ініціативи — є масштабні програми з інфраструктурними й психологічними компонентами. У науковій спільноті значна увага приділяється психологічній безпеці: дослідження показують, що діти під час війни особливо потребують стабільного емоційного клімату, підтримки та спеціальних практик у закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасний освітній процес неможливо уявити без створення безпечного простору, який забезпечує учасникам навчання відчуття захищеності, стабільності та підтримки. Під поняттям «безпечний простір» розуміють комплекс умов, що включає фізичну, психологічну, соціальну та цифрову безпеку. Кожен із цих аспектів взаємопов'язаний і є невід'ємною складовою ефективного функціонування закладу освіти. [5]

Фізична безпека є базовим компонентом безпечного простору. Вона передбачає облаштування освітніх закладів відповідно до норм цивільного захисту, наявність укриттів, аптечок, планів евакуації та контроль доступу до приміщень. Регулярні тренування з дій у надзвичайних ситуаціях дозволяють здобувачам освіти й педагогам відпрацювати навички швидкого реагування та зберегти спокій у критичні моменти. Досвід українських освітніх закладів показує, що облаштування спеціальних зон безпеки допомагає дітям відчувати себе захищеними та зменшує рівень тривожності під час сигналів тривоги. [10]

Не менш важливим є аспект психологічної безпеки. Умови війни вплинули на емоційний стан дітей та педагогів, підвищили рівень стресу та тривожності, що безпосередньо впливає на здатність учнів навчатися. Тому створення психологічно безпечного середовища включає роботу психологів, проведення групових та індивідуальних консультацій, арт-терапії та вправ з емоційної саморегуляції. Важливо формувати атмосферу довіри, де діти можуть відкрито висловлювати свої переживання і отримувати підтримку без страху осуду. Особливу увагу слід приділяти профілактиці булінгу та конфліктів, застосовуючи принципи ненасильницької комунікації і педагогіки емпатії.

Соціальна безпека забезпечує гармонійне функціонування освітнього простору та згуртованість колективу. Діти, які відчувають підтримку однокласників, педагогів та батьків, швидше адаптуються до навчального середовища та демонструють кращі результати у навчанні. Соціальна безпека включає підтримку внутрішньо переміщених учнів, організацію спільних проєктів і заходів, що формують довіру та відповідальність у колективі. Співпраця освітніх закладів з батьками та громадою допомагає створювати умови, за яких кожен учасник освітнього процесу почуває себе захищеним і цінним членом шкільної спільноти.

У сучасних умовах неможливо ігнорувати цифрову безпеку. Зі збільшенням дистанційного та змішаного навчання з'являються ризики витоку персональних даних, кібербулінгу та впливу небезпечного контенту. Забезпечення цифрової безпеки передбачає використання захищених платформ, контроль доступу, навчання дітей правилам безпечної поведінки в інтернеті та медіаграмотності. Дотримання цих заходів допомагає зберігати цілісність освітнього процесу та психологічний комфорт здобувачів освіти. [1]

Комплексне поєднання фізичної, психологічної, соціальної та цифрової безпеки формує цілісний безпечний простір, у якому учні можуть реалізовувати свій потенціал. Педагогічний колектив виступає фасилітатором цього середовища, організовуючи діяльність, яка одночасно підтримує розвиток, навчання та емоційне благополуччя дітей. Такий підхід забезпечує не лише ефективність навчання, а й стійкість учнів до стресових ситуацій, зміцнює їхню довіру до закладу освіти та створює умови для формування здорової та гармонійної особистості.

У сучасному освітньому процесі створення безпечного простору є ключовою умовою ефективного навчання та розвитку учнів. Безпечне освітнє середовище передбачає не лише фізичну безпеку, а й психологічний, соціальний та емоційний комфорт всіх учасників освітнього процесу. Особливо це актуально в умовах нестабільності, кризових ситуацій або воєнного конфлікту, коли учні та педагоги стикаються з додатковими стресовими факторами. [6]

Безпечний простір дозволяє здобувачам освіти відчувати себе впевнено, проявляти ініціативу, активно взаємодіяти з однолітками та педагогами, а також реалізовувати свій потенціал без страху перед приниженням чи відторгненням. Психологічний комфорт сприяє розвитку критичного мислення, креативності та соціальної компетентності. Дослідження показують, що особи, які перебувають у безпечному середовищі, легше засвоюють навчальний матеріал, демонструють більшу мотивацію до навчання та більш активно беруть участь у колективних проектах.

Створення безпечного простору включає комплекс заходів, які можна умовно розділити на педагогічні, організаційні та соціальні. Педагогічні заходи передбачають впровадження новітніх методик, які враховують індивідуальні особливості учнів, а також розвиток навичок міжособистісної взаємодії та конфліктології. Організаційні заходи охоплюють створення чітких правил поведінки, моніторинг дотримання норм безпеки, забезпечення фізичного комфорту у навчальних приміщеннях та адаптацію освітнього процесу до умов безпеки. Соціальні заходи спрямовані на підтримку позитивної атмосфери у колективі, розвиток емпатії, поваги та взаємопідтримки серед учнів і педагогів. [7]

Важливою складовою безпечного простору є також психологічна підтримка. Регулярна робота з психологом, тренінги з емоційного інтелекту, розвиток навичок саморегуляції та подолання стресу допомагають учням і педагогам ефективно взаємодіяти, підтримувати один одного та створювати атмосферу довіри. Особлива увага приділяється роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби або пережили травматичні події.

Створення безпечного простору безпосередньо впливає на якість освіти, адже здобувачі освіти в атмосфері довіри та підтримки легше засвоюють знання, розвивають критичне мислення та здатні до самостійного прийняття рішень. Педагоги, у свою чергу, мають можливість ефективніше впроваджувати інноваційні методики, експериментувати з формами навчання та підтримувати розвиток кожного учасника освітнього процесу.

Безпечний простір — це комплекс умов освітнього середовища, який гарантує фізичну, психологічну, соціальну та цифрову безпеку учасників освітнього процесу. Він створює відчуття захищеності, довіри та підтримки, що дозволяє дітям ефективно навчатися та розвиватися.[4]

Отже, складові безпечного простору:

- Фізична безпека – облаштування укриттів, безпечне планування класів, наявність аптечок, евакуаційних планів, контроль доступу до закладу.
- Психологічна безпека – підтримка емоційного стану дітей, формування довіри, профілактика булінгу, забезпечення роботи психологів.
- Соціальна безпека – згуртованість колективу, взаємоповага, партнерство з батьками та громадою.

- Цифрова безпека – захист персональних даних, попередження кібербулінгу, розвиток медіаграмотності.

Актуальність проблеми в умовах війни, війна створила нові ризики для здобувачів освіти та педагогічних працівників:

- стрес, тривожність та емоційні травми;
- руйнування шкільної інфраструктури;
- порушення звичного освітнього процесу;
- потреба у дистанційному навчанні та захисті цифрового середовища.

У даних умовах освітній заклад стає не лише місцем навчання, а й простором стабільності, психологічної підтримки та захисту.

Педагогічні підходи до створення безпечного простору:

- психологічні тренінги та практики для здобувачів освіти та педагогічних працівників;

- новітні методи навчання, які враховують потреби всіх учнів, включно з особами з особливими освітніми потребами;

- комунікаційні стратегії для підтримки довіри між учнями, педагогами та батьками;

- навчання правилам безпеки та евакуації, моделювання кризових ситуацій;

- розвиток культури ненасильницької взаємодії та вирішення конфліктів мирним шляхом.

Практичні аспекти забезпечення безпеки:

- регулярні перевірки стану укриттів та обладнання;

- створення команд реагування на надзвичайні ситуації;

- психологічний супровід всіх учасників освітнього процесу через консультації та групові заняття;

- використання цифрових платформ безпечного навчання;

- співпраця з органами влади та громадськими організаціями для посилення ресурсної та інформаційної підтримки.

Таким чином, безпечний простір є не лише умовою фізичного та психологічного захисту, а й важливою педагогічною стратегією, яка забезпечує ефективність навчання, розвиток компетентностей учнів та формування відповідальної поведінки. Створення такого середовища є основою сучасного освітнього процесу, здатного адаптуватися до змін, кризових ситуацій та потреб кожного учасника навчального процесу.

Висновки. Створення безпечного простору є фундаментальною умовою сучасного освітнього процесу. Аналіз досліджень, міжнародних програм та практичного досвіду українських освітніх закладів показує, що лише інтегроване забезпечення фізичної, психологічної, соціальної та цифрової безпеки дозволяє сформулювати освітнє середовище, у якому здобувачі освіти почуваються захищеними та готовими до навчання. Умови війни посилюють актуальність цих завдань, оскільки безпечний простір стає не лише місцем навчання, а й простором стабільності, психологічної підтримки та розвитку життєвих компетентностей.

Практична реалізація безпечного простору передбачає кілька ключових аспектів. По-перше, заклади освіти повинні систематично забезпечувати фізичну безпеку, облаштовувати укриття, аптечки, планувати евакуаційні шляхи та проводити регулярні тренування. По-друге, необхідно створювати психологічно безпечне середовище, де кожен здобувач освіти може відкрито висловлювати свої переживання, отримувати підтримку психолога та навчатися методам саморегуляції. По-третє, соціальна безпека вимагає формування культури взаємоповаги, підтримки колективу та активної взаємодії з батьками і громадою. Нарешті, у сучасних умовах важливо забезпечувати цифрову безпеку, навчати дітей безпечній поведінці в онлайн-просторі та контролювати використання електронних ресурсів.

Для ефективного впровадження безпечного простору слід рекомендувати наступні кроки:

- розробка та впровадження комплексних планів безпеки освітнього закладу;
- регулярне навчання та тренування персоналу та здобувачів освіти з питань цивільного захисту;
- систематичний психологічний супровід усіх учасників освітнього процесу;
- організація просвітницьких заходів із медіаграмотності та цифрової безпеки;
- активне залучення батьків і громади до формування та підтримки безпечного середовища.

Таким чином, безпечний простір у закладі освіти не лише зберігає життя та здоров'я здобувачів освіти, а й сприяє їхній повноцінній особистісній та освітній реалізації. Системний підхід до його створення є ключовим пріоритетом у розвитку сучасного освітнього закладу особливо в умовах війни, та забезпечує стійкість освітнього процесу навіть у складних кризових ситуаціях.

Війна в Україні стала серйозним викликом для системи освіти, адже заклади освіти змушені забезпечувати не лише реалізацію освітніх програм, а й захист життя та психоемоційного стану дітей і всіх учасників освітнього процесу. Поняття «безпечний простір» сьогодні набуло нового, значно ширшого змісту.

1. Фізична безпека. Основне завдання — створення умов, що мінімізують ризики для здоров'я та життя:

- наявність облаштованих укриттів у закладах освіти;
- чіткі алгоритми евакуації та регулярні тренування для всіх учасників;
- безперебійні засоби оповіщення та зв'язку;
- контроль доступу до території освітнього закладу.

До фізичної безпеки належить забезпечення здорового освітнього середовища: медичний супровід, гігієнічні умови, безпечна організація простору для осіб з особливими освітніми потребами.

2. Психологічна та емоційна безпека. Всі учасники освітнього процесу переживають стрес, тривогу, втрати. Тому, важливо створити атмосферу довіри, підтримки та прийняття:

- впровадження програм психосоціальної підтримки;
- розвиток стресостійкості та навичок саморегуляції;
- профілактика булінгу і дискримінації;
- формування культури взаємоповаги й емпатії.

Педагогічні працівники мають бути не лише носіями знань, а й фасилітаторами емоційної стабільності.

3. Соціальна безпека та згуртованість. Освітній заклад має об'єднувати дітей, сім'ї та педагогів навколо ідеї взаємодопомоги:

- партнерство з батьками, волонтерами та громадами;
- підтримка внутрішньо переміщених дітей і вразливих категорій;
- інклюзивні підходи до взаємодії всіх здобувачів освіти.

Соціально безпечне середовище сприяє подоланню відчуження й формуванню довіри.

4. Цифрова безпека. У зв'язку з активним використанням дистанційного та змішаного навчання:

- захист персональних даних;
- навчання цифровій грамотності та відповідальності в інтернеті;
- профілактика кібербулінгу.

Цифрова безпека стає невід'ємною складовою освітнього простору.

5. Організаційна культура безпеки. Безпека — це не разова дія, а системна політика:

- наявність внутрішніх документів та Планів безпеки;

- підвищення кваліфікації педагогів та персоналу;
- постійний моніторинг ризиків;
- налагоджена взаємодія з місцевою владою, ДСНС, службами підтримки.

Отже, безпека в освіті — це найвищий пріоритет у час війни. Фізична, психологічна, соціальна та цифрова безпека мають розглядатися комплексно. Тільки так можна забезпечити сталість навчального процесу та збереження найбільшої цінності — життя і здоров'я дітей.

Освітній простір, у якому здобувачі почуваються захищеними, стає простором їх розвитку, надії й віри в майбутнє.

Список використаних джерел та літератури

1. Байдик, В. В., Гопкало, Ю. П., Корнієнко, І. О., Лунченко, Н. В., Луценко, Ю. А., Мороз, Р. А., Саврасов, М. В. Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України, 2024. 134 с. [Цифрова бібліотека НАПН України+1](#)
2. Бондарчук, О. І. Психологічна безпека освітнього середовища: сутність та умови створення. Спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання, Київ: Університет менеджменту освіти, 2018. [Цифрова бібліотека НАПН України](#)
3. Бондарчук, О. І. «Психологічна безпека освітнього середовища закладів загальної середньої освіти та її вплив на мотивацію інноваційної діяльності вчителів». Вісник післядипломної освіти: зб. наукових пр. *Серія «Соціальні та поведінкові науки»*, 2024. ojs.uem.edu.ua
4. Слюсаревський, М. М., Найдьонова, Л. А., Титаренко, Т. М. та ін. Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін. Київ: Талком, 2020. 318 с. [Цифрова бібліотека НАПН України](#)
5. UNESCO. Learning amid war: How UNESCO makes Ukrainian schools safer for children and teachers. 2024–2025. Стаття на сайті UNESCO. unesco.org
6. Президент України. «Safe Educational Environment: Interim Project Results Were Presented in the Zhytomyr Region». Пресреліз. 2024. [Офіційний сайт Президента України](#)
7. Human Rights Watch. “Tanks on the Playground”: Attacks on Schools and Military Use of Schools in Ukraine. Звіт HRW, листопад 2023. hrw.org
8. UNHCR Україна. «UNHCR and LWF open new underground schools in Kharkiv to help children stay safe while learning». Пресреліз. [УВКБ ООН](#)
9. United Nations Development Programme (UNDP). «Germany-UNDP partnership restores war-damaged school, letting almost 400 Ukrainians return to classrooms». Пресреліз, червень 2025. [UNDP](#)
10. Академія педагогічних наук України, Науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. Психологічна безпека освітнього середовища: практичний посібник. Київ, 2024. (електронне видання)

Ящук Петро Володимирович,
старший викладач кафедри
психології та інклюзивної освіти,
методик природничо-математичних
дисциплін і технологій
Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
імені Анатолія Назаренка

Людиноцентрична модель вітальної безпеки в закладах освіти: захист життя, здоров'я та розвиток психосоціальної стійкості в умовах війни

Анотація. У тезах обґрунтовано концептуальні засади людиноцентричної моделі вітальної безпеки в закладах освіти в умовах повномасштабної війни. Показано, що сучасний освітній простір є однією з найбільш уразливих соціальних інституцій, на яку одночасно впливають фізичні, психологічні, техногенні, інформаційні та соціально-поведінкові загрози. На основі системного аналізу визначено, що війна трансформуює не лише інфраструктуру та організацію освітнього процесу, а й вимагає формування нової, інтегральної системи життєзбереження, орієнтованої на потреби та вразливості людини. Розкрито зміст поняття «вітальна безпека» як здатності індивіда, спільноти та інституції забезпечувати збереження життя, здоров'я, цілісності та психосоціальної стійкості за умов багатовимірних загроз. Запропоновано структурну модель вітальної безпеки, що включає індивідуальний, інституційний та системний рівні й ґрунтується на принципах пріоритету життя, інтегративності, превентивності, доказовості та міжвідомчої взаємодії. Особливу увагу приділено інструментарію практичного забезпечення безпеки — протоколам реагування, командним моделям дій, психологічній підтримці (зокрема системі МНПСС), формуванню компетентностей життєзбереження, цифровій безпеці та соціально-поведінковим механізмам. Доведено, що впровадження людиноцентричної моделі вітальної безпеки сприяє підвищенню рівня адаптації учнів і педагогів, формуванню культури безпеки, зміцненню стійкості освітніх інституцій та розвитку національної стійкості держави в умовах війни.

Ключові слова: вітальна безпека; людиноцентрична модель; освітній процес; війна; психосоціальна стійкість; фізична безпека; МНПСС; протоколи реагування.

В умовах повномасштабної війни питання захисту учасників освітнього процесу набуває критичного значення, оскільки саме освітній простір залишається однією з найбільш вразливих соціальних інституцій [7]. Навчальні заклади одночасно виконують функцію середовища соціалізації, простору безпеки та майданчика формування громадянських, когнітивних і поведінкових компетентностей. Тому війна не лише трансформуює освітню політику й інфраструктуру, а й ставить на порядок денний потребу створення нової, поглибленої системи безпеки, орієнтованої на людину [1]. Саме в цьому контексті постає концепт вітальної безпеки як інтегральної рамки, що поєднує фізичний, психологічний, поведінковий і соціальний виміри захищеності учнів, педагогів та інших учасників освітнього процесу [9]. Людиноцентричний підхід, який стає фундаментом сучасних освітніх політик, вимагає визначення безпеки не лише як відсутності загрози, але як можливості зберігати життя, здоров'я, цілісність та психосоціальну стійкість за умов невизначеності, стресу та системних руйнувань [2].

Загрози, що постали на освітній сектор у період війни, мають багатовимірний характер. Передусім, це прямі фізичні ризики, пов'язані з ракетними, артилерійськими та дронними ударами, які щоденно ставлять під загрозу життя дітей і працівників освіти [7]. Інфраструктурні руйнування навчальних закладів, відсутність укриттів або

їхня недостатня пропускна здатність створюють системну нерівність у доступі до безпечного освітнього середовища [4]. До цього додаються загрози техногенного та комбінованого характеру, включно з ризиками радіаційної, хімічної чи біологічної небезпеки, переборами в енергоресурсах та комунікаційних системах [6].

Не менш значущими є психологічні загрози. Діти та дорослі перебувають у тривалому стані дистресу, що може призводити до когнітивного виснаження, зниження концентрації уваги, афективних розладів та поведінкових порушень [8]. В умовах постійних повітряних тривог, втрат близьких, вимушеної міграції, соціальної ізоляції та нестабільності психосоціального навантаження стає одним із провідних факторів ризику дезадаптації [5]. Освітній процес також зазнає впливу інформаційно-психологічних операцій, дезінформації та цифрових загроз, що підсилюють невизначеність і знижують стійкість як окремих учасників, так і інституційної системи загалом [3]. Міжособистісні ризики, пов'язані з випадками булінгу, конфліктів, нетолерантної поведінки чи стресових реакцій педагогів, посилюють необхідність комплексного підходу до побудови безпечного освітнього середовища [9].

У такій ситуації вітальна безпека постає як концептуальна основа формування цілісного захисту життєвих процесів людини [9]. Вона визначається як здатність індивіда, спільноти та інституції забезпечувати збереження життя, здоров'я, цілісності, функціональності й психосоціальної стійкості за умов загроз природного, техногенного, соціального та воєнного характеру [2]. Ключовим у цьому підході є людиноцентризм: безпека має вимірюватися не лише технічними показниками, а насамперед здатністю людини діяти, адаптуватися, ухвалювати рішення й зберігати внутрішню ресурсність [1]. Вітальна безпека охоплює три взаємопов'язані виміри — біофізичний, психоемоційний та соціально-поведінковий — які у своїй сукупності формують можливість людини вижити, захиститися і зберегти свій потенціал [9]. У сфері освіти це включає не лише захищеність від зовнішніх загроз, а й наявність знань, навичок, поведінкових алгоритмів, підтримувального середовища та відповідної інституційної інфраструктури [7]. Людиноцентрична модель вітальної безпеки для закладів освіти ґрунтується на декількох ключових принципах. По-перше, на пріоритеті життя та здоров'я як найвищої цінності, що визначає всі управлінські та педагогічні рішення [2]. По-друге, на інтегративності: безпека має бути вплетена у всі процеси — від організації простору до формування навчальних програм, підготовки персоналу і взаємодії з громадами [4]. По-третє, на превентивності, що передбачає прогнозування загроз і проактивне формування готовності реагувати [6]. По-четверте, на міжвідомчій взаємодії між освітніми структурами, місцевим самоврядуванням, службами ДСНС, поліцією, медичними та психологічними службами [7]. Також визначальним є принцип доказовості, що передбачає використання міжнародних стандартів, зокрема підходів Ізраїлю, Канади та країн ЄС щодо захисту дітей та персоналу в умовах криз [4].

Структурно модель передбачає три рівні. Перший — індивідуальний, що містить сформованість компетентностей вітальної безпеки: знання алгоритмів дій у разі ракетної небезпеки, навички само- й взаємодопомоги, вміння ухвалювати рішення під час стресу, здатність регулювати емоції та підтримувати базову психофізіологічну стійкість [9]. Другий — інституційний, який включає готовність закладу освіти забезпечувати безперебійні процеси навчання та укриття, якість інфраструктури, наявність планів реагування, системи сповіщення, команд безпеки, внутрішніх інструкцій, процедур евакуації та shelter-індексації закладу [7]. Третій — системний рівень, який охоплює нормативно-правові механізми, міжвідомчу координацію, політики громадської безпеки та інтеграцію освіти у стратегії національної стійкості [6].

Важливим компонентом є інструментарій вітальної безпеки, який забезпечує практичну реалізацію моделі. До нього належать: стандартизовані протоколи реагування (зокрема, модель «ЗК»: координація — комунікація — контроль ситуації) [4], адаптовані алгоритми дій у разі повітряної тривоги, обстрілу, пожежі, виявлення

підозрілих предметів, загрози техногенного характеру [7]. Значущим є запровадження регулярних тренувальних сесій для учнів і педагогів, створення команд швидкого реагування всередині закладу, впровадження освітніх модулів із життєзбереження, цивільного захисту, цифрової безпеки та психосоціальної саморегуляції [9]. Не менш важливими є психологічні інструменти підтримки: впровадження системи MHPSS (Mental Health and Psychosocial Support — психічне здоров'я та психосоціальна підтримка), кризових інтервенцій [8], методик зниження стресу, програм peer-to-peer підтримки, супервізії для педагогів, створення безпечних освітніх просторів [5]. Інструментарій також включає оцінювання ризиків, формування індивідуальних профілів стійкості, використання чек-листів готовності, зокрема авторських моделей типу VITAL-PROTECT [9], що дозволяють системно оцінювати рівень життєзбереження в освітньому середовищі.

Підсумовуючи, людиноцентрична модель вітальної безпеки в умовах війни визначає нову парадигму управління та забезпечення освітнього процесу. Її впровадження дозволяє не лише мінімізувати ризики для життя і здоров'я учасників освіти, але й формувати культуру безпеки, здатність до адаптації, психологічну стійкість та соціальну згуртованість [2]. Це сприяє розвитку потенціалу дітей і педагогів, забезпечує функціонування освіти навіть у кризових умовах і зміцнює національну стійкість держави [1; 9]. Людиноцентричний підхід підкреслює, що безпечна освіта — це не лише фізичний захист, а комплексна система, яка створює умови для розвитку, відновлення і збереження людського життя як найвищої соціальної цінності.

Сучасні умови війни роблять формування людиноцентричної системи вітальної безпеки в освіті переставати бути факультативною опцією — воно перетворюється на стратегічну передумову збереження життя, стійкості та майбутнього українського суспільства. Відтак питання забезпечення вітальної безпеки в освітньому середовищі набуває особливої гостроти й потребує першочергової уваги, системної підтримки та невідкладного впровадження практичних рішень.

Список використаних джерел та літератури

1. Haq, M. ul. Human Development Report 1994. New York: UNDP, 1994. 226 p.
2. Kaldor, M. Human Security: Reflections on Globalization and Intervention. Cambridge: Polity Press, 2007. 214 p.
3. Inter-Agency Standing Committee (IASC). IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva, 2007. 103 p.
4. UNICEF. Education in Emergencies: Operational Guidelines. New York: UNICEF, 2021. 116 p.
5. World Health Organization (WHO). Strengthening Mental Health and Psychosocial Support Systems in Emergencies. Geneva: WHO, 2020. 72 p.
6. Buzan, B., Wæver, O., de Wilde, J. Security: A New Framework for Analysis. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998. 239 p.
7. Міністерство освіти і науки України. Безпека в закладах освіти в умовах воєнного стану: методичні рекомендації. Київ: МОН України, 2023. 48 с.
8. Hobfoll, S. et al. Five Essential Elements of Immediate and Mid-Term Mass Trauma Intervention: Empirical Evidence // *Psychiatry*. 2010. Vol. 73, № 3. P. 266–276.
9. Ящук П. В. Вітальна безпека вразливих верств населення в умовах загроз терористичного характеру та інших форм насильства: практичний poradnik. Вінниця: ТОВ «Твори», 2025. 104 с.

Сенсорна інтеграція та сенсорний простір – необхідна складова успішного розвитку, навчання та адаптації дітей з особливими освітніми потребами

Анотація. У статті розглядається роль сенсорної інтеграції та сенсорного простору, як складових успішного розвитку, навчання та адаптації дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти та позитивний вплив на емоційний стан, пізнавальну активність і соціалізацію дітей. Визначено мету, завдання, функції та принципи організації сенсорної інтеграції та сенсорного простору. Представлено практичні рекомендації щодо облаштування сенсорного простору у закладах дошкільної освіти.

Ключові слова: сенсорний простір, сенсорна інтеграція, діти з ООП, інклюзивна освіта, пізнавальний розвиток, соціалізація, адаптація.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти України орієнтується на впровадження принципів інклюзії, що передбачає забезпечення рівного доступу до якісної освіти всіх дітей незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних чи сенсорних особливостей.

Інклюзивна освіта – це система навчання, у якій **усі діти, незалежно від особливостей розвитку, мають рівний доступ до якісної освіти**, спільно навчаються, розвиваються й взаємодіють у безпечному, підтримувальному середовищі.

У сучасній інклюзивній освіті важливим завданням є створення умов, які забезпечують повноцінний розвиток, навчання та соціальну адаптацію дітей з особливими освітніми потребами. Одним із ключових чинників цього процесу є сенсорна інтеграція — здатність мозку узгоджувати інформацію, що надходить від різних сенсорних систем (зорової, слухової, тактильної, вестибулярної, пропріоцептивної тощо).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорію сенсорної інтеграції та основні принципи терапії, яка базується на сенсорній інтеграції (сенсорно-інтегративної терапії), розробила психолог та ерготерапевт Дж. Айрес (Jean Ayres), яка працювала в Каліфорнійському університеті (м. Лос-Анджелес, США). За її визначенням, інтеграція – це вид організації будь-чого, інтегрувати – зібрати або організувати різні частини в єдине ціле; терапія – чітко дозоване та побудоване специфічне тренування порушень функцій у спеціально організованому терапевтичному середовищі; сенсорна інтеграція – це процес, що охоплює сприймання, розрізнення і оброблення відчуттів, що надходять з різномодальних сенсорних систем: вестибулярної, пропріоцептивної, тактильної, зорової, слухової, нюхової, смакової. Таким чином, за Дж. Айрес, сенсорна інтеграція – це неперервний процес, що складається з чотирьох стадій як послідовних етапів її становлення, що відтворюють поступальний розвиток дитини в нормотиповому онтогенезі. Фундаментальні розробки М. Бернштейна також підтверджують цю теорію. Доведено, що порушення сенсорної інтеграції лежать в основі багатьох проблем розвитку рухів, мови, поведінки, навчання.

Досліджуючи проблему використання теорії сенсорної інтеграції для корекції розвитку дітей з аутизмом, Т. Скрипник здійснила порівняльний аналіз методу сенсорної інтеграції, розробленого Дж. Айрес, і його модифікацій від фахівців, які не дотримуються її ідей. Вчена вказала на чинники недоведеності ефективності практики його застосування, зокрема, критерії досягнення як показники вимірюваності; стандарти, що охоплюють вимоги до фахівця з сенсорної інтеграції та умови роботи

тощо. Водночас, Т. Скрипник надала певне методологічне й методичне підґрунтя сенсорної інтеграції, яке уможливило досягнення цим психокорекційним методом рівня практики з науково доведеною ефективністю.

Нейрофізіологічні основи сенсорного розвитку містяться в працях І. Сеченова, В. Бехтерева та ін., які відмічали постійні зміни в діяльності центральної нервової системи через постійний вплив на органи чуття зовнішніх і внутрішніх подразників. Вплив різних сенсорних стимулів на органи чуття досліджували І. Мюллер, Г. Фехнер, Дж. А. Стреттон та інші. Виявленням закономірностей розвитку сприймання в онтогенезі займались Б. Ананьєв, Л. Венгер, Л. Виготський, Т. Гіневська, О. Запорожець, В. Зінченко, А. Лурія та ін..

В Україні змістовним вивченням цього питання серед дітей з порушенням психофізичного розвитку займались А. Заплатинська, Т. Скрипник, О. Кіпаренко та ін..

Сучасна концепція сенсорного виховання базується на методичних засадах, розроблених М. Монтесорі, Ф. Фребелем та іншими дослідниками, і спирається на теорії сприйняття, які досліджували О. Запорожець, Л. Венгер та інші науковці.

Л.А. Венгер, Н.Б. Венгер і Е.Г. Пілюгіна створили рекомендації з сенсорного розвитку дітей дошкільного віку, розробили систему дидактичних ігор, спрямованих на розвиток у дітей здатності розпізнавати колір, форму і розмір предметів.

В основі сенсорного виховання лежить концепція культурно-історичного розвитку психіки, запропонована Л. Виготським. Система сенсорного виховання формується шляхом розвитку перцептивних дій дитини, що досягається через становлення мовлення та мислення.

А.В. Запорожець у своїй праці "Розвиток відчуттів і сприймань у ранньому та дошкільному дитинстві" створив детальну систему сенсорного виховання, акцентуючи увагу на ролі предметних дій у формуванні сприйняття просторових характеристик.

Загальні засади педагогічної інноватики у дошкільній освіті розкрила І. М. Дичківська, зокрема проаналізувала ідеї М. Монтесорі та Р. Штейнера. М. Монтесорі вважала сенсорний розвиток основою навчання для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Вона реалізовувала його через створення спеціально організованого середовища та використання дидактичних матеріалів, підтримуючи ідею вільного виховання. Її методика передбачала застосування спеціальних матеріалів для стимулювання сенсорного розвитку дітей.

Ф. Фребель, як засновник концепції дитячих садків, наголошував на важливості ігор для розвитку сенсорних здібностей дітей. Його система 10 включала різні ігрові матеріали, які він називав «дарами», та методи для ознайомлення дітей із формою, розміром, просторовими характеристиками і числом. На його думку, діти мають вроджений пізнавальний інтерес, і в дошкільному віці цей інтерес розвивається через безпосереднє ознайомлення з навколишніми об'єктами. Педагоги, як-от С. Русова, Н. Лубенець, К.Д. Ушинський, Є.М. Водовозова, А.С. Симонович, О.П. Усова та інші, глибоко вивчали ідеї Ф. Фребеля, намагаючись адаптувати їх до особливостей національного виховання та культурних умов своєї країни.

Є.І. Тихеева створила дидактичний матеріал для сенсорного розвитку, спрямований на засвоєння основних властивостей об'єктів, таких як форма, колір, розмір і кількість.

Сенсорне виховання розглядалось у працях В. І. Логінової та П.Г. Саморукової («Дошкільна педагогіка»), С.С. Пальчевського («Педагогіка»), Поніманської Т.І. та інших. На кожному віковому етапі формуються специфічні завдання сенсорного розвитку, які сприяють сенсорній культурі дитини. Н. Н. Поддьяков визначив три етапи формування сенсорних еталонів у дітей. До трьох років діти розрізняють окремі ознаки предметів, важливі для адаптації. До п'яти років вони починають орієнтуватися на предметні еталони, а після п'яти – засвоюють загальноприйняті еталони, що дозволяє їм виділяти властивості предметів у відриві від конкретних об'єктів.

У сучасних методичних посібниках українських педагогів М.Л. Кривоніс та О.Л. Дроботій «Сенсорний розвиток: з досвіду роботи» представлені теоретичні та практичні матеріали для сенсорного виховання дітей. Ці матеріали створені на основі Базової програми «Я у Світі» і допомагають педагогам у плануванні й проведенні занять, а також містять нові методики для роботи з батьками та педагогами дошкільних закладів.

Виклад основного матеріалу. Дитинство – це період значних змін у структурі та функціях мозку, які проявляються підвищенням здатності дитини, яка розвивається, до обробки інформації. Доведено, що порушення сенсорної інтеграції лежать в основі багатьох проблем з розвитком рухів, мови, поведінкою, навчанням.

Сенсорна інтеграція – це науково обґрунтований підхід, який допомагає дітям, зокрема з розладом аутистичного спектра (РАС), синдромом дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ) та іншими порушеннями, краще обробляти сенсорну інформацію з навколишнього світу, що є невід’ємною частиною інклюзивного навчання.

Сенсорна інтеграція допомагає дітям розуміти своє тіло, взаємодіяти з навколишнім середовищем та відчувати своє оточення. Наприклад, дитина, яка має проблеми зі сенсорною інтеграцією, може бути гіперчутливою до деяких видів дотику або звуку, або, навпаки, не реагувати на них належним чином.

Сенсорна інтеграційна терапія допомагає:

- нормалізувати сенсорні реакції;
- підвищити рівень уваги та концентрації;
- розвивати моторику, координацію, рівновагу;
- покращити мовлення, пізнавальну активність;
- зменшити тривожність і поведінкові труднощі.

Деякі діти можуть бути надмірно чутливими до світла, звуків, дотиків, запахів, що може викликати тривогу або роздратування. Інші діти можуть мати знижену чутливість і потребувати сильніших стимулів, щоб відчути та зрозуміти інформацію. Порушення інтеграції вестибулярної та пропріоцептивної систем можуть призвести до проблем із балансом та руховою координацією.

Саме сьогодні інклюзивна освіта вимагає створення середовища, у якому кожна дитина відчуває себе безпечною, прийнятою і здатною до розвитку. Для дітей з особливими освітніми потребами важливо не лише адаптувати навчальний матеріал, а й забезпечити сенсорний комфорт.

Одним із ефективних шляхів цього є організація сенсорного простору (сенсорна зона, сенсорна кімната) — це спеціально організоване середовище, яке стимулює або, навпаки, заспокоює органи чуття дитини: зір, слух, дотик, нюх, рівновагу, м’язово-рухові відчуття (пропріоцепцію).

Для дітей з особливими освітніми потребами цей простір набуває особливого значення, адже він повинен бути адаптованим до їхніх індивідуальних можливостей, враховувати специфіку сенсорного, когнітивного та емоційного сприйняття.

Основні функції сенсорного простору:

1. Релаксаційна — зняття стресу, тривожності, агресії.
2. Стимулююча — активізація уваги, рухової активності, пізнавального інтересу.
3. Корекційно-розвиткова — покращення сенсорної інтеграції, моторики, координації.
4. Соціалізуюча — формування навичок спільної діяльності, взаємодії та емпатії.

Сенсорний простір у закладі дошкільної освіти може бути облаштований у вигляді окремої кімнати або зони у груповому приміщенні. Його структура залежить від потреб дітей та можливостей закладу.

Під час роботи педагог або асистент дитини спостерігає за реакцією вихованця, визначає, які стимули допомагають заспокоїтись або, навпаки, активізують дитину.

У сучасній практиці створення сенсорних кімнат передбачає використання таких засобів:

- Зорові стимулятори: світлові проєктори, інтерактивні панелі, лампи з блискітками.
- Тактильні матеріали: сенсорні доріжки, панелі, ігри з різними фактурами.
- Акустичні ефекти: звуки природи, релаксуюча музика, аудіотерапія.
- Вестибулярні елементи: гойдалки, балансувальні дошки, тунелі.
- Пропріоцептивні засоби: м'які модулі, мішки з піском, важкі ковдри.

Такі кімнати не лише допомагають зняти емоційне напруження, а й створюють умови для сенсорного навчання, коли дитина пізнає світ через власні відчуття.

Сьогодні педагоги-практики активно впроваджують у свою роботу різноманітні методи та інструменти сенсорного розвитку.

Використання сенсорних зон сприяють тому, що навчальний процес стає комфортним і доступним для кожної дитини. Сенсорні зони - це куточки з тактильними, слуховими, візуальними, нюховими матеріалами, через які діти отримують новий досвід, розвивають координацію рухів, уважність, навички співпраці.

Одним із ефективних підходів є організація щоденних сенсорних хвилинок, коли перед основною навчальною діяльністю діти виконують прості вправи на активацію різних сенсорних каналів. Це можуть бути вправи з м'якими сенсорними м'ячами, робота з текстурованими матеріалами, руханки із залученням різних частин тіла, вправи на балансування.

Особливо важливо враховувати індивідуальні сенсорні потреби кожної дитини, для чого педагог проводить діагностику сенсорного профілю та планує індивідуальні стратегії супроводу.

У роботі з дітьми з ООП важливим є поєднання сенсорної інтеграції з розвитком мовлення. Використання карток з текстурованими поверхнями під час навчання розповідання, вправ на розвиток дрібної моторики як підготовки до письма, рухових римівок для розвитку фонематичного слуху створює багатоканальну стимуляцію, що підсилює навчальні результати.

Педагоги активно використовують методи казкотерапії, в яких історії супроводжуються сенсорними враженнями: дотиком до різних матеріалів, ароматами, звуками природи. Такі техніки допомагають емоційно залучити дитину, полегшують розуміння складних соціальних ситуацій і сприяють розвитку уяви. Сучасні методики сенсорної інтеграції також активно залучають елементи арт-терапії. Створення колективних панно із різних природних матеріалів, малювання пальцями, робота з кінетичним піском чи кольоровим рисом не лише стимулюють різні сенсорні канали, а й дозволяють дітям самовиражатися, проявляти свої емоції, знімати напругу.

Роль педагога у процесі сенсорної інтеграції є визначальною. Саме педагог має створити середовище, яке буде водночас стимулювати розвиток сенсорних каналів і забезпечувати емоційну безпеку кожної дитини. Для цього педагогу важливо постійно аналізувати сенсорні потреби дітей, бути гнучким у виборі методик, активно взаємодіяти з батьками та фахівцями мультидисциплінарної команди. Спільне планування адаптивного навчального середовища, індивідуальних планів розвитку і регулярний моніторинг успіхів дозволяють досягти реальних результатів у розвитку дітей з ООП.

Висновки. Сенсорна інтеграція є необхідною складовою гармонійного розвитку та успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Організація сенсорного простору у закладах освіти сприяє створенню сприятливого інклюзивного середовища, де кожна дитина може реалізувати свій потенціал.

Ефективність сенсорного простору залежить від продуманості організації, професійної взаємодії педагогів, асистентів, вчителів-логопедів та практичних психологів, а також від індивідуального підходу до кожної дитини.

Для досягнення ефективного результату потрібно домогтися високої мотивації дитини. При корекційній роботі особливо варто враховувати надмірну чутливість дитини до певного типу подразників та працювати із цими сферами обережно й поступово, щоб уникнути знеохочення та заперечення з боку дитини.

До процесу корекції обов'язково має залучатися найближче оточення дитини (батьки, педагоги та фахівці, які працюють з дитиною).

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Скрипник Т. В. Сенсорна інтеграція як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом. Особлива дитина: навчання і виховання, 2016, № 4, с. 24–31.
- 2.Григус І. М., Крук І. М. Сенсорна інтеграція дітей з раннім аутизмом. Реабілітаційні та фізкультурно-рекреаційні аспекти розвитку людини, 2022, № 11, с. 102–106.
- 3.Морозова А. С. Сенсорна інтеграція як один з методів ефективного функціонування програми раннього втручання. International Science Journal of Education & Linguistics, 2023, т. 2, № 3, с. 1–6.
- 4.Андрійченко С. І. Сенсорна інтеграція дітей із особливими освітніми потребами в умовах інклюзивно-ресурсного центру. Актуальні проблеми фізіології та реабілітації, 2022, с. 19–22.
5. Литвин О. І. (2020). Сенсорний розвиток дітей з порушеннями психофізичного розвитку. — Харків: Основа.
- 6.Айєрс Дж. (2021). Сенсорна інтеграція та дитина: розуміння сенсорних сигналів. Київ: Дух і Літера.
- 7.Бондар Т. І. (2020). Організація сенсорного середовища для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. // Інклюзивна освіта: досвід та перспективи розвитку. — № 4. — С. 56–62.
- 8.Ковальчук О. М. (2021). Сенсорна кімната як засіб психоемоційного розвитку дітей дошкільного віку. // Наукові записки НПУ ім. М. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка. — Вип. 40. — С. 45–51.
- 9.Мартинюк І. В. (2019). Інклюзивна освіта: психолого-педагогічні аспекти підтримки дітей з особливими освітніми потребами. — Львів: СПОЛОМ.
- 10.Слободянюк О. П. (2023). Роль сенсорної інтеграції в розвитку дітей з РАС. // Психологія і педагогіка: сучасні тенденції. — № 2. — С. 12–17.

Максименко Вероніка,

старший викладач кафедри психології та
інклюзивної освіти, методик природничо-
математичних дисциплін і технологій
Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
імені Анатолія Назаренка

Розвиток інформаційно-цифрової компетентності педагогів щодо цифрової безпеки в умовах війни

Анотація. У статті висвітлено питання розвитку інформаційно-цифрової компетентності педагогів як основного чинника забезпечення цифрової безпеки в умовах війни. Оскільки педагоги активно працюють в цифровому середовищі, використовують різні онлайн платформи, електронні журнали, соціальні мережі,

мобільні додатки, які потребують введення персональних даних, вони є однією з найбільш вразливих категорій громадян. Визначено актуальні загрози та ризики цифрового простору, обґрунтовано значення критичного мислення та інформаційно-цифрової компетентності, а також представлено рекомендації щодо підвищення цифрової безпеки педагогів.

Ключові слова: інформаційно-цифрова компетентність, цифрове середовище, персональні дані, цифрова безпека, фішингові веб-сторінки, фейк, критичне мислення.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна змінила всі сфери суспільного життя, зокрема й освіту. Перехід на дистанційну та змішану форми навчання, робота з персональними даними, активне використання хмарних сервісів та соціальних мереж створили для вчителів нові виклики та ризики. З початком повномасштабного вторгнення значно зросла кількість кібератак, фішингових листів й повідомлень, спроб отримати доступ до персональних даних та маніпулювання емоціями через новини. В таких умовах педагог має знати, як захистити себе від кіберзлочинців і шахраїв та бути провідником не лише в світ знань, а й цифрової культури для здобувачів освіти та їхніх батьків. Тому розвиток інформаційно-цифрової компетентності педагогів набуває актуальності та значущості.

Виклад основного матеріалу. Система післядипломної педагогічної освіти відіграє ключову роль у розвитку інформаційно-цифрової компетентності педагогів. У Хмельницькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка в освітні програми курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників у модуль «Розвиток професійних компетентностей» включено тему «Безпека учасників освітнього процесу в цифровому середовищі». На лекції слухачі курсів дізнаються про види ризиків і небезпек, проводиться розбір конкретних випадків по кожному виду загроз. Педагогічні працівники отримують рекомендації щодо безпечної поведінки та дій в інформаційно-цифровому просторі, а також мають змогу застосувати отримані знання на практиці. Розглянемо існуючі ризики в сучасному інформаційно-цифровому просторі, серед яких є:

- втрата персональних даних;
- кіберзагрози (фішингові листи й повідомлення, шкідливі програми, викрадення паролів, підроблені сторінки популярних платформ);
- небезпека соцмереж та месенджерів;
- інформаційно-психологічні атаки (маніпуляція емоціями через новини, дезінформація та пропаганда).

В епоху цифрових технологій захист персональних даних набуває першорядне значення. Персональні дані – це інформація, що ідентифікує або дозволяє ідентифікувати фізичну особу. Для захисту цифрових копій особистих документів потрібно помістити їх в архівний файл з паролем, змінити розширення архіву на інший тип файлу та розмістити у хмарі. В жодному разі не зберігати документи в цифровому вигляді на пошті та у відкритих мережесхованих папках. Слід пам'ятати, що надаючи особисті дані в мережі інтернет, необхідно переконатися, що з'єднання з сайтом є безпечним. Для захисту персонального комп'ютера потрібно встановити складний пароль. Якщо до комп'ютера мають доступ інші користувачі, потрібно створити для кожного користувача свій профіль з паролем.

У загальноосвітніх навчальних закладах для збереження даних про всіх учасників освітнього процесу використовуються такі платформи, як e-school <https://e-schools.info/>, Щоденник <http://shodennik.ua/>, Мій клас <https://miyklas.com.ua/>, Моя школа <https://app.moiashkola.ua/>, Нові знання <https://nz.ua/> з шифруванням даних та різними правами доступу до інформації.

Важливим інструментом сучасного педагога є електронна пошта. Через спам, який надходить на поштові скриньки від сторонніх організацій або осіб, може відбуватись зараження пристрою вірусом, викрадення даних, логінів і паролей з

інтернет-браузерів, завантаження і запуск виконуваних файлів та виготовлення знімків екрану тощо. В березні 2022 р. урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA, яка працює при Держспецзв'язку, розмістила повідомлення на своєму сайті <https://cert.gov.ua> про виявлення масового розповсюдження серед громадян України фішингових листів з темою «Нова програма для запису в журнал». Текст листа містить повідомлення, начебто, від Міністерства освіти та науки України, а також посилання на «програму» та пароль на архів. У разі відкриття архіву та запуску EXE-файлу комп'ютер буде уражено шкідливою програмою MarsStealer. У червні 2022 р. команда CERT-UA повідомила про розповсюдження електронних листів з темою «Безоплатна первинна правова допомога» та вкладенням «Алгоритм дій членів сім'ї безвісти відсутнього військовослужбовця LegalAid.rar». У разі відкриття документу та активації макросу буде завантажено шкідливу програму DarkCrystal RAT. Як захиститися від фішингових листів й повідомлень? Не відкривайте підозрілі листи від незнайомих осіб та ніколи не переходьте за покликаннями, що надсилаються у таких листах. Користуйтесь корпоративними або особистими електронними скриньками від компаній Google та Microsoft, які мають професійні налаштування безпеки, потужні фільтри від спаму.

Мобільні гаджети складають один з найбільших ризиків для цифрової безпеки. Вони щоденно спрощують наше життя, дозволяють вести листування і спілкування без доступу до робочого комп'ютера, використовувати мобільні додатки для проведення необхідних операцій, в тому числі фінансових розрахунків. При встановленні додатків потрібно звертати увагу на його джерело. Завантажувати потрібно лише з офіційних джерел та своєчасно оновлювати мобільні застосунки. Також потрібно звертати увагу на те, які налаштування вимагає програма у вашому смартфоні. На мобільні пристрої можуть надходити повідомлення з фейковими розіграшами, у яких пропонується перейти за покликанням на фішингову веб-сторінку та ввести особисті дані або реквізити банківських карток. Нещодавно активізувалась шахрайська схема від імені «Укрпошти». У sms-повідомленнях просять підтвердити адресу доставки замовлення, перейшовши за посиланням, яке насправді веде на фішинговий сайт.

Ще одним джерелом ризику щодо цифрової безпеки є веб-браузери. Через прорахунки в системах веб-браузерів зловмисники можуть отримати доступ до персональних даних, які користувачі вводять на сайтах – логіни, паролі, дані банківських карток, номери рахунків тощо. Для того, щоб уникнути втрати персональних даних, не слід зберігати цю інформацію у вкладках браузера, необхідно систематично оновлювати браузери та перед введенням особистих даних перевіряти сторінку щодо її справжності та ідентичності. В обліковому записі Google Chrome перевірте налаштування безпеки та налаштуйте параметри даних і конфіденційності. Відкрийте налаштування браузера – *Автозаповнення й паролі* – *Google менеджер паролів* та перевірте збережені паролі. У налаштуваннях *Конфіденційність і безпека* увімкніть покращений захист за допомогою штучного інтелекту в реальному часі від небезпечних сайтів, завантажень і розширень, а також встановіть перемикач «завжди використовувати надійні з'єднання» та «попереджати про небезпечні загальнодоступні сайти».

Соціальні мережі є невід'ємною частиною життя більшості українців, в тому числі й педагогів. Вони є майданчиками для спілкування з колегами, учнями та батьками. Під час війни внаслідок стресу й емоційного вигорання знижується пильність і тим самим зростають ризики. Серед основних – ризики, пов'язані з підривом репутації або авторитету. Так, наприклад, емоційні висловлювання, політичні або особисті думки можуть призвести до втрати довіри батьків, колег або до дисциплінарних наслідків. Поширення фото або відео з учнями без згоди батьків є порушенням етики та конфіденційності. З іншої сторони, педагогічна роль робить їх у мережі мішенню для маніпуляцій: підриву авторитету, шантажу, провокацій, тролінгу, булінгу з боку учнів чи

сторонніх осіб. Профілі педагогів в соцмережах можуть використовуватися як для поширення фейків, маніпулятивного контенту через неперевірені пости або навмисно через злам акаунту, так і для розповсюдження шкідливого програмного забезпечення. Тому слід дотримуватися правил: розмежовувати робочі й приватні акаунти; виважено підходити до публікації інформації; не відповідати на провокаційні коментарі публічно, а розв'язувати питання офлайн, перевіряти джерела перед репостом: фактчек, офіційні сайти, кілька незалежних джерел. Також необхідно налаштувати приватність – закрити профіль та обмежити можливість для публікацій; використовувати різні складні паролі для різних соцмереж; не заходити в свій акаунт з чужих пристроїв, регулярно переглядати активні входи й закривати незнайомі.

Найбільш популярним месенджером серед українців є Telegram, за допомогою якого ми отримуємо новини про політику, війну й життя країни та спілкуємося в ньому. Своєї популярності він набув через те, що не займає багато місця у порівнянні з Viber, має привабливий інтерфейс та зручний у використанні. Проте Telegram має багато недоліків і становить небезпеку через його російське походження. До цього месенджера існує низка питань. Де розташовані його сервери? Які гарантії того, що ваша інформація не опиниться у розпорядженні ворога? На думку аналітика агенції «Мольфар» Павла Фіалковського, оскільки модерація в Telegram відсутня – і через це є ймовірність зараження саме інформаційними вірусами [3].

Протягом останнього півріччя активізувалися шахрайські схеми у месенджері Telegram. Кіберполіція попереджає, що шахраї створюють підроблені Telegram-боти, які імітують банки, держустанови чи благодійні платформи, використовуючи їхні логотипи та стиль, щоб виглядати переконливо. Користувачам надходять повідомлення про «допомогу», «компенсацію» або «виграш» та пропонують перейти до підробленого бота для «оформлення», у якому виманюють дані банківських карток, коди та паролі і крадуть гроші. Щоб не стати жертвою шахраїв, потрібно відкривати боти лише через офіційні сайти установ, користуватися офіційними додатками або гарячими лініями, ні в якому разі не переходити за підозрілими посиланнями у месенджері. Однією з найбільш поширених шахрайських схем серед освітянської спільноти є надсилання повідомлень від особи, яка є у списку ваших контактів, але насправді її акаунт вже зламаний. У повідомленні просять підтримати дитину-родичку, яка бере участь у конкурсі малюнків, перейшовши за фішинговим покликанням та проголосувавши за неї. Що робити, якщо ви перейшли за підробленим покликанням у повідомленні? В першу чергу, необхідно перевірити активні сесії у вашому акаунті. Для цього відкрийте налаштування Telegram, знайдіть розділ «Пристрої». Якщо бачите там пристрої, які вам не належать, потрібно завершити всі інші сеанси в акаунті. Таким чином чужі пристрої буде видалено.

В умовах російсько-української війни інформаційний контент є засобом дезінформації, пропаганди, маніпулювання свідомістю та емоціями. Поширеною схемою в соціальних мережах стало створення фейкових сторінок українських волонтерів, військових і журналістів, де росіяни ставлять перед собою мету заволодіти певною інформацією, дискредитувати сили оборони України, дезорієнтувати суспільство, вкинути фейк [4]. До вже традиційних засобів, таких як пропаганда в підконтрольних медіа, фейкові ресурси, мережі ботів і тролів, додаються технології генеративного ШІ: синтезовані зображення та відео, штучний голос, автоматизовані тексти, а також нові способи маніпуляції алгоритмами [6]. Так, наприклад, у Facebook збільшилася кількість постів, які містять фото для емоційної маніпуляції і часто пов'язані з фейковими історіями, згенерованими або зміненими зображеннями. Такі пости створюються з метою викликати сильні емоції жалю та співчуття. Вони зазвичай демонструють «до і після» – щасливі моменти поряд з горем або хворобою та супроводжуються зворушливою історією. Шахраї просять залишити коментар або зробити репост. Такі пости можуть збирати сотні тисяч переглядів і реакцій. Далі

сторінка отримує велику аудиторію і продається або використовується для реклами. Адміністратори вставляють рекламу «чудо-ліків» або збирають гроші «на лікування», які насправді крадуть. Розпізнати фейкові пости можна, використовуючи критичне мислення та аналіз – чи містить пост інформацію хто ці люди, джерело історії; чи здійснюється тиск на читача, змушуючи його зробити репост; чи має пост релігійну, патріотичну або псевдо благодійну назву; чи виглядають обличчя на фото деформованими або штучними. Що можна зробити? Не поширювати пост, покаржитися на публікацію в Facebook як на фейкову чи шахрайську.

Підсумовуючи вище зазначене, стисло сформулюємо практичні рекомендації щодо цифрової безпеки:

1. Використовувати надійні паролі та двофакторну автентифікацію на всіх важливих сервісах.
2. Відокремлювати робочі та приватні акаунти та пристрої.
3. Захищати персональні дані свої та здобувачів освіти: не надсилати списків, фото й документів у неперевірені канали.
4. Постійно оновлювати програмне забезпечення.
5. При отриманні листів або повідомлень від незнайомих осіб не переходити за посиланнями, що містяться у них, не повідомляти інформацію про банківські картки та не здійснювати оплату.
6. В обліковому запису браузера налаштувати параметри конфіденційності і безпеки.
7. Не вводити персональні дані на неперевірених сайтах.
8. Налаштувати приватність у соцмережах та обмежити доступ сторонніх осіб до персональної інформації.
9. Перевіряти джерела інформації та уникати поширення контенту з неперевірених сторінок.
10. Використовувати офіційні ресурси для перевірки інформації: CERT-UA – урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України; сайт Кіберполіції України; StopFake – платформа для викриття неправдивої інформації про Україну; VoxCheck – фактчекінговий проєкт незалежної аналітичної платформи «Вокс Україна»; Центр стратегічних комунікацій тощо.

Висновок. Сучасні виклики в цифровому середовищі в умовах війни вимагають від педагогів постійного розвитку інформаційно-цифрової компетентності, умінь критично мислити та дотримуватися правил цифрової гігієни. Педагог є орієнтиром для здобувачів освіти, навчає перевіряти інформацію та виявляти ознаки маніпуляцій і фейків, допомагає уникати небезпек в інтернет просторі та своєю цифровою поведінкою визначає загальну цифрову культуру освітнього середовища.

Список використаних джерел та літератури

1. Цифрова безпека в галузі вищої освіти: аналітичні матеріали /Прокоф'єва М.О., Султанова Л.Ю. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. – 38 с.
2. Доценко С.О. Онлайн-безпека учасників освітнього процесу в умовах дистанційного і змішаного навчання: навч.-метод. посіб./С. О. Доценко, В. В. Ворожбіт-Горбатюк, Т. М. Собченко. – Харків: Вид-во «Ранок», 2021. – 192 с.
3. Лавришин Ю. Такий зручний, але небезпечний: неприємна правда про телеграм. URL: <https://ms.detector.media/kiberbezpeka/post/33803/2023-12-21-takyy-zruchnyy-ale-nebezpechnyy-nepriyemna-pravda-pro-telegram/>
4. Ващенко І.В., Полтавський Е.М. Теорія і практика проведення спеціальних інформаційних операцій в умовах російсько-української війни. URL: <https://sts.nangu.edu.ua/article/download/309909/301298/716058>
5. Варга Т.М. Дезінформація та пропаганда як інструменти ведення гібридної війни росії проти України. URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c067772c-6b0f-4887-98e0-23df01334096/content>

6. Юркова О. Алгоритми війни: як штучний інтелект змінює правила інформаційної боротьби. Російська дезінформація в добу технологічної революції. Штучний інтелект, нові наративи та протидія. Ред.: Лех Рустецький, Войцех Янковський. «Чорне небо», 2025. URL:

https://www.stopfake.org/content/uploads/2025/12/PDF_CNSF_Rosiyska_dezinformatsiya_v_dobu_tekhnolohichnoyi_revoljutsiyi.pdf